T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI DEVLET TEŞKİLÂTINDA BOSTANCI OCAĞI

DOKTORA TEZİ

MURAT YILDIZ

İstanbul 2008

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI DEVLET TEŞKİLÂTINDA BOSTANCI OCAĞI

DOKTORA TEZİ

MURAT YILDIZ

Danışman: PROF. DR. NECDET ÖZTÜRK

İstanbul 2008

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Doktora öğrencisi Murat Yıldız'ın " Osmanlı Devlet Teşkilatında Bostancı Ocağı" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı doktora tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

		İmza
Tez Danışmanı Üniversitesi	: Prof.Dr. Necdet Öztürk Marmara	.....
Üye Üniversitesi	: Prof.Dr. Sema Uğurcan Marmara	.....
Üye Üniversitesi	: Prof.Dr.Ahmet Şimşirgil Marmara	.....
Üye Üniversitesi	: Prof.Dr. Abdulkadir Özcan Mimar Sinan	.....
Üye Üniversitesi	: Doç.Dr. Muzaffer Doğan Marmara	.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ..02../..06../ 2008 tarih ve ....9-7.... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VIII
ÖZET XI
ABSTRACK XII
KISALTMALAR XIII
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
BOSTANCI OCAĞI

1. BOSTANCI OCAĞINA NEFER ALIM YOLLARI 10
    1.1. Devşirme Sistemi 10
    1.2. Yararlı Hizmetlerde Bulunma 20
    1.3. İhtida Etme 20
    1.4. Ocak İdarecilerinin Aracılığı 22
2. BOSTANCI OCAĞINA YAPILAN TOPLU NEFER ALIMLARI 23
    2.1. 16. Yüzyılda 23
    2.2. 17. Yüzyılda 27
    2.3. 18. Yüzyılda 31
3. 16.-18. YÜZYILLARDA BOSTANCILARIN SAYILARI 34
    3.1. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında 34
    3.2. 17. Yüzyılda 44
        3.2.1. 17. Yüzyılın Birinci Yarısında 40
        3.2.2. 17. Yüzyılın İkinci Yarısında 59

3.3. 18. Yüzyılda 70
3.3.1. 18. Yüzyılın Birinci Yarısında 70
3.3.2. 18. Yüzyılın İkinci Yarısında 80
4. BOSTANCILARIN YEVMİYELERİ 87
4.1. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında 90
4.2. 17. Yüzyılda 94
4.3. 18. Yüzyılda 98
5. BOSTANCILARIN TALTİF VE TERAKKİLERİ 102
6. BOSTANCILARIN TERFİ ETMELERİ 103
6.1. Emektarlık (Kanun Gereği) 105
6.2. Yararlı Hizmetleri Nedeniyle 107
6.3. Bostancıların Terfi Ettiği Zümreler 110
6.3.1. Çavuşlar Zümresi 110
6.3.2. Kapıcılar Zümresi 116
6.3.3. Müteferrikalar Zümresi 121
6.3.4. Kapıkulu Süvarileri Bölükleri 125
6.3.4.1. Genel Olarak Bölüğe Çıkma 125
6.3.4.2. Silâhtarlar Bölüğü 127
6.3.4.3. Sipahiler Bölüğü 129
6.3.5. Kapıkulu Piyadelerine Çıkan Bostancılar 132
6.3.5.1. Yeniçeri Ocağı 132
6.3.5.2. Top Arabacıları Bölüğü 136
6.3.5.3. Cebeciler Bölüğü 136
6.3.5.4. Korucular Zümresi 137
6.3.5.5. Topçular Ocağı 139
6.3.5.6. Sekbân Bölüğü 139
6.3.6. Baltacılar Bölüğü 140
7. BOSTANCILARIN TAHSİSAT VE TAYİNATLARI 141
7.1. TAHSİSATLAR 141
7.1.1. Ocaklık Türündeki Tahsisatlar 141
7.1.1.1. Aynaroz 142
7.1.1.2. Astar-ı Eflak 146
7.1.1.3. Çini, Köseler ve Arslanbey 147
7.1.1.4. Çatalca 148

7.1.1.5. Ahyolu 148
7.1.1.6. Gelibolu Gümrüğü 149
7.1.1.7. İznik, Sapanca (Adapazarı) ve Akyazı 149
7.1.2. Diğer Tahsisatlar 150
7.1.2.1. İstanbul Gümrüğü 150
7.1.2.2. Sinop İskelesi Gümrüğü 150
7.1.2.3. Dil İskelesi Gümrüğü 151
7.1.2.4. Bazı Emlâkın Kira Geliri 151
7.2. TAYİNATLAR 152
7.2.1. Et Tayinatı 152
7.2.2. Ekmek Tayinatı 153
7.2.3. Elbise Hakkı 154
8. BOSTANCILARIN EMEKLİ OLMALARI 156
8.1. Bostancıların Emekli Olma Yolları 160
8.1.1. Emektarlık 160
8.1.2. Kötürümlük veya Malûliyet 161
8.1.3. Yaşlılık ve Hastalık 161
8.1.4. Bahçe Mahsulünü Toplamak 161
8.2. Emeklilerin Kadroları 162
8.3. Emeklilerin Sayıları 163
8.4. Emeklilerin Yevmiyeleri 165

İKİNCİ BÖLÜM
BOSTANCILARIN GÖREVLERİ

9. BOSTANCILARIN GÖREVLERİ 167
9.1. Biniş-i Hümayunda 167
9.2. Göç-i Hümayunda 169
9.3. Halvet-i Hümayunda 180
9.4. Asayiş ve Güvenliği Sağlama 182
9.4.1. Ocağın Güven Kaynağı Olması 182
9.4.2. Asayiş ve Güvenliği Sağlama 194
9.5. Bostancıların Askerî Görevleri 197
9.5.1. Seferlere Katılmaları 198

9.5.2. Kale Muhafazasında İstihdamları 204
9.6. Yangın Söndürme 209
9.7. Odun ve Zahire Temin Etme 218
9.8. Mirî Malını Tahsil Etme 219

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BOSTANCI OCAĞININ GÖREVLİLERİ

10. BOSTANCI OCAĞININ GÖREVLİLERİ 222
10.1. İdareciler 222
10.1.1. Kethüdalar 222
10. 1.2. Hasekiler 225
10. 1.3. Kozbekçiler 236
10. 1.4. Hamlacılar 241
10. 1.5. Odabaşılar 242
10. 1.6. Ustalar 245
10.1.7. Baltacılar 252
10.1.8. Saksoncular 253
10.1.9. Diğer Görevliler 253
10.1.9.1. Kâtipler 254
10.1.9.2. Din görevlileri 255
10.1.9.3. Sağlık Görevlileri 257
10.1.9.4. Korucular 259
10.2. Hizmetliler 259
10.2.1. Sofa Ocağı 259
10.2.2. Hasırcılar Ocağı 260
10.2.3.Yeşillikçi Ocağı 261
10.2.4. Dolap Ocağı 261
10.2.5. Odun Anbarı Ocağı 262
10.2.6. Şevkiye Ocağı 262
10.2.7. Gülhâne Ocağı 262
10.2.8. Bağcılar ve İşlemeciler Ocağı 263
10.2.9. Kurban Ocağı 263
10.2.10. İshakiye Ocağı 263

10.2.11. Mezbelekeşan Ocağı 263
10.2.12. Sepetçiler Köşkü Ocağı 263
10.2.13. Yalı Köşkü Ocağı 263
10.2.14. Soğuk Çeşme Ocağı 264
10.2.15. Bamyacılar Ocağı 264
10.2.16. Topkapı Ocağı 264
10.2.17. Hasbahçe Ocağı 264
10.2.18. Kuşhane Ocağı 265
10.2.19. Otluk Kapısı Ocağı 265
10.2.20. Balıkhane Kapısı Ocağı 266
10.2.21. Heybeci Ocağı 266
10.2.22. Fil Kapısı Ocağı 266
10.2.23. Yedekçi ve Saraçhâne Ocağı 266
10.2.24. Kayıkhâne (Sandalcı Ocağı) 266
10.2.25. Tavukhane Ocağı 267
10.2.26. Sakalar Ocağı 268
10.2.27. Gümüşsuyu Ocağı 268
10.2.28. Sâye Ocağı 268
10.2.29. Değirmen Ocağı 269
10.2.30. İnşaatçılar 269

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BOSTANCIBAŞILIK

11. BOSTANCIBAŞI 271
11.1. Bostancıbaşıların Tayinleri 272
11.1.1. 15. ve 16. Yüzyıldaki Bostancıbaşılar 272
11.1.2. 17. Yüzyıldaki Bostancıbaşılar 276
11.1.3. 18. Yüzyıldaki Bostancıbaşılar 289
11.2. Bostancıbaşıların Gelirleri (Yevmiye, ocaklık ve diğer gelirleri) 299
11.3. Bostancıbaşıların Terfi Etmeleri 302
11.3.1. Yeniçeri Ağalığı 302
11.3.2. Mîrâhurluk 304
11.3.3. Kapıcıbaşılık 305
11.3.4. Sürre Eminliği 307

11.3.5. Kaymakamlık 307
11.3.6. Kaptan-ı Deryalık 309
11.3.7. Sancak Beyliği 311
11.3.8. Beylerbeyilik 312
11.3.9. Vezirlik 316
11.3.10. Sadrazamlık 320
11.4. Bostancıbaşıların Emeklilikleri 327
11.5. Bostancıbaşıların Görevleri 327
11.5.1. Bahçelerin Levâzımatını Temin Etmek 327
11.5.2. Bahçelerdeki Yapıların Bakım, Tamir ve İnşaat Görevi 334
11.5.3. Bayram Ziyareti 338
11.5.4. Kurban ve Ramazan Bayramları Törenlerini Organize Etme 344
11.5.5. Padişahın Geçeceği Yerlere Kum Döktürme 345
11.5.6. Yol, Köprü ve İskele Tamiri 346
11.5.7. Mirî Koru ve Mandıralar Nezareti 349
11.5.8. Mirî Malını Tahsil Etme (Muhallefat, Mukataat Nezareti) 352
11.5.9. Halvet-i Hümayundaki Görevleri 354
11.5.10.Göç-i Hümayundaki Görevleri 354
11.5.11. Asayiş, Güvenlik ve Zabtiye Görevi 355
11.5.12. İdam ve İnfaz Görevi 368
11.5.13. Beledî Görevleri 376
11.5.14. Müsadere ve Muhallefat 379
11.5.15. İnşaat ve Tamirata Dair Görevi 381
11.5.15.1. Top Tamiratı 382
11.5.15.2. Tulumba Tamiratı 383
11.5.15.3. Kayıkların Tamiratına Dair 383
11.5.15.3.1. Bostancıbaşıların Kayıkçılara Dair Sorumlulukları .. 385
11.5.16. Ocak Levazımını Tedarik Etme 386
11.5.17. Tayin, Taltif, Tevcih, Emeklilik İçin Arzda Bulunma 389
11.5.17.1. Tayin ve Tevcih İçin 389
11.5.17.2. Emeklilik İçin 392
11.5.17.3. Terfi İçin 392
11.5.18. Evkaf Nezareti 393
11.5.19. Örfî Hukuku Uygulama 408

11.5.20. Bahçe Mahsulünü Toplatma 416
11.5.21. Kamu Görevlilerini Sürgün ve Nakletme 419
11.5.22. Mektup ve Haber Ulaştırma 422
11.5.23. Ziyafet Verme, Ziyaret Etme ve Hediyeleşme 424
11.5.24. Sefer ve Savaşla İlgili Görev 426

SONUÇ 429
EKLER 431
KAYNAKÇA 451
ÖZGEÇMİŞ 467

ÖNSÖZ

Tarihin kaydettiği en uzun ömürlü imparatorluklardan biri olan Osmanlı Devleti'ne bu özelliği kazandıran faktörlerin başında, hiç kuşkusuz, sahip olduğu çok gelişmiş bir devlet teşkilâtı gelir. Bir zamanlar dünyanın en itibarlı devleti ve siyasî gücü olan Osmanlı Devleti'nin, bu konumunu, en alt kademelerden en üst makamalara doğru yükselişte performans ve liyakat kriterlerini gözeten, buna göre şekillenen ve çok iyi işleyen bürokratik sisteme borçlu olduğu söylenebilir. Ancak, devletin bu en güçlü yönü hakkında yapılan çalışmaların, onun siyasî tarihi ile ilgili yapılan çalışmalar yanında az sayıda olduğu da bir gerçektir. Bununla birlikte, özellikle son yarım yüzyıl içerisinde Osmanlı teşkilât tarihi çalışmalarına karşı ilgi artmış ve bunun sonucu olarak Osmanlı kurumlarını çeşitli bakımlardan inceleyen makale ve kitap düzeyinde yayınlar yapılmıştır. Bu yayınlar, Osmanlı teşkilâtını ya bütün olarak veya sadece bir kurumu ele alan araştırmalardır (Bk. 2 numaralı dipnot).

Biz de doktora çalışmamızda, Osmanlı devlet teşkilâtı bünyesindeki önemli kurumlardan biri olan bostancı ocağını inceledik. Üç buçuk asra yakın bir ömre ve hiç de azımsanmayacak sayıda personel mevcuduna sahip olan ocağın kurumsal tarihçesi, geçirdiği aşamalar, üstlendiği görevler vb. hususları ayrıntılı olarak ele alan müstakil bir araştırma bugüne kadar yapılmış değildir. Bununla birlikte bostancı ocağı hakkında makale, madde, kitapta bir bölüm ve tez türünden çalışma yapanlar arasında şunlar zikredilebilir: İsmail Hakkı Uzunçarşılı (*Osmanlı Saray Teşkilâtı,* Ankara 1988, s. 465-487; aynı yazar, "Bostancı", *İA,* II, 736-738; aynı müellif, "Bostandji" *The Encyclopaedia of İslam,* New Edition, I, 1277-1278), Abdülkadir Özcan ("Bostancı", *DİA,* VI, 308-309; aynı yazar, "Hassa Ordusunun Temeli: Mu'allem Bostaniyân-i Hassa Ocağı, Kuruluşu ve Teşkilâtı", *TD,* sayı: 34 (1984), s. 347-355; aynı müellif, "Bostancıbaşıların Beledî Hizmetleri ve Bostancıbaşı Defterlerinin İstanbul'un Toponomisi Bakımından Değeri", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri (29.05.1988-01.06.1988)*, İstanbul 1989, s. 31-38), M. Zeki Pakalın (*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 239-240), P.G. İnciciyan ("XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti, İkinci Ocak: Bostancılar", *Hayat Tarih Mecmuası,* I/II (Aralık 1965), s. 89), Şükran Karahasan (*Bostancı Ocağı ve Bostancıbaşılık,* İÜ Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mezuniyet tezi, nr. 3627, İstanbul 1964-1965), Necmi Şahin (*Osmanlı Askerî Teşkilâtının Yeniden Yapılanma Sürecinde Muallem Bostaniyan-ı Hassa Ocağı ve Hassa Askerleri (1826-1843),* YYLT, Sakarya Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Sakarya 2003).

Söz konusu çalışmalar bostancı ocağının Osmanlı kurumlar tarihi içindeki yeri ve önemini geniş bir perspektiften ele alan araştırmalar olmadığından, zamanla ortaya çıkan arşiv belgeleri ve diğer kaynaklardaki bilgiler, konunun yeniden incelenmesini gerektirmiştir. Bu konu ile ilgili hazırlık çalışmamızda tespit ettiğimiz belgelerin çokluğu, bostancı ocağının doktora çalışmasına konu olabileceğini gösterdi. Bu zor kararı verdikten sonra büyük bir heyecanla yoğun bir çalışmaya koyulduk. Başta arşiv belgeleri olmak üzere, kronikler, kanunnameler, telhisler gibi kaynak malzeme ve araştırmalardan olabildiğince faydalanmaya çalıştık.

Bilindiği gibi, bostancı ocağı Osmanlı devlet teşkilâtında acemi oğlanlar statüsünde olan bir kurumdur. Bu ocak, Topkapı Sarayı bahçesindeki işlerin görülmesi için kurulmuştur. Kesin kuruluş tarihini bilinmeyen ocağın, mevcut bilgiler çerçevesinde Fatih Sultan Mehmed devrinde kurulduğu tahmin edilmektedir.

Bostancı ocağının nefer sayısı, Kanunî Sultan Süleyman döneminde açılan bir çok bahçeyle birlikte artmaya başlamıştır. 17. yüzyılın başlarında, bilhassa II. Osman devrinden itibaren, kapıkullarının itaatsizliklerinin artması üzerine ocak önem kazanmış ve buna bağlı olarak daha aktif bir birim haline gelmiştir. Ancak, III. Ahmed zamanında çıkardıkları isyan üzerine gözden düşen ocak, 18. yüzyılın sonlarında kurulmasına teşebbüs edilen yeni orduya çekirdek birim olmak düşüncesiyle nitelik değiştirmiş; yeniçeriliğin kaldırılmasından hemen sonra da ilga edilmiştir.

Kuruluş amacı Topkapı Sarayı bahçesindeki işlerin görülmesi olan ocağın, zamanla bu görevlerine saray muhafazası, Boğaziçi, Haliç, Marmara kıyıları ve buralara yakın yerlerde asayiş ve güvenliği sağlama, üst düzey devlet görevlilerinin idamını infaz etme, yasa ve yasakların uygulanmasını sağlama, beledî hizmetleri ifa etme, yangın söndürme, mirî malını tahsil etme gibi pek çok görev eklenmiştir.

Giriş ve dört bölümde oluşan tezimizin Giriş kısmında bostancı ocağın kuruluşu meselesi ele alınmıştır Birinci bölümde ocağa nefer alımı, ocağın nefer sayısı, bostancıların yevmiyeleri, yükselmeleri, tayin ve tahsisatları, emekli olmaları hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ocağın görevleri, üçüncü bölümde ocağın idareci ve hizmetlilerinden meydana gelen görevlilerine dair bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde ise bostancıbaşılık ele alınmış olup, bostancıbaşıların tayinleri, terfileri, emeklilikleri, gelirleri ve görevlerinden bahsedilmiştir.

Çalışmamızda çeşitli güçlüklerle karşılaştığımızı belirtmeliyim. Bunların en önemlisi konunun zaman bakımından çerçevesinin çizilmesiydi. Bilindiği gibi, genelde teşkilâta ve özelde bostancı ocağına dair yapılacak bir çalışmada en önemli güçlük, konunun zaman

bakımından sınırlandırılması kararının verilmesidir. Bostancı ocağının geçirdiği tarihi süreç içerisindeki herhangi bir yüzyılını ele alıp incelemek, ocağın bütünüyle anlaşılmasına ve kavranılmasına hizmet etmeyen eksik bir çalışma anlamını taşıyacaktı. Konuyu, zaman sınırlandırması getirmeksizin ele almak ise, çok sayıda kaynak ve belgeye boğulmak demekti. Biz, zor olan ikincisini seçtik, yani konunun bir bütün olarak ele alınmasının daha doğru olacağını düşünerek, tercihimizi bu yönde kullandık. Böylece ocağa dair ilk belgeleri elde ettiğimiz 15. yüzyıla, 16., 17. ve 18. yüzyılları da dahil ederek Osmanlı kurumlar tarihinde önemli yeri olan bostancı ocağını, çok zengin bir malzeme ile incelemeye çalıştık. Ne yazık ki, ocağın kuruluşuna dair 15. yüzyıl ait sadece bir belgeye sahibiz. Ocağın kuruluşuna ışık tutacak başkaca arşiv belgelerine ulaşamadığımı ifade etmeliyim. Dolayısıyla ocağın kuruluşu hakkında açıklayıcı ve ikna edici bir hükme varamadık. Bu hususta ancak bazı ipuclarına dayanarak fikir yürütmeye çalıştık.

Bir diğer güçlük ise, tarih çevirmeleriyle ilgilidir. Özellikle üç aylık mevacip dönemlerinin tam çevirisi uzun olduğundan, bunları kısa bir biçimde ifade etmek gerekti. Bu münasebetle mevacip döneminin ilk ayının ilk günü milâdî takvimdeki ayın 1-15'i arasında bir güne denk geldiğinde o aya denkliği, 16-31'i arasında bir güne isabet etmişse, bir sonraki aya denkliği kabul edilmiştir. Bu durum, mevacip döneminin son ayının son günü için de geçerli sayılmıştır. Yine, sadece ayını bildiğimiz bir tarihi çevirirken de, aynı kural uygulanmıştır. Sadece yılı bilinen bir tarih çevrilirken, şayet milâdî yılın yarısından önceye isabet etmişse o yıla, yarısından sonraya isabet etmişse bir sonraki yıla denkliği kabul edilmiştir.

Çalışmalarım esnasında bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım kıymetli hocam Prof. Dr. Necdet Öztürk'e teşekkür ederim. Yine, bu çalışmam esnasında verdiği destek ve güvenden dolayı değerli hocam Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık'a; tavsiyeleriyle işimi kolaylaştıran hocamız Prof. Dr. Abdülkadir Özcan'a, Prof. Dr. İdris Bostan'a ve Prof. Dr. Sema Uğurcan'a; görüş ve desteklerini esirgemeyen Dr. Murat Uluskan, Dr. Yüksel Çelik, Doç. Dr. Şenol Çelik'e ve Dr. Abdurrahman Sağırlı'ya; buldukları bilgi ve belgeyi bana ulaştırma nezaketinde bulunan sevgili arkadaşlarım Tuğba Yalçın, Tahir Sevinç, Ömer Faruk Bölükbaşı ve Oğuz Aydoğan'a; yazdıklarımı tashih eden değerli arkadaşlarım Hüseyin Özdemir ve Kemal Kumandaş'a teşekkürü bir borç biliyorum. Ayrıca, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve İSAM görevlilerine de, her türlü katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Beykoz/İstanbul, Nisan-2008. Murat Yıldız

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Murat Yıldız
Ana Bilim Dalı: Türk Tarihi
Programı: Yeniçağ Tarihi
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Necdet Öztürk
Tez Türü ve Tarihi: Doktora, Aralık 2007.
Anahtar kelimeler: Bostancı, bostancıbaşı, hasbahçe, haseki, kethüda, kozbekçi, hamlacı, odabaşı, usta, baltacı, saksoncu, sofalı, hasırcı, yeşillikçi, Dolapçı, bağcı, işlemeci, mezbele-keşân, sepetçi, Yalı Köşkü, Soğuk Çeşme, bamyacı, kuşhane, otluk kapı, balıkhane kapısı, heybeci, yedekçi, kayıkhane, sandalcı, tavukhane, sakalar, Gümüşsuyu.

ÖZET
OSMANLI DEVLET TEŞKİLÂTINDA BOSTANCI OCAĞI

Bostancı ocağının Fatih devrinde, inşa edilen Yeni Saray'daki bahçenin bakım ve ıslahı için kurulduğu tahmin edilmektedir. Başlangıçta, bahçıvanlık ve padişah kayığında hizmet görmek gibi görevleri olan bostancı ocağı, zamana ve gelişmelere bağlı olarak çok fonksiyonlu bir ocak haline gelmiştir. Bu fonksiyonları arasında saray muhafızlığı, Boğaziçi ve İstanbul civarındaki kırsal alanın asayiş ve güvenliğini sağlama, üst düzey devlet görevlilerinin idamını infaz etme, yangın söndürme, mirî malını tahsil etme, yasa ve yasakları uygulama, beledî hizmetleri yerine getirme, şenlik ve törenler için top atma, savaşa katılma gibi görevler bulunmaktaydı. Osmanlı devlet teşkilâtında üç buçuk asra yakın yer alan bu kurum yeniçeriliğin ilgasından sonra kaldırılmıştır. Bu çalışma, ocağın kuruluşundan yıkılışına kadar olan süreci kapsamaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Murat Yıldız

Field : Turkish History

Programme : Early Modern History

Supervisor : Prof. Dr. Necdet Öztürk

Degree Awarded and Date : Doctorate, December 2007.

Keywords : Bostandji, bostandjibashi, Bostancı, bostancıbaşı, Hasbahçe (Royal Garden), haseki (the bostandji officer), kethüda (steward), kozbekçi, hamlacı (rower), odabaşı (the substitute of bostandjibashi), bahçe üstadı (the topflighter of garden), baltacı (halberdier), saksoncu (the keeper of Saxony dog), sofalı, hasırcı (reeds maker), yeşillikçi (the one of service gruops on royal convoy), dolapçı (the cupboard office-bearer), bağcı (vinegrower), işlemeci (tree inoculator), mezbele-keşan (sweeper), sepetçi (basket ruins), Yalı Köşkü (The Kiosk of Yalı), Soğuk Çeşme (Colf Fountain), bamyacı (okra keeper), kuşhane (aviary), otluk kapı (pasture door), balıkhane kapısı (the door of fishery), heybeci (saddlebag keeper), yedekçi (hostler), kayıkhane (boat place), sandalcı (boatman), tavukçu (poultryman), sakalar (water bearer), Gümüşsuyu.

ABSTRACT

The odcak of bostandji was built in the Conqueror Mehmed II term for employed in the garden which was exist in the Topkapı Palace. At first, bostanjis had duties like gardening and working in the royal rowboat as boatman. As time went by, they had many functions as connected to time and conditions. Some of those were that palace troop of guardmen, provide public security in the Bosporus and rural places which be vicinity of İstanbul, execute upper level government officials, put out fire, collect government property, carry out municipal services, fire a gun for cheerfulnesses and cerenomies, participate in wars. The odcak of bostandji lived nearly 3.5 centuries in the Ottoman State organization and abolish after away with the Janissary corps. The period which from beginning the odcak of bostandji until its ending is the topic of this work.

KISALTMALAR

A.	Aralık
A.RSK	Divân-ı Hümâyun Ruus Kaydı
AE.MMD.IV	Ali Emirî Sultan Mehmed IV
AE.SAMD.II	Ali Emirî Sultan Ahmed II
AE.SMST.II	Ali Emirî Sultan Mustafa II
AEE.	Ağustos-Eylül-Ekim
ATÜSBE	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
AÜSBE	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
B.	Recep
bk.	bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cemaziyülâhır
C.ADL	Cevdet Adliye
C.AS	Cevdet Askeriye
C.BH	Cevdet Bahriye
C.BLD	Cevdet Belediye
C.DH	Cevdet Dahiliye
C.EV	Cevdet Evkaf
C.İKTS	Cevdet İktisat
C.ML	Cevdet Maliye
C.NF	Cevdet Nafia
C.SM	Cevdet Saray Mesâlihi
C.ZB	Cevdet Zaptiye
Ca.	Cemaziyülevvel
D.BRZ	Bâb-ı Defteri Büyük Ruznamçe Defteri
D.BŞM	Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi
D.MKF	Bâb-ı Defteri Mevkufat Kalemi
E.	Evrak
EEK.	Eylül-Ekim-Kasım
EKA.	Ekim-Kasım-Aralık
FÜSBE	Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

h.	Hüküm
HH	Hatt-ı Hümâyun
HTA.	Haziran-Temmuz-Ağustos
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İE.AS	İbnülemin Askeriye
İE.DH	İbnülemin Dahiliye
İE.HH	İbnülemin Hatt-ı Hümayun
İE.HLT	İbnülemin Hilat
İE.MİT	İbnülemin Muafiyet ve İmtiyaz
İE.ML	İbnülemin Maliye
İE.SM	İbnülEmin Saray Mesâlihi
İE.TCT	İbnülemin Tevcihat
İE.TZ	İbnülemin Tımar ve Zeamet
İE.VKF	İbnülemin Vakıf
İOTK	İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
İÜSBE	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
KA.	Kasım-Aralık
KK.	Kâmil Kepeci Divan-ı Hümayun Kaydı
KK.RSK	Kâmil Kepeci Ruus Kaydı
L.	Şevval
Lezez	Şevval-Zilhicce-Zilkade
M.	Muharrem
MAD	Maliyeden Müdevver Defterler
Masar	Muharrem-Safer-Rebiyülâhır
MD	Mühimme Defterleri
MHT.	Mayıs-Haziran-Temmuz
MNM.	Mart-Nisan-Mayıs
MÜ	Marmara Üniversitesi
MÜSBE	Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
N.	Ramazan
NMH.	Nisan-Mayıs-Haziran
nr.	numara
O.	Ocak

OŞ.	Ocak-Şubat
OŞM.	Ocak-Şubat-Mart
R.	Rebiyülâhır
Ra.	Rebiülevvel
Recec	Rebiülahir-Cemaziyelevvel-Cemaziyelahir
Reşen	Recep-Şaban-Ramazan
S.	Safer
s.	sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ş.	Şaban
ŞMN.	Şubat-Mart-Nisan
TAE.	Temmuz-Ağustos-Eylül
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TOEM	Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
VD.	Vakıflar Dergisi
YDT	Yayımlanmamış Doktora Tezi
YYLT	Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi
Z.	Zilhicce
Za.	Zilka‘de

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'ni, bir zamanlar çağının devletler sisteminde güçlü kılan pek çok etken söz konusudur. Bunların başında, hiç kuşkusuz, toplumun ve ülkenin ihtiyaçlarına göre kurulan ve şekillenen kurumsal ve idarî yapının, yani iyi işleyen bir devlet teşkilâtının geldiği söylenebilir. Sağlam esaslar üzerine kurulan merkez, saray, askerî, emniyet, ilmiye ve taşra gibi liyakatli ve yetenekli kişilerin idaresindeki yönetim birimleri ve bunlar arasındaki uyumlu işbirliği, Osmanlı devletini kuruluşunun üçüncü asrında, yani 16. yüzyılda, dönemin siyasî ve askerî güç dengelerinde rakipsiz kılan ve devletin uzun süre ayakta kalmasını sağlayan en önemli dinamiklerdi. Genel olarak *"Hademe-i Bâb-ı Âsafî", "Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn ve Ümenâ","Ağayân"* ve bunlara bağlı çok sayıda kurumla binlerce personelden oluşan bu kompleks sistemin[1] düzenli bir şekilde işlemesi, her birinin kuruluşuna esas teşkil eden prensiplere sıkı sıkıya bağlı kalmalarıyla gerçekleşmiştir. Ne varki, kurumlarda zamanla meydana gelen bozulmaları giderme noktasında zamanında gereken tedbirlerin alınmaması, idarî reformların günün ihtiyaçlarına ve şartlarına göre yeniden gözden geçirilmemesi, devletin çöküşüne zemin hazırlayan en önemli etkenlerden biri olmuştur. Altı asırlık süreçte devlet teşkilâtı bünyesinde yer alan kurumlardan bazısı mahiyet değiştirerek devam etmiş; bazısı da çağa ve gelişmelere ayak uyduramadığından işlevlerini yitirmiş ve ülkeye yarardan çok zararı dokunur hale gelen bu tür kurumlar ortadan kaldırılmıştır.

Osmanlı devlet teşkilâtı hakkında bugüne kadar yapılan çalışmalar, siyasî tarih çalışmaları ile karşılaştırılamayacak kadar azdır. Bunun elbette çok değişik nedenleri vardır. Osmanlı devlet teşkilâtı söz konusu olunca devletin resmî kayıtlarının bulunduğu Osmanlı Arşivi'nde hâlâ devam eden tasnif çalışmalarının sonuçlandırılamamış olması, araştırılacak kimi konular hakkında bilgi ve belgelerin kıtlığı, mevcut belgelerin de değişik kaynaklarda yer alması ve dağınık olması sayılabilir. Arşival kaynakların yanında bazı teşkilât tarihi çalışmaları için kütüphane kaynakları ayrıca önem arzetmektedir. Çalışılması arzulanan bir idarî birimin kuruluşundan lağvedilişine kadar olan tarihî süreçteki satüsünün incelenmesine kalkışan bir araştırıcı, çalışılacak kurumun

[1] BOA, C.DH, nr. 7849 (tarihsiz).

özelliğine göre değişebilecek, sabır ve metanet gerektiren uzun soluklu zahmetli bir mesaiyi göze alması gerekir. Bunun yanında konunun zaman sınırlaması da araştıcıları düşündüren önemli bir husustur. Bütün bu zorluklarına rağmen, Osmanlı kurumlar tarihi hakkında yapılan çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Bugüne kadar bahsedilen alanda araştırma yapanlardan bazı araştırıcılar devlet teşkilâtını bir bütün olarak ele alıp incelemiş, bazısı ise sadece bir kurumu çalışma konusu yapmıştır[2]. Araştırma konumuz olan bostancı ocağı, bunlardan ikinci kategoriye giren bir çalışmadır.

---

[2] Bugüne kadar üzerinde araştırma yapılan Osmanlı teşkilât kurumları arasında şunlar zikredilebilir: **Osmanlı merkez teşkilâtı ve bürokrasisi:** Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı,* Ankara 1948; Carter V. Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Bâbıâlî* (1792-1922), çev. L. Boyacı-İ. Akyol, İstanbul 1966; Joel Shinder, *Ottoman Bureaucracy in the Second Half of the Seventeenth Century: The Central and Naval Administrations,* YDT, Princiton University, 1971; M. Tayyip Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış,* İstanbul 1977; Fatih Kocabaş, *Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı İdare Teşkilâtı,* YYLT, İÜSBE Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul 1987; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı,* Ankara 1991; Cenk Reyhan, *Osmanlı Devleti'nde Siyasal İktidar ve Bürokrasi: XVIII. Yüzyılda Kalemiyye,* YYLT, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1996; Cengiz Dönmez, *1294 (M. 1877) Senesi Devlet Sâlnâmesine Göre Osmanlı Devlet Teşkilâtı,* YYLT, Gazi Üniversitesi SBE Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 1991; Ali Akyıldız, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform,* İstanbul 1993; aynı müellif, *Osmanlı Bürokrasi ve Modernleşme,* İstanbul 2004; Muharrem Dördüncü, *1326 (M. 1910) Senesi Devlet Sâlnâmesine Göre Osmanlı Devlet Teşkilâtı,* YYLT, Gazi Üniversitesi SBE Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 1995; Nuri Şengül, *1291 (M. 1874) Senesi Osmanlı Devlet Salnamesine Göre Osmanlı Devlet Teşkilâtı,* YYLT, Gazi Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Ankara 1996; Asuman Akartepe, *Osmanlı İdarî Taksimâtı (1716-1736),* YYLT, Atatürk Üniversitesi SBE Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum 1998. **Saray teşkilâtı:** İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı,* Ankara 1945; Aydın Taneri, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilâtı,* Ankara 1978. **Saray teşrifatı:** Filiz Çalışkan, *Osmanlı Devletinde Teşrifat Kalemi ve Teşrifatçılık,* YYLT, İÜSBE, İstanbul 1997; Filiz Karaca, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi,* YDT, İÜSBE Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1997; Dündar Alikılıç, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri,* YDT, Atatürk Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Erzurum 2002. **Saray mutfağı:** Arif Bilgin, *Osmanlı Sarayı Mutfağı,* İstanbul 2004. **Askerî teşkilât:** İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları,* I-II, Ankara 1943; Arif Koday, *Osmanlı Ordu Teşkilâtında Akıncı Ocağı,* YYLT, Fırat Üniversitesi SBE İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Elazığ Eylül 2001; Zeynel Abidin Küççük, *Osmanlı Askerî Salnâmelerine Göre Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti ve Harbiye Nezâreti Teşkilâtı,* YYLT, Kırıkkale Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Kırıkkale 2002; Kadir Acar, *Seraskerlik'ten Harbiye Nezareti'ne: Türkiye'de Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı'nın Temeli,* YYLT, Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir 2002; Cemile Kara, *Osmanlı Devleti'nde Martolos Teşkilâtı,* YYLT, Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir 2003. **Bahriye teşkilâtı:** İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire,* Ankara 1992; Selami Nural, *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Osmanlı Devleti'nin Bahriye Teşkilâtı,* YYLT, Fırat Üniversitei SBE İslam Tarihi ve Sanatlar Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Elazığ 2002. **Eğitim teşkilâtı:** İsmail H. Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi,* İstanbul 1953; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı,* Ankara 1965; Hasan Akgündüz, *Teşkilât ve İdare Bakımından Osmanlı Medrese Sistemi (Klasik Dönem),* YDT, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 1989; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri,* İstanbul 1976; Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi,* İstanbul 1977; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri,* İstanbul 1984; A.Teyfur Erdoğdu, *Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilâtı –İdari Teşkilât Açısından-,* YYLT, İÜSBE Siyaset Bilim Dalı, İstanbul 1995; İlhami Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilâtı'nın (Bâb-ı Meşihat) Yenileşme Süreci (1826-1878)*, YDT, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2004. **Divân-ı hümâyun:** Ahmet Mumcu, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun,* Ankara 1986. **Veziriazamlık:** Aydın Taneri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Döneminde Vezîr-i A'zamlık,* Ankara 1974. **Sadâret kethüdalığı:** Muzaffer Doğan, *Sadâret Kethüdalığı,* YDT,

Bostancı ocağı, Osmanlı devlet teşkilâtı yapısında acemi oğlanlar statüsünde olan bir kurumdu. Ocağın adı ve aynı zamanda kuruluş gerekçesini belirten bostancı kelimesi Farsça kökenli "bostan" ve Türkçe kökenli bir ek olan "-cı"dan oluşmaktadır. Bostan, *"bû"* isminin yer bildiren *"sitân"* kelimesiyle birleşmesinden oluşan ve *"güzel kokuların bol olduğu yer"*

MÜSBE Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 1995. **Reissülküttaplık:** Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Reissülküttâplık (XVIII. Yüzyıl)* İstanbul 2001; Gül Akyılmaz, *Reis-ül-küttab ve Osmanlı Hariciye Nezaretinin Doğuşu*, YDT, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 1990. **Nişancılık:** Murat Akgündüz, *Osmanlı Devleti'nde Nişancılık,* YYLT, MÜSBE Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994. **Şeyhülislâmlık:** Murat Akgündüz, *19. Asır Başlarına Kadar Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislâmlık,* YDT, MÜSBE Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1999. **Kadıaskerlik:** Mustafa Şentop, *Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik Kurumu (XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar),* YDT, MÜSBE Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul 2002. **Dahiliye nezareti:** Abdullah Teyfur Erdoğdu, *Dahiliye Nezareti Teşkilât Tarihi (1836-1922),* YDT, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2005. **Defterhane:** Erhan Afyoncu, *Defterhâne-i Âmire (XVI-XVII. Yüzyıllar),* YDT, MÜSBE Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 1997; Bilgin Aydın, *Osmanlı Bürokrasisinde Divan-ı Hümâyun Defter Formalarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi (XV-XVI. yüzyıl),* YDT, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003. **Çavuşbaşılık** ve **çavuşluk:** Murat Uluskan, *Divân-ı Hümâyun Çavuşbaşılığı (XVI-XVII. Yüzyıllar)* YYLT, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 1998; aynı müellif, *Divân-ı Hümâyun Çavuşları,* YDT, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2004. **Mimarlar ocağı:** Fatma Afyoncu, *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı,* Ankara 2001; Selman Can, *Osmanlı Mimarlık Teşkilâtının XIX. Yüzyıldaki Değişim Süreci ve Eserleri İle Mimar Seyyid Abdülhalim Efendi,* YDT, İÜ SBE Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2002. **Maliye teşkilâtı:** M. Zeki Pakalın, *Mâliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930),* I-IV, Ankara 1977. **Muhassıllık teşkilâtı:** Ayla Efe, *Muhassıllık Teşkilâtı,* YDT, Anadolu Üniversitesi SBE, Eskişehir 2002. **Mukataa sistemi:** Baki Çakır, *XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Mukataa Sistemi'nin Yapısı ve İşleyişi,* YDT, MÜSBE İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2003. **Fütüvvet teşkilâtı:** Ender Boğazlıyan, *Osmanlı Ekonomik Hayatında Fütüvvet Teşkilâtlarının Yeri,* YYLT, MÜ Ortadoğu ve İslâm Ülkeleri Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul 1999. **Hilâl-ı Ahmer teşkilâtı:** Mehmet Polat, *Hilal-i Ahmer Teşkilâtının Kuruluşu ve Teşkilâtlanması,* YYLT, Fırat Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Elazığ 2007. **Ulaşım ve haberleşme teşkilâtı:** Rıza Bozkurt, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kollar, Ulak ve Îâşe Menzilleri,* Ankara 1966; Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme,* Ankara 2002; Ümit Ekin (*XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulaşım ve İletim Örgütlenmesi Üzerine Bir Araştırma,* YDT, Atatürk Üniversitesi SBE Tarih (Yeniçağ) Anabilim Dalı, Ankara 2002; Bülent Çelik, *Osmanlı Seferlerinin Lojistik Sorunlarına Kentli Esnafın Getirdiği Çözümler: Orducu Esnafı,* YDT, Ankara Üniversitesi SBE Tarih (Yeniçağ) Anabilim Dalı, Ankara 2002; Seyfi Toptaş, *İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Osmanlı Posta ve Telgraf Teşkilâtı,* YYLT, Gazi Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2004. **Kasap ve celep teşkilâtı:** Ahmet Kal'a, *Osmanlı Devleti'nde İstanbul'un Et İhtiyacının Temini İçin Kurulan Kasap ve Celep Teşkilâtları (XVI, XVII ve XVIII. Asırlarda),* YYLT, İÜ SBE Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1985; M. Sait Türkhan, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un İaşesinin Temini: Hassa Kasapbaşılık Kurumu,* YYLT, MÜSBE, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, İstanbul 2006; Remzi Uçtu, *Celebkeşan Teşkilâtı,* Anadolu Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi, Eskişehir 2002. **Emniyet ve zaptiye teşkilâtı:** Hasan Yağar, *Tanzimat'a Kadar Türkler'de Emniyet Teşkilâtı,* YYLT, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1985; İbrahim Darendeli, *Osmanlı'dan Günümüze Zabıta Teşkilâtı,* YYLT, İnönü Üniversitesi SBE Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Malatya 1996; Atilla Çeliktepe, *Teşkilât-ı Mahsusa'nın Tarihi ve Siyasi Misyonu,* YYLT, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü SBE, Gebze 2001; Yusuf Emek, *Osmanlı Devletinde Tanzimat Sonrasında Emniyet Teşkilâtının Yapılanması ve Gelişimi,* YYLT, MÜSBE Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul 2002; Ali Sönmez, *Zaptiye Teşkilâtı'nın Kuruluşu ve Gelişimi,* YDT, Ankara Üniversitesi SBE Tarih (Yakınçağ) Anabilim Dalı, Ankara 2005. **Belediye ve şehremaneti:** H. İbrahim Koca, *Kanun ve Nizamnameler Işığında Dersaadet Belediye Teşkilâtı (Şehremaneti) (1855-1313),* YYLT, İÜSBE Sosyal Siyaset, İstanbul 1996; Akın Yeşilbaş, *İstanbul Şehremâneti Teşkilâtı,* YYLT, MÜSBE İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İstanbul 1998.

anlamına gelen *"bûsitân"* kelimesinden bozmadır. Dilimizde, genellikle sebze bahçesi anlamına gelen bostan kelimesine iş ve meslek bildiren *"-cı"* ekinin eklenmesiyle oluşan bostancıdan bostan işini yapan, bostanla uğraşan veya burayı idare eden kimse anlaşılmaktadır[3].

Osmanlı devlet teşkilâtında ise bostancı, başta Topkapı Sarayı olmak üzere, padişaha ait sarayların bahçe ve bostanlarıyla, padişah ve maiyetindekilerin kayıklarında çalışanlara verilen addı[4]. Zamanla bu aslî fonksiyonlarının yanında birçok görevi daha ifa eden bostancı ocağının ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Her ne kadar ocağın, bir parçası olduğu acemi oğlanlar ocağıyla birlikte kurulduğu tahmin edilmekteyse de, mevcut kaynaklarda bu düşünceyi destekleyen bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, konu hakkındaki karinelere bakılarak bu sorunun çözümü için bir adım daha atılabilir. Bunun için öncelikle Edirne ve İstanbul bostancı ocaklarının ayrı ayrı ele alınması yararlı olacaktır.

İstanbul'daki bostancı ocağının tarihi Yeni Saray'ın inşa edilip hizmete açılması sürecine kadar uzanmaktadır. İnşasına 1465'te başlanıp, 1478'de bitirilen[5] Yeni Saray hakkında Fatih dönemi tarihçilerinden Tursun Bey'in, "*kal'anun sûrı ile sarây dîvârınun arasını, bâğ u bûstân ve bağçe vü gülistân*" eylendiğini, bahçenin *"gül ü lâle ile nühüfte; nesrîn ü nesteren, yâsemîn ü yâsemen, dahı envâ'-ı reyâhîn ü şükûfe ile müzeyyen"*[6] kılındığını ifade ettiğine bakılırsa, Hasbahçe'yle beraber ocağın bu tarihte kurulduğu tahmin edilebilir. Zira, Fatih kanunnamesinde *"Bağçeye bir bostancıbaşı"*nın konulduğundan bahsedilmiş olması[7] ve Fatih'in Bostancıbaşı Abdullah Ağa'ya bir mülk vermiş olması da bunu göstermektedir[8].

Kanunnamede, "Bahçede bir bostancıbaşı bulunur" veya "bahçede bir bostancıbaşı vardır" ya da "bahçede bulunan bostancıbaşı" denilmemiş olup, "bahçeye bir bostancıbaşının konulduğu"ndan bahsedilmesi de ocağın ilk olarak bu tarihte kurulduğunu ima etmektedir. Zira konmak fiilini konumuz çerçevesinde düşünürsek, var olan bir uygulama veya kanunun devamını

---

[3] Abdülkadir Özcan, "Hassa Ordusunun Temeli: Mu'allem Bostaniyân-i Hassa Ocağı, Kuruluşu ve Teşkilâtı", *TD,* sayı: 34 (1984), s. 347.

[4] Bostancı hakkında daha fazla bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilâtı,* Ankara 1984, s. 465; aynı müellif, "Bostancı", *İslam Ansiklopedisi,* II, 736-738; aynı müellif, "Bostandji" *The Encyclopaedia of İslam,* New Edition, I, 1277-1278; Abdülkadir Özcan, "Bostancı", *DİA,* VI, 308-309; M. Zeki Pakalın, "Bostancı", I, 239-240; Şükran Karahasan, *Bostancı Ocağı ve Bostancıbaşılık,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mezuniyet tezi, nr. 3627, İstanbul 1964-1965.

[5] Ahmet Şimşirgil, *Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı,* İstanbul 2005, s. 11-14.

[6] Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth,* haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977, s. 72-74. Krş. Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ,* haz. Faik Reşat Unat-Mehmed A. Köymen, Ankara 1995, II, 711; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman, VII. Defter,* haz. Şeraffettin Turan, Ankara 1991, s. 99.

[7] Fatih Sultan Mehmed, *Kānunnâme-i Âl-i Osman* (Tahlil ve karşılaştırmalı metin), haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 2003, s. 16; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri,* İstanbul 1990, I, 327.

[8] TSMA. E. 10056.

ifade etmekten ziyade, olmayan bir uygulama veya kanunun konulmasını anlatmaya daha yakındır. Çünkü kanunnamede, daha önce var olan yerleşik uygulamalar için "ederler, otururlar, beraberlerdir, hükmü ile olur, kanunumdur" gibi, süregelenliği ifade eden ibareler kullanılmış[9] olup, şayet bostancı ocağı da daha önce kurulmuş olsaydı, hakkında var olan bir uygulamanın devamını ifade edecek şekilde ibareler kullanılması gerekirdi.

Bu mevcut bilgiler çerçevesinde, İstanbul'daki bostancı ocağının Fatih tarafından Yeni Saray'ın yapımından hemen sonra, buradaki bahçenin bakım ve düzeniyle görevli olmak üzere kurulduğu düşünülebilir.

İstanbul'daki bostancı ocağından önce kurulduğu varsayılan Edirne bostancı ocağına bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemleri hakkında bilgi veren 15. yüzyıl tarihçilerinden Ahmedî[10], Şührullah[11], Enverî[12], Kemal[13], Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa[14], Tursun Bey[15], Âşık Paşazade[16], Bayatlı Mahmudoğlu Hasan[17], Oruç bin Âdil[18] ve Mehmed Neşrî[19] gibi tarihçilerden hiçbirisinin bu ocaktan bahsetmediği görülmektedir. Bilhassa, yeniçeriliğin menşei hakkında ayrıntılı bilgi veren ve aralarında *Anonim Osmanlı Kroniği*[20] ile çağdaşı olan Âşıkpaşazade[21], Oruç Beğ[22], Mehmed Neşrî[23]'nin de bulunduğu kaynakların, pencik alınan oğlanların nasıl değerlendirildiğinden bahsederken, bostancılardan bahsetmemiş olması, herhâlde bu ocağın bahsedilen tarihte olmayışıyla açıklanabilir. Yine sonraki yüzyılın tarihçilerinden Ruhi Çelebi[24] ve Hadidî[25] de, bu konu hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.

---

[9] Meselâ bk. Kanunnamenin 2-16. maddeleri (*Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri,* I, 318-321).
[10] Ahmedî, *Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman,* haz. Çiftçioğlu N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri,* İstanbul 1949, I, 31-335.
[11] Şükrullah, *Behcetüttevârîh,* haz. Çiftçioğlu N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri,* İstanbul 1949, I, 37-75.
[12] *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî* (Osmanlı Tarihi Kısmı 1299-1466), haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2003.
[13] XV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal, *Selâtîn-nâme (1299-1490),* haz. Necdet Öztürk, Ankara 2001.
[14] Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi,* çev. Konyalı İbrahim Hakkı, *Osmanlı Tarihleri,* İstanbul 1949, I, 321-369.
[15] Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth,* haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977.
[16] Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, *Tevârîh-i Âl-i Osman,* haz. Çiftçioğlu N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri,* I, 77-319.
[17] Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, *Câm-ı Cem-Âyîn,* haz. Kırzıoğlu Fahrettin, *Osmanlı Tarihleri,* I, 371-403.
[18] *Oruç Beğ Tarihi*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2007.
[19] Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-nümâ,* I, 197-199.
[20] *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512),* haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2000, s. 28-29; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman,* (F. Giese neşri), haz. Nihat Azamat, İstanbul 1992, s. 24-25.
[21] *Osmanlı Tarihleri,* I, 128.
[22] *Oruç Beğ Tarihi*, s. 24-25.
[23] *Kitâb-ı Cihan-nümâ,* I, 197-199.
[24] *Rûhî Târîhi,* haz. Halil Erdoğan Cengiz-Yaşar Yücel, *Belgeler,* XIV/18, 359-472.
[25] Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman,* haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s. 87-88.

Sadece tarihçiler değil, dönem hakkında orijinal bilgiler veren *"Bir Yeniçerinin Hatıratı"* adlı eserde de, konumuza ışık tutacak bilgi bulunmamaktadır. 1455-1463 yılları arasında, yeniçerilik ve kale dizdarlığı gibi devlet hizmetlerinde bulunan, adını bilmediğimiz bir yeniçerinin bu süre zarfında Türk toplumu, yönetimi, adaleti, devlet ve ordu teşkilâtı hakkındaki gözlemlerine dayalı ayrıntılı bilgileri içeren bu eserde, bostancı ocağıyla ilgili bir kayda rastlanılmamaktadır. Özellikle, devşirme sistemi, devşirilenlerin sayısı, eğitimi, yükselmeleri; ordu teşkilâtındaki gruplarla saray görevlileri, bunların sayıları, yevmiyeleri hakkında oldukça ayrıntılı bilgi veren adını bilmediğimiz müelliften, saray hizmetlilerinden olan bostancılardan da bahsetmesi beklenirdi. Bu durumu, bostancıların sayılarının az olması dolayısıyla ihmal edilmiş olduğuna hamletmek herhâlde pek isabetli olmaz. Zira, saray işlerinde kullanılan yük hayvanları ve onların sayılarına varıncaya kadar ayrıntılı bilgi veren müellifin var olan bu hizmet birimini atlaması pek mümkün görünmemektedir[26]. Dolayısıyla bu durum, söz konusu tarihte bostancı ocağının henüz kurulmamış olduğu ihtimalini güçlendirdiği gibi, ocağın menşei hakkında bir hükme varmamıza da yardımcı olmaktadır. O hâlde, Edirne bostancı ocağının Fatih'in saltanatının ilk yıllarına kadar mevcut olmadığı hükmüne varılabilir.

Bu hükmü, bostancıların hizmet gerekçesi ve sahası olan Edirne bahçelerinin bağlı bulunduğu Yeni Saray'ın inşa tarihi de desteklemektedir. Zira, I. Murad döneminde inşa edilen ilk sarayın (Eski Saray) *"bâğ u bağçesi"* olmadığından[27], burada bostancıların çalıştırılmasına gerek de yoktu. Sonraları daha büyük bir saraya ihtiyaç duyulmuş ve II. Murad'ın emriyle inşasına 854/1450'de başlanan Edirne'deki yeni saray (saray-ı cedide), onun ölümü üzerine Fatih tarafından 858/1454'te tamamlanmıştır. Bu tarihten sonra, sarayın karşısında ve Tunca nehrinin ortasında bulunan adadaki arazi tanzim edilerek *"hadâ'ik-i hâssa"*ya dönüştürülmüştür[28]. Daha önce işaret edildiği gibi, I. Murad tarafından inşa edilen ve bir bahçesi bulunmayan Eski Saray'da bostancıların hizmet etmesini gerektirecek bir sebep olamazdı. Fakat Fatih'in geniş bir bahçeyi de içerecek şekilde inşa ettirdiği Yeni Saray'da bahçe işlerinden sorumlu bir birimin kurulduğunu varsaymak mümkündür. Ancak, bu birimin bostancı ocağı olarak teşkil edilip edilmediği belli değildir. Çünkü, Fatih'in saltanatının son dönemlerinde kaleme alınan kanunnamesinde, İstanbul'daki bostancı ocağından bahsedilip, Edirne'de bu adı taşıyan birimden bahsedilmemiş olması bu birimin hangi adla kurulduğunu tespit etmeyi güçleştirmektedir. Bu durum sorunun

[26] *Bir Yeniçerinin Hatıratı,* çev. Kemal Beydilli, İstanbul 2003, s. 96-103.
[27] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, İstanbul 1999, III, 255.
[28] Rifat Osman, *Edirne Sarayı,* haz. Süheyl Ünver, Ankara 1989, s. 21-24.

mahiyetini değiştirmekte, Fatih döneminde Edirne bostancı ocağının kurulup kurulmadığını değil de, kurulan birimin bostancı ocağı adıyla kurulup kurulmadığını sorun haline getirmektedir.

Şimdi, mevcut bilgiler çerçevesinde bostancı ocağının ne zaman kurulduğu konusunda şunlar söylenebilir: Bizim düşüncemize göre ocağın kuruluşu için verilecek en erken tarih Fatih dönemidir. Bu dönemde, yeni ve eski başkentlerde inşası bitirilen yeni saraylar için geniş bahçeler yapılmıştır. Bu bahçelerin bakım ve idaresinden sorumlu birimler kurulmuştur. Bu birimlerden İstanbul'daki Hasbahçe'den sorumlu olanın adı Fatih kanunnmesinde de yer aldığı gibi bostancı ocağı olup, Edirne'dekinin ismi ise henüz belli değildir. Dolayısıyla, Osmanlı devlet teşkilâtında bostancı ocağının Fatih döneminde kurulmuş olması en güçlü ihtimaldir. Ocağa genellikle Bosna'daki Poturoğullarından nefer alınmış olması[29] ve Bosna'nın 1463'te fethedilmiş olması da bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Kuruluş amacı Yeni Saray bahçesinde hizmet etmek olan ocağın, tarihî süreç içinde bu aslî fonksiyonunun yanında birçok fonksiyona daha sahip olması, önemli bir mevki ve güç kazanması şu üç aşamayla ilgilidir: Birincisi, Fatih kanunnamesiyle bostancıbaşıya padişah sandalının dümenciliği görevinin verilmesi. Bu sayede padişah yakınında bulunma fırsatı elde eden bostancıbaşı hem onun, hem de diğer devlet idarecilerinin nezdinde itibarlı bir konuma yükselmişti.

İkincisi, Kanunî Sultan Süleyman zamanında birçok bahçenin açılması üzerine ocaktaki nefer sayısının artmış olmasıydı. Eldeki kayıtlar çerçevesinde Kanunî döneminde açıldığı bilinen Vadi-yi büzürg (Büyükdere), Sultaniye, İskender Paşa, Halkalı, Haydarpaşa ve Saray-ı Cedid bahçelerinin[30] Ş. 971/Mart 1564'teki toplam nefer sayısının 282[31] olması ve bu tarihte mevcut olan, fakat kuruluş tarihleri kesin olarak tespit edilemeyen diğer bahçelerin bazılarının da Kanunî döneminde açılmış olabileceği göz önünde bulundurulursa, ocağın bu dönemde kaydettiği aşama daha iyi anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu dönemde sayısal artışa paralel olarak ocağın niteliksel açıdan da önem kazandığı söylenebilir.

Üçüncüsü ise, 16. yüzyılın sonlarında başlayan ve 17. yüzyılın başlarında gittikçe artan kapıkulu isyanlarıydı. Bu gelişme ocağın giderek ön plâna çıkmasına ve gözde bir kurum haline gelmesine imkân hazırlamıştır[32].

---

[29] Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleymân Efendi, *Müriyi't-Tevârih,* İstanbul 1338, s. 454.
[30] Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri", *VD,* IV, (1958), s. 152-182.
[31] BOA, *MAD*, nr. 17256, s. 2-30.
[32] Bu husus, "Bostancıların Güven Kaynağı Olması" başlığı altında ayrıntılı olarak işlenmiştir.

Bu gelişmeler sebebiyle ocak, özellikle 17. yüzyılda önem kazanmış, buna parelel olarak nefer sayısında ve fonksiyonlarında sürekli bir artış yaşanmıştır. Özellikle II. Osman, IV. Murad, İbrahim ve IV. Mehmed'in saltanat yıllarında bostancılar, padişahların asi kapıkullarına karşı dayandıkları önemli bir güç haline gelmiştir. Ancak, kendilerini gözde bir kurum haline getiren nedenlerin başında, ısrarla uzak durdukları isyana, 19 Ca. 1115/30 Eylül 1703'te bu sefer kendilerinin bulaşmış olması ocağı gözden düşürmüştür. Her ne kadar bu, çıkardıkları ilk isyan ve ödenmemiş 8'er kıst mevaciplerini talep etmek gibi haklı bir gerekçeye dayanmış olsa da[33], *"hânumânların kendü dest-i şekāvetleriyle"* yıktıklarından[34] ocak bir daha eski itibarına kavuşamamıştır. 18. yüzyılda ocağa nefer alımının ve ocaktan kapıya çıkmaların, önceki yüzyıllarla mukayese edilmeyecek kadar az olması da bu prestij kaybına işaret etmektedir. Bu yüzyılın sonlarına doğru, "*pâdişâha mahsûs olan askerin gerek fenn-i harb ve gerek kānûn-i itâ'at ü edebde cümlesinden mümtâz olmaları ehass-ı ereb"* olması sebebiyle ocak, kendi bünyesinde kurulan *"asâkir-i hâssa-i Sultânî olmak üzere"*[35] Levent ve Üsküdar'da kurulan bostanî askerî ocağına tedricî olarak dönüştürülmeye başlanmıştı[36]. Ancak III. Selim'in tahttan indirilmesi üzerine bu çalışma sekteye uğramış, II. Mahmud'un tahta geçişiyle tekrar hız kazanmıştı[37]. Yeniçeriliğin kaldırıldığı tarih olan 1826 yılına gelindiğinde, bostancı ocağı ve ona bağlı birimler *"murûr-u eyyâmla muhtelü'l-nizâm"* olmuş[38], çoğunda usta, bölükbaşı, birkaç emekli dışında kimse kalmamıştı. Mevcut olanlarsa, bulundukları yerlerde bekçilik hizmeti

---

[33] Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât: tahlil ve metin: 1066-1116/1656-1704*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 825-826.

[34] Râşid Efendi, *Tarih,* II, 22[a].

[35] Sahhâflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi, (Bahir Efendi'nin zeyl ve ilaveleriyle) 1237-1241/1821-1826,* haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 2000, s. 573, 620, 659; *Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirilmesi,* haz. Ahmet Özcan, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kırıkkale 1999, s. 66-70; Necmi Şahin, *Osmanlı Askerî Teşkilâtının Yeniden Yapılanma Sürecinde Muallem Bostaniyan-ı Hassa Ocağı ve Hassa Askerleri (1826-1843),* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Sakarya 2003, s. 31-33; *Mustafa Necib Efendi Tarihi,* haz. Bayram Doğan, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ) Anabilim Dalı, Ankara 2001, s. 4-5.

[36] Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları –Nizam-ı Cedit- 1789-1807,* Ankara 1988, s. 51; Naci Çakın-Nafiz Orhon, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi,* (1793-1908), Ankara 1978, III/5, 195; Özcan, "Mu'allem Bostaniyân-i Hassa Ocağı, Kuruluşu ve Teşkilâtı", s. 354; Adil Şen, *Osmanlıda Dönüm Noktası (III. Selim Hayatı ve Islahatları),* Ankara 2003, s. 262. Bu yeni ocağa nefer alımına dair bk. BOA, C.AS, nr. 1985 (tarihsiz); BOA, C.AS, nr. 1323 (21 Za. 1218/3 Mart 1824); BOA, C.ML, nr. 4222 (3 Z. 1217/27 Mart 1803); BOA, C.AS, nr. 8166 (12 L. 1219/14 Ocak 1805).

[37] *Mecmû'a-i Vekāyi'-i Asr-ı Mahmûd Han-ı Adlî,* haz. İlmihan Sağlamdemir, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Bilim Tarihi, İstanbul 1994, s. 16, 31.

[38] BOA, C.SM, nr. 1440, (20 Ra. 1242/22 Ekim 1826, 1 numaralı belge).

dışında herhangi bir işe yaramamaktaydılar. Ancak bunların tamamen ihraçları uygun görülmediğinden bazı ustaların ustalıkları saray bekçiliği olarak ibka edilmiş ve kendilerine çeşitli selâtin vakıflarından *"kayd-ı hayât şartıyla mikdâr-ı kifâye ma'âş tahsîs"* edilmişti[39]. Yaşlı olanları emekli edilirken, geriye kalan çavuş, bölükbaşı, yeşillikçilerse padişahın, harem-i hümayunun ve diğer sandalların kayıkçılığına atanmışlardır[40]. Böylece ocak, yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra yapılan bu tasfiyelerle kaldırılmıştır[41].

Bostancı ocağı hakkında verdiğimiz bu özet bilgilerden sonra, kurumsal anlamda ocağı bütün yönleriyle ve kapsamlı bir şekilde ele alacağımız dört bölümden ilkine geçebiliriz.

[39] BOA, İE.HH, nr. 602 (27 B. 1242/24 Şubat 1827).
[40] Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-i Belediyye,* İstanbul 1995, II, 586.
[41] Mehmed Arif, "Kānûnnâme-i Âl-i Osmân", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası,* İstanbul (1330), 3/14, 25n. Yine, bostancı ocağının kaldırılışına yapılan atıflar için bk. BOA, İE.HH, nr. 602 (27 B. 1242/24 Şubat 1827); BOA, HH, dosya nr. 298, gömlek nr. 17694 (1242/1826-1827); BOA, HH, dosya nr. 488, gömlek nr. 23956 (1243/1827).

BİRİNCİ BÖLÜM

BOSTANCI OCAĞI

1. BOSTANCI OCAĞINA NEFER ALIM YOLLARI

Bostancı ocağı, Osmanlı Devlet teşkilâtında önemli miktarda nüfusa sahip ocaklardan biriydi. Kul sisteminde, dikey hareketlilik için bir basamak niteliğinde olan bu ocağa nefer alımı, genellikle dört şekilde olurdu: Birincisi ve en yaygın olanı, devşirmelerden ocağa alım yapmak[42]; ikincisi, yararlı bir hizmette bulunanları, hizmetleri karşılığı ödüllendirme amacıyla ocağa almak; üçüncüsü, kendi iradesiyle İslâm dinini kabul eden gayrimüslimleri ödüllendirmek maksadıyla ocağa almak ve dördüncüsü ise, ocak yöneticilerinden herhangi birisinin akrabası olmak hasebiyle veya akrabalarına aracı olmak suretiyle onları ocağa aldırmaktı.

1.1. Devşirme Sistemi

Devşirme, Osmanlı Devleti'nde, çeşitli hizmetlerde kullanılmak üzere, imparatorluğun sınırları içinde yaşayan ve gerekli şartlara sahip Hristiyan çocuklarının kanuna göre toplanmasına[43] denirdi. Genel olarak, 15. yüzyılın sonlarına kadar *"pençik oğlanı"*, 16. yüzyılda *"acemi oğlanları"*, 17. yüzyılda *"oğlan cem'î"*, *"yeniçerilük içün oğlan alınmak"* ve *"devşirme"* şeklinde ifade edilen[44] bu sistemin temel amacı, Hristiyan tebaadan orduda

---

[42] 1606'da telif edilmiş olan *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da, bostancı ocağına kapıkullarının çocukları olan *"kul oğlu"*ndan bile nefer alınmadığı, sadece devşirmelerden alındığı belirtilmiştir (Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri,* İstanbul 1996, 9/1-2, 146). III. Ahmed döneminde, yaşanan isyan üzerine bostancıların yeniçeri bölüklerine çıkarılmaları kararlaştırılmıştı. Ancak, bu durumdan rahatsız olan ocak emektarları padişaha verdikleri arzuhâlde, *"Bizim ocağımıza kadîmden devşirme ile gelüp, yol, erkân öğrenüb, ba'de bostâncı olur iken, içimize ecnebî karışup böyle oldı. Sultân Süleyman Kānûnu üzere Rumeli'den devşirme edüp, içimize ecnebî girmesün..."* diyerek, ocağın, asıl insan kaynağının devşirmeler olduğunu belirtmekteydiler (*Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116: 1688-1704),* haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000, s. 257).

* **Kıst**: Ulufelerin yılda, *Masar* (Muharrem, Safer, Rebiülevvel), *Recec* (Rebiülahir, Cemaziyelevvel, Cemaziyelahir), *Reşen* (Recep, Şaban, Ramazan) ve *Lezez* (Şevval, Zilkade, Zilhicce) adıyla, dört taksit hâlinde ödendiği bu mevacip dönemlerinin her birisine *"kıst"* denilirdi (*Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri,* 9/1-2, 198-199; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* İstanbul 1971, II, 275).

[43] Abdülkadir Özcan, "Devşirme", *DİA,* IX, 254.

[44] *Anonim Osmanlı Kroniği,* s. 28-29; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman,* s. 24-25; *Osmanlı Tarihleri,* I, 128; *Oruç Beğ Tarihi*, s. 24-25; *Kitâb-ı Cihan-nümâ,* I, 197-199; Vasilis Dimitriadis, "Devşirmenin Kökeni Üzerine",

yararlanma düşüncesiydi[45]. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun ilk yıllarında ordu olarak, Orhan Bey döneminde yaya ve müsellem adıyla Türkler arasından seçilerek oluşturulan piyade ve atlı askerler bulunurdu. Ancak fetihlerin genişlemesi sonrası bu ordu, devletin ihtiyacını karşılamakta yeterli gelmemeye başlayınca, yeni bir askerî teşkilâtın kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacın giderilmesi için de, savaşlarda elde edilen fiziken sağlam esirlerden, ganimetten devletin hissesi olarak alınan beşte birinin pençik oğlanı adıyla asker olarak görevlendirilmesi yoluna gidilmiştir[46]. I. Murad döneminde kurulan ve sıkı esaslara bağlanan pençik oğlanı teşkilâtı[47], Gelibolu'da kurulan bir acemi oğlanı ocağı ile daha düzenli bir hal aldığı gibi, bu kurum ile kapıkulu ocaklarının da temeli atılmıştır[48]. Bu acemi oğlanlar ocağının nefer ihtiyacı, önceleri, özellikle akıncıların düşman memleketlerine yaptıkları akınlar sonrası elde ettikleri esirlerden karşılanırdı. Bu esirlerin alımı için *Pençik Kanunu* tertip edilmiş ve esirlerden, "*yararlarının*" seçimi için *Pençikçi* denilen memurlar görevlendirilmiştir[49].

Ankara Savaşı'ndan sonra, yaşanan Fetret Devri karışıklıklarından dolayı fetihlerin bir müddet durması üzerine, Acemi oğlanlar ocağının nefer ihtiyacı karşılanamaz olmuştu. Bu ihtiyacın giderilmesi için, İslâm devletlerinde bir ilk olan devşirme sistemine başvurulmuştur[50]. Bu sistem, ilk olarak Çelebi Mehmed döneminde uygulanmış, II. Murad döneminde ise kanunlaştırılmıştır[51]. Acemi ocağına her yıl nefer alınmaz, ihtiyaca göre bazen üç[52], bazen beş[53], bazen yedi, sekiz, on[54] yılda bir alınırdı.

Osmanlı Beyliği (1300-1389), ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. G. Ç. Güven, İ. Yerguz, T. Altınova, İstanbul 1997, s. 25-26 (Ayrıca yazarın s. 23'te, dipnotta verdiği eser ve makalelerden "devşirme" hakkında geniş bilgi edinilebilir).

[45] Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699),* İstanbul 2003, s. 314.

[46] Bu askerin temini konusunda Hadîdî, *"O kullar penc ü yekden kim derilür/Yazup defterler Etrâk'a virilür/Ki Türk'e hizmet idüp ögrene dil/Ola tâ hizmet-i sultâna kābil"* demektedir (*Tevârih-i Âl-i Osman,* s. 88); *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman,* s. 24-25; *Neşrî Tarihi,* I, 197-199.

[47] *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512),* s. 28-29; *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman,* s. 24-25; Aşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, *Tevârîh-i Âl-i Osman, Osmanlı Tarihleri,* I, 128; *Neşrî Tarihi,* I, 197-199.

[48] Eyyubi Efendi, *Eyyubi Efendi Kanunnamesi: Tahlil ve Metin*, yay. haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1994, s. 40; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Devşirme", *İA,* III, 563.

[49] Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı,* Ankara 1991, s. 37.

[50] İhtiyaç duyulan oğlanların seferlerle temin edilememesi üzerine, ülkedeki Hıristiyan tebadan sağlandığına dair bk. *Bir Yeniçerinin Hatıratı,* s. 96.

[51] Özcan, "Devşirme", s. 254.

[52] Robert Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı,* çev. Cahit Kayra, İstanbul 1996, s. 53.

[53] Jean de Thevenot, *1655-1656'da Türkiye,* trc. Nuray Yıldız, İstanbul 1978, s. 167.

[54] *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar: Kitâb-ı Müstetâb, Kitâbu Mesâlih-i Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn, Hırzü'l-Mülûk,* nşr. Yaşar Yücel, Ankara 1974, s. 5.

Kapıkulu ocaklarının nefer ihtiyacı yeniçeri ağası tarafından belirlenerek Divân-ı hümâyuna arz edilir[55]; oradan çıkan karara göre ilgili yerlerden, 8-20 yaşları arasındaki gençlerden en sağlıklı, güzel ve sağlam yapılı olanlar seçilip devşirilirdi[56]. Devşirmeler genellikle Arnavut, Boşnak, Rum, Bulgar ve Ermeni milletlerinden seçilirdi[57].

Devşirme sisteminin uygulanmasından birinci derecede yeniçeri ağası sorumlu olup, devşirmeye gidecek memurları o seçerdi[58]. Başlangıçta, kapıkulu ocakları için beylerbeyi, sancakbeyi, ilgili yerin kadıları gibi mahallî idareciler tarafından oğlan devşirilmiş; ancak yaşanan suiistimallerden dolayı Fatih Sultan Mehmed döneminde bu iş belli bir düzene bağlanmış ve devşirme memurları merkezden gönderilmeye başlanmıştır[59]. Bu görevliler yeniçeri ocağının üst rütbeli yayabaşılarından olan sekbanbaşı, solakbaşı, zağarcıbaşı, saksoncubaşı, turnacıbaşı gibi görevlilerdi[60]. Yayabaşıların güngörmüş ve güvenilir olmasına dikkat edilirdi[61].

Devşirme ile görevli olan memurlar padişah fermanı ve yeniçeri ağasının mektubu gereği, vazifelerinde serbesttiler[62]. Gittikleri yerlerdeki sancakbeyi, kadılar, tımar sahipleri gibi mahallî idareciler, onlara yardımcı olup işlerini kolaylaştırmakla yükümlüydüler[63]. Meselâ, 15 R. 987/11 Haziran 1579'da, Rumeli vilâyeti kadılarına gönderilen bir hükümde, yeniçerilik için toplanıp İstanbul'a getirilen oğlanların, kimin kazasına uğrarsa, kaybolmamasına ve yiyeceklerinin tedarik edilmesine dikkat edilmesi emredilmiştir[64]. Yine, Karaman kazalarından oğlan devşirilirken, bazı ailelerin çocuklarını kaçırması söz konusu olunca, 17 N. 981/10 Ocak 1574'te Karaman beylerbeyine ve Karaman'daki kadılara gönderilen hükümde, kaçırılan

[55] Özcan, "Devşirme", s. 254-255.
[56] *Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları: Topkapı Sarayı'nda Yaşam,* Sunan ve Notlayanlar: Stephanos Yerasimos ve Annıe Berthıer, çev. Ali Berktay, İstanbul 2002, s. 38; Uzunçarşılı, "Devşirme", s. 563; *Kitâb-ı Müstetâb,* s. 4.
[57] Göriceli Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi,* haz. Yılmaz Kurt, Ankara 1994, s. 31.
[58] Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı*, s. 39.
[59] Özcan, "Devşirme", s. 254.
[60] Mücteba İlgürel, *"*Yeniçeriler*", İA,* XIII, 387. Yayabaşıların acemi oğlanı devşirmeleri hakkında bk. BOA, *MD,* nr. 23, s. 239, h. 509 (17 N. 981/10 Ocak 1574); Saksoncu başıların acemi oğlanı topladıklarına dair bk. BOA, *MD,* nr. 23, s. 279, h. 595 (16 L. 981/8 Şubat 1574); zağarcıbaşıların oğlan toplamakla görevlendirildikleri hakkında bk. BOA, *MD,* nr. 35, s. 111, h. 283 (29 Ca. 986/3 Ağustos 1578); Anadolu ağasının oğlan devşirdiğine dair bk. BOA, *MD,* nr. 40, s. 298, h. 686 (27 N. 987/17 Kasım 1579).
[61] *Kitâb-ı Müstetâb*, s. 5-6.
[62] Özcan, "Devşirme", s. 255.
[63] Uzunçarşılı, "Devşirme", s. 564.
[64] BOA, *MD,* nr. 22, s. 310, h. 613.

çocukların bulunması ve devşirme işinin başarıyla tamamlanması konusunda yayabaşılarına yardım etmeleri istenmiştir[65].

Devşirilecek çocukların özellikleri devşirme kanununda ayrıntılı olarak belirtilirdi. Her kırk haneden bir oğlan devşirmek kanun gereği idi. Devşirme yapılacak yerde, devşirilecek çocukların babaları ve köyün papazı bulunur; muhtemel bir suiistimale karşı vaftiz defterlerindeki kayıtlardan faydalanılır[66] ve çocukların en asillerinin seçilmesine özen gösterilirdi[67]. Bu bağlamda papazların çocukları, iki çocuğa sahip ailelerin bir çocuğu, birçok çocuğu olan ailelerin en sağlıklı çocuğu alınırdı. Alınmayanlar ise, ailesinin tek çocuğu olanlar, yetimler, öksüzler, köy kethüdalarının oğulları, sığırtmaç ve çoban çocukları, evlenmiş ve bir meslek sahibi olanlar; Yahudiler, Türkçe bilenlerle kel, fodul, köse, doğuştan sünnetli, boyca çok uzun olmak gibi fiziki kusurlara sahip olan çocuklardı[68].

Devşirilen çocuklara omuzu yırtmaçlı muvahhidî aba ve kırmızı keçe külah giydirilirdi.[69] Bu giysilerin parası, devşirmenin yapıldığı bölge halkından *"hil'at bahâ"* veya *"kul akçası"* adıyla alınmakta olup; başlangıçta çocuk başına 90-100 akça iken, sonraları 300, hatta 600 akçaya kadar çıkmıştır[70]. Devşirme çocuk alınmayan yerlerden bu bedelin alınması yasaktı. Nitekim, 27 N. 987/17 Kasım 1579'da Kilis'te, mahalli idarecilerin oğlan toplamayı bahane edip haksız yere para talep ettiklerinin duyulması üzerine, devşirme oğlanı alınmayan yerlerden libâs baha ve diğer adlar altında reayadan herhangi bir ücretin alınması söz konusu tarihte çıkan bir hükümle yasaklanmıştır[71].

Devşirme olarak alınan çocuğun köy, kasaba, sancak, anne-baba adı, doğum tarihi, mensup olduğu sipahinin adı veya hangi vakıf ve çiftlik sahibinin reayası olduğu, eşkali, yaşı ve kendisini devlet merkezine sevk edecek sürücüsünün adını ihtiva eden iki defter tutulurdu. Bu defterlerden biri, devşirme memuru olan yayabaşıda, diğeri ise sürücüde bulunur ve sürücü getirdiği çocukları bu defter ile merkeze teslim ederdi[72]. Bir defada ne kadar çocuğun devşirildiği konusunda verilen rakamlar birbirinden farklıdır. Devşirilenlerin sayısı kimi kaynaklara göre,

---

[65] BOA, *MD,* nr. 23, s. 239, h. 508. Yine, Batum Beylerbeyliğinde toplanan devşirmelerin, yol boyunca yiyecek ve sair ihtiyaçlarının karşılanması, güvenliklerinin sağlanması konusunda, İstanbul-Trabzon ve İstanbul-Sivas hattındaki yerlerin kadılarına hüküm gönderilmiştir (BOA, *MD,* nr. 55, s. 11, h. 20, 22 L. 992/27 Kasım 1584).
[66] Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı,* s. 39.
[67] Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası,* s. 315.
[68] Özcan, "Devşirme", s. 255; Halaçoğlu, *aynı eser,* s. 39.
[69] *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1996, I, 286.
[70] Özcan, "Devşirme", s. 255.
[71] BOA, *MD,* nr. 40, s. 298, h. 686.
[72] Uzunçarşılı, "Devşirme", s. 564.

hiçbir zaman 2000'i aşmamışken[73], kimi kaynaklara göre her sene biner tane[74] ve kimi kaynaklara göre ise 7000-8000 civarındadır[75]. Kimilerine göre ise, çeşitli yerlerden temin edilen bütün kulların sayısı 7-8 bin civarında olup, bunların ise ortalama 3000 kadarı devşirme idi[76].

Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarında devşirmelerin toplandığı başlıca yerler şuralardı: Üsküp, İştip, Köstendil, Prizren, Samakov, Taşlıca, Prepol, Ereğlü kasrı (Argiro Castri), Yanya, Pirlepe, İskenderiye, Ohri, İpek, Dukakin, Kırçova, Manastır, Mostar, İzvornik, Böğürdelen, Horpişte, Akçakale, Bihlişte[77]. Anadolu tarafında ise Karaman Eyaleti[78], Diyarbakır Eyaleti[79], Batum Eyaleti[80], Ankara ve Çankırı sancakları[81], Kilis Sancağı[82] ve Hristiyan tebaanın yaşadığı diğer yerlerdi. Bununla birlikte bazen, olağanüstü durumlarda ve birtakım görevleri yerine getirme karşılığında, adı geçen yerlerin bir kısmında oğlan devşirilmezdi. Söz gelimi, 14 Z. 981/6 Nisan 1574'te, Mora Beyine ve oraya acemi oğlanı devşirmeye giden yayabaşıya gönderilen fermanda, Anavarin Kalesi'nin inşasının sekteye uğramaması için, yöre halkından çocuk devşirmemesi istenmiştir[83]. 29 Ca. 986/24 Temmuz 1578'de ise, Biga'ya acemi oğlanı toplamaya giden zağarcıbaşıya yöre halkı, mirîye kürek vermek karşılığında oğlan vermekten muaf olduklarına dair ellerindeki emri göstermiş, durum merkeze bildirilince oğlan alınmaması emredilmiştir[84]. Yine, Kadıköy ve Kartal köyleri reayası da, has ahıra ait Üsküdar çayırlarını biçme, atlara bakma, Bursa ve diğer yerlerden gelen malları muhafaza etme ve kılavuzluk yapma gibi görevler karşılığında, acemi oğlanı devşirilmekten muaf tutulmuşlardı[85].

Türk ailelerinin çocukları alınmadığı gibi, Müslüman kökenlilerin de çocukları alınmazdı. *Mebde-i Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre Türk ailelerinden çocuk devşirilmemesinin birçok sebebi vardı: Çünkü onların ekserisi *"bî-rahm"* olup, *"din ü diyânet"* açısından zayıftılar. *"Hünkâr kulluğuna dâhil"* olmaları hâlinde akrabaları *"Hünkâr kulı oldum deyü re'âyâ vü berâyâyı rencîde ve remîde"* edebilecek, *"öşr ve sâir teklîfâtın vermediğünden"* başka, *"yeniçeri*

[73] Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı,* s. 54.
[74] *Müriyi't-Tevârih,* s. 454.
[75] *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 286.
[76] Halil İnalcık-Günsel Renda, *Osmanlı Uygarlığı,* İstanbul 2003, I, 139.
[77] M. Tayyip Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış,* İstanbul 1977, s. 146.
[78] BOA, *MD,* nr. 23, s. 239, h. 508.
[79] BOA, *MD,* nr. 23, s. 239, h. 509.
[80] BOA, *MD,* nr. 55, s. 11, h. 20.
[81] BOA, *MD,* nr. 23, s. 239, h. 509.
[82] BOA, *MD,* nr. 40, s. 298, h. 686.
[83] BOA, *MD,* nr. 24, s. 89'daki 237 ve 238 numaralı hükümler.
[84] BOA, *MD,* nr. 35, s.111, h. 283.
[85] Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı,* s. 146.

tertîbine" girmeleri durumunda oradaki sancak beyi, alay beyi ve vilâyet voyvodaları onları zapt etmeye güç yettiremeyecek, bu da *"fitne vü fesâd ve celâlî zuhûruna bâ'is"* olabilecekti[86]. Müslüman halklar arasında, sadece Bosnalılardan devşirme çocuk alınırdı[87]. Bu uygulama, onların İslâmiyeti toplu olarak kabul etmelerinin bir mükâfatı olarak yapılmış ve onlardan alınanlar genellikle sarayda ve özellikle de bostancı ocağında çalıştırılmışlardır[88].

Devşirilen çocuklar, sürücülerin[89] idaresinde, yüzer veya ikiyüzer kişilik gruplardan oluşan *"sürü"*ler hâlinde merkeze sevk edilirdi. Yolda, çocukların kaçmamasına[90], başkası tarafından çocuklara el konulmamasına[91] ve aralarına "*saplama*" denilen yabancıların karışmamasına dikkat edilirdi. İstanbul'a getirilen devşirmeler ağa kapısında yeniçeri ağasınca kontrol edilip eşkal defterlerine kaydedilir, ardından sünnet edilip Türk adları verilirdi. Saray için bunlar arasında vücut ve karakter bakımından en iyileri seçilirdi. Bazen bu seçimlerde, sultanlar da hazır bulunurlardı[92].

Saray için seçilmiş olanlar Galatasaray, İbrahim Paşa, Manisa ve Edirne saraylarına gönderilirdi. Söz gelimi, 3 M. 982/15 Nisan 1574'te, Bosna'dan devşirilen çocuklardan 50'si Edirne Sarayı'na verilmiştir[93]. Devşirilenlerin bir kısmı da bostancı ocağına verildikten sonra geri kalan kısmı ise, Rumeli ve Anadolu ağaları vasıtasıyla belli bir süre için Türk köylülerine ikişer filoriye satılırdı[94]. Parayla satılmalarının sebebi, onların *"Ben Hünkâr kuluyum, sana hizmet edemem."* demelerini engellemekti[95]. Devşirmeler Türkçeyi, İslâm dinini, Türk örf ve âdetlerini öğrenmeleri için, dört beş yıl Türk köylülerinin yanında kaldıktan sonra[96] toplanır, İstanbul'da

---

[86] Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri,* 9/1-2, 138.

[87] *Müriyi't-Tevârih,* s. 454. Yine, 20 Z. 1003/26 Ağustos 1595'te Bosna Beylerbeyine gönderilen bir hükümde, Hristiyan çocuklarıyla beraber, daha önce de alındığı gibi, Potur oğlanlarının da alınıp İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir (BOA, *MD,* nr. 73, s. 371, h. 815).

[88] Özcan, "Devşirme", s. 255.

[89] Bu sürücülere, *"sürekciler"* de denirdi (BOA, *MD,* nr. 22, s. 310, h. 613, 15 R. 987/11 Haziran 1579).

[90] Rumeli'deki kadılara 15 R. 987/11 Haziran 1579 tarihinde gönderilen bir hükümde, toplanan acemi oğlanları, her kimin kazasına uğrayacaksa, orada kaybolmamalarına azami gayret göstermeleri istenmiştir (BOA, *MD,* nr. 22, s. 310, h. 613).

[91] Meselâ, 17 N. 981/10 Ocak 1574'te, Diyarbakır Beylerbeyine gönderilen bir hükümde, devşirilen çocuklardan firar eden 18 çocuk yakalanıp getirilirken, Palu beyinin adamlarının bunlardan 12'sini alıp götürdükleri bildirilmiş ve bunların bulunması istenmiştir (BOA, *MD,* nr. 23, s. 309, h. 509).

[92] Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2003, s. 84.

[93] BOA, *MD,* nr. 24, s. 171, h. 461. Yine 17 N. 986/17 Kasım 1578'de de, devşirilen acemi oğlanlarından Edirne sarayına 50 Boşnak ve 50 Arnavut oğlanı ve İstanbul'daki ıstabl-i âmire için 20 acemi oğlanı tayin edip göndermesi için yeniçeri ağasına hüküm gönderilmiştir (BOA, *MD,* nr. 35, s. 367, h. 934).

[94] Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı,* s. 40. *Kitâb-ı Müstetâb'*da, bu satılma işi, *"Türk üzerine yazdurma"* olarak ifade edilmiştir (s. 6).

[95] *Kavânîn-i Yeniçeriyân'*da bu rakam 1 altın olarak zikredilmektedir (*Osmanlı Kanunnâmeleri,* 9/1-2, 136).

[96] *Kitâb-ı Müstetâb'*ta, Türk köylüsünün yanında kalış süresi, 6-7 yıl (s. 7); *Kavânîn-i Yeniçeriyân'*da ise 7-8 yıl olarak belirtilmiştir (s. 146).

kendileri için yapılmış olan saraylara konulurlardı. Eşkalleri yoklanıp, sıkı bir denetimden geçtikten sonra birer akça ile acemi oğlanı diye deftere kaydedilirlerdi[97]. Bu yazılmaya *"torba yazısı"*, yazılan devşirmelere de *"torba oğlanı"* denirdi[98]. Daha sonra kendi istek, yenetek, ilgi ve meyillerine göre çeşitli birimlere dağıtılırlardı.

Devşirme oğlanlarından bostancı ocağına nefer alımının iki şekilde[99] gerçekleştiği anlaşılmaktadır: Birincisi, başkente getirilen devşirmelerden Türk üzerine verilenlerden, belli bir süre hizmet edip tekrar İstanbul'a getirilen ve aralarından gürbüz, kuvvetli ve yapılı olanlarının seçilmesi yoluyla alınmasıydı[100]. Bu yöntem, ocağın kuruluşundan beri geçerli ve kanuna uygun yöntem olup, ilk dönemlerden itibaren uzun bir süre uygulandığı anlaşılmaktadır[101]. İkincisi ise, devşirmeler toplanıp İstanbul'a getirildikten sonra, Türk köylülerine dağıtılmadan önce, aralarından güçlü ve yapılı olanların seçilip bostancı ocağına gönderilmesi şeklindeki alımdı[102]. Bununla birlikte, Türk ailelerinin yanına verilmeden bostancı ocağına gönderilen devşirmeler, burada *"Türk üzerinde durdukları gibi hidmet"* ederlerdi[103]. İkinci yolun tercih edilmesinin sebeplerinden birisi, ağır olan bahçe işlerine, Türk köylülerinin yanına verilen devşirmelerin dayanamayıp kaçmasıydı. Bu husus, Bostancıbaşı Davud Ağa'nın 975/1567 tarihinde padişaha gönderdiği mektupta açıkça ifade edilmektedir. Hasbahçe'de görevlendirilecek acemi oğlanlardan *"bi'l-fi'l Türk üzerinde hıdmet iden oğlanlardan"* verilmesi durumunda bunların *"nicesi kendi hevâsında gezmeğe mu'tâd olmağla bağçe hıdmetine tahammül idemeyüp"* kaçacağı ifade edilmiş, onların yerine Avlonya sancağından yeni devşirilen *"60 nefer yarar oğlan"* verilmiştir[104]. Müslüman Türk ailelerinin yanında kalan devşirmelerin zorluklara tahammül edememeleri, onların yanında kaldıkları ailelerin*"kâr ü kisbi"* bilen*, "hîn-i muzâyakada babası*

---

[97] *Koçi Bey Risalesi,* s. 32.

[98] İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları,* Ankara 1998, II, 5; İlgürel, "Yeniçeriler", s. 388; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem,* İstanbul 1995, s. 189.

[99] Mustafa Cezar, *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi,* İstanbul 1959, III*,* 425.

[100] *Kitâb-ı Müstetâb,* s. 7.

[101] Meselâ, Hanım Sultan bahçesi için, bostancıbaşının 10 nefer istemesi üzerine, yeniçeri ağasına 5 C. 978/4 Kasım 1570'de gönderilen hükümde, gönderilecek neferlerin *"Türk üzerinde"* bulunanlardan olması istenmiş ve bunun da *"olagelen âdet ve kānûn"* gereği olduğu vurgulanmıştır (BOA, *MD,* nr. 14, s. 594, h. 851)

[102] *"Re'âyâ zimmîleri evlâdından beher sene biner nefer devşirilüb sened olınub acemi oğlanı meydânında terbiye ba'de hüsnü'l-vech olanların Enderûn-i Hümâyûna ve kuvvetlüleri bahçelere bostâncı"* olarak alınırdı (*Müriyi't-Tevârih,* s. 454). Genellikle beş yıldan beş yıla toplanan devşirme oğlanlarının saraylarda yedi yıl eğitimden geçirildikten sonra, *"en güçlü kuvvetlü olanlar arasından yeniçeriler, acemioğlanlar ya da bostancılar"* seçilirdi (Jean de Thevenot, *1655-1656'da Türkiye*, s. 167). İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı,* Ankara 1984, s. 465; yine aynı müellifin *İA,* s. 736'daki "Bostancı" makalesi; Halaçoğlu, *Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı*, s. 40; İnalcık-Renda, *Osmanlı Uygarlığı,* I*,* 139.

[103] Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri,* 9/1-2*,* 141.

[104] *7 Numaralı Mühimme Defteri,* Özet-Transkripsiyon-İndeks, Ankara 1999, II, 34.

anası yanına" kaçan ve *"zahmete tahammül"* etmeyen çoçuklarından[105] etkilenmiş olmalarının bir sonucu olabilir. Dolayısıyla rahata alışmış devşirmelerin alındıkları bostancı ocağında bir üst göreve yükselebilmeleri için bahçelerde 5-10 yıl gibi uzun bir süre hizmet etmeleri[106] dayanılması güç bir durumdu. Torbaya yazılan bu devşirme oğlanlarından güçlü, kuvvetli ve yapılı olanların sadece bostancı ocağı için değil, aynı zamanda, işlerin ağırlığı dolayısıyla Tophane için de lâzım olduğu anlaşılmaktadır[107].

Bostancı ocağının nefere ihtiyacı olduğunda, bostancıbaşı bu durumu mektupla padişaha arz ederdi. Onun arzı üzerine padişah, bostancıbaşının talep ettiği miktardaki acemi oğlanın verilmesi için yeniçeri ağasına hüküm gönderirdi[108]. Yeniçeri ağası, sadece bostancı ocağına değil, acemi oğlana ihtiyaç duyan diğer ocaklara verilecek neferleri teminde de kilit rol oynardı. Meselâ torbaya yazılan[109], hassa mandıralara[110], top arabacıları ocağına[111], kemhacılara[112], hassa fırın[113] ve fodula fırınına[114], donanmaya[115], Edirne bostancı ocağına[116]; Edirne Sarayı'na[117], odun gemilerine[118], tophaneye[119], padişah ailesine mensup fertlerin vakıflarına[120], Galatasaray, Darüssaade-i Atîk, At Meydanı saraylarına, anbarlara, sepetçilere, kasaplara, yoğurtçulara, kilere ve diğer ocaklara lâzım olan neferler[121] de yeniçeri ağası tarafından temin edilirdi.

Bostancı ocağının nefer ihtiyacını gerektiren nedenler farklıydı: Bu faktörlerden birincisi, bostancıların, ağır bahçe işlerine dayanamayıp firar etmesi idi[122]. Meselâ, L. 995/Eylül 1587'de, bostancı ocağına 250 nefer alınmasının mecburî sebeplerinden birisi, *"girihte olmuş"*

---

[105] *Müriyi't-Tevârih,* s. 454.
[106] *"Bostâncı beş on yıl bağçelerde çapa çeküb hidmet itmeğe"* mecburdu (*Kitâb-ı Müstetâb,* s. 8).
[107] 28 B. 979/26 Aralık 1570'de, yeniçeri ağasına gönderilen bir hükümde, topçubaşının Tophane'de çalıştırmak üzere istediği 100 *"iri nefer"*in kendisine teslim edilmesi emredilmiştir (BOA, *MD,* nr. 10, s. 80, h. 125).
[108] Bostancı ocağına 967/1567'de 60 (*7 Numaralı Mühimme Defteri,* II, 34, h. 1258); 5 C. 978/4 Kasım 1570'de Sultan Hanım bahçesine 10 (BOA, *MD,* nr. 14, s. 594, h. 851); 2 R. 986/8 Haziran 1578'de Hasbahçe için 150 (BOA, *MD,* nr. 34, s. 298, h. 622); Za. 1000/Ekim 1592'de, Hasbahçeler için 260 nefer (BOA, *MD,* nr. 69, s. 248, h. 492) vermesi için yeniçeri ağasına hüküm gönderilmiştir.
[109] BOA, *MD,* nr. 28, s. 264, h. 647.
[110] BOA, *MD,* nr. 34, s. 11, h. 22.
[111] BOA, *MD,* nr. 36, s. 29, h. 90.
[112] BOA, *MD,* nr. 36, s. 30, h. 92.
[113] BOA, *MD,* nr. 43, s. 224, h. 408, 24 B. 988/4 Eylül 1580.
[114] BOA, *MD,* nr. 52, s. 203, h. 527.
[115] BOA, *MD,* nr. 58, s. 180, h. 472.
[116] BOA, *MD,* nr. 61, s. 130, h. 315.
[117] BOA, *MD,* nr. 62, s. 130, h. 292.
[118] BOA, *MD,* nr. 49, s. 143, h. 475.
[119] BOA, *MD,* nr. 10, s. 80, h. 125.
[120] BOA, *MD,* nr. 67, s. 69, h. 174 (Evasıt-i Ra. 999/Ocak 1591).
[121] BOA, *MD,* nr. 33, s. 72, h. 143.
[122] Kaynaklarda *Girihte (girihde)* olarak geçen bu ifadenin anlamı, firarî demekti (*Osmanlı Kanunnâmeleri,* 9/1-2, 162n).

neferlerdi[123]. Yine, M. 986/Mart 1578'de, bostanlardan 26[124], R 991/Nisan 1583 mevacip döneminde Hasbahçe'den 9[125], L. 992/Kasım 1584'te bostanlardan 41[126], Şaban 1001/Mayıs 1593'te Hasbahçe gılmanından 27[127], L.-Za. 1005/Mayıs-Haziran 1597'de Hasbahçe'den 120[128], bostanlardan 77[129]; Lezez 1016/ŞMN. 1608'de, Hasbahçe'den 56, bostanlardan 53[130] bostancının firar ettiği görülmektedir. Firarlardan dolayı boşalan kadrolar için acemi oğlanlarından nefer takviyesi yapılmıştır.

Bostancı ocağında nefer açığını meydana getiren ikinci faktör, bostancı neferlerinin ölümü idi. Meselâ, L. 995/Eylül 1587'de, yeniçeri ağasına gönderilen hükümde, bazı bostancıların ölümü bostancı ocağında meydana gelen büyük nefer açığının sebeplerinden biri olarak zikredilmiştir[131]. Normal ölümlerin dışında, bazen, toplu ölümlerin meydana geldiği de görülmektedir. Lezez 1016/ŞMN. 1608 dönemi, bostancı ocağı için bu türden ölümlerin yaşandığı bir dönemdir. Hasbahçe'dekilerden 141, bostanlardakilerdense 99 olmak üzere toplam 240 bostancının künyesine *"müteveffâ"* notu düşüldüğüne bakılırsa, toplu ölümlerin salgın bir hastalıktan kaynaklandığı düşünülebilir[132]. Yine, Masar 1023/ŞMN. 1614 döneminde de, dikkat çekecek miktarda ölümler yaşanmıştır. Bu dönemde Hasbahçe'de 19, bostanlarda ise 61 olmak üzere toplam 80 nefer ölmüştür[133].

Üçüncü faktör ise, ocak kanunu gereği ve kul sistemindeki gruplarla eyaletler idaresinin âhenkli bir bütün hâlinde işlemesini sağlayan ve 2-7 yılda bir veya her padişahın tahta çıkışı esnasında yapılan terfi ve nakil[134] demek olan be-dergâh, yani kapıya çıkma usulüydü[135].

Bostancı ocağının nefer ihtiyacı yeniçeri ağasına bildirildikten sonra, yeniçeri ağası, *"'âdet ve kānûn üzere"* Türk üzerinde olan neferlerden bostancı ocağı için, belirlenmiş kriterlere sahip olanlarını seçip deftere kaydeder ve bunları defteriyle beraber bostancıbaşıya gönderirdi. Seçilen oğlanların güçlü, kuvvetli, yapılı, bahçe işlerine dayanıklı olmasına dikkat edildiği

[123] BOA, *MD,* nr. 62, s. 134, h. 300 (L. 995/Eylül 1587).
[124] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 697-711.
[125] BOA, *MAD,* nr. 6559, s. 381-391.
[126] BOA, *MAD,* nr. 16741 (Şevval 992 mevacibi).
[127] BOA, *MAD,* nr. 6953, s. 822 -831.
[128] BOA, *MAD,* nr. 7165, s. 578-587.
[129] BOA, *MAD,* nr. 7165, s. 588-606.
[130] BOA, *MAD,* nr. 6832, s. 594-625.
[131] BOA, *MD,* nr. 62, s. 134, h. 300.
[132] BOA, *MAD,* nr. 6832, s. 594-625.
[133] BOA, *MAD,* nr. 6631, s. 4-33.
[134] İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, s. 88.
[135] Bostancı ocağından be-dergâh olanlar için bk. BOA, *MAD,* nr. 16260 s. 712; BOA, *MAD,* nr. 6988, s. 990-1029; BOA, *MAD,* nr. 4883, s. 230-282.

yukarıda belirtilmişti. Seçilen gılmanlar arasında Bosnalı Poturoğulları'nın ağırlıkta olmasına özen gösterilirdi[136]. Bu durum doğal olarak ocağın demografik yapısına da yansımaktaydı. Meselâ, Masar 1041/EEK. 1631 döneminde sadece bahçelerin ustalarına bakıldığında bile, Hasbahçe'nin 7, 11 ve 15. bölüklerinin ustalarıyla Üsküdar, Göksu, Halkalı, Mehmed Paşa, Cebeciköy'deki Mustafa Paşa, Alibeyköy'deki Mustafa Paşa, İbrahim Paşa, Siyavuş Paşa ve Merre Hüseyin Paşa bahçelerinin ustaları Boşnak kökenliydi. Bu tespit, neferin ikinci ismine göre yapıldığı (*"üstâd-ı bölük-i 7 Süleymân Bosna; üstâd-ı bölük-i 15 Rıdvân Bosna; cemâ'at-ı Derviş Hersek, üstâd-ı bağçe-i Üsküdar; cemâ'at-ı İbrâhim Mostar üstâd-ı bağçe-i Halkalu"* gibi) ve Bosnalı olup geldiği yeri kendisine ikinci ad olarak almamış olanların varlığı da hesaba katıldığında, ocakta Boşnak kökenlilerin ağırlıkta olduğu ortaya çıkmaktadır[137].

8 L. 986/8 Aralık 1578[138] ve 19 Za. 986/17 Ocak 1579[139] tarihlerinde, yeniçeri ağasına gönderilen iki ayrı hükümde, Hasbahçe'ye lâzım olan 50'şer neferin, Bosna'dan gelen devşirme oğlanlarından seçilip gönderilmesi istenmiştir. Yine, L. 989/Kasım 1581'de, Hasbahçe'ye çok sayıda nefer lâzım olunca, bu neferlerin Bosna, İskenderiye, Hersek, Avlonya ve Prizren civarından toplanan 1000 neferle karşılanması yoluna gidilmiştir[140].

16. yüzyılın ikinci yarısında, genellikle devşirilip Türk çiftçilerinin yanına verilen acemi gılmanlarından ocağa alım yapıldığı görülmektedir. 5 C. 978/4 Kasım 1570 tarihli hükümle, Hanım Sultan bahçesi için istenen 10[141]; 2 R 986/8 Haziran 1578 tarihli hükümle, Hasbahçe'ye alınması düşünülen 150[142]; 21 Za. 994/3 Kasım 1586 tarihli hükümle, Hasbahçe ve bostanlara dağıtılması plânlanan 365[143]; L. 995/Kasım 1587 tarihli hükümle, Hasbahçe ve bostanlara lâzım olduğu belirtilen 250[144] ve Selh Za. Elf/Eylül'ün başı 1592'de yazılan bir hükümle, ocakta boş olan 286 kişilik kadroya iki defada alınması istenen 200 nefer[145], Türk çiftçisinin yanında olan

[136] A. Özcan, "Bostancı", *DİA,* VI, 309; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri,* 9/1-2, 189.
[137] BOA, *MAD,* nr. 16489, s. 3-41.
[138] BOA, *MD,* nr. 35, s. 388, h. 989.
[139] BOA, *MD,* nr. 36, s. 27, h. 84.
[140] BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 189 (7 L. 989/4 Kasım 1581).
[141] BOA, *MD,* nr. 14, s. 594, h. 851.
[142] BOA, *MD,* nr. 34, s. 298, h. 622.
[143] BOA, *MD,* nr. 61, s. 129, h. 313.
[144] BOA, *MD,* nr. 62, s.134, h. 300.
[145] BOA, *MD,* nr. 69, s. 248, h. 492.

acemi gılmanlarından karşılanmıştır. Ancak nadir de olsa, acil ihtiyaçtan dolayı, devşirilen gılmanların, Türk köylülerinin yanına verilmeden ocağa alındığı da olmuştur[146].

1.2. Yararlı Hizmetlerde Bulunma

Bostancı ocağına bu yolla nefer alımı kanun gereği değildi. Bu alım şekline genellikle, Hasbahçe'nin bazı işlerini görenlerden yaşı müsait olanları, hizmetleri karşılığında mükâfatlandırmak için başvurulmuştur. Meselâ, 29 C. 968/17 Mart 1561'de, Kanunî Sultan Süleyman'ın Çatalca bahçesindeki avında hizmet eden, 5'i Arnavut , 2'si Rum asıllı 7 kişi, padişahla beraber İstanbul'a getirilmiş ve kendilerinin Hasbahçe'ye alınması kapıcılar kethüdası Mehmed Ağa'ya emredilmiştir[147]. 22 S. 992/5 Mart 1584'te ise, Hasbahçe'nin su yollarının tamirinde hizmetleri geçen iki kişi, bostancıbaşının arzı üzerine ocağa alınmıştır[148].

1.3. İhtida Etme

Bilindiği üzere Osmanlı padişahları, gayrimüslim reayanın İslâm'ı kabul etmelerini sağlamak veya en azından onları İslâm'a ısındırmak için teşviklerde bulunmaktan ve İslâm'ı kabul edenleri de ödüllendirmekten geri durmazlardı. Meselâ, 23 R 1062/3 Nisan 1652'de, *"huzûr-u hümâyûnda şeref-i İslâm ile müşerref"* olup, İsmail ismini alan bir *"müslim-i nev"*e, padişah tarafından 3 akça ile kapıcılık mansıbı verilmiştir[149]. Ancak durum, onları zorla dine sokma boyutuna asla vardırılmamış olup, tekliften sonra ilgili kişi ya da kişilerin hür iradesiyle verdikleri kararlara saygı duyulmuştur. Bu konuda I. Ahmed ile kayıkçı bir zımmî arasında geçen konuşma fikir verici mahiyettedir. Padişah, Üsküdar'dan İstanbul'a gitmek için yanındaki hizmetkârıyla tebdil-i kıyafet edip bir kayığa biner. Kayıkçıya namaz kılıp kılmadığını sorar. Ancak cevap alamayınca onun gayrimüslim olduğunu anlar. Kayıkçıya, *"Gel imdi müslümân ol. Ben seni Serdâr Murâd Paşa'ya ileteyin. Benim ana her vecihle sözüm geçer. Pâdişâh dirliklerinden ne dirlik istersen andan alıvereyin"* der. Ancak, gayrimüslimin, *"Sultânım! Ben dahi müslümân olıcak, pâdişâha haracı kim verir?"* cevabı üzerine tebessüm eden padişah,

---

[146] Söz gelimi 19 Za. 986/17 Ocak 1579 tarihli bir hükümle yeniçeri ağasından Hasbahçe'ye lâzım olan 50 neferin, o tarihte Bosna'dan gelen devşirme oğlanların *"yarar ve tüvânâ"* olanlarından seçilerek gönderilmesi istenmiştir (BOA, *MD,* nr. 36, s. 27, h. 84). Yine bk. BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 189.
[147] BOA, *MD,* nr. 4, s. 186, h. 1938.
[148] BOA, KK.RSK, nr. 242, s. 179.
[149] BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 256.

teklifinde ısrarcı olmaz[150]. Bununla birlikte, İslâm'ı kabul eden gayrimüslimler arasından bazılarının, bir mansıp veya lütuf elde etmek için İslâm'a geçtiği de olurdu[151].

Bostancı ocağına, kendi isteğiyle ihtida eden gayrimüslimler arasından alınanlara da rastlanırdı. Bunlar genellikle, padişahların etraf bahçelerde yaptıkları geziler esnasında, kendileriyle konuşup İslâm'ı seçenlerdi. Bu tercihleri sebebiyle padişah tarafından kendileri, mükâfaten bostancı ocağına alınırlardı. Gurre R. 967/31 Aralık 1559'da, Kanunî Sultan Süleyman'ın Çatalca civarındaki avı esnasında, iki zimmînin padişahın huzurunda İslâm dinini kabul etmesi üzerine Hasbahçe'ye alınması bu konudaki ödüllendirilmeye verilebilecek tipik bir örnektir[152].

Ocağa alınan bu mühtedilerin, yaş bakımından ocakta uyumsuzluk yaşamayacak bir seviyede oldukları düşünülebilir[153]. Bahçelere alınan bu neferlerin, ocağa kaydedilirken, künyelerine *"müslim-i nev"* kaydı düşülürdü[154]. Mühtedilerden bir kısmının doğrudan kapıcılık hizmetine alındığı da olurdu[155]. İhtida edenlerin en yoğun olarak ocağa alındığı dönem ise, Hasbahçe için Za. 992/Kasım 1584 mevacip dönemi[156], *"bostanhâ-i sâ'ire"* başlığı altında yer alan diğer bahçeler için ise, L. 992/Ekim 1584 mevacibi dönemi olmuştur[157].

---

[150] *Mustafa Safî'nin Zübdetü't-Tevârihi,* haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, Ankara 2003, I, 97-98.

[151] Arif Bilgin, *Osmanlı Sarayı Mutfağı,* İstanbul 2004, s. 43. Bu durumun bazen istismara da yol açtığı görülmektedir. Meselâ, I. Ahmed Ca. 1019/Temmuz 1610'da, av için gittiği Harami deresinden dönerken, reayadan biri, padişahın yoluna farklı yerlerden üç defa çıkmış, sonuncusunda, İslâm'a giren bir gayrimüslim numarası yapmış ve kendisinden üçüncü kez yüklü bir bahşiş almıştır (*Zübdetü't-Tevârih,* I, 95-96).

[152] BOA, *MD,* nr. 4, s. 5'deki 34 ve 35 numaralı hükümler.

[153] 17 Za. 980/21 Mart 1573'te, Divân-ı hümâyunda müslüman olup, Hüseyin adını alan yeni mühtedinin, *"Türk üzerine acemi oğlanı"* olarak verildiği göz önünde tutulursa (BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 283), bostancı ocağına alınanların, ocak işini kaldıramayacak kadar küçük veya ocaktaki ast-üst ilişkisine uyum sağlamada zorluk çekecek kadar büyük olmadığı söylenebilir. L. 1061/Eylül 1651'de, padişahın huzurunda müslüman olan beş nefer zimmînin, üçer akça yevmiye ile Bâb-ı hümâyun kapıcılığına alınmaları da, alınanların yaşları ile ilgili bir durum olduğu düşünülebilir (BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 28). Zira, kapıcılık (bevvâblık), bostancı neferlerinin 7-8 yıllık hizmetleri karşılığında yükseldikleri hizmetlerden birisiydi.

[154] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 787-796, 797-812 (S. 986/Nisan 1578); BOA, *MAD,* nr. 6139, s. 2-11 (R. 986/Haziran 1578); BOA, *MAD,* nr. 6559, s. 912-927, 1013-1023, 1024-1040, 1121-1131 (L.-Za 991/Kasım-Aralık 1583); BOA, *MAD,* nr. 16296, s. 3-12 (M. 1000/Kasım 1591); BOA, *MAD,* nr. 16297, s. 209-218 (N. 1000/Haziran 1592); BOA, *MAD,* nr. 6953, s. 960-969, 970-988 (L.-Za. 1001/TA 1593); BOA, *MAD,* nr. 6146, s. 90-121 (Masar 1056/MNM 1646).

[155] 4 M. 1061/28 Aralık 1650'de, ihtida edip Yusuf isimini alan bir nev müslime, *"İbtidâ düşen mahlûlden bir kapuculuk"* talep ve tahsis edilmiştir (BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 132).

[156] Bu tarihte, Hasbahçe'nin 1. bölüğüne 2, 2. bölüğüne 3, 3. bölüğüne 2, 4. bölüğüne 1, 5. bölüğüne 4, 6. bölüğüne 4, 8. bölüğüne 3, 9. bölüğüne 4, 10. bölüğüne 3, 11. bölüğüne 1, 12. bölüğüne 5, 13. bölüğüne 1, 14. bölüğüne 2, 15. bölüğüne 3, 16. bölüğüne 2, 17. bölüğüne 3 ve 18. bölüğüne 2 nefer olmak üzere toplam 44 yeni müslüman olan nefer alınmıştır (BOA, *MAD,* nr. 16741, Za. 992/Kasım 1584 dönemi).

[157] Bu dönemde bahçelerden, Vadi-yi Büzürg'e 2, Göksu'ya 5, Kuleli'ye 3, Çubuklu'ya 2, Beykoz'a 3, Sultaniye'ye 2, Yalı-yı Sinan'a 4, İskender Paşa'ya 4, Hafız Paşa'ya 5, Beşiktaş'a 3, Kiremitlik'e 5, Halkalı'ya 1, Haydarpaşa'ya 8, Üsküdar'a 7, Fener'e 4, Cebeciköy'deki Mustafa Paşa Çiftliği'ne 2, Siyavuş Paşa'ya 3 ve

1.4. Ocak İdarecilerinin Aracılığı

Osmanlı Devleti'nde, tımar sistemiyle beraber klâsik dönemin iki temel kurumundan biri olan kul sistemine[158] nefer alımındaki ana kural, kanunnamelerde belirtildiği üzere, Hristiyan çocuklarının devşirilmesiydi. Ancak, zaman içinde bu sistemin dışında alımlar da söz konusu olmuştur. Bu alımların başında, mansıp sahibi bir görevlinin kardeşi, oğlu ve diğer akrabalarını devlet hizmetine aldırması gelirdi. Özellikle 16. yüzyılda, bu usulün yoğunluk kazandığı görülmektedir[159]. Kanunî Sultan Süleyman döneminde, sancak beyliklerinin % 40'a yakınının, ümera oğlu veya akrabalarının elinde olması, Osmanlı İmparatorluğu'nda akrabalık bağının, devlet katında mansıp edinmedeki etkinliğini göstermesi bakımından fikir verici niteliktedir[160].

Bostancı ocağına nefer alımında, bu yöntemin birçok örneğine rastlanılmaktadır. Akrabasına aracılık yapanlar, genellikle ocağın üst düzey yöneticileri olmuştur. Başta ocağın en üst düzey yöneticisi olan bostancıbaşılar olmak üzere[161], bostancıbaşı ve kethüdadan sonraki en üst düzey yönetici olan hasekiler[162], ocak kâtipleri[163] ve bazı bahçe üstadları (ustaları)[164] da, bostancı ocağına akrabalarının alınması için arzda bulunmuşlardır. Yine ocak yönetici, görevli ve diğer mensuplarının, gerek akrabalarına ve gerekse başkalarına tımar[165] ve mansıp talep etme[166] ve onları devşirme sistemine dahil etmede aracılık ettikleri de görülmektedir. Bu konuda,

---

Saray-ı İbrahim Paşa ve Mahmud Paşa'ya 1 nefer olmak üzere, toplam 60 nefer alınmıştır (BOA, *MAD,* nr. 16741, L. 992/Ekim 1584 dönemi).

158 İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ,* s. 52.

159 Bilgin, *Osmanlı Saray Mutfağı,* s. 41.

160 İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi,* İstanbul 1978, s. 65-66.

161 980/1572'de bostancıbaşı olan Hasan Ağa (BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 951), 19 S. 980/27 Haziran 1572'de, 7'si Arnavut, 2'si Boşnak ve 1'i de Bulgar kökenli olan 10 kişiyi Galatasarayı'na; 6 kişiyi ise Hasbahçe'ye, akrabaları olduğunu arz edip aldırmıştır (BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 43). Benzeri alımlar için yine bk. BOA, KK.RSK, nr. 238, s. 315 (21 S. 989/27 Mart 1581); BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 33 (16 Ca. 1030/8 Nisan 1621); BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 53 (21 Z. 1030/6 Kasım 1621).

162 24 Za. 988/31 Aralık 1580'de, ocağın hasekisinin Hristiyan kardeşi, müslüman olup Mehmed ismini alması üzerine onun arzıyla, Hasbahçe'ye bostancı olarak alınmıştır (BOA, KK.RSK, nr. 238, s. 201).

163 17 Za. 980/21 Mart 1573 tarihli bir ruus kaydından, ihtida edip Abdi ismini alan bostancılar kâtibinin kardeşi ile, yine ihtida edip Osman ismi alan kapıcılar kethüdasının akrabası, kanun üzere Galatasarayı'na alınmıştır (BOA, KK. RSK, nr. 225, s. 216).

164 3 B. 980/24 Temmuz 1582'de, Üsküdar bahçesinin üstadı, müslüman olup ikisi Mehmed ve ikisi Ali ismi alan kardeşlerini arz etmesi üzerine bu yeni mühtediler, hemen yakınındaki Haydarpaşa bahçesine *"kānûn üzere"* verilmişlerdir (BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 122).

165 Bostancıbaşının akrabalarından biri, 22 yıl düşman elinde esir kaldıktan sonra kurtulup gelince kendisine, 24 M. 968/15 Ekim 1560'da çıkan bir hükümle, tımar tevcih edilmiştir (BOA, *MD,* nr. 4, s. 145, h. 1469). Daha fazla bilgi için bk. BOA, KK.RSK, nr. 237, s. 238 (6 Za. 988/13 Aralık 1580); BOA, *MD,* nr. 4, s. 175, h. 1832 (3 Ca. 968/20 Ocak 1561).

166 23 B. 992/31 Temmuz 1584'te, bostancıbaşı gönderdiği tezkere ile Hasbahçe'nin meremmet kâtibi olan Ali'nin, Yedikule mustahfızlarından olan oğlu için kapıcılık rica etmesi üzerine, ilgili kişi bu göreve atanmıştır (BOA, KK.RSK, nr. 244, s. 39).

bostancıbaşıların[167], ocağın ikinci en üst yönetcisi olan kethüdaların[168] yanı sıra, ocağın rütbesiz hizmetlilerinin de arzlarına rastlanılmaktadır[169]. Bazen, akrabalarının ihtida etmesine vesile olup, onlara mansıp talep edenlerin, taleplerinin farklı şekilde değerlendirildiği de olurdu[170].

Bostancı ocağına akraba alımlarında dikkati çeken bir diğer husus ise, ocak emeklilerinin çocuklarının ocağa alınmasıydı. Bunlar, daha önce bostancı ocağında hizmet etmiş ve başka ocaklara terfi etmiş olanların çocukları olduğu gibi[171], hâlâ ocakta çalışanların çocukları da olabilmekteydi[172]. Bu bağlamda bostancı ocağına alınanlar ocak kâtipleri[173], serkorucular[174], korucular[175] ve bahçe ustalarının[176] çocuklarıdır. Bazen de bahçe ustalarının, kendi çocuklarını bahçelerine bostancı olarak aldırdıkları da olurdu[177].

Aile ve akrabalık bağlarından kaynaklanan aracılığın, sadece ocağa nefer alımında değil, aynı zamanda ocak içindeki terfilerde de etkili olduğu görülmektedir. Nitekim, 28 Ra 1053/16 Haziran 1643'te bostancılardan birisi odabaşının kardeşi olmasından dolayı, *"müteferrikalık-ı dergâh-ı âlî"* zümresine terfi ettirilmiştir[178].

2. BOSTANCI OCAĞINA YAPILAN TOPLU NEFER ALIMLARI

2.1. 16. Yüzyılda

Bostancı ocağına toplu nefer alımları, genellikle, ocaktan toplu be-dergâhların yaşandığı dönemin hemen arkasından yapılırdı. Bu uygulama, *"kapuya çıkma"* ile boşalan kadrolardan

---

[167] BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 291 (Selh-i S. 981/30 Haziran 1573).
[168] BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 261 (14 M. 990/8 Şubat 1582).
[169] BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 283 (6 S. 990/2 Mart 1582); BOA, A.RSK, nr. 1461, s. 316 (4 Za. 986/2 Ocak 1579); BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 216 (17 Za. 980/21 Mart 1573).
[170] 12 R. 981/11 Ağustos 1571'de Bostancıbaşı Hasan Ağa, Rumeli'den gelip ihtida eden beş kardeşi için dirlik rica ettiğinde, mühtedilere dirlik verilmemiş, bunun yerine Hasbahçe'ye bostancı olarak alınmalarına karar verilmiştir (BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 313).
[171] BOA, KK.RSK, nr. 242, s. 24 (26 L. 991/12 Kasım 1583).
[172] Meselâ S. 986/Nisan 1578'de, Hasbahçe'nin 7. bölüğüne İrve (Riva) Mandırası bahçesi ustasının oğlu; 15. bölüğe ise, ser-dolabînin 2 çocuğu alınmıştır (BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 787-796).
[173] Za. 986/Ocak 1579'da, Hasbahçe'nin 13. bölüğüne alınan iki neferden biri, bostancı kâtibinin çocuğu olduğuna dair bk. BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 329-338.
[174] S. 986/Nisan 1578'de, Haydarpaşa bahçesine *"veled-i ser-koruciyân"*ın alındığı hakkında bk. BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 797-812.
[175] Za. 986/Ocak 1579'da, Hasbahçe'nin 13. bölüğüne korucunun çocuğu alındığına dair bk. BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 329-338.
[176] Meselâ S. 986/Nisan 1578'de, Çiftlik bahçesi ustasının oğlu Kiremidlik ve Halkalı bahçesi ustasının oğluysa Saray-ı Cedid bahçesine alınmıştır (BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 797-812).
[177] S. 986/Nisan 1578'de, Beykoz, İskender Paşa, Mandıra-i Mirî, Piyale Paşa (BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 797-812) ve Ca. 994/Mayıs 1586'da, Siyavuş Paşa (BOA, *MAD,* nr. 6342, s. 496-511) bahçeleri ustalarının oğulları babalarının ustası oldukları bahçelere alınmışlardı.
[178] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 92.

dolayı ocak işlerinin aksamaması için bir zaruretti. Bu amaca yönelik olarak 16. yüzyılın ikinci yarısında, bostancı ocağına toplu nefer alımları şu dönemlerde yapılmıştır[179]:

S. 986/Nisan 1578 mevacip döneminde Hasbahçe'ye 100[180], diğer bahçelere 183[181] nefer olmak üzere toplam 283 nefer alınmıştır. Hasbahçe'ye alınan neferlerin 35'i Rumeli, 58'i Anadolu gılmanı, 4'ü ocak idarecilerinin çocuğu, 2'si yeni müslüman olmuş mühtedi, 1'i ise bölük değiştiren neferdir. Diğer bahçelere alınan 183 neferin, 55'i Rumeli gılmanı, 115'i Anadolu gılmanı, 10'u bahçe idarecilerinin çocuğu, 2'si bölük değiştiren ve 1'i de yeni ihtida eden bir neferdir. Aynı yılın Recep/Eylül mevacip döneminde, diğer bahçelere 91 nefer alınmış olup, bunların 42'si Rumeli gılmanı, 46'sı Anadolu gılmanı ve 3'ü ise bölük değiştiren bostancı[182]; Şevval/Aralık mevacibi döneminde Hasbahçe'ye 47 nefer alınmış olup, bunların 46'sı Rumeli gılmanı, 1'i ise bölük değiştiren bostancıdır.[183] Böylece 986/1578 yılında bostancı ocağına, toplam 421 nefer alınmıştır.

Bostancı ocağına 992/1584 yılının Zilkade mevacibi döneminde, Hasbahçe'de görevlendirilmek üzere 97 nefer alınmış olup; bunların 48'i *"nev müslim"*; 40'ı, künyelerine "عن ط"[184] ibaresi konulmuş olan Anadolu gılmanı; 7'si, Hasbahçe'nin bölükleri arasında geçiş yapan; 2'si ise, Kandilli ve Vadi-yi Büzürg bahçelerinden Hasbahçe'ye gelen bostancılardır[185]. Z.

---

[179] Bu konuda ayrıntılı bilgi veren temel kaynak, *Maliyeden Müdevver Defterler* serisindeki *Mevacip Defterleri*'dir. Bu defterlerden her döneme ait olanları bulunmadığından, bunların mevcut ve sağlam olanlarından sadece toplu alımlar hakkında bilgi verenlerinden alıntı yapılmıştır. Ayrıca, toplu alımların yaşandığı dönemlerde, ocağın insan kaynağının nerelerden sağlandığı hakkında fikir vermesi açısından sadece 16. yüzyıla mahsus olmak üzere, Hasbahçe'deki bölüklere ve diğer bahçelerdeki cemaatlere alınan neferlerin nereden geldiklerine dair bilgi verilmesi uygun görülmüştür.

[180] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 787-796.

[181] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 797-812.

[182] BOA, *MAD,* nr. 6139 (Receb 986/ Eylül 1578 mevacibi dönemi).

[183] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 281-290.

[184] "عن ط" ibaresi, *"Anatolı'dan"* anlamına gelmektedir. Bilindiği üzere, Osmanlıca defter ve belgelerde, bazı kelimeler kısaltılarak yazılmıştır. Bu kısaltmalar genellikle, kelimenin içinde geçen ve o kelimeyi en belirgin ifade eden harf ile yapılmaktadır. Meselâ, بلوك kelimesi sonundaki ك ile ifade edilirken, جماعت kelimesi ise, başındaki ج ile ifade edilmektedir. Örneğin, 986/1578 senesinin Muharrem mevacibi döneminde ocaktan çıkan bostancıların gittiği bölük ve cemaatler, kısaltmalarla verilmiştir (BOA, *MAD,* nr. 16260, Muharrem 986 mevacibi). Yine mevacib defterlerinde, yeni alınan neferlerin bir kısmının künyesine de, "م" harfi yazılmıştır ki, bu da "روم ايلى" kelimesi yerine kullanılmıştır (BOA, *MAD,* nr. 6953, s. 1110-1128). Bununla birlikte çok ender olsa da, kayıtlarda neferlerin menşeleri için hem "عن ط" ve hem "عن ا نا طولى" ibarelerinin aynı anda kullanımına da rastlanılmaktadır (Meselâ, Z. 992/Aralık 1584 tarihinde diğer bahçelerde çalışan neferlerin mevacibi hakkında bilgi veren defterde, Kuleli bahçesine alınan 6 neferin künyesine "عن ط" , 12'sinin künyesine ise, "عن ا نا طولى" ibaresi düşülmüştür [BOA, *MAD,* nr. 16741, Vacib-i Z. 992 dönemi]). *Kavânîn-i Yeniçeriyân'*da da bu husus, *"Ve devşirme olup nice zaman Türk üzerinde durub belâya mu'tâd oldukdan sonra, eğer Anadolu Kaleminde olursa Anadolu Ağası tezkeresi ile ulûfeye yazub tezkerede* عن ط امد *yazılub ve eğer Rumeli Kaleminden ise Rumeli Ağasının tezkeresi ile ulûfeye yazılub üzerinde* عن م امد *deyü yazılır; nişanları budur.",* s. 154; Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* I, 38.

[185] BOA, *MAD,* nr. 16741 (Za. 992/Kasım 1584 mevacibi dönemi).

992/Aralık 1584'te Hasbahçe'ye alınan 60 neferin birisi Haydarpaşa bahçesinden gelmiş olup, 59'u ise Anadolu gılmanıdır[186]. 992/1584 yılında diğer bahçelere, L/Kasım'da alınan 136 neferin 60'ının künyesinde nev müslim, 63'ünün künyesinde Anadolu gılmanı, 1'inin Rumeli gılmanı, 1'inin 2. bölükten, 1'inin 7. bölükten, 1'inin 17. bölükten, 5'inin Vadi-yi Büzürg bahçesinden, 1'inin Bâb-ı Nev bahçesinden, 1'inin Mahmud Paşa bahçesinden, 1'inin Beşiktaş bahçesinden ve 1'inin de Göksu bahçesinden geldiğine dair kayıtlar bulunmaktadır[187]. Aynı yılın Z/Aralık mevacibi döneminde diğer bahçelere alınan 136 neferin 121'inin Anadolu gılmanından, 1'inin müslim-i nev olduğu ve geri kalan 15 neferden 1'inin Vadi-yi Büzürg bahçesinden, 2'sinin Kuleli bahçesinden, 1'inin Halkalı bahçesinden, 1'inin Beykoz bahçesinden, 1'inin Bebek bahçesinden, 1'inin İskender Paşa bahçesinden, 1'inin Kandilli bahçesinden, 2'isinin Yalı-yı Sinan bahçesinden, 1'inin Harami Deresi bahçesinden, 1'inin Bâb-ı Nev bahçesinden, 1'inin Davud Paşa bahçesinden ve 1'inin de bahçe-i Hassa'dan geldiklerine dair ibareler düşülmüştür[188]. Böylece, 992/1584 yılında bostancı ocağına toplam 429 nefer alınmıştır.

M. 994/Ocak 1586 mevacibi döneminde, bostancı ocağına toplam 52 nefer alınmıştır. Bunlardan, Hasbahçe'ye alınan 22 neferin 3'ü Mahmud Paşa, Mandıra-ı İrve ve Vadi-yi Büzürg bahçelerinden gelmiş, 19'u ise Anadolu menşeli gılmandır[189]. Diğer bahçelere alınan 30 neferin 10'u Anadolu gılmanı olup geri kalan 20 neferin, 7'si Vadi-yi Büzürg bahçesinden, 1'i Mahmud Paşa bahçesinden, 2'si Haydarpaşa bahçesinden, 1'i Kandilli bahçesinden, 2'si 3. bölükten, 2'si 17. bölükten gelmiş olup, 5'nin ise nereden geldiği belirtilmemiştir[190].

Z. 1001/Eylül 1593 mevacip döneminde Hasbahçe'ye alınan 69 neferin 63'nün künyesinde Anadolu gılmanı ve 6'sının da, İstanbul gılmanından olduğu belirtilmiş olup[191]; diğer bahçelere alınan 119 neferin ise 91'i Anadolu gılmanı, 25'i Rumeli gılmanı, 1'i bölük 3, 1'i 7. bölük ve 1'i de 27. bölük kökenlidir[192]. Böylece bu dönemde, bostancı ocağına toplam 188 nefer alınmıştır.

---

[186] BOA, *MAD,* nr. 16741 (Z. 992/Aralık 1584 mevacibi dönemi). Bu defterin ilk sayfası kopuk olduğundan, bahçe-i Hassa'nın 1 ve 2. bölüklerine alınan neferler bu rakama dahil değildir.
[187] BOA, *MAD,* nr. 16741 (L. 992/Ekim 1584 mevacibi dönemi).
[188] BOA, *MAD,* nr. 16741, Z. 992/Aralık 1584 mevacip dönemi. Yalnız, bu defterin son yaprağı yırtılmış olduğundan dolayı, İbrahim Paşa ve Mahmud Paşa bahçelerine alınan neferler bu toplama dahil değildir.
[189] BOA, *MAD,* nr. 6342, M. 994/Ocak 1586 mevacibi dönemi.
[190] BOA, *MAD,* nr. 6342, s. 86-101.
[191] BOA, *MAD,* nr. 6953, s. 1100-1109.
[192] BOA, *MAD,* nr. 6953, s. 1110-1128.

1004/1595 yılında bostancı ocağına, 16. yüzyılın ikinci yarısındaki en kapsamlı nefer alımı yapılmıştır. Bunun sebebi, III. Murad'dan sonra tahta III. Mehmed'in geçmesi[193] üzerine yaşanan *"büyük çıkma"* sonrası meydana gelen kadro boşluğudur. Bilindiği üzere, ocaklardaki neferlerin kapıya çıkmaları iki şekilde olmaktaydı: Birincisi, padişah değişikliği üzerine yaşanan çıkmaydı ki, buna *"büyük çıkma"*[194]; diğeri ise, şartlar gereği yaşanan çıkma (be-dergâh) olup, buna da *"küçük çıkma"* denirdi. III. Mehmed'in cülusunun ardından yaşanan ilk çıkma sonrası, R 1004/Aralık 1595'te, Hasbahçe'ye 257[195], diğer bahçelere 324[196] nefer alınmıştır. Hasbahçe'ye alınan neferlerin geldikleri yerlere bakıldığında, bunların 138'i, Rumeli gılmanı; 115'i, Anadolu gılmanı; diğer 4'ü ise, bölük değiştiren bostancılardır. Diğer bahçelere alınan neferlerin ise, 216'sı Rumeli gılmanı, 82'si Anadolu gılmanı, 3'ü İstanbul gılmanı, 6'sı Sultaniye, Mehmed Paşa, İstavroz, Alibey Köy, Fener ve Hafız Paşa bahçelerinden diğer bahçelere gönderilen bostancılar olup, diğer 17'sinin ise kökeni belirtilmemiştir. Bostancı ocağına nefer alımları, bu yılın Recep ayında da devam etmiş, bu dönemde Hasbahçe'ye 135[197], diğer bahçelere 142[198] nefer olmak üzere, toplam 277 nefer daha alınmıştır. Hasbahçe neferlerinin neredeyse tamamına yakını (yani 131'i) Rumeli gılmanı olup, sadece 3'ü Anadolu gılmanı, 1'si ise, İstavroz bahçesinden gelme bostancılardır. Diğer bahçelere alınan neferlerin ise, yine tamamına yakını (yani 137'si) Rumeli gılmanı olup, diğer 5 neferin 2'si İstavroz, 1'eri ise, Kiremitlik, Alibey Köy ve Cizyedar bahçeleri arasında yer değiştiren bostancılardır. Böylece, bu yılın iki döneminde, bostancı ocağına alınan toplam nefer sayısı, 858'dir.

Bu yüzyılın, son yılının Lezez 1007/MHT. 1599 mevacibi döneminde, Hasbahçe'den 121 neferin be-dergâh olması üzerine, yerlerine 95 nefer[199] alınmıştır. Bunların 89'u Anadolu menşeli gılman olup, 30'unun künyesine "عن متفرقه ط امد", 26'sının "عن ابتدا ط امد", diğer 33'ünün ise sadece "عن ط امد" ibaresi düşülmüş; diğer 6 neferin 1'i, "عن متفرقه م امد", 3'ü bölük değiştiren, 2'si ise, Fenerbahçe ve Üsküdar bahçelerinden gelen neferlerdir.

---

[193] III. Murad'ın 6 Ca. 1003/17 Ocak 1595'te vefat etmesi üzerine, yerine Manisa Sancağı'ndan çağrılan şehzade III. Mehmed tahta geçmiştir (Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi,* haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara 2005, III, 426-427).

[194] Naima, cülus sonrası yaşanın ilk çıkmanın, *"ehl-i sarây lisânında büyük çıkma"* olduğunu söyler (*Tarih,* I, 462).

[195] Bu neferlerin 4'ü, bölükler arasından geçiş yapanlardır (BOA, *MAD,* nr. 16285, s. 123-132.).

[196] Bu neferlerin 6'sı bahçeler arasında geçiş yapanlardır (BOA, *MAD,* nr. 16285, s. 133-151).

[197] BOA, *MAD,* nr. 16285, s. 173-192.

[198] BOA, *MAD,* nr. 16285, s. 183-201.

[199] Hasbahçe'den çıkan neferlerin 7'si, çeşitli bahçe ve bölüklere gitmiş ve 1'i ise, *"müteferrika-yı bağçe-yi Hâssa"* zümresine dahil edilmiştir (BOA, *MAD,* nr. 6911, s 104-111).

Reşen 1007/ŞMN. 1599'da ise, diğer bahçelerden çıkan 225 neferin yerine, 166 nefer[200] alınmıştır. Alınan bu neferlerin 106'sı Anadolu menşeli gılman olup, 53'ünün künyesine " عن متفرقه ٍ ط امد", 51'inin künyesine "عن ابتدا ٍ ط امد", 4'ünün künyesine sadece "عن ط امد", 5'inin künyesine "عن متفرقه ٍ م امد"ibaresi düşülmüş, 4'ünün bölükler arasında yer değiştirdiği belirtilmiş, 1'inin İstavroz ve 1'inin de "*topî-yi hâssa*" neferlerinden geldiği ifade edilmiştir.

Bostancı ocağından çıkmalar, bu yüzyılın son mevacip dönemi olan Masar 1008/AEE. 1599'da da devam etmiş; ocaktan 101'i[201] Hasbahçe'den, 181'i[202] ise diğer bahçelerden olmak üzere, toplam 282 nefer kapıya çıkmıştır.

16. yüzyılın son çeyreğinde, bostancı ocağına alınan neferlerin menşelerine bakıldığında, devşirilip Anadolu ve Rumeli'deki Türk ailelerinin yanına verilen gılmanlardan sağlandıkları görülmektedir. Ocağa alınanlar arasında ihtida edenlerin varlığına rastlanıldığı gibi, ocaktaki bölük ve bahçeler arasında geçişlerin olduğuna, yer değiştirmelerin bazen diğer bölük ve cemaatlere idareci olmak için yapıldığına da rastlanılmaktadır. Yine nefer alımı, genellikle ocaktan çıkmaların yaşandığı dönemde veya bunu takip eden dönemlerde yapılmıştır.

2.2. 17. Yüzyılda

17. yüzyılda bostancı ocağına, tespit edilebilen ilk toplu alım Recec 1016/AEE. 1607'de yapılan alımdır. Hasbahçe'ye 261, diğer bahçelere 197 olmak üzere, ocağa toplam 458 nefer alınmıştır[203]. Ocağa, Lezez 1019/OŞM. 1611'de alınan 164 neferin 94'ü Hasbahçe'deki bölüklere, 70'i ise diğer bahçelere dağıtılmıştır[204].

Masar 1047/HTM 1637'de, bostancı ocağına kapsamlı bir nefer alımı olmuştur. Bu dönemde Hasbahçe'ye alınan nefer sayısı 443 iken, diğer bahçelere alınan nefer sayısı 564 olup, toplamı ise 1007 nefer yapmaktadır[205]. Recec 1050/AEE. 1640'da, bostancı ocağına toplam 500 nefer alınmıştır ki, bunların 297'si Hasbahçe'ye, 203'ü ise, diğer bahçelere gönderilmiştir[206]. Bunların çoğunun isimlerinin üzerine düşülmüş olan *"an müslim-i nev âmed"* kaydı, artık bu

[200] Bahçelerden çıkan neferlerin 3'ü Davud Paşa, Bebek ve Üsküdar bahçelerine gitmiş; bahçelere alınan neferlerden 1'i ise İstavroz bahçesine gelmiştir (BOA, *MAD,* nr. 6911, s. 114-132).
[201] Be-dergâh olan bu neferlerin 13'ü, diğer bahçe ve bölüklere bölükbaşı (ser-i bölük) olarak tayin edilmişlerdir (BOA, *MAD,* nr. 6911, s. 248-257).
[202] Bu neferlerden 1'i, Üsküdar bahçesine tayin edilmiştir (BOA, *MAD,* nr. 6911, s. 258-277).
[203] BOA, *MAD,* nr. 6832, s. 278-308.
[204] BOA, *MAD,* nr. 6347, s. 550-581.
[205] BOA, *MAD,* nr. 6990, s. 660-700.
[206] BOA, *MAD,* nr. 5190, s. 196-242.

dönemde, devşirilen gılmanların Türk üzerine verilmeden, doğrudan ocaklara gönderildiğinin işareti olabilir. Reşen 1052/EKA. 1642'de, Hasbahçe'ye 307[207], diğer bahçelere 217[208] olmak üzere, toplam 524 nefer ocağa alınmıştır.

Masar 1053/NMH. 1643'te, ocaktan bostancıların terfi etmesi ile ocağa nefer alımı aynı anda gerçekleşmiştir. Bu tarihte bostancı ocağından, 233[209]'ü Hasbahçe'den, 381'i[210] diğer bahçelerden olmak üzere toplam 624 nefer çıkmış, yerlerine Hasbahçe'ye 466, diğer bahçelere 591 nefer olmak üzere toplam 1057 nefer alınmıştır. Alınan 1057 neferin hemen hemen hepsinin isimleri üzerine, *"ferzend-i sipâhî âmed"* ibaresi yazılarak, menşelerine açıklık getirilmiştir. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde, kapıkulu süvarileri evlenebilir ve *"veledeş"* ismi verilen çocukları, askerlik çağına gelince kanun gereği süvari bölüklerine alınabilirdi. Süvarilerden, Harem-i hümâyun ve yeniçeri ocağından gelenler sağlıklarında, yevmiyelerinin bir kısmını yetişkin oğullarına terk ederek onları süvari bölüklerine alma imtiyazına sahipken, diğer süvariler ise, ulufe ve görevlerinden vazgeçmek suretiyle, ulufelerinin bir kısmı karşılığında oğullarını süvari bölüklerine aldırabilirlerdi[211]. Bir kısmı da, vefat ederken mansıbını, büluğa ermemiş olsa da zapt etmesi için oğluna vasiyet edebildiği gibi[212], arkasında küçük çocuk bırakan sipahilerin ise, çocukları askerlik çağına geldiğinde, şahitlerle sipahi oğlu olduğunu ispat etmesi hâlinde babasının ulufesinin bir miktarını tasarruf etmek suretiyle mansıbını alabilirdi[213]. Sipahiler için veledeşlik; cülus bahşişi, terakki ve gulamiye almak gibi bir hak kabul edilirdi. Nitekim 17 N. 1058/5 Ekim 1648'de, Üsküdar'da toplanıp isyan hazırlığında olan sipahilere niçin toplandıkları sorulduğunda, *"Veledeş nâmına biz oğullarımıza ulufelerimizden virüb bölüğe çıkarılmak iltimâsından murâdımız evlâdlarımız nân pâresi sâhibi olsunlar dimekdir."* şeklinde cevap vermeleri, onlar için veledeşlik hakkının anlam ve önemini göstermektedir[214]. B. 1065/Mayıs 1655'te meydana gelen isyanın yatışması için, sipahilerin çalıkları tashih edilirken, veledeşlikleri de verilmiştir[215]. Yine II. Süleyman'ın tahta geçmesi üzerine, sipahilere verilmesi gereken cülus

[207] BOA, *MAD,* nr. 6605, s. 346-360.
[208] BOA, *MAD,* nr. 6605, s. 361-391.
[209] BOA, *MAD,* nr. 5368, s. 74-87.
[210] BOA, *MAD,* nr. 5368, s. 88-119.
[211] Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları,* II, 162-163.
[212] *Kendi Kalemiyle Temeşvarlı Osman Ağa (Bir Osmanlı Türk Sipâhisinin Hayatı ve Esirlik Hatıraları)*, haz. Harun Tolasa, Konya 1986, s. 44.
[213] Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları,* II, 162.
[214] Naima, *Tarih*, IV, 351-352.
[215] *İsâ-zâde Târihi*, (Metin ve Tahlil), haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 1996, s. 19.

bahşişi, terakki, gulamiye ve veledeşliklerinin verilmemesi üzerine onlar yeniçeri, cebeci ve diğer ocaklarla "*erâzilden*" topladıkları insanlarla isyan etmişlerdir[216].

Ancak, özellikle 16. yüzyılın sonlarına doğru, ocak kanunlarının bozulmasıyla beraber bütün süvariler, sağlıklarında oğullarını bölüklere kaydettirmeye başlamışlardır[217]. Hatta, ulufeli tayfasından birçok *"ağır ulufeli"*liler, ulufesinin dokuz akçasını iki yüz-üç yüz kuruşa yabancıya satıp, *"veledimdir"* deyip, ulufeliler arasına kaydetmiş, ortaya yeni bir *"bid'at"*ın çıkmasına yol açmışlardı[218].

Yabancıların ocaklara girmesine kapı açan bu süreç, 16. yüzyılın sonlarında Özdemiroğlu Osman Paşa'nın, doğu seferinde başarılı hizmetlerde bulunmuş, fakat ocak menşeli olmayanlara başlangıçta 9 akça bölük vermesiyle başlamıştır. Daha sonra, 1003/1594'te, Koca Sinan Paşa bazı kimseleri kul oğlu diye Yanık Kalesi'nin muhafazasıyla görevlendirmiş, üç yıl sonra bölüğe aldırmıştı[219]. Bu uygulama, titiz bir seçim ve sıkı bir denetim sonrası ocaklara nefer alımını öngören sistemin ihlal edilmesine sebep olmuş, şartları taşımayan insanların ocaklara girip düzeni bozmalarına yol açmıştır. Bir yanlış uygulamanın diğerini davet etmesi üzerine ihlâller süregitmiştir. Bostancı ocağına, bu tarihte yapılan söz konusu alımla, ocağın temel nefer ihtiyacını karşılama yöntemi olan devşirmeden nefer sağlama sisteminin ihlal edilmesine yol açmıştır.

Reşen 1057/AEE. 1647'de, bostancı ocağının nefer sayısı, bu tarihe dek, kayıtlardan tespit edilebildiği kadarıyla, en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Aynı yılın ilk mevacip dönemi olan Masar/ŞMN. döneminde, bostancı sayısı 1960'ı Hasbahçe'de, 1669'u diğer bahçelerde olmak üzere toplam 3629 iken[220], Reşen/AEE. mevacibi döneminde yaklaşık % 60 artarak, 5810 nefere çıkmış olup, bu neferlerin 2917'si Hasbahçe'de, 2893'ü ise diğer bahçelerde bulunmaktadır[221]. Bu denli büyük çaplı alım, muhtemelen o yıllarda devam etmekte olan Girit seferiyle ilgilidir[222].

---

[216] Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Tarih, İstanbul 1928, II, 305.

[217] Süvariler dışında, başka zümrelerde de, mansıbın babadan oğula geçişine rastlanırdı. Meselâ, 8 Ca. 1030/31 Mart 1621 tarihli bir ruus kaydından, dergâh-ı âlî cavuşları zümresinden müteveffa Mustafa çavuşun gediği oğlu Süleyman'a verilmiştir (BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 32).

[218] *Koçi Bey Risalesi,* s. 53.

[219] *Koçi Bey Risalesi,* s. 52-53.

[220] BOA, *MAD,* nr. 7001, s.74-126.

[221] BOA, *MAD,* nr. 7001, s. 368-423.

[222] Hatta, süren savaş yüzünden ulufesi çalık olan yeniçeriler yeniden ulufeye yazılmış, sipahilik ile ilişkisi kesilmiş olanlar, *"cümle-i memnû'âtdan ve eşedd-i muhâlâtdan iken bi-hasebü'l-iktizâ ibtidâdan sipâh"i"* yazılmaları için ferman çıkmıştır (Naima, *Tarih,* IV, 157-400).

Nitekim bu tarihten önce, 15 C. 1055/8 Ağustos 1645'te, 502 ebna-yı sipahiyan, 502 silâhtar, 30 ıstabl-ı âmire, 30 saraç ile beraber 200 bostancı da, Girit muhafazası için sefere götürülmüştür[223].

17. yüzyılın ikinci yarısı için, bostancı ocağına kayıtlardan tespit edilebilen ilk toplu alım, Masar 1067/KA. 1656-O. 1657 ve Recec 1067/MNM 1657 döneminde yaşanan çıkmalar sonrası, Recec 1067/MNM 1657'de yapılan alımdır. Masar'da; Hasbahçe'den 360, diğer bahçelerden 97 olmak üzere toplam 457[224]; Recec'de ise, Hasbahçe'den 22, diğer bahçelerden ise 169 olmak üzere, toplam 191 bostancı[225] daha be-dergâh olmuştur. Böylece, ilk altı aylık dönemde, çıkmalar sonrası oluşan 648 boş kadronun bir bölümü, Recec'deki kısmî nefer alımı ile doldurulmaya çalışılmıştır. Bunun için Hasbahçe'ye 97, diğer bahçelere 49 olmak üzere, toplam 146 nefer bostancı ocağına alınmıştır[226].

2 Ş. 1072/23 Mart 1662'de, bostancı ocağına toplam 700;[227] Lezez 1078/MNM 1668'de, bostancı ocağına, 1972 yevmiyeli 943'ü Hasbahçe'ye, 795.5 akça yevmiyeli 516'sı diğer bahçelere olmak üzere toplam 1459[228]; Masar 1087/NMH. 1676'da Hasbahçe'ye 223 nefer[229], Recec 1087/HTA. 1676'da 115[230] ve Lezez 1087/A. 1676-OŞ. 1677'de 124[231] olmak üzere, toplam 462 nefer alınmıştır. Masar ve Recec döneminde, diğer bahçelere kayda değer nefer alınmamış olması dikkate değerdir. Bu yılın sadece Lezez döneminde diğer bahçelere 69 nefer dahil edilmiştir[232].

Bostancı ocağına, Masar 1091'de, yine sadece Hasbahçe için nefer alınmış olup sayıları 227'dir[233]. 1097/1686'da ise, hem Hasbahçe'ye ve hem de diğer bahçelere nefer alınmıştır. Recec 1097/MNM 1686'da Hasbahçe'ye 372[234], diğer bahçelere 217[235] olmak üzere, bostancı ocağına toplam 589 nefer alınmıştır. Yine Hasbahçe için, Recec'de alınan neferlerin altına, *"ilhâk-ı reşen"* ibaresi ile 265 nefer daha kaydedilmiştir ki, böylece bu yıl için bostancı ocağına toplam 854 nefer alınmıştır.

---

[223] BOA, KK.RSK, nr. 259, s. 14-17.
[224] BOA, *MAD,* nr. 4691, s. 104-159.
[225] BOA, *MAD,* nr. 4691, s. 268-323.
[226] BOA, *MAD,* nr. 4691, s. 268-323.
[227] BOA, KK, RSK, nr. 261, s. 173-174.
[228] BOA, *MAD,* nr. 6557, s. 5-15.
[229] BOA, *MAD,* nr. 6965, s. 70-91.
[230] BOA, *MAD,* nr. 6965, s. 234-246.
[231] BOA, *MAD,* nr. 6965, s. 346-368.
[232] BOA, *MAD,* nr. 6965 (Masar: s. 92-122, Recec: 247-268, Lezez: s. 369-391.
[233] BOA, *MAD,* nr. 6750, s. 426-444.
[234] BOA, *MAD,* nr. 5976, s. 546-568.
[235] BOA, *MAD,* nr. 5976, s. s. 569-589.

1108/1697 senesi, kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, bostancı ocağına nefer alım ve ocaktan nefer çıkışının en hızlı ve yüksek sayıda yaşandığı dönemdir. Bu dönemde, II. Viyana bozgunu sonrası yaşanan uzun süreli savaşlardan dolayı, asker ihtiyacı had safhaya çıkmıştı. Mesleği savaşmak olan merkezî ordu ve taşra askerlerinin yanı sıra, diğer ocaklar da seferber edilmiştir. Kadroları boşalan ocaklara yeni nefer alımları olmuştur. 9 L. 1108/1 Mayıs 1697'de, 1000 neferi İstanbul bostancı ocağından, 500 neferi ise Edirne bostancı ocağından olmak üzere, toplam 1500 nefer bostancı sefere gönderilmiştir[236]. 19 Ş. 1109/16 Şubat 1698 tarihli bir icmal mevacip kaydında ise, bostancı ocağının toplam 4676 neferinin 3676'sının eski ve 1000'inin ise yeni olduğu ifade edilmiştir[237]. 23 Za. 1109/2 Haziran 1698'de verilen bir tezkerede ise, nefer başına 8'er paradan 11200 para (44800 akça) navul sefineleri masrafı ödenip Ruscuk'a gidecek 1400 bostancı neferinden bahsedilmektedir[238]. 23 M. 1110/1 Ağustos 1698 tarihli bir arzdan da, bu tarihten önce 1700 bostancının Babadağı'na gönderildiği ve 200'ünün de işbu tarihte gönderileceğinden bahsedilmektedir[239]. Bütün bunlar, sefere gönderilen bostancı neferleri sayısının çokluğunu ve bunlardan boşalan yerlere de çok sayıda neferin alındığını göstermektedir. Bu tarihe ait mevacipleri ihtiva eden *720 numaralı Maliyeden Müdevver Defter*'e bakıldığında Hasbahçe'ye ait Reşen 1108/OŞM. 1697 ve bostanlara ait Masar 1108/AEE. 1696 kayıtlarında, sefere gittiğinden dolayı, çok sayıda neferin kadrosunun *"mahlûl"* olduğu görülmektedir[240]. Bu tarihte, bostancı ocağının bölük ve cemaatlerinde bulunan bostancıların önemli bir kısmı, aynı defterdeki bu tarihe en yakın kayıt olan Lezez 1109/NMH. 1698'de görülmemektedir[241].

2.3. 18. Yüzyılda

18. yüzyılda, Reşen 1114/A. 1702-OŞ. 1703'te, Hasbahçe'den 340, diğer bahçelerden 183 olmak üzere, toplam 523 bostancının[242] be-dergâh olması üzerine, bostancı ocağının nefer sayısı

[236] BOA, C.AS, nr. 23759.
[237] BOA, İE.SM, nr. 2251.
[238] BOA, AE.SMST.II, nr. 4250.
[239] BOA, İE.SM, nr. 2142.
[240] Hasbahçe'deki bostancılardan 549'nun (BOA, *MAD,* nr. 720, s. 376-398) ve bostanlardaki 431 bostancının (BOA, *MAD,* nr. 720, s. 399-431) kadroları mahlüldür.
[241] BOA, *MAD,* nr. 720, s. 437-490. Yine aynı defterde, Masar 1108/AEE. 1696 ve Reşen 1108/OŞM. 1697'ye en yakın bir önceki kayıtlardan (Hasbahçe için, Lezez 1107 ve diğer bahçeler için bk. Masar 1107, s. 326-372) anlaşıldığı üzere, Hasbahçe ve bostanlara, çok sayıda *"ibtidâ"*dan nefer alınmıştır. Bu durum belki şöyle açıklanabilir: Bostancıların sefere gitme ihtimalinin ortaya çıkması üzerine, ocak işlerinin sekteye uğramaması için ocak önce çok sayıda neferle takviye edilmiş, hemen akabinde ise, ocaktan sefer için bostancı alınmıştır.
[242] BOA, *MAD,* nr. 3930, s. 606-659.

1973'e[243] düşmüştür. Bu büyük çaplı çıkma, 19 Ca. 1115/30 Eylül 1703 günü yaşanan bostancı isyanıyla ilgili olmalıdır. Bu tarihte isyan çıkaran bostancılardan 800'e yakınının yeniçeri ocaklarına çıkarılması üzerine[244] yerlerine 1000 (bin) neferin devşirilmesine eski Kul Kethüdası Yusuf Ağa memur edilmiştir[245].

Masar 1116/MHT. 1704'te ocaktaki toplam nefer sayısının 2407'ye[246] çıkmış olması, aradaki dönemde 400 civarında neferin alındığını göstermektedir. Reşen 1120/EKA. 1708'de, ocağa alınan 321 neferin 275'i[247] Hasbahçe'ye, 46'sı[248] ise diğer bahçelere alınmıştır. Bostancı ocağına, Reşen 1125/AEE. 1713'te 37[249], Reşen 1126/TAE. 1714'te 99[250], Masar 1129/OŞM. 1717'de 24[251], Recec 1135/OŞM. 1723'te 30[252], Recec 1138/A. 1725-OŞ. 1726'da 49[253] ve Recec 1142/A. 1729-OŞ. 1730'da 174[254] nefer alınmıştır.

18. yüzyılın başından itibaren, nefer alımının sık yaşanmayışı ve alınan neferlerin sayıca az olması dikkat çekmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, 18. yüzyılın sonuna kadarki dönemle ilgili olarak verilen toplu nefer alımları, daha önce de belirtildiği gibi, mevcut kayıtlardan tespit edilenlerdir. Belirtilen söz konusu tarihlerin ve o tarihlerde alınan neferlerin dışında da ocağa nefer alınmıştır. Nefer alımlarının, ocaktaki neferlerin terfi etmesine bağlı olduğu düşünüldüğünde, her yıl olmasa da, birkaç yılda bir ocağa düzenli ve toplu nefer alımlarının olduğunu söylemek mümkündür.

---

[243] BOA, *MAD,* nr. 4510, s. 16.
[244] Silâhdar, *Nusretname (1106-1133/1695-1721),* Tahlil ve Metin , haz. Mehmet Topal, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2001, s. 645.
[245] Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât: Tahlil ve Metin: 1066-1116/1656-1704*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 828. Mevacip dönemi ile olay tarihi arasındaki 7 aylık zaman farkını şöyle açıklamak mümkündür: İsyanın çıkması üzerine yapılan ani çıkmalar için defter lâzım olmuş, ancak henüz mevacip dönemi dolmadığından, bu döneme en yakın eski defterlerden biri (Meselâ *MAD,* nr. 3930) getirilmiş ve çıkmalar bu defter üzerine işlenmiş olabilir.
[246] BOA, *MAD,* nr. 21235, s. 3.
[247] BOA, *MAD,* nr. 4298, s. 402-426.
[248] BOA, *MAD,* nr. 4298, s. 427-454.
[249] BOA, *MAD,* nr. 4296, s. 754-778.
[250] BOA, *MAD,* nr. 4301, s. 741-793.
[251] BOA, *MAD,* nr. 4297, s. 640-664.
[252] BOA, *MAD,* nr. 1786, s. 7912-2.
[253] BOA, *MAD,* nr. 17006, s. 1-52.
[254] BOA, *MAD,* nr. 4065, s. 832-885.

Tablo 1: Bostancı Ocağına Toplu Nefer Alımları[255]

Bostancı Ocağına Toplu Nefer Alımları			
Tarih (Hicrî/Miladî)	**Hasbahçe**	**Bostanlar**	**Toplam**
986/1578	138	183	**421**
992/1584	157	272	**429**
M. 994/Ocak 1586	22	30	**52**
Z. 1001/Eylül 1593	69	119	**188**
1004/1595	392	466	**858**
1007/1599	95	66	**161**
Recec 1016/AEE. 1607	261	197	**458**
Lezez 1019/OŞM. 1611	94	70	**164**
Masar 1047/HTM 1637	443	564	**1007**
Recec 1050/AEE. 1640	297	203	**500**
Reşen 1052/EKA. 1642	307	217	**524**
Masar 1053/NMH. 1643	466	591	**1057**
Recec 1067/MNM 1657	97	49	**146**
2 Ş. 1072/23 Mart 1662	-	-	**700**
Lezez 1078/MNM 1668	943	516	**1459**
1087/1676	462	-	**462**
Masar 1091/ŞMN. 1680	227	-	**227**
1097/1686	637	217	**854**
Reşen 1120/EKA. 1708	275	46	**321**
Reşen 1125/AEE. 1713	-	-	**37**
Reşen 1126/TAE. 1714	-	-	**99**
Masar 1129/OŞM. 1717	-	-	**24**
Recec 1135/OŞM. 1723	-	-	**30**
Recec 1138/A. 1725-OŞ. 1726	-	-	**49**
Recec 1142/A. 1729-OŞ. 1730	-	-	**174**

[255] İcmal (özet) mevacip kayıtlarında, ocağın Hasbahçe ve diğer bostanlarda yer alan bostancılarının sayısı toplu olarak verildiğinden, Hasbahçe ve diğer bostanlardaki neferlerin sayısı ayrı ayrı tespit edilememiştir. Dolayısıyla bu dönemlerin nefer sayıları yazılamamış ve tabloda " - " işaretiyle belirtilmiştir.

3. 16.-18. YÜZYILLARDA BOSTANCILARIN SAYILARI

Bostancı ocağının sahip olduğu fonksiyonların daha iyi anlaşılması için, tarihî süreç içerisindeki nefer sayısının net olarak ortaya konulmasında fayda bulunmaktadır. Bu yaklaşım, hem ocağın kazandığı önemi açıklama bakımından ve hem de nefer sayısı hakkında özellikle yabancı seyyahların verdiği abartılı rakamların tashihi bakımından gereklidir. Meselâ, 17. yüzyılda İstanbul'daki bostancıların sayısı hakkında Rycaut[256] ve Tavernier'in[257] verdiği 10000 rakamı abartılı olup, buna yüzyılın hiçbir mevacip döneminde rastlanılmamaktadır[258]. Bostancıların sayıları hakkındaki en kesin ve sağlıklı bilgiler Mevacip Defterleri'nden öğrenilebilmektedir. Bu defterlerde, şu ana kadar tespit edilebilen ilk kayıt olan Ş. 971/Mart 1564 tarihli kayıttan itibaren, ocağın son dönemlerine kadar bostancıların sayısı hakkında bilgi bulmak mümkündür. Yüzyıllara göre bostancı neferlerinin sayıları şöyle açıklanabilir:

3.1. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında

Bostancı ocağının 16. yüzyıldaki nefer sayısına ait ilk kayıt Ş. 971/Mart 1564 tarihlidir. Bu tarihe ait defterin ilk sayfalarının kopmasından dolayı, *"müteferrika-yı bağçe-i hâssa"* ve birinci bölükteki neferler haricinde, Hasbahçe'de 2406 ve o tarihte sayıları 17 olan bostanlarda 885 olmak üzere toplam 3291 bostancı bulunmaktadır. Bu tarihe en yakın tarih olan Za. 971/Haziran 1564 tarihinde, her ne kadar bahçe müteferrikaları ile 1. bölük neferlerinin sayılarını öğrenmek mümkünse de, her iki dönem arasında çok sayıda nefer *be-dergâh* edildiğinden dolayı, adı geçen iki bölük hakkında tahminî bir rakam yazmak güçleşmektedir. Dolayısıyla, Ş. 971/Mart 1564 tarihinde bahçe müteferrikaları ve 1. bölük neferleri hariç, tüm bostancıların sayısı 3291'dir[259]. Bu yılın Temmuz ayına ait (Za. 971/Haziran 1564) kayıtlarda ise Hasbahçe'de 674 ve diğer bahçelerde 891 olmak üzere toplam 1565 nefer bulunmaktadır. Buna göre, Nisandaki mevcut neferlerin yarısından fazlası *"çıkma"*ya tabi tutulmuştur. Ayrıca bu dönemde dikkat çekici hususlardan birisi de, ilk defa diğer bahçelerdeki nefer sayısının, sayıları artan bostanlara

[256] Paul Rycaut, *The Present State of the Ottoman Empire,* Londra 1668, s. 41.
[257] Jean-Baptiste Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı,* ed. Necdet Sakaoğlu, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2007, s. 32.
[258] Bk. Tablo 3 ve 4.
[259] BOA, *MAD*, nr. 17256, s. 2-30.

bağlı olarak Hasbahçe'deki nefer sayısından fazla olmasıdır ki, bu durum Lezez 1047/ŞMN. 1638'e [260] kadar devam etmiştir.

Selh-i Ca. 978/30 Ekim 1570 tarihli iki hükümle bostancı ocağının Hasbahçe'de kadrosundaki nefer sayısının azaltılması yoluna gidilmiştir. Bu tarihte, 520 bostancının bulunduğu Hasbahçe'nin nefer sayısının artık 550'yi aşmaması istenmiştir[261]. Oysa Hasbahçe'de Ş. 971/Mart 1564 tarihinde 2406 bostancı bulunmaktaydı. Bu tedbire sadece kısa bir süre uyulduğu görülmektedir. Meselâ, C. 980/Ekim 1572 tarihinde[262] Hasbahçe'de 512 nefer, açılan yeni bahçelerle sayıları 25 olan bostanlarda da 809 nefer olmak üzere, toplam 1321 bostancı neferi bulunmaktaydı. Nitekim, aynı yılın Ramazan ayına ait bir başka defterdeki kayıtlar da, Hasbahçe'de 514, bostanlarda ise 806 olmak üzere toplam neferin daha öncekinin bir eksiğiyle 1320 olduğunu göstermektedir[263]. Ra 984/Haziran 1576 tarihinde ise bostancı ocağında 649'u Hasbahçe'de ve 948'i bostanlarda olmak üzere toplam 1620[264] nefer bulunmaktadır. Aynı yılın Ekim ayında (B. 984/Ekim 1576)'de ise, Hasbahçe'de 630 ve bostanlarda 948 olmak üzere toplam 1578[265] nefer görülmektedir ki, bir önceki tarihe göre 42 nefer azalmıştır.

B. 985/Eylül 1577'ye gelindiğinde bostancı sayısı 70 eksilerek 1508'e[266] düşmüş olup, bu neferlerin 615'i Hasbahçe'de, geri kalan 893'ü de bostanlarda yer almaktadır. Bu yıla ait Şaban, Ramazan, Şevval kayıtlarından bostancıların sayısında önemli bir değişikliğin olmadığı anlaşılmaktadır[267].

M. 986/Mart 1578'de sayısı 1482[268] olan neferlerin 601'i Hasbahçe bostancıları, 881'i ise diğer bahçe ve bostanlardaki bostancılardır. Bu yılın Safer/Nisan ayında ise bostancıların sayısı 283 nefer azalarak 1199'a düşmüştür[269]. Nefer sayısındaki bu azalma Muharremdeki 326 neferin be-dergâh edilmesi ile ilgilidir. Ra/Mayıs ayında bostancıların sayısında bir artış söz konusudur. Bir önceki Safer ayında bahçelere 96 ve bostanlara 186 olmak üzere toplam 282 neferin yeniden

[260] BOA, *MAD*, nr. 15861, s. 10.
[261] BOA, *MD,* nr. 14, s. 569, h. 805 ve s. 570, h. 806.
[262] Bu tarihe ait kayıtlar 968/1578 tarihine ait kayıtları içeren defterin sonlarında yer almaktadır (BOA, *MAD,* nr. 16260). Defter 950. sayfaya kadar 986 tarihi ile ilgili kayıtları ihtiva etmesine rağmen, s. 950-1088 arası 980 tarihli mevacip kayıtlarını içermektedir.
[263] BOA, *MAD*, nr. 2345, (L. 980/Şubat 1573), s. 52-69.
[264] BOA, KK, nr. 7155, s. 1-27.
[265] BOA, *MAD*, nr. 16258, s. 69-93.
[266] BOA, *MAD*, nr. 6365, s. 74-99.
[267] BOA, *MAD*, nr. 6365, s. 174-199, 274-298, 386-411.
[268] BOA, *MAD*, nr. 16260, s. 687-711.
[269] BOA, *MAD*, nr. 16260, s. 787-812.

alınması üzerine ocaktaki bostancı sayısı 1463'e[270] çıkmıştır. R/Haziran'da Hasbahçe'ye 37 yeni nefer alınmıştır. Ca/Temmuz'da, yeni alımlarla nefer sayısı Hasbahçe'de 632, bostanlarda 994'e çıkmış, toplam bostancı sayısı 1576'ya[271] yükselmiştir. Bu artış C/Ağustos'ta da sürmüş ve böylece nefer sayısı 1595'e[272] çıkmıştır. B/Eylül ayına gelindiğinde ise bu sayı Hasbahçe'de 630, bostanlarda 863 olup, toplam bostancı sayısı 1493'tür[273]. Bu ayda, bostanlara yeni alınan 91 nefer, bir sonraki ayın genel toplamına dahil edilmiştir. Bu yeni alımlarla birlikte Ş/Ekim'deki nefer sayısı 1584'e[274] çıkmış olup, bunların 632'si Hasbahçe'nin ve 952'si ise bostanların neferleridir. Müteakip ayda, yani N/Kasım'da kayda değer bir değişiklik olmayıp, sadece iki neferlik artış söz konusudur[275]. L/Aralık ayında Hasbahçe'ye 47 ve bostanlara 19 nefer[276] yeniden alınınca, Za. 986/Ocak 1579 mevacibi döneminde bostancı sayısı yükselmiştir. Zilkade'de Hasbahçe'nin 666 neferi, diğer bahçe ve bostanların 947 neferi bulunmakta olup, bu aya ait bostancı sayısı da 1613'e[277] yükselmiştir. Zilkade ve Zilhicce aylarında bahçe ve bostan neferlerinden 34'nün vefatı ve birkaçının da be-dergâh olması sebebiyle Z/Şubat'ta bostancı sayısı Hasbahçe'de 649'a, bostanlarda 915'e ve toplamda ise 1564'e[278] düşmüştür.

Bu tarihe en yakın dönem olan M. 991/Şubat 1583'te Hasbahçe'de 905 nefer, bostanlarda ise 1352 nefer bulunmaktadır[279]. Toplam bostancı sayısının 2257'ye çıkmasında 4 yeni bahçenin açılması da etkili olmuştur. İlk defa bu dönemde görülen Siyavuş Paşa bahçesinin 31, Alibeyköy'deki Mustafa Paşa bahçesinin 53, Eyüp'teki Hüsrev Paşa bahçesinin 27 ve İbrahim Paşa Sarayı bahçesinin 30 olmak üzere toplam 141 neferi bulunmaktadır[280]. Bu yılın son ayına kadar, ölümler sonrası mahlul kalan kadrolardan dolayı küçük çaplı bir azalma yaşanmıştır. S/Mart'ta 2238[281], Ra/Nisan'da 2214[282], R/Mayıs'ta 2184[283], Ca/Haziran'da 2156[284],

[270] BOA, *MAD*, nr. 16260, s. 834-859.
[271] BOA, *MAD*, nr. 6139, s. 102-127.
[272] BOA, *MAD*, nr. 6139, s. 201-226.
[273] BOA, *MAD*, nr. 6139, s. 314-338.
[274] BOA, *MAD*, nr. 16260, s. 69-93.
[275] BOA, *MAD*, nr. 6139, s. 2-27.
[276] BOA, *MAD*, nr. 16260, s. 281-305.
[277] BOA, *MAD*, nr. 16260, s. 329-353.
[278]BOA, *MAD*, nr. 16260, s. 431-455.
[279] BOA, *MAD*, nr. 6559, s. 71-97.
[280]BOA, *MAD*, nr. 6559, s. 95-97.
[281] BOA, *MAD*, nr. 6559, s.171-197.
[282] BOA, *MAD*, nr. 6559, s. 269-295.
[283] BOA, *MAD*, nr. 6559, s. 381-407.
[284] BOA, *MAD*, nr. 6559, s. 481-507.

C/Temmuz'da 2140[285], R/Ağustos'ta 2145[286], Ş/Eylül'de 2149[287], N/Ekim'de 2150[288], L/Kasım'da 2149[289], Za/Aralık'ta 2121[290] olan bostancı sayısında tedricî bir azalma söz konusudur.

992/1584 yılında bostan ocağında çalışan neferlerle ilgili kesin bir bilgi elde edilememektedir. Meselâ, Za. 992/Kasım 1584'te Hasbahçe'de 527 nefer görülürken[291], aynı ayda bostanlarda çalışan neferlere ait kayıtlar bulunmamaktadır. Bu tarihten bir önceki dönem olan L/Ağustos kayıtlarına göre bostanlarda 716 nefer bulunmaktadır[292]. Bu yılın Z/Aralık ayına ait kayıtlar, defterdeki bazı sayfaların eksik olması sebebiyle sağlıklı bir değerlendirme imkânı olmamaktadır. Hasbahçe'ye ait Z'ye dair kayıtlara göre, Hasbahçe'nin 1 ve 2. bölükler hariç, 538 bostancısı bulunmaktadır. Yine diğer bahçelere ait Z. ayıyla ilgili kayıtlara göre, İbrahim Paşa Sarayı bahçesinde (bu bahçeye ait sayfanın da yırtılmış olmasından dolayı) bulunan bostancılar hariç, bostanlarda 830 nefer çalışmaktadır. Bu eksik bilgilere rağmen bu yılın son çeyreği olan Lezez döneminde, bahçelerdeki nefer sayısının oldukça azaldığı anlaşılmaktadır.

M. 994/Ocak 1586 yılında bostancıların sayısı 2102'ye [293] çıkmıştır. Bu neferlerin 911'i Hasbahçe'de, 1191'i bostanlarda çalışmaktadır. Bu ayda Hasbahçe'ye 19 nefer, bostanlara ise 10 nefer yeniden alınmış, alınan bu 29 nefer yukarıdaki rakama dahil edilmemiştir. Bu sayıların sonraki ayda hesaba dahil edildiği ve bunun da ocağın nefer sayısını artırdığı anlaşılmaktadır. S. 994/Şubat 1586'da Hasbahçe'de 947, bostanlarda 1214 nefer olmak üzere bostancı ocağında toplam 2161[294] bostancı bulunmaktadır. Bu yılın sonuna doğru yine tedricî bir azalma göze çarpmaktadır. Ra/Nisan'da Hasbahçe'de 935, bostanlarda 1209, toplam 2144[295]; R/Mart'ta Hasbahçe'de 919, bostanlarda 1200, toplam 2119[296]; Ca/Mayıs'ta Hasbahçe'de 901, bostanlarda 1160, toplam 2061[297]; C/Haziran'da Hasbahçe'de 877, bostanlarda 1131, toplam 2008[298] bostancı bulunmaktadır. Ca. ayındaki düşüşte bu dönemde Hasbahçe'deki 31 ve bostanlardaki 8 neferin

[285] BOA, *MAD*, nr. 6559, s. 581-607.
[286] BOA, *MAD*, nr. 6559, s. 693-719.
[287] BOA, *MAD*, nr. 6559, s. 801-827.
[288] BOA, *MAD*, nr. 6559, s. 901-927.
[289] BOA, *MAD*, nr. 6559, s. 1013-1040.
[290] BOA, *MAD*, nr. 6559, s. 1121-1147.
[291] BOA, *MAD*, nr. 16741 (Şevval mevacibi dönemi).
[292] BOA, *MAD*, nr. 16741 (Şevval mevacibi dönemi).
[293] BOA, *MAD*, nr. 6342, s. 75-101.
[294] BOA, *MAD*, nr. 6342, s. 175-201.
[295] BOA, *MAD*, nr. 6342, s. 275-301.
[296] BOA, *MAD*, nr. 6342, s. 388-411.
[297] BOA, *MAD*, nr. 6342, s. 485-511.
[298] BOA, *MAD*, nr. 6342, s. 585-611.

girihte olması, C. ayındaki azalmada ise bostanlardaki 25 neferin ve Hasbahçe'deki 17 neferin be-dergâh olması etkili olmuştur.

M. 1000/Kasım 1591'de bostancı neferlerinin sayısı 1935'tir[299]. Bu neferlerin 894'ü Hasbahçe'de, 1041'i bostanlarda yer almaktadır. C. 994/Mart 1592'de 30 olan[300] bahçe sayısı bu dönemde 35'e çıkmıştır. Yeni ihdas edilen Kaptan Ali Paşa bahçesine 21, Şeyh Efendi bahçesine 18, Beykoz'daki Umur bahçesine 13, İstavroz'daki Mirimiran bahçesine 16 ve Cizyedar köyündeki Mirimiran bahçesine 24 nefer alınmıştır. Bu tarihte toplam 92 nefer bostancılara katıldığı hâlde, ocak nüfusunun C. 994/Haziran 1586'daki sayıdan daha az olması, M. 1000/Kasım 1591'e yakın bir tarihte ocakta önemli sayıda bostancının be-dergâh olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

M. 1000/Kasım 1591'de bostancı ocağında bazı bahçelerde görevli bölükbaşılar ve neferler arasında görev yeri değişikliği yaşanmış olup, bu çaptaki bir değişiklik ocak tarihinde ender rastlanan bir gelişmedir. Buna göre, Vadi-yi Büzürg'ün bölükbaşısı Haydarpaşa'ya, Haydarpaşa bahçesinin bölükbaşısı Vadi-yi Büzürg'e; Vadi-yi Harami bahçesinin bölükbaşısı Cebeci'deki Mustafa Paşa çiftliğine, oranın bölükbaşısı Vadi-yi Harami bahçesine; Mandıra-i İrve bahçesinin bölükbaşısı Hüsrev Bey'e, Hüsrev Bey bahçesinin bölükbaşısı Mandıra-i İrve bahçesine bölükbaşı olarak atanmışlardır. Bahçe ve bostanlar arasındaki nefer hareketlerine bakıldığında 1. bölükten Mahmud Paşa'ya 1, Kiremitdere'ye 1, Hafız Paşa'ya 1, Cizyedar'a 1 ve Fener'e 1 bostancı; 2. bölükten Vadi-yi Harami'ye 1, Fener'e 1, Kiremitdere'ye 2 bostancı; 3. bölüğe Vadi-yi Harami'den 1 bostancı geldiği gibi bu bölükten Cizyedar'a 1, Mahmud Paşa'ya 1, Haydarpaşa'ya 1, Vadi-yi Harami'ye 1 bostancı; 4. bölükten Üsküdar'a 1, Hafız Paşa'ya 1, Mahmud Paşa'ya 1, Vadi-yi Harami'ye 1 bostancı; 5. bölükten Fener'e 1 bostancı; 7. bölükten Haydarpaşa'ya 1, Cebeci'deki çiftlik-i Mustafa Paşa'ya 1 bostancı; 8. bölükten Fener'e 1 bostancı; 12. bölükten Beşiktaş'a 1 bostancı; 16. bölüğe Haydarpaşa'dan 1, Göksu'dan 1 bostancı; 17. bölükten Beykoz bahçesine 1 bostancı; Çubuklu'dan Fener'e 1 nefer; Beykoz'dan Beşiktaş'a 1 nefer; Hafız Paşa'dan Üsküdar'a 1 bostancı geçiş yapmıştır[301]. Bu çapta çok nadir görülen bu geçişler, ocak içinde dikey hareketliliğin yanında yatay hareketliliğin olduğunu da göstermektedir.

[299] BOA, *MAD*, nr. 16296, s. 3-39.
[300] BOA, *MAD*, nr. 6342, s. 591-611.
[301] BOA, *MAD*, nr. 6342, s. 3-39.

S/Aralık'ta sayıları 1923'e düşen bostancıların 877'si Hasbahçe'ye, 1046'sı diğer bostanlara aittir[302]. Ra 1000/Ocak 1592'de 1930[303] olan bostancıların 883'ü Hasbahçe'de, 1047'si bostanlarda bulunmaktadır. R 1000/Ocak 1592'de 1923[304] olan bostancıların 882'si bahçelere, 1041'i bostanlara aittir. Ca/Şubat'ta 1902'ye[305] inen neferlerin 868 Hasbahçe'de, 1034'ü bostanlarda görülmektedir. Bu ayda Hasbahçe'de 29 neferin girihte olup 3'ünün geri dönmesi, bostanlarda 6 neferin girihte olup 2'sinin geri dönmesi dikkat çekicidir. Ş/Mayıs'ta ise Hasbahçe'de 809 nefer, bostanlarda 1034 nefer olmak üzere ocakta toplam 1843[306] bostancı bulunmaktadır. Nefer sayısındaki düşüşte biraz önce ifade edilen girihteler etkili olmuştur. N/Haziran'da 1836[307] olan bostancıların 814'ü Hasbahçe'nin, 1022'si diğer bahçe ve bostanlarındır. Bir ay sonrası için bu rakam bir eksikle 1835[308] iken, bunun 821'i Hasbahçe, 1014'ü diğer bahçe bostancılarıdır. Za/Ağustos'ta da 1835[309] olarak görülen neferlerin 825'i Hasbahçe'de, 1010'u bostanlarda çalışan neferlerdir. Z/Eylül'de sayısı 1823'e[310] gerileyen bostancıların 814'ü Hasbahçe'de, 1009'u ise diğer bostanlarda bulunmaktadır.

M. 1001/Ekim 1592 tarihinde bostancıların sayısındaki düşüş devam etmektedir. Bu tarihte 1812[311] olan neferlerin 815'i Hasbahçe'de, 997'si bostanlarda çalışmaktadır. Bostancı neferlerinin Ş. 1001/Mayıs 1593 döneminde 1950'ye[312] yükselmesinde, R 1001/Ocak 1593'te Hasbahçe'ye küçük çaptaki (sadece 27) nefer alımları[313] etkili olmuştur. Bu neferlerin 843'ü Hasbahçe'de, 1107'si ise bostanlarda bulunmaktadır. Ş'de ayrıca 127'si bostanlardan, 47'si Hasbahçe'den olmak üzere toplam 174 nefer bu ayın sonunda be-dergâh edilmiştir. Be-dergâh edilenlerden sonra ocakta bu yılın son ayı olan Z/Eylül'de Hasbahçe'de 744 nefer, diğer bahçe ve bostanlarda ise 913 olmak üzere toplam 1657[314] nefer kalmıştır. Yine, bu ayda Hasbahçe'ye 67, bostanlara ise 116 olmak üzere toplam 183 nefer *"ibtidaen"* alınmıştır.

[302] BOA, *MAD*, nr. 6342, s. 151-177.
[303] BOA, *MAD*, nr. 6342, s. 314-339.
[304] BOA, *MAD*, nr. 6297, s. 4-40.
[305] BOA, *MAD*, nr. 16296, s. 593-619.
[306] BOA, *MAD*, nr. 16297, s. 107-133.
[307] BOA, *MAD*, nr. 16297, s. 209-235.
[308] BOA, *MAD*, nr. 16297, s. 139-165.
[309] BOA, *MAD*, nr. 16297, s. 175-201.
[310] BOA, *MAD*, nr. 16297, s. 279-315.
[311] BOA, *MAD*, nr. 6953, s. 160-169
[312] BOA, *MAD*, nr. 6953, s. 822-848
[313] BOA, *MAD*, nr. 6953, s. 412-421.
[314] BOA, *MAD*, nr. 6953, s. 822-848 ve 1100-1128.

R 1004/Aralık 1595 dönemi, 16. yüzyılda bostancı neferlerinin sayıca en az olduğu dönemdir. Bu tarihten kısa bir süre önce ocaktan büyük çapta bir çıkma yaşandığından bostancı sayısı toplam 1113'e[315] inmiş olup bunların 488'i Hasbahçe ve geri kalan 625'i ise bostanlarda bulunmaktadır. Bu ayın sonunda Hasbahçe'ye 141, bostanlara ise 318 nefer yeniden alınmış ve böylece ocak toplam 459 neferle takviye edilmiştir. Bu takviyelerle bostancı ocağının nefer sayısı B. 1004/Mart 1596 döneminde 1590'a [316] yükselmiş, bu neferlerin 703'ü Hasbahçe'de, 887'si ise bostanlarda yer almıştır. Bu ayda da ocağa yeni nefer takviyesi yapılmış ve Hasbahçe'ye 132, bostanlara 139 olmak üzere toplam 271 nefer daha alınmıştır.

1004/1595'te yapılan bu takviyelerle bostancı ocağının nefer sayısı L. 1005/Haziran 1597'de 1773'e[317] yükselmiş olup bunların 817'si Hasbahçe'ye, 956'sı ise bostanlara aittir. Bu ayda çok sayıda nefer girihte olmuştur. Hasbahçe'de 121 nefer girihte olmuş bunlardan 5'i geri dönmüş, bostanlarda ise 76 nefer girihte olmuş ve bunların 16'sı geri dönmüştür.

16. yüzyılın son yılına ait kayıtları ihtiva eden 1008/1599 yılına geldiğinde ocak neferlerine ait mevaciplerin artık aylık bazda hesaplanma ve kayda geçirilme usulünden vazgeçilmiş, bunlar artık üçer aylık dönemler hâlinde tutulmaya ve hesaplanmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren ocağın kaldırılışına kadar ocak neferlerine maaşları artık yılda dört defa üçer aylık taksitler hâlinde ödenmiştir. Dolayısıyla, bostancı ocağının nefer sayıları hakkındaki bilgiler 3 aylık dönemler hâlinde verilmiştir.

Masar 1008/AEE. 1599 mevacibi döneminde bostancı ocağının nefer sayısı 1975[318] olup, bunların 823'ü Hasbahçe'deki 20 bölükte, 1152'si ise, birisi ilk defa bu dönemde görülen (Aydos'daki Ferhad Paşa bahçesi) 36 adet bahçe ve bostanlarda bulunmaktadır. Bu dönemde Hasbahçe'de 93, bostanlarda ise 181 bostancı olmak üzere toplam 274 nefer be-dergâh edilmiştir.

16. yüzyılda bostancıların sayısındaki değişmelere genel olarak bakıldığında, Ş. 971/Mart 1564 tarihinde 3291 olarak görülen ocağın nefer sayısı, bu yüzyılın sonuna kadar bir daha bu rakama erişmemiştir. Ş. 971/Mart 1564 döneminde bahçe sayısı 15 iken, asrın sonunda 36'ya çıkmasına rağmen nefer sayısında azalma yaşanmasında, Selh Ca. 978/28 Kasım 1570 tarihli iki hükümle Hasbahçe bostancılarının sayısının azaltılmış olması etkili olmuştur. Ayrıca ilk

[315] BOA, *MAD*, nr. 16285, s. 123-151.
[316] BOA, *MAD*, nr. 16285, s. 173-201.
[317] BOA, *MAD*, nr. 7165, s. 578-606.
[318] BOA, *MAD*, nr. 6911, s. 248-277.

dönemlerdeki Hasbahçe bölükleri, bahçe ve bostanların sayısı az olmakla beraber nefer sayıları daha kalabalıktır.

Tablo 2: 16. Yüzyılın II. Yarısında Bostancı Sayısı

Tarih	**Bostancı Sayısı**		
Hicrî/Miladî	Hasbahçe	Bostanlar	**Toplam**
Ş. 971/Mart 1564	2406	885	**3291**
Za. 971/Haziran 1564	674	891	**1565**
C. 980/Ekim 1572	512	809	**1321**
B. 984/Ekim 1576	630	948	**1578**
B. 985/Eylül 1577	615	893	**1508**
M. 986/Mart 1578	601	881	**1482**
S. 986/Nisan 1578	510	689	**1199**
Ra 986/Mayıs 1578	600	863	**1463**
Ca. 986/Tem. 1578	632	994	**1576**
B. 986/Eylül 1578	630	863	**1493**
Ş. 986/Ekim 1578	632	952	**1584**
Za. 986/Ocak 1579	666	947	**1613**
Z. 986/Şubat 1579	649	915	**1564**
M. 991/Şubat 1583	905	1352	**2257**
S. 991/Mart 1583	897	1341	**2238**
Za. 991/Aralık 1583	858	1263	**2121**
M. 994/Ocak 1586	911	1191	**2102**
S. 994/Şubat 1586	947	1214	**2161**
C. 994/Haziran 1586	877	1131	**2008**
M. 1000/Kasım 1591	894	1041	**1935**
Z. 1000/Eylül 1592	814	1009	**1823**
M. 1001/Ekim 1592	815	997	**1812**
Ş. 1001/Mayıs 1593	843	1107	**1950**
Z. 1001/Eylül 1593	744	913	**1657**
R 1004/Aralık 1595	488	625	**1113**
B. 1004/Mart 1596	703	887	**1590**
L. 1005/Haziran 1597	817	956	**1773**
Masar 1008/AEE. 1599	823	1152	**1975**

Grafik 1: 16. Yüzyılın 2. Yarısında Bostancı Sayısı

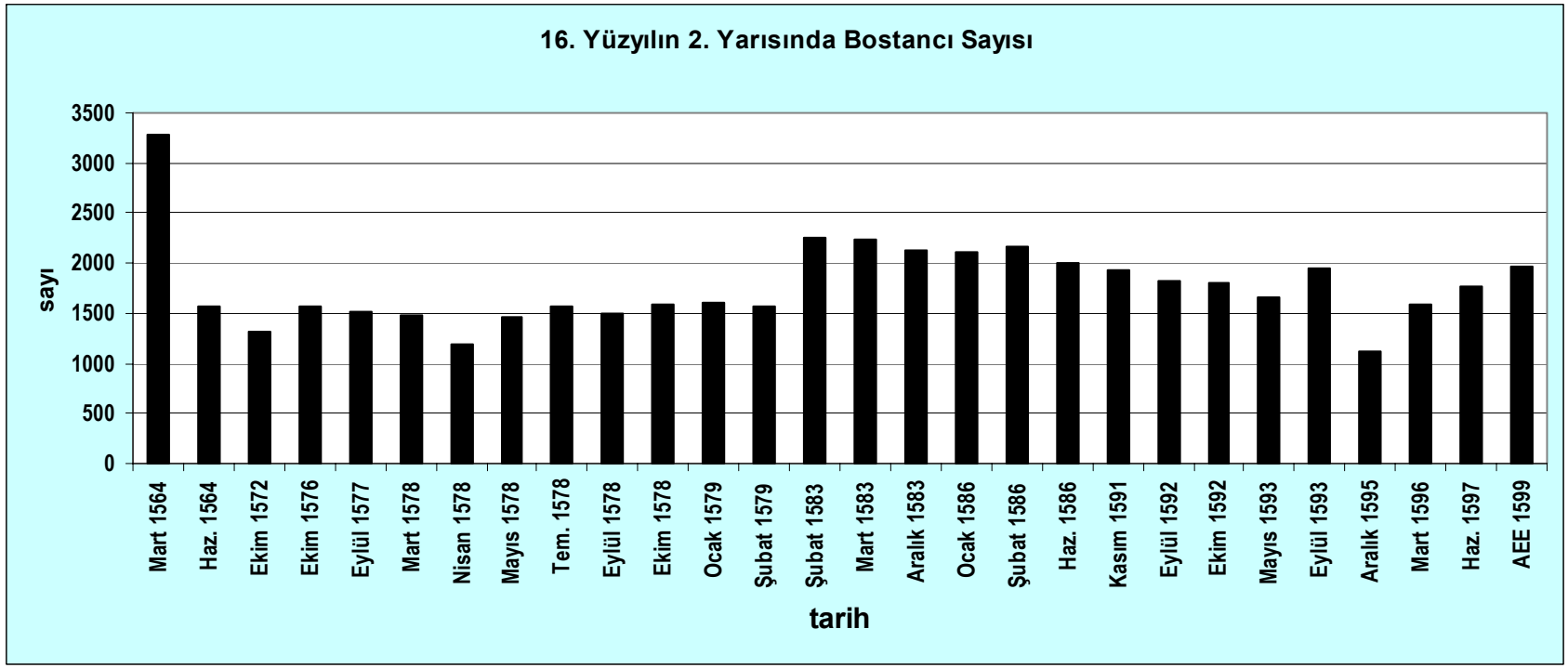

3.2. 17. Yüzyılda

3.2.1. 17. Yüzyılın Birinci Yarısında

Bostancı ocağının 17. yüzyıldaki nefer sayısı hakkında bilgi veren ilk kayıt Recec 1009/EKA. 1600 tarihine aittir. Bu tarihte bahçe-i hassada 795, bostanlarda ise 1206 olmak üzere toplam 2001[319] bostancı bulunmaktadır. Lezez 1009/NMH. 1601'de nefer sayısında az da olsa bir artış gözlemlenmektedir. Bu dönemde Hasbahçe'de 815, bostanlarda 1260 olmak üzere toplam 2075[320] bostancı bulunmaktadır.

Masar 1010/TAE. 1601'deki nefer sayısındaki düşüş, bundan önceki Lezez 1009/NMH. 1601'de çok sayıda neferin be-dergâh edildiğini göstermektedir. Be-dergâh edilenlerden sonra Masar 1010/TAE. 1601'de Hasbahçe'de 693 ve bostanlarda 1008 olmak üzere toplam 1701[321] nefer bulunmaktadır ki, bir önceki döneme göre 374 nefer azalmıştır. Lezez 1010/NMH. 1602'deki küçük çaplı alımlarla bu yılın sonunda bostancıların sayısı 1766'ya[322] çıkmış olup, bunların 821'i Hasbahçe'ye, 945'i ise bostanlara aittir. Ancak Recec 1011/EKA. 1602'de nefer sayısında yapılan çıkmalar neticesinde azalma meydana gelmiştir. Bu dönemdeki Hasbahçe bostancılarının sayısı 741 iken, bostan neferlerinin sayısı 840 olmuş ve toplam bostancı sayısı ise 1581'e[323] çıkmıştır.

Masar 1013/HTA. 1604 dönemi Hasbahçe ve bostanlardaki bostancılar için hareketli bir dönem olmuştur. Ocakta, 751'i Hasbahçe'de, 1202'si bostanlarda olmak üzere toplam 1953[324] nefer bulunmaktadır. Ancak bu dönemin sonunda Hasbahçe'den 27'si be-dergâh, 4'ü sipahi olduğu için ve diğer 61'i de çeşitli nedenlerden olmak üzere toplam 94 nefer; bostanlardan ise 61'i be-dergâh olduğu için ve 48'i de çeşitli nedenlerden dolayı ocaktan ayrılmıştır. Bunların yerine Hasbahçe'ye 241, bostanlara ise 394 nefer yeniden alınınca bir sonraki dönemde bostancı sayısında önemli bir artış söz konusu olmuştur. Bu dönemde meydana gelen değişikliklerden birisi de, Siyavuş Paşa ve Çiftlik-i Hüsrev Bey bahçelerinin bu dönemde görülmemesidir[325]. Ancak bununla birlikte bu tarihte, Masar 1008/AEE. 1599 tarihinde olmayan[326] birçok bahçeye ilk defa rastlanılmaktadır: Bunlardan Taşlık köyündeki Gazanfer Ağa bahçesinin daha önce

[319] BOA, *MAD*, nr. 6550, s. 790.
[320] BOA, *MAD*, nr. 6550, s.799.
[321] BOA, *MAD*, nr. 6550, s. 801.
[322] BOA, *MAD*, nr. 6550, s. 818.
[323] BOA, *MAD*, nr. 6550, s. 826.
[324] BOA, *MAD*, nr. 16332, s. 91-119.
[325] BOA, *MAD*, nr. 16332, s. 113-114.
[326] BOA, *MAD*, nr. 16332, s. 248-277.

atanmış olan 32 nefere sahip olması söz konusu bahçenin bu dönemden önce ihdas edildiğini göstermektedir[327]. Yine Salacak'taki 30 neferli Sinan Paşa[328], 19 neferli Tolamcı? Hasan Paşa[329], 46 neferli Yemişçi Hasan Paşa[330] bahçeleri de bu tarihten önce kurulmakla beraber, neferlerinin bir kısmı bu dönemde atanmıştır. Bunlardan yalnız Eyüp'teki Valide Sultan bahçesi bu dönemde atanan 16 neferle kurulmuştur[331]. Recec 1013/EEK. 1604'te ise Bursa taraflarındaki Abdurrezzak Efendi bahçesi ihdas edilmiştir[332]. Dolayısıyla 1014/1605 tarihinde bostancıların sayısında görülen artışta bu yeni açılan bahçelerin de etkisi olmuştur.

Reşen 1014/KA. 1605-O. 1606 döneminde nefer sayısında önemli bir artış söz konusudur. Bu dönemde bostancı ocağında Hasbahçe'de 955, bostanlarda 1472 olmak üzere toplam 2427[333] bostancı bulunmaktadır. Bu dönemde, idarî kadrodaki artış dikkat çekmektedir. Sayıları 20'ye[334] çıkan müteferrika-i bahçe-i hassa bölüğünün sayısı bundan sonraki dönemlerde daha hızlı artmıştır. Yine bu dönemde ilk defa görülen 12 neferli Feridun Paşa, 15 neferli Eyüp, Silivri'deki 5 neferli İbrahim Paşa, 19 neferli Tavlı (Tolı, Tobî?)'daki İbrahim Paşa[335] bahçelerinin de, bostancıların sayılarının artmasında katkısı olmuştur.

Bostancı ocağındaki bu artış trendi, Masar ve Recec 1016'da da devam etmiştir. Masar 1016/MHT. 1607'de Hasbahçe'de 891, bostanlarda 1367 olmak üzere toplam 2258[336] bostancı, Recec 1016/AEE. 1607'de Hasbahçe'de 1073, bostanlarda 1659 bostancı olmak üzere toplam 2732[337] bostancı bulunmaktadır. Rececdeki bu artış, bu dönemde Hasbahçe'ye 261, bostanlara ise 197 olmak üzere toplam 458 neferin yeniden alınmasından kaynaklanmaktadır. Tabii ki, bu zaman zarfında ölenlerin ve gidenlerin olması ocaktaki nefer sayısına azaltıcı etki yaptığından, Masar'daki nefer sayısına yeni gelenler eklendiğinde ortaya farklı bir rakam çıkabilmektedir. Ayrıca bu dönemde yeni bir uygulamaya şahit olunmaktadır. Bostancı neferlerinin sonuna *"Müteferrika-i gılmân-ı acemiyân-ı Rûm-ili ve Anatolı ve ebnâ-i yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî ki be ulûfe-i bağçe-i hassa reft amed an"* başlığı altında ilâve edilen bir bölük daha bulunmaktadır. Adı

[327] BOA, *MAD*, nr. 16332, s. 118
[328] BOA, *MAD*, nr. 16332, s. 118.
[329] BOA, *MAD*, nr. 16332, s.119.
[330] BOA, *MAD*, nr. 16332, s. 119.
[331] BOA, *MAD*, nr. 16332, s. 119.
[332] BOA, *MAD*, nr. 16332, s. 280.
[333] BOA, *MAD*, nr. 4665, s. 120-149
[334] BOA, *MAD*, nr. 4665, s. 120.
[335] BOA, *MAD*, nr. 4665, s. 148-9.
[336] BOA, *MAD*, nr. 6832, s.112-165.
[337] BOA, *MAD*, nr. 6832, s. 278-308.

geçen ocak ve cemaatlerin kıdemlilerinin yer aldığı bir bölük olup, mevcut 664 neferin 289'unun bostancı olduğu künyelerine düşen ifadelerden anlaşılmaktadır[338]. Bu uygulama Masar 1025/ŞMN. 1616'ya kadar devam etmiş, bu tarihten sonra bostancı müteferrikalarının kadrosu kendi ocağına taşınmış[339] ve ocağın kaldırılışına kadar uygulama böyle devam etmiştir. Lezez 1016/ŞMN. 1608'de[340] bölük ve bostanlardaki çok sayıda neferin künyesine girihte ve müteveffa kaydı düşülmüştür. Bahçelerde 141 nefer, bostanlarda ise 99 neferin künyesine müteveffa kaydı düşülmüş olmasından, bu tarihte toplam 230 neferin öldüğü anlaşılmaktadır. Bu durum, söz konusu dönemde salgın bir hastalığın varlığına işaret olabilir. Zira ocaktaki girihtelerin sayısının fazla olması da bu ihtimali güçlendirmektedir. Hasbahçe'de 56, bostanlarda 53 nefer olmak üzere toplam 109 nefer bu dönemde girihte olmuştur.

Masar 1019/NMH. 1610'da bostancıların sayısında azalma yaşanmıştır. Bu dönemde bostancı ocağında Hasbahçe'de 903, bostanlarda 1501 olmak üzere toplam 2404[341] bostancı bulunmaktadır. Hakkında kayıt ve bilgi sahibi olunamayan 1017-8/1608-9'da ocaktan kapıya çıkmaların olduğu anlaşılmaktadır. Bu yılın son aylarında (Lezez 1019/OŞM. 1611) Hasbahçe'ye 94, bostanlara 70 nefer olmak üzere toplam 164[342] neferin bostancı ocağına yeniden alınmış olması bu duruma işaret etmektedir. Reşen 1019/EKA. 1610'da bostancı ocağının sonuna *"Cemâ'at-i gılmân-ı bağçe-i hassa ve bostanhâ-i sâire ki, der vâcib-i recec 1019"* başlığı ile eklenen 138[343] nefer yukarıda bu yıla dair verilen rakamlara dahil değildir. Masar 1019'da bostan ve bahçe sayısı yeni açılanlardan dolayı artmıştır. Bahçe sayısının 42'ye çıktığı bu dönemde, daha önceki dönemlerde görülen Çiftlik, Siyavuş Paşa, Hüsrev Bey ve İbrahim Paşa bahçelerine rastlanılmamaktadır.

Masar 1020/NMH. 1611'de bostancı neferlerinin sayısındaki azalma devam etmektedir. Bu dönemdeki 2391[344] bostancının 873'ü Hasbahçe'de, 1518'i ise bostanlarda bulunmaktadır. Bu yılın Reşen/EKA. döneminde[345] *"cemâ'at-i serbostânî"*'nin kayıt düzeninde ilk defa bir değişiklik görülmektedir. Burada yer alan idarî kadronun künyelerine artık vazifeleri yazılmamış, onlar da, diğer bölüklerdeki neferlere benzer bir şekilde bostancıbaşının maiyetinde bir bölük

[338] BOA, *MAD*, nr. 6832, s. 309-311.
[339] BOA, *MAD*, nr. 6050, s. 4.
[340] BOA, *MAD*, nr. 6050, s. 594-625.
[341] BOA, *MAD*, nr. 6347, s. 80-110.
[342] BOA, *MAD*, nr. 6347, s. 550-581.
[343] BOA, *MAD*, nr. 6347, s. 427.
[344] BOA, *MAD*, nr. 4377, s. 102-148.
[345] BOA, *MAD*, nr. 4377, s. 402.

olarak belli bir düzen içerisinde sıralanmışlardır. Lezez 1020/A. 1611-OŞ. 1612 kayıtlarında[346] ise bu düzen artık iyice oturmuş ve giderek kalıcı hale gelmiştir.

Masar 1023/ŞMN. 1614 döneminde bir değişikliğe daha rastlanılmaktadır. Bilinen ilk kayıtlardan bu tarihe kadar Hasbahçe 20 bölük olarak düzenlenmişti. Bu tarihte 20 olan bölük sayısı 18'e inmiştir[347]. Nefer sayısına bakıldığında, Hasbahçe'de 858, bostanlarda ise 1294 olmak üzere toplam 2152[348] bostancı görülmektedir. Bu dönemde çok sayıda nefer firar etmiştir. Hasbahçe'de 35[349], diğer bahçe ve bostanlarda 116[350] olmak üzere toplam 151 nefer *"girihte"* olmuştur. Yine bu dönemde ölenlerin sayısı hiç de az değildir: Hasbahçe'de 19[351], diğer bahçe ve bostanlarda 61 olmak üzere toplam 80[352] nefer *"müteveffâ"* olmuştur. Bu durum, o dönemde bir salgın hastalığın yaşanmış olmasından kaynaklanmış olabilir. Bu tarihte Hasbahçe'den 3, diğer bostanlardan ise 1 bostancı *çavuş* olarak be-dergâh olmuştur. Yukarıda ifade edilen Hasbahçe müteferrikaları bölüğüne bu tarihten itibaren bahçelerden yapılan terfilerle kıdemli neferler kaydedilmeye başlanmıştır. Böylece bu bölüğün nefer sayısı sürekli artmaya başlamış, Masar 1206/EEK. 1791 döneminde 500'e[353] kadar çıkmıştır.

Masar 1024/ŞMN. 1615 mevacibi döneminde bostancı ocağının nefer sayısında bir artış meydana gelmiştir. Hasbahçe'de 1098, bostanlarda ise 1458 olmak üzere toplam 2556[354] bostancı bulunmaktadır. Nefer sayısındaki bu yükselişte, bu dönemde ihdas edilen 5 yeni bahçenin de etkisi olmuştur. Yeni açılan İzmit'teki Nasuh Paşa bahçesi 5[355], Siyavuş Paşa çiftliği 21[356], Kuruçeşme bahçesi 24[357], Feridun Paşa bahçesi 11[358] ve İstanbul'daki bir diğer yeni bahçe 11[359] nefere sahiptir. Bu da, Hasbahçe dışındaki bahçe ve bostanlara toplam 72 neferin eklendiği anlamına gelmektedir.

---

[346] BOA, *MAD*, nr. 4377, s. 550.
[347] BOA, *MAD*, nr. 6631, s. 12.
[348] BOA, *MAD*, nr. 6631, s. 4-33.
[349] BOA, *MAD*, nr. 6631, s. 4-12.
[350] BOA, *MAD*, nr. 6631, s. 13-33.
[351] BOA, *MAD*, nr. 6631, s. 4-12.
[352] BOA, *MAD*, nr. 6631, s. 13-33.
[353] BOA, *MAD*, nr. 17611, s. 5.
[354] BOA, *MAD*, nr. 6815, s.106-137
[355] BOA, *MAD*, nr. 6815, s. 135.
[356] BOA, *MAD*, nr. 6815, s. 135.
[357] BOA, *MAD*, nr. 6815, s. 136.
[358] BOA, *MAD*, nr. 6815, s. 137.
[359] BOA, *MAD*, nr. 6815, s. 136.

Bostancı ocağında Recec 1024/MHT. 1615'te sayıları 2619[360] olan bostancıların 1115'i Hasbahçe'ye, geri kalan 1504'ü ise bostanlara aittir. Bu yılın Reşen/AEE. döneminde ocağın nefer sayısında azalma görülmektedir. Hasbahçe'de 1010, bostanlarda ise 1455 olmak üzere toplam 2465[361] olan bostancı sayısı, bu yılın son aylarında daha da düşmüştür. Sayıları Lezez 1024/KA. 1615-O. 1616'da 2422'e[362] inmiş olan bostancı neferlerin, 1014'ü Hasbahçe'ye, 1412'si ise bostanlara aittir. Bu yılın bostancılarının sayısındaki tedricî azalış, ocaktan bedergâhın olduğunu göstermektedir.

Masar ve Recec 1025/ŞMN-MHT. 1616'daki bostancı ocağı neferlerinin sayısı aynıdır. Her iki dönemde de Hasbahçe'de 1006, bostanlarda ise 1422 olmak üzere toplam 2428[363] nefer bulunmaktadır. Reşen/TAE'de 5 eksikle 2423[364] olan bostancı sayısı, Lezez 1025/EKA. 1616'da 127 nefer eksilerek 2296'ya[365] inmiş olup, bunların 913'ü Hasbahçe'deki, 1383'ü ise bostanlardaki bostancılardan meydana gelmektedir. Reşen 1027/TAE. 1618'de bostancı neferleri sayısında önemli bir artış meydana gelmiştir. Bu dönemde Hasbahçe'de 1180 nefer, bostanlarda 2185 nefer olmak üzere toplam 3365[366] bostancı bulunmaktadır. Her ne kadar Masar 1025/ŞMN. 1616'da 8 neferli Kalender Paşa bahçesi[367] ve daha sonra Masar 1028/OŞM. 1619'da 32 neferli Defterdar bahçesi[368] adında iki yeni bahçe açılmışsa da, bu durumun nefer sayısındaki bu büyük artışın sebebi olamadığı açıktır. Dolayısıyla 1026/1617'de ocağa büyük miktarda nefer alımının bu artışa sebep olduğunu tahmin etmek yanlış olmaz. Ocak neferlerindeki bu fazlalık yakın zamanda ocaktan büyük çaplı bir çıkmanın olacağının da işaretidir. Nitekim Masar 1029/A. 1619-OŞ. 1620'ye gelindiğinde, ocak neferleri 2896'a[369] inmiş, bunların 989'u Hasbahçe, geri kalan 1907'si ise sayıları 48'e ulaşan diğer bahçe ve bostanlarda görevli olan bostancılardır. Bu yılın Reşen/HTA. döneminde nefer sayısı 2932'dir[370]. Bunların 1071'i Hasbahçe, 1861'i ise bostanlarda bulunmaktadır. Bu yılın son dönemine ait Lezez kayıtlarına sahip değiliz. Ancak bu dönemde ocağa çok sayıda yeni nefer alındığı, Masar 1030/A. 1620-OŞ. 1621'deki nefer

[360] BOA, *MAD*, nr. 6914, s. 206.
[361] BOA, *MAD*, nr. 6914, s. 210.
[362] BOA, *MAD*, nr. 6914, s. 214.
[363] BOA, *MAD*, nr. 6050, s. 4, 10.
[364] BOA, *MAD*, nr. 6050, s. 14.
[365] BOA, *MAD*, nr. 6050, s. 20.
[366] BOA, *MAD*, nr. 6356, s. 66-99.
[367] BOA, *MAD*, nr. 6488, s. 40.
[368] BOA, *MAD*, nr. 6356, s. 435.
[369] BOA, *MAD*, nr. 6987, s.100-133.
[370] BOA, *MAD*, nr. 7245, s. 374.

sayısından anlaşılmaktadır. Masar 1030'da Hasbahçe'de 1337, bostanlarda 2222 nefer olmak üzere toplam 3559[371] nefer bulunmaktadır ki, en yakın kayıt olan Reşen 1029/HTA. 1620'deki nefer sayısından 627 nefer daha fazladır. Bu sayının fazla olmasında şüphesiz ilk defa bu dönemde gördüğümüz bahçelerdeki neferlerin de katkısı bulunmaktadır. Bu bahçeler, 13 neferli Sazlıdere[372], İstavroz civarındaki 63 neferli Yemişçi Hasan Paşa[373], Yenikapı taraflarındaki 46 neferli Yusuf Paşa[374], 28 neferli Şahhuban[375], Yenikapı'daki 40 neferli Valide Sultan[376], 21 neferli Kuruçeşme'dir[377]. Bu yılın son ayları olan Lezez/EEK. döneminde bostancı ocağının nefer sayısı ise 3246'dır[378].

Masar 1031/KA. 1621-O. 1622'de bostancı ocağı neferlerinde küçük miktarda bir azalma olmuştur. 3158[379] bostancının bulunduğu bu dönemde neferlerin 1165'i Hasbahçe'ye, 1993'ü ise bostanlara aittir. Reşen 1031/MHT. 1622'de 3196'ya[380] çıkmış olan nefer sayısı bu yılın sonunda, Lezez 1031/AEE. 1622'de, meydana gelen kapıya çıkmalarla 2921'e[381] gerilemiştir. Bu dönemdeki 2921 bostancının 1137'si Hasbahçe'deki, 1784'ü ise diğer bostanlardakilerdir. 1032/1623 yılına ait kayıtlar mevcut olmadığından, nefer sayısı hakkındaki hareketlilik tespit edilememektedir. Reşen 1033/MHT. 1624 dönemine gelindiğinde, nefer sayında bir artış görülmektedir. Hasbahçe'de 1379, bostanlarda 2008 neferin çalıştığı bu dönemde toplam bostancı sayısı 3387'dir[382]. Artışın yaşanmasında bu dönemde 5 yeni bahçenin açılmasının da etkisi olmuştur. Diğer bahçelerin 53., 54., 55. ve 57. cemaatini oluşturan, neferleri ve yevmiyeleri olup fakat adı olmayan 4 bahçedeki bostancılarla[383] 70 neferli Davud Paşa bahçesindeki[384]

---

[371] BOA, *MAD*, nr. 6828, s. 502.
[372] BOA, *MAD*, nr. 6828, s.131.
[373] BOA, *MAD*, nr. 6828, s. 132.
[374] BOA, *MAD*, nr. 6828, s. 132.
[375] BOA, *MAD*, nr. 6828, s. 133.
[376] BOA, *MAD*, nr. 6828, s. 133.
[377] BOA, *MAD*, nr. 6828, s. 133.
[378] BOA, *MAD*, nr. 6828, s. 522.
[379] BOA, *MAD*, nr. 6840, s. 1382.
[380] BOA, *MAD*, nr. 6840, s. 1392.
[381] BOA, *MAD*, nr. 6840, s. 1404.
[382] BOA, *MAD*, nr. 4797, s. 346-284.
[383] BOA, *MAD*, nr. 4797, s. 282-284. Bu bahçelere zamanla ad verilmiştir: Masar 1034/EKA. 1624 tarihine ait kayıtları içeren başka bir defterde 57 numaralı bahçe, *"57-cemâ'at-ı İbrahim Mostar, üstâd-ı bağçe-i çiftlik-i Merre Hüseyin Paşa"* olmuş (BOA, *MAD*, nr. 7240, s. 165); diğerleri ise yeni bir tane daha eklenerek şu adlarla kaydedilmişlerdir: *"Bağçe-i çiftlik-i karye-i Hacı Ömer", "bağçe-i Bayram Paşa cânib-i Üsküdar", "bağçe-i karye-i İncürlü", "bağçe-i Uskumru"* (BOA, *MAD*, nr. 7240, Lezez 1034/TAE. 1625 mevacibi). Ayrıca 56 numaradaki *"bağçe-i Mihaliç",* daha önceki kayıtlarda *"bağçe-i Nasuh Paşa der cânib-i Mihaliç"* olarak geçmişti.
[384] BOA, *MAD*, nr. 7240, s. 142

bostancılar ocağın nefer sayısını artırmıştır. Lezez 1033/AEE. 1624 döneminde Hasbahçe'de meydana gelen artışa rağmen, bostanlardaki nefer sayısındaki azalmalardan dolayı, bu tarihteki nefer sayısı 3285'e[385] inmiş olup bunların 1424'ü Hasbahçe'de, 1861'i ise bostanlardadır. Bu sayı Masar 1034/EKA. 1624'te bir nefer fazlalıkla 3286'a[386] çıkmış ve bu neferlerin 1417'si Hasbahçe'de, 1869'u da bostanlarda bulunmaktadır. Masar 1034/EKA. 1624'te, daha önce Masar 1023/ŞMN. 1614'te 20'den 18'e düşürülen bölük sayısı[387] 19'a çıkarılmıştır[388]. *"19 Bölük-i Osman Varna, ağa-yı kal'a-yı Boğazkesen der cânib-i Rûm-ili"* adıyla açılan bu bölük hakkında yukarıda gerekli açıklama yapılmıştı. Lezez 1034/TAE. 1625 döneminde ocaktaki bostancı sayısı 3259[389]'a inmiş, bunların 1424'ü Hasbahçe'de, 1835'i ise bostanlarda bulunmaktadır. Yine Lezez 1034'de *"müteferrika-i bağçe-i hâssaya"* bakıldığında, sonraki yıllarda kadroları farklı bölüklerde görülen birçok görevliye rastlanılmaktadır: Burada *"imâm-ı bağçe-i hassa", "nâzır-ı çeltik", "cerrâh"* (2)*, "nâzır-ı bostânhâ-i Mihaliç"* (Mihaliç'te birden fazla bostan olduğu anlaşılmaktadır), *"hâfız-ı otahâ-yı câmi'-i şerîf", "imâm-ı tolabcıyân", "serbostanî-yi sâbık", "kâtib-i sâbık"* ve birkaç bahçenin eski ustaları bulunmaktadır[390].

Masar 1036/EEK. 1626 tarihinde, bostancı ocağının neferleri azalmıştır. Bu durum, 1035/1625-6'da önemli miktarda bostancının be-dergâh olduğunu göstermektedir. Bu dönemde Hasbahçe'de 1260 bostancı, diğer bahçe ve bostanlarda ise 1656 bostancı olmak üzere toplam 2916[391] bostancı bulunmaktadır. Masar 1038/EEK. 1628'de Hasbahçe'nin bölük sayısı 20'ye çıkmıştır. Muhtemelen 1037/1627-8'de kurulan bu bölük, *"Bölük-i ağa-yı Boğazkesen der cânib-i Anatolı"*[392] adını taşımakta ve teşkilât yapısı bakımından daha önce 19. bölük olarak kurulmuş olan *"19 bölük-i ağa-yı Boğazkesen der cânib-i Rûm-ili"*' ile aynı özellikleri taşımaktadır. Yeni bir bölüğün ihdas edilmiş olmasına rağmen bostancı neferlerinin sayısı bir önceki Masar 1036/EEK. 1626 dönemine göre azalmıştır. Bu durum, 1037/1627'de ocaktaki neferlerin terfi ederek be-dergâh olduklarını göstermektedir. Masar 1038/EEK. 1628'de Hasbahçe'de 1264, bostanlarda ise 1501 nefer olmak üzere toplam 2765[393] bostancı bulunmaktadır.

[385] BOA, *MAD*, nr. 4796, s. 382.
[386] BOA, *MAD*, nr. 5561, s. 494.
[387] BOA, *MAD*, nr. 6631, s. 12
[388] BOA, *MAD*, nr. 7240, s. 136.
[389] BOA, *MAD*, nr. 5561, s. 512.
[390] BOA, *MAD*, nr. 7240, s. 365.
[391] BOA, *MAD*, nr. 6602, s. 124-162.
[392] BOA, *MAD*, nr. 6580, s. 53.
[393] BOA, *MAD*, nr. 6580, s. 42-52.

Lezez 1040/MHT. 1631'de bostancı neferlerinde önemli bir artış gözlenmektedir. Bu tarihte Hasbahçe'de 1464, bostanlarda 1791 olmak üzere toplam 3255[394] bostancı bulunmaktadır. Ayrıca, Lezez 1040/MHT. 1631'de 26 nefer çavuşluğa, 36 nefer kapıcılığa, 1 nefer solaklığa, 5 neferse sipahiliğe terfi etmiş; böylece toplam 68 nefer ocaktan ayrılmıştır.

Masar 1041/AEE. 1631 döneminde ise bostancıların sayısı az bir düşüşle 3241[395] olup, bunların 1459'u Hasbahçe'de, 1782'si de bostanlarda yer almaktadır. Yine bu dönemde, Piyale Paşa[396] ve Sazlıdere bahçelerine rastlanılmamaktadır[397]. İzmit taraflarındaki Nasuh Paşa çiftliği yerine Yenikapı'daki Valide Sultan bahçesi adında yeni bir bahçe kaydedilmiştir[398]. Bu tarihten itibaren bu numaradaki kayıtta ikinci bahçenin adı geçmektedir. Bu bahçenin Masar 1041/AEE. 1631 mevacibi döneminde 25 bostancısı bulunmaktadır[399]. Lezez 1040/MHT. 1631'de[400] kurulduğu tespit edilen İstavroz civarındaki Receb Paşa bahçesinin 20, Valide Sultan bahçesinin[401] ise 7 bostancısı bulunmaktadır.

Reşen 1041/ŞMN. 1632 mevacibi döneminde ocakta önemli miktarda nefer terfi etmiştir. 32 bostancı dergah-ı âlî çavuşu, 71 bostancı sipahi, 54 bostancı dergah-ı âlî kapıcısı, 2 bostancı dergâh-ı âlî müteferrikası olmak üzere toplam 159 bostancı terfi etmiştir[402]. Lezez 1041/MHT. 1632'de de terfiler devam etmiş; 32 bostancı çavuş, 70 bostancı sipahi, 51 bostancı kapıcı, 6 bostancı müteferrika olmak suretiyle, toplam 159[403] bostancı daha terfi etmiştir ki, bu, 1041 yılında toplam 318 bostancının terfi ettiği anlamına gelmektedir.

Lezez 1042/NMH. 1633'te bu terfiler sonrası yeni alınan neferlerle bostancı sayısı artmıştır. Toplam 3656[404] bostancıdan 1601'i Hasbahçe'de, 2055'i ise diğer bahçe ve bostanlarda çalışan bostancılardır. Bu dönemde 38 neferli Mustafa Paşa bahçesi[405] ve bundan önceki dönemde ise 11 neferli Üsküdar yakınındaki Piyale Paşa bahçesi[406] kurulmuştur. Lezez 1043/NMH. 1634'te bostancıların sayılarında önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir. Bu

[394] BOA, *MAD*, nr. 6996, s. 410-448.
[395] BOA, *MAD*, nr. 16489, s. 3-41.
[396] BOA, *MAD*, nr. 16489, s. 25-27.
[397] BOA, *MAD*, nr. 16489, s. 38-39.
[398] BOA, *MAD*, nr. 6996, s. 442 (Lezez 1040).
[399] BOA, *MAD*, nr. 16489, s. 35.
[400] BOA, *MAD*, nr. 6996, s. 445.
[401] BOA, *MAD*, nr. 16489, s. 41.
[402] BOA, *MAD*, nr. 16489, s. 48-89.
[403] BOA, *MAD*, nr. 16489, s.97-135.
[404] BOA, *MAD*, nr. 5982, s. 4-43.
[405] BOA, *MAD*, nr. 5982, s.43.
[406] BOA, *MAD*, nr. 5982, s.253.

dönemde bostancı ocağında 1618'i Hasbahçe'de, 2026'sı ise bostanlarda olmak üzere toplam 3644[407] bostancı bulunmaktadır. Bu arada Reşen 1043/OŞM. 1634'te, 9 neferli İzmit bahçesi[408] açılmıştır. Recec 1044/EKA. 1633'te sayıları 3616[409] olarak tespit edilen bostancıların 1608'i Hasbahçe'de, 2008'i ise bostanlarda çalışmaktadır. Masar 1044/TAE. 1634'te 1608'i Hasbahçe'de ve 2017'si ise bostanlarda olmak üzere toplam 3622[410]; bu yılın son aylarına ait kayıtlar olan Lezez 1044/NMH. 1635'te toplam 3556[411] olan bostancıların 1626'sı Hasbahçe'nin, 1930'u ise diğer bahçe ve bostanlarındır[412]. Masar 1046/HTA. 1636'da 3491[413] olan bostancı neferlerin 1679'u Hasbahçe'de, 1812'si ise bostanlarda çalışmaktadır. Aynı yılın Lezez/MNM döneminde ise, Hasbahçe neferinde meydana gelen küçük çaplı azalma sonrası toplam nefer sayısı 3419'a[414] düşen bostancıların 1605'i Hasbahçe'de, geri kalan 1814 neferiyse bostanlarda bulunmaktadır. Ayrıca Lezez döneminde iki yeni bahçeye rastlanılmaktadır: Bunlardan birincisi 14 bostancısı olan Bebek Çelebi bahçesi yakınındaki Hasan Halife bahçesi, ikincisi ise 7 bostancısı olan Tuzla'daki Mehmed Ağa bahçesidir[415].

1047/1637-8'de bostancı neferlerinde yıl sonuna doğru tedricî bir azalma meydana gelmiştir. Bu senenin başında bostancı ocağının neferlerinin sayısı, Masar 1047/HTA. 1637'de, 1613'ü Hasbahçe'de, 1806'sı bostanlarda olmak üzere toplam 3419'a[416]; Recec 1047/EEK. 1637'de 1591'i Hasbahçe'de 1777'si bostanlarda olmak üzere toplam 3368'e[417]; Reşen 1047/A. 1637-OŞ. 1638'de 1590'nı Hasbahçe'de, 1773'ü bostanlarda olmak üzere 3363'e[418] ve Lezez 1047/MNM 1638'de 1477'si Hasbahçe, 1297'si bostanlarda olmak üzere toplam 2774'e[419] inmiştir. Lezez döneminde meydana gelen bu azalmanın sebebi, bu dönemde meydana gelen kapsamlı bir be-dergâh olayıdır. Bu dönemde Hasbahçe'den 304 nefer be-dergâh, 3 nefer müteferrika, 2 nefer solak, 3 nefer çavuş, 1 nefer ise sipahi olmak üzere toplam 313[420] bostancı;

[407] BOA, *MAD*, nr. 6818, s. 462-3.
[408] BOA, *MAD*, nr. 6818, s. 301.
[409] BOA, *MAD*, nr. 16499, s. 35-74
[410] BOA, *MAD*, nr. 4793, s. 132.
[411] BOA, *MAD*, nr. 4793, s. 117.
[412] BOA, *MAD*, nr. 4793, s. 140.
[413] BOA, *MAD*, nr. 20054, s. 83.
[414] BOA, *MAD*, nr. 20054, s. 95.
[415] BOA, *MAD*, nr. 20054, s. 58-9.
[416] BOA, *MAD*, nr. 15861, s. 2.
[417] BOA, *MAD*, nr. 15861, s. 12.
[418] BOA, *MAD*, nr. 15861, s. 6.
[419] BOA, *MAD*, nr. 15861, s. 10.
[420] BOA, *MAD*, nr. 6988, s. 990-1011.

bostanlardan ise 243[421] bostancı be-dergâh olarak ocaktan ayrılmıştır. Böylece 1047 Lezez/MNM 1638'de bostancı ocağından terfien be-dergâh olan bostancıların sayısı toplam 556'dır. Yine bu dönemde uzun süreden beri (Za. 971/Haziran 1564[422]'den bu yana) ilk defa Hasbahçe'deki bostancıların sayısı diğer bahçe ve bostanlarda bulunanları geçmiştir.

Masar 1047/HTA. 1637[423] döneminde çok sayıda bostancı firar etmiş, yerlerine yeni neferler alınmıştır. Hasbahçe'de 424[424] bostancı girihte olurken, yerlerine 443 yeni nefer; bostanlarda ise 548 bostancı girihte olurken, yerlerine 564[425] yeni nefer alınmıştır. Girihte olanların sayısındaki fazlalık, bu kelimenin söz konusu tarihte farklı anlamda kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Zira, ocakta bir anda 972 neferin firar etmesi pek makul görünmemektedir. Bu kelimenin *MAD 6988* numaralı defterin[426] Masar 1047 kayıtlarındaki kullanımı bu düşünceyi desteklemektedir. Buradaki kayıtlarda *"girihte"* olmuş neferlerin bazılarının künyelerinde *"girihte şüd, bâ-fermân-ı âlî"* kaydı bulunmaktadır. Yine, Masar 1047/MHT. 1637'de İbrahim Paşa bahçesi tasfiye edilmiştir[427].

Reşen 1048/KA. 1638-O. 1639 döneminde bostancıların sayısında düşüş yaşanmıştır. Bu tarihte 1363'ü Hasbahçe'de, 1277'si bostanlarda olan bostancıların toplam sayısı 2640'tır[428]. Ayrıca bu dönemde iki yeni bahçe açılmıştır: Bunlardan birisi Ortaköy yakınlarında olan ve Masar 1048/MHT. 1638'de açılan 5 neferli Ali Kethüda bahçesi[429], diğeri ise Bursa yakınlarındaki 2 neferli Ayşe Sultan bahçesidir[430].

Masar 1050/MHT. 1640'ta bostancıların sayısı artmıştır. Toplam 3567[431] olan neferlerin 1793'ü Hasbahçe'de, 1774'ü ise bostanlarda bulunmaktadır. Bu dönemde Hasbahçe'den 12 bostancı çavuş, 9 bostancı ise kapıcı[432], bostanlarda ise 1 nefer kapıcı olarak terfi etmiştir[433]. Ayrıca ilk defa bu dönemde görülen, fakat bu tarihten önce kurulmuş olduğu anlaşılan kemerlerin

[421] BOA, *MAD*, nr. 6988, s. 1012-1029.
[422] BOA, *MAD*, nr. 6146, s. 73.
[423] BOA, *MAD*, nr. 6990, s. 660-700.
[424] BOA, *MAD*, nr. 6990, s. 660-671.
[425] BOA, *MAD*, nr. 6990, s. 672-700.
[426] BOA, *MAD*, nr. 6988, s. 242-282.
[427] BOA, *MAD*, nr. 6990, s. 692.
[428] BOA, *MAD*, nr. 16524, s.1-41.
[429] BOA, *MAD*, nr. 6972, s. 96.
[430] BOA, *MAD*, nr. 16524, s. 41.
[431] BOA, *MAD*, nr. 5190, s. 64-75.
[432] BOA, *MAD*, nr. 5190, s. 64-75.
[433] BOA, *MAD*, nr. 5190, s. 93.

yakınlarındaki Hâfız Paşa bahçesi 15[434], Amasya bahçesi 9[435], Kuruçeşme yakınındaki Gazenfer Ağa bahçesi 10[436] ve bu dönemde kurulmuş olan Topçular tarafındaki Valide Sultan bahçesi 21 bostancıya[437] sahiptir. Recec 1050/KA. 1640-O. 1641'de bostancı ocağına 500 yeni nefer alınmıştır. Bahçe-yi hassaya alınan 297[438] ve bostanlara alınan 203[439] neferin çoğunun künyesinde *"müslim-i nev"* kaydı vardır. Yine bu dönemde bir bahçenin adı değiştirilmiş ve bir bahçe de yeni açılmıştır. Ayşe Sultan'ın ismi çizilmiş, üzerine kırmızı ile *"bağçe-i Suğra der nezd-i Çekmece-i Sağîr"* yazılmış; bahçenin üstadı değiştirilip 4 nefer daha ilâve edilmiştir[440]. Yine bu tarihte görülen Kâğıthane yakınındaki 16 neferli Emirgünzade bahçesi[441] de bu dönemdeki nefer sayısının 3608'e[442] yükselmesinde etken olmuştur. Reşen 1050/KA. 1640-O. 1641'de alınan neferlerle birlikte bostancı sayısının artması üzerine, muhtemelen, hakkında bilgi sahibi olunamayan Lezez 1050/OŞM. 1641'de önemli miktarda bostancının be-dergâh edilmesiyle dengelenmiştir. Zira Masar 1051/NMH. 1641'e gelindiğinde nefer sayısının 3726[443] olduğu görülmektedir. Bunların 1986'sı Hasbahçe'de, 1740'ı ise bostanlarda yer almaktadır.

Masar 1052/NMH. 1642 döneminde bostancı ocağından 300 nefer be-dergâh edilmiştir. Hasbahçe'den 124 bostancı be-dergah, 2 bostancı da müteferrika[444]; bostanlarda ise, 174 bostancı be-dergâh olarak[445] terfi etmiştir. Bir de künyesine *"kul-ı Bağdad"* ibaresi düşülmüş Hasbahçe'de 26, bostanlarda ise 10 bostancı bulunmaktadır. Bu ibare muhtemelen o tarihte Bağdad'a yapılan bir sefere götürülen veya oradaki kaleye yerleştirilen neferleri ifade etmektedir. Bu çıkmadan sonra nefer sayısı azalan ocağa Reşen 1052/EKA. 1642'de takviye yapılmıştır. Hasbahçe'ye 307[446], bostanlara 217[447] olmak üzere, toplam 524 nefer ocağa yeniden alınmıştır. Recec 1052/TAE. 1642 döneminde ise 3 neferli Hasan Halife bahçesi açılmıştır[448].

[434] BOA, *MAD*, nr. 5190, s. 105.
[435] BOA, *MAD*, nr. 5190, s. 105.
[436] BOA, *MAD*, nr. 5190, s. 106.
[437] BOA, *MAD*, nr. 5190, s. 106.
[438] BOA, *MAD*, nr. 5190, s. 196-210.
[439] BOA, *MAD*, nr. 5190, s. 211-242.
[440] BOA, *MAD*, nr. 5190, s. 239.
[441] BOA, *MAD*, nr. 5190, s. 242.
[442] BOA, *MAD*, nr. 5190, s. 473-518.
[443] BOA, *MAD*, nr. 6809, s. 74-119.
[444] BOA, *MAD*, nr. 6605, s. 74-88.
[445] BOA, *MAD*, nr. 6605, s. 89-119.
[446] BOA, *MAD*, nr. 6605, s. 346-360.
[447] BOA, *MAD*, nr. 6605, s. 361-391.
[448] BOA, *MAD*, nr. 6605, s. 255.

Bu takviyeler sonrası 1052/1642'de ocağın nefer sayısı artmıştır. Masar 1052/NMH. 1642'de 2258'i Hasbahçe'de, 1922'si ise bostanlarda olmak üzere toplam 4180[449] nefer bulunmaktadır. Bu yılın son dönemine ait kayıtlar olan Lezez 1052/OŞM. 1643'de de bostancı sayısında önemli bir değişiklik görünmemekte, mevcut 4176[450] neferin 2163'ü Hasbahçe'de, 2013'ü ise bostanlarda bulunmaktadır. Masar 1053/NMH. 1643'te ocaktan terfiler ile ocağa yeniden nefer alımı aynı anda yapılmıştır. Hasbahçe'den 233[451] bostancı, bostanlardan 381[452] bostancı olmak üzere toplam 624 nefer be-dergâh olurken; bunların yerine Hasbahçe'ye 466 nefer, bostanlara 591 nefer olmak üzere toplam 957 nefer yeniden alınmıştır[453]. Bu alınanların hemen hepsinin künyelerinde *"ferzend-i sipâhî âmed"* ibaresi yer almaktadır. Ayrıca bu dönemde Samandıra taraflarındaki 4 neferli Kapı Ağası bahçesi ihdas edilmiştir[454]. Recec 1053/TAE. 1643'te ise, 9 bostancı çavuş olurken, 9 kişi kapıcı, 3 kişi ise müteferrika olmuştur[455]. Lezez 1052/OŞM. 1643 döneminde, 5 yeni bahçe ihdas edilmiştir. Bunlar, Baba Nakkaş köyündeki 7 neferli Defterdarzade İbrahim Paşa çiftliği, Kiremitlik civarındaki 14 neferli İbrahim Paşa, Yeniköy yakınındaki 13 neferli Feridun Paşa, 7 neferli Bursa ve Gökçeli köyündeki 3 neferli İbrahim Paşa bahçeleridir[456].

1054/1644 döneminde bostancı ocağının nefer sayısı hâlâ dört binin üzerindedir ve artmaya devam etmektedir. Masar 1054/MNM 1644'te 2160'ı Hasbahçe'de, 2011'i bostanlarda olmak üzere toplam 4171[457] olan bostancı sayısı Lezez 1054'te artarak 4247'ye[458] çıkmış olup, bunların 2294'ü Hasbahçe'de, 1953'ü ise bostanlarda bulunmaktadır. Masar 1056/MNM 1646'da bostancı neferlerinin toplam sayısı 4320[459] olup, bunların 2272'si Hasbahçe'de, geri kalan 2048'i ise, sayıları 73'e çıkan ve 4'ü bu dönemde kapanan diğer bahçe ve bostanlarda çalışmaktadır. 1056 Recec/HTA. 1646'da yeni açılan bahçeler Halep, Yedikule yakınındaki Mehmed Paşa, Ortaköy yakınındaki Mehmed Paşa, İstavroz taraflarındaki Yemişçi Hasan Paşa bahçeleri olup, buralara çeşitli bölük ve cemaatlerden ilk defa nefer tayin edilmiştir[460]. Bu arada Nakkaş Baba

[449] BOA, *MAD*, nr. 6995, s. 614.
[450] BOA, *MAD*, nr. 6995, s. 626.
[451] BOA, *MAD*, nr. 5368, s. 74-87.
[452] BOA, *MAD*, nr. 5368, s. 88-119.
[453] BOA, *MAD*, nr. 5368, s. 74-119.
[454] BOA, *MAD*, nr. 5368, s. 119.
[455] BOA, *MAD*, nr. 5368, s. 210-260.
[456] BOA, *MAD*, nr. 5368, s. 541-2.
[457] BOA, *MAD*, nr. 6934, s. 1154.
[458] BOA, *MAD*, nr. 6934, s. 1166.
[459] BOA, *MAD*, nr. 6146, s 68-89.
[460] BOA, *MAD*, nr. 6146, s. 265-266.

bahçesinin üzeri çizilmiş, kırmızı mürekkeple altına *"bağçe-i Çiftlik der cânib-i İznikmid"* yazılmıştır[461]. Sonraki mevacip kayıtlarında bu ikinci isim kullanılmıştır[462].

1057/1647 yılında, bostancıların sayısında ilginç değişiklikler yaşanmıştır. Bu tarihten bir önceki yılın Lezez mevacibinde çok sayıda neferin be-dergâh edilmiş olması muhtemeldir. Zira, Masar 1056/MNM 1646'da 4320 olan bostancı sayısı, Masar 1057/ŞMN. 1647'de, 1960'ı Hasbahçe'de, 1669'u bostanlarda olmak üzere toplam 3629'dur[463]. Bu dönemde de Hasbahçe'den 34 bostancı be-dergâh, 1 bostancı kapıcıbaşı olarak terfi ederken; bostanlarda ise, 82 bostancı be-dergâh, 1 bostancı kapıcı olarak terfi etmiş olup, ocaktan toplam 118[464] bostancı çıkmıştır. Ancak bu yılın Reşen/AEE. dönemine ait kayıtlara bakıldığında ilginç bir durum ile karşılaşılmaktadır: *7001 numaralı MAD*'ın Reşen 1057/AEE. 1647 mevacibi dönemi kayıtlarında bir önceki dönemle ilgisi bulunmayan ve açıklanması da mümkün olmayan bilgiler bulunmaktadır. Söz gelimi, daha bir dönem önce değişmiş olan bostancıbaşının yerine bu tarihte kethüda Mehmed Mustafa atanmış, ancak bu ani değişikliğe dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır. İkinci önemli husus ise, bostancıların sayısındaki anlaşılamayan artıştır. Ocağın nefer sayısındaki artış ve azalışlar tarihî seyir içinde düzenli olarak takip edilebildiği hâlde, bu dönemde nefer sayısının anî bir yükselişle 5810'a çıkışı anlaşılamadığı gibi, defterde bu hususu aydınlatacak açıklamalar da mevcut değildir[465]. Bununla birlikte bu durumun, o tarihte devam etmekte olan Girit muhasarasıyla bir ilgisi olduğu düşünülebilir.

Lezez 1057/KA. 1647-O. 1648'de Hasbahçe'den 26 bostancı be-dergâh, 2 bostancı *"kassâbân-ı hâssa",* 2 bostancı çavuş, 2 bostancı ise müteferrika olmak üzere toplam 32[466]; bostanlarda 34 bostancı be-dergâh, 2 bostancı *"kassâbân-ı hâssa",* 1 bostancı çavuş olmak üzere toplam 37[467] bostancı; genel olarak da toplam 69 bostancı ocaktan çıkmıştır. Bostancı ocağının 1058-60/1648-50 dönemindeki nefer sayısı hakkında, bahsedilen tarihe dair kayıtlarına sahip olunamadığından, bilgi edinilememektedir.

[461] BOA, *MAD*, nr. 6146, s. 121.
[462] BOA, *MAD*, nr. 6146, s. 265
[463] BOA, *MAD*, nr. 7001, s. 74-126.
[464] BOA, *MAD*, nr. 7001, s. 74-126.
[465] BOA, *MAD*, nr. 7001, s. 368-423.
[466] BOA, *MAD*, nr. 7001, s. 516-535.
[467] BOA, *MAD*, nr. 7001, s. 536-569.

Tablo 3: 17. Yüzyılın I. Yarısında Bostancıların Sayısı

Tarih	Bostancı Sayısı		
Hicrî/Miladî	**Hasbahçe**	**Bostanlar**	**Toplam**
Recec 1009/EKA. 1600	795	1206	**2001**
Masar 1010/TAE. 1601	693	1008	**1701**
Recec 1011/EKA. 1602	741	840	**1581**
Masar 1013/HTA. 1604	751	1202	**1953**
Reşen 1014/1605-1606	955	1472	**2427**
Masar 1016/MHT. 1607	891	1367	**2258**
Recec 1016/AEE. 1607	1073	1659	**2732**
Masar 1019/NMH. 1610	903	1501	**2404**
Masar 1020/ NMH. 1611	873	1518	**2391**
Masar 1023/ŞMN. 1614	858	1294	**2152**
Masar 1024/ŞMN. 1615	1098	1458	**2556**
Recec 1024/MHT. 1615	1115	1504	**2619**
Lezez 1024/1615-1616	1014	1412	**2422**
Lezez 1025/EKA. 1616	913	1383	**2296**
Reşen 1027/TAE. 1618	1180	2185	**3365**
Masar 1029/1619-1620	989	1907	**2896**
Masar 1030/1620-1621	1337	2222	**3559**
Lezez 1031/AEE. 1622	1137	1784	**2921**
Reşen 1033/MHT. 1624	1379	2008	**3387**
Lezez 1033/AEE. 1624	1424	1861	**3285**
Lezez 1034/TAE. 1625	1424	1835	**3259**
Masar 1036/EEK. 1626	1260	1656	**2916**
Masar 1038/EEK. 1628	1264	1501	**2765**
Lezez 1040/MHT. 1631	1464	1791	**3255**
Masar 1041/AEE. 1631	1459	1782	**3241**
Lezez 1042/NMH. 1633	1601	2055	**3656**
Lezez 1043/NMH. 1634	1618	2026	**3644**
Lezez 1044/NMH. 1635	1626	1930	**3556**
Lezez 1046/MNM 1636	1605	1814	**3419**
Lezez 1047/MNM 1638	1477	1297	**2774**
Reşen 1048/1638-1639	1363	1277	**2640**
Masar 1050/MHT. 1640	1793	1774	**3567**
Masar 1051/NMH. 1641	1986	1740	**3726**
Masar 1052/NMH. 1642	2258	1922	**4180**
Masar 1054/MNM 1644	2160	2011	**4171**
Masar 1056/MNM 1646	2272	2048	**4320**
Masar 1057/ŞMN. 1647	1960	1669	**3629**
Reşen 1057/AEE. 1647	-	-	**5810**

Grafik 2: 17. Yüzyılın 1. Yarısında Bostancı Sayısı

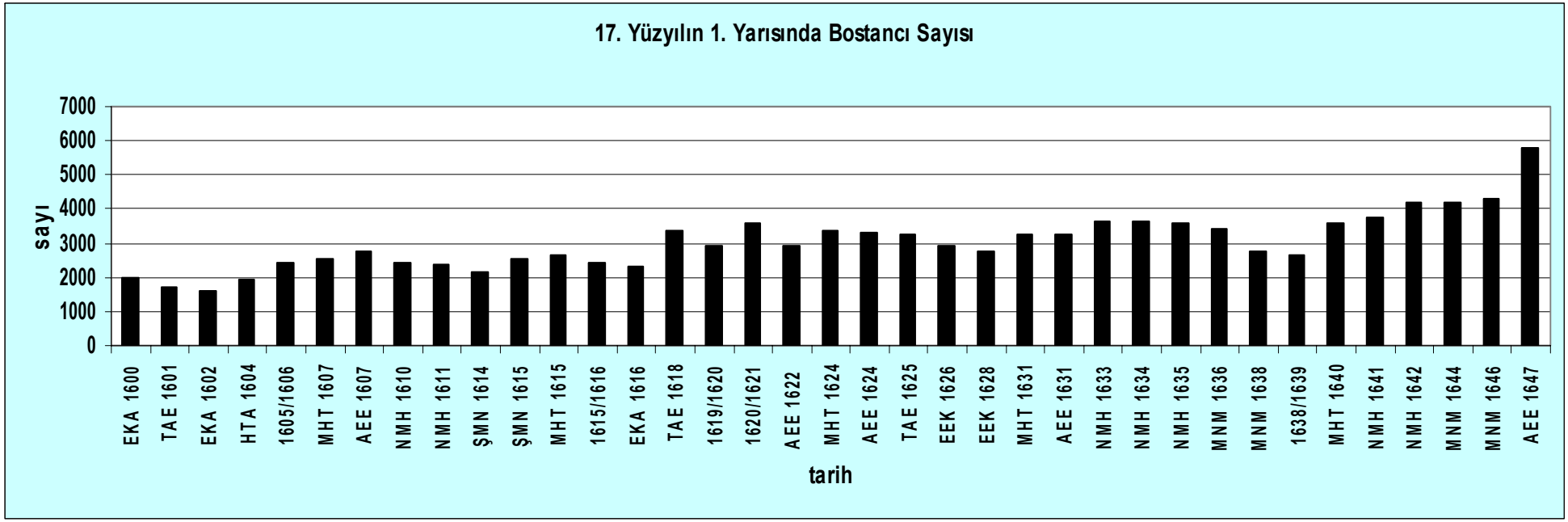

3.2.2. 17. Yüzyılın İkinci Yarısında

Lezez 1061/EKA. 1651'e gelindiğinde bostancı ocağının nefer sayısı 4959[468] olup, bunların 2299'u Hasbahçe'de, 2660'ı ise bostanlarda çalışmaktadır. Bu tarihte iki yeni bahçe açılmıştır. Bunlar 25 neferli Mihaliç ve Topçular civarındaki 4 neferli Kara Mustafa Paşa bahçeleridir[469]. Bu bahçelerden birincisinin ismi Masar 1064/A. 1653-OŞ. 1654 döneminde *"bağçe-i Vâlide Sultân"* olarak değişmiştir[470]. Yine, bu dönemden önce kurulmuş Beykoz civarındaki *"bağçe-i çayır-ı Umûr"* ve bu dönemde kurulmuş Küçük Çekmece civarındaki *"bağçe-i Vâlide Sultân"* bahçeleri bu tarihe ait kayıtlarda görülmektedir[471].

Masar 1063/A. 1652-OŞ. 1653 mevacibi döneminde 2675'i Hasbahçe'de, 2967'si bostanlarda olmak üzere toplam 5642[472] olan bostancı sayısında, Recec 1063/MNM 1653'te 5600[473], Reşen 1063/HTA. 1653'te 5596[474] ve Lezez 1063/EEK. 1653'te 5450'ye[475] doğru tedricî bir azalma meydana gelmiştir. Lezez 1063'teki 5450 neferin 2606'sı Hasbahçe'de, 2844'ü ise bostanlarda bulunmaktadır.

Masar 1064/A. 1653-OŞ. 1654'te bostancıların sayısında azalma görülmektedir. Bu dönemde 4837'ye[476] inen neferlerin 2547'si Hasbahçe'ye, 2290'ı ise bostanlara aittir. Masar 1064/A. 1653-OŞ. 1654'te ocak için yeni bir uygulama getirilmiştir. Ocağın bahçe ve bostanlarından emekli olanlar, ocağa ait kayıtların sonuna *"Mütekā'idîn-i bağçe-i hâssa ve bostanhâ-i sâ'ire"* adı altında eklenmiş olup, sayıları 561, toplam yevmiyeleri ise 3872 akçadır[477]. Bu döneme ait icmal kayıtları içeren bir defterde, söz konusu emekliler Bostancı ocağının genel toplamına bostanlardaki neferler üzerine ilâve edilmiş ve bu dönemdeki bostancı neferlerinin sayısı 5396'ya[478] çıkmıştır. Yine bu dönemde bahçe-i hassanın 7. bölüğünün klasik kadrosunun oluştuğunu, bölükte Hasbahçe'nin 2 cerrâhı, mescid-i bahçe-i hassa imamı, kayıkhane imamı, 2 bimarhane cerrahı ve meremmet imamı yer aldığı görülmektedir[479].

---

[468] BOA, *MAD*, nr. 4376, s. 408-464.
[469] BOA, *MAD*, nr. 4376, s. 463.
[470] BOA, *MAD*, nr. 7508, s. 133.
[471] BOA, *MAD*, nr. 818, s. 247.
[472] BOA, *MAD*, nr. 837, s. 2112.
[473] BOA, *MAD*, nr. 837, s. 2116.
[474] BOA, *MAD*, nr. 837, s. 2120.
[475] BOA, *MAD*, nr. 837, s. 2124.
[476] BOA, *MAD*, nr. 7508, s. 96-156.
[477] BOA, *MAD*, nr. 7508, s. 152-155.
[478] BOA, *MAD*, nr. 6127, s. 4.
[479] BOA, *MAD*, nr. 5293, s. 104.

Lezez 1065/AEE. 1655'te, yukarıda bahsedilen bostancı ocağı emeklileri, bölük ve bostanlara dağıtılmıştır. Bahçe-i hassaya ait olan neferler, 7. bölüğün bünyesine *"mütekā'idîn"* adı ile alınmıştır. Aralarında, bir bölük ustası ve iki tabib-i bimarhanenin de bulunduğu emeklilerin sayıları 43, toplam yevmiyeleri ise 404 akçadır[480]. Emekliler zümresi daha sonra 8. bölüğün bünyesine kaydırılmış ve bu durum ocağın kaldırılışına kadar devam etmiştir. Bostanlara ait emekliler ise, ilgili bostanın altına yine *"mütekā'idîn"* başlığı ile ilâve edilmiştir[481]. Bu dönemde diğer bahçe ve bostanlarda toplam 517 emekli nefer bulunmaktadır. Ocak emeklilerinin de ocağa ilâve edilmesinden sonra bostancı ocağında Lezez 1065/AEE. 1655'te toplam 5307[482] nefer bulunmakta olup, bunların 2555'i Hasbahçe'de, 2752'si ise bostanlarda yer almaktadır. Bu dönemde dikkat çeken bir husus da, emeklilerin Hasbahçe ve bostanlara dağıtılması sonrası, bostanlardaki nefer sayısının Hasbahçedeki nefer sayısını geçmiş olmasıdır.

Lezez 1066/AEE. 1656 döneminde, bostancı neferi sayısında cüzi miktarda bir düşüş vardır. Bu dönemde 5281'e[483] inen bostancıların 2560'ı Hasbahçe'de, 2721'i ise bostanlarda çalışmaktadır. Recec 1067/ ŞMN. 1657'de sayıları 5317'ye[484] çıkan bostancıların 2583'ü Hasbahçe'de, 2374'ü ise bostanlarda bulunmaktadır. Masar 1067/KA. 1656-O. 1657'de bostancıların önemli bir kısmı be-dergâh edilmiştir. Hasbahçe'nin bölüklerinden 360, diğer bahçe ve bostanlardan 97 olmaka üzere toplam 457 bostancı[485]; Recec 1067/ŞMN. 1657'de ise, Hasbahçe'den 22, diğer bahçe ve bostanlardan ise 169 olmak üzere toplam 191[486] bostancı daha be-dergâh edilmiştir. Boşalan kadrolara Recec 1067[487]'de başka yerlerden nefer atanmak suretiyle kısmî takviye yapılmıştır. Hasbahçe bölüklerine 97[488], bostanlara ise 49 olmak üzere toplam 146[489] nefer alınmıştır. Yine bu dönemde Piyale Paşa[490], Ortaköy'deki Kethüda-i Bayram

[480] BOA, *MAD*, nr. 7604, s. 436
[481] BOA, *MAD*, nr. 7604, s. 450-484.
[482] BOA, *MAD*, nr. 7225, s. 1518
[483] BOA, *MAD*, nr. 6570, s. 503-557.
[484] BOA, *MAD*, nr. 4978, s. 251-306
[485] BOA, *MAD*, nr. 4691, s. 104-159.
[486] BOA, *MAD*, nr. 4691, s. 268-323.
[487] BOA, *MAD*, nr. 4691, s. 268-323.
[488] Yeni gelen neferler arasında *be-dergâh* olanların varlığı, be-dergâh olmanın sadece bölükteki eski neferlere mahsus olmadığını gösteriyor. Anlaşılan o ki, her ne kadar bu neferler ocağa yeni intisap etmişler ise de, diğer yerlerde hizmet edip kıdemli olmuşlar; daha sonra bostancı ocağına atanınca da usul-kanun gereği be-dergâh olmuşlardır. Zaten gelen neferlere baktığımızda, *"Ali an bölük-i 15 amed, Mehmed Abdullah an C. 60 amed, Mehmed Abdullah an bölük-i 3 amed*; *Mehmed Süleyman an C. 13 amed, Hüseyin Mehmed an B 9 amed"* gibi, bunların farklı bölük ve cemaatlerde hizmet ettikten sonra buraya geldikleri görülmektedir. Yani eğer künyelerinde faraza *"an T, 'an nev-müslim"* yazılmış olsaydı muhtemelen be-dergâh olamayacaklardı. (BOA, *MAD*, nr. 4691, s. 273.)
[489] BOA, *MAD*, nr. 4691, s. 268-323.

Paşa[491] ve Topcular'daki Valide Sultan[492] bahçeleri tasfiye edilirken, Bursa bahçesi[493] yevmiyeleri tahakkuk ettirilmemiş 5 neferle açılmıştır. Yine, Kethüda-i Bayram Paşa bahçesinin yerinde Halil Paşa bahçesi[494] görülmektedir.

Lezez 1069/TAE. 1659'da toplam 4339[495] nefer olan bostancıların, 2138'i Hasbahçe'de, 2201'i ise diğer 71 bahçe ve bostanlarda görevlidir[496]. 1070/1659-60'ta çok sayıda neferin be-dergâh olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar bu döneme ait bir kayıt yoksa da, Lezez 1071/HTA. 1660'a ait kayıtlar konu hakkında tahminde bulunmaya imkân vermektedir. Lezez 1071'de Hasbahçe'de 1558, bostanlarda 1078 olmak üzere toplam 2636[497] bostancı bulunmakta ve bu da, aradaki zaman zarfında bostancıların yaklaşık olarak % 60'ının be-dergâh olduğu anlamına gelmektedir.

Lezez 1072/HTA. 1662 döneminde bostancı sayısında artış görülmektedir. Ocakta bulunan 3242[498] bostancının 2023'ü Hasbahçe'de, 1219'u ise bostanlarda çalışmaktadır. Bu sayı, Masar 1073/AEE. 1662'de az bir farkla korunmuş olup, mevcut 3246[499] bostancının 2027'si Hasbahçe'de, 1219'u da bostanlarda yer almaktadır. Ayrıca, Masar 1073/AEE. 1662 döneminde emekliler bölüğü 7. bölükten 8. bölüğe alınmıştır[500].

Recec 1074/KA. 1663-O. 1664 döneminde çok sayıda nefer be-dergâh edilmiştir. Hasbahçe'den 3'ü müteferrika ve 3'ü çavuş olmak üzere 662, bostanlarda ise 1'i müteferrika olmak üzere 276, böylece toplam 938[501] bostancı ocaktan çıkmıştır. Lezez 1074/MHT. 1664'te de çok sayıda nefer be-dergâh edilmiştir. Bu dönemde Hasbahçe'den 563, bostanlardan 174 olmak üzere toplam 737 bostancı be-dergâh edilmiştir[502]. Böylece, 1074/1663-4 yılında be-dergâh edilen bostancı sayısı 1675'tir.

Masar 1075/AEE. 1664 mevacibi döneminde 2262[503] olan bostancıların 1324'ü Hasbahçe'de, 938'i bostanlarda; Recec 1075/KA. 1664-O. 1665 mevacibi döneminde sayıları

---

[490] BOA, *MAD*, nr. 4691, s. 300.
[491] BOA, *MAD*, nr. 4691, s. 317.
[492] BOA, *MAD*, nr. 4691, s. 318.
[493] BOA, *MAD*, nr. 4691, s. 323.
[494] BOA, *MAD*, nr. 4691, s. 462.
[495] BOA, *MAD*, nr. 6179, s. 224-279.
[496] BOA, *MAD*, nr. 4691, s. 410-469.
[497] BOA, *MAD*, nr. 4692, s. 368-421.
[498] BOA, *MAD*, nr. 4908, s. 369-422.
[499] BOA, *MAD*, nr. 6951, s. 4.
[500] BOA, *MAD*, nr. 6951, s. 13.
[501] BOA, *MAD*, nr. 6951, s. 426-479.
[502] BOA, *MAD*, nr. 6951, s. 486-539.
[503] BOA, *MAD*, nr. 6964, s. 988.

3849'a[504] çıkan bostancıların 2164'ü Hasbahçe'de, 1685'i ise bostanlarda bulunmaktadır. Bu dönemde açılan Topkapı yakınındaki Hasan Ağa-zâde bahçesinin[505] sadece 1 bostancısı bulunmaktadır. Lezez 1076/NMH. 1666'da sayıları 3680'e[506] inen bostancıların 2031'i Hasbahçe'de, 1649'u bostanlarda, Lezez 1077/NMH. 1667'de 3581'e[507] düşen neferlerin ise 1971'i Hasbahçe'de, 1610'u ise bostanlarda bulunmaktadır. Bu dönem, aynı zamanda ocaktan önemli miktarda be-dergâh yani çıkmanın yaşandığı bir dönemdir. Ocaktan, Hasbahçe'den 165, bostanlardan ise 338 olmak üzere toplam 503 bostancı çıkmıştır[508]. Recec 1078/EKA. 1667'de de ocaktan çıkma olmuştur: Buna göre Hasbahçe'den 166, bostanlardan 354 bostancı olmak üzere toplam 520[509] bostancı be-dergâh edilmiştir. Lezez 1078/MNM 1668'de be-dergâh edilenlerden daha fazla nefer ocağa yeniden alınmıştır. Buna göre Hasbahçe'ye toplam 1972 akça yevmiyeli 943 nefer, bostanlara ise 795,5 akça yevmiyeli 516 nefer olmak üzere toplam 2767,5 akça yevmiyeli 1459 nefer yeniden alınmıştır[510].

Lezez 1079/MNM 1669 döneminde bostancı ocağında 4361[511] bostancı bulunmaktadır. Bunların 2604'ü Hasbahçe'de, 1757'si bostanlarda çalışmaktadır. Lezez 1080/MNM 1670'te ise bostancı sayısında küçük bir düşüş söz konusudur. Toplam 4232[512] olan bostancıların 2540'ı Hasbahçe'de, 1692'si ise diğer bahçe ve bostanlarda bulunmaktadır. Masar 1081/HTA. 1670'te 4154'e[513] (2454'ü Hasbahçe'de, 1700'ü bostanlarda) düşen bostancı neferlerinin sayısındaki bu azalış devam etmiş, bu yılın sonunda, Reşen 1081/KA. 1670-O. 1671'de 4102'ye, Lezez 1081/ŞMN. 1671'de de 4055'e[514] gerilemiştir. Bu yıl, Recec 1081/EEK. 1670'te İmam iskelesi yakınındaki Fatma Sultan bahçesi[515] adında yeni bir bahçe açılmıştır. Bostancıların sayısındaki bu düşüş 1082'de de sürmüştür. Lezez 1082/ŞMN. 1672'de 3915'e[516] düşen bostancıların 2269'u Hasbahçe'de, 1646'sı ise diğer bahçe ve bostanlarda çalışmaktadır. Bu tarihte İbrâhim Paşa

[504] BOA, *MAD*, nr. 6964, s. 992.
[505] BOA, *MAD*, nr. 7233, s. 284.
[506] BOA, *MAD*, nr. 7233, s. 306-359.
[507] BOA, *MAD*, nr. 5154, s. 236.
[508] BOA, *MAD*, nr. 6610, s. 144-197.
[509] BOA, *MAD*, nr. 5154, 17-31.
[510] BOA, *MAD*, nr. 5154, s. 5-15.
[511] BOA, *MAD*, nr. 5154, s. 682-735.
[512] BOA, *MAD*, nr. 5154, s. 742-797.
[513] Bu tarihteki bostancı sayısı 5003 olduğu söylenmekle beraber (Bk. Halil İnalcık-Günsel Renda, *Osmanlı Uygarlığı,* I, 147) bu rakamın yıl boyunca 4154-4055 arasında olduğu görülmektedir (BOA, *MAD*, nr. 3955, s. 998).
[514] BOA, *MAD*, nr. 3955, s. 1002, 1006.
[515] BOA, *MAD*, nr. 5194, s. 287.
[516] BOA, *MAD*, nr. 5258, s. 90-143.

bahçesi[517] ve Kuruçeşme yakınındaki Gazanfer Ağa bahçesi[518] kaldırılırken, 9 neferli Ayşe Sultan bahçesi[519] açılmıştır.

Lezez 1083/ŞMN. 1673 mevacibi döneminde bostancı sayısında az bir düşüş olmuştur. Bu dönemde Hasbahçe'nin 2235, bostanhâ-yı sairenin 1634 olmak üzere toplam 3869[520] bostancı bulunmaktadır. Lezez 1084/OŞM. 1674'te bostancı ocağından be-dergâh olanlardan dolayı nefer sayısı 3333'e[521] inmiş olup, bunların 1945'i Hasbahçe'de, 1388'si ise bostanlarda yer almaktadır. Bu tarihte Hasbahçe'den 521,5 akça yevmiyeli 239 bostancı ve bostanlardan 642 akça yevmiyeli 220 bostancı olmak üzere toplam 459[522] bostancı ocaktan be-dergâh edilmiştir.

Masar 1085/NMH. 1674 mevacibi döneminde bostancı ocağındaki nefer sayısında küçük miktarda bir artış meydana gelmiştir. 1941 bostancının Hasbahçe'de, 1405 bostancının ise bostanlarda olduğu bu dönemde, toplam bostancı sayısı 3346'dır[523]. Bu yılın Lezez/OŞM. 1675 döneminde ise toplam bostancı sayısı 3317[524] olup, bunların 1893'ü Hasbahçe'nin, 1424'ü ise bostanların neferlerinden oluşmaktadır. Masar 1086/NMH. 1675'te bostancı ocağının nefer sayısında küçük bir eksilme görülmektedir: Bu tarihte Hasbahçe'de 1880, bostanlarda 1421 olmak üzere toplam 3301[525] bostancı; Lezez 1086/OŞM. 1676'da ise Hasbahçe'de 1854, bostanlarda ise 1453 olmak üzere toplam 3307[526] bostancı bulunmaktadır. Lezez 1087/A. 1676-OŞ. 1677'de nefer sayısında az da olsa bir artış söz konusudur. Bu yıl içinde Hasbahçe neferlerinin sayısında artış yaşanırken, bostanlardaki neferlerin sayısında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Hasbahçe bostancıları Masar/NMH'da 1846 iken, Recec-Reşen/Ocak-Ağustosta 1987'ye, Lezez/OŞM. 1677'de ise 2100'e yükselmesine karşın, bostanlardaki bostancılar Masar'da 1455 iken, Recec-Reşen'de 1111'e ve Lezez'de 997'ye düşmüştür. Bostancı ocağındaki bahçe ve bostan neferlerindeki bu değişiklik, ocağa nefer alımı ve ocaktan neferin terfi etmesi ile ilgilidir. Hasbahçe'ye Masar 1087'de 223[527], Recec-Reşen'de 115[528] yeni nefer

[517] BOA, *MAD*, nr. 5258, s. 125.
[518] BOA, *MAD*, nr. 5258, s. 138.
[519] BOA, *MAD*, nr. 5258, s. 128.
[520] BOA, *MAD*, nr. 6131, s. 1558-1610.
[521] BOA, *MAD*, nr. 4883, s. 230-282.
[522] BOA, *MAD*, nr. 4883, s. 230-282.
[523] BOA, *MAD*, nr. 2493, s. 62.
[524] BOA, *MAD*, nr. 2606, s. 4.
[525] BOA, *MAD*, nr. 2493, s. 6.
[526] BOA, *MAD*, nr. 2606, s. 16.
[527] BOA, *MAD*, nr. 6965, s. 70-91.
[528] BOA, *MAD*, nr. 6965, s. 234-246.

alınmasına karşın; Masar 1087/NMH. 1676'da 7[529], Recec-Reşen'de 187[530] bostancı ocaktan çıkmıştır. Hasbahçe bölüklerinin nefer sayılarındaki artışa rağmen, diğer bahçelerde bulunan neferlerin sayılarında azalmaların yaşanması, bu dönemdeki birçok bahçe ve bostandaki bostancının Hasbahçe'deki bölüklere gönderilmesinden kaynaklanmaktadır[531]. Lezez 1087/A. 1676-OŞ. 1677'de bostancı ocağının toplam bostancı sayısı ise 3097'dir[532].

Lezez 1088/A. 1677-OŞ. 1678'de bostancı ocağında, Hasbahçe'de 1909'u aktif, 240'ı emekli olmak üzere 2149 nefer, diğer bahçe ve bostanlarda 815'i aktif, 417'si emekli olmak üzere 1232 nefer bulunmakta olup, bu dönemdeki toplam bostancı sayısı ise 3381'dir[533]. Bu dönemin sonunda Hasbahçe'ye 124, bostanlara 69 olmak üzere toplam 193[534] nefer alınmıştır.

1090/1679'da bostancıların sayılarında bir azalma meydana gelmiştir. Recec 1090/MHT. 1678'de Hasbahçe'de 1915 nefer ve bostanlarda 1172 olmak üzere toplam 3087[535] bostancı bulunmaktadır. Bu azalma tedricî olarak devam etmiş, Reşen/AEE'de 3062'ye[536], Lezez 1090/KA. 1679-O. 1680'de ise 2998'e[537] inmiştir. Masar 1091/ŞMN. 1680'de Hasbahçe'de 1634'ü aktif, 217'si emekli toplam 1851[538]; bostanlarda 742'si aktif, 422'si emekli olmak üzere toplam 1164[539] bostancı bulunmakta olup bu dönemdeki toplam bostancı sayısı ise 3015'tir. Recec 1091/MHT. 1680'de ise, Hasbahçe neferleri sayısı, Masar 1091'de yapılan alımlar sonrası artmıştır. Masar 1091/ŞMN. 1680'de ocaklara 226 yeni neferin alınması, Recec'deki Hasbahçe bostancılarının sayısını yükseltmiştir[540]. Masar 1092/ŞMN. 1681'de Hasbahçe'de 2003, bostanlarda 1169 olmak üzere toplam 3172[541]; Lezez 1092/EKA. 1681'de Hasbahçe'de 1961,

---

[529] BOA, *MAD*, nr. 6965, s. 70-91.
[530] BOA, *MAD*, nr. 6965, s. 234-246.
[531] Bu bahçeler, s. 98'deki *"Ahmed Paşa"*, s. 102'deki *"Mehmed Paşa der cânib-i Kulle-i Heft"*, s. 105'deki *"ağçe-i Bağdad"*, s. 108'deki *"Âyişe Sultân"*, s. 110'deki *"Vâlide Sultân der cânib-i Bâb-ı Nev"*, s. 112'deki *"Hasan Halîfe"*, s. 112'deki *"Halîl Paşa der kurb-ı Bâb-ı Top"*, s. 114'deki *"Kapudan Paşa der kurb-ı Üsküdar"*, s. 114'deki *"Vâlide Sultân der cânib-i Beşiktaş"*, s. 116'deki *"Kethüdâ-i Behrâm Paşa der kurb-ı Ortaköy"*, s. 116'deki *"Çiftlik-i Ahmed Ağa der kurb-ı Tuzla kazâ-i Miğaltepe"*, s. 117'deki *"Hasan Paşa der kurb-ı İstavroz"*, *"Halîl Paşa der kurb-ı Ortaköy"*, s. 119'deki *"Nakkāş Paşa der kurb-ı İstavroz"* bahçeleri olup, tüm neferleri farklı bölüklere gönderilmiştir. (BOA, *MAD*, nr. 6965, s. 92-122).
[532] BOA, *MAD*, nr. 2493, s. 29.
[533] BOA, *MAD*, nr. 6757, Lezez 1088, s 346-391.
[534] BOA, *MAD*, nr. 6757, Lezez 1088, s. 346-391.
[535] BOA, *MAD*, nr. 4502, s. 6.
[536] BOA, *MAD*, nr. 4502, s. 10.
[537] BOA, *MAD*, nr. 4502, s. 14.
[538] BOA, *MAD*, s. 16727, Masar 1-23
[539] BOA, *MAD*, s. 16727, s. 24-43.
[540] BOA, *MAD*, nr. 6750, s. 426-444.
[541] BOA, *MAD*, nr. 5721, s. 410.

bostanlarda 1157 olmak üzere toplam 3118[542] bostancı bulunmaktadır. Lezez 1092'de Hasbahçe'den 47[543] nefer ocaktan çıkmıştır. 1094/1683 yılında bostancılarının sayısı az bir farkla tüm yıl boyunca bu miktarda seyretmiştir. Bostancı ocağında Masar 1094/OŞM. 1683'te Hasbahçe'de 1891, bostanlarda 1128, toplam 3019[544]; Recec/NMH'da Hasbahçe'de 1882, bostanlarda 1125, toplam 3007[545]; Reşen/TAE'de Hasbahçe'de 1882, bostanlarda 1225, toplam 3002[546] ve Lezez/EKA'de ise Hasbahçe'de 1871, bostanlarda 1131 olmak üzere toplam 3002[547] nefer bulunmaktadır.

Masar 1095/OŞM. 1684'te bostancıların sayısında bir artış söz konusudur. Toplam 3343[548] nefer olarak gördüğümüz bostancıların 2220'si Hasbahçe'ye ait olup, bunların 217'si emeklidir. Bostanlara ait olan 1123 neferin ise 391'i emeklidir. Bu dönemin sonunda ocaktan be-dergâh olan neferler bulunmaktadır. Toplam 288 olan be-dergâh neferlerin 167'si Hasbahçe'den, 121'si ise bostanlardan çıkmıştır[549]. 1096/1684-5 tarihine ait verilere sahip olunamadığından, bu dönemdeki bostancı sayıları hakkında bilgi edinilememektedir. Recec 1097/MNM 1685'te nefer sayısının Masar 1095/OŞM. 1684'e göre az olması ve Recec 1097'de nefer alımının olması, bu iki tarih arasında çok sayıda neferin be-dergâh edildiğini göstermektedir. Recec 1097'de Hasbahçe'de 1434'ü aktif, 204'ü emekli, toplam 1638 bostancı; bostanlarda 621'i aktif, 399'u emekli, toplam 1020 nefer bulunmakta olup, bu devirdeki bostancı ocağının nefer sayısı ise 2658'dir[550]. Yine bu dönemde Hasbahçe'den 80, bostanlardan 38, olmak üzere toplam 118 neferin kaydı ocaktan düşülürken, ocağa 589[551] yeni nefer alınmış ve bunların 372'si Hasbahçe'ye, 217'si ise bostanlara kaydedilmiştir.

Recec 1098/MNM 1687 mevacibi döneminde bostancı ocağındaki nefer sayısına bakıldığında, Hasbahçe'de 1926'sı aktif ve 247'si emekli olmak üzere toplam 2173, bostanlarda 964'ü aktif ve 400'ü emekli olmak üzere toplam 1364 bostancı bulunmakta olup, toplam bostancı sayısı 3537'dir[552]. Bu dönemde bostancı ocağından önemli miktarda nefer sipahi olarak terfi

[542] BOA, *MAD*, nr. 5721, s. 422.
[543] BOA, *MAD*, nr. 5721, s. 594-616.
[544] BOA, *MAD*, nr. 5731, s. 644.
[545] BOA, *MAD*, nr. 5731, s. 650.
[546] BOA, *MAD*, nr. 5731, s. 650.
[547] BOA, *MAD*, nr. 5731, s. 654.
[548] BOA, *MAD*, nr. 16754, s. 3-44.
[549] BOA, *MAD*, nr. 16754, s. 3-44.
[550] BOA, *MAD*, nr. 5976, s. 546-589.
[551] BOA, *MAD*, nr. 5976, s. 546-589.
[552] BOA, *MAD*, nr. 1730, s. 512-555.

etmiştir. Hasbahçe'den 145, bostanlardan ise 48 bostancı olmak üzere toplam 193[553] bostancı sipahiler zümresine dahil edilmiştir. Ocaktaki bu çıkmalar sonrası Masar 1099/KA. 1687/O. 1688'de nefer sayısında azalma görülmektedir. Ocakta toplam 3235[554] bostancının bulunduğu bu tarihte Hasbahçe'de bulunan 1966 neferin 1734'ü aktif, 232'si ise emekli; bostanlardaki 1269 neferin 876'sı aktif, 393'ü ise emekli bostancılardan oluşmaktadır.

Masar 1100/KA. 1688-O. 1689'da toplam 3081[555] olan bostancıların 1878'i Hasbahçe'de, 1203'ü bostanlarda; Recec 1100/OŞM. 1699'da ise 3045[556] olan neferlerin 1853'ü Hasbahçe'de, 1192'si ise bostanlarda bulunmaktadır. Reşen 1101/NMH. 1690'da Hasbahçe'nin 1839 neferinin 1594'ü aktif, 245'i emekli; bostanlardaki 1183 neferin 813'ü aktif, 370'i ise emekli olmak üzere bu dönemdeki toplam bostancı sayısı 3022'dir[557].

Masar 1105/EEK. 1693'te bostancı neferlerinin sayısında bir azalma söz konusudur. Toplam 2810[558] olan bostancıların 1736'sı Hasbahçe'de bulunmakta olup, bunların 1488'si aktif, 248'i ise emekli, bostanlardaki 1074 neferin ise, 702'si aktif, 372'si ise emeklidir.

Masar ve Reşen 1108/Ağustos 1696-Şubat 1697'de bostancı neferlerinin sayısında daha önce görülmeyen miktarda bir artış söz konusudur. Toplam 4671[559] nefer olan bostancıların 2781'i Hasbahçe neferleri olup, bunların 2529'u aktif, geri kalan 252'si emekli; 1890'ı bostan neferleri olup, 1513'ü aktif, 377'si ise emekli neferdir. Bu hızlı artışın dönemin olağanüstü şartlarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi, II. Viyana bozgunundan sonra Osmanlı İmparatorluğu kendisini birçok cephede uzun süren savaşların içerisinde bulmuştu. Devlet sürekli olarak askere ihtiyaç duyuyordu. Artan asker ihtiyacının diğer ocaklarla beraber bostancı ocağından da karşılanma yoluna gidilmiştir. Bu tarihte bostancı neferlerinin de sefere götürüldüğü bilinmektedir. Sefere götürülen çok sayıda bostancının kadroları mahlul kalmıştır. Hasbahçe'de 549 nefer, bostanlarda 431 nefer olmak üzere toplam 980 neferin kadrosu boş görünmektedir. Masar-recec 1109/Ağustos 1697-Ocak 1698'de mevcut 4654 neferin 1000'i daha be-dergâh edilmiştir[560]. Bu dönemdeki mevcut bostancıların neredeyse tamamına yakını, aynı

[553] BOA, *MAD*, nr. 1730, s. 512-555.
[554] BOA, *MAD*, nr. 5347, s. 412-455.
[555] BOA, *MAD*, nr. 6931, s. 692.
[556] BOA, *MAD*, nr. 6931, s. 696.
[557] BOA, *MAD*, nr. 4311, s. 554-597.
[558] BOA, *MAD*, nr. 3951, s. 700-743.
[559] BOA, *MAD*, nr. 720, s. 376-431.
[560] BOA, İE.SM, nr. 2449, (15 S. 1110/21 Ağustos1698).

defterdeki bu tarihe en yakın kayıt olan Lezez 1109/NMH. 1698'de görülmemektedir[561]. Yine aynı defterde, Masar 1108 ve Reşen 1108'e en yakın kayıt olan (Hasbahçe Lezez 1107, diğer bahçeler Masar 1107) kayıtlarını ihtiva eden bölümde[562], Hasbahçe ve bostanlar, *"ibtidâen"* atanan çok sayıda nefer ile takviye edilmiştir. Bu, hiç şüphesiz sefere gidecek çok sayıdaki bostancıdan dolayı, ocak işlerinin sekteye uğramaması için, ocağın önceden ve acilen çok sayıda neferle takviye edilmesi, akabinde ocaktan sefer için nefer alınması zaruretinden kaynaklanmaktaydı.

Masar 1109/AEE. 1697'de, ocağa seri nefer alımı ve ocaktan neferin çıkışı sonrası, bostancıların sayısında bir azalma görülmektedir. Toplam 3704[563] olan bostancıların 2278'i Hasbahçe'de olup, bunların 2028'i aktif ve 250'si emekli; 1426'sı bostanlarda olup, bunların da 1061'i aktif, 365'i ise emeklidir. Lezez 1109/NMH. 1698'de bahçelere 7'si aktif, 10'u emekli, toplam 17 neferli Amasya bahçesi[564] ilâve edilmiştir. Masar 1110/TAE. 1698'de bahçe ve bostanlardaki toplam bostancı sayısı ise 3174'tür[565].

Tablo 4: 17. Yüzyılın II. Yarısında Bostancıların Sayısı

[561] Bk. Lezez 1109 dönemi, BOA, *MAD*, nr. 720, s. 437-490.
[562] BOA, *MAD*, nr. 720, s. 326-372.
[563] BOA, *MAD*, nr. 1714, s. 704-750.
[564] BOA, *MAD*, nr. 720, s. 495
[565] BOA, İE.SM, nr. 1028 ve BOA, İE.SM, nr. 2007.

Tarih	**Bostancı Sayısı**		
Hicrî/Miladî	Hasbahçe	Bostanlar	**Toplam**
Lezez 1061/EKA. 1651	2299	2660	**4959**
Masar 1063/1652-1653	2675	2967	**5642**
Masar 1064/1653-1654	2547	2290	**4837**
Lezez 1065/AEE. 1655	2555	2752	**5307**
Lezez 1066/AEE. 1656	2560	2721	**5281**
Lezez 1069/TAE. 1659	2138	2201	**4339**
Lezez 1071/HTA. 1660	1558	1078	**2636**
Lezez 1072/HTA. 1662	2023	1219	**3242**
Masar 1073/AEE. 1662	2027	1219	**3246**
Masar 1075/AEE. 1664	1324	938	**2262**
Recec 1075/1664-1665	2164	1685	**3849**
Lezez 1076/NMH. 1666	2031	1649	**3680**
Lezez 1077/NMH. 1667	1971	1610	**3581**
Lezez 1079/MNM 1669	2604	1757	**4361**
Lezez 1080/MNM 1670	2540	1692	**4232**
Masar 1081/HTA. 1670	2454	1700	**4154**
Lezez 1082/ŞMN. 1672	2269	1646	**3915**
Lezez 1083/ŞMN. 1673	2235	1634	**3869**
Lezez 1084/OŞM. 1674	1945	1388	**3333**
Lezez 1085/OŞM. 1675	1893	1424	**3317**
Lezez 1086/OŞM. 1676	1854	1453	**3307**
Lezez 1087/1676-1677	2100	997	**3097**
Lezez 1088/1677-1678	2149	1232	**3381**
Recec 1090/MHT. 1678	1915	1172	**3087**
Masar 1091/ŞMN. 1680	1851	1164	**3015**
Masar 1092/ŞMN. 1681	2003	1169	**3172**
Lezez 1094/EKA. 1683	1871	1131	**3002**
Masar 1095/OŞM. 1684	2220	1123	**3343**
Recec 1097/MNM 1685	1638	1020	**2658**
Recec 1098/MNM 1687	2173	1364	**3537**
Masar 1099/1687-1688	1966	1269	**3235**
Masar 1100/1688-1689	1878	1203	**3081**
Masar 1105/EEK. 1693	1736	1074	**2810**
Masar 1108/AEE. 1696	2781	1890	**4671**
Masar 1109/AEE. 1697	2278	1426	**3704**

Grafik 3: 17. Yüzyılın 2. Yarısında Bostancı Sayısı

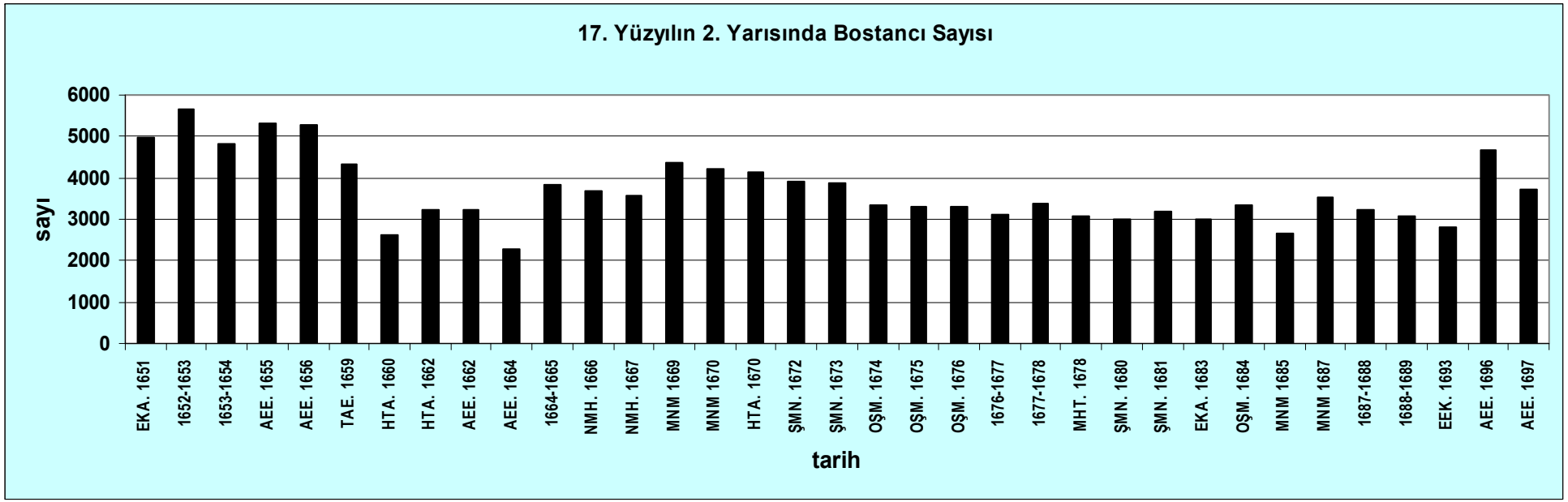

3.3. 18. Yüzyılda

3.3.1. 18. Yüzyılın Birinci Yarısında

Bostancı ocağının 18. yüzyıldaki bostancı sayısına ait ilk kayıt Reşen 1112/A. 1700-OŞ. 1701 tarihlidir. Bu tarihte 1968'i Hasbahçe'de, 1180'i bostanlarda olmak üzere toplam 3148[566] bostancı bulunmaktadır. Hasbahçe'deki neferlerin 282'si emekli iken, bostanlardaki neferlerin 359'u emeklidir. Bu dönemde, ilk olarak Masar 1111/TAE. 1699'da [567] görülen Topkapı'daki Mustafa Paşa bahçesi ile beraber her ne kadar bahçe sayısı 53'e çıkmışsa da, önceki döneme göre bostancı sayısında azalma görülmektedir. Masar 1113/HTA. 1701'de bostancı sayısında az bir düşüş söz konusudur. Toplam 3019[568] bostancının bulunduğu bu dönemin neferlerinin 1912'si Hasbahçe'ye, geri kalan 1107 neferi ise diğer bahçe ve bostanlara aittir.

Reşen 1114/A. 1702-OŞ. 1703 tarihine gelindiğinde ise, bostancı sayısında önemli bir azalma görülmektedir. Bir önceki yıla nazaran yaklaşık olarak % 65'lik bir azalma söz konusu olup, bunun sebeplerinden biri, bahsedilen tarihte yaşanan çıkma olayıdır. Hasbahçe'den 340, bostanlardan 183 olmak üzere toplam 523[569] bostancı kapıya çıkmıştır. Muhtemelen bundan önceki yılın Lezez ya da bu yılın Masar döneminde de be-dergâh olan neferler bulunmaktadır. Bu kapıya çıkmalar sonrası bostancı ocağında 1299'u Hasbahçe'de, 675'i ise bostanlarda olmak üzere toplam 1973[570] nefer bulunmaktadır. Reşen 1115/ KA. 1703-O. 1704'te, bu yılın ilk yarısında yapılan takviyelerle ocağın nefer sayısı artmış, Hasbahçe bostancılarının sayısı 1637'ye, diğer bahçe ve bostanlardaki bostancıların sayısı 779'a çıkmıştır. Böylece bu tarihte bostancı ocağında 2416[571] bostancı bulunmaktadır. Yine Reşen 1115/KA. 1703-O. 1704'te, *"Bağçe-i merhûm der nezd-i Yarık-ı Bergos Mehmed Beg cedîden bâ-fermân-ı âlî fi Reşen 1115"*[572] kaydıyla yeni bir bahçe ihdas edilmiştir.

Masar 1116/MHT. 1704'te, bostancı gılmanlarının sayısında önemli bir değişiklik görülmemektedir. Bostancı ocağında bu dönemde, Hasbahçe'de 1631, bostanlarda 776 olmak üzere, toplam 2407[573] bostancı; Reşen 1116/KA.1704-O. 1705'te, az bir düşüşle, Hasbahçe'de 1615, bostanlarda 752 olmak üzere, toplam 2367[574] bostancı bulunmaktadır. Masar 1117/MHT. 1705'te bostancı sayısında hafif bir yükseliş göze çarpmaktadır. Bu artış sadece

[566] BOA, *MAD*, nr. 1729, s. 652-708.
[567] BOA, *MAD*, nr. 1731, s. 662.
[568] BOA, *MAD*, nr. 4510, s. 4.
[569] BOA, *MAD*, nr. 3930, s. 606-659.
[570] BOA, *MAD*, nr. 4510, s. 16.
[571] BOA, *MAD*, nr. 4510, s. 20.
[572] BOA, *MAD*, nr. 3930, s. 659.
[573] BOA, *MAD*, nr. 21235, s. 3.
[574] BOA, *MAD*, nr. 21235, s. 7.

Hasbahçe'nin bostancılarında meydana gelmiş olup, sayıları 1703'e çıkmış, buna karşın bostanlardaki neferlerde ise cüz'î bir azalış yaşanmış ve nefer sayısı 745'e inmiştir. Böylece bu dönemdeki toplam bostancı sayısı 2448'e[575] çıkmıştır. Reşen 1117/KA. 1705-O. 1706'da ocaktan 30 nefer eksilmekte ve toplam bostancı sayısı 2418'e[576] inmekte; bunların 1684'ü Hasbahçe'de, 724'ü ise bostanlarda bulunmaktadır. Aynı durumun Lezez 1117/ŞMN. 1706'da da devam ettiği gözlemlenmektedir[577].

Bostancı ocağında, Masar 1118/NMH. 1706'dan Reşen 1120/EKA. 1708'e kadar adım adım bir azalma yaşanmaktadır. Beşiktaş yakınındaki (*kurb-ı Beşiktaş*) yeni bir bahçe olan ve 1 neferi bulunan *bağçe-i Ahmed Paşa*'nın [578] açıldığı Masar-Recec 1118/Nisan-Eylül 1706'da Hasbahçe'de 1680, bostanlarda 735 olmak üzere, toplam 2415[579]; Reşen 1118/EKA. 1708'de Hasbahçe'de 1650, bostanlarda 739 olmak üzere toplam 2389[580]; Lezez 1118/OŞM. 1707'de Hasbahçe'de 1645, bostanlarda 732 olmak üzere toplam 2377[581]; Masar 1119/NMH. 1707'de Hasbahçe'de 1645, bostanlarda 734 olmak üzere toplam 2379[582]; Lezez 1119/OŞM. 1708'de Hasbahçe'de 301'i emekli 1612, bostanlarda 323'ü emekli 714 olmak üzere toplam 2326[583]; Masar-Recec 1120/Nisan-Eylül 1708'de Hasbahçe'de 1605, bostanlarda 720 olmak üzere toplam 2325[584] ve Reşen 1120/EKA. 1708'de ise Hasbahçe'de 1592, bostanlarda 712 olmak üzere toplam 2304[585] bostancı bulunmaktadır.

Lezez 1120/A. 1708-OŞ. 1709 mevacibi döneminde bostancıların sayıları artmıştır. Bu durum, Reşen 1120/EKA. 1708'in sonunda, Hasbahçe ve bostanlara alınan yeni neferlerden kaynaklanmaktadır. Bostancı ocağına, 275'i Hasbahçe'ye ve 46'sı bostanlara olmak üzere toplam 321[586] neferin alındığı bu tarihte, Hasbahçe bostancılarının sayısı 1860'a, bostanlardaki neferlerin sayısı ise 763'e ve böylece ocağın bu dönemdeki bostancı sayısı 2623[587]'e çıkmıştır. Bir sonraki dönem olan Masar-Recec 1121/Mart-Ağustos 1709 yılında bu rakam pek değişmemiş olup, toplam bostancı sayısı 2614'tür[588]. Bunların 1852'si Hasbahçe, geri kalan 762'si ise diğer bahçe ve bostanlardaki bostancılardır. Reşen 1121/EEK. 1709'da,

[575] BOA, *MAD*, nr. 21235, s. 11.
[576] BOA, *MAD*, nr. 21235, s. 15.
[577] BOA, *MAD*, nr. 19149, s. 2.
[578] BOA, *MAD*, nr. 3936 s. 665.
[579] BOA, *MAD*, nr. 21235, s. 19.
[580] BOA, *MAD*, nr. 21235, s. 23.
[581] BOA, *MAD*, nr. 21235, s. 27.
[582] BOA, *MAD*, nr. 21235, s. 31.
[583] BOA, *MAD*, nr. 724, s. 72-124.
[584] BOA, *MAD*, nr. 3939, s. 716.
[585] BOA, *MAD*, nr. 3939, s. 720.
[586] BOA, *MAD*, nr. 4298, s. 402-454.
[587] BOA, *MAD*, nr. 12799, s. 3.
[588] BOA, *MAD*, nr. 12799, s. 7.

aynı sayıdaki neferin bahçe ve bostanlarda bulunduğu bu dönemin sonunda, 22 bostancı sipahi, 5 bostancı da çavuş olarak ocaktan terfi etmiştir[589]. Bu yılın son dönemi olan Lezez 1121/A. 1709-OŞ. 1710'da ocağa çok sayıda nefer alındığı, bir sonraki yılın ilk çeyreğine ait Masar 1122/MNM 1710 kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bu dönemde bostancı ocağının toplam nefer sayısı 3253[590] olup, bunların 2274'ü Hasbahçe'de, geri kalan 979'u ise bostanlarda bulunmaktadır. Bu devirde bostancı ocağında, Hasbahçe neferleri ile bostanlardaki neferlerin sayısı arasındaki fark, bostanlardakilerin aleyhine azalma göstermektedir. Bostancı ocağındaki bu ani artış, yine Reşen 1123/EEK. 1711'de ani bir düşüşle dengelenmiştir. Bu yılın bu dönemden önceki dönemlerinde meydana gelen be-dergâhtan sonra sayıları 2538'e[591] inen bostancıların, 1809'u Hasbahçe'de, 729'u ise bostanlarda bulunmaktadır.

Lezez 1124/KA. 1712-O. 1713 mevacibi döneminde bostancı ocağında, 1841'i Hasbahçe'de, 740'ı bostanlarda olmak üzere 2581[592]; Reşen 1125/AEE. 1713'te 1887'si Hasbahçe'de, 746'sı bostanlarda olmak üzere 2633[593]; Lezez 1125/KA. 1713-O. 1714'te 1918'i Hasbahçe'de, 770'i bostanlarda olmak üzere 2688[594]; Masar 1126/ŞMN. 1714'te 1918'i Hasbahçe'de, 771 bostanlarda olmak üzere 2689[595]; Reşen 1126/TAE. 1714'te 1916'sı Hasbahçe'de, 760'ı bostanlarda olmak üzere 2676[596] ve Lezez 1126/EKA. 1714'te ise 1910'u Hasbahçe'de ve 766'sı bostanlarda olmak üzere toplam 2676[597] bostancı bulunmaktadır. Bu arada Reşen 1126/TAE. 1714 mevacibi döneminde Kurşunlu Mahzen Kasrı bahçesi[598] adında yeni bir bahçe açılmıştır.

Daha önce kaldırılmış olan Hasan Halife bahçesinin yerine, bu sefer 1 neferli Hasan Paşa bahçesinin[599] bulunduğu, Sazlıdere yakınındaki 1 neferli Hacı Ömer çiftliği[600], Silivri yakınındaki Kara Hasan Ağazade ve Yarık-ı Bergos[601] adlı bahçelerinin ise ilk defa görüldüğü Lezez 1127/EKA. 1715'te bostancıların sayısında artış görülmektedir. Bu dönemde 1978'inin Hasbahçe'de, 741'inin de bostanlarda bulunduğu bostancıların toplam sayısı 2719'dur[602]. Masar 1129/A. 1716-OŞ. 1717'de bu artış, cüz'î olsa da devam etmiştir. Bu dönemdeki

[589] BOA, *MAD*, nr. 6361, s. 416-440.
[590] BOA, *MAD*, nr. 3558, s. 2.
[591] BOA, *MAD*, nr. 16866, s 57-109.
[592] BOA, *MAD*, nr. 2487, 394-448.
[593] BOA, *MAD*, nr. 16881, s. 3.
[594] BOA, *MAD*, nr. 16881, s. 7.
[595] BOA, *MAD*, nr. 16881, s. 11.
[596] BOA, *MAD*, nr. 16881, s. 15.
[597] BOA, *MAD*, nr. 16881, s. 19.
[598] BOA, *MAD*, nr. 4301, *s.* 792.
[599] BOA, *MAD*, nr. 4313, s. 368.
[600] BOA, *MAD*, nr. 4313, s. 374
[601] BOA, *MAD*, nr. 4313, s .375.
[602] BOA, *MAD*, nr. 4313, s. 322-376.

toplam 2797[603] bostancının 2022'si Hasbahçe'de çalışmakta olup, bunların 1710'u aktif, 312'si emekli; geri kalan 775'i ise, bu tarihte sayıları 58 olan diğer bahçe ve bostanlardaki neferler olup, bunların da 333'ü emekli, 442'si ise aktiftir.

Recec 1030/MNM 1621'de bostancı ocağına yeni bir cemaat daha eklenmiştir. Müteferrika-i bahçe-i hassanın altına kaydedilen ve *"Cemâ'at-i mürtezika-i câmi'-i şerîf-i meremmâtî der kurb-ı Kayıkhâne"* adını taşıyan bu cemaatte, 1 *"hâtib-i câmi'-i şerîf"*, 1 *"va'iz-i âmme"*, 2 *"devirhân"*, 2 *"mü'ezzin"*, 1 *"imâm"* ve diğer görevleri ifa eden toplam 12 görevli bulunmaktadır[604]. Reşen 1131/HTA. 1719'da bostancıların sayısındaki cüz'î artışta, bu cemaatin eklenmesinin de katkısı olmuştur. Toplam 2808[605] bostancının bulunduğu bu dönemdeki neferlerin 2058'i Hasbahçe'de, 750'si de diğer bahçe ve bostanlarda bulunmaktadır.

Recec 1133/OŞM. 1721 mevacibi döneminde, bostancı ocağında 2858[606] nefer çalışmaktadır. Bu neferlerin 2088'i Hasbahçe'de, geri kalan 770'i ise bostanlarda bulunmaktadır. Bu dönemde iki bahçe açılmıştır: Birisi Eyüp yakınlarındaki 1 neferli *"bağçe-yi Yalı-yı Cedîd"*[607], diğeri ise, 12 neferli olup bu dönemin sonunda ve o devrin özelliğinin bir sonucu olarak açılan *"bağçe-i kasr-ı Kâğıdhâne"*dir[608]. Bu bahçe, Lâle Devri'nin eğlencelerinin yapıldığı bahçelerden birisidir. Reşen 1133/MHT. 1721'de bostancı ocağında, 2011'i Hasbahçe'de, 739'u bostanlarda olmak üzere 2750[609]; Reşen 1134/MHT. 1722'de yine 2011'i Hasbahçe'de, 739'u bostanlarda olmak üzere 2750[610]; Reşen 1135/NMH. 1723'te de yine 2011'i Hasbahçe'de, 739'u bostanlarda olmak üzere 2750[611] ve Masar 1136/EKA. 1723'te ise 2041'i Hasbahçe'de, 739'u bostanlarda olmak üzere toplam 2780[612] bostancı bulunmaktadır.

Bostancı ocağında Recec 1137/OŞM. 1725 mevacibi döneminde, sayıları 2878[613] olan bostancıların 2077'si Hasbahçe, 801'i ise bostan neferidir. Bu dönemde Kağıthane bahçesi 29 neferle takviye edilmiştir[614] ki bu sayı bir bahçe için yüksek bir rakamdır. Bir yıl sonraki

[603] BOA, *MAD*, nr. 4297, s. 640-695.
[604] BOA, *MAD*, nr. 4308, s. 876.
[605] BOA, *MAD*, nr. 6555, s. 538-596.
[606] BOA, *MAD*, nr. 4314, s. 300-354.
[607] BOA, *MAD*, nr. 4314, s. 353.
[608] BOA, *MAD*, nr. 4314, s. 351.
[609] BOA, *MAD*, nr. 16965, s. 3.
[610] BOA, *MAD*, nr. 16965, s. 15.
[611] BOA, *MAD*, nr. 16965, s. 27.
[612] BOA, *MAD*, nr. 16965, s. 31.
[613] BOA, *MAD*, nr. 6332, s. 948-1001.
[614] BOA, *MAD*, nr. 6332, s. 999.

kayıtlarda ise bu bahçe *"bağçe-i Sa'd-âbâd ve Hürrem-âbâd"*[615] olarak görülmektedir. Recec 1138/A. 1725-OŞ. 1726 tarihinde bostancı sayısında neredeyse hiçbir değişiklik olmamıştır. Toplam 2875[616] bostancının bulunduğu bu dönemde, neferlerin 2070'i Hasbahçe'ye mahsus olup, bunların 1736'sı aktif, 336'sı emekli; 805'i ise bostanlara ait olup, bunların 499'u aktif, 306'sı ise emeklidir. Reşen 1139/MNM 1727'de bostancı ocağında 2831[617] bostancı olup, bunların 2079'u Hasbahçe'de, 752'si bostanlarda; Lezez 1140/MHT. 1728'de 2793[618] bostancı olup, bunların 2049'u Hasbahçe'de, 744'ü bostanlarda; Lezez 1141/MHT. 1729'da 2786[619] bostancı olup, bunların 2042'si Hasbahçe'de, 744'ü ise bostanlarda bulunmaktadır. Daha önce[620] neferleri dağıtılmış olan Alibey köyündeki Mustafa Paşa, Bursa ve Galatasaray bahçelerinde Recec 1139/OŞM. 1727'de de bostancı bulunmamaktadır[621]. Ayrıca bu tarihe ait defterde, *"üstâd-ı Saray-ı Galata"*ya ait yerde, 39 akça yevmiyeli neferi olan *"üstâd-ı sebzehâne"*[622] bulunmaktadır. Yine 5 neferli *"bağçe-i Küçük Göksu"*[623] ve 1 neferli *"bağçe-i Osman Paşa der liman-ı Kadırga"*[624] bu dönemde açılan yeni bahçelerdir.

Recec 1141/KA. 1728-O. 1729 mevacibi döneminde bostancı ocağında 2792[625] bostancı bulunmaktadır. Bunların 2047'si Hasbahçe'de olup, 1711'i aktif, 336'sı emekli; 745'i bostanlarda olup, bunların 453'ü aktif, 292'si ise emeklidir. Hasbahçe müteferrikalarından 22'sinin künyesinde müteveffa notunun düşülmüş olması[626], bu dönemde salgın bir hastalığın olduğunu düşündürmektedir. Sebzehane ustasının ocağa dahil olmasından sonra, bu tarihte *"kâtib-i sebzehâne"*nin[627] kadrosunun da ocakta görülmesi, sebzecilerin ve sebzehanenin ocakla ilgisi olduğu intibaını vermektedir. Recec 1142/KA. 1729-O. 1730'da nefer sayısında önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir. 2044'ü Hasbahçe'de ve 740'ı bostanlarda bulunan bostancıların bu tarihteki toplam sayısı 2784'tür[628]. Bu dönemin sonunda Hasbahçe'ye 165, bostanlara 9 olmak üzere, toplam 174[629] nefer ocağa alınmıştır. Bu alımlar sonrası Reşen 1143/EKA. 1730'da bostancılarda bir artış meydana gelmiştir. Bu devirde,

[615] BOA, *MAD*, nr. 17006, n. 52.
[616] BOA, *MAD*, nr. 16997, s. 3-56.
[617] BOA, *MAD*, nr. 17035, s. 2.
[618] BOA, *MAD*, nr. 17035, s. 18.
[619] BOA, *MAD*, nr. 17035, s. 26.
[620] Recec 1138/A. 1725-OŞ. 1726 (BOA, *MAD*, nr. 17006).
[621] BOA, *MAD*, nr. 6286, s. 897-904.
[622] BOA, *MAD*, nr. 6286, s. 905.
[623] BOA, *MAD*, nr. 6286, s. 918.
[624] BOA, *MAD*, nr. 6286, s. 913.
[625] BOA, *MAD*, nr. 4063, s. 884-937.
[626] BOA, *MAD*, nr. 4063, s. 884-886.
[627] BOA, *MAD*, nr. 4063, s. 894.
[628] BOA, *MAD*, nr. 4063, s. 832-885.
[629] BOA, *MAD*, nr. 4063, s. 832-885.

2197'si Hasbahçe'de, 751'i bostanlarda olmak üzere toplam 2948[630] bostancı bulunmaktadır. Bu dönemde bahçe müteferrikalarından 14'ü vefat etmiş[631], bostanlara 14 yeni nefer alınmıştır[632].

Bostancı ocağında Reşen 1144/OŞM. 1732'de, 2018'i Hasbahçe'de, 764'ü bostanlarda olmak üzere, toplam 2782[633] bostancı çalışmaktadır. Lezez 1145/NMH. 1733'te, bu dönemde Hasbahçe'ye alınan neferlerden dolayı bostancıların sayısı artmış olup, 2183'ü Hasbahçe'de, 748'i ise bostanlarda olmak üzere toplam 2967[634] bostancı bulunmaktadır. Masar 1146/TAE. 1733'te toplam sayıları 2993[635] olan bostancıların 2208'i Hasbahçe'de, 785'i ise bostanlarda görevlidirler. Lezez 1148/ŞMN. 1736'ya gelindiğinde ocakta önemli miktarda bir artışa şahit olunmaktadır. Nefer sayısı 3388'e[636] ulaşmış olan ocağın bu dönemde, hem bahçe hem de bostanlardaki neferlerinin sayısı artmış, Hasbahçe'dekiler 2387'ye, bostandakiler ise 1001'e çıkmıştır. Bu artışın sebeplerinden birisi, Reşen 1149/KA. 1736-O. 1737'den önce kurulduğunu kesin olarak bildiğimiz[637] ve büyük bir ihtimalle de, 1148'in başında/1735'in sonunda kurulmuş olan *"cemâ'at-i tulumbaciyân-ı bağçe-i Hâssa"* neferleridir. Bu cemaat, Hasbahçe ve içindeki binalarda yangın çıkması durumunda hemen müdahale etmesi için bostancılardan seçilen neferlerle kurulmuştur. Kendileri için Sirkeci'de Sultan I. Mahmud tarafından fevkanî bir mescit inşa edilmiş olan bu grup zamanla müstakil bir ocak hâlini almıştır[638]. Bu tarihte 995 akçalık toplam yevmiyeye sahip 64 neferi olan bu ocağın elemanları, kıdemlilerden seçilmiştir. Zira, yevmiye olarak nefer başına düşen 15,5 akça, diğer ocaklardaki neferlerin yevmiyelerine göre oldukça yüksek bir rakamdır. Ayrıca bu bölükte 1 *"ser-tulumbaciyân",* 1 *"ser-ota-yı tulumbaciyân"* ve 1 *"çavuş-ı tulumbaciyân"* bulunmaktadır[639]. Tabii ki, bostancı ocağı bünyesinde kurulmuş olan bu bölük, zaten var olan ve *"gılmân-ı acemiyân-ı İstanbul"*a tabi olan, ağaları, kethüdaları, ser-odaları, çavuşları ve kâtipleri olan *"neferât-ı tulumbaciyân-ı dergâh-ı âlî"*den farklı bir bölüktür. *"tulumbaciyân-ı dergâh-ı âlî"* ayrı bir acemi grubu olup, bostancı ocağının bünyesinde oluşturulan *"cemâ'at-ı tulumbaciyân"*dan daha kalabalık bir kadroya sahipti. Reşen 1154/EEK. 1741'de bu cemaatin nefer sayısı 156[640], Reşen 1167/NMH. 1754'de 157[641], Masar 1189/MNM 1775'te 152[642] ve

[630] BOA, *MAD*, nr. 3932, s. 1032-1085.
[631] BOA, *MAD*, nr. 3932, s. 1032-1034.
[632] BOA, *MAD*, nr. 3932, s. 1057, 1065, 1064, 1067, 1081.
[633] BOA, *MAD*, nr. 3941, s. 967-1021.
[634] BOA, *MAD*, nr. 17050, s. 3.
[635] BOA, *MAD*, nr. 6326, s. 954-1007.
[636] BOA, *MAD*, nr. 17164, s. 2.
[637] BOA, *MAD*, nr. 17106, s. 615.
[638] *Hadîkatü'l-Cevâmi',* haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 2001, II, 330.
[639] BOA, *MAD*, nr. 3944, s 804.
[640] BOA, *MAD*, nr. 17175 s. 55-56.

Lezez 1191/KA. 1777-O. 1778'de ise 152[643] neferdir. Yine aynı döneme ait kayıtlarda bir de *"tulumbaciyân-ı cedîd"* adı altında 225 neferlik bir tulumbacılar grubu daha görülmektedir. Reşen 1173/MNM 1760'ta da görülen bu ocak, *"tulumbacıyân-ı dergâh-ı âlî"* adıyla da ayrı bir ocak olarak geçmektedir. Böylece bu tarihte, birisi bahçede olmak üzere üç tane tulumbacı ocağı bulunmaktadır[644]. *"Tulumbacıyân-ı cedîd"* neferlerinden bazılarının künyelerine *"koruciyân-ı bağçe", "korucuyân-ı top", "korucı-yı Avretpazarı", "tulumbacı"* gibi ifadeler yazılarak, görevleri ve korumakla yükümlü oldukları yerler belirtilmiştir[645]. Bu tulumbacı ocağındaki neferlerin sayısı, Lezez 1191/KA. 1777-O. 1778'de, 232'ye kadar çıktığı görülmektedir[646].

Lezez 1148/ŞMN. 1736'da bostancı neferlerinin sayılarının, Masar 1149/MHT. 1736[647] ve Recec 1149/AEE. 1736[648] için aynen korunmuştur. Lezez 1150/ŞMN. 1738'de bostancı neferlerindeki artış devam etmekte olup, toplam 3354[649] olan neferlerin 2378'i Hasbahçe'de, 976'sı bostanlarda bulunmaktadır. Reşen 1151/KA. 1738-O. 1739'da bu sayı biraz daha artarak 3388'e[650] çıkmış ve bunların 2387'si Hasbahçe'de, geri kalan 1001'i ise bostanlarda çalışmaktadır. Recec 1152/TAE. 1739'da da aynı rakamlar korunmuş, mevcut 3388[651] neferin 2387'si Hasbahçe'de, geri kalan 1001'i ise bostanlarda yer almaktadır. Lezez 1153/OŞM. 1741'de ise Hasbahçe'de 2417, bostanlarda 1001 olmak üzere toplam 3418[652]; Reşen 1154/EEK. 1741'de 2196'sı Hasbahçe'de, 984'ü bostanlarda olmak üzere toplam 3180[653]; Reşen 1155/EEK. 1742'de 2193'ü Hasbahçe'de, 966'sı bostanlarda olmak üzere toplam 3159[654] ve Reşen 1156/EEK. 1743'te, 2417'si Hasbahçe'de, 1001'i bostanlarda olmak üzere toplam 3418[655] bostancı bulunmaktadır. Mevcut nefer sayısının, bir önceki döneme göre yüksek olması, ocağa yeni nefer alındığını göstermektedir. Reşen 1156/EEK. 1743'ten, Lezez 1163/EEK. 1750'ye kadar ocağın nefer sayısında tedricî bir azalma yaşanmıştır. Lezez

---

641 BOA, *MAD*, nr. 3948, s. 1142-3.
642 BOA, *MAD*, nr. 17426, s.157-161.
643 BOA, *MAD*, nr. 7709, s. 50-54.
644 9 M. 1157/23 Şubat 1744 tarihine ait, *"an cemâ'at-i tulumbacıyân-ı ocağ-ı topcıyân-ı dergâh-ı âlî"* (BOA, *KK,* nr. 261/7, s. 45) ruus kaydından topçular; Gurre-i Safer 1195/27 Ocak 1781'e ait, *"an cemâ'at-i tulumbaciyân-ı dergâh-ı âlî"* (BOA, KK, nr. 261/12, s. 26; BOA, KK, nr. 261/13, s. 11, 12, 83, 272) ruus kaydından cebeciler ocaklarının da bünyelerinde birer tulumbacı cemaatinin bulunduğu anlaşılmaktadır.
645 BOA, *MAD*, nr. 6940, s. 162-165.
646 BOA, *MAD*, nr. 7709, s. 55-58.
647 BOA, C.SM, nr. 4198.
648 BOA, *MAD*, nr. 17164, s. 6.
649 BOA, *MAD*, nr. 3944, s. 750-805.
650 BOA, *MAD*, nr. 18479, s. 3.
651 BOA, *MAD*, nr. 6323, s. 1294.
652 BOA, *MAD*, nr. 21166, s. 1-10.
653 BOA, *MAD*, nr. 4306, 1186-1238.
654 BOA, *MAD*, nr. 4306, 1186-1238.
655 BOA, *MAD*, nr. 18474, s. 5.

1158/KA. 1745-O. 1746'da bostancı ocağında Hasbahçe'de 2343, bostanlarda 983 olmak üzere toplam 3326[656]; Masar 1159/ŞMN. 1746'da Hasbahçe'de 2339, bostanlarda 983 olmak üzere toplam 3323[657]; Masar 1160/OŞM. 1747'de Hasbahçe'de 2337, bostanlarda 976 olmak üzere toplam 3313[658]; Masar 1161/OŞM. 1748'de Hasbahçe'de 2342, bostanlarda 972 olmak üzere toplam 3314[659]; Masar 1162/OŞM. 1749'da Hasbahçe'de 2336, bostanlarda 967 olmak üzere toplam 3303[660]; Masar 1163/A. 1749-OŞ. 1750'de Hasbahçe'de 2338, bostanlarda 958 olmak üzere toplam 3296[661]; Masar 1164/A. 1750-OŞ. 1751'de Hasbahçe'de 2326, bostanlarda 996 olmak üzere toplam 3292[662] ve Masar 1165/A. 1751-OŞ. 1752'de 2362'si Hasbahçe'de, 951'i bostanlarda olmak üzere toplam 3313[663] nefer; Masar 1166/KA. 1752-O. 1753'te 2348'i Hasbahçe'de, 977'si bostanlarda olmak üzere toplam 3325[664] bostancı bulunmaktadır.

[656] BOA, *KK*, nr. 3229, s. 3-5.
[657] BOA, *KK*, nr. 3229, s. 8-9.
[658] BOA, *KK*, nr. 3229, s. 20-21.
[659] BOA, *KK*, nr. 3229, s. 32-33.
[660] BOA, *KK*, nr. 3229, s. 44-45.
[661] BOA, *KK*, nr. 3229, s. 56-57.
[662] BOA, *KK*, nr. 3229, s. 72-73.
[663] BOA, *KK*, nr. 3229, s. 80-81.
[664] BOA, *KK*, nr. 3229, s. 92-93.

Tablo 5: 18. Yüzyılın I. Yarısında Bostancıların Sayısı

Tarih	Bostancı Sayısı				Tarih	Bostancı Sayısı		
Hicrî/Miladî	Hasbahçe	Bostan	**Toplam**		Hicrî/Miladî	Bahçe	Bostan	**Toplam**
Reşen 1112/1700- 1701	1968	1180	**3148**		Recec 1138/1725-1726	2070	805	**2875**
Masar 1113/HTA. 1701	1912	1107	**3019**		Reşen 1139/MNM 1727	2079	752	**2831**
Reşen 1114/1702-1703	1299	675	**1973**		Lezez 1140/MHT. 1728	2049	744	**2793**
Reşen 1115/1703- 1704	1637	779	**2416**		Lezez 1141/MHT. 1729	2042	744	**2786**
Masar 1116/MHT. 1704	1631	776	**2407**		Recec 1142/1729-1730	2044	740	**2784**
Reşen 1116/1704-1705	1615	752	**2367**		Reşen 1143/EKA. 1730	2197	751	**2948**
Masar 1117/MHT. 1705	1703	745	**2448**		Reşen 1144/OŞM. 1732	2018	764	**2782**
Masar 1118/NMH. 1706	1680	735	**2415**		Lezez 1145/NMH. 1733	2183	748	**2967**
Masar 1119/NMH. 1707	1645	734	**2379**		Masar 1146/TAE. 1733	2208	785	**2993**
Reşen 1120/EKA. 1708	1592	712	**2304**		Lezez 1148/ŞMN. 1736	2387	1001	**3388**
Masar 1121/MNM 1709	1852	762	**2614**		Lezez 1150/ŞMN. 1738	2378	976	**3354**
Masar 1222/MNM 1710	2274	979	**3253**		Reşen 1151/1738-1739	2387	1001	**3388**
Reşen 1123/EEK. 1711	1809	729	**2538**		Recec 1152/TAE. 1739	2387	1001	**3388**
Lezez 1124/1712-1713	1841	740	**2581**		Lezez 1153/OŞM. 1741	2417	1001	**3418**
Reşen 1125/AEE. 1713	1887	746	**2633**		Reşen 1154/EEK. 1741	2196	984	**3180**
Masar 1126/ŞMN. 1714	1918	771	**2689**		Reşen 1155/EEK. 1742	2193	966	**3 159**
Lezez 1127/EKA. 1715	1978	741	**2719**		Reşen 1156/EEK. 1743	2417	1001	**3418**
Masar 1129/1716-1717	2022	775	**2797**		Lezez 1158/1745-1746	2343	983	**3326**
Reşen 1131/HTA. 1719	2058	750	**2808**		Masar 1159/ŞMN. 1746	2339	983	**3323**
Recec 1133/OŞM. 1721	2088	770	**2858**		Masar 1160/OŞM. 1747	2337	976	**3313**
Reşen 1134/MHT. 1722	2011	739	**2750**		Masar 1161/OŞM. 1748	2342	972	**3314**
Masar 1136/EKA. 1723	2041	739	**2780**		Masar 1162/OŞM. 1749	2336	967	**3303**
Recec 1137/OŞM. 1725	2077	801	**2878**		Masar 1163/1749-1750	2338	958	**3296**

Grafik 4: 18. Yüzyılın 1. Yarısında Bostancı Sayısı

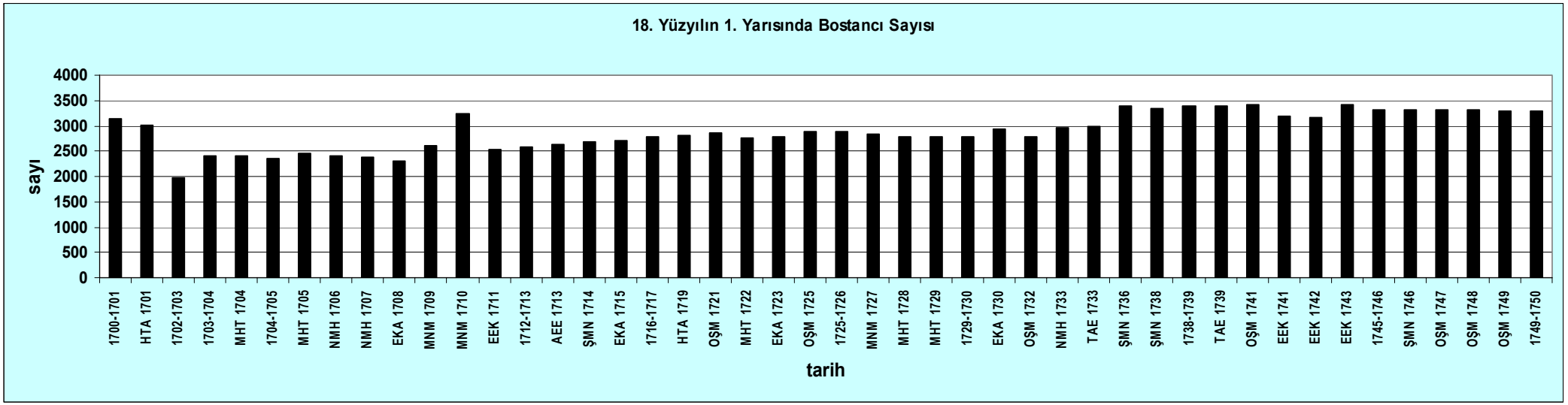

3.3.2. 18. Yüzyılın İkinci Yarısında

Bostancı ocağında Masar 1167/KA. 1753-O. 1754'te, Hasbahçe'de 2348, bostanlarda 977 olmak üzere, toplam 3325[665]; Lezez 1167/AEE. 1754'te Hasbahçe'de 2347, bostanlarda 975, olmak üzere, toplam 3322[666]; Reşen 1168/NMH. 1755 'te Hasbahçe'de 2344, bostanlarda 974 olmak üzere, toplam 3318[667]; Lezez 1169/TAE. 1756'da Hasbahçe'de 2350, bostanlarda 966 olmak üzere, toplam 3316[668] ve Reşen 1170/NMH. 1757'de Hasbahçe'de 2350, bostanlarda 964 olmak üzere, toplam 3314[669] bostancı bulunmaktadır. Bu arada Reşen 1167/NMH. 1754'te üç yeni bahçe açılmıştır. Bunlar 5 neferli *"çiftlik-i Temürkapı"*, 4 neferli *"çiftlik-i der kurb-ı Çekmece-i Kebîr"* ve 7 neferli *"çiftlik-i Nakkāş der kurb-ı Çekmece-i Sağîr"*[670] bahçeleridir. Lezez 1171/HTA. 1758'de Hasbahçe'de 246'sı emekli, 2096'sı aktif olmak üzere toplam 2342 ve bostanlarda 178'i emekli, 800'ü aktif olmak üzere toplam 978 nefer bulunmakta olup, toplam bostancı sayısı 3320'dir[671].

Lezez 1173'de Hasbahçe'de 2337, bostanlarda 875 olmak üzere toplam 3212[672] bostancı bulunmakta olup, bir önceki yıla göre önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Lezez 1174/MHT. 1761'de toplam 3320[673] olan bostancıların 2336'sı Hasbahçe'de, 984'ü ise bostanlarda bulunmaktadır. Önceki dönemlerde *hâlî* olan Kandilli bahçesinin ismi *"emlâk-i hümâyûn Kalender bahçesi"* olarak değiştirilmiş ve buraya 74 yevmiyeli toplam 11 nefer atanmıştır[674].

1175-1182/1761-1768 tarihleri arasında bostancı ocağı neferlerinde küçük miktarda tedricî bir azalma meydana gelmiştir. Masar 1175/AEE. 1761'de bostancı ocağında, 2332'si Hasbahçe'de, 973'ü bostanlarda olmak üzere toplam 3305[675]; Masar 1176/AEE. 1762'de, 2328'i Hasbahçe'de, 965'i bostanlarda olmak üzere toplam 2293[676]; Masar 1177/TAE. 1763'te, 2319'u Hasbahçe'de, 969'u bostanlarda olmak üzere toplam 3288[677]; Masar 1178/TAE. 1764'te, 2312'si Hasbahçe'de, 974'ü bostanlarda olmak üzere toplam 3276[678]; Masar 1179/TAE. 1765'te, 2308'i Hasbahçe'de, 960'ı bostanlarda olmak üzere toplam

[665] BOA, *MAD*, nr. 17229, s. 25.
[666] BOA, *MAD*, nr. 17229, s. 33.
[667] BOA, *MAD*, nr. 17229, s. 37.
[668] BOA, *MAD*, nr. 17229, s. 45.
[669] BOA, *MAD*, nr. 17229, s. 53.
[670] BOA,*MAD*, nr. 3948, s. 1209
[671] BOA, *MAD*, nr. 5724, s. 691-750.
[672] BOA, *MAD*, nr. 6940, s. 1090-1150.
[673] BOA, *MAD*, nr. 5348, s. 524-581.
[674] BOA, *MAD*, nr. 5348, s. 558.
[675] BOA, *MAD*, nr. 17274, s. 4.
[676] BOA, *MAD*, nr. 17274, s. 16.
[677] BOA, *MAD*, nr. 17274, s. 28.
[678] BOA, *MAD*, nr. 2258, s. 4.

3268[679]; Recec 1180/EEK. 1766'da, 2313'ü Hasbahçe'de, 958'i bostanlarda olmak üzere toplam 3271[680]; Recec 1181/EEK. 1767'de, 2295'i Hasbahçe'de, 954'ü bostanlarda olmak üzere toplam 3249[681] ve Reşen 1182/KA. 1768-O. 1769'da, 2297'si Hasbahçe'de, 946'sı bostanlarda olmak üzere toplam 3243[682] bostancı bulunmaktadır. Lezez 1181/MNM 1768'de 13 neferli *"bağçe-i Paşa"*[683] adında yeni bir bahçe açılmıştır. Reşen 1184/KA. 1770-O. 1771'de bostancı ocağında toplam 3243[684], Masar 1185/MHT. 1771'de 3243[685], Reşen 1186/EKA. 1772'de 3218[686] ve Masar 1188/MNM 1774'te ise 3429[687] bostancı bulunmaktadır.

Masar 1189/MNM 1775'te, Hasbahçe'de 2121'i aktif, 246'sı emekli toplam 2367 nefer, bostanlarda ise 969'u aktif, 84'ü emekli, toplam 1053 nefer görülmekte olup, bu tarihteki bostancıların sayısı toplam 3420'ye[688] çıkmış bulunmaktadır. Bostancıların uzun zamandan beri be-dergâh edilmeyişi ve ocak neferlerinin kayıtlarının tutuluşundaki özensizlik ve savrukluk, ocağın işleyişinin artık eskisi gibi olmadığı ve ocak için bir ıslahat beklentisinde olunduğu izlenimi vermektedir[689]. Masar 1190/MNM 1776'da toplam 3413[690] neferi olan bostancı ocağının 2355 neferi Hasbahçe'de, 1058'i ise bostanlarda çalışmaktadır. Lezez 1191/KA. 1777-O. 1778'de Hasbahçe'de 2364, bostanlarda 1043 olmak üzere, toplam 3407[691] nefer bulunan bostancı ocağında, Recec 1192/MHT. 1778'de ise 3403[692] bostancı bulunmakta ve bunların 2362'si Hasbahçe'de, 1041'i bostanlarda yer almaktadır. Reşen 1193/AEE. 1779'da 2359'u Hasbahçe'de, 1024'ü bostanlarda olmak üzere toplam 3383[693]; Lezez 1194/EKA. 1780'de 2358'i Hasbahçe'de, 1019'u bostanlarda olmak üzere toplam 3377[694]; Lezez 1195/EKA. 1781'de 2635'i Hasbahçe'de, 1082'si bostanlarda olmak üzere toplam

[679] BOA, *MAD*, nr. 17274, s. 52.
[680] BOA, *MAD*, nr. 17359, s. 4.
[681] BOA, *MAD*, nr. 1725, s. 1754.
[682] BOA, *MAD*, nr. 1725, s. 1770.
[683] BOA, *MAD*, nr. 6323, s. 1175.
[684] BOA, *MAD*, nr. 6821, s. 1202.
[685] BOA, *MAD*, nr. 6821, s. 1200.
[686] BOA, *MAD*, nr. 6821, s. 1188.
[687] BOA, *MAD*, nr. 6821, s. 1312.
[688] BOA, *MAD*, nr. 17426, s. 67-122.
[689] Meselâ, BOA, *MAD*, nr. 17426, s. 67-122'deki bostancı ocağı neferleri hakkındaki kayıtlar eskiye nazaran savruk ve itinasız yazıldığı görülmektedir.
[690] BOA, C.ML, nr. 30949.
[691] BOA, *MAD*, 17432, s. 1-58.
[692] BOA, *MAD*, nr. 17478, s. 99.
[693] BOA, *MAD*, 6325, s. 1570-1627.
[694] BOA, *MAD*, nr. 1725, s.1528-1585.

3443[695]; Lezez 1196/EEK. 1782'de 2363'ü Hasbahçe'de, 973'ü bostanlarda olmak üzere toplam 3336[696] ve Recec 1197/MNM 1783'te ise toplam 3395[697] bostancı bulunmaktadır.

Reşen 1198/HTA. 1784'te, bostancı ocağında toplam 3339[698] bostancı bulunmaktadır. Mevcut neferlerin 2375'i Hasbahçe'de olup, bunun 2148'i aktif, 227'si emekli; 964'ü bostanlardaki neferler olup, bunların 879'u aktif, 85'i ise emeklidir. Bu dönemde 64 bahçe bulunmakta ve bunların 7'si bostancısı olmayıp, boştur. Lezez 1201/AEE. 1787'de Hasbahçe'de 2427, bostanlarda 950 olmak üzere, toplam 3377[699] bostancı bulunmaktadır. Aynı sayı, Recec 1202/OŞM. 1788'de de muhafaza edilmiştir[700]. Recec 1206/A. 1791-OŞ. 1792'de ise, Hasbahçe'de 2816, bostanlarda 910 olmak üzere, toplam 3726[701]; Masar 1207/EEK. 1792'de Hasbahçe'de 2840, bostanlarda 904 olmak üzere toplam 3744[702]; Masar 1208/AEE. 1793'te 2843'ü Hasbahçe'de, 899'u bostanlarda olmak üzere, toplam 3742[703] ve Masar 1209/AEE. 1794'te Hasbahçe'de 2837, bostanlarda 890 olmak üzere toplam 3727[704] bostancı bulunmaktadır. Masar 1210/AEE. 1795'te Hasbahçe'den 373 nefer çıkmış ve bu çıkma sonrası Hasbahçe'de 2463, bostanlarda ise 883 olmak üzere toplam 3346[705] bostancı kalmıştır.

Masar 1207/EEK. 1792'de yapılan bazı değişikler ocağın askerîleştirileceğinin ilk işaretidir. Bu tarihte bostancı ocağına bağlı olan Rumelihisarı ve Anadoluhisarı bölüklerinde bir takım değişiklikler yapılmıştır. Daha önceki kayıtlarda buradaki neferler, bahçe, kale topçuları ve bazen de mütekaidler olmak üzere üç gruba ayrılmakta; sayıları ise 100-140 arasında değişmekte idi. Ama bu tarihten itibaren bu bölükler kendi aralarında çok sayıda *"cemâ'at"* ve *"tertîb"*e ayrılmışlardır. Masar 1206/EEK. 1791'de Anadoluhisarı'ndaki *"bölük-i kal'a-yı Boğazkesen der cânib-i Anatolı"* ve *"topcıyân-ı atîk-i kal'a-yı mezkûr"*da toplam 2034 yevmiyeli 139 nefer görülmektedir. Bu bölükte ayrıca 4 cemaat daha bulunmaktadır. Bu cemaatlerden birincisi *"Cemâ'at-ı tertîb-i zâbitân-ı topcıyân-ı cedîd-i kal'a-yı mezkûr"* olup, 25 tertibe ayrılmış ve bu tertiplerde 5388 akça yevmiyeli toplam 104 nefer bulunmaktadır[706]. İkinci cemaat *"Cemâ'at-ı tertîb-i humburaciyân-ı cedîd-i kal'a-yı*

[695] BOA, *MAD*, nr. 17496, s. 4-61.
[696] BOA, *MAD*, nr. 17478, s. 24.
[697] BOA, *MAD*, nr. 6821, s. 1114.
[698] BOA, *MAD,* nr. 6821, s. 1050-1110.
[699] BOA, *MAD*, nr. 12871, s. 1-83.
[700] BOA, *MAD*, nr. 12871, s. 1-83.
[701] BOA, *MAD*, nr. 17609, s. 3.
[702] BOA, *MAD*, nr. 17609, s. 11.
[703] BOA, *MAD*, nr. 17609, s. 23.
[704] BOA, *MAD*, nr. 17609, s. 35.
[705] BOA, *MAD*, nr. 17609, s. 47.
[706] BOA, *MAD*, nr. 17611, s. 53-63.

mezbûr" olup, 10 tertibe ayrılmış ve bu tertiblerde 34 nefer[707]; üçüncü cemaat *"Cemâ'at-i tertîb-i cebeciyân-ı kal'a-yı mezkûr"* olup burada 6 nefer[708]; ve dördüncü cemaat *"Cemâ'at-ı tabl-ı kal'a-yı mezkûr"* olup burada da 3 nefer[709] bulunmaktadır.

Yine, Beykoz'daki Yuşa Tabyası da, Masar 1206/EEK. 1791'de tahkim edilmiştir. *"Cemâ'at-ı tertîb-i zâbitân-ı ma'a topcıyân-ı cedîd-i kal'a-yı Tabya-ı Yuşa' der cânib-i Anatolı"* adıyla geçen buradaki neferler, şu şekilde tanzim edilmiştir: Tabyanın idarî kadrosunda 6 nefer bulunmaktadır. Birinci cemaat *"topcıyân"* cemaati olup 31 tertibe ayrılmış ve tertiplerdeki toplam nefer sayısı 127 olup yevmiyeleri ise 6590 akçadır[710]. İkinci cemaat *"humburaciyân"* cemaati olup, mevcut 10 humbara tertibinde toplam 2176 akça yevmiyeli 42 nefer bulunmaktadır. Üçüncü cemaat *"cebeciyân"* cemaati olup, 234 akçalı 6 neferi; dördüncü cemaat *"Cemâ'at-ı tabl-ı kal'a-yı mezkûr"* olup 342 akça yevmiyeli 6 neferi[711] bulunmaktadır.

Boğazın Anadolu tarafı tahkim edilirken, Rumeli tarafı da ihmal edilmemiştir. Anadoluhisarı'ndaki teşkilâtlanma Rumelihisarı'na da uygulanmıştır. *"Bölük-i kal'a-yı Boğazkesen der cânib-i Rûm-ili"* adıyla yeniden teşkilâtlandırılan bu bölüğün bünyesinde 52'si aktif, 5 emekli toplam 57 nefer bulunmaktadır[712]. Bunun dışında bölüğe bağlı 4 cemaat daha vardır. Bu cemaatler de kendi aralarında *"tertîb"*lere ayrılmıştır. İlk cemaat *"Cemâ'at-ı tertîb-i zâbitân ma'a topcıyân-ı cedîd-i kal'a-yı mezkûr"* başlığı altında 25 tertibe, her tertip ise *"top-ı mîr Ali 1", "top-ı mîr Ali 2"* şeklinde tanzim edilmiştir. Bu cemaatte 5602 akça yevmiyeli 96 nefer bulunmaktadır[713]. İkinci cemaat *"Cemâ'at-ı tertîb-i humburaciyân-ı cedîd-i kal'a-yı mezbûr"* başlığı altında ve *"tertîb-i hambura 1", "tertib-i hambura 2"* şeklinde 8 tertibe ayrılmış olup, bu tertiplerde 1868 akçalı 32 nefer bulunmaktadır[714]. Üçüncü cemaat *"Cemâ'at-i tertîb-i cebeciyân-ı kal'a-yı mezkûr"* olup yevmiyesi tahakkuk ettirilmemiş 5 neferi bulunmaktadır[715]. Dördüncü cemaat ise 2 neferli "*Cemâ'at-ı tabl-ı kal'a-yı mezkûr"* cemaatidir[716].

Yine, Rumelihisarı'nın kuzeyinde, boğazın Karadeniz'e yakın ve Yuşa Tabyası'nın karşısında yeni bir tabya olan Telli Tabyası inşa edilmiş ve buraya yeni neferler

[707] BOA, *MAD*, nr. 17611, s. 65-68.
[708] BOA, *MAD*, nr. 17611, s. 69.
[709] BOA, *MAD*, nr. 17611, s. 69.
[710] BOA, *MAD*, nr. 17611, s. 70-85.
[711] BOA, *MAD*, nr. 17611, s. 82-86.
[712] BOA, *MAD*, nr. 17607, s. 4-5.
[713] BOA, *MAD*, nr. 17607, s. 5-14.
[714] BOA, *MAD*, nr. 17607, s. 15-17.
[715] BOA, *MAD*, nr. 17607, s. 18.
[716] BOA, *MAD*, nr. 17607, s. 18.

yerleştirilmiştir. Yerleştirilen bu neferler *"Cemâ'at-ı tertîb-i zâbitân-ı ma'a tobciyân-ı cedîd-i kal'a-yı tabya-ı Telli der cânib-i Rûm-ili"* başlığı altında 23 gruba taksim edilmiş; ilk grupta *"kethüda, ser-topî, muallem bölük başı, kâtib-i nefer"* gibi cemaatin idarî kadrosu yer almaktadır. Bu tabyadaki toplam nefer sayısı 96 olup, yevmiyeleri ise 5842 akçadır. Yine bu tabyada *"Cemâ'at-i tertîb-i kal'a-yı mezbûr"* başlığı altında 880 akça yevmiyeli 11 nefer ve 2 emekli nefer daha bulunmaktadır[717].

Recec 1211/EKA. 1796'da, bostancı ocağının mahiyet değiştirip askerîleşmesi yönünde önemli bir adım daha atılmıştır. İlk defa bu tarihte görülen ve askerî bir bölük olan 2182 "*Tüfenkciyân-ı cedîd-i serbostanî"* bölüğünün nefer ve kadroları bostancı ocağının bünyesinde yer almıştır. Bu durum ocağın nefer sayısında önemli bir artışa sebep olmuştur. Bu dönemde bostancı ocağında 2959'u Hasbahçe'de, 896'sı bostanlarda ve 2182'si Levent Çiftliği ve Üsküdar ocağında olmak üzere, toplam 6037[718] bostancı bulunmaktadır. Bu tarihten itibaren bostanî tüfenkçilerinin sayıları sürekli artmıştır.

Reşen 1212/OŞM. 1798 mevacibi döneminde bostancı ocağındaki mevcut 6654[719] bostancının 2945'i Hasbahçe'ye, 900'ü bostanlara ve 2819'u ise Levent ve Üsküdar'daki tüfenkciyân-ı bostanî ocağına aittir. Masar 1213/TAE. 1798'de Hasbahçe'de 2945, bostanlarada 948, Levent ve Üsküdar ocağında 3248 olmak üzere, toplam 7141[720]; Masar 1214/HTA. 1799'da Hasbahçe'de 2943, bostanlarda 941, Levent ve Üsküdar ocağında 4317 olmak üzere, toplam 8201[721]; Reşen 1214/A. 1799-OŞ. 1800'de Hasbahçe'de 2941, bostanlarda 942, Levent ve Üsküdar ocağında 6029 olmak üzere, toplam 9912[722] ve Recec 1215/EEK. 1800'de Hasbahçe'de 2935, bostanlarda 943, Levent ve Üsküdar ocağında 8613 olmak üzere, toplam 12941[723] bostancı bulunmaktadır.

[717] BOA, *MAD*, nr. 17607, s. 19-29.
[718] BOA, *MAD*, nr. 17609, s. 67.
[719] BOA, *MAD*, nr. 17609, s. 83.
[720] BOA, *MAD*, nr. 17609, s. 87.
[721] BOA, *MAD*, nr. 17609, s. 99.
[722] BOA, *MAD*, nr. 17609, s. 107.
[723] BOA, *MAD*, nr. 17609, s. 113.

Tablo 6: 18. Yüzyılın II. Yarısında Bostancıların Sayısı

Tarih	Bostancı Sayısı				Tarih	Bostancı Sayısı		
Hicrî/Miladî	Bahçe	Bostan	**Toplam**		Hicrî/Miladî	Bahçe	Bostan	**Toplam**
Masar 1167/1753-1754	2348	977	**3325**		Lezez 1191/1777-O. 1778	2364	1043	**3407**
Reşen 1168/NMH. 1755	2344	974	**3318**		Recec 1192/MHT. 1778	2362	1041	**3403**
Lezez 1169/TAE. 1756	2350	966	**3316**		Reşen 1193/AEE. 1779	2359	1024	**3383**
Reşen 1170/NMH. 1757	2350	964	**3314**		Lezez 1194/EKA. 1780	2358	1019	**3377**
Lezez 1171/HTA. 1758	2342	978	**3320**		Lezez 1195/EKA. 1781	2635	1082	**3443**
Lezez 1174/MHT. 1761	2336	984	**3320**		Lezez 1196/EEK. 1782	2363	973	**3336**
Masar 1175/AEE. 1761	2332	973	**3305**		Recec 1197/MNM 1783	-	-	**3395**
Masar 1176/AEE. 1762	2328	965	**2293**		Reşen 1198/HTA. 1784	2375	964	**3339**
Masar 1177/TAE. 1763	2319	969	**3288**		Lezez 1201/AEE. 1787	2427	950	**3377**
Masar 1178/TAE. 1764	2312	974	**3276**		Recec 1206/1791-1792	2816	910	**3726**
Masar 1179/TAE. 1765	2308	960	**3268**		Masar 1207/EEK. 1792	2840	904	**3744**
Recec 1180/EEK. 1766	2313	958	**3271**		Masar 1208/AEE. 1793	2843	899	**3742**
Recec 1181/EEK. 1767	2295	954	**3249**		Masar 1209/AEE. 1794	2837	890	**3727**
Reşen 1182/1768-O. 1769	2297	946	**3243**		Masar 1210/AEE. 1795	2463	883	**3346**
Reşen 1184/1770-O. 1771	-	-	**3243**		Recec 1211/EKA. 1796	5141	896	**6037**
Masar 1185/MHT. 1771	-	-	**3243**		Reşen 1212/OŞM. 1798	5764	900	**6654**
Reşen 1186/EKA. 1772	-	-	**3218**		Masar 1213/TAE. 1798	6193	948	**7141**
Masar 1188/MNM 1774	-	-	**3429**		Masar 1214/HTA. 1799	7260	941	**8201**
Masar 1189/MNM 1775	2367	1053	**3420**		Recec 1215/EEK. 1800	11548	943	**12941**
Masar 1190/MNM 1776	2355	1058	**3413**					

Grafik 5: 18. Yüzyılın 2. Yarısında Bostancı Sayısı

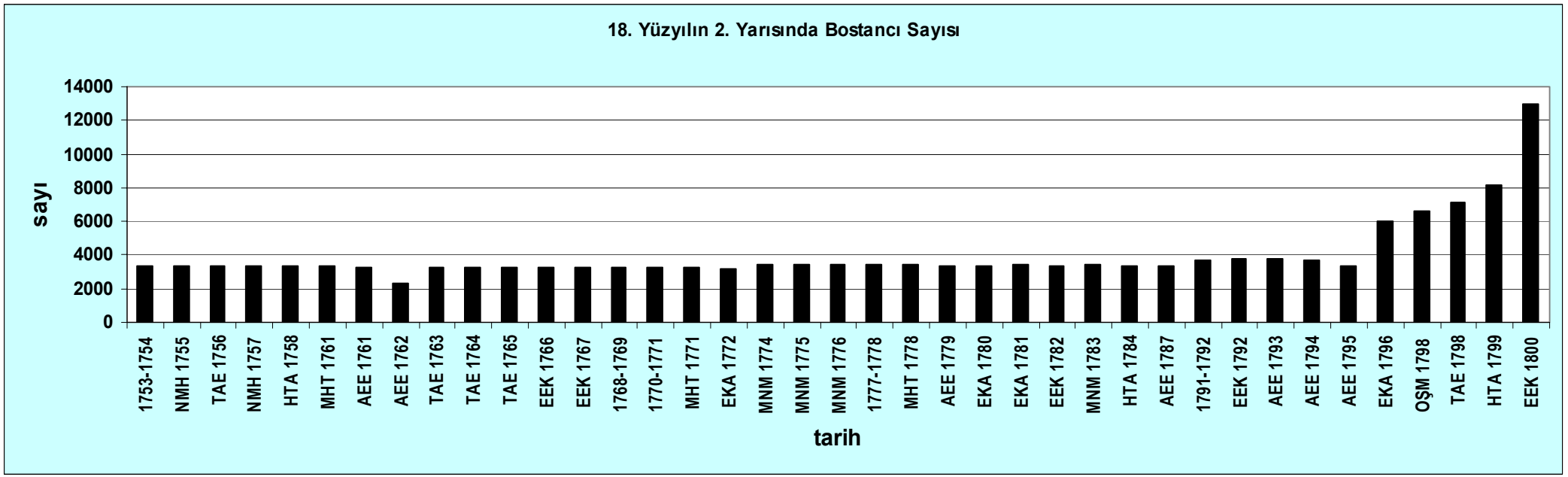

4. BOSTANCILARIN YEVMİYELERİ

Osmanlı ordusuna bağlı birlikler, geçimlerini sağlamalarına göre iki gruba ayrılırdı: Birincisi, *"Âsitâne-i Sa'âdetde mukīm olan kapukulları ve mütekā'idîn ve hüddâm-ı sâ'ire"*[724] idi. Bunlar, doğrudan doğruya devlet hazinesinden ulufe alan yeniçeri; altı bölük halkı denilen sipahi, silâhtar, ulufeciyan-ı yemin ve yesar, gurebâ-yı yemin ve yesar; topçu, cebeci, kalyoncu, bostancı ve diğer saray hizmetlilerinden meydana gelirdi[725]. İkincisi ise, zeamet ve tımara mutasarrıf olanlar, müstahfız tımarını tasarruf eden veya ocaklıklardan ulufeleri sağlanan kale, sınır muhafız ve yerlilerinden oluşurdu[726]. Bu ikinci gruptan, ocaklık tahsis edilenlerin ücreti, hazineden nakit olarak çıkmaz, kendilerine yakın ve münasip bir yerden tahsis edilen cizye, tuzla gibi kaynaklardan veya yıldan yıla mirî malından yapılan havalelerle karşılanırdı[727].

Ulufe dağıtımının, elçilerin geldiği günlere denk getirilmesi, onların, padişahın huzurunda bulundukları bir anda verilmesi, uygulanagelen bir âdet idi[728]. Meselâ, Reşen-Lezez 1113/19 Mart-19 Eylül 1692 mevacibi Moskov; Reşen-Lezez 1114/8 Mart-8 Eylül 1693 mevacibi Özbek ve Masar 1200/KA. 1785-O. 1786 mevacibi ise Felemenk elçisinin[729] padişahın huzuruna çıktığı gün dağıtılmıştır[730]. Bu uygulama ile, devletin ekonomik ve askerî gücü gösterilerek, sahip olunan kudret hakkında, elçilere mesaj vermenin hedeflendiği söylenebilir. Padişah huzurunda, bostancı ocağı ile beraber, topçu, cebeci, humbaracı, kalyoncu ve diğer ocakların neferlerinin ulufeleri, hazırlanan defterlerdeki miktar kadar toptan verilirdi. Daha sonra her ocak neferine ulufeleri kışlalarında dağıtılırdı[731].

Bostancı ocağı neferlerinin mevacibinin tamamı ya da bir kısmının doğrudan hazine tarafından karşılanmadığı da olurdu. Bu durum genellikle, uzun süren savaşlar sebebiyle, hazinenin darlık yaşadığı dönemlerde görülürdü. Meselâ Reşen 1109 ve Lezez 1109 mevaciplerinin bir kısmı hazineden karşılanmış; kalanının 12130 akçası Teke livasının 1110/1698-9 senesi avarızından, 10000 akçası Aydın'ın 1110/1698-9 senesi bedel-i nüzul ve avarızından, 3000 akçası İstanbul duhan gümrüğünün 1110/1698-9 senesine ait yükümlülüğünden, 7849 akçası İstanbul kahve rüsumunun 1110/1698-9 senesine ait

---

[724] *Anonim Osmanlı Tarihi,* s. 183.
[725] Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vuku'ât,* İstanbul 1327, III, 103-104.
[726] *Aynı eser,* gös. yer.
[727] *Anonim Osmanlı Tarihi,* s. 183.
[728] Dündar Alikılıç, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Erzurum 2002, s. 60.
[729] Ahmed Vasıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr,* s. 299-300.
[730] *Aynı eser,* s. 183 ve 265.
[731] Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vuku'ât,* III, 90.

yükümlülüğünden[732]; bir kısmı Haslar kazasının 1110/1698-9 senesine ait bedel-i sürsat malından[733] ve 1200000 akçalık (10000 kuruş) kısmı ise, yine Aydın, Saruhan ve o civardaki bazı vilâyetlerin 1111/1699-1700 senesine ait avarız ve bedel-i nüzul akçasından[734] havale yoluyla karşılanmıştır. Ocağın, Masar ve Recec 1110/T.-A. 1698 dönemi mevacibinin 10002.5 kuruşluk kısmı ise, Bağdat vilâyetinin hazine-i gebran malından havele yolu ile karşılanmıştır[735]. Bahçelerdeki neferlerin bir kısmının mevaciplerinin de, bahçelerin civarında kurulan gelir getirici bazı kurumlar vasıtasıyla karşılandığı görülmektedir[736].

Bostancıların yevmiyesi, nefere, kıdeme, göreve ve zamana bağlı olarak değişiklik göstermektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında ocağa alınan yeni neferler 1'er[737], 17. yüzyılın başlarında 2'şer[738] ve 17. yüzyılın sonunda 3'er akça[739] yevmiye ile göreve başlarlardı. İncelediğimiz dönemdeki bostancı neferlerinin en düşük yevmiyesi 1 akça, en yüksek yevmiyesinin ise 70[740] akça olduğu görülmektedir. 19 Ş. 1109/2 Mart 1698 tarihli bir belgede, emektar neferin yevmiyesiyle, ocağa yeni alınan neferin yevmiyesi arasındaki fark belirgin bir şekilde görülmektedir: Masar 1108/AEE. 1696 mevacibi döneminde, bostancı ocağında bulunan toplam 3676 neferin yevmiyesi 25196.5 akça olup, kişi başına düşen ortalama yevmiye, yaklaşık olarak 6.9 akça iken; ocağa yeni alınan 1000 neferin ortalama yevmiyesi ise 3'er akçadır[741].

Bostancı rütbelilerinden veya emeklilerinden herhangi birisi öldüğünde, kadrosuna atanan nefere, bazen ölenin ulufesi tamamıyla verilmezdi. Kendisine, görev ve rütbenin muayyen ücreti verilir; selefinin, hayatta yaptığı başarılı hizmetler karşılığında aldığı terrakkileri ise, bostancıbaşı tarafından, ocağın lâyık olan ve hak eden diğer neferleri arasında paylaştırılırdı[742]. Meselâ, 7 C. 1015/10 Ekim 1606'da, Mehmed Paşa bahçesi bostancısı olan

---

[732] BOA, İE.SM, nr. 2374.
[733] BOA, İE.SM, nr. 2437.
[734] BOA, İE.SM, nr. 2425.
[735] BOA, İE.SM, nr. 2095.
[736] Meselâ, Ş. 1125/Eylül 1713'te, Çatalca bahçesi neferleri maaşlarının, Çatalca'da kurulan ve kimseye zararı dokunmayan değirmenden karşılanmasına dair talepleri kabul edilmiştir (BOA, C.SM, nr. 3762). Yine,
[737] Meselâ, N. 980/Ocak 1573'te, *bağçe-i Büzürg'*deki 27 bostancıdan 16'sının ve diğer bahçelerdeki birçok bostancının yevmiyesi birer akçadır (BOA, *MAD,* nr. 2345, s. 59-74).
[738] 1606 yılında telif edilmiş olan *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'a göre, bostancı ocağının Hasbahçe bölükleriyle Üsküdar ve Kuleli bahçelerine alınanlara 2, bostanlarına alınanlara ise 1.5'ar akça verilirdi, s. 162; *Kitâb-ı Müstetâb*'ta ise*,* torbaya yazılanların *"İçlerinden göze görünür eyu yarar oğlanlar ikişer akça ile Hâs bağçeye bostâncı"* yazıldıklarından bahsedilmektedir, s. 7. (*Kitâb-ı Müstetâb*, 1620'de yazıldığı hakkında bk. İnalcık-Renda, *Osmanlı Uygarlığı,* I, 132).
[739] BOA, İE.SM, nr. 2251.
[740] Meselâ, 2 Za. 1030/18 Eylül 1621 tarihinde, *"berâ-yı berâd ve emekdâr"* olan ve "*ota başılık hidmeti"*nde de bulunan, hassa bostancılardan Latif'in yevmiyesi, 70 akçadır (BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 24).
[741] BOA, İE.SM, nr. 2251.
[742] 18 R. 989/22 Mayıs 1581 tarihli bir ruus kaydından, bu uygulamanın, öteden beri var olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, daha önceki bostancıbaşılardan Davud Ağa ile yeniçeri ocağı kâtibi arasındaki anlaşmazlıktan dolayı, bu uygulamanın kesintiye uğradığı bostancıbaşı tarafından tezkere ile bildirilince, uygulamanın eskisi gibi

Hüseyin İlbasan, yarar ve emektar olduğundan, peygân oğlanlarından 140. bölükte ve 24 akça yevmiyeye sahip olan müteveffa Mahmud Hasan'dan mahlul olan kadroya atanarak, kanunlarına uygun olarak silâhtarlar zümresine ilhak edilirken, kendisine müteveffanın 24 akçalık yevmiyesinin 14 akçası verilmiştir[743].

Bazen, ölen neferin yerine atanana, kendi ulufesi hazineye verilmek şartıyla, selefinin yevmiyesinin tamamı ödenebiliyordu[744]. Yalnız bu tür tahsislerde, talepte bulunan kişide *"emekdâr ve her vecihle mahall ve müstehak"*[745] veya *"ihtiyâr ve amel-mânde"*[746] ya da *"pîr ve ihtiyâr ve amel-mânde"*[747] olma şartı aranırdı. Bazen bu uygulamanın terk edildiği, ölen neferin yerine atanan kişiye, kadronun muayyen yevmiyesi verildikten sonra, terakkilerden kaynaklanan fazlalıkların hazineye alındığı da (*hazîne-mânde*) görülmektedir[748].

Bostancıların, yevmiye ve ulufeleri hakkındaki en ayrıntılı, kesin ve resmî bilgiler *MAD* serisindeki mevacip defterlerinde bulunmaktadır. Bu defterlerden, bostancıların ulufelerinin, Şaban 971 ile L. 1005/MH 1597'ye kadar olan dönem için, aylık olarak tutulduğu görülmektedir[749]. Ancak, Reşen 1007/ŞMN. 1599'dan itibaren, neferlerin ulufe hesaplamaları üç aylık dönemler hâlinde yapılmaya başlanmıştır[750].

Mevacip defterlerinde, bostancı ocağındaki her neferin yevmiyesi, adlarının altına siyakat yazısı ile yazılırdı. Bununla birlikte, bölük ve cemaatlerin altına, o döneme ait, bölük ve cemaatlerdeki bütün neferlerin yevmiyelerinin toplamı da ayrıca yazılırdı. Bazen, birkaç döneme ait toplam meblağın yazıldığına da rastlanılmaktadır.

Yeri gelmişken şunu da ifade etmek gerekir ki, idarî kadrodakiler dahil tüm bostancılar, her yılın son ayı olan Zilhicce'de, 30'ar akça *"kemâh-bahâ", "kemhâ-bahâ", "kemân-bahâ"*[751] adıyla, ayrıca bir tahsisat alırlardı. Mevaciplerin aylık olarak hesaplanıp

---

devamı için onay verilmiştir (BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 16). Yine bu konuya dair örnekler için bk. BOA, C.SM, nr. 632 (Gurre-i Ra. 1176/20 Eylül 1762); BOA, C.SM, nr. 5435 (21 Ra. 1176/10 Ekim 1762).

[743] BOA, A.RSK, nr. 1480,s. 13.

[744] 18 R. 1183/21 Ağustos 1769'da, köşk oturaklarından 19.5 akça yevmiyeye sahip Ahmed Şumnu ölünce, yerine arzda bulunan 3. bölükteki 4.5 akçaya sahip Nasuh Yusuf'a, ulufesi hazineye verilmek şartıyla, selefinin kadrosu ulufesiyle verilmiştir (BOA, C.SM, nr. 688). Daha fazla bilgi için bk. BOA, İE.SM, nr. 1628, 1 ve 2 numaralı belgeler (5 Ş. 1104/11 Mayıs 1693).

[745] BOA, İE.SM, nr. 1550 (18 C. 1102/17 Şubat 1691).

[746] BOA, İE.SM, nr. 1628, 3 numaralı belge (5 Ş. 1104/11 Mayıs 1693).

[747] BOA, İE.SM, nr. 1518, 1 ve 2 numaraları belgeler (29 Ş. 1105/25 Nisan 1694).

[748] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 161 (2 Za. 1072/19 Haziran 1662).

[749] Bostancıların ulufeleri hakkında, aylık bazda bilgi veren ilk defter, 17256 numaralı ve Şaban 971/Mart 1564 tarihli *MAD mevacip* defteridir (s. 2-30). Bostancıların, ulufelerinin 3 aylık bazda hesaplandığına dair bilgileri içeren defter ise, *MAD* 7165 numaralı defterdir (s. 588-606).

[750] BOA, *MAD,* nr. 6911, s. 114-132.

[751] Bu meblağ, kapıkulu piyadelerine yay parası olarak verilirdi (Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi,* İstanbul 1958, s. 173 ve 339). Değişik yazılış şekline rastlanılan bu ifade hakkında, *Eyyubî Efendi Kanunnâmesi*'nde, *"Kānûn-i kemân-bahâ ki yılda her bir nefere otuzar akça, senede bir şevvâl, zilka'de ve zilhicce mevâcibine, ki ana kitâb ıstılâhınca "lezez mevâcibi" ıtlâk olunur, kemân-bahâ deyü mevâcibleri ile ma'an verilmek kānûndur."* şeklinde bahsedilmektedir (Eyyubi Efendi, *Eyyubî Efendi*

ödendiği dönemlerde bu ücret Zilhicce ayında[752], ücretlerin 3 aylık dönemler hâlinde hesaplanıp ödendiği dönemlerde ise, Lezez mevacibi döneminde verilirdi[753].

Şimdi, bostancı neferlerinin ortalama yevmiyelerinin, yıllara göre miktarını ve bu miktarın değişimini değerlendirelim:

4.1. 16. Yüzyılın İkinci Yarısında

16. yüzyılın ikinci yarısında, bostancı ocağı neferlerinin yevmiye ortalaması 2 akça ile 3.5 akça arasında değişmektedir. Za. 971/Haziran 1564'te, bostancı ocağındaki 1565 neferin 674'ü Hasbahçe'de olup, toplam yevmiyeleri 1522,5 akçadır. Hasbahçe'de kişi başına düşen ortalama yevmiye, 2.26 akçadır. Bostanlarda ise, 1623 akça yevmiyeli 891 nefer bulunmakta olup, kişi başına düşen ortalama yevmiye ise, 1.8 akçadır. Bu tarihte, ocak genelindeki ortalama yevmiye ise, yaklaşık olarak 2 akçadır[754]. Bu dönemdeki ortalama yevmiye hesaplamalarına, bu tarihe ait defterin bostancı ocağının idarî kadrosuna ait kısım noksan olduğundan, söz konusu neferler dahil edilememiştir.

C. 980/Kasım 1572'de, Hasbahçe'nin idarî kadrosu hariç, 506 neferi ve bu neferin 1133,5 akça yevmiyesi bulunmakta olup, ortalama yevmiye 2.2 akçadır[755]. Bostanlardaki 809 neferin ise, toplam 1708,5 akça yevmiyesi bulunmakta olup, ortalama yevmiyeleri, yaklaşık olarak 2.1 akçadır[756]. Bu dönemdeki ocak neferinin genel yevmiye ortalaması ise, 2.2 akçadır.

B. 984/Ekim 1576'da, Hasbahçe'de bulunan 630 neferin 1749 akça yevmiyesi bulunmakta olup[757], fert başına düşen ortalama yevmiye 2.8 akçadır. Bu oranın C. 980/Kasım 1572'deki orandan daha yüksek çıkmasının sebeplerinden biri, bu dönemde bostancı ocağının idarî kadrosunun yevmiyesinin de hesaplamaya dahil edilmiş olmasıdır. Bu tarihte, bostancı ocağının idarî kadrosu, toplam 103 akça yevmiyeli 8 neferden oluşmakta olup; bunlar, bostancı başı, bahçe kethüdası, bağban, cerrah, imam, dolabî, kâtip ve saraydardır[758]. İdarî kadronun ortalama yevmiyesi ise, yaklaşık olarak 12.9 akçadır. B. 984/Ekim 1576'da

---

Kanunnâmesi: Tahlil ve Metin, yay. haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul, 1994, s. 46). Yine bostancılara verilen *"kemân-bahâ"* için bk. *Ayn Ali Efendi'nin Kavânîn Risâlesi,* haz. M. Tayyib Gökbilgin, İstanbul 1979, s. 89-90.

[752] Vacib-i Z. 986/Şubat 1579'da, idari kadro dahil, hepsine 30'ar akça kemâh-bâhâ olarak fazladan verilmiştir. Daha sonraki dönemlerde de bu paranın Lezez dönemlerinde verildiği görülmektedir (BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 431-455).

[753] Lezez 1007/MHT. 1007 ve bu tarihten itibaren her Lezez mevacibi döneminde bu miktar bostancılara verilmiştir (BOA, *MAD,* nr. 6911, s. 104-111).

[754] BOA, *MAD,* nr. 6425, s. 72-88.

[755] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 951-957.

[756] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 958-968.

[757] BOA, *MAD,* nr. 16258, s. 69-78.

[758] BOA, *MAD,* nr. 16258, s. 69.

bostanlarda toplam 2685 akça yevmiyeli 948 nefer çalışmakta olup[759], bunların ortalama yevmiyesi ise, 2.8 akçadır. Genel olarak bostancı ocağındaki neferlerin bu tarihteki yevmiye ortalaması ise, 2.8 akçadır. Bundan 4 sene önce bu oranın 2.1 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, yevmiyede % 33'lük bir artış görülmektedir.

Ş. 985/Ekim 1577'de bostancı neferlerinin yevmiyelerindeki artış devam etmektedir. Hasbahçe'deki neferlerin yevmiye ortalamasının 3.1 akça olduğu bu tarihte, Hasbahçe'de 615 nefer çalışmaktadır ve toplam yevmiyeleri ise, 1885 akçadır[760]. Bostanlarda çalışan 893 neferin toplam yevmiyeleri 2574,5 akça olup, ortalama yevmiyeleri ise 2.9 akçadır[761]. Ocak genelindeki yevmiye ortalaması ise, yaklaşık olarak 3 akçadır.

Za. 986/Ocak 1579'da Hasbahçe'deki, toplam 1846 akça yevmiyeli 666 neferin[762] yevmiye ortalaması, 2.8 akça iken; bostanlarda çalışan toplam 2359,5 akça yevmiyeli 947 neferin[763] yevmiye ortalaması ise 2.5 akçadır. Ocak genelindeki yevmiye ortalaması ise, 2.6 akçadır. Ş. 985/Ekim 1577'ye göre % 13 oranında bir azalmanın yaşanmasının sebebi, bu yılın ilk ayı olan Muharremde, ocaktaki 280 kıdemli neferin be-dergâh olması[764] ve sonraki aylarda, yerlerine yeni neferlerin alınmasıyla ilgilidir. Bilindiği üzere, be-dergâh olanlar kıdemli olduklarından yevmiyeleri yüksek, yeni alınan neferler ise, *ibtidâî* olduklarından, yevmiyeleri daha düşüktür.

M. 991/Ocak 1583'te, Hasbahçe'de 905 nefer çalışmakta ve bunların toplam yevmiyeleri 2949 akça olup[765], yevmiye ortalaması 3.6 akça; bostanlarda toplam 2673,5 akçalık yevmiyeye sahip 1352 nefer bulunmakta[766] ve bunların yevmiye ortalaması ise yaklaşık olarak 2 akçadır. Ocaktaki neferin bu tarihteki genel yevmiye ortalaması ise, 2.5 akçadır.

M. 994/Aralık 1585'te, Hasbahçe'de bulunan toplam 2384 akça yevmiyeli 911 neferin[767] yevmiye ortalaması 2.6 akça; bostanlardaki toplam 2608,5 yevmiyeli 1191 neferin[768] yevmiye ortalaması 2.2 akça; genel olarak ocak neferinin yevmiye ortalaması ise, 2.4 akçadır.

[759] BOA, *MAD,* nr. 16258, s. 79-93.
[760] BOA, *MAD,* nr. 6365, s. 174-183.
[761] BOA, *MAD,* nr. 6365, s. 184-199.
[762] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 329-338.
[763] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 339-353.
[764] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 687-711.
[765] BOA, *MAD,* nr. 6559, s. 71-81.
[766] BOA, *MAD,* nr. 6559, s. 82-97.
[767] BOA, *MAD*, nr. 6342, s.75-85.
[768] BOA, *MAD*, nr. 6342, s. 86-101.

M. 1000/Ekim 1591'de, bostancı neferlerinin yevmiyeleri artmıştır. Genel yevmiye ortalamasının 2.7 akça olduğu bu dönemde, Hasbahçe'de bulunan 894 neferin 2544,5 akça yevmiyesi[769] bulunmakta olup, ortalama yevmiye 2.9 akça; bostanlardaki 1041 neferin 2742 akça yevmiyesi[770] bulunmakta olup, ortalama yevmiye ise 2.6 akçadır.

L. 1005/Mayıs 1597'de bostancı neferleri, bu yüzyıldaki en yüksek yevmiye ortalamasına ulaşmıştır. Ocak genelindeki yevmiye ortalaması 3.5 akçaya çıkarken; Hasbahçe'deki 2651 akça yevmiyeli 817 neferin[771] yevmiye ortalaması 3.2 akçaya; bostanlardaki 3458 akça yevmiyeli 956 neferin[772] yevmiye ortalaması ise, 3.6 akçaya çıkmıştır. Diğer bahçe ve bostanlardaki bostancıların yevmiyesinin, Hasbahçe'dekilere nazaran yüksek oluşu, ender rastlanan bir durum olduğundan, bu tarihte, böyle bir farkın meydana gelmiş olması dikkat çekicidir.

Masar 1008/AEE. 1599'da, Hasbahçe'de 823 nefer ve bunların toplam 2 696,5 akça yevmiyesi bulunmaktadır. Burada çalışan neferin yevmiye ortalaması 3.3 akça yapmaktadır. Bostanlarda toplam 1152 nefer çalışmakta ve bunların toplam yevmiyesi 3176 akça olup, yevmiye ortalaması ise, 2.8 akça yapmaktadır. Ocakta bu tarihte çalışan neferin yevmiye ortalaması ise yaklaşık olarak 3 akça yapmaktadır.

[769] BOA, *MAD,* nr. 16296, s. 3-12.
[770] BOA, *MAD,* nr. 16296, s. 13-39.
[771] BOA, *MAD,* nr. 7165, s. 578-587.
[772] BOA, *MAD,* nr. 7165, s. 588-604.

Tablo 7: 16. Yüzyılın II. Yarısında Bostancı Neferinin Yevmiye Ortalaması

16. Yüzyılın II. Yarısı			
Tarih	**Hasbahçe (akça)**	**Bostanlar (akça)**	**Genel Ort. (akça)**
Za. 971/Haziran 1564	**2.3**	**1.8**	**2.0**
C. 980/Kasım 1572	**2.2**	**2.1**	**2.2**
B. 984/Eylül 1576	**2.8**	**2.8**	**2.8**
Ş. 985/Ekim 1577	**3.1**	**2.9**	**3.0**
Za. 986/Ocak 1579	**2.8**	**2.5**	**2.6**
M. 991/Ocak 1583	**3.6**	**2.0**	**2.5**
M. 994/Aralık 1585	**2.6**	**2.2**	**2.4**
M. 1000/Ekim 1591	**2.9**	**2.6**	**2.7**
L. 1005/Mayıs 1597	**3.2**	**3.6**	**3.5**
Masar 1008/AEE. 1599	**3.3**	**2.8**	**3.0**

Grafik 6: 16. Yüzyılın 2. Yarısında Bostancı Neferinin Yevmiye Ortalaması

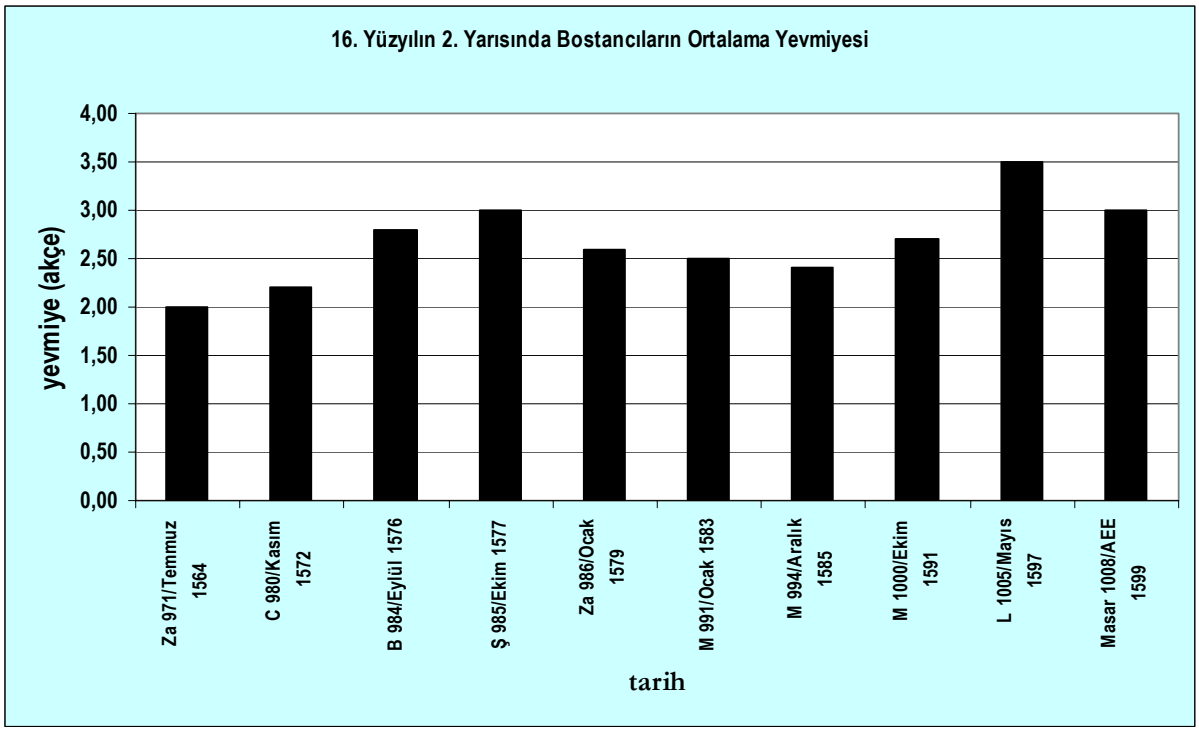

4.2. 17. Yüzyılda

17. yüzyılda, bostancı neferlerinin yevmiye ortalamaları 3.1 akça ile 7.8 akça arasında değişmektedir. Yüzyılın başında 3.1 olan yevmiye ortalaması, yaklaşık olarak % 250 oranında artarak, bu yüzyılın sonunda 7.8 akçaya çıkmıştır.

Recec 1009/EKA. 1600'de Hasbahçe'de toplam yevmiyesi 2778,5 akça olan 795 nefer bulunmakta[773] olup, bunların yevmiye ortalaması 3.5 akça; bostanlarda yevmiyesi 3511,5 akça olan 1206 neferin[774] yevmiye ortalaması 2.9 akçadır. Ocak genelinde nefer yevmiye ortalaması ise, 3.1 akçadır. Recec 1011/EKA. 1602'de Hasbahçe'de toplam yevmiyesi 2436,5 akça olan 741 neferin[775] yevmiye ortalaması, 3.3 akça; bostanlarda çalışan toplam 2811,5 akça yevmiyesi olan 840 neferin yevmiye ortalaması 3.4 akçadır. Bu dönemdeki bostancı neferinin genel yevmiye ortalaması ise, 3.3 akçadır.

Masar 1016/MHT. 1607'de Hasbahçe'de bulunan 1073 neferin 3423,5 akça yevmiyesi bulunmakta[776] ve bu neferlerin yevmiye ortalaması 3.2 akça iken; bostanlardaki mevcut 1659 neferin 5163,5 akça yevmiyesi bulunmakta[777] olup, buradaki neferlerin ortalama yevmiyeleri ise 3.1 akçadır. Bu tarihte, bostancı ocağı genelindeki yevmiye ortalaması ise, 3.1 akçadır.

Masar 1025/ŞMN. 1616'da bostancı neferlerin yevmiye ortalaması artmaya devam etmiş ve genel ortalama 3.6 akçaya çıkmıştır. Bu tarihte Hasbahçe'nin toplam 3528 akça yevmiyeli 1006 neferinin[778] yevmiyesinin ortalaması 3.5 akça; bostanlardaki 5090,5 akça yevmiyeli 1422 neferin[779] yevmiye ortalaması ise 3.6 akçadır.

Masar 1034/EKA. 1624'de Hasbahçe'de, 1417 nefer görülmekte ve bunların toplam 7910 akça yevmiyesi[780] bulunmaktadır. Burada çalışan neferin yevmiye ortalaması ise, yaklaşık olarak 5.6 akçadır. Bostanlarda çalışan ve toplam 8729 akça yevmiyeye sahip 1869 bostancının[781] yevmiye ortalaması ise, 4.7 akçadır. Bu dönemde bostancı neferlerinin genel yevmiye ortalaması ise, 5.1 akçadır. Hasbahçe'deki neferin yevmiye miktarının artmasında etkili olan faktörlerden biri, bu tarihte, Hasbahçe'ye Rumelihisarı'ndaki topçular bölüğünün eklenmesi olmuştur. Bu bölüğün 121 neferinin toplam yevmiyesi 1655,5 akça olup[782], ortalama yevmiyesi 13.7 akça yapmaktadır. Bu miktar, ocaktaki ortalama nefer yevmiyesine

[773] BOA, *MAD,* nr. 6550, s. s.790.
[774] BOA, *MAD,* nr. 6550, s. 790.
[775] BOA, *MAD,* nr. 6550, s. 826.
[776] BOA, *MAD,* nr. 6832, s.112-165.
[777] BOA, *MAD,* nr. 6832, s. 112-165.
[778] BOA, *MAD,* nr. 6050, s. 4.
[779] BOA, *MAD,* nr. 6050, s. 4.
[780] BOA, *MAD,* nr. 5561, s. 494.
[781] BOA, *MAD,* nr. 5561, s. 494.
[782] BOA, *MAD,* nr. 7240, s. 136.

göre, yüksek bir orandır. Masar 1038/EEK. 1628'de Anadoluhisarı'ndaki topçu bölüğü de ocağa bağlanmıştır. Bu bölüğün 77 neferi ve bu neferlere ait toplam 602 akça yevmiye bulunmaktadır[783]. Bölük neferlerinin yevmiye ortalaması ise, 7.8 akçadır. Yüksek yevmiyeli neferlerin bulunduğu bu iki topçu ocağının ilâvesiyle, Hasbahçe neferinin yevmiyesi, bostanlardaki neferin yevmiyesinden daha yüksek bir miktara ulaşmıştır.

Masar 1044/TAE. 1634'te, Hasbahçe'nin 1608 neferinin 8087,5 akça yevmiyesi[784] ve 5 akça yevmiye ortalaması bulunurken; bostanlarda 7754,5 akça yevmiyeli 2017 nefer bulunmakta[785] ve bostandaki neferlerin yevmiye ortalaması 3.8 akça yapmaktadır. Ocak neferlerinin genel yevmiye ortalaması ise, 4.8 akçadır.

Masar 1054/MNM 1644'te, Hasbahçe neferlerinin yevmiye ortalaması 4.9 akçadır. Bu dönemde Hasbahçe'de çalışan nefer sayısı 2160 ve bu neferlerin toplam yevmiyesi ise, 10648,5 akçadır[786]. Bostanlardaki neferlerin yevmiye ortalamasının 4.5 akça olduğu bu dönemde, buralarda, toplam 9088 akça yevmiyeli 2011 nefer çalışmaktadır[787]. Bostancı ocağındaki neferlerin bu tarihteki genel yevmiye ortalaması ise, 4.7 akçadır.

Masar 1064/A. 1653-OŞ. 1654'te, Hasbahçe'de çalışan 2547 neferin 18775 akça yevmiyesi[788] ve bu neferlerin 7.4 akça ortalama yevmiyesi bulunmaktadır. Bostanlardaki neferin sayısı 2849, yevmiyesi 16843 akça[789] ve yevmiye ortalaması ise 5.9 akçadır. Bu tarihte Bostancı ocağındaki neferin genel yevmiye ortalaması ise, 6.6 akçadır.

Lezez 1065/AEE. 1655'te, daha önce bahçe ve bostan neferlerinin sonuna eklenen *"Cemâ'at-i mütekā'idîn-i bağçe-i hâssa ve bostânhâ-i sâ'ire",* bu dönemde, bahçedeki bölüklerin ve bostanların bünyelerine dağıtılmıştır. Emeklilerden bahçe menşeli olanlar, 7. bölüğün bünyesine, bostan menşeli olanlar da kendi bostanlarının altlarına yazılmışlardır. Hasbahçe'ye nakledilen 43 emekli neferin 404 akçası bulunmakta[790] ve bunların yevmiye ortalaması ise, 9.4 akça yapmaktadır. Bu cemaat neferlerinin kıdemli ve emektar olmalarından dolayı yevmiyeleri yüksektir. Bu durum, Hasbahçe bostancılarının yevmiye ortalamalarının yükselmesinde etkili olmuştur. Lezez 1066/AEE. 1656'da, Hasbahçe'deki 19607 akça yevmiyeli 2560 neferin yevmiye ortalamasının 7.7 akçaya çıkması da bunun göstergesidir.

[783] BOA, *MAD,* nr. 6580, s. 53.
[784] BOA, *MAD,* nr. 4793, s. 132.
[785] BOA, *MAD,* nr. 4793, s. 132.
[786] BOA, *MAD,* nr. 6934, s. 1154.
[787] BOA, *MAD,* nr. 6934, s. 1154.
[788] BOA, *MAD,* nr. 6127, s. 4.
[789] BOA, *MAD,* nr. 6127, s. 4.
[790] BOA, *MAD,* nr. 7604, s. 436.

Masar 1075/AEE. 1664'te Hasbahçe'de çalışmakta olan 1324 neferin 10496 akça yevmiyesi bulunmaktadır[791]. Buradaki neferin yevmiye ortalaması, 7.9 akçadır. Bostanlardaki 938 neferin ise, 6375 akça yevmiyesi bulunmakta[792] olup, bu neferlerin yevmiye ortalaması 6.8 akçadır. Bu tarihteki bostancı neferinin genel yevmiye ortalaması ise, 7.5 akçadır.

Masar 1087/NMH. 1676'da, bostancı neferlerinin yevmiye ortalamalarında önemli bir düşüş yaşanmaktadır. Bu düşüşte, Köprülüler döneminde uygulanan sıkı malî politikalar sonucu, askerîlerin maaşlarının düşürülmesinin[793] de etkisi olmuştur. Hasbahçe'deki neferin yevmiye ortalaması 6.3 akça olduğu bu dönemde, Hasbahçe'nin 1846 neferinin toplam 11530 akça yevmiyesi bulunmaktadır[794]. Yevmiye ortalaması 4.6 olan bostanlardaki neferlerin sayısı 1455 ve bunların toplam yevmiyesi 6718,5 akçadır[795]. Bu tarihteki bostancı neferinin genel yevmiye ortalaması ise, 5.5 akçadır.

Masar 1094/OŞM. 1683'te, bostancı ocağı neferlerinin genel yevmiye ortalaması artarak, 6.5 akçaya çıkmıştır. Bu dönemde Hasbahçe'deki 1891 neferin 14345,5 akça yevmiyesi bulunmakta[796] olup, neferlerin yevmiye ortalaması 7.6 akçadır. Bostanlardaki 5384 akça yevmiyeli 1128 neferin[797] yevmiye ortalaması ise, 4.8 akçadır. Reşen 1109/OŞM. 1698 ve Lezez 1109/NMH. 1698 mevacipleri aynı miktarda olduğu görülmektedir. Her iki dönemde bostancı ocağında bulunan 3552 neferin toplam yevmiyesi 25319.5 akça olup, nefer başına düşen yevmiye ise, 7.1 akçadır[798].

Masar 1100/KA. 1688-O. 1689'da, Hasbahçe'de 1878 nefer ve bu neferin 15988,5 akça yevmiyesi bulunmaktadır[799]. Bu tarihteki Hasbahçe neferinin yevmiye ortalaması 8.5 akçadır. 6575 akça yevmiyeye sahip bostanlardaki 1203 neferin[800] yevmiye ortalaması, 5.5 akçadır. Bu tarihte bostancı neferlerinin ocak genelindeki yevmiye ortalaması ise, 7.3 akçadır.

Masar 1110/TAE. 1698'de bostancı ocağında 24587 akça yevmiyeli 3174 nefer bulunmakta[801] ve yevmiye ortalaması ise 7.8 akça yapmaktadır.

Böylece, bu yüzyılın başında (Recec 1009/EKA. 1600) 3.1 akça olan yevmiye ortalaması, yaklaşık olarak, % 250 artarak, yüzyılın sonunda 7.8 akçaya çıkmıştır.

---

[791] BOA, *MAD,* nr. 6964, s. 988.
[792] BOA, *MAD,* nr. 6964, s. 988.
[793] Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul,* çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Özcan, Ankara 1990, I, 258.
[794] BOA, *MAD,* nr. 2493, s. 34.
[795] BOA, *MAD,* nr. 2493, s. 34.
[796] BOA, *MAD,* nr. 5731, s. 644.
[797] BOA, *MAD,* nr. 5731, s. 644.
[798] BOA, İE.SM, nr.2374
[799] BOA, *MAD,* nr. 6931, s. 692.
[800] BOA, *MAD,* nr. 6931, s. 692.
[801] BOA, İE.SM, nr. 1028.

Tablo 8: 17. Yüzyılda Bostancı Neferinin Ortalama Yevmiyesi

17. Yüzyıl			
Tarih	**Hasbahçe (akça)**	**Bostanlar (akça)**	**Genel Ort. (akça)**
Recec 1009/EKA. 1600	**3.5**	**2.9**	**3.1**
Recec 1011/EKA. 1602	**3.3**	**3.4**	**3.3**
Masar 1016/MHT. 1607	**3.2**	**3.1**	**3.1**
Masar 1025/ŞMN. 1616	**3.5**	**3.6**	**3.6**
Masar 1034/EKA. 1624	**5.6**	**4.7**	**5.1**
Masar 1044/TAE. 1634	**5**	**3.8**	**4.8**
Masar 1054/MNM 1644	**4.9**	**4.5**	**4.7**
Masar 1064/A. 1653-OŞ. 1654	**7.4**	**5.9**	**6.6**
Masar 1075/AEE. 1664	**7.9**	**6.8**	**7.5**
Masar 1087/NMH. 1676	**6.3**	**4.6**	**5.5**
Masar 1094/OŞM. 1683	**7.6**	**4.8**	**6.5**
Masar 1100/KA. 1688-O. 1689	**8.5**	**5.5**	**7.3**
Masar 1110/TAE. 1698	**-**	**-**	**7.8**

Grafik 7: 17. Yüzyılda Bostancı Neferinin Ortalama Yevmiyesi

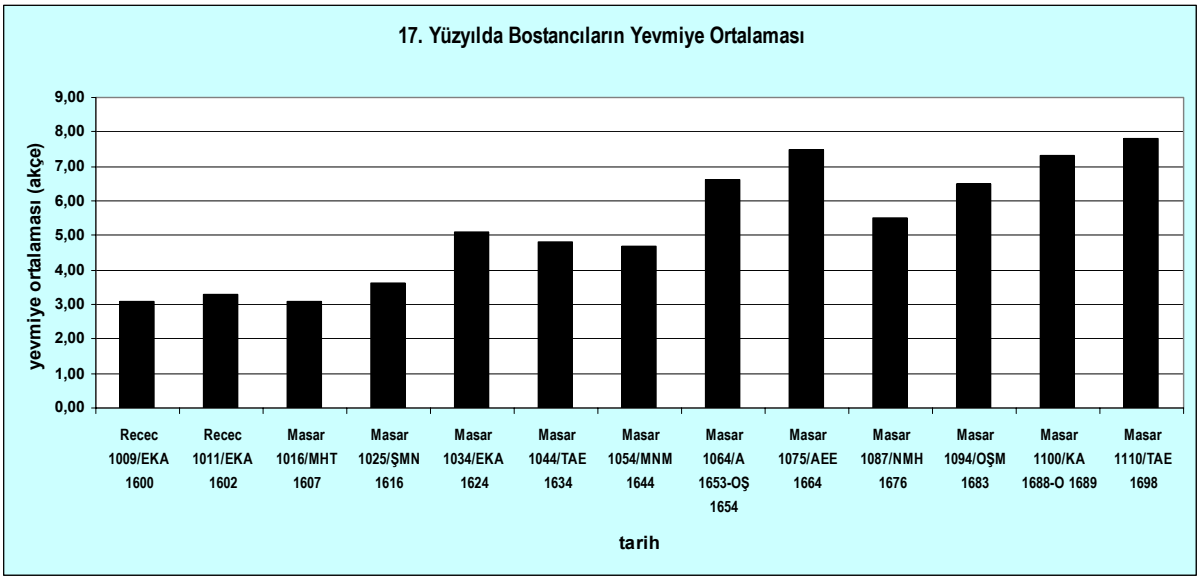

4.3. 18. Yüzyılda

18. yüzyılda bostancı neferlerinin yevmiyelerinin, 16. ve 17. yüzyıllara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu yüzyılda bostancı neferlerinin yevmiye ortalaması 7.9 akça ile 17.2 akça arasında değişmektedir.

Masar 1113/HTA. 1701'de, Hasbahçe'de bulununan 18852,5 akça yevmiyeli 1912 neferin[802] yevmiye ortalaması, 9.9 akça; bostanlarda çalışan 6269,5 akça yevmiyeli 1107 neferin[803] yevmiye ortalaması 5.7 akça; ve bu tarihte bostancı ocağı neferlerinin genel yevmiye ortalaması ise, 8.3 akçadır. Bu miktardaki yüksek yevmiyeye, ilk defa, bu tarihte rastlanılmaktadır.

Masar 1119/NMH. 1707'de, bu rakam daha da yükselerek, 11.3 akçaya çıkmıştır. Bu tarihte, Hasbahçe'deki 1645 neferin toplam yevmiyesi 21079 akça[804] olup, yevmiye ortalaması 12.9 akça; bostanlarda bulunan 734 neferin 5697 akça yevmiyesi bulunmakta[805] olup, bunların yevmiye ortalaması ise 7.8 akçadır. Hasbahçe ile bostanlardaki neferlerin yevmiyeleri arasındaki fark, gittikçe Hasbahçe neferlerinin lehine artmıştır. Bu durumun meydana gelmesinde, Hasbahçe'nin bünyesinde bulunan emekliler ve bahçe müteferrikalarının sayısındaki artış etkili olmuştur. Reşen 1120/EKA. 1708'de, Hasbahçe müteferrikaları sayısı 327 nefer, bu neferlerin toplam yevmiyeleri 10270 akça[806] ve yevmiye ortalamaları 31.4 akça; Lezez 1118/OŞM. 1707'de 340 emekli nefer bulunmakta, bunların toplam yevmiyeleri 4710 akça[807], yevmiye ortalaması ise 13.9 akçadır. Hasbahçe neferleri içindeki oranı 1/3'ü geçen bu iki gruptaki neferlerin genel yevmiye ortalaması 22.5 akça olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu oranın, Hasbahçe neferlerinin yevmiyesinin yükselmesindeki etkisi daha iyi anlaşılmaktadır.

Masar 1126/ŞMN. 1714'te Hasbahçe'deki 1918 neferin 20995 akça yevmiyesi bulunmakta[808] ve buradaki neferlerin yevmiye ortalaması 10.9 akça yapmaktadır. Hasbahçe neferlerinin yevmiyesinde Masar 1119/NMH. 1707'ye göre bir düşüş görülmektedir. Bu düşüş, Reşen 1120/EKA. 1708'de Hasbahçe'ye yeni alınan düşük yevmiyeli 275 neferden kaynaklanmaktadır[809]. Bostanlarda bulunan 771 neferin 5939 akça yevmiyesi bulunmakta ve bu neferlerin yevmiye ortalaması ise, 7.7 akça yapmaktadır. Yevmiyelerde, Masar 1119/NMH. 1707'ye göre yaşanan düşüş, bostanlara Reşen 1120/EKA. 1708'de, 46 yeni

[802] BOA, *MAD,* nr. 4510, s. 4.
[803] BOA, *MAD,* nr. 4510, s. 4.
[804] BOA, *MAD,* nr. 21235, s. 31.
[805] BOA, *MAD,* nr. 21235, s. 31.
[806] BOA, *MAD,* nr. 3928, s. 608-610.
[807] BOA, *MAD,* nr. 3928, s. 222-224.
[808] BOA, *MAD,* nr. 16881, s. 11.
[809] BOA, *MAD,* nr. 4298, s. 402-426.

neferin alınmasından[810] kaynaklanmaktadır. Bu dönemde bostancı ocağı neferinin genel yevmiye ortalaması ise, 10.1 akçadır.

Recec 1133/OŞM. 1721'de, yevmiye ortalaması yükselerek 10.5 akçaya çıkan bostancı ocağında, bu tarihte, toplam 29907 akça yevmiyesi olan 2849 nefer bulunmaktadır. Lezez 1143/NMH. 1731'de Hasbahçe'de 23369 yevmiyeli 2078 nefer bulunmakta[811] ve burada çalışan neferin yevmiye ortalaması 11.3 akça yapmaktadır. Bostanlarda çalışan 6538 akça yevmiyeli 771 neferin yevmiye ortalaması ise, 8.5 akçadır[812].

Lezez 1158/KA. 1745-O. 1746'da Hasbahçe'nin 23997 akça yevmiyeli 2343 neferi bulunmakta[813] ve buradaki neferlerin yevmiye ortalamaları 10.2 akçadır. Bostanlarda ise toplam 7954 akça yevmiyesi olan 983 nefer çalışmakta[814] ve bu neferlerin yevmiye ortalaması 8.1 akçadır. Bu tarihte bostancı ocağı neferlerinin genel yevmiye ortalaması ise, 9.6 akçadır.

Lezez 1164/EEK. 1751'de, bostancı ocağındaki neferlerin yevmiye ortalaması 9.7 akçaya yükselmiştir. Bu tarihte Hasbahçe'de toplam 24263 akça yevmiyesi olan 2333 nefer bulunmaktadır[815]. Buradaki neferlerin yevmiye ortalaması, 10.4 akçadır. Bostanlarda çalışan 953 neferin 7688 akça yevmiyesi bulunmakta[816] ve bunların yevmiye ortalaması 8.5 akçadır.

Masar 1175/AEE. 1761'de Hasbahçe'de çalışan 2332 neferin toplam 24565 akça yevmiyesi bulunmaktadır[817]. Hasbahçe neferlerinin yevmiye ortalaması ise, 10.5 akçadır. Bostanlardaki 973 neferin ise toplam 7704 akça yevmiyesi bulunmakta[818] ve yevmiye ortalamaları ise 7.9 akçadır. Bu tarihteki bostancı ocağının genel yevmiye ortalaması ise, 9.8 akçadır.

Masar 1188/MNM 1774'te bostancı ocağında toplam 3429 nefer bulunmaktadır[819]. toplam 34562 akça yevmiyeye sahip bu neferlerin yevmiye ortalaması ise, 10.1 akçadır.

Masar 1195/OŞM. 1781'de Hasbahçe'de toplam 26221 akça yevmiyeli 2358 nefer bulunmaktadır[820]. Buradaki neferlerin yevmiye ortalaması 11.1 akçadır. Bostanlarda çalışan 1014 neferin toplam 8347 akça yevmiyesi bulunmakta[821] ve buradaki neferlerin yevmiye

[810] BOA, *MAD,* nr. 4298, s. 427-454.
[811] BOA, *MAD,* nr. 1786, s. 785-840.
[812] BOA, *MAD,* nr. 1786, s. 785-840.
[813] BOA, KK, nr. 3229, s. 4-5.
[814] BOA, KK, nr. 3229, s. 4-5.
[815] BOA, *MAD,* nr. 17229, s. 1.
[816] BOA, *MAD,* nr. 17229, s. 1.
[817] BOA, *MAD,* nr. 17274, s. 4.
[818] BOA, *MAD,* nr. 17274, s. 4.
[819] BOA, *MAD,* nr. 6821, s. 1312.
[820] BOA, *MAD,* nr. 17478, s. 4.
[821] BOA, *MAD,* nr. 17478, s. 4.

ortalaması, 8.2 akçadır. Bu tarihte bostancı ocağı neferinin yevmiye ortalaması ise, 10.3 akçadır.

Recec 1206/A. 1791-OŞ. 1792'de, bostancı ocağındaki neferlerin yevmiyesi artmıştır. Bu dönemde Hasbahçe'deki 2816 neferin toplam 56227,5 akça yevmiyesi bulunmakta[822] olup, yevmiye ortalamaları yaklaşık olarak 20 akçadır. Ortalamanın yüksek olmasında, Levent Çiftliği'nde açılan *"tüfenkçiyân-ı bostaniyân"* ocağının idarî kadro ve neferlerinin Hasbahçe bünyesinde olmasının etkisi vardır. Bu dönemde bostanlarda ise toplam 7706,5 akça yevmiyesi olan 910 nefer bulunmakta[823] ve bunların bu tarihteki yevmiye ortalamaları 8.5 akçadır. Bostancı ocağı neferlerinin bu tarihteki genel yevmiye ortalaması ise, 17.2 akçadır.

Masar 1215/HTA. 1800'de Hasbahçe'de, *"tüfenkçiyân"* ocağı neferleri dahil toplam 8827 nefer bulunmaktadır. Toplam 68041 akça yevmiyesi[824] bulunan Hasbahçe neferlerinin yevmiye ortalamaları 7.7 akçadır. Hasbahçe neferi yevmiyesindeki bu düşüş, Levent Çiftliği için alınan çok sayıdaki yeni neferden kaynaklanmaktadır[825]. Yeni bir ordunun kurulması için Anadolu'nun birçok yerinde reayadan insanlar asker olarak ocağa alınmıştır. Bunların bir kısmı emlâk ve arazi vergilerinden muaf tutulmuşlardır. Bostanlardaki 8812,5 akça yevmiyesi olan 943 neferin[826] yevmiye ortalaması ise, 9.4 akçadır. Bostancı ocağındaki neferlerin genel yevmiye ortalamaları ise, 7.9 akçadır.

[822] BOA, *MAD,* nr. 17609, s. 3.
[823] BOA, *MAD,* nr. 17609, s. 3.
[824] BOA, *MAD,* nr. 17609, s. 111.
[825] Meselâ, 27 Ş. 1214/23.01.1800'de, Kocaeli sancağı kazalarından, Levent Çiftliği için tahrir olunan 750 nefer, raiyyet hükmünden çıkarılmış; asker olmaları dolayısıyla vilâyetlerinde bulunan emlâk ve arazi vergilerinden muaf tutulmuşlardır (BOA, C.ML, nr. 4327)
[826] BOA, *MAD,* nr. 17609, s. 111.

Tablo 9: 18. Yüzyılda Bostancı Neferinin Ortalama Yevmiyesi

18. Yüzyıl			
Tarih	**Hasbahçe (akça)**	**Bostanlar (akça)**	**Genel Ort. (akça)**
Masar 1113/HTA. 1701	**9.9**	**5.7**	**8.3**
Masar 1119/NMH. 1707	**12.9**	**7.8**	**11.3**
Masar 1126/ŞMN. 1714	**10.9**	**7.7**	**10.1**
Recec 1133/OŞM. 1721	**11.3**	**8.5**	**10.5**
Lezez 1158/KA. 1745-O. 1746	**10.2**	**8.1**	**9.6**
Lezez 1164/EEK. 1751	**10.4**	**8.5**	**9.7**
Masar 1175/AEE. 1761	**10.5**	**7.9**	**9.8**
Masar 1195/OŞM. 1781	**11.1**	**8.2**	**10.3**
Recec 1206/A. 1791-OŞ. 1792	**20**	**8.5**	**17.2**
Masar 1215/HTA. 1800	**7.7**	**9.4**	**7.9**

Grafik 8: 18. Yüzyılda Bostancı Neferinin Ortalama Yevmiyesi

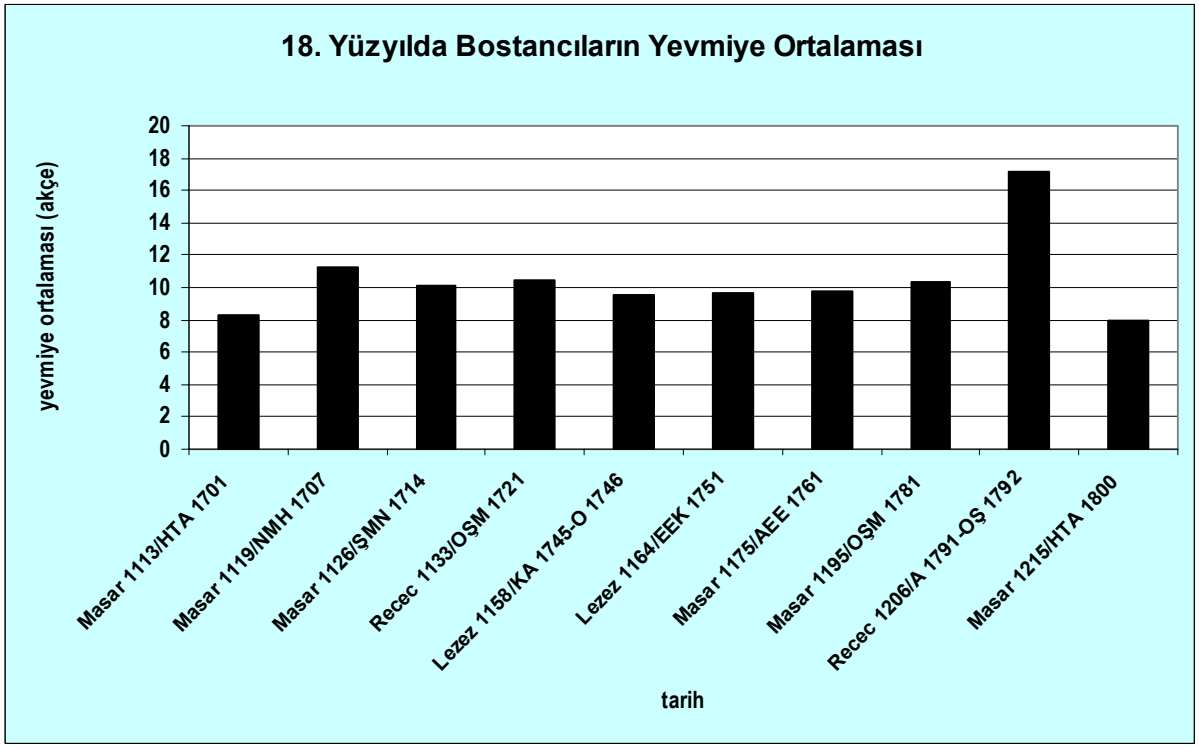

5. BOSTANCILARIN TALTİF VE TERAKKİLERİ

Bostancıların, yevmiyelerine terakki almaları değişik şekillerde olurdu. En yaygın yol, yararlı ve makbul bir hizmette bulunmaktı. Bu tür hizmetlerin başında da, çıkan yangınları söndürmede gösterilen gayretler gelirdi[827]. Bilindiği üzere, İstanbul'da çıkan yangınlar, büyük can ve mal kayıplarına sebep olurdu. Devlete ait binaların dışındaki yapıların, tamamının ahşaptan yapılmış olması, çıkan yangının kolayca yayılmasına neden olurdu. Bu yangınların büyümemesi ve en kısa sürede söndürülmesi için, çok sayıda kapıkulu, acemi oğlanları ve diğer görevliler çalıştırılırdı. Hizmet eden bu görevliler arasında, hemen her zaman bostancılar da bulunurdu. Yangın, zamanında veya olabildiğince en az zayiatla söndürüldüğünde, hizmette bulunanlar ve yangın esnasında yaralananlar, devlet tarafından ödüllendirilirlerdi[828]. Meselâ, 7 N 1150/29 Aralık 1737 Pazar gecesi Sütlüce'de çıkan yangında çok sayıda bostancı, yangının söndürülmesinde çalıştırılmıştır. Bunlar arasında Karaağaç bahçesinin 4, Valide Sultan bahçesinin 5, Yusuf Efendi bahçesinin 1; ertesi gün Balat'ta çıkan yangını söndürmeye çalışan bostancılardan aralarında haseki, hamlacıbaşı, çavuş, bıçakçıbaşı gibi ocak idarecilerinin de bulunduğu 42 nefer ile, 11 tulumbaciyan-ı Hassa neferatı yaralanmıştır. Bir defterle isimleri padişaha arz edilince kendilerine *"mu'tâdlığına bahşişleri verilmek"* üzere 200 kuruş ihsan edilmiştir[829].

Bostancı ocağının dışında, yangın söndürmede hizmet eden ocaklardan biri de, yeniçeri ocağıydı. Yangında yararlık gösteren bu ocağın mensuplarına, yevmiye artırımı yapıldığı gibi, bazı neferlerine terfi de verilirdi. Meselâ, 4 R 992/15 Nisan 1584 tarihli bir hükümde, yangın söndürmede gösterdikleri üstün gayretlerinden dolayı hak eden yeniçerilere 200 akça terakki gönderildiği; bununla beraber 2 yeniçeriye solaklık, 2'sine yayabaşılık ve 2'sine de bölük verildiğinden bahsedilmektedir[830]. Yine, 9 Ş. 992/16 Ağustos 1584 tarihli bir hükümden de, çıkan yangını söndürmede hizmet eden yeniçerilerden 10 neferine solaklık, 5 neferine sekbanlık, 5 neferine zağarcılık, 2 neferine acemi oğlanları yayabaşıları bölüğü ve 2 neferine ise, yayabaşı çavuşluğu verilmiş ve yevmiyelerine ilâve edilmek üzere 500 akça verilmiştir[831]. Ra 997/Ocak 1589'da, İstanbul Aksaray pazarında meydana gelen yangında

---

[827] *Kavânîn-i Yeniçeriyân*'da, yangında hizmet edip yağmada bulunmama mukabilinde neferlere terakki verildiğinden, bunun da, yangınların söndürülmesinde onların canla başla çalışmasına sebep olduğundan bahsedilmektedir (Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri,* 9/1-2, 184).

[828] Söz gelimi Ca. 1022/Temmuz 1613'te, İstanbul'da çıkan yangında hizmette bulunan bostancı neferlerine terakki verilmesi Bostancıbaşı Hüseyin Ağa tarafından arz edilmiş, bunun üzerine verilen 50 akçanın 30'u, hizmette bulunan neferlerin yevmiyelerine ilâve edilecek şekilde dağıtılmıştır (BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 63, 19 Ca. 1022/7 Temmuz 1613).

[829] BOA, C.SM, 7055.

[830] BOA, *MD,* nr. 52, s. 339, h. 902.

[831] BOA, *MD,* nr. 53, s. 134, h. 387.

hizmette bulunan yeniçerilerden iki nefer solağa, kanunlarına uygun olarak beşer bin ziyade ile zeamet ve mükâfat olarak otuz akça ve yine yeniçerilerden müstahak olanlara da otuzar akça tevzi olunmuştur[832].

Bazı bostancılar, devlete ait binaların inşasında hizmet etmekle, yevmiyelerinin artmasını sağlayabilirlerdi. Meselâ bostancıbaşı 21 Z. 978/12 Mayıs 1571 tarihli arzıyla, Üsküdar Sarayı'nda inşa edilen hamam ve köşk binasında çalışan 2 mimar ve 1 meremmet kâtibi için terakki istemesi üzerine, yevmiyelerine birer akça zam yapılmıştır[833]. Bununla birlikte bostancılara verilen terakkiler, bazen 2 akça da olabilmekteydi[834]. Sıradan nefere terakki verildiği gibi, ocaktaki rütbelilere[835] ve ocaktan çıkan emektar neferlere[836] de terakki verilirdi. Bostancı ocağının son zamanlarında yapılan yeni düzenleme ile, eskiden bahçe mahsulatını teslim eden neferler dirlik ve sipahilik ile taltif edilirken, bu tarihten sonra, bu hizmeti gören üç nefere ömürlerinin sonuna kadar (*"ilâ âhiri'l-ömr"*) 50'şer sağ akça yevmiye verilmeye başlanmıştır[837].

6. BOSTANCILARIN TERFİ ETMELERİ

Bostancı ocağında terfi etmenin yolu, "*be-dergâh*" olma, "*çıkma*" veya "*kapuya çıkma*"dan geçerdi. Be-dergâh, Farsça bir kelime olup, yönelme ifade eden "*be*" edatı ile, "*kapı*" anlamına gelen dergâh kelimesinden oluşmakta olup, "*kapıya*" anlamına gelmektedir. Bektaşî ananesi ile sıkı bağları olan yeniçeri ocağına, dergâh da denildiğinden, bu ocağa olan çıkmalar için, *"be-dergâh"* ifadesi kullanılırdı[838]. Kelimenin terim anlamı ise, Osmanlı Devleti'nde, bütün ocakların insan kaynağı olan acemi oğlanlar ocağında, belli bir süre hizmet eden acemi oğlanların yaya kapıkulu ocaklarına ve özellikle yeniçeri ocağına geçmeleri idi[839]. Sipahilerin altı bölüğüne olan yükselmelere ise *"bölüğe çıkmak"* veya *"bölüğe virilmek"* denilirdi. Söz gelimi, 7 L. 1064/21 Ağustos 1654'te Bostancıbaşı Hasan Ağa'nın arzıyla

---

[832] BOA, *MD,* nr. 64, s. 27, h. 73 (12 Ra. 997/29 Ocak 1589). Yine bk. BOA, *MD,* nr. 60, s. 106, h. 263 (9 Z. 993/2 Aralık 1585).
[833] BOA, KK.RSK, nr. 223, s. 286.
[834] 21 Za. 962/7 Ekim 1555'te, tazıcı Ali'ye, 2 akça terakki verildiği hakkında bk. BOA, A.RSK, nr. 1455, s. 14.
[835] 18 L. 992/23 Ekim 1584'te, Üsküdar bahçesi ustası Mehmed'e iki akça terakki verildiğine dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 244, s. 128.
[836] Meselâ, 22 N. 993/17 Eylül 1585'te, Hasbahçe'nin emektarlarından 15 akça yevmiyeli Abdullah, 17 akça yevmiyeli Bayezid ve 15 akça yevmiyeli Mehmed'e, Hasbahçe'den çıktıklarında, birer akça terakki verilmiştir (BOA, KK.RSK, nr. 247, s. 47).
[837] B. 1200/Mayıs 1786 tarihli, Hasbahçe ve diğer bahçelerin senelik varidatı hazineye teslim olunduğunda üç emektara ellişer akça bağlanması hakkındaki dilekçede, bu uygulamanın daha o tarihte usulden olduğu belirtilmiştir (BOA, C.SM, nr. 7850). Yine, 22 B. 1210/1 Şubat 1796'da, Has ve diğer bahçelerin mahsullerini tahsil edip padişaha takdim eden 3 emektar nefere, *"tertîb-i cedîd üzere ellişer akça"* yevmiye ihsan ve sadaka buyurulmuştur (BOA, C.SM, nr. 6651).
[838] M. Zeki Pakalın, *Tarih Terimleri*, I, 186.
[839] Abdulkadir Özcan, "Be-dergâh", *DİA,* V, 302.

kapıya çıkan 17 neferden 7'sinin isminin üstüne *"sipâhî"* kaydı yazılmış, altındaki açıklamada ise, bunlar hakkında *"bölüğe virilmek"* ifadesi kullanılmıştır[840].

Olağan şartlarda genellikle 2-7 yılda bir veya her padişahın cülusunda meydana gelen be-dergâh, kul sistemindeki gruplar ile eyaletler idaresinin âhenkli bir bütün hâlinde işlemesini sağlardı[841]. Çıkma, biri büyük, diğeri küçük olmak üzere ikiye ayrılırdı: Büyük çıkma, *"ehl-i sarâyın lisânında"* cülustan sonra yaşanan genel çıkma idi[842]. Küçük çıkma ise, normal zamanlarda olan sınırlı sayıdaki çıkmalardı.

Çıkma, normal olarak yeniçeri ağasının Divân-ı hümâyuna arzıyla olabileceği gibi, onun arzı olmadan padişahın emriyle de olabilirdi[843]. Meselâ, 971/23 Nisan 1564'te, Bebek Çelebi ve Hasbahçe'den birer nefer, topcıyan-ı dergâh-ı âlî zümresine yeniçeri ağasının tezkeresi üzerine alınırken[844]; 25 C. 976/15 Aralık 1568'de, bahçelerde hizmet eden eski ve işe yarar bostancılardan 300'ünün bostancıbaşı marifetiyle kapıya çıkarılması, yeniçeri ağasına gönderilen bir hükümle olmuştur[845].

Birunda çıkma ile terfi eden özengi ağaları, sancak beyliği ve beylerbeyliği ile, gılmanlar ise zeametle eyaletlere; çaşnigir, müteferrikalar ve bölüklerdeki sipahiler zeamete; çavuşlar, kapıcılar ve yeniçeriler genellikle tımar ve zeamete tasarruf eden sipahi sınıfına; bostancı ve aşçıların ileri gelenleri süvari bölüklerine ve kapıcılığa, diğerleri ise yeniçeri ocağına çıkarlardı[846]. İlk zamanlarda kapıya çıkan bir nefere günlük 2 akça verilirken[847], 17. yüzyıl başlarından itibaren 3'er akça verilmeye başlanmıştır. Yine kapıya çıkan neferlere bir defaya mahsus 2 altın *"düzen akçası"*; be-dergâh olan bostancı neferlerine ise biner akça *"silâh bahâ"* verilirdi[848].

Be-dergâh olan kulların çıkış gerekçelerine ve sebeplerine bakıldığında, onların genel olarak iki şekilde kapıya çıktıkları görülmektedir. Bunlardan birincisi, bulundukları hizmet dalında uzun seneler hizmet edip kıdem kazanmış olmak, yani emektar olup kanun üzere kapıya çıkmak; ikincisi ise, faydalı bir hizmette bulunmuş olmaktan dolayı, ödüllendirilme suretiyle terfi etmiş olmaktı.

---

[840] BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 87. Krş. *Koçi Bey Risalesi,* s. 97.
[841] İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, s. 88; İnalcık-Renda, *Osmanlı Uygarlığı,* I, 144.
[842] Naima, I, 462. Yine, saray menşeli olan tarihçi Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa da, M. 1099/1687'de, II. Süleyman'ın tahta çıkması üzere yaşanan terfileri, *"mu'tâd üzere cülûs çıkması olup"* şeklinde ifade etmektedir (*Tarih*, II, 302).
[843] Abdülkadir Özcan, "Be-dergâh", *DİA,* V, 302.
[844] BOA, KK.RSK, nr. 218, s. 151.
[845] *7 Numaralı Mühimme Defteri,* Özet-Transkripsiyon-İndeks, Ankara 1999, III, 341.
[846] İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, s. 88.
[847] Meselâ, 15 C. 978/15 Ekim 1570 tarihinde, topçular ocağına terfi eden üç bostancıdan ikisinin ulufesi ikişer akçaydı (BOA, KK.RSK, nr. 223, s. 92).
[848] Abdülkadir Özcan, "Be-dergâh", *DİA,* V, 302.

6.1. Emektarlık (Kanun Gereği)

Acemi oğlanların ulufeli olanlarının üst birimlere terfi etmesi kanunları gereği idi. Belli bir süre hizmet edenler, vakti geldiğinde kanunda belirtilen kriterlere göre değişik bölük, ocak ve cemaatlere çıkarılırlardı[849]. Ulufeli acemi oğlanların kapıya çıkma usulleri, hizmet ettikleri birimlerin özelliklerine göre farklılık gösterirdi. Meselâ, Galatasarayı'ndaki ekmekçilerden her üç ayda 1 (yılda toplam 4) oğlan kapıya çıkarken[850]; mirî mandıra acemilerinden yılda 1; kasap, koyun salıcı, tavukçu ve sebzecilerden yılda 2'şer nefer kapıya çıkardı[851]. Bunlardan boşalan kadrolara, Anadolu'daki Türk ailelerinin yanında bulunan ulufesiz acemiler kaydedilirlerdi. 3 N. 978/29 Ocak 1571 tarihinde, kapıya çıkarılan 100 ulufeli aceminin yerine, Türk üzerinde olan 100 neferin alınması[852]; 23 M. 987/22 Mart 1579'da, İstanbul bostancı ocağından 250, Edirne bostancı ocağından 50, Gelibolu ve torbada olan 400 nefer kapıya çıkartılınca, yerlerine Türk ailelerinin yanında bulunan 700 neferin ulufeye kaydedilmesi[853]; 10 Za. 978/5 Nisan 1571'de, Edirne'deki bahçelerden kapıya çıkarılan 50 ve çeşitli sebeplerden dolayı boş kalmış olan 7 kişilik kadro için, 57 ulufesiz acemi gılmanının, Türk çiftçisinin yanından alarak burada görevlendirilmesi[854] bu türden alımlara örnek gösterilebilir.

Bilindiği üzere, devşirilen gılmanlar Anadolu'daki Türk ailelerinin yanında belli bir müddet kaldıktan sonra, toplanıp İstanbul'a getirilirdi. Bunlar, yeniden yoklanıp defterlere kaydedildikten (torbaya yazılma) sonra, hizmet için çeşitli birimlere dağıtılırlardı. Bu birimlerde uzun seneler hizmet ettikten sonra[855] bu neferlerden, en eski, emektar ve ulufeleri en yüksek olanları kapıya çıkarılırdı[856]. Bunlar genellikle acemi oğlanları çavuşları,

---

[849] 6 M. 986/15 Mart 1578'de, Edirne bahçelerinden 100 bostancının kapıya çıkarılması için, Edirne Bostancıbaşısı Hızır'a hüküm gönderilmiştir (BOA, *MD,* nr. 33, s. 379, h. 777). Yine, 8 L. 1111/29 Mart 1700'de, her senenin nevruz pişkeşi sonrasında yapıldığı gibi, 12 saraç şakirdine *"âdât-i kadîme"* gereği sipahilik ihsan olunmuştur (BOA, İE.AS, nr. 4615).

[850] BOA, *MD,* nr. 64, s. 142, h. 373 (19 Za. 996/10 Ekim 1588).

[851] BOA, *MD,* nr. 64, s. 44, h. 119 (10 R. 997/26 Şubat 1589).

[852] BOA, *MD,* nr.14, s. 793, h. 1150.

[853] BOA, *MD,* nr. 36, s. 138, h. 388.

[854] BOA, *MD,* nr. 12, s. 216, h. 449.

[855] Bu hizmet süreleri farklılıklar göstermektedir. Meselâ, İstanbul bostancı ocağında 5-10 yıl arasında değişmekte iken (*Kitâb-ı Müstetâb,* s. 8), bazen terfilerin gecikmesi üzerine, bir kısım bostancılar 40-50 yaşlarına kadar çalışabilmekteydi. Meselâ, Gurre-i şaban 1001/3-12 Mayıs 1593'te, bostancıbaşıya gönderilen bir hükümde, bostancıların 40-50 yaşlarına geldikleri hâlde hâlâ be-dergâh edilmediklerinden bahsedilmekte ve onların terfi ettirilmesi istenmektedir (BOA, *MD,* nr. 71, s. 174, h. 345). Yine, 2 M. 986/11 Mart 1578 tarihli bir hükümde de, Edirne bahçelerinden 14-15 yıldan beri çalışmakta olan ve hâlâ terfi etmemiş neferlerden bahsedilmektedir (BOA, *MD,* nr. 33, s. 366, h. 752)

[856] 15 N. 978/ 10 Şubat 1571'de, yeniçeri ağasına gönderilen bir hükümde, kapıya çıkarılması istenen 300 ulufeli acemi oğlanı, *"eski ve emekdâr ve ulûfeleri ziyâde olanlarından"* seçip göndermesi emredilmiştir (BOA, *MD,* nr. 14, s. 907, h. 1336).

bölükbaşıları, iş oğlanları, odabaşılar gibi, acemi gılmanların rütbelileri idi[857]. Bir kısmı kapıcılık, bir kısmı yeniçeri, bir kısmı da kapıkulu süvarileri bölüklerine verilirdi[858].

Kapıya çıkma, kul tayfasının vazifesini gereği gibi yerine getirmesini temin ederdi. Zamanında yapılan be-dergâhlarla, hizmeti ve gayreti taltif edilen neferlerin, yükseldikleri görevlerde performansları artmakta, görevlerine bağlılıkları ve devlete sadakatleri sağlanmaktaydı. Bunun aksi durumlarda, yani görevinde yükselmeyi hak ettiği ve vakti geldiği hâlde terfi ettirilmeyen neferlerde ise, bıkkınlık, görevi savsaklama ve işten kaçmalar yaşanmıştır[859].

Ulufeli emektar acemi oğlanların bir kısmı da, seferler için kapıya çıkarılmıştır. Bunlardan bir bölümü deniz seferleri için be-dergâh edilmişlerdir. Meselâ, 15 R 992/26 Nisan 1584'te, Kefe taraflarına yapılacak sefer için, donanmaya lâzım olan 500 nefer[860]; Ca. 993/Mayıs 1585'te, yine yapılacak bir deniz seferi için lâzım olan 400 nefer, eski ve ulufeli emektar acemiler arasından seçilip kapıya çıkarılmış, silâhtarlarının emrinde gemilere taksim edilmişlerdir[861]. Kapıya çıkarılan emektar acemilerin bir kısmı ise, kara seferlerinde görevlendirilmişlerdir. Meselâ, 21 S. 992/4 Mart 1584 tarihli bir hükümle, yeniçeri ağasından, *"sefer mühimmi"* için, lâzım olan 500 ulufeli acemiyi, acemilerin eski ve emektar olanlarından seçip, deftere kaydederek göndermesi istenmiştir[862].

Seferlere gönderilen askerlerin yerlerinin ve kadrolarının doldurulmasında da, emektar acemilerden faydalanılmıştır. Ş. 991/Ağustos 1583'te, yeniçerilerin bir kısmının sınır boylarındaki kalelerde, bir kısmının şark seferinde, bir kısmının Mısır taraflarındaki donanmada, bazısının Bender taraflarında seferde olmasından dolayı, merkezde boşalan kadrolar için 200 acemi gılmanı terfi ettirilmiştir[863].

Bunların dışında, padişahın aile fertleri, vüzera ve ümrânın kapılarındaki emektar acemilerle[864], saraylarda ve at gemilerinde hizmet eden kıdemli neferler[865] de, emektarlıklarından dolayı be-dergâh edilmişlerdir.

---

[857] BOA, *MD,* nr.10, s. 158, h. 240 (4 L. 979/19 Şubat 1572). 21 Za. 981/14 Mart 1574 tarihinde, yeniçeri ağasına gönderilen bir hükümde de, kapıya çıkarılması emredilen 400 acemi oğlanın, *"ulûfelü acemi oğlanların kadimî emekdâr ve odabaşılarından ve bölükbaşılarından*" olması istenmiştir (BOA, *MD,* nr. 23, s. 338, h. 753)

[858] BOA, *MD,* nr.10, s. 158, h. 240 (4 L. 979/19 Şubat 1572).

[859] BOA, *MD,* nr. 71, s. 174, h. 345 (Gurre-i Şaban 1001/3 Mayıs 1593). Konu hakkında daha fazla bilgi için yine bk. BOA, *MD,* nr. 64, s. 142, h. 373 (19 Za. 996/10 Ekim 1588); BOA, *MD,* nr. 51, s. 16, h. 53 (11 Ş. 991/30 Ağustos 1583).

[860] BOA, *MD,* nr. 52, s. 358, h. 961.

[861] BOA, *MD,* nr. 58, s. 49, h. 138.

[862] BOA, *MD,* nr. 52, s. 274, h. 729.

[863] BOA, *MD,* nr. 51, s. 78, h. 241 (3 Ş. 991/22 Ağustos 1583).

[864] 20 Ra. 1000/5 Ocak 1592 tarihli bir hükümde, Valide Sultan evkafından olan çiftlikte çalışan 15 neferin kapıya çıkarılması yeniçeri ağasına emredilmiştir (BOA, *MD,* nr. 69, s. 200, h. 399).

6.2. Yararlı Hizmetleri Nedeniyle

Osmanlı Devleti'nde, çalışanı ödüllendirme yollarından birisi de, terfi ettirmekti. Faydalı ve makbul bir hizmette bulunan bir nefer, ya ulufesine zam alır veyahut bir üst göreve yükseltilirdi. Bu uygulama, her kademedeki personel için geçerli idi.

Bu başlık altında incelenen acemi oğlanlarının bir kısmı kamuya ait binaların inşasında çalışmalarından dolayı, kapıya çıkarılarak ödüllendirilmişlerdir. Meselâ, L. 979/Şubat 1572'de, Edirne'de yapılmakta olan Selimiye Camii'nin yapımında çalışan 50 nefer, hizmetleri karşılığı kapıya çıkarılmıştır[866].

Acemi oğlanlarının bir kısmı için ise, İstanbul'da meydana gelen afetlerde, özellikle de yangınlarda, yararlı ve takdire değer hizmetlerde bulunmak, terfi için bir sebepti. Meselâ, yeniçeri ağasına gönderilen 16 Z. 991/30 Aralık 1583 tarihli bir hükümle, Galata'da çıkan yangının söndürülmesinde gayret gösteren acemi oğlanlardan 50'sinin kapıya çıkarılması ve yerlerine 50 ulufesiz oğlanın yazılması[867]; 26 N 992/1 Ekim 1584 tarihli bir hükümle de, o tarihte çıkan bir yangında, *"küllî hidmet idüp yoldaşlıkları zuhûra geldüği"* tespit edilen acemi oğlanların 200'ünün kapıya çıkarılması ve yerlerine 400 ulufesiz neferin yazılması emredilmiştir[868].

Bostancı ocağında yükselme iki türlü olurdu: Birincisi, ocak içinde yükselme idi. Ocak içinde kalarak yükselmenin, belli başlı aşamaları vardı. *Kavânîn-i Bostâniyân*'a göre, bostancı ocağına alınan bir nefer ilk olarak *"beğlik çuka kenârı"* kuşanır. Ardından, ocağa yeni neferler gelmesi ile bir kademe yükselip, *"ak dizge"* kuşanır. Üçüncü aşamada *"sarı dizge"*, dördüncü aşamada *"uskumru balığına benzeyen göndere kenârı"*, beşinci aşamada *"bez"*, altıncı aşamada *"beyaz şemle kuşak",* yedinci aşamada *"kırmızı kuşak",* sekizinci aşamada *"kara mukaddem"*, dokuzuncu aşamada *"yeşil mukaddem"* kuşanır[869]. Bu dokuz aşamayı geçen bostancılar, sonra hamlacı, ondan sonra haseki, ardından kethüda ve nihayetinde bostancıbaşı olurdu[870]. Belli bir süre bostancıbaşılık yaptıktan sonra, hizmet ve liyakatine göre

---

[865] 25 B. 984/18 Ekim 1576'da, yeniçeri ağasına gönderilen bir hükümde, saraylarda ve at gemilerinde çalışan 150 neferin kapıya çıkarılması emredilmiştir (BOA, *MD,* nr. 28, s. 68, h. 68).

[866] Cami binasının emini olan eski hazine-i âmire defterdarı Hasan Çelebi ve cami mimarından, kapıya çıkarılmak için, 50 eski (kıdemli), emektar ve yarar acemi oğlanı seçip göndermeleri istenmiştir (BOA, *MD,* nr. 10, s. 159, h. 241, 4 L. 979/19 Şubat 1572). Yine, aynı gün yazılan bir başka hükümle, bahçelerde hizmeti geçen 40 bostancı da, bu neferle beraber kapıya çıkarılmıştır (BOA, *MD,* nr. 10, s. 159, h. 242, 4 L. 979/19 Şubat 1572).

[867] BOA, *MD,* nr. 52, s. 188, h. 480 (16 Z. 991/30 Aralık 1583).

[868] BOA, *MD,* nr. 53, s. 173, h. 505 (26 N. 992/1 Ekim 1584).

[869] Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osman,* haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998, s. 71; *Eyyubi Efendi Kanunnamesi,* s. 27. Yalnız, *Eyyubi Efendi Kanunnamesi*'nde, 6 ve 7. aşamalarda, bostancıların ne giydiği hakkında bilgi verilmemiştir (s. 27).

[870] *Eyyubi Efendi Kanunnamesi,* s. 27; *Telhisü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osman,* s. 71.

terfi edip, özengi ağalıklarından birine[871] ya da eyalet veya sancak beyliğine atanır ve kademe kademe devletin en yüksek görevi olan veziriazamlık makamına kadar yükselebilirdi. Meselâ Bostancıbaşı Derviş Mehmed Ağa, önce kaptan paşa, ardından vezir, daha sonra İstanbul muhafızı ve en nihayetinde veziriazam olmuştur[872].

Bostancı ocağında yükselmenin ikinci yolu ise, ocakta belli bir süre hizmet ettikten sonra[873], be-dergâh olarak yükselmekti. Bu şekilde yükselenler sipahi, yeniçeri, çavuş ve diğer üst ocaklardan birine terfi ederek, oradan da hizmet ve liyakatine göre vezirliğe kadar yükselebilirlerdi.

Bostancı ocağında terfi ettirilecek neferlerin listesi, bostancıbaşı tarafından mühürlü bir defterle bildirilirdi. Meselâ, 19 L. 992/24 Ekim 1584 tarihinde, bölüğe çıkan 15 nefer, bostancıbaşının gönderdiği defterde isimleri, hangi bölük ve cemaatte oldukları, terfi olacakları ocak veya mansıp, alacakları yevmiyeler yazılmıştır. Buna göre, terfi eden 15 neferden biri 18 akça yevmiye ile barutçubaşı, biri 17 akça ile at oğlanı, ikisi 15'er akça ile çavuş, biri 15 akça ile yeniçeri-yi Canik, geriye kalan 9 neferse 15'er akça ile sipahi oldukları künyelerine düşülen notla belirtilmiştir[874].

Bostancı ocağına ait tespit edilen ilk kapıya çıkma kayıtları, Ra 956/Nisan 1549 tarihlidir[875]. Bu tarihte Hasbahçe ve diğer bostanlardan toplam 42 nefer, *"cemâ'at-ı yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî'*nin değişik bölük ve cemaatlerine terfi etmiştir.

21 Za. 962/7 Kasım 1555 tarihinde, 10 nefer bölüğe çıkmak, 31 nefer de be-dergâh olmak suretiyle, toplam 41 bostancı terfi etmiştir. Bölüğe çıkan 10 bostancı neferinden birisi bahçe ustası olup, 20 akça yevmiye ile dergâh-ı âlî çavuşluğuna terfi etmiştir. Bir nefer de, yine 20 akça yevmiye ile sipahi oğlanlar zümresine dahil edilirken, 8 nefer ise, kanunları gereği silâhtarlar bölüğüne verilmiştir. Geri kalan 31 nefer ise *"dergâh-ı âlî kapucuları zümresine ilhâk"* edilmiştir[876]. Terfilerini alan bu neferlerin divanda el öpüp göreve başlamış olmaları, divanda el öpmenin, kapıya çıkan neferler için, uygulanagelen âdetten olduğunu göstermektedir.

Başlangıçta, be-dergâh olanların, çıkmayı hak edip etmedikleri sıkı bir şekilde kontrol edilirdi. 16. yüzyılın ikinci yarısında, bostancıbaşının, *"kadîmî hidmetkârlardur"* deyip kapıya çıkarılması için tezkere ile yeniçeri ağasına gönderdiği 9 nefer, yeniçeri ağası

[871] *Kitâb-ı Müstetâb,* s. 7.
[872] Bostancıbaşılığı (*Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 761n, 816, 837, 867); kaptanlığı (III, 761n, 816, 837); vezirliği (III, 761n, 816, 839, 841, 844); İstanbul muhafızlığı (III, 868); veziriazamlığı (III, 761n, 777, 844, 845, 851, 852, 853).
[873] Bu süre,*"beş ile on yıl"* arasında değişirdi (*Kitâb-ı Müstetâb,* s. 7).
[874] BOA, KK.RSK, nr. 244, s. 130.
[875] BOA, *MAD,* nr.12872, s. 386-455.
[876] BOA, A.RSK, nr. 1455, s. 14-15.

tarafından padişaha arz edilmiştir. Bunun üzerine gurre-i C. 975/3-12 Aralık 1567'de, yeniçeri ağasına gönderilen bir hükümle kendisine, *"Bunların liyâkat ü istihkakları ciheti ile mi tezkire olunmuşlardur yohsa âhar sebebi var mıdur?"* diye sorulmuş; durumu araştırması için tezkere ile arzı geri gönderilmiştir[877]. Bölüğe çıkanların eski, emektar olmalarına dikkat edildiği gibi, atanacakları kadroların boş olmasına da dikkat edilirdi. 14 L. 989/11 Kasım 1581 tarihli bir ruus kaydında, kendisine bölük rica edilen Hasan isimli bir bahçe üstadı kadimî emektar olmasına rağmen, bölüğe kanunları üzere ancak *"mahlûlden"*, yani bir kadronun boşalmasından sonra ilhak olunabilmekteydi[878]. Yine, 12 L. 991/29 Ekim 1583'te, kapıcılara alınacak olan Hasan için, *"düşenden"* kapıcılık verilmesinden bahsedilmesi ve yine aynı tarihte, bostancılardan Haydar Abdullah'a ve Mustafa'ya da, *"düşenden"* cebecilik verilmesinin istenmesi, atanacak mansıpta kadro boşluğunun şart olduğu izlenimini vermektedir[879].

Bölüğe veya kapıya çıkmaya arz edilen bostancılar için veziriazamdan onay gelmesi gerekirdi. Meselâ, 5 Ca. sene 990/28 Mayıs 1582'de, çavuş olan 5 bahçe ustası ile birlikte 14 bostancının da, 14'er akça ile sipahi olmasına, *"sâhib-i sa'âdetden"*, yani veziriazamdan onay tezkeresi gelmesi üzerine, bölüğe çıkmalarına, *"ol uslûb üzere tezkere virilmişdir*" denilmektedir[880].

Bostancıbaşı, kapıya çıkmalarda arzda bulunduğu gibi, tımar için de arzda bulunabilirdi. Meselâ, 27 Za. 978/22 Nisan 1571'de, gönderdiği tezkere ile bostancıbaşı, kendilerine 3000 akçalık tımar için hüküm verilen Mehmed ve Eyüp'e, Mora ifrazatından tımar verilmesini rica etmiş ve bu ricası üzerine kendilerine tımar verilmiştir[881].

Bostancıların kapıya çıkma yollarından birisi de, yangın, sel gibi felâketlerde yaptıkları hizmetlerdir. Bu felâketler içerisinde özellikle, İstanbul için büyük tahribata neden olan yangınların söndürülmesinde hizmette bulunma, bostancılar için kapıya çıkma vesilelerinden biri idi. Meselâ, L. 978/Mart 1571'de, İstanbul'da meydana gelen yangını söndürmek için acemi oğlanları ile birlikte bostancılar da görev almıştır. Hizmetleri karşılığında, yeniçeri ağasına 7 L. 978/14 Mart 1571 tarihinde gönderilen bir hükümde, yangın söndürmede hizmeti geçen 150 acemi oğlan ile beraber, 150 bostancının da kapıya çıkarılması emredilmiştir[882]. Yangınlarda yararlı hizmetlerde bulunan diğer ocaklardaki

[877] *7 Numaralı Mühimme Defteri,* Ankara 1998, I, 235.
[878] BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 195.
[879] BOA, KK.RSK, nr. 242, s. 12.
[880] BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 384.
[881] BOA, KK.RSK, nr. 223, s. 267.
[882] BOA, *MD,* nr. 14, s. 1128, h. 1662. Yine aynı olay için bk. BOA, *MD,* nr. 12, s. 58, h. 125 (5 L. 978/2 Mart 1571).

neferlerin de, çıkma ile ödüllendirildikleri oluyordu. Meselâ, R 991/Nisan 1583'te, Saray-ı Atik'de çıkan yangının söndürülmesinde emeği geçen 30 baltacıyla aşçılık hizmetindeki 30 acemi oğlanının âdet ve kanun üzere *"kapuya çıkarılması"* için yeniçeri ağasına hüküm gönderilmiştir[883].

L. 979/Mart 1572'de, bostancı ocağında, toplu çıkma olmuştur. 26 L. 979/12 Mart 1572 tarihinde gönderilen bir hükümle, 300 bostancının yanı sıra, torbada olan ulufeli oğlanlardan 700, toplam 1000 neferin kapıya çıkarılması emredilmiştir[884]. Bu tarihte, kapıya çıkmalarına pek rastlanmayan torba gılmanlarının da kapıya çıkarılması, bu tarihte önemli bir olaya işaret etmektedir.

6.3. Bostancıların Terfi Ettiği Zümreler

Bostancı ocağındaki neferler, yükselmelerinin ikinci yolu olan kapıya çıkma ile, başta çavuşlar, kapıcılar, müteferrikalar zümreleri olmak üzere, kapıkulu süvarileri, kapıkulu piyadeleri ve baltacılar zümrelerine yükselmişlerdir.

6.3.1. Çavuşlar Zümresi

Bostancı ocağından çıkmaların en çok yaşandığı mansıpların başında, çavuşluk gelirdi. Eski Türk ve İslâm devletlerinde görülen çavuşluk, Osmanlı Devleti'nde, genellikle teşrifat hizmetlerini, ulaklık görevini yerine getiren ve padişahın saray dışındaki muhafazasıyla görevli olan zümreydi[885]. Divân-ı hümâyun çavuşları da denilen dergâh-ı âlî çavuşlarının başlıca görevleri; süslü kıyafetlerle mükellef atlara binmiş olarak yabancı elçileri karşılamak, padişah veya veziriazam tarafından verilen bir emri tebliğ etmek, idam hükümlerini icra etmek, ikametgâhlarında göz altında tutulan sefirlere bakmak, elçi olarak yabancı ülkelere gitmek, bazı madenlerin işletilmesine nezaret etmekti[886].

Bostancı ocağından çavuşluğa tespit edilen ilk terfi, 21 Za. 962/7 Kasım 1555'teki çıkmada görülmektedir. Bu tarihte 1 bostancı 20 akça yevmiye ile dergâh-ı âlî çavuşluğuna terfi etmiştir[887].

Bostancı ocağından, çavuşlar zümresine yükselmeler genellikle bostancıbaşı arzıyla olurdu. Ancak, bazen diğer üst düzey devlet görevlilerinin de bostancıların çavuşluğa terfisi

[883] BOA, *MD,* nr. 49, s. 58, 205.
[884] BOA, *MD,* nr. 10, s. 169, h. 255.
[885] Fazla bilgi için bk. Murat Uluskan, *Divân-ı Hümâyun Çavuşları,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2004, s. 8 vd.
[886] Orhan F. Köprülü, "Çavuş", *DİA,* VIII, 237.
[887] BOA, A.RSK, nr. 1455, s. 14-15.

için arzda bulunduğu olurdu[888]. Yine nadir de olsa bazen, bostancıların kendileri de bizzat çavuşluk için *"istid'â-ı inâyet eyledikleri"* de olurdu[889]. Bostancılardan, çavuşluğa arz edilenlerden müstahak olanların atanacakları kadroların boş olması gerekirdi. Meselâ, 5 Ş. 995/11 Temmuz 1587'de, Hasbahçe ustalarından birine istenen çavuşluk, *"mahlûlden çavuşluk fermân oluna"*rak onaylanmış ve çavuşlar zümresinden, ölen bir çavuşun boş gediği kendisine tahsis edilmiştir. Yine aynı tarihte, üç bahçe ustasının çavuşluğu aynı şart gözetilerek onaylanmıştır[890].

Çavuşlar zümresine yükselen bostancılar, aldıkları ücrete göre iki gruba ayrılırdı: Birinci grup, tımar veya zeametle çavuşluğa terfi edenler; ikinci grup ise, yevmiye yani ulufe ile terfi edenlerdi. Birinci gruba girenlerin genellikle üst düzeydeki görevliler olduğu görülmektedir. Bunlar arasında, Hasbahçe'nin mimarları[891], kâtipleri[892] gibi görevliler bulunurdu. Bunun yanında, ocakta uzun yıllar hizmet etmiş, emektar, fakat rütbesi olmayanlara da tımarla çavuşluk verilirdi. 22 Za. 1023/24 Aralık 1614'de, emektar bostancılardan İbrahim tımarla[893], M. 1031/Aralık 1621'de ise, Osman'ın zeametle dergâh-ı âlî çavuşu[894] olmaları bu konudaki uygulamalara örnek teşkil etmektedir. Tımar veya zeametle çavuş olanların ulufeleri hazine-mande edilerek, kendilerine yeni gelirleri verilirdi.

İkinci gruptaki çavuşluğa çok sayıda bostancının terfi ettiği görülmektedir. Bu tür çavuşluğa atananlar ocağın rütbelileri olabildiği gibi, uzun süre hizmet etmiş emektar neferler de olabilmekteydi. Rütbeliler arasında çavuşluğa atananların başında Hasbahçe ve diğer bahçelerin bölükbaşı ve üstadları (ustaları) gelmekteydi. 9 R 980/19 Ağustos 1572'de, Mihaliç kazasının Kirmasti kasabasındaki bostan üstadı[895]; 5 Ca. 990/28 Mayıs 1582'de, bostancı ocağının *"cemâ'at-i üstâdân"*ından, Üsküdar Sarayı, Vadi-yi Büzürg, Mahmud Paşa, Fener ve Hüsrev Bey bahçelerinin üstadları[896]; Ca. 991/Haziran 1583'te, ocağın idarî kadrosundaki *"Üstâd-ı Bağçe-i Atîk"*[897]; 5 Ş. 995/11 Temmuz 1587'de, Hasbahçe ustalarından 4 bostancı[898]; 19 S. 1023/31 Mart 1614'te, eski Kuleli bahçesi üstadı[899]; 11 M.

[888] Meselâ, M. 1030/Aralık 1620'de, çavuşluk-ı dergâh-ı âlî zümresi için arz edilen 2 neferden 1'i, Vezir İskender Paşa'nın arzı ile terfi etmiştir (BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 24).
[889] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 21.
[890] BOA, KK.RSK, nr. 249, s. 88.
[891] BOA, KK.RSK, nr. 238, s. 66 (21 B. 988/1 Eylül 1580).
[892] BOA, *MD,* nr. 65, s. 3, h.13 (L. 997/Ağustos 1589).
[893] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 90.
[894] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 60.
[895] BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 72.
[896] BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 384.
[897] BOA, *MAD,* nr. 6559, 481.
[898] BOA, KK.RSK, nr. 249, s. 88.
[899] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 85.

1032/15 Kasım 1622'de, Hasbahçe üstadlarından birisi[900] dergâh-ı âlî çavuşluğuna çıkarılmıştır. Ocağın üst düzey yöneticilerinden hasekiler[901], bostancıbaşının hükûmet nezdindeki kapı çukadarı olan odabaşılar, kâtipler[902], Hasbahçe ahırı ustalarının halifeleri[903] ile berberbaşılar[904] da çavuşluğa terfi etmişlerdir. Yine, bostancı ocağına çavuşluğa terfi edenler arasında, bahçe bekçisi halifelerine de rastlanılmaktadır[905].

Çavuşluğa, üst düzey görevlilerin yanı sıra, yararlı hizmetlerde bulunan "*yarar*" bostancılar ile uzun süre hizmete bulunan "*emekdâr*" bostancılar da terfi ederdi[906]. Bu gerekçeyle 17. yüzyılda, 19 Ş. 1021/15 Ekim 1612'de, Hasbahçe'deki kasr-ı hümâyunda hizmet eden 9. bölükteki bir bostancı "*yarar*" olduğundan[907]; 28 Ş. 1021/24 Ekim 1612'de, Hasbahçe'de uzun süre hizmet eden 3. bölükteki bir bostancı, *"çavuşluk-u dergâh-ı âlî"*'ye lâyık olduğundan[908]; L. 1021/7 Aralık 1611'de, Hasbahçe'den 3 bostancı *"yarar ve emekdâr"* olduklarından[909]; 28 Z. 1021/19 Şubat 1613'te, Hasbahçe'nin 17. bölüğündeki bir nefer "*emekdâr*" olduğundan[910]; 22 Za. 1023/24 Aralık 1614'te, bostancıbaşı tezkeresi üzerine çıkan hatt-ı hümâyun ile Hasbahçe'deki 2 bostancı "*emekdâr*" olduklarından[911]; 20 S. 1025/9 Mart 1616'da, hassa bostancılardan 7. bölükteki bir bostancı *"yarar ve emekdâr"* olduğundan[912]; M. 1030/Aralık 1620'de, hassa bostancılardan iki bostancı "*emekdâr*" olduğundan[913]; Gurre-i Câ 1030/24 Mart-2 Şubat 1621'de, 7 bostancı *"yarar ve emekdâr"* olduğundan[914]; 8 Ca. 1030/31 Mart 1621'de, hassa bostancılardan bir nefer *"yarar ve emekdâr"* olduğundan[915]; 16 M. 1031/1 Aralık 1621'de, hassa bostancılardan 4 nefer "*emekdâr*" olduğundan[916]; 10 Ra 1050/30 Haziran 1640'ta, Hasbahçe bostancılarından biri, "*emekdâr*" olduğundan[917]; 29 C. 1050/16 Ekim 1640'ta, Hasbahçe'nin 3 bostancısı "*emekdâr*" olduğundan[918]; 25 Ş. 1050/10 Aralık 1640'ta, hatt-ı hümâyunla, 6 bostancı

[900] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 137.
[901] BOA, KK.RSK, nr. 259, s. 51.
[902] Uluskan, *Divân-ı Hümâyun Çavuşları,* s. 80, 83.
[903] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 146.
[904] BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 95.
[905] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 28.
[906] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 27 (19 Ş. 1021/15 Ekim 1612).
[907] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 27.
[908] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 28.
[909] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 40.
[910] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 49.
[911] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 90.
[912] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 162.
[913] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 24.
[914] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 31.
[915] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 32.
[916] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 58.
[917] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 39.
[918] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 50.

"*emekdâr*" olduğundan[919]; 2 Z. 1052/21 Şubat 1643'te, hassa bostancılardan 3 nefer, "*emekdâr*" olduğundan[920]; 14 R 1053/2 Temmuz 1643'te, 11 bostancı "emekdâr" olduğundan[921]; 7 L. 1060/3 Ekim 1650'de, 2 bostancı "*emekdâr*" olduğundan[922]; 7 R 1060/9 Nisan 1650'de, 1 bostancı "*emekdâr*" olduğundan[923]; 25 Ra 1064/13 Şubat 1654'te, 1 bostancı "*emekdâr*" olduğundan[924]; 22 C. 1064/10 Mayıs 1654'te, Hasbahçe'nin 3. bölüğündeki bir nefer "*emekdâr*" olduğundan[925] ve 20 L. 1061/6 Ekim 1651'de, Hasbahçe'nin 1 ve 11. bölüklerindeki 1'er nefer, "*emekdâr*" bostancılardan olduklarından[926] dolayı, bostancıbaşının arzı ve hatt-ı hümâyun ile, dergâh-ı âlî çavuşları zümresine terfi etmişlerdir.

Bostancı ocağından, çavuşluğa terfi etmenin en önemli vesilelerinden birisi de, Hasbahçe ile diğer bahçe ve bostanlara ait mahsulleri toplayıp, bedelini padişaha takdim etmekti. Hasbahçe, Boğaziçi, Marmara sahilleri ve Edirne yolu üzerindeki bahçe ve bostanların mahsullerinin toplanması için bostancıbaşı, her yıl emektar neferlerden 12'sini görevlendirirdi. Bu göreve *"hizmet-i mütevellî"* denirdi[927]. Ürün hasat ve satma işi 1 yıl sürerdi. Bu süre, genellikle, Şevval ayının 1'inden başlayıp, ertesi yılın Ramazan ayının son gününe kadar devam ederdi. Başlangıçta bu görevi ifa eden 12 bostancıdan 6'sına çavuşluk, 6'sına da sipahilik verilirdi[928]. Sipahi olanların 14'er akça, çavuş olanların ise 10'ar akça yevmiye almaları kanun ve âdet gereği idi[929]. Sonraları, hizmet-i mütevelliyeyi ifa eden bu 12 emektar neferin 4'üne, günlük 15'er akça ile dergâh- âlî müteferrikalığı, 4'üne günlük 14'er akça ile sipahilik ve 4'üne ise günlük 10'ar akça ile çavuşluk verilmeye başlanmıştır[930].

---

[919] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 55.
[920] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 88.
[921] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 68.
[922] BOA, A.RSK, nr. 1519, s. 101.
[923] BOA, A.RSK, nr. 1519, s. 178.
[924] BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 68.
[925] BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 76.
[926] BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 40.
[927] 15 L. 1157/21 Kasım 1744 tarihli bir ruus kaydında, *"Beher sene bağçe-i hâssa ve bağihâ-yı sâ'ireden mu'tâd üzere tahsîli lâzım mahsûl-i hümâyûnun hidmet-i mütevellisinde bostânî neferâtından oniki nefer çerâğa buyurulmak mu'tâd-ı kadîm"* olduğu belirtilmiş, bu işte görevlendirilen *"on iki neferin dört neferine ondörder akça sipâhilik, dört neferine on beşer akça müteferrikalık ve dört neferine dahi onar akça çavuşluk bedeli müteferrikalık tevcîh"* olunduğu ifade edilmiştir (BOA, KK.RSK, nr. 261/7, s. 157). Bu uygulama, aynı yıl, Edirne bostancıları için de geçerli olmuştur (BOA, KK.RSK, nr. 261/7, s. 166, 13 Za. 1157 ve s. 442, 25 Z. 1158).
[928] Meselâ, 15 L. 1090/19 Kasım 1679'da, bahçe mahsulünü teslim eden 11'i Hasbahçe'den, 1'i diğer bahçelerden olmak üzere toplam 12 nefer, Bostancıbaşı Mustafa Ağa tarafından terfi için arz edilince, IV. Mehmed tarafından verilen onayla 6'sına sipahilik ve 6'sına çavuşluk verilmiştir (BOA, C.SM, nr. 6830). Yine bk. BOA, İE.HH, 47.
[929] 1092/1681'de Bostancıbaşı Ali Ağa'nın verdiği arz üzerine, Hasbahçe ile diğer bahçe ve bostanların mahsulünü toplayıp padişaha takdim eden 12 emektar neferin 6'sına 14'er akça yevmiye ile sipahilik ve 6'sına da, 10'ar akça ile çavuşluk verilmiştir (BOA, AE.MMD.IV, nr. 12170).
[930] 10 L. 1112/20 Mart 1701'de, Hasbahçe ile diğer bahçe ve bostanların mahsullerinin tahsil edilişinde hizmet eden 12 bostancının kanun üzere dirlikleri verilmesi Bostancıbaşı Mustafa Ağa tarafından arz edilmesi üzerine, kendilerine kanunlarına uygun olarak, 4'üne çavuşluk; 4'üne müteferrikalık ve 4'üne ise, sipahilik

18. yüzyılda, bahçe ve bostan gelirini takdim edenlere verilecek dirlikler, *"İrâd-ı mukarrereye kesir gelmemek içün düşen mahlûlâtdan virilmek üzre inâyet ve ihsân"* buyurulması kararlaştırılmış[931], böylece, boş kadro bulunduğunda verilmeye başlanmıştır. Bulunan mahlullerin kimden, hangi bölük veya cemaatten, ne kadar bulunduğu listeye yazılır ve kime, ne kadar, hangi kadro ile verildiği de belirtilirdi[932]. Bu belgelerdeki *"çavuşluk bedeli 10'ar akça ile müteferrikalık"* kaydından, çavuşluk yevmiyesi ile müteferrikalık gediğinin tasarruf edilebildiği anlaşılmaktadır.

Bostancıbaşının sorumluluğundaki bahçe, bostan ve koruların mahsulünü toplayıp teslim ederek terfi almak, sadece bostancılara mahsus bir hak değildi. Mahsul toplama işinde hangi zümrenin emektar neferleri çalıştırılmışsa, onlara terfi verilirdi. Meselâ, 1091/1680'de, her sene olduğu gibi bu sene de, koru gelirleri padişaha ıstabl-ı âmire hizmetlileri tarafından takdim edilince, kanun gereği 12 korucuya sipahilik verilmiştir. Bunların padişaha arzı ise Mirahur Süleyman Ağa tarafından yapılmıştır[933].

Sancak ve eyaletlere atanan bostancıbaşıların, kendileri ile beraber maiyetini *"taşra"* çıkarmaları da, bostancıların çavuş olmalarına sebep olabilmekteydi[934]. Meselâ, 24 S. 1050/15 Haziran 1640'da, Bosna Beylerbeyi olan Bostancıbaşı Duçe Mehmed Paşa[935], tevabilerinden olan bostancı ocağı kâtibi ile bir bostancıyı, kendisiyle beraber *"taşra çıkmağla"* arz edince, bu iki bostancı kanunları üzere müteferrika-i dergâh-ı âlîye dahil edildiği gibi[936]; bunların dışında, yine aynı gün ve aynı gerekçe ile 8 kişi dergâh-ı âlî çavuşluğuna[937]; 10 kişi ise *"kapuculuk-ı dergâh-ı âlî"*[938] zümresine dahil edilmişlerdir.

---

verilmiştir (BOA, İE.SM, nr. 1787). Bunlardan müteferrika olanların 15'er, çavuş olanların 10'ar ve sipahi olanlarının ise 14'er akça yevmiye aldığına dair bk. BOA, İE.SM, nr. 2914 (28 N. 1121/1 Aralık 1709).

931 Bu uygulamaya ilk olarak 29 L. 1123/10 Aralık 1711 tarihinde rastlanılmaktadır. Bu tarihte, saray bahçelerinin ve diğer bahçelerin mahsulünü toplayıp, padişaha takdim eden 12 bostancı, Bostancıbaşı Ahmed Ağa tarafından dirlik için arz edilmiştir. Ancak arza verilen cevapta, *"İrâd-ı mukarrereye kesir gelmemek içün düşen mahlûlâtdan virilmek üzre inâyet ve ihsân"* buyurulması istenmiştir (BOA, C.SM, nr. 1700).

932 BOA, KK.RSK, nr. 261/7, s. 429 (20 Za. 1158/14 Aralık 1745); BOA, C.SM, nr. 2281 (22 L. 1166/22 Ağustos 1753). Bu uygulama 1158/1745 yılında, Edirne bostancıları için de geçerli olmuştur (BOA, KK.RSK, nr. 261/7, s. 442, 25 Z. 1158).

933 BOA, AE.SMMD.IV., nr. 12165.

934 Bu uygulama, diğer ocaklarda da görülmektedir: Meselâ, vezaretle Bağdat eyaletine giden Silâhdar Mustafa Ağa ile birlikte 90 nefer (BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 50, Gurre-i Za. 1061/16 Ekim1651); *"vezaretle taşra çıkan Silâhdâr Mustafa Paşa ile"* 94 nefer (BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 127, 5 Ra. 1062/15 Şubat1652) çıkmıştır. Yine, Ra. 1062/Şubat 1652'de, IV. Mehmed'in silâhtarı olan Muslu Ağa, vezirlikle dışarı çıkınca, kendisi ile beraber 100 nefer gılman-ı hassa da çıkarılmıştır (Naima, *Tarih*, V, s. 188). IV. Mehmet dönemi veziriazamı olan Tarhuncu Ahmet Paşa da, harem-i hassadan, efendisi Mustafa Paşa silâhtarlıktan Mısır'a çıkınca, o da sipahilikle beraber çıkarak hizmetinde bulunmuştur (Naima, *aynı eser,* s. 280).

935 Naima, III, 301-2. Bu tarihte, IV. Murad'ın en gözde devlet adamlarından biri olan *"Dûçe Mehmed Paşa, bostâncıbaşılıkdan Bosna Eyaleti ile çıkub Edirne'de serasker nâmıyla muhafazaya me'mûr"* olarak oturmuştur.

936 BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 38.

937 BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 38.

938 BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 38. Yine bk.

Bostancı ocağında bazen, yaşlılık da, çavuşluğa terfie sebep olabilirdi[939]. Yine, bazen bir kısım bostancılar, ferman gereği[940]; bir kısmı, bostancıbaşının arzı üzerine[941]; bir kısmı, *"ihrâcı lâzım olduğu"* için[942] ve bir kısmı da, kanun gereği[943] çavuşluğa terfi edebilmekteydi.

Bostancı ocağından çavuşlar zümresine terfi edenlerin yevmiyeleri farklılık arz ederdi. Bu rakam 8[944], 10[945], 15[946]; 20[947] akça olabildiği gibi, bazen de, ulufesi ile çıkanlarda daha da yükselebilirdi. Meselâ, 19 S. 1023/31 Mart 1614'te, hatt-ı hümâyun ile çavuşluk-u dergâh-ı âlî zümresine çıkan, Hasbahçe müteferrikalarından ve eski Kuleli bahçesi üstadı olan Ali Hersek, sahip olduğu günlük 39 akça ulufesiyle çavuşluğa terfi etmiştir[948].

Bostancılardan çavuşluğa terfi edenler bu zümreye dahil olurken, aralarından bir kısmı da, bostancı ocağında çavuşluk kadrosu ile bulunabilirdi. Genellikle 16. yüzyılın ikinci yarısında rastlanılan bu tür çavuşlukların, sayı ve kadroları zaman içerisinde farklılık göstermektedir. C. 980/Ekim 1572'de, bostancı ocağında 5 çavuş bulunmakta ve kadroları 1., 5., 6., 7., 15. bölüklerde iken[949]; B. 984/Ekim 1576'da ise sayıları 6'ya çıkmış ve kadroları 1., 5., 6., 7., 15., 17. bölüklerde[950] ve M. 991/Şubat 1583'te ise sayıları 3'e düşmüş olup, kadroları ise 1., 5. ve 15. bölüklerde bulunmaktaydı[951]. M. 994/Ocak 1586 mevacibi döneminde sayıları tekrar 5'e çıkan çavuşlar, Hasbahçe'nin 1., 5., 7., 15. ve 17. bölüklerinde yer alırken[952]; Ca. 1000/Şubat 1592'de sayıları yine 3'e düşmüş olup kadroları 1., 5. ve 15. bölüklerde bulunmaktaydı[953]. Bunların bir kısmı bostancı müteferrikalarından olup, ocaktan terfi edince eyaletlerde belli görevlere atanırlardı[954]. Bostancı ocağında çavuşluk kadrosunda yer alanlardan bazıları, bahçelere usta olarak da atanabilirlerdi. Boşalan çavuşluk kadrolarına,

---

[939] Emektar, pir ve ihtiyar olmalarından dolayı üç bostancıdan ikisinin kapıcı, birininse çavuş olduğuna dair bk. BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 56 (20 Za. 1063/12 Ekim 1653).
[940] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 72 (19 Ş. 1051/23 Kasım 1641).
[941] BOA, A.RSK, nr. 1519, s. 85 (4 N. 1060/31 Ağustos 1650).
[942] *"İhrâcı lâzım olduğu"* bostancıbaşı tarafından arz edilen 4 bostancıdan 2'sine çavuşluk verildiğine dair bk. BOA, A.RSK, nr. 1519, s. 130 (20 Ca. 1060/21 Mayıs 1650).
[943] BOA, A.RSK, nr. 1525, s. 9 (21 C. 1062/30 Mayıs 1652).
[944] 29 B. 1071/30 Mart 1661'de, Has ahır halifesi Ahmed Şumnu'nun bostancıbaşının arzı üzerine 8 akça yevmiyeyle çavuşluğa terfi ettiğine dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 146.
[945] 4 C. 1062/13 Mayıs 1652'de, Hasbahçe'nin 18. bölüğündeki Ali Mustafa'ya, Bostancıbaşı Mehmed Ağa arzı üzerine, 10 akça yevmiye ile çavuşluk verildiğine dair bk. BOA, A.RSK, nr. 1525, s. 1.
[946] 21 S. 1023/2 Nisan 1614'te, bostancı Mehmed (BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 85) ve 21 Z. 1064/2 Kasım 1654'te, ocak berberbaşısı Osman (BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 95) 15'er akça yevmiye ile çavuşluğa terfi etmiştir.
[947] 6 Ca. 1056/20 Haziran 1646'da, Haseki Ali Ağa'nın 20 akça yevmiye ile dergâh-ı âlî çavuşluğu verilmiştir (BOA, KK.RSK, nr. 259, s. 51).
[948] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 85.
[949] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 951-956.
[950] BOA, *MAD,* nr. 16258, s. 69-76.
[951] BOA, *MAD,* nr. 6559, s. 71-81.
[952] BOA, *MAD,* nr. 6342 (Muharrem 994 mevacibi dönemi).
[953] BOA, *MAD,* nr. 16296, s. 593-602.
[954] 3 C. 1057/6 Haziran 1647'de, bostancılar çavuşu müteferrika Osman'a, *"Ağalık-ı gurebân-ı Bağdad"* verildiğine dair bk. BOA, A.RSK, nr. 1497, s. 71.

Hasbahçe'deki bölükbaşılar tayin edilirdi. Nitekim, L. 1000/Temmuz 1592'de, bostancı ocağının 17. bölüğündeki çavuş, Cebeciköy'deki Mustafa Paşa bahçesine usta olarak atanınca, yerine 11. bölüğün bölükbaşısı atanmıştır[955]. Aralarında başçavuş[956] olanlarına rastlanılan bostancı ocağındaki çavuşların, bostancı ortası vakfına mütevellilik (*"mütevelli-yi orta-yı bostâniyân-ı hâssa"*) edenlere de rastlanılmaktadır[957].

Bostancı ocağından çavuşluk kadrosuna yapılan en yüksek sayıdaki terfiler 1041/1632 yılına aittir. Reşen 1041/ŞMN. 1632'de, 32[958] ve Lezez 1041/MHT. 1632'de de, 32[959] olmak üzere toplam 64 bostancı çavuş-ı dergâh-ı âlî olmuştur. Masar 1050/MHT. 1640'da ise, bostancı ocağında, Hasbahçe bölüklerinden 12 nefer çavuş olarak terfi etmiştir[960]. Yine, Recec 1072/A. 1661-OŞ. 1662 döneminde, 14 nefer *"çavuş-ı dergâh-ı âlî şüde"* kaydıyla çavuş[961]; Lezez 1096/EEK. 1685'te, Hasbahçe'den 4 ve Çatalca bahçesinden de 1 olmak üzere, toplam 5 bostancı[962]; Reşen 1122/EEK. 1710'da[963] da, 8 bostancı çavuş-ı dergâh-ı âlî olarak terfi etmiştir. Bu tür çavuşluğu olanların bir kısmı, nefer ulufesi ile gediğine tasarruf ederdi[964].

6.3.2. Kapıcılar Zümresi

Kapıcılar, Osmanlı devlet teşkilâtında, saray kapılarını bekleyen bir sınıftı[965]. Kanunname ve vesikalarda Arapça bevvâb, bevvâbîn, Farsça bevvâb olarak geçen kapıcılar, kuruluş yıllarından beri Edirne Sarayı'nda, fetihten sonra da İstanbul'daki Eski Saray, Yeni Saray, Galatasaray ve sancağa çıkan şehzadelerin saraylarında görev yaparlardı[966]. Topkapı Sarayı'nın birinci (Bâb-ı hümâyun) ve ikinci (Bâbü's-Selâm) kapılarında nöbet tutan kapıcıların imtiyazlıları ikinci kapıda görevli olanlar olup, *"bevvâbân-ı dergâh-ı âlî"* unvanıyla anılırlardı. Kapıcılar, Divân-ı hümâyun ve ikindi divanlarında ayak hizmetleri görür; Cuma ve bayram selâmlıklarında padişaha refakat eder; bayram törenlerinde tahtın

[955] BOA, *MAD,* nr. 16297, s. 144 ve 147.
[956] 22 L. 1072/10 Haziran 1662'de, emekli olan 4 bostancı idarecisinden birisinin baş çavuş olduğuna dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 182.
[957] Meselâ, 18 Za. 1183/17 Mart 1770 tarihinde, bostancı ocağının vakfının mütevellisi Osman çavuş idi (BOA, C.AS, nr. 16842)
[958] BOA, *MAD,* nr. 16489, s. 48-89.
[959] BOA, *MAD,* nr. 16489, s. 97-135.
[960] BOA, *MAD,* nr. 5190, s. s. 64-75.
[961] BOA, *MAD,* nr. 4908, s. 221-274.
[962] BOA, *MAD,* nr. 6854, s. 76, 78, 108.
[963] BOA, *MAD,* nr. 16866, s. 57-109.
[964] 26 L. 1083/14 Şubat 1673'te, köşk emeklisi olan bostancı çavuşu Mustafa Abdullah'ın, o tarihe kadar 7 akçalık nefer ulufesiyle 5. bölükte bulunduğuna dair bk. BOA, İE.SM, 808.
[965] İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Kapıcı", *İA,* VI, 201.
[966] Abdülkadir Özcan, "Kapıcı", *DİA,* XXIV, 345.

karşısında ayakta dururlardı[967]. 16. asrın ikinci yarısından itibaren ikiye ayrılan kapıcıların, orta kapı veya dergâh-ı âlî diye isimlendirilen grubu 45 bölüğe ayrılmış olup, sayıları 1925; ikinci grubu oluşturan Bâb-ı hümâyun kapıcıları ise 5 bölükten meydana gelmekte olup, sayıları ise 417 idi[968]. Kapıcıların nefer ihtiyacı başlangıçta, devşirme gılmanlarından karşılanırdı. Sonraları saraydaki aşçı, helvacı, ekmekçi gibi görevlilerle, bostancı ocağından terfi edenlerden karşılanmaya başlanmıştır[969].

Bostancı ocağından kapıcılığa yükselmenin normal yolu, "*emekdâr*" olup *"kānûn üzere"* terfi etmekti. Bu şekilde, bostancı ocağından kapıcılığa çıkan bostancılara, genellikle 17. yüzyılda rastlanılmaktadır. Bu gerekçe ile, 28 M. 1023/10 Mart 1614'te 1[970]; 4 L. 1049/28 Ocak 1640'ta, 2[971]; 10 Ra 1050/30 Haziran 1640'da, 1[972]; 25 Ş. 1050/10 Aralık 1640'ta, 14[973]; 2 Z. 1050/15 Mart 1641'de, 1[974]; 7 Ra 1051/16 Haziran 1641'de, 1[975]; 13 C. 1052/8 Eylül 1642'de, 1[976]; 14 Ra 1053/2 Haziran 1643'te, 10[977]; 21 Z. 1052/12 Mart 1643'te, 2[978]; 5 B. 1056/17 Ağustos 1646'da, 1[979]; 7 Ca. 1057/10 Haziran 1647'de, 1[980]; 9 B. 1057/10 Ağustos 1647'de, 1[981]; 7 L. 1060/3 Ekim 1650'de, 1[982]; 6 R 1060/8 Nisan 1650'de, 1[983]; 27 M. 1071/2 Ekim 1660'da, 3[984] ve 20 L. 1061/6 Ekim 1651'de, 2 bostancı[985], emektar oldukları bostancıbaşı tarafından arz edilmesi üzerine, kapıcılar zümresine ilhak edilmişlerdir.

Bostancı ocağından kapıcılar zümresine terfide, faydalı ve makbul hizmetlerde bulunmanın da, etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu yararlı hizmet, ev basan haramileri yakalamak olduğu gibi[986]; bazen, aranan bir kişinin yakalanmasında hizmette ve gayrette

---

[967] Özcan, "Kapıcı", *DİA,* s. 345.
[968] Uzunçarşılı, "Kapıcı", *İA,* s. 201.
[969] Özcan, "Kapıcı", s. 345.
[970] 28 M. 1023/10 Mart 1614'te, bostancı Şaban Abdullah'ın emektar olmasından dolayı, dergâh-ı âlî kapıcılığına çıkarıldığına dair bk. BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 82.
[971] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 21 (4 L. 1049/28 Ocak 1640).
[972] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 39 (10 Ra. 1050/30 Haziran 1640).
[973] 25 Ş. 1050/10 Aralık 1640'ta, 14 emektar bostancıya dergâh-ı âlî kapıcılığı verilmesi hakkındaki hatt-ı hümâyun için bk. BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 55.
[974] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 62.
[975] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 67.
[976] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 82.
[977] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 68.
[978] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 88.
[979] BOA, KK.RSK, nr. 259, s. 85.
[980] BOA, KK.RSK, nr. 260, s. 46.
[981] BOA, KK.RSK, nr. 260, s. 67.
[982] BOA, A.RSK, nr. 1519, s. 101.
[983] BOA, A.RSK, nr. 1519, s. 179.
[984]BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 137.
[985] BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 40.
[986] Söz gelimi 27 R. 989/31 Mayıs 1581'de bostancı Ömer, Kuruçeşme'de ev basan haramilerden ikisini yakalayıp getirmesi üzerine kendisi, *"bevvâblık-ı dergâh-ı âlî"* ile ödüllendirilmiştir (BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 27).

bulunmak[987] ve bazen de, seferlerde bulunup hizmet etmek[988] olabilirdi. Yine, bostancıların yaşının kemale ermesi, yani *"pîr ve ihtiyâr"* olmaları[989], kapıcılığa terfie bir sebep olabildiği gibi; bazılarının da, artık *"ihrâcı lâzım olduğu"* için [990] kapıcılığa terfi ettikleri görülmektedir.

Kapıcılar zümresine dahil edilenlerin bir kısmı dergâh-ı âlî bevvâblarına, bir kısmı ise Bâb-ı hümâyun kapıcılığına çıkarılırdı. Söz gelimi 5 L. 1021/29 Kasım 1612'de, kapıcılığa çıkarılan 4 bostancıdan Mustafa, Fener bahçesinden Rüstem ve Beykoz bahçesinden Haydar, *"dergâh-ı âlî bevvâb"*larına dahil edilirken, Mahmud ise, *"Bâb-ı hümâyûn"* bevvâblarına çıkarılmıştır[991]. Kapıcılığa çıkarılan bostancıların bir kısmının yukarı kapıda görevlendirildikleri görülmektedir. Kayıtlarda *"yukaru kapuya"* terfi etmek olarak geçen bu ifade muhtemelen Bâbüsselam, yani orta kapı kapıcılığı için kullanılırdı. Yine Lezez 1155/A. 1742-OŞ. 1743'te, bostancı ocağında, 7. bölükte bulunan bir neferin isminin üzerine *"kapucu-yı sandal-ı hümâyûn"*[992] yazılmış olup bu da muhtemelen Hasbahçe'deki, padişah kayık ve sandallarının bulunduğu kayıkhaneden sorumlu bir görevli idi.

Kapıcılığa terfi eden bostancıların bir kısmının kapıcıbaşı olarak bu zümreye katıldıkları da olurdu[993]. Kapıcı olan bir bostancının, hem bostancı ocağında görev yapması, hem de kapıcılık gediği tasarruf etmesi ve onlardan gelen yevmiyeleri alması mümkündü. Meselâ, 20 R. 1126/5 Mayıs 1714'te ölen ve *"Bâb-ı hümâyûn bevvâblarından"* olan bostancı Mustafa, aynı zamanda Hasbahçe'deki 1. bölüğün de emektar bölükbaşısıydı[994]. Bu tür, birden fazla gediğe sahip olanların ölümü üzerine gedikler, yevmiyeleri ile birlikte birbirinden ayrılarak, hazine-mande edilebildiği gibi, hak edenlere de verilebilirdi. Yine, kapıcılar zümresine bir bostancının çıkabilmesi için, atanacağı kadronun boş olmasına dikkat edilirdi.

---

[987] Meselâ 28 Ra. 1053/16 Haziran 1643'te, bostancı Ali Hüseyin, aranan Nasuh Paşa'nın oğlunu yakalamada hizmet ettiği için, ödül olarak *"müteferrikalık-ı dergâh-ı âlî"* zümresine çıkarılmıştır. (BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 92).

[988] 23 B. 992/31 Temmuz 1584'te, *"dergâh-ı âlî bevvâblarına"* dahil edilen Hasbahçe bostancılarından 5. bölükdeki Ramazan'nın terfisinde rol oynayan etkene bakıldığında, veziriazam ile beraber Kefe'de, Tatar Muharebesi'nde bulunmasının etkili olduğu görülmektedir. Bu kayıt aynı zamanda, daha o tarihlerde, toplu olmasa bile küçük gruplar hâlinde veya en azından ferdi olarak, bostancıların savaşa katıldığını da göstermektedir (BOA, KK.RSK, nr. 244, s. 41).

[989] BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 56; BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 185.

[990] BOA, A.RSK, nr. 1519, s. 130 (20 Ca. 1060/21 Mayıs 1650).

[991] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 36. Bununla birlikte, 4 L. 1021/28 Kasım 1612 tarihli bir ruus kaydında, *"kapuculuk-ı dergâh-ı âlî"* ile *"Bâb-ı hümâyûn bevvâblığı"* aynı anlamda kullanılmıştır. Yenikapı'da bostancı olan Süleyman'ın, kanun gereği Bâb-ı hümâyun bevvâblığına çıkarılmasından bahsedilirken isminin üzerine, kendisi için arza konu olan mansıp olarak, *"kapuculuk-ı dergâh-ı âlî"* yazılmış; teklif edilen mansıbın onayından bahsedilirken de, bu sefer *"bâb-ı hümâyûn bevvâblığı"* ifadesi kullanılmıştır (BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 43)

[992] BOA, *MAD,* nr. 17137, s. 72.

[993] Masar 1057/ŞMT 1647'de, kapıcılar zümresine yükselen bostancılardan Hasbahçe'nin 1 neferi, *"ser-bevvâbin-i dergâh-ı âlî"* olarak terfi etmiştir. (BOA, *MAD,* nr. 7001, s. 74-126).

[994] BOA, İE.TCT, nr. 1843.

12 L. 991/29 Ekim 1583'te, kapıcılığa alınan bostancı Hasan için, "*düşenden*" kapıcılık verilmesinden bahsedilmiş olması da bu şartın gözetildiğini göstermektedir[995].

Bostancı ocağında, emektar ve yarar bostancıların yanı sıra, ocağın idarecileri de kapıcılığa terfi ederdi. Başta bostancıbaşı[996] olmak üzere, kapıcılar zümresine çıkanlar arasında ocak çavuşları[997], ocak kâtibi[998], ocak kethüdasının hazinedarı[999] ve bölük başılarına[1000] da rastlanılırdı.

Kapıcılığa çıkan bostancıları, bostancıbaşılar arz ederdi. Ama onun dışında, padişah yakınlarının[1001] ve yüksek makamdaki devlet görevlilerinin iltiması[1002] ve bahçe ustalarının arzı[1003] ile de, bostancılar kapıcılığa çıkabilirlerdi. Yine, arzda bulunan bir kısım bostancıların, *"istid'â-yı inâyet edip kānûnları"*[1004] ve *"yolları üzre behre-mend"* [1005] olmak ricasıyla, kapıcılığa çıkarılabildikleri de görülmüştür.

Sancak ve eyaletlere atanan bostancıbaşılar ile birlikte ocak mensuplarının *"taşra çıkma"*sı da, kapıcılığa yükselmeye bir vesile idi. Meselâ, 24 S. 1050/15 Haziran 1640'da, Bosna Beylerbeyi olan Bostancıbaşı Duçe Mehmed Paşa ile beraber diğer zümrelerin yanı sıra, *"kapuculuk-ı dergâh-ı âlî"*[1006] zümresine de çıkma olmuştur. Ayrıca, bahçe mahsullerini toplayıp padişaha takdim etmek, bostancıların kapıcılığa ve diğer bölüklere terfisi için, öteden beri uygulanagelen bir gelenekti[1007].

---

[995] BOA, KK.RSK, nr. 242, s. 12. Bu tür bir atama için yine bk. BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 27 (27 R. 989/31 Mayıs 1581).

[996] Bostancıbaşılar, doğal olarak kapıcıbaşılığa atanırlardı. Meselâ, Masar 1013/HTA. 1604'te, Bostancıbaşı Behram Hersek, *"ser-bevvâbân-ı dergâh-ı âlî"* olmuştur (BOA, *MAD,* nr. 16332, s. 91).

[997] 27 R. 979/18 Eylül 1571 tarihli bir hükümle, aralarında bostancılar çavuşu ve kâtibinin de bulunduğu 5 bostancı, kapıcılar zümresine çıkarılmıştır (BOA, *MD,* nr.12, s. 464, h. 890).

[998] C. 994/MH 1586'da, ocağın kâtibi Mahmud'un *"bevvâb-ı dergâh-ı âlî"* olduğuna dair bk. BOA, *MAD,* nr. 6342, s. 585.

[999] 6 L. 1021/30 Kasım 1612'de, ocak kethüdasının hazinedarı olan Mustafa Koca'nın, *"kapuculuk-ı dergâh-ı âlî"*ye terfi ettiğine dair bk. BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 39.

[1000] 8 L. 992/13 Ekim 1584'te, Hasbahçe'deki 3. bölüğün bölükbaşısı Mahmud Abdullah'ın, kapıcılar zümresine terfisi hakkında bk. BOA, KK.RSK, nr. 244, s. 117.

[1001] Meselâ, 8 L. 992/13 Ekim 1584'te, ocağın 3. bölüğünün bölükbaşısı Mahmud Abdullah, Ayşe Sultan iltimasıyla kapıcılığa atanmıştır (BOA, KK.RSK, nr. 244, s. 117).

[1002] 7 Ca. 1057/10 Haziran 1647'de, Çatalca Sarayı bahçesi bostancısı Mahmud, emektar olduğundan dolayı, Vezir Defterdar Paşa iltimasıyla, ulufesiyle dergâh bevvâbları zümresine çıkarılmıştır (BOA, KK.RSK, nr. 260, s. 47).

[1003] 15 M. 1050/7 Mayıs 1640'ta, Çatalca bahçesi hizmetlilerinden 7,5 akça yevmiyeye sahip emaktar bostancı Ali Avlonya, ustasının arzı üzerine dergâh-ı âlî kapıcıları zümresine çıkarılmıştır (BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 34).

[1004] 4 L. 1049/28 Ocak 1640'ta, 13. bölük ve 12. cemaatteki 1'er bostancının emektar olduklarını belirtip *"istid'â-yı inâyet"* etmeleri üzerine hatt-ı hümâyunla dergâh-ı âlî kapıcılarına ilhak edildiklerine dair bk. BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 21.

[1005] 6 R. 1062/17 Mart 1652'de rikâb-ı hümâyuna sundukları arzuhâl ile *"yolları üzre behre-mend"* olmayı rica eden 5 bostancıdan birisine kapıcılık verilmesi hakkındaki hatt-ı hümâyun için bk. BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 237).

[1006] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 38.

[1007] BOA, İE.HH, nr. 233 (10 L. 1088/6 Aralık 1677).

Bostancı ocağından kapıcılar zümresine çıkanların aldıkları yevmiyeler farklılık arz ederdi. Meselâ, 2 Z. 1050/15 Mart 1641'de bostancı Mustafa Koca, emektar oluşu, bostancıbaşı tarafından arz edilmesinden dolayı, 7 akça ile dergâh-ı âlî kapıcıları zümresine çıkarılırken[1008]; 7 Ra 1051/16 Haziran 1641'de, emektar bostancı olduğu bostancıbaşı tarafından bildirilen Ahmed Mostar'a ise, 6 akça ile dergâh-ı âlî kapıcılığı verilmiştir[1009]. Kapıcılığa çıkan bostancıların aldıkları yevmiyelere bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: 18 Z. 988/24 Ocak 1581'de, *"yukaru kapuya"* terfi eden bir bostancı 7[1010]; 11 Ra 989/15 Nisan 1581'de, yukarı kapıya kapıcı olarak, bevvâblık-ı dergah-ı âlî ile terfi eden bir bostancı 7 akça[1011]; 5 B. 1056/17 Ağustos 1646'da, Hasbahçe'de oturaklığa sahip olan bir bostancı, bevvâblık-ı dergâh-ı âlî zümresine ulufesi olan 6 akça[1012]; 9 B. 1057/10 Ağustos 1647'de, Davud Paşa bahçesinde bir bostancı yevmiyesi olan 11 akça[1013] ve 6 R 1060/8 Nisan 1650'de, 72. cemaatteki bir bostancı, yevmiyesi olan 7.5 akça[1014] ile kapıcılar zümresine çıkmışlardır.

Bostancı ocağından kapıcılar zümresine mutad terfilerin yanında, toplu terfiler de yaşanmıştır: 5 Ca. sene 990/28 Mayıs 1582'de, terfi eden 85 bostancının 66'sı[1015]; Lezez 1040/MHT. 1631'de terfi eden 68 bostancının 36'sı[1016]; Reşen 1041/ŞMN. 1632 mevacibi döneminde kapıya çıkan 159 bostancının 54'ü[1017]; Lezez 1041/MHT. 1632 mevacibi döneminde terfi eden 159 bostancının 51'i[1018]; 8 L. 1049/1 Şubat 1640'ta terfi eden 56 bostancının 46'sı[1019]; Masar 1050/MHT. 1640 mevacibi döneminde, 22 bostancının 10'u[1020]; 21 L. 1058/8 Kasım 1648'de, terfi eden 199 bostancının 49'u[1021]; Recec 1072/A. 1661-OŞ. 1662 mevacibi döneminde ocaktan çıkan 30 bostancının 6'sı[1022] ve 22 L. 1077/17 Nisan 1667'de, bostancı ocağından, *"behre-mend ve ber-murâd"* edilen 16 emektar neferin 6'sı[1023] kapıcılığa terfien ocaktan çıkmıştır.

[1008] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 62.
[1009] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 67.
[1010] BOA, KK.RSK, nr. 238, s. 229.
[1011] BOA, KK.RSK, nr. 238, s. 339.
[1012] BOA, KK.RSK, nr. 259, s. 85.
[1013] BOA, KK.RSK, nr. 260, s. 67.
[1014] BOA, A.RSK, nr. 1519, s. 179.
[1015] BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 384-385.
[1016] BOA, *MAD,* nr. 6996, s. 410-448.
[1017] BOA, *MAD,* nr. 16489, s. 48-89.
[1018] BOA, *MAD,* nr. 16489, s. 97-135.
[1019] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 24.
[1020] BOA, *MAD,* nr. 5190, s. 64-75 ve 93.
[1021] BOA, KK.RSK, nr. 260, s. 247-248.
[1022] BOA, *MAD,* nr. 4908, s. 221-274.
[1023] BOA, İE.SM, nr. 1179.

6.3.3. Müteferrikalar Zümresi

Bostancı ocağındaki neferlerin terfi ettiği gruplardan biri de, *"müteferrika-i dergâh-ı âlî"* zümresi idi. Müteferrikalar önceleri, saraydaki diğer görev ve hizmetlerden farklı olarak; soy, mevki veya düşünce bakımından seçkin olan kimselerden ayrılmış (tefrik edilmiş) anlamında olup, doğrudan doğruya padişahın hizmetine memur kimselerden oluşan bir cemaat idi[1024]. Sonraları bu ifade, diğer üst düzey devlet görevlilerinin maiyetlerinde bulunan hizmet erbabı için de kullanılmıştır[1025]. Bu zümrenin, devşirme kökenli yüksek mevki sahiplerinin çocukları için oluşturulduğu ileri sürülmektedir. Çünkü yüksek makamlara gelenler, devşirme sistemi gereği gayrimüslim reaya çocukları arasından seçildiğinden, vüzera ve ümera çocuklarının, babalarının yüksek mansıplarını veraseten almaları kanunen mümkün değildi[1026]. Eyyubî Efendi kanunnamesindeki *"Fasl der-kavânîn-i müteferrigân"* bölümündeki *"Bu tâife ekseriyâ sâhib-i şân ve zî-hânumân olan evlâd-ı kibâr ki, her biri babalarının gediğine geçmeğe isti'dâd-ı tahsîl etsün deyu müteferrika olup"* ifadesi de bu düşünceyi desteklemektedir[1027]. Müteferrikalar, müteferrikabaşının idaresinde olup, padişah savaşa gittiğinde onunla birlikte gider, şehri dolaştığında ise, önünde yürürlerdi[1028]. Sonraki dönemlerde vüzera, ümera, han ve sultan çocukları dışında, bostancılardan emektar olanlar da, kanun üzere bu zümreye alınmaya başlanmıştır[1029].

Bostancı ocağından müteferrikalığa geçişlerde, yine emektarlık ve kıdem ilk şarttı. Tespit edilen kayıtlara bakıldığında, müteferrika olanların genellikle uzun süre hizmet eden bostancıların hak eden emektarlarından çıkanlar olduğu görülmektedir: 22 Za. 1023/24 Aralık 1614'te 2[1030], 10 Ra 1050/30 Haziran 1640'ta 2[1031], 14 R 1053/2 Temmuz 1643'te 5[1032], 7 L. 1060/3 Ekim 1650'de 1[1033], 20 L. 1061/6 Ekim 1651'de 2[1034] ve Ca. 1088/Temmuz 1677'de 1 bostancı[1035], emektar oluşlarından dolayı bostancıbaşıların arzı üzerine, padişah fermanıyla müteferrikalığa çıkarılmışlardır.

[1024] M. Tayyip Gökbilgin, "Müteferrika", *İA,* VIII, 853.
[1025] Pakalın, *Tarih Terimleri,* II, 637.
[1026] Gökbilgin, "Müteferrika", *İA,* VIII, 853-4.
[1027] *Eyyubî Efendi Kanunnâmesi,* s. 30.
[1028] Gökbilgin, "Müteferrika", *İA,* VIII, 855; *"Hidemât-ı Divâniyyeden hidmet görmeyüp, ancak sa'adetlü hünkâr ile konup, göçüp kimsenin mahkûmu değillerdir."* (*Eyyubî Efendi Kanunnâmesi,* s. 30).
[1029] Gökbilgin, "Müteferrika", s. 856.
[1030] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 90 (22 Za. 1023/24 Aralık 1614).
[1031] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 39 (10 Ra. 1050/30 Haziran 1640).
[1032] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 68 (14 R. 1053/2 Temmuz 1643).
[1033] BOA, A.RSK, nr. 1519, s. 101 (7 L. 1060/3 Ekim 1650).
[1034] BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 40 (20 L. 1061/6 Ekim 1651).
[1035] BOA, İE.HH, nr. 72 (Ca. 1088/Temmuz 1677).

Müteferrikalığa çıkarılan neferler arasında, bostancı ocağının idarecilerinin çokluğu göze çarpmaktadır. Bu idareciler arasında ocak kethüdaları[1036], hasekiler, terekecibaşılar[1037], odabaşılar[1038], kireççibaşılar[1039] ve oduncubaşılara[1040] rastlanılmaktadır.

Bostancıbaşılar, sancak ve eyalet yönetimine atandıklarında, kendileri ile beraber bazı neferler de taşra çıkarak, müteferrrika-i dergâh-ı âlî zümresine atanırlardı. Meselâ, 24 S. 1050/15 Haziran 1640'ta, Bosna Beylerbeyi olan Bostancıbaşı Duçe Mehmed Paşa, tevabilerinden olan bostancı ocağı kâtibi İsmail Mustafa ile yine Mustafa isminde diğer bir bostancıyı, kendisiyle beraber *"taşra çıkmağla"* arz edince, bu iki bostancı kanunları üzere müteferrika-i dergâh-ı âlîye dahil edilmiştir[1041]. Yine, Gurre-i B. 1054/3-12 Eylül 1644'te, 6 nefer bostancı, *"Rûm-ili beglerbegisi olan Paşa ile ma'an taşra çıkmakla"*[1042], diğer 6'sı ise *"taşra çıkma"*ları hakkında verilen hatt-ı hümâyun gereği kanunlarına uygun olarak müteferrikalık-ı dergâh-ı âlî zümresine dahil edilmişlerdir[1043].

Bir kısım bostancılar da, ocakta gereken süre kadar hizmet etmeleri üzerine çıkmaları gerektiğinden dolayı, bostancıbaşının teklifi üzerine müteferrika-yı dergâh-ı âlî zümresine dahil edilmişlerdir. Bu şekilde, 8 L. 1049/1 Şubat 1640'ta, 1[1044]; Selh-i N 1063/24 Ağustos 1653'te, 2[1045]; 19 Ş. 1051/23 Kasım 1641'de, 3[1046]; 14 R 1053/2 Temmuz 1643'te, 17[1047]; 7 N 1053/19 Kasım 1643'te, 2[1048]; 28 Ra 1053/16 Haziran 1643'te, 4[1049]; 16 Ş. 1058/5 Eylül 1648'de, 41[1050]; 7 L. 1064/21 Ağustos 1654'te, 4[1051]; Gurre-i R 1064/19 Şubat 1654'te, 1[1052] ve Ca. 1088/Temmuz 1677'de, 1 bostancı[1053], bostancıbaşının arzı ile kanun üzere, müteferrikalar zümresine terfi ettirilmiştir.

[1036] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 39 (20 L. 1021/14 Aralık 1612).
[1037] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 50 (25 Ş. 1050/10 Aralık 1640).
[1038] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 81 (3 Ca. 1052/30 Temmuz 1642); BOA, İE.SM, nr. 2505 (4 N. 1107/7 Nisan 1696).
[1039] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 88 (21 Z. 1052/12 Mart 1643).
[1040] BOA, KK.RSK, nr. 259, s. 56 (23 Ca. 1056/7 Haziran 1646).
[1041] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 38.
[1042] BOA, A.RSK, nr. 1515, s. 11.
[1043] BOA, A.RSK, nr. 1515, s. 12.
[1044] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 24 (8 L. 1049/1 Şubat 1640).
[1045] BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 51 (Selh-i N. 1063/24 Ağustos 1653).
[1046] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 72 (19 Ş. 1051/23 Kasım 1641).
[1047] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 93 (14 R. 1053/2 Temmuz 1643).
[1048] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 98 (7 N. 1053/19 Kasım 1643).
[1049] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 92 (28 Ra. 1053/16 Haziran 1643).
[1050] BOA, KK.RSK, nr. 260, s. 212 (16 Ş. 1058/5 Eylül 1648).
[1051] BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 87 (7 L. 1064/21 Ağustos 1654).
[1052] BOA, A.RSK, nr. 1527 s. 69 (Gurre-i R. 1064/19-20 Şubat 1654).
[1053] BOA, İE.HH, nr. 72 (Ca. 1088/Temmuz 1677).

Bazı bostancıların *"nâ-mahal"* olmalarından dolayı, müteferrikalar zümresine ilhak edildiğine rastlanıldığı gibi[1054]; bazılarının ise, *"ihrâcı lâzım"* olduğundan müteferrikalığa yükseldiği görülmektedir[1055]. Yine bazıları da, bizzat kendi arzları ile, *"yolları üzere behremend olma*"yı "*recâ eyledikleri"*nden dolayı müteferrika olmuşlardır[1056].

Bostancıların, dergâh-ı âlî müteferrikalığına terfi etmelerinin bir diğer yolu da, yıl içinde bahçe mahsullerini toplayıp, bedelini padişaha arz etmekti. Bu görevi yerine getiren 16 veya 12 emektar bostancıdan bir kısmı müteferrikalar zümresine çıkarılırdı. Bahçe mahsullerini toplayarak bedelini padişaha takdim eden bostancılardan, 10 L. 1088/6 Aralık 1677'de, 16 bostancıdan 2'sine[1057]; 10 L. 1112/20 Mart 1701'de, 12 bostancıdan 4'üne[1058]; 28 N 1116/24 Ocak 1705'te, 1'ine[1059] ve 28 N 1121/1 Aralık 1709'da da, 4 bostancıya[1060] müteferrikalık verilmiştir.

29 L. 1123/10 Aralık 1711 tarihinden itibaren, bahçe mahsullerini tahsil edip rikâb-ı hümâyuna takdim eden bostancılara verilecek mansıplar için, atanacakları kadroların boş ve bu boş kadrolara ait ulufelerin olması şartı getirilmiştir. Bu uygulamaya, boş kadro olmadan yapılan atamaların, mevcut gelirlerin azalmasına sebep olmasından dolayı başvurulmuştur. Böylece, bu hizmette bulunanlara verilecek boş kadrolar, ki genellikle sahiplerinin ölümü üzerine boşalan kadrolardı, bostancıbaşı tarafından bulunup, arzın üst tarafına yazılırdı. Burada, mahlullerinin kimlerden, ne miktarda yevmiyeyle kaldığı ayrıntılı bir şekilde yazıldıktan sonra, gediklerin toplam ulufesi yazılır ve bu toplam ulufe, mansıplara teklif edilenlere kanun gereği bölüştürülürdü. Bu yeni uygulamaya göre, 29 L. 1123/10 Aralık 1711 tarihinde, 4[1061]; 15 L. 1157/21 Kasım 1744'te, 4[1062]; 20 Za. 1158/14 Aralık 1745'te, 4[1063] ve 22 L. 1166/22 Ağustos 1753'te de, 4 bostancıya[1064] müteferrikalık verilmiştir.

Müteferriklığa çıkan bostancıların, yevmiyeleri farklılık gösterirdi. Bu zümreye atananlar arasında en yüksek yevmiye 100 akça, en düşük yevmiye ise 15 akça idi. Yüksek yevmiye ile müteferrika olanlar genellikle ocağın idarecileridir. Bunlar, sahip oldukları

[1054] 11 M. 1064/2 Aralık 1064'te, bostancı Hasan, *"nâ-mahal"* olduğundan dolayı, Hasbahçe kadrosundan aldığı 39 akça yevmiyesi hazine-mande olmak şartıyla, müteferrikalar zümresine çıkarılmıştır (BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 61).
[1055] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 25 (2 B. 1067/16 Nisan 1657).
[1056] BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 237 (6 R. 1062/17 Mart 1652); BOA, İE.SM, nr. 1179 (22 L. 1077/17 Nisan 1667).
[1057] BOA, İE.HH, nr. 233 (10 L. 1088/6 Aralık 1677).
[1058] BOA, İE.SM, nr. 1787 (10 L. 1112/20 Mart 1701).
[1059] BOA, İE.SM, nr. 2648 (28 N. 1116/24 Ocak 1705).
[1060] BOA, İE.SM, nr. 2914 (28 N. 1121/1 Aralık 1709).
[1061] BOA, C.SM, nr. 1700 (29 L. 1123/10 Aralık 1711).
[1062] BOA, KK.RSK, nr. 261/7, s. 157 (15 L. 1157/21 Kasım 1744).
[1063] BOA, KK.RSK, nr. 261/7, s. 429 (20 Za. 1158/14 Aralık 1745).
[1064] BOA, C.SM, nr. 2281 (22 L. 1166/22 Ağustos 1753).

yüksek ulufeleri ile müteferrikalar zümresine ilhak edilmişlerdir. Meselâ, 20 L. 1021/14 Aralık 1612'de, Hasbahçe'de uzun seneler hizmet eden bostancılar kethüdası Mehmed, emektar olmasından dolayı 100 akçalık yevmiyesi ile[1065]; 25 Ş. 1050/10 Aralık 1640'ta, 9. bölükteki terekeci başı Ali Görice ve 5. bölükteki haseki Mahmud Edirne ulufeleriyle[1066]; 3 Ca. 1052/30 Temmuz 1642'de, emektar bostancılar odabaşısı İbrahim, 60 akçalık yevmiye ile[1067]; 23 Ca. 1056/7 Haziran 1646'da, bostancılar odun başısı emektar olduğundan 40 akça yevmiye ile[1068] ve 4 N 1107/7 Nisan 1696'da, Tekfurdağlı Mustafa Paşa sadaretinde bostancılar odabaşısı olan Mehmed, Köprülü Mustafa Paşa zamanında 70 akça yevmiyeyle[1069] müteferrika olmuşlardır. Bir kısım bostancılar ise, sahip oldukları ulufeleri hazineye devredilerek, müteferrikalıktan kaynaklanan ulufeyi tasarruf etmişlerdir. Meselâ, 29 C. 1050/16 Ekim 1640'ta Hasbahçe bostancılarından 2 nefere ve 6 B. 1050/22 Ekim 1640'da Ahmed isimli 1 nefere 25'er akça yevmiye[1070], Ca. 1088/Temmuz 1677'de, Bostancıbaşı Mustafa'nın arzı üzerine Hasbahçe emektarlarından 1 bostancıya 15 akça yevmiye[1071] ve 10 L. 1088/6 Aralık 1677'de, bahçe mahsullerini tahsil edip padişaha takdim eden 16 neferden ikisine 15'şer akça yevmiye[1072] verilerek, müteferrika-ı dergâh-ı âlî zümresine ilhak edilmişlerdir.

Bostancı ocağından müteferrikalığa çıkanların sayısı sâbit (standart) olmayıp, zamana ve duruma bağlı olarak değişkenlik arz ederdi. Bazen toplu çıkmalar da olurdu. Meselâ, 14 R 1053/2 Temmuz 1643'te, 17[1073]; 16 Ş. 1058/5 Eylül 1648'de, 41[1074] ve 21 L. 1058/8 Kasım 1648'de de, 20 bostancı[1075] müteferrikalığa terfi etmiştir. Yine, Reşen 1041/ŞMN. 1632 mevacibi döneminde 2[1076]; Lezez 1041/MHT. 1632'de, 6[1077]; Lezez 1047/MNM 1638'de, 3[1078]; Masar 1052/NMH. 1642'de, 2[1079]; Lezez 1057/KA. 1647-O. 1648'de, 2[1080]; Recec 1072/A. 1661-OŞ. 1662 mevacibi döneminde 7[1081]; Recec 1097/MNM 1686'da, 4[1082]; Lezez

[1065] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 39.
[1066] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 55.
[1067] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 81.
[1068] BOA, KK.RSK, nr. 259, s. 56.
[1069] BOA, İE.SM, nr. 2505.
[1070] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 50.
[1071] BOA, İE.HH, nr. 72.
[1072] BOA, İE.HH, nr. 233.
[1073] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 93 (14 R. 1053/2 Temmuz 1643).
[1074] BOA, KK.RSK, nr. 260, s. 212 (16 Ş. 1058/5 Eylül 1648).
[1075] BOA, KK.RSK, nr. 260, s. 247-248 (21 L. 1058/8 Kasım 1648).
[1076] BOA, *MAD,* nr. 16489, s. 48-89.
[1077] BOA, *MAD,* nr. 16489, s. 97-135.
[1078] BOA, *MAD,* nr. 6988, s. 990-1011.
[1079] BOA, *MAD,* nr. 6605, s. 74-88.
[1080] BOA, *MAD,* nr. 7001, s. 516-535.
[1081] BOA, *MAD,* nr. 4908, s. 221-274.
[1082] BOA, *MAD,* nr. 5347, s. 200-209.

1096/EEK. 1685'te 3[1083]; Recec 1097/MNM 1687'de, 4[1084]; Masar 1119/NMH. 1707'de, 4[1085] ve Reşen 1120/EKA. 1708'de ise, 4 bostancı[1086] müteferrika-i dergâh-ı âlî zümresine ilhak edilmiştir.

6.3.4. Kapıkulu Süvarileri Bölükleri

Altı bölük halkı olarak bilinen ve silâhtarlar, sipahiler, gurebâ-yı yemîn, gurebâ-yı yesâr, ulufeciyân-ı yemîn ve ulufeciyân-ı yesârdan oluşan kapıkulu süvarilerine olan terfilere, *"bölüğe çıkma"* veya *"bölüğe virilmek"* denilirdi. Bostancı ocağından, kapıkulu süvarilerinin silâhtarlar, sipahiler, ulufeciyân-ı yemîn ve ulufeciyân-ı yesâr bölüklerine çıkma olmuştur. Daha çok silâhtar ve sipahi bölüklerine çıktığı görülen bostancıların, sadece bir defa da, ulufeciyân-ı yemîn ve ulufeciyân-ı yesâra çıkarıldıkları tespit edilmiştir[1087].

6.3.4.1. Genel Olarak Bölüğe Çıkma

Bu başlık altında, bostancı ocağından terfi edip, *"kānûnları üzere bölüğe virilen"* bostancılar hakkında bilgi verilecektir. Esasında, yukarıda da açıklandığı gibi, *"bölüğe çıkmak"* ifadesi ile, kapıkulu süvarilerinin 6 bölüğü olan, silâhtar, sipahi, gurebâ-i yemin, gurebâ-yı yesâr, ulufeciyân-ı yemîn ve ulufeciyân-ı yesâr bölüklerine terfi etmek kasdedilmektedir. Ancak, söz konusu neferlerin, bahsedilen bölüklerden hangisine veya hangilerine çıktığı belirtilmeyip, sadece haklarında *"bölüğe çıkmak", "bölüğe virilmek", "bölüğe kaydolunmak"* gibi ifadeler kullanıldığından, ayrı bir başlık altında incelenmesi zaruri oldu. Yani, bu başlık altında incelenen bostancılar, kesin olarak kapıkulu süvarilerine terfi etmişlerdir.

Bostancıların bölüğe çıkmalarında da, terfilerde (be-dergâh) dikkate alınan genel kriterler geçerliydi. Ocaktan bölüğe çıkan neferlerin önemli bir kısmının "*yarar*", *"emekdâr"* veya *"yarar ve emekdâr"* oldukları görülmektedir. Bu bağlamda, 8 L. 1021/2 Aralık 1612'de, emektar 1 bostancı yarar[1088]; 27 Za. 1022/8 Ocak 1614'te, 1 bostancı emektar[1089]; 15 N 1030/3 Ağustos 1621'de, 1 bostancı yarar ve emektar[1090]; Ca. 1030/Mart 1621'de, 1 bostancı,

[1083] BOA, *MAD,* nr. 5347, s. 78-86.
[1084] BOA, *MAD,* nr. 5347, s. 200-209.
[1085] BOA, *MAD,* nr. 3950, s. 614-667.
[1086] BOA, *MAD,* nr. 4298, s. 402-426.
[1087] Reşen 1126/TAE. 1714'te, 6 bostancı ulufeciyân-ı yemîn ve 4 bostancı da, ulufeciyân-ı yesâra çıkarılmıştır (BOA, *MAD,* nr. 4301, s. 741-793).
[1088] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 43.
[1089] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 57.
[1090] BOA, İE.SM, nr. 98.

yarar ve emektar[1091]; 20 Za. 1031/26 Eylül 1622'de, 46 nefer, emektar[1092]; 11 Ş. 1031/19 Ağustos 1622'de, 1 bostancı yarar ve emektar[1093]; 29 Ş. 1031/9 Temmuz 1622'de, bostancı İlyas bin Kadir[1094] ile 5 N 1031/14 Temmuz 1622'de Sinan Şaban[1095], Süleyman Tuzla[1096] ve Mehmed[1097] bostancıbaşının arzı üzerine, yarar ve emektar; 8 N 1031/17 Temmuz 1622'de, 1 bostancı yarar ve emektar[1098]; N 1031/Temmuz 1622'de, 4 bostancı yarar ve emektar[1099]; 7 Za. 1031/13 Eylül 1622'de, 4 bostancı[1100]; 9 Za. 1031/15 Eylül 1622'de 3 bostancı[1101] *"hidmetleri bulunup"* yarar ve emektar; 16 Za. 1031/22 Eylül 1622'de, 1 bostancı yarar[1102]; 11 M. 1061/4 Ocak 1651'de, 8 bostancı, emektar[1103]; 4 M. 1068/16 Ekim 1657'de, 1 bostancı, emektar olduğundan[1104] ve 20 L. 1061/6 Ekim 1651'de de, 4 bostancı emektar olduklarından[1105] dolayı bostancıbaşının arzı üzerine, çıkan hatt-ı hümâyunla kanunlarına uygun olarak bölüğe verilmişlerdir.

Bir kısım bostancıların ise, hizmet sürelerinin dolması üzerine, bostancıbaşının arzı sonrası çıkan hatt-ı hümâyunla, kanunlarına uygun olarak bölüğe çıkmışlardır. Meselâ, 9 N 1014/18 Ocak 1606'da, 7[1106]; 9 S. 1032/13 Aralık 1622'de, 2[1107] ve 13 Z. 1061/27 Kasım 1651'de, 3 bostancı[1108], bu tarz üzere bölüğe çıkanlardandı. Yine, kendi arzları ile bölüğe çıkanlara da rastlanılırdı. Meselâ, 10 L. 1030/28 Ağustos 1621'de hassa bostancılardan Mehmed Bosna ve Mehmed Bayram *"rikâb-ı hümâyûna arz-ı hâl sunub inâyet recâ"* etmeleri üzerine, kendileri günlük 25'er akça ulufe ile bölüğe verilmişlerdir[1109]. Yine, 18 B. 1031/29 Mayıs 1622'de, hassa bostancılardan Ahmed, rikâb-ı hümâyuna arzuhâl sunup, emektar olduğunu belirtip 30 akça ile bölüğe çıkarılmasını rica etmesi üzerine, kendisi 20 akça ile bölüğe çıkarılmıştır[1110]. 10 Ş. 1031/20 Haziran 1622'de de, Hasbahçe bostancılarından

[1091] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 31.
[1092] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 71.
[1093] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 103.
[1094] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 107.
[1095] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 108.
[1096] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 109.
[1097] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 115.
[1098] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 117.
[1099] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 117.
[1100] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 130.
[1101] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 131.
[1102] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 135.
[1103] BOA, A.RSK, nr. 1519, s. 159.
[1104] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 34.
[1105] BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 40.
[1106] BOA, KK.RSK, nr. 256, s. 31.
[1107] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 142.
[1108] BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 104.
[1109] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 49.
[1110] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 93.

Abdurrahman, rikâb-ı hümâyuna arzuhâl sunup, emektar olduğunu belirtince, talep ettiği bölük, kendisine 14 akça yevmiye ile verilmiştir[1111].

Bostancıbaşı ve kendi arzları dışında bölüğe çıkanlar arasında, bahçe ustalarının ve Kırım Hanı'nın arzı ile çıkanlara da rastlanılmaktadır. Meselâ, 28 Ş. 1109/11 Mart 1698'de, Çatalca bahçesi mahsulünün tahsilinde hizmetleri geçen Salih Çatalca ve Mustafa Mehmed adlı iki bostancıya, çıkan hatt-ı hümâyun gereğince kanunlarına uygun olarak birer dirlik verilmesi, Çatalca bahçesi ustası Abdurrahman'ın verdiği arz ile olurken[1112]; N 1031/Temmuz 1622'de de, Ahmed Mustafa adında bir nefere 9 akça ile bölük verilmesi ise, Han hazretlerinin (Kırım Hanı) ricası ile olmuştur[1113].

Bölüğe çıkanlar arasında, ocak yöneticileri de bulunurdu. Meselâ, 25 Ş. 1050/10 Aralık 1640'ta, bostancıların emektarlarından baş haseki Mahmud Sofya ve ikinci haseki Ali Abdullah'a, hatt-ı hümâyunla kanunları gereği bölük verilmiştir[1114].

Bölüğe çıkan bostancıların ulufelerine bakıldığında, bir kısmı 25[1115], bir kısmı 20[1116], bir kısmı 14[1117], bir kısmı 7[1118], bir kısmı 9[1119] ve bir kısmı da, 10 akça yevmiye[1120] ile bölüklere verilmişlerdir.

6.3.4.2. Silâhtarlar Bölüğü

"Silâh taşıyan" anlamına gelen "*silâhdâr*", Selçuklulardan itibaren birçok Türk devletinde, sultana ait silâhların muhafazasından sorumlu görevli demekti. Osmanlı Devleti'nde silâhtar bu anlamı ile birlikte, vezirler ve devlet adamlarının kapı halkından bir kısmının adı olup, aynı zamanda kapıkulu süvarilerinin arasında yer alan bir askerî sınıfı da ifade ederdi[1121].

Bostancıların yükseldiği grup, kapıkulu süvarilerinin içinde yer alan ve sarı bayrak ismi de verilen işbu silâhtarlar bölüğü idi. Kapıkulu süvarilerinin ilk teşkil edileni olan Silâhtarlar bölüğünün başlıca görevleri arasında alaylarda ve Cuma selâmlıklarında padişahın solunda yürümek; savaşta, saltanat sancaklarının sol tarafında yer almak; yürüyüşlerde veya padişahın katıldığı seferlerde, sultanın geçeceği yolları açmak; köprüler yaptırmak; tuğların

[1111] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 104.
[1112] BOA, İE.SM, nr. 2275.
[1113] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 117.
[1114] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 55.
[1115] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 49 (10 L. 1030/28 Ağustos 1621).
[1116] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 93 (18 B. 1031/29 Mayıs 1622).
[1117] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 104 (10 Ş. 1031/20 Haziran 1622).
[1118] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 103 (11 Ş. 1031/19 Ağustos 1622).
[1119] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 117.
[1120] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 135 (16 Za. 1031/22 Eylül 1622).
[1121] Şerafettin Turan, "Silâhdar", *İA,* X, 642.

dikilmesi için, yolun iki tarafına "sancak tepesi" denilen yapma tümsekler hazırlatmak; seferde, padişah ve sadrazamların tuğlarını taşımak; törenlerde, sultanın yedek atlarını götürmek; padişahın camie gidişi esnasında fukaraya sadaka dağıtmak gibi görevler bulunurdu[1122].

Silâhtarlar ocağına önceleri, yalnız haremden çıkan iç oğlanları alınırdı. Daha sonra Galatasaray, İbrahim Paşa, İskender Paşa, Edirne saraylarından çıkan acemi oğlanlarla, sipahi çocukları, sağ ve sol ulufeciler bölüklerinden terfi edenler de bu bölüğe çıkarılırdı. Zamanla kapıkulu nizamının bozulması üzerine ocağa dışarıdan nefer alınmaya başlanmıştır[1123].

Silâhtarlar bölüğüne nefer gönderen ocaklardan birisi de bostancı ocağıydı. Ocaktan silâhtarlar zümresine alınmanın yolu, diğer dikey yükselmelerde olduğu gibi, *"yarar* ve *emekdâr"* olmaktan geçerdi. Meselâ, 2 C. 1015/5 Ekim 1606 tarihinde, bostancılardan günlük 5 akça yevmiyesi bulunan *"yarar ve emekdâr"* Hüseyin İlbasan, katıldığı savaşta bir düşmanın başını kesip getirerek *"küllî yoldaşlıkda bulunması"* üzerine, kanunlarına uygun olarak kendisi 14 akça ile silâhtarlar zümresine terfi ettirilirken[1124]; 2 C. 1015/5 Ekim 1606'da, bostancı Mehmed Kasım da, *"yarar ve emekdâr"* olmasından dolayı kanunları üzere günlük 14 akça ulufeyle[1125] ve yine 7 C. 1015/10 Ekim 1606'da, Mehmed Paşa bahçesi bostancısı olan Hüseyin İlbasan da, yarar ve emektar olduğundan 14 akça yevmiyeyle[1126] silâhtarlar zümresine ilhak edilmiştir. Ocağın farklı bölük ve cemaatlerinden gelen bu bostancıların önceki yevmiyeleri hazine-mande edilmiş, kendilerine yeni görevlerinin ulufesi tahsis edilmiştir.

Silâhtarlar zümresine çıkanlar arasında, bahçe ustalarına da rastlanılırdı[1127]. Bazen, silâhtarlığa terfi eden bostancıların, eski ve yeni görevlerinin her ikisini bir arada yürüttüğü de olurdu. Meselâ, Hasbahçe'de at oğlanı iken, 15 C. 989/17 Temmuz 1581'de çıkan hatt-ı hümâyunla ve 17 akça ile silâhtarlar zümresine çıkan Hüseyin[1128] için, 23 Ca. 989/25 Haziran 1581'de, bostancıbaşıya gönderilen bir hükümle, silâhtarlığı ile beraber atlara bakma görevini de yürütmesine engel olunmaması istenmiştir[1129].

[1122] *Eyyubî Efendi Kanunnâmesi,* s. 50-51; Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* II, 148-9; Turan, "Silâhdar", *İA,* X, 642.
[1123] Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* II, s. 148; Turan, "Silâhdar", s. 642.
[1124] BOA, A.RSK, nr. 1480, s. 12.
[1125] BOA, A.RSK, nr. 1480, s. 12.
[1126] BOA, A.RSK, nr. 1480, s. 13.
[1127] 6 R. sene 971/23 Kasım 1563'te, bostancıbaşının mühürlü tezkeresi üzerine, İskender Paşa bahçesinin ustası 15 akça ulufe ile dergâh-ı âlî silâhtarlarına ilhak edilmiştir (BOA, KK.RSK, nr. 218, s. 64).
[1128] BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 101.
[1129] BOA, *MD,* nr. 42, s. 67, h. 298.

Bir bostancının atanacağı silâhtar kadrosu, önceki sahibinin terakkilerle yükselmiş ulufesi ile verilmez, kadronun muayyen ulufesi ile terakkiler ayrıştırılır, ziyadeler hazineye, silâhtarlık ulufesi olan 14 akça ise, bu kadroya atanan bostancıya verilirdi. Meselâ, 7 C. 1015/10 Ekim 1606'da, Mehmed Paşa bahçesi bostancısı olan Hüseyin İlbasan yarar ve emektar olduğundan, peykân oğlanlarından 140. bölükde ve 24 akça yevmiyeye sahip olan müteveffa Mahmud Hasan'dan mahlul olan kadroya, kanunları üzere 14 akça ile silâhtarlar zümresine ilhak edilmiştir[1130].

6.3.4.3. Sipahiler Bölüğü

Sipahi, *"asker, çeri"* demek olan *"sipâh"* kelimesinden türeyen ve Osmanlı Devleti'nin askerî teşkilâtında farklı anlamlar kazanarak, çeşitli askerlik ve idare hizmetlerindeki görevliler için kullanılan bir tabirdir[1131]. Sipahilerin bir kısmı tımarlı, bir kısmı ise ulufeli olup, bostancıların terfi ettiği kısım, sipahilerin ulufeli olanlarıydı. Kapıkulu süvarilerinin en seçkin ve itibarlı bölüğünü oluşturan sipahiler bölüğüne ilk dönemlerde, yönetimde bulunan nüfuzlu devlet adamlarının ve ümeranın çocukları alınırdı[1132]. Fatih zamanında kurulan ve kırmızı bayrak da denilen bu bölük, barış zamanında cizye, âdet-i ağnam, mukataa ve devlete ait öteki malların tahsilinde görevlendirilirlerdi[1133].

Sipahi bölüğü, padişahların camiye gidişlerinde, sefere hareketlerinde ikişer ikişer sağ tarafında yürürler; savaş esnasında ise, kalp denilen ordu merkezinin sağ tarafındaki saltanat bayrakları altında[1134] ve bazen hükümdarın arka tarafında durur, savaşlarda çadırlarını hükümdar otağının sağında kurarlardı[1135]. Geceleri otağ-ı hümâyunu silâhtarlar bölüğü ile nöbetleşe beklemek, sancak tepeleri ihdas ederek güzergâh göstermek, cephede siper kazdırmak, muhasara edilen kaleye toprak sürdürmek gibi görevleri ifa ederlerdi[1136].

Sipahi olan ilk bostancı ile ilgili kayda, Z. 1000/Eylül 1592 mevacibi döneminde rastlanılmakta olup, bu bostancı Hasbahçe'nin 13. bölüğünde yer almaktadır[1137]. Sipahi bölüklerine çıkan bostancıların, diğer bölük ve ocaklara terfide olduğu gibi, "*yarar*" ve "*emekdâr*" olmaları gerekirdi. Meselâ, 22 M. 1026/30 Ocak 1617'de, bostancılardan

---

[1130] BOA, A.RSK, nr. 1480, s. 13.
[1131] M. Tayyip Gökbilgin, "Sipahi", *İA,* X, 689.
[1132] *"Bu tâife ekseriyyâ sâhib-i mecd ü şeref olan rüesâ-yı eslâf ve sipehsâlârân-ı eşrâf evlâdlarıdır. Her biri isti'dâdlarına göre taraf-ı pâdişâhîden ri'âyet olunur. Tahsîl-i emvâl-i mîrîye istihdâm ve ikrâm olunurlar",* (*Eyyubî Efendi Kanunnâmesi,* s. 49).
[1133] Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* II, 146-147.
[1134] *Eyyubî Efendi Kanunnâmesi,* s. 49.
[1135] Pakalın, *Tarih Terimleri,* III, 230.
[1136] Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* II, 147; Gökbilgin, "Sipahi", s. 692.
[1137] BOA, *MAD,* nr. 16297, s. 139-148.

İskender, Halil, Mehmed, Ömer, Ramazan, Ali, Mehmed, Mehmed, Mehmed ve Hasan isimli neferler, *"yarar ve emekdâr"* olduklarından 10'ar akça ile "*sipahiyân*" zümresine terfi etmişlerdir[1138]. Yine, 7 L. 1060/3 Ekim 1650'de, 8 bostancıdan 4'üne[1139] ve Ca. 1088/Temmuz 1677'de, 4 bostancıdan 1'ine[1140] aynı gerekçe ile sipahilik verilmiştir.

Sipahi bölüklerine çıkacak bostancılar vakti geldiğinde, kanun gereği terfileri için, bostancıbaşılar tarafından arz edildiğinde de, padişahın onayıyla terfi ederlerdi. Meselâ, 21 C. 1062/30 Mayıs 1652'de, 3[1141]; Selh-i N 1063/24 Ağustos 1653'te, 11[1142] ve 7 L. 1064/21 Ağustos 1654'te de, 7 bostancıya[1143] bostancıbaşıların arzı üzerine sipahilik verilerek terfi ettirilmişlerdir. Bazı bostancılar da, bizzat kendileri arzda bulunarak, sipahi bölüklerine çıkabilirlerdi. Ancak, bunların *"inâyet"*i hak edecek kadar kıdemli ve emektar olmaları gerekirdi. Meselâ, 4 L. 1049/28 Ocak 1640'ta, 2 bostancı[1144]; Gurre-i Z. 1061/15-24 Kasım 1651'de, bostancılar odabaşısı[1145]; 6 R 1062/17 Mart 1652'de, 2 bostancı[1146] ve 22 L. 1077/17 Nisan 1667'de de, 5 bostancı[1147] bu şekilde sipahiler zümresine ilhak edilmişlerdir.

Diğer bölüklere çıkmada olduğu gibi, bahçe mahsullerini toplayıp bedelini padişaha takdim etmek, bostancıların sipahiliğe terfisi için, öteden beri uygulanagelen bir yöntem idi. Meselâ, 10 L. 1088/6 Aralık 1677'de, bahçe mahsullerini tahsil edip padişaha takdim eden 16 neferden 4'üne kapıcılık, 2'sine müteferrikalık, 3'üne çavuşluk, 4'üne bölük verilirken, 3'üne de sipahilik verilmiştir[1148]. Yine, 15 L. 1090/19 Kasım 1679'da, 6[1149]; 5 L. 1091/29 Ekim 1680'de, 6[1150]; 1092/1681'de, 6[1151]; 10 L. 1112/20 Mart 1701'de, 4[1152]; 28 N 1116/24 Ocak 1705'te, 1[1153]; 28 N 1121/1 Aralık 1709'da, 4[1154]; 29 L. 1123/10 Aralık 1711'de, 4[1155]; 15 L.

[1138] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 192.
[1139] BOA, A.RSK, nr. 1519, s. 101.
[1140] BOA, İE.HH, nr. 72.
[1141] BOA, A.RSK, nr. 1525, s. 9.
[1142] BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 51.
[1143] *Aynı defter,* s. 87.
[1144] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 21.
[1145] BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 94.
[1146] BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 237.
[1147] BOA, İE.SM, nr. 1179.
[1148] BOA, İE.HH, nr. 233.
[1149] BOA, C.SM, nr. 6830.
[1150] BOA, İE.HH, 47.
[1151] BOA, AE.MMD.IV, nr. 12170.
[1152] BOA, İE.SM, nr. 1787.
[1153] BOA, İE.SM, nr. 2647.
[1154] BOA, İE.SM, nr. 2914.
[1155] BOA, C.SM, nr. 1700.

1157/21 Kasım 1744'te, 4[1156]; 20 Za. 1158/14 Aralık 1745'te, 4[1157] ve 22 L. 1166/22 Ağustos 1753'te de, 4 bostancıya[1158] bu yolla sipahilik verilmiştir.

Bazen de, bostancıbaşı tarafından arz edilen bostancıların bazısına dirlik verilmeyebilirdi. Meselâ, 24 C. 1090/2 Ağustos 1679'da, Bostancıbaşı Mustafa, emektar 4 bostancının 1'isini sipahilik, 1'isini müteferrikalık, 1'isini çavuşluk ve 1'isini de kapıcılık için arz etmiş; fakat, bunlardan sadece 2'sine sipahilik tevcih edilmiştir[1159]. Yine, bostancı ocağının rütbelileri arasında, sipah ağalığı ile terfi edenlere de rastlanılırdı. Meselâ, Gurre-i Z. 1061//15-24 Kasım 1651'de, hassa bostancıların odabaşısı Mehmed, sunduğu arz ile, *"mahal-i merhamet"* olduğunu belirtip, *"sipâhî ocağında sipâh ağalığı pâyesiyle kānûn üzere tekā'üd olmak recâ"* edince, çıkan hatt-ı hümâyun gereğince kendisine istediği mansıp verilmiştir[1160].

Sipahiler bölüğüne çıkan bostancıların aldıkları ulufenin, 17. ve 18. yüzyıllarda aynı olduğu görülmektedir. Meselâ, Ca. 1088/Temmuz 1677'de, 14[1161]; 10 L. 1088/6 Aralık 1677'te, 14 akça[1162]; 1092/1681'de, 14[1163]; 28 N 1121/1 Aralık 1709'da, 14[1164]; 29 L. 1123/10 Aralık 1711'de, 14[1165]; 15 L. 1157/21 Kasım 1744'te, 14[1166]; 20 Za. 1158/14 Aralık 1745'te, 14[1167] ve 22 L. 1166/22 Ağustos 1753'te de, yine 14 akçadır[1168].

Bostancıların sipahiliğe terfi işlemlerinde bazen karışıklıklar yaşanırdı. Meselâ, 20 Za. 1031/26 Eylül 1622'de Hassa bostancılardan 3,5 akça yevmiyesi olan İshak, hakkında çıkma ferman olanlardan biri olmasına rağmen, yanlışlıkla onun yerine Bali İlbasan kaydolmuş, ancak itiraz etmesi üzerine, Bali bostanda kalmış, İshak ise kanun üzere bölüğe çıkarılmıştır[1169]. Yine, 25 S. 1049/27 Haziran 1639'da, *"cemâ'at-i sipâhiyân"*, yevmiyeleri, bölükleri ve isimleri aynı olan 15. bölükteki Mustafa Malkara ve Mustafa Gülşeker ile ilgili bir işlemde de hata yapılmış, yapılan hata itiraz üzerine düzeltilmiştir[1170].

21 L. 1058/8 Kasım 1648 tarihinde, bostancı ocağından sipahiliğe önemli miktarda bir çıkma olmuştur. Bu tarihte terfi eden 199 bostancının, 20'si müteferrikalığa, 30'u çavuşluğa

[1156] BOA, KK.RSK, nr. 261/7, s. 157.
[1157] BOA, KK.RSK, nr. 261/7, s. 429.
[1158] BOA, C.SM, nr. 2281.
[1159] BOA, İE.SM, nr. 750.
[1160] BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 94.
[1161] BOA, İE.HH, nr. 72.
[1162] BOA, İE.HH, nr. 233.
[1163] BOA, AE.MMD.IV, nr. 12170.
[1164] BOA, İE.SM, nr. 2914.
[1165] BOA, C.SM, nr. 1700.
[1166] BOA, KK.RSK, nr. 261/7, s. 157.
[1167] BOA, KK.RSK, nr. 261/7, s. 429.
[1168] BOA, C.SM, nr. 2281.
[1169] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 71.
[1170] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 12.

ve 49'u kapıcılığa çıkarılırken, 100'ü de sipahiliğe çıkarılmıştır[1171]. Yine, Reşen 1041/ŞMN. 1632 mevacibi döneminde 71[1172]; Lezez 1041/MHT. 1632'de, 70[1173]; Lezez 1047/MNM 1638'de, 1[1174]; Lezez 1096/EEK. 1685'te 2[1175]; Recec 1098/ŞMN. 1687'de, Hasbahçe'den 145, diğer bahçelerden 48 olmak üzere toplam 193[1176]; Recec 1101/OŞM. 1690'da, 13[1177]; Reşen 1101/NMH. 1690'da 5[1178]; Masar 1105/EEK. 1693'te, Hasbahçe'den 5, bostanlardan 2 olmak üzere toplam 7[1179]; Masar 1119/NMH. 1707'de, 4[1180]; Reşen 1120/EKA. 1708'de, 7[1181]; Reşen 1121/EKA. 1709'da 22[1182] ve Reşen 1131/HTA. 1719'da da, 2 bostancı[1183] sipahiliğe terfi etmiştir.

6.3.5. Kapıkulu Piyadelerine Çıkan Bostancılar

6.3.5.1. Yeniçeri Ocağı

Bostancıların kalabalık gruplar hâlinde terfi ettikleri ocakların başında yeniçeri ocağı gelirdi[1184]. Yukarıda da bahsedildiği gibi bostancıların yeniçeri ocağına terfi etmelerine *be-dergâh* denilirdi. Bu ocağa terfi eden bostancılara 1000'er akça silâh bahası verilirdi[1185].

Bostancıların yeniçeriliğe çıkmaları, hizmetlerindeki kıdem ve emekliliklerine bağlıydı. Bostancılık kadrolarında belli süre hizmet ettikten sonra, yeniçerilerin ortalarına çıkarılırlardı. Meselâ, 25 C. 976/15 Aralık 1568'de kapıya çıkarılmaları için ferman verilen 300 bostancı, Hasbahçe'de hizmet eden bostancıların eskilerindendi[1186]. Bununla birlikte bir kısım bostancılar da yararlı bir hizmette bulunmaları sonrası yeniçeriliğe terfi ettirilmişlerdir.

[1171] BOA, KK.RSK, nr. 260, s. 247-248.
[1172] BOA, *MAD,* nr. 16489, s. 48-89.
[1173] *Aynı defter,* s. 97-135.
[1174] BOA, *MAD,* nr. 6988, s. 990-1011.
[1175] BOA, *MAD,* nr. 5347, s. 100-108.
[1176] Sipahi olan 193 bostancıdan Hasbahçe'dekilerin 68'nin, diğer bahçedekilerin 29'unun künyesine, *"Ber-mûceb-i fermân-ı âlî, 24 Ca. 98, cemâ'at-i sipâhiyân ilhâk şüd, bâ-reviş-i rikâb-ı hümayûn"* ve Hasbahçe'dekilerin 77'sinin, diğer bahçedekilerinin 19'unun künyesine ise, *"Cemâ'at-ı sipâhiyân ilhâk şüde, bâ-reviş-i hümâyûn, 24 Ca. 1098, ber mûceb-i fermân-ı âlî"* notu düşülmüştür (BOA, *MAD,* nr. 1730, s. 512-555).
[1177] BOA, *MAD,* nr. 6931, s. 572-605.
[1178] Künyelerine, *"Sipâhî dergâh-ı âlî şüde, bâ-reviş-i hümâyûn, 12 L. 1101"* kaydı düşülmüştür (BOA, *MAD,* nr. 4311, s. 554-576).
[1179] BOA, *MAD,* nr. 3951, s. 700-743.
[1180] BOA, *MAD,* nr. 3950, s. 614-667.
[1181] BOA, *MAD,* nr. 4298, s. 402-426.
[1182] BOA, *MAD,* nr. 6361, s. 416-440.
[1183] BOA, *MAD,* nr. 6555, s. 538-596.
[1184] Bu ocağa çıkmalar ocak kanunnamesi gereğiydi (*Kitâb-ı Müstetâb,* s. 7; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704),* s. 257).
[1185] Bu meblağın verilmesi *"kānûn-i kadîm bostâniyândan"* dı (Naima, *Tarih,* IV, 392).
[1186] *7 Numaralı Mühimme Defteri*, III, 341.

Meselâ, L. 978/Mart 1571 tarihinde çıkan yangında hizmet eden 150 acemi oğlanla birlikte 150 bostancı da kapıya çıkarılmıştır[1187].

Bostancılardan, vakti geldiği hâlde yeniçeriliğe çıkarılmayanlar işlerini gevşetip aksatmış, hatta bazıları bu sebepten firar etmişlerdir. Meselâ, Ş. 1001/3 Mayıs 1593 tarihinde ocakta, gecikmiş be-dergâhlardan dolayı bu tür huzursuzlukların yaşanması üzerine bostancıbaşı padişaha bir mektup göndermiş, mektubunda bahçe ve bostanlarda 40-50 yaşlarına geldikleri hâlde be-dergâh olmayan bostancıların sağa sola dağıldıkları, perişan ve perakende olduklarını bildirmiştir. Bunun üzerine Gurre-i Ş. 1001/3 Mayıs 1593 tarihinde çıkan bir hatt-ı hümâyunla her bahçeden eski ve emektar ikişer bostancının be-dergâh edilip yeniçeri ocağına gönderilmesi istenmiş ve bu durumdan yeniçeri ağasının da haberdar edildiği ifade edilmiştir[1188]. Buna göre Hasbahçe'den 40, diğer bahçelerden 130 olmak üzere toplam 170 bostancı be-dergâh olmuştur[1189].

Savaş gibi olağanüstü durumlar da, bostancıların yeniçeriliğe alınmasında etkili olmuştur. R 1059/Mayıs 1649'da donanmaya nefer lâzım olması üzerine yeniçeriliğe çıkarılan birkaç yüz bostancı sefere gönderilmiştir[1190]. II. Viyana Kuşatması sonrası devam eden savaşlar esnasında da çok sayıda bostancı be-dergâh edilip cepheye gönderilmiştir. Muharebelerin yapıldığı 1094-1110/1683-1699 yılları arasındaki süreçte bostancıların be-dergâh edildikleri dönemlere bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Masar 1095/OŞM. 1684 döneminde Hasbahçe'den 167, bostanlardan 121 olmak üzere toplam 288 bostancı be-dergâh edilmiştir[1191]. Recec 1097/MNM 1686 döneminde Hasbahçe'den 75, bostanlardan 31 bostancının künyesine konan *ref'* kaydı, bunların be-dergâh edilmelerine yorulabilir[1192]. Aynı şekilde, Masar 1099/KA. 1687-O. 1688 döneminde Hasbahçe'den 35, bostanlardan 33 olmak üzere toplam 68 bostancının künyesine *ref'* kaydı düşülmüştür[1193]. Reşen 1108/ŞMN. 1697'de Hasbahçe'de 549, Masar 1108/AEE. 1696'da bostanlarda 431 olmak üzere toplam 980 bostancının kadrosunun mahlul görünmesi, bunların terfi ettiklerini göstermektedir[1194]. Masar-Recec 1109/20 Temmuz 1697-20 Ocak 1698'de ise 1000 bostancı be-dergâh olmuştur[1195].

[1187] BOA, *MD,* nr. 10, s. 58, h. 155 (5 L. 978/2 Mart 1571); BOA, *MD,* nr. 14, s. 1128, h. 1662 (7 L. 978/4 Mart 1571).
[1188] BOA, *MD*, nr. 71, s. 174, h. 345.
[1189] BOA, *MAD*, nr. 6953, s. 822-849.
[1190] Naima, *Tarih,* IV, 392.
[1191] BOA, *MAD*, nr. 16754, s. 3-25.
[1192] BOA, *MAD*, nr. 5976, s. 546-589.
[1193] BOA, *MAD*, nr. 5347, s. 412-455.
[1194] BOA, *MAD*, nr. 720, s. 376-431.
[1195] BOA, İE.SM, nr. 2449 (15 S. 1110/23 Ağustos 1698).

Ocaktan yeniçeriliğe çıkışa ait tespit edilebilen ilk kayıtlar, Ra 956/Nisan 1549 tarihlidir. Bu tarihte Hasbahçe ve diğer bostanlardan toplam 42 nefer *"Cemâ'at-ı yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî"*nin değişik bölük ve cemaatlerine terfi etmiştir. Terfi eden neferlerin 17'si Hasbahçe'den çıkmış olup, yeniçerilerin 1., 6., 13., 26., 30., 31., 33., 38., 39., 43., 46., 56., 57. ve 58. bölükleri ile 36. cemaatine; Vadi-yi Büzürg bahçesinden çıkan 1 nefer 46. bölüğe; Kuleli bahçesinden çıkan 2 neferden biri 2., diğeri 38. bölüğe; Yalı-yı Sinan bahçesinden çıkan 2 nefer 7. bölüğe; Beşiktaş bahçesinden çıkan 1 nefer 7. bölüğe; Bebek Çelebi bahçesinden çıkan 3 neferin birisi 11., birisi 32., birisi de 34. bölüğe; Göksu bahçesinden çıkan 4 neferin biri 32., biri 33., biri 48. bölüğe ve birisi de 26. cemaate; Çubuklu bahçesinden çıkan 3 neferin birisi 32., birisi 34. ve birisi de 49. bölüğe; Beykoz bahçesinden çıkan 1 nefer 33. bölüğe; Çiftlik bahçesinden çıkan 1 nefer 33. bölüğe; Sultaniye bahçesinden çıkan 1 nefer 34. bölüğe; Tophane bahçesinden çıkan 1 nefer 39. bölüğe; İskender Paşa bahçesinden çıkan 2 neferin birisi 40., diğeri 55. bölüğe; Kiremitlik bahçesinden çıkan 2 neferin biri 11. cemaate, diğeri 40. bölüğe ve Halkalı bahçesinden çıkan 1 nefer 59. bölüğe terfi etmiştir[1196].

Bunların dışında, tespit edilen kayıtlara göre bostancı ocağında yeniçeriliğe yapılan toplu çıkmalar ve çıkan nefer sayısı şöyledir: 16. yüzyılda, Ş. 971/Mart 1564'te Hasbahçe'den 32[1197]; 17 L. 973/7 Mayıs 1566'da 20[1198] ve 26 L. 979/12 Mart 1572'de 300[1199]; C. 980/ Ekim 1572'de Hasbahçe'den 11, bahçelerden ise 23 olmak üzere toplam 34[1200]; N 980/Ocak 1573'te Hasbahçe'den 15, bostanlardan 17 olmak üzere toplam 32[1201]; L. 980/Şubat 1573'te bostanlardan 18[1202]; M. 986/Mart 1578'de 280[1203]; Lezez 1007/MHT. 1599'da Hasbahçe'den 113, Reşen 1007/ŞMN. 1599'da bostanlardan 223 olmak üzere toplam 336[1204] ve Masar 1008/AEE. 1599'da Hasbahçe'den 92, bostanlardan 178 olmak üzere toplam 270 bostancı yeniçeri ocağına terfi ettirilmiştir[1205].

17. yüzyılda, Lezez 1047/MNM 1638 döneminde Hasbahçe bölüklerinden 304, bostanlardan 243 olmak üzere toplam 547[1206]; Masar 1052/NMH. 1642 döneminde Hasbahçe'den 124, bostanlardan 174 olmak üzere toplam 298 bostancı be-dergâh olmuştur. Bu neferlerden 36'sının künyesine *kul-ı Bağdad* ifadesinin düşülmüş olması, onların Bağdat

[1196] BOA, *MAD,* nr. 12872, s. 386-455.
[1197] BOA, *MAD*, nr. 17256, s. 2-30.
[1198] *5 Numaralı Mühimme Defteri,*Özet-transkripsiyon-indeks, Ankara 1995, h. 1552.
[1199] BOA, *MD,* nr. 10, s. 169, h. 255.
[1200] BOA, *MAD*, nr. 16260, s. 951-968.
[1201] BOA, *MAD*, nr. 2345, s. 52-69.
[1202] BOA, *MAD*, nr. 2345, s. 137-147.
[1203] BOA, *MAD*, nr. 16260, s. 712.
[1204] BOA, *MAD*, nr. 6911, s 104-111 ve 114-132.
[1205] BOA, *MAD,* nr. 6911, s. 248-277.
[1206] BOA, *MAD,* nr. 6988, s. 990-1029.

seferi için yeniçeri ortalarına terfi ettirildiğine işaret olabilir[1207]. Masar 1053/NMH. 1643 döneminde Hasbahçe'den 233, bostanlardan 381 olmak üzere toplam 624 bostancı be-dergâh edilirken, yerlerine Hasbahçe'ye 466, bostanlara ise 591 yeni nefer alınmıştır[1208]. Masar 1056/MNM 1646 döneminde Hasbahçe'den 170, bostanlardan 288 olmak üzere toplam 458[1209]; Masar 1057/ŞMN. 1047 mevacibi döneminde Hasbahçe'den 34, bostanlardan 82 olmak üzere toplam 116[1210], Lezez 1057/KA. 1647-O. 1648 döneminde Hasbahçe'den 26, bostanlardan 34 olmak üzere 60 bostancı daha be-dergâh olmuş, böylece bu yıl yeniçeri ocağına çıkanların sayısı 176'ya yükselmiştir[1211]. Masar 1067/KA. 1656-O. 1657 döneminde Hasbahçe'den 360, bostanlardan 97 olmak üzere toplam 457; Recec 1067/ŞMN. 1657'de ise, Hasbahçe'den 22, bostanlardan ise 169 olmak üzere toplam 191 nefer daha be-dergâh edilmiş olup, böylece bu sene 648 bostancı yeniçeri olmuştur[1212].

Recec 1074/KA. 1663-O. 1664'te Hasbahçe'den 656, bostanlardan 275 olmak üzere toplam 931[1213]; Lezez 1074/MHT. 1664'te ise Hasbahçe'den 563, bostanlardan 174 olmak üzere toplam 737[1214] bostancı be-dergâh edilmiş, böylece bu yıl 1668 bostancı yeniçeri olmuştur.

Lezez 1077/NMH. 1667'de Hasbahçe'den 165, bostanlardan 338 olmak üzere toplam 503[1215]; Recec 1078/EKA. 1667'de Hasbahçe'den 166, bostanlardan 354 olmak üzere toplam 520[1216] ve Lezez 1084/OŞM. 1674'te Hasbahçe'den 239, bostanlardan 220 olmak üzere toplam 459[1217] bostancı yeniçeri ortalarına çıkarılmıştır.

18. yüzyılda ise tespit edilebilen kayıtlar 1114 ve 1115 senelerine aittir. Reşen 1114/A. 1702-OŞ. 1703'te Hasbahçe'den 340, bostanlardan 183 olmak üzere toplam 523 bostancı be-dergâh olmuştur[1218]. 19 Ca. 1115/30 Eylül 1703 yılında ise, ocağın tarihindeki ender isyanlarından birini çıkarması üzerine bostancıların 773'ü yeniçeri ocağına terfi ettirilmiştir[1219]. Bu isyanla beraber ocağın eski önemini yitirdiği, bu tarihten sonra ocaktan

[1207] BOA, *MAD*, nr. 6605, s. 74-119.
[1208] BOA, *MAD*, nr. 5368, s. 74-119.
[1209] BOA, *MAD*, nr. 6146, s. 68-121.
[1210] BOA, *MAD,* nr. 7001, s. 74-126.
[1211] BOA, *MAD,* nr. 7001, s. 516-569.
[1212] BOA, *MAD*, nr. 4691, s. 104-159 ve 268-323.
[1213] BOA, *MAD*, nr. 6951, s. 426-479.
[1214] BOA, *MAD*, nr. 6951, s. 486-539.
[1215] BOA, *MAD*, nr. 5154, s.144-197.
[1216] BOA, *MAD*, nr. 6557, s. 17-31.
[1217] BOA, *MAD*, nr. 4883, s. 230-282.
[1218] BOA, *MAD*, nr. 3930, s. 606-659.
[1219] *Zübde-i Vekayiât*, s. 825-826; *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 257. Silâhdar Mehmed Ağa, bu miktarın 800'e yakın olduğunu söylemektedir (*Nusretname,* s. 645).

önemli miktarda terfilerin olmayışı ve dolayısıyla önemli miktarda nefer alınmayışından anlaşılmaktadır.

6.3.5.2. Top Arabacıları Bölüğü

Top arabacıları ocağı, büyük topların nakledilmesi için kurulmuş, kapıkulu ocaklarının yaya kısmından olan bir ocaktır[1220]. Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmese de, 15. yüzyılın ikinci yarısında kurulduğu tahmin edilmektedir[1221]. Top arabacıları, topçularla beraber sefere gider, sahra toplarını çeken araba ve hayvanları muhafaza eder, nadir de olsa, bazen seferlerde padişahın eşyalarını da taşırdı. Bu ocağa genellikle acemi oğlanlardan nefer alınmakla beraber, zamanla ocak mensuplarının evlatlarından ve kul kardeşlerinden de alınır olmuştur[1222].

Bostancı ocağından, top arabacıları ocağına fazla çıkma olmamıştır. Sadece 16. yüzyılda iki çıkma yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, S. 979/Temmuz 1571 tarihinde yaşanmış olup, Mehmed Paşa bahçesinden 1 neferin 1.5 akça yevmiye ile[1223]; diğeri ise, S. 980/Haziran 1572'de, yeniçeri ağasının arzı üzerine, yine Mehmed Paşa bahçesinin 3 neferinin, Arabaciyân-ı Top zümresine alınmasıyla ilgilidir[1224].

6.3.5.3. Cebeciler Bölüğü

Bostancı ocağından çıkanların gittiği ocaklardan birisi de cebeci ocağı idi. Cebeci ocağı, yeniçeri ocağına ok, yay, kılıç, zırh, tüfenk, barut, kurşun, kazma, kürek gibi savaş malzemesini sağlayan ve bunların yapımı, tamiri ve koruması ile görevli ocaktır[1225]. Bostancılardan, cebeci ocağına iki defa çıkma olduğu tespit edilebildi. İlki, 12 L. 991/29 Ekim 1583'te 2 bostancıya, düşenden cebecilik verilmesi ile ilgili kayıttır. Bu kayıttan aynı zamanda, cebeciliğe alınacak nefer için kadro boşluğunun şart olduğu da anlaşılmaktadır[1226]. İkinci çıkma ise, 13 R 1020/25 Haziran 1611 tarihinde meydana gelmiş ve Üsküdar bahçesi bostancısı ve *"yarar adam"* olan birinin, 3 akça yevmiye ile Cebeciler ocağına terfi etmesi ile ilgilidir[1227].

[1220] Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* İstanbul 1986, s. 341.
[1221] Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* II, 97.
[1222] Uzunçarşılı, *aynı eser,* s. 97-98.
[1223] BOA, *MD,* nr. 15, s. 24, h. 207 (1 S. 979/25 Haziran 1571).
[1224] BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 49.
[1225] Yasemin Kılıçarslan, "Cebeci", *DİA,* VII, 182.
[1226] BOA, KK.RSK, nr. 242, s. 12.
[1227] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 9.

6.3.5.4. Korucular Zümresi

Osmanlı Devleti'nde, sefere katılamayacak kadar yaşlanmış fakat emekli edilmeyip değişik hizmetlerde çalıştırılan yeniçerilere ve *"Hâs ahûr"*a bağlı çayırları bekleyen görevlilere korucu denirdi[1228]. *"Koruculuk münhasıran ihtiyâr yeniçerilere verilegeldiği"*nden[1229], onlar sefere gitmezlerdi. Koruculardan dağ koruculları, bostancıbaşı ve bostancı ocağının sorumluluğunda idi[1230].

Koruculuk ilk olarak Kanunî Sultan Süleyman zamanında ihdas edilmiştir. Onun zamanında Edirnekapı'dan Davud Paşa çiftliğine varıncaya kadarki yerlerde gayrimüslimlerin bağları bulunurdu. Üzüm zamanında bazı leventlerin cebren ahalinin üzümlerini almaları üzerine, şikâyette bulunan ahalinin bağlarının *"zaleme ve harâmzâdeden"* korunması için yeniçeri ağası tarafından 4 yeniçeri korucu olarak tayin edilmiştir. Bunun yanı sıra Beykoz-Üsküdar-Bursa arasındaki *"pâdişâh avgâhı"* olan dağları ve buradaki arazileri korumakla yükümlü olan ve bostancıbaşının denetiminde olan 30-40 kadar yeniçeri daha korucu olarak adlandırılırdı[1231]. Bunların dışında da bu adı taşıyan başka bir birim bulunmazdı. Bu kadrolara atananlar *"pîr ve 'amel-mânde olup sefere eşmeğe kuvvet ve kudreti"* kalmadığında emekli olur ve evlenmelerine izin verilirdi. Çocukları olduğunda, ocaktaki birkaç ihtiyarın şehadet etmesi üzerine acemi oğlanı olarak alınırlardı[1232].

Bostancıbaşının dağ korucularıyla ilişkisi, korularla ilgili sorumluluklarından kaynaklanırdı. Bilindiği üzere, mirî koruları koruma görevi bostancıbaşılara verilmişti. Bu yüzden devletin tüfenk imalathaneleri için lâzım olan kömürün korularda yakılmasına müsaade ve nezaret etmek[1233]; inşasına izin çıkan gemiler için, korulardan alınacak keresteleri temin etmek[1234]; miri korulara dışarıdan müdahele edilmesini önlemek, yabancıların korularda koyun otlatmasını engellemek, korularda kireç yakılmasına müsaade etmek[1235]; korulardan

---

[1228] "Korucu", *DİA,* XXVI, 214. (Ansiklopedinin bu bölümünde, "Korucu" maddesinin sadece tanımı verilmiş ve "bk. Yeniçeri" denildiğinden dolayı, tanımın kimin tarafından yazıldığı belli değildir).

[1229] BOA, *MD,* nr. 60, s. 219, h. 517 (21 R. 994/11 Nisan 1586).

[1230] Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri,* 9/1-2, 190, 191.

[1231] *"Bunlardan mâ'adâ zamân-ı sâbıkda Yeniçeri Ocağı'nda korucu lafzı olmazdı ve bilinmezdi ve şimdi ise oda korucusu deyu bunca bin nefer koruculuk ihdâs eylediler ve bilinmez ki odalarının kiremitlerini mi kurutuyorlar, yoksa hemân beytü'l-mâl-i müslimîn zâyi' ve telef olup gitsün mü dirler?"* (*Kitâb-ı Müstetâb,* s. 9).

[1232] *Koçi Bey Risalesi,* s. 32.

[1233] BOA, *MD,* nr. 10, s. 45, h. 64, (979/1571); BOA, *MD,* nr. 14, s. 20, h. 31 (4 M. 979/29 Mayıs 1571).

[1234] 26 B. 994/13 Temmuz 1586'da, Mısır'da inşa olunacak bazı gemiler için lazım olan keresteyi, Üsküdar kazasındaki Sarıpınar korusundan kesip göndermesi için bostancıbaşıya hüküm gönderilmiştir (BOA, *MD,* nr. 61, s. 40, h. 109). Bu konu hakkında daha fazla bilgi için yine bk. BOA, *MD,* nr. 21, s. 330, h. 778 (11 M. 980/24 Mayıs 1572); İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire,* Ankara 1992, s. 109 ve 117.

[1235] BOA, *MD,* nr. 36, s. 132, h. 369 (8 M. 987/7 Mart 1579) ve BAO, *MD,* nr. 78, h. 1451 (3 N. 1018/30 Kasım 1018).

başkalarının odun kesmemesi yasağını uygulamak[1236] ve koru köylerinin sorunlarını halletmek[1237] gibi, korularla ilgili işlerden bostancıbaşılar sorumluydu. Ancak, koruların mahsulünün ıstabl-ı âmire hizmetlileri tarafından toplanması ve onların bu hizmetleri karşılığında taltif için padişaha, ıstabl-ı âmire ağası tarafından takdim edilmesi[1238], bostancıbaşının korularla ilgili bu görevini, diğer birimlerle ortaklaşa yürüttüğünü gösterir[1239].

13 Ra 989/17 Nisan 1581'de çıkan bir hatt-ı hümâyunla dağ koruculları olan yeniçerilerin, bostancıbaşının eli altında olmaları, ulufelerinin bostancıbaşı tarafından alınıp dağıtılması ve bunlardan boşalan kadrolara bostancıların atanması[1240] karara bağlandıktan sonra, dağ koruculları kadrolarına bostancılardan atama yapılmaya başlanmıştır. Bostancı ocağından koruculuğa emektar olanlar arasından atama yapılmıştır. Meselâ, 13 B. 988/24 Ağustos 1580'de, Fil Çayırı[1241] koruculuğuna Hasbahçe'de 17 yıl hizmet etmiş emektar bir bostancı[1242]; 6 S. 989/12 Mart 1581'de ise, boş olan dağ koruculları korucubaşılığına 35 yıldır koruculuk yapmış olan biri atanmıştır[1243]. Koruların olduğu Üsküdar kazasındaki bahçede bulunan bazı bostancılar koruculuk kadrosunda hizmet etmişlerdir[1244]. Zamanla, bostancı ocağının ve bostancıbaşının korular üzerindeki yetki ve sorumlulukları artmış, korularla ilgili her türlü iş ve işlemlerde bostancıbaşı ve bostancı ocağı yetkili kılınmıştır. 9 L. 1171/7 Haziran 1661'de, Üsküdar civarındaki koruda yaşanan bir emlâk probleminin çözümünde bu yetkilendirmenin somut bir örneği görülmektedir. Koruya tabi Gebze'deki İnehancı iskelesinin zabtı ihtilaf konusu olunca, korularla ile ilgili tüm hak ve sorumlulukların bostancıbaşılara ait olduğu belirtilmiş ve sorun bostancı ocağı lehine çözülmüştür[1245].

[1236] BOA, *MD,* nr. 46, s. 349, h. 805 (3 S. 990/27 Şubat 1582).
[1237] BOA, *MD,* nr. 70, s. 143, h. 265 (17 C. 1001/21 Mart 1593).
[1238] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 12165 (1091/1680).
[1239] Bostancıbaşıların, bazı görevlerinin sınırları kesin bellidir. Ancak, korularla ilgili sorumluluklarında olduğu gibi, bazı görevlerinin sınırları ise belli değildir. Sınırları belli olmayan görevleri bazen kendisi tarafından, bazen diğer kurumlardaki görevliler tarafından yerine getirilmiştir. Yine bostancıbaşının, sebzehane ve kuşhane ile ilgili sorumluluk sınırları; asayiş ve güvenlik ile ilgili yetkilerin başlayıp bittiği yerler de kesin hatlarla çizilmemiştir. Bu alanlar hakkındaki yetki ve sorumlulukları, diğer birimlerdeki idarecilerin bu alanlar hakkındaki yetki ve sorumlulukları ile iç içe geçmiştir.
[1240] BOA, KK.RSK, nr. 238, s. 341.
[1241] Fil Çayırı Kâğıthane civarında olup, Hasbahçe'deki narenciye ağaçlarının muhafazası için, oradaki sazlar kullanılırdı (BOA, *MD,* nr. 43, s. 234, h. 429, 24 B. 988/4 Eylül 1580).
[1242] BOA, KK.RSK, nr. 238, s. 54.
[1243] BOA, KK.RSK, nr. 238, s. 291.
[1244] Ş. 1001/Mayıs 1593'te, Üsküdar Sarayı bahçesindeki bir neferin künyesinde "*korucu*" yazmaktadır (BOA, *MAD,* nr. 6953, s. 840). Yine, 12 R. sene 1087/24 Haziran 1676'da, kadrosu 7. bölükte olan baş korucu Hüseyin Üsküdar'da görev yapmış olup, bu tarihte günlük 25 akçayle emekliliğe ayrılmıştır (BOA, AE.SMMD.IV, nr. 2588).
[1245] BOA, C.SM, nr. 2545.

6.3.5.5. Topçular Ocağı

Kapıkulu ocaklarının yaya kısmından olan bu ocak, top dökmek ve savaşlarda top kullanmak üzere iki kısım olarak kurulmuştu[1246]. Önceleri sadece acemi oğlanların alındığı topçu ocağına, sonraları "*kuloğlu*" denilen ocak mensuplarının çocukları da alınmaya başlanmıştır[1247].

Terfi eden bostancı neferlerinin, sık olmasa da, topcıyân-ı Hâssa ocağına çıktıkları da olurdu. Tespit edilen kayıtlara bakıldığında, bu uygulamanın sadece 16. yüzyıla mahsus olduğu anlaşılmaktadır. Esasında, bostancı ocağı ile topçu ocağına alınan neferlerde aranan özellikler benzerdi. *"Ağır pâdişâh hidmeti"*[1248] olmasından dolayı her iki ocağa da, acemi oğlanlarının güçlü, kuvvetli, yapılı olanları alınırdı[1249].

Bostancı ocağından topçu ocağına, şu tarihlerde geçiş olmuştur: 4 C. 971/19 Ocak 1564'te, yeniçeri ağasının tezkeresiyle, İskender Paşa bahçesinin bostancısı Ahmed Drama, topçu ocağına çıkmıştır[1250]. Yine, 11 N 971/23 Nisan 1564'te, Bebek Çelebi ve Hasbahçe'den 1'er bostancı, yeniçeri ağasının tezkeresi üzerine, topcıyân-ı dergâh-ı âlî zümresine katılmıştır[1251]. Gurre-i Za. 979/16-25 Mart 1572'de, yeniçeri ağasının mühürlü tezkeresi gereği, Hasbahçe'nin 14. bölüğündeki Mehmed Belgrad, hassa topçular zümresine çıkarılmıştır[1252]. 27 L. 980/2 Mart 1573'te, Beşiktaş ve Göksu bahçelerinde kadrosu bulunan iki bostancıyı, yeniçeri ağasının mühürlü tezkereyle topcıyân-ı dergâh-ı âlî için arz etmesi üzerine, kendileri bu zümreye dahil edilmiştir[1253]. Yine, R 986/Haziran 1578'de, Beşiktaş bahçesinden 2 bostancı, topcıyân-ı hassa ocağına terfi etmiştir[1254].

6.3.5.6. Sekbân Bölüğü

Sekban, Türkçe *"seynen, seğmen"* kelimesinin değişikliğe uğramış hâli olup, düşman saflarını yırtıp parçalayan demektir[1255]. Yeniçeri ocağının 65. ortasını oluşturan (65. yayabaşıları) sekban ortaları iki kısım olup, birinci kısım süvari; 34 bölükten oluşan ikinci

---

[1246] Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* II, 35.
[1247] Uzunçarşılı, *aynı eser,* gös. yer.
[1248] *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 286.
[1249] 979/1571 tarihinde, tophane için acemi oğlan lâzım olduğu topçubaşı tarafından bildirilince, Türk üzerinde olan acemi oğlanlarının "*irilerinden*" 100 neferin seçilip gönderilmesi için yeniçeri ağasına padişah tarafından 28 Receb 979/16 Aralık 1571'de hüküm gönderilmiştir (BOA, *MD,* nr. 10, s. 80, h. 125).
[1250] BOA, KK.RSK, nr. 218, s. 30.
[1251] BOA, KK.RSK, nr. 218, s. 151.
[1252] BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 15.
[1253] BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 198.
[1254] BOA, *MAD,* nr. 6139 (R. 986/Haziran 1578 mevacibi dönemi).
[1255] Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 309.

kısım ise piyade idi[1256]. Süvari sekbanların çoğu ocak ağalarının oğullarından meydana gelirdi. Sekbanlar, padişahla beraber ava çıktıkları gibi, seferlere de iştirak ederlerdi[1257].

Bostancı ocağından sekbanlar zümresine çıkanlara bakıldığında, Ra 994/Mart 1586'da, Hasbahçe'nin 12. bölüğünden 1 bostancı, "*Sekbanân"* bölüklerinden 13. bölüğe[1258]; R 994/Nisan 1586'da, Hasbahçe'nin 8. bölüğünden 1 bostancı, sekbanların 27. bölüğüne[1259]; Ca. 994/Mayıs 1586'da, Hasbahçe'nin 17. bölüğünden 1 bostancı, sekbanların 13. bölüğüne[1260]; C. 994/Haziran 1586'da, Vadi-yi Büzürg, Çubuklu ve Haydarpaşa bahçelerinden, sekbanların 8. bölüğüne 1'er bostancı[1261]; Ra 1000/A. 1591-O. 1592 mevacibinde, Hasbahçe'nin 15. bölüğünden 1 bostancı, sekban ortalarının 2. bölüğüne[1262]; N 1000/Haziran 1592 mevacibinde, Hafız Paşa bahçesinden 1 bostancı, sekbanlar ortasına[1263]; Za. 1001/Eylül 1593 mevacibinde, Bostancı ocağının 16. bölüğünden 1 bostancı, sekbanlar ortasına[1264]; Ş. 1001/Mayıs 1593 mevacibinde, Hafız Paşa bahçesinden 1, Beşiktaş bahçesinden 2, Fener bahçesinden 2, Vadi-yi Harami bahçesinden 1, Mandıra-i İrve bahçesinden 1 ve Mandıra-i Miri bahçesinden 2 bostancı olmak üzere, toplam 9 bostancı sekbanlar ortasına terfi etmiştir[1265].

6.3.6. Baltacılar Bölüğü

Teberdârân da denilen bu ocak, sefere giderken yol açan, bataklıkları kurutan, çadır kuran, yük kaldırıp indiren ve bazı saray işlerini yapan ocaktı. Bunlardan, Teberdârân-ı Sarây-ı Atîk denilen Eski Saray Baltacıları, Topkapı Sarayı'ndaki harem ile Eski Saray mensuplarının, şehzadelerin ve saray dışındaki sultanların hizmetlerini ve muhafızlıklarını yaparlardı[1266].

Bostancıların Baltacılar bölüğüne alınması, ender görülen terfilerdendir. 9 S. sene 966/1 Aralık 1558'de rastlanılan bu tür bir terfide, 7 bostancının Saray-ı Atîk teberdarlarına alınması[1267] ve Lezez 1096/EEK. 1685'te de, Rüstem Paşa bahçesi emeklilerinden 1

[1256] Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* I, 162.
[1257] Uzunçarşılı, *aynı eser,* I, 163-165.
[1258] BOA, *MAD,* nr. 6342, s. 275-285.
[1259] BOA, *MAD,* nr. 6342, s. 388-395.
[1260] BOA, *MAD,* nr. 6342, s. 485-495.
[1261] BOA, *MAD,* nr. 6342, s. 591-611.
[1262] BOA, *MAD,* nr. 16296, s. 314-322.
[1263] BOA, *MAD,* nr. 16296, s. 219-235.
[1264] BOA, *MAD,* nr. 6953, s. 960-969.
[1265] BOA, *MAD,* nr. 6953, s. 832-848.
[1266] Abdülkadir Özcan, "Baltacı", *DİA,* V, 34.
[1267] BOA, KK.RSK, nr. 218, s. 28.

bostancının, *"kethüdâ-yı teberdârân-ı Sarây-ı Atîk"* olarak atanmasından[1268] başka kayda rastlanılmamaktadır. Bunların yanı sıra bostancı ocağının kendisine mahsus kadrolu 4 baltacısı vardı ve bunlar terfi ettiklerinde 25 akça ile bölüğe çıkarlardı[1269].

Yukarıda bahsedilen zümrelerin dışında, Lezez 1047/MNM 1638'de, 2 bostancının solak[1270], Lezez 1057/KA. 1647-O. 1648'de, bir bostancının *"kassâbân-ı hâssa"* [1271] olarak atandığına ve Lezez 1061/A. 1651-OŞ. 1652'de de, bostancı ocağının müteferrikalarından birisinin zaim olduğuna rastlanılmıştır[1272].

7. BOSTANCILARIN TAHSİSAT VE TAYİNATLARI

7.1. TAHSİSATLAR

7.1.1. Ocaklık Türündeki Tahsisatlar

Ocaklık, kale muhafızlarına, bazı *"şehir yerli neferlerin"* ulufelerine ve tersane masraflarına tahsis edilen, öşür veya örfî gelirlerdi[1273]. Tanımdan da anlaşılacağı üzere ocaklık, öşür vergisinden oluşabildiği gibi, örfî vergi gelirlerinden de oluşabilirdi. Ocaklığa kaynaklık eden başlıca vergiler cizye, mizan, harir, gümrük gibi gelirlerdi[1274].

Bilindiği üzere, İstanbul'da bulunan bostancı ocağı neferlerinin ulufeleri hazineden verilirdi. Dolayısıyla, bostancı ocağına tahsis edilen ocaklıklar, bostancıların ulufesi ile ilgili olmayıp, ocağın diğer bir kısım masraflarını karşılamaya hasredilmişti. Bu masrafların başında *"zarar-ı kasabiye"* denilen et bahası[1275], kirpas (ham bez, pamuk ve keten bezi[1276]) bahası[1277], ocağa *"ta'amiye"* olarak tahsis edilen zahire bedeli[1278], bahçe ve bostan levazımatı masrafı[1279], kışlık elbise bahası (*"zemistânî çuka ve zîr-câme ve pirâhe"*)[1280], bostancı

[1268] BOA, *MAD,* nr. 5347, s. 101.
[1269] *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi,* s. 27.
[1270] BOA, *MAD,* nr. 6988, s. 990-1011.
[1271] BOA, *MAD,* nr. 7001, s. 536-569.
[1272] BOA, *MAD,* nr. 4376, s. 408-464.
[1273] Pakalın, *Tarih Terimleri,* II, 712-713.
[1274] Pakalın, *aynı eser,* gös. yer.
[1275] *Eyyubî Efendi Kanunnâmesi*'nde, 2947 neferin bulunduğu dönemde ocağa günlük 105 vakıyye koyun eti verildiği, bunun yıllık 37170 vakıyye ettiği, bedelinin de Aynaroz ve Batrıkıyye ocaklığından verildiği ifade edilmektedir (s. 26). Gurre-i L. 1108/Nisan 1697 tarihli bir tezkerede, bu bedelin miktarının her sene 120000 akça olduğu ifade edilmektedir (BOA, İE.SM, nr. 2508).
[1276] Pakalın, *Tarih Terimleri,* II, 283.
[1277] 8 L. 1110/9 Nisan 1699 tarihli bir pusulada, Selânik'e tabi Aynaroz ceziresi avarızından her yıl 80000 akçanın, bostancı ocağına kirpas bahası için ocaklık olarak tahsis edilmiştir (BOA, AE.SMST.II, nr. 6456).
[1278] 12 R. 1122/10 Haziran 1710 tarihli bir arzuhâlden anlaşıldığına göre, 3 Ca. 1097/28 Mart 1686'da, İstanbul ihtisap mukataası malından bostancı ocağına, senelik 2000 kile hınta bedelini karşılamak için 120000 sağ akça ocaklık olarak tayin edilmiştir (BAO, İE.ML, nr. 6455).
[1279] Meselâ, 4 Ra. 1113/9 Ağustos 1701 tarihli bir fermanla, bahçe ve bostan levazımatı için, Sinop iskelesi gümrüğü ve tevâbii mukataası malından 52000 akça ocaklık olarak tayin edilmiştir (BOA, İE.SM, nr. 1848).

ocağındaki hastaların masrafları[1281] gelirdi. Bostancı ocağına tahsis edilen ocaklıklar arasında Aynaroz, Astar-ı Eflak, Çatalca (Leftehor), İzmit'e bağlı Çini-Köseler ve Arslanbey köyleri ile bazı yerlerin gümrük ve kira gelirleri bulunurdu.

7.1.1.1. Aynaroz

Aynaroz, Kuzey Yunanistan'ın sınırları içinde olan ve üç kol hâlinde Ege denizine uzanan Khalkidike yarımadasının doğu kolundaki, tamamen manastırların bulunduğu[1282] uzun, ince, orman ve yüksek dağlarla kaplı ucudur[1283]. Aynaroz'un Osmanlı Devleti yönetimine giriş tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, Selânik ile beraber girdiği tahmin edilmektedir[1284]. Kutsal Athos Dağı olarak da bilinen Aynaroz, Bizans'tan beri sahip olduğu imtiyazları, yeni haklarla beraber Osmanlı Devleti döneminde de devam ettirmiştir[1285]. II. Selim zamanında verilen bir fermanla, rahiplere ait bağ, bahçe, hane, dükkân, meyhane, sığır, koyun ve zahireleri, eskiden beri süregeldiği gibi tekâlifden muaf tutulmuş, buna mukabil, hazineye her yıl belli miktarda maktu vergi vermeleri karara bağlanmıştır[1286].

Aynaroz'un idaresi, bostancıbaşının atadığı ve Karyes'te oturan bir haseki tarafından sağlanırdı[1287]. Buranın *"şer'-i şerîfe müte'allik"* davaları, bağlı oldukları Selânik'te değil, İstanbul'da görülürdü[1288]. Aynaroz manastırları rahiplerinin, maktu vergi dışındaki vergilerden muaf olduklarına dair hükümler her padişahın tahta geçişiyle ve ihtiyaç hâlinde yenilenirdi. Meselâ, 25 R. 1169/28 Ocak 1756'da, Aynaroz rahiplerinin muafiyetleri hakkındaki ferman o tarihte yaşanan cülus-i hümâyunda yenilenmiştir[1289]. Yine, 5 S. 1223/2 Nisan 1808 tarihinde ise bostancıbaşı Ali Ağa'nın arzı üzerine, Aynaroz rahiplerinin ellerinde bulunan serbestiyet ve muafiyetlerine dair iki ve sürsat mübayasından muafiyetlerine dair bir adet hüküm yenilenmiştir[1290].

[1280] 8 Ca. 1179/23 Ekim 1765'te verilen bir takrirde, bostancılara her sene erbaînin evvelinde verilen kışlık elbise parasının, o tarihe kadar İstanbul gümrüğünden karşılandığı ve bundan sonra Aynaroz ceziresi maktuatından karşılanmasının uygun olacağı belirtilmiştir (BOA, C.SM, nr. 8296).

[1281] M. 1160/Ocak 1747 tarihli bir hükümden, bostancı ocağı hastalarına, İzmit'e bağlı Çini, Arslan bey ve Köseköyü köyleri arasında bulunan çeltik yeri denilen arazinin gelirinin tahsis edildiği anlaşılmaktadır (BOA, C.SM, nr. 9014).

[1282] Semavi Eyice, "Aynaroz", *DİA,* IV, 267.

[1283] Musa Kâzım, "Aynaroz Târihçesi" *TOEM,* IV/19 (1329), s. 1194. Evasıt-ı Z. 1143/17-26 Haziran 1731'de, adanın idarecisi olan bostancılar tarafından verilen bir arzuhâlde ise, yarımadadan "*sengistân*" olarak bahsedilmektedir (BOA, C.ADL, nr. 3049).

[1284] Donald Edgar Pıtcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası,* çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 1999, s. 78; Eyice, "Aynaroz", *DİA,* IV, 267.

[1285] Musa Kâzım, "Aynaroz Târihçesi" s. 1198; Eyice, "Aynaroz", s. 267.

[1286] Musa Kâzım, *aynı makale*, s. 1198;

[1287] Eyice, "Aynaroz", s. 268.

[1288] BOA, C.ADL, nr. 1667 (25 R. 1169/28 Ocak 1756).

[1289] BOA, C.ADL, nr. 1667.

[1290] BOA, C.ADL, nr. 6117.

İstanbul'da, suçlu oldukları sabit olan Hristiyan din adamlarının sürüldüğü yerlerin başında Aynaroz yarımadası gelirdi. 16 Z. 981/8 Nisan 1574'te, Üsküdar kadısına gönderilen bir hükümde, görevinden azledilen eski İstanbul patriği Metrofan'ın, Hristiyan din adamlarını ve halkını vergilerini vermemeye teşvik ettiğinden dolayı Aynaroz'a sürülmesi emredilirken, bu türden davranışlarda bulunanların eskiden beri Aynaroz'a sürüldüklerinden bahsedilmesi[1291] bu uygulamanın yaygınlığını göstermektedir. Yine 22 S. 1233/1 Ocak 1818'de, ayine aykırı hareketlerde bulunan bir zimminin Aynaroz manastırında kale-bent edilmesi İstanbul patriği tarafından rica edilmiştir[1292].

Bostancılara tahsis edilen Aynaroz ceziresi ocaklığına 19 manastır bağlıydı[1293]. Bir başka kaynağa göre ise bu manastırların sayısı 20'si kıyıda, 2'si ise içeride olmak üzere toplam 22 idi. Hepsinde demir kapılı kuleler, güneş doğduktan sonra açılan ve istendiğinde kaldırılıp indirilen köprüler bulunurdu. Âdeta bir kaleyi andıran bu manastırlarda, korsanlardan korunmak için papazlarca kullanılan top, ok ve kılıç gibi silâhların saklandığı depolar yer almaktaydı[1294]. Bu ocaklığın avarızı maktuatından[1295] bostancılar ocağı için yıllık 120000 akça et parası ve 80000 akça ise kirpas bahası olarak tahsis edilmişti[1296]. Bu meblağ, keşişlerin İstanbul'daki vekilleri vasıtasıyla[1297] bostancılara ödendikten sonra, rahiplerin ellerine, borçlarını eda ettiklerine dair tezkere verilir ve bu tezkere ruznamçe-i hümâyuna kaydedilirdi[1298].

Aynaroz rahiplerinin her ne kadar, *"ber-vech-i maktû' viregeldükleri iki yük akça mukābili avârız ve tekâlif-i sâ'irenin küllîsinden bâ-hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn mu'âf ve müsellem"* oldukları hükme bağlanmışsa da, bunun dışında onlar komşuluk adı altında Selânik kazasının payına düşen tekâlife yardım için, kendi rızaları ile her sene 300'er kuruş daha verirlerdi. Bunun haricinde kendilerinden*, "safa geldi, vilâyet ve menzil imdâdiyesi,*

[1291] Ahmed Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591),* İstanbul 1935, s. 49.
[1292] BOA, C.ADL, nr. 386.
[1293] BOA, C.ADL, nr. 1667 (25 R. 1169/28 Ocak 1756).
[1294] (*Türkiye'nin Dört Yılı (1552-1556),* çev. Aysel Kurutluoğlu, Tarihsiz, s. 61).
[1295] Bostancılara tahsis edilen paranın karşılandığı yer belirtilirken, kullanılan ifade, *"Ocaklık-ı maktu'a-i avârız-ı cezîre-i Ayneroz"* dur (BOA, AE.SMST.II, nr. 6456, 8 L. 1110/9 Nisan 1699); yine, 23 C. 1129/4 Haziran 1717 tarihli bir arzda, *"avârızları mukābelesinde"* olarak geçmektedir (BOA, İE.SM, nr. 2811).
[1296] BOA, *MAD,* nr. 2237, s. 2 (7 L. 1078/21 Mart 1668); BOA, İE.SM, nr. 2508 (Gurre-i L. 1108/23 Nisan 1697); BOA, AE.SMST.II, nr. 6456 (8 L. 1110/9 Nisan 1699); BOA, İE.SM, nr. 2811 (23 C. 1129/4 Haziran 1717). Bu 120000 akça, bostancı ocağına Ramazanda, fazladan tahsis edilen günlük 500 vakıyye etin bedeli idi (BOA, C.ADL, nr. 3644, 3 N. 1175/28 Mart 1762 tarihli arz ve takrirler).
[1297] Gurre-i Ş. 1196/15 Eylül 1776'da, Aynaroz manastırları rahip ve keşişlerinin gönderdiği 666 kuruş 80 akçası (80000 akça) kirpas ve 354 kuruşu (42480 akça) Kalender ocağı neferlerinin taamiyeleri olmak üzere toplam 1020 kuruş 80 akça (122480 akça), onların İstanbul'daki vekilleri tarafından teslim edilmiş ve bu ödemeleri için ellerine makbuzları verilmiştir (BOA, C.AS, nr. 15786).
[1298] Meselâ, Gurre-i L. 1108/23 Nisan 1697'de, bostancılara ödenen 200000 akça et ve kirpas bedelinin ödendiğine dair ve ruznamçe-i hümâyuna kaydedilmesi için kendilerine tezkere verilmiştir (BOA, İE.SM, nr. 2508).

köpri akçası, bayrak akçası, sekban akçası, arpa akçası, saman akçası, zahîre akçası, çayır biçimi zamanında kazık akçası, mübâşiriye ücreti" ve benzeri adlar altında para alınmaması hatt-ı hümâyunla teminat altına alınmıştı[1299].

Aynaroz dışında Selânik'e bağlı diğer yerlerde rahipler, kendi geçimlerini sağlamak için tarımcılık faaliyetlerinde bulunabilirlerdi. Kendilerine ait olan ve metûh? (متوح) denilen çiftliklerinde elde ettikleri mahsul için diğer reaya gibi öşür verirlerdi. Ancak buralardaki ürünlerini adaya naklettiklerinde, kendilerinden bac ve gümrük vergileri alınmazdı. Yine dışarıya zahire kaçırılma ihtimalinden dolayı genelde çok sıkı uygulanan kayıkla hububat nakli yasağı, çiftliklerinden adaya ürün sevkiyatında bulunan bu rahiplere bostancıların onların kaçakçılık yapmayacaklarına kefil olmalarından dolayı uygulanmazdı. Evasıt-ı Z. 1143/17-26 Haziran 1731'de, bostancı ocağının eskileri tarafından padişaha sunulan arzda onların bu yasaktan niçin muaf tutulduklarına açıklık getirilmektedir. Buna göre Aynaroz rahipleri, yaşadıkları yerler taşlık olmasınndan dolayı burada tarım yapamamakta; geçimlerini, Selânik'e bağlı Südde kapısı?, Pazargâh, Kesendire ve Külmezne? nahiyelerindeki kendilerine ait çiftliklerde tarım yaparak sağlamaktaydılar. Elde edilen ürünlerin *"a'şâr-ı şer'iyyesi sâhib-i arza edâ"* edildikten sonra, ellerinde kalan ürünleri manastırlarının bulunduğu yere naklederlerdi[1300].

1179/1765 senesine gelinceye kadar, bostancı ocağı neferlerinin kışlık elbiselerinin parası başka yerlerden sağlanırdı. 1160-1177/1747-1765 döneminde bu meblağ, İstanbul gümrüğü malından sağlanmıştı. Ancak bu tarihte, gümrük gelirlerinin ancak *"vezâyif ve havâlât ve mu'ayyenât-ı sâ'ire"* giderlerini karşılayabilecek miktarda olmasından dolayı, bostancıların kışlık elbise bahasının gümrük tarafından karşılanmasında sıkıntılar ve gecikmeler meydana gelmişti. Yaşanan bu sıkıntı ve gecikmelerden dolayı, bostancıların 1177-1178/1765-1766 yılına ait kışlık elbise bedeli olan 854745 çürük akça ödenememiş ve bu meblağın karşılanmasında kaynak temini sorunu ortaya çıkmıştı. Bu sorun, bostancıbaşının 8 Ca. 1179/23 Ekim 1765'te verdiği arz ile çözülmüştür. Bostancıbaşının teklifi üzerine bu kaynak, adada yapılan yeni tahrir gereği (*"tahrîr-i cedîd mûcebince"*) Aynaroz ceziresinin *"avarız-ı maktû' ve keşîşlerinin serbestîleri mukābili olan ta'ahhüdlerin"*den başka, mukataa-i zemin ve ispençelerinden kaydedilen 7800 kuruştan sağlanmaya başlanmıştır. Buna göre söz konusu 7800 kuruşun 2020.5 kuruşu uygulanageldiği üzere bostancı ocağına et ve kirpas bahası olarak tahsis edilmiş, geriye kalan 5779.5 kuruş ise, bostancıların zemistanî parasına mahsup edilmek üzere, avarız ve serbestiyet akçalariyle beraber senede üç taksit

[1299] BOA, C.ADL, nr. 1667 (25 R. 1169/28 Ocak 1756).
[1300] BOA, C.ADL, nr. 3049.

hâlinde verilmesi karara bağlanmıştır. Böylece, 1179/1765'teki tahrir-i cedid sonrası, Aynaroz'un tespit edilen gelirlerinin büyük bir kısmı bostancı ocağının giderlerine tahsis edilmiştir[1301].

Yeni sayımla beraber, Aynaroz rahiplerinin muafiyetlerinin zamanla azaldığı ve yükümlülüklerinin ise arttığı görülmektedir[1302]. Yeni sayımla yükümlülüklerinden olan cizye, ispenç, zeytin ağaçlarının vergileri ve *"ceyb-i hümâyûn"* akçalarını eda etmelerinin yanında, seferler için Selânik'ten istenen sefer masraflarına da (*"mürettebât-ı seferiye"*) iştirak ettikleri görülmektedir. Ancak, bu hissesinin makul ve ödenebilir olması, verilen hükümlerle temin edilmiştir. 19 Ca. 1203/15 Şubat 1789'da yaşanan anlaşmazlığın çözümü, bu hususta örnek olacak niteliğe sahiptir. Bahsedilen tarihte Avusturya ve Rusya ile aynı anda yapılan savaş için gerekli olan paranın temininde Selânik'in hissesine düşen pay kapsamında, Aynaroz rahiplerinden 17 kese akça istenmiştir. Ancak rahiplerin verdiği arzda, 1201/1786-1787'de çıkarılan bir nizamla, sefer için Selânik kazasından ne kadar para istenirse istensin, kendilerinin senelik maktu olarak sadece 2500 kuruş sefer masrafı vermekle yükümlü kılındıklarını söylemiş ve bu konuda lehlerine hüküm çıkmasını sağlamışlardır[1303]. Yine, 25 R. 1169/28 Şubat 1756 tarihli bir takrirde, bostancı ocağına ocaklık tayin edilen Aynaroz ceziresi manastırları rahiplerinin, *"ocağ-ı mezbûr tarafına ber-vech-i maktû' viregeldükleri iki yük akça mukābili avârız ve tekâlif-i sa'irenin küllîsinden bâ-hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn mu'âf ve müsellem"* oldukları belirtilmesine rağmen[1304], 1203/1789'da, bostancıların ocaklığı olan bu ada manastırları rahiplerinin *"üzerlerine edâsı lâzım gelen"* mükellefiyetleri arasında, *"mâl-ı cizye ve ispenç ve rüsumât-ı eşcâr-ı zeytûn ve cîb-i hümâyûn akçaları"*ından bahsedilmesi, yükümlülüklerinin artırıldığı ve bunun aksine olarak, muafiyetlerinin ise azaltıldığı anlaşılmaktadır[1305].

Aynaroz manastırlarında yaşayan rahiplerin ölümü üzerine, sahip oldukları herşey manastıra kalırdı. Bir rahip, ada dışında ölse dahi, ne akrabası ve ne de devlet görevlileri, kendisine ait mal ve eşyaya el koyamazdı. Kendilerinden kalanlar manastırların vakıf malı

[1301] BOA, C.SM, nr. 8296 (24 N. 1179/6 Mart 1766). Yine, 25 L. 1211/23 Nisan 1797'de, sayıları 3250 olan bostancıların 1210-1211/1796-1797 senesine ait 849480 akçalık çuka, iç çamaşırı, gömlek bahası, bostancılara ocaklık olarak tahsis edilen Aynaroz ispençesi maktu malından karşılanmıştır (BOA, C.SM, nr. 1336).

[1302] Meselâ , 25 R. 1169/28 Ocak 1756 tarihinde Aynaroz rahipleri sefer masrafı için Selânik payına düşen masrafa senede sadece 300 kuruş verirler iken (BOA, C.ADL, nr. 1667), 1201/1786-7 tarihinde konulan nizamla bu meblağ 2500 kuruşa çıkarılmıştır (BOA, C.ML, nr. 24909).

[1303] BOA, C.ML, nr. 24909.

[1304] BOA, C.ADL, nr. 1667.

[1305] BOA, C.ML, nr. 24909.

sayıldığı ve bunun da kendilerine tanınan imtiyazlardan olduğu verilen hatt-ı hümâyunlarda ve muafiyetnamelerde yazılıydı[1306].

7.1.1.2. Astar-ı Eflak

Bosna'ya bağlı olan Astar-ı Eflak, bostancı ocağındaki neferlere zahire parası temin için ocaklık olarak tahsis edilmişti[1307]. 18. yüzyılın başında 25 yük 63100 akçalık yıllık geliri olan Astar-ı Eflak, bu dönemde yaşanan düşman istilâsı üzerine *"harâb ve re'âyâsı perakende"* olmuş, *"merhamet ve istimâlete muhtâc"* hale gelmişti. Reayası yerlerine gelinceye ve *"ahvâllerine nizâm"* verilinceye kadar kendilerinden üç sene boyunca *"baştinalarından ancak ikişeryüz akça resm-i filori cem' ve tahsîl"* edilmek şartıyla bostancı ocağı tarafından *"ber-vech-i emânet"* zapt ve idare edilmeye başlanmış; hasekilerden atanan yöneticiler her üç yılda bir değiştirilmişti[1308].

Astar-ı Eflak maktu gelirinin bir kısmı 14 Ra 1122/13 Mayıs 1710 tarihinde, bostancıların arzı üzerine çıkan hatt-ı hümâyunla bostancı ocağına ocaklık olarak tahsis edilmişti. Bu tarihe kadar Astar-ı Eflak'ın geliri olan 396400 akçanın, 355200'ü kale neferlerinin ocaklığı ve bazı görevlilerin vazife karşılığı ulufelerine tahsis edilmişti. Geri kalan 41188 akçasıysa irsaliye idi. 1122/1710 tarihine gelindiğinde bostancıların tayinatları azalmış, buna mukabil borçlarının artmış olmasından dolayı çeşitli maddî sıkıntılar meydana gelmişti. Bu ekonomik sıkıntıların giderilmesi için bostancıları Astar-ı Eflak mukataasından irsal edilen 41188 sağ akçanın kendilerine zahire bedeli olarak arz edilmesi üzerine bu meblağ bostancı ocağına ocaklık olarak bağlanmıştır[1309]. Bu tarihten itibaren bostancılar, her yıl Astar-ı Eflak ocaklığından 41188 sağ akça, zahire (hınta) parası olarak alagelmişlerdir[1310].

[1306] Musa Kâzım, "Aynaroz Târihçesi", s. 1198. Yine, 9 S. 1225/16 Mart 1810 tarihli bir arzdan anlaşıldığına göre, Anadolu ve Rumeli'den topladığı sadakayı Aynaroza götüren rahibin yolda ölmesi üzerine, elindeki ve üzerindeki mala o kazanın zabit ve ayanı el koymak istemiş, ancak gönderilen hükümle bunun yasak olduğu, rahibin üzerinde bulunan herşeyin kiliseye ait olduğu belirtilmiştir (BOA, C.SM, nr. 127).

[1307] *"Astar-ı Eflâk ve tevâbi'i mukata'ası ez-kadîm mefrûzü'l-kalem ve maktû'u'l-kadîm ve min küllü'l-vücûh serbest olan"* bostancı ocağı tarafından zapt edildiğine dair bk. BOA, C.ML, nr. 23643 (25 S. 1196/9 Şubat 1782).

[1308] BOA, C.SM, nr. 4933 (29 S. 1118/12 Haziran 1706).

[1309] BOA, İE.ML, nr. 9653; BOA, C.AS, nr. 28881 (16 Ş. 1159/3 Eylül 1746). Kale neferatının mevaciplerine tahsis edilen bu miktarın 686.5 kuruşu (82392 akça) Rojay kalesinin müstahfızan, gureban ve martalosanlarının senelik mevaciplerine tahsis edilmişti (BOA, İE.ML, nr. 10252, 9 B. 1140/20 Şubat 1728). Ra. 1071/Kasım 1660'da, Pireboy ve Varoş-ı Cedîd yörelerini gezen Evliya Çelebi buralar için, *"Menzilgâh-ı İştavna hânı: Bu mahallere Osdarı Ulah içi anılır."* dedikten sonra, buraların hâkiminin bostancılar olduğunu belirtmekte ve yıllık 40 yük akça iltizamı olduğunu söylemektedir ki, bu rakam yukarıda ifade edilene çok yakındır (*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-İbrahim Sezgin, İstanbul 2001, V, 290).

[1310] Bu paranın tahsili için hazırlanan hüccetin üzerine miktarı, ödeme şekli, daha önceki ödemelere ait örnekler derkenar edilirdi. Her padişah değişikliğinde, diğer resmi evraklarda olduğu gibi, bostancıların Astar-ı Eflak ile ilgili ocaklığının beratı da yenilenirdi (BOA, C.AS, nr. 28881, 16 Ş. 1159/3 Eylül 1746).

Astar-ı Eflak zabitliği, bostancıbaşı tarafından atanan bir haseki tarafından yerine getirilirdi[1311]. Burayla ilgili tüm iş ve işlemler bostancıbaşı ve bostancı ocağının nezaretine verilmişti. Yaşanacak herhangi bir sorun ve anlaşmazlık yerinde *"ma'rifet-i şer'le"* görülmesi karara bağlanmıştı. Ocaklığa, elinde ferman olmadan vali, mir-i miran, mir-liva ve öteki ehl-i örf tayfasının herhangi bir surette tasarruf ve müdahalede bulunması yasaklanmıştı[1312]. Çünkü, dışarıdan kanuna aykırı olarak yapılan müdahaleler, ocaklığın gelirini düşürmekte ve bostancı ocağının taamiyesine noksanlık vermekteydi. Meselâ, 5 Ra. 1188/16 Mayıs 1774 tarihinde bostancıbaşı Ahmed Ağa tarafından verilen bir arzda, fermana aykırı olarak dışarıdan yapılan müdahale ve haksızlıklar üzerine, Astar-ı Eflak ocaklığında karışıklıklar meydana geldiği, burada yaşayan halkın dağıldığı, gelirlerin azaldığı ve dolayısıyla bostancı ocağının taamiye bedelinin eksik ödendiği, bunun da bir takım olumsuzluklar doğurduğu belirtilmiş, yapılan müdahalelerin men edilmesi istenmiştir[1313]. 29 Z. 1205/29 Ağustos 1791 tarihindeyse, iki kişi sahte arz ve mahzarlarla yaptıkları müracaatlar sonrası aldıkları fermanla, Astar-ı Eflak kazası nahiyelerinden olan Pireboy nahiyesini, etraftaki başka bir nahiye ile birleştirip yeni bir kaza oluşturmuşlardır. Ancak bu durum, birçok sosyal ve ekonomik probleme sebep olmuş, bu da ocağın ocaklık tahsisatına *"küllî kesr ve noksân"* vermişti. Bu durumun düzeltilmesi için bostancıbaşının arzda bulunması üzerine, konu tekrar gündeme alınmış ve etraflıca incelenmesi istenmiştir[1314].

Ocaklığın malının tahsili için, knezler[1315] ve Perimkörler[1316] tayin edilirdi. Bunların reaya tarafından münasip görülen kişiler arasından seçilmesi, uygulanagelen bir âdetti. Bu hizmetleri mukabilinde Perimkörler vergilerden muaf tutulurlardı[1317].

7.1.1.3. Çini, Köseler ve Arslanbey

Bostancı ocağının bünyesinde bir hastalar odası (hastalar ocağı, hastalar mescidi) bulunmakta olup burada, sarayda hastalananlarla bostancı ocağının hastaları barınırdı. Hastalar mescidinin masrafları buraya tahsis edilen ocaklık gelirlerinden karşılanırdı. Bu ocaklıkların başında, İzmit nahiyesine bağlı Çini, Köseler ve Arslanbey köyleri arasında bulunan çeltik arazisinin vergi geliri gelmekteydi. Bu üç köy, C. 1108/Ocak 1697'de verilen

---

[1311] BOA, C.SM, nr. 8121 (5 Ra. 1188/16 Mayıs 1774); BOA, C.ML, nr. 23643 (29 S. 1196/17 Şubat 1782).

[1312] Mahalli idarecilerden hiç kimse tarafından *"bilâ-fermân vecihen mine'l-vucûh müdâhale olunmamak düstûru'l-amel tutulan şurût nizâmından"* olduğu, 29 S. 1196/17 Şubat 1782 tarihinde bostancıbaşı tarafından verilen arzda hatırlatılmıştır (BOA, C.ML, nr. 23643); BOA, C.SM, nr. 5574 (4 M. 1202/16 Ekim 1787).

[1313] BOA, C.SM, nr. 8121.

[1314] BOA, HH, dosya nr. 209, gömlek nr. 11141. Yine bk. BOA, C.DH, nr. 12212 (9 L. 1193/20 Ekim 1779).

[1315] كنزلر

[1316] پريمكورلر

[1317] BOA, İE.ML, nr. 7927.

bir hükümle, orta-i kebir vakfına ve hastalar ocağına ocaklık olarak tayin edilmiştir[1318]. Bu üç köyün reayası, her yıl hastalar ocağına 150 çeki tomruk, oda-yı kebire 231 kuruş taamiye, padişah huzurunda icra edilen cirit müsabakaları için 8000 adet cirit ve ceyb-i hümâyun için 3000 akça vermek karşılığında, avarız-ı divaniye, tekâlif-i örfiye ve şakkanın küllisinden muaftılar[1319]. Ancak daha sonra 8000 adet ciritin yerine de, 2350 çeki tomruk daha vermeleri kararlaştırılmış, böylece yılda toplam 2500 çeki tomruk vermeye başlamışlardır.

Bu ocaklık köylerine zaman zaman kanunlara aykırı olarak müdahalelerde bulunulmuştur. Bu müdahaleler yazılan hükümlerle engellenmiştir. Meselâ, M. 1160/Ocak 1747 tarihli bir hükümle[1320] araziye dışarıdan yapılan müdahaleler men edilmiş ve arazinin statüsü korunmuştur.

Bu ocaklık köyleriyle ilgili işlemlere, tayin edilen mütevelliler nezaret ederlerdi. Mütevellilerin mütevellilik beratları gerek duyuldukça yenilenirdi. Meselâ, S. 1188/Nisan 1774'te, Divân-ı hümâyun tarafından araziye mütevelli olanların mütevellilik beratının yenilendiğine dair emir verilmiştir[1321]. Aynı amaçla, 29 C. 1234/25 Nisan 1819'da da, arazi ile ilgili işlere bakan mütevelli-yi vakfın elindeki emr-i ali yenilenmiştir[1322].

7.1.1.4. Çatalca

Çatalca ve ona tabi köyler, bostancı ocağındaki kayıkhane-i kebîr bostancılarına ocaklık olarak tahsis edilmişti[1323]. Hangi şartlar karşılığında ve ne tür mükellefiyetlerle ocaklık tahsis edildiğine dair bilgi tespit edilememiştir.

7.1.1.5. Ahyolu

Bostancı ocağının ocaklıkları arasında, Şile yakınlarında ve Karadeniz sahilinde olan Ahyolu kazası ve köyleri de bulunurdu. Ahyolu ocaklığı, bostancıbaşı tarafından atanan hasekilerce yönetilirdi. Bu köylerden biri olan Ahtebolı köyü mukataasından 3750 kuruşluk meblağ ocaklık ve 1000 kuruşluk meblağ ise bostancıların kirpas parası olarak tahsil edilmişti[1324].

[1318] BOA, C.ML, nr. 18169.
[1319] BOA, C.ML, nr. 18169 (13 B. 1242/10 Şubat 1827).
[1320] BOA, C.SM, nr. 9014.
[1321] BOA, C.SM, nr. 1087 (29 C. 1234/25 Nisan 1819).
[1322] BOA, C.SM, nr. 1087.
[1323] BOA, C.SM, nr. 666 (15 B. 1220/9 Ekim 1805); BOA, C.SM, nr. 5351 (18 Ş. 1222/21 Ekim 1807).
[1324] 1175/1761-2 senesine ait tahsisattan 9.5 kese akça Haseki Halil tarafından İstanbul'a gönderilirken, Ahtebolı sınırları içinde, bu parayı götüren görevliler katledilmiş ve paralar gasp edilmiştir. Katillerin ve paraların bulunması için, Evahir-i Ca. 1176/8-17 Aralık 1762'de, bostancıbaşı ve Ahyolu kadılarına hüküm gönderilmiştir (*İstanbul Ahkâm Defterleri, İstanbul'da Sosyal Hayat,* İstanbul 1998, II, 278).

Bu köylerden bir diğeri olan Yeniköy, has koru içinde bulunurdu[1325]. Bu köyün ahalisi Hristiyan olup, kışın balıkçılıkla uğraşırdı. Yazları ise, etraftaki yerleşim yerlerinden çapulculuk ve haydutlukla elde ettikleri mal ve eşyaları Ahyolu'ndaki panayırlarda satarlardı. Verdikleri hediyelerle bostancıbaşının kendilerine arka çıkmasından ve *"huşûnetli ve mu'annid "* olmalarından dolayı bu köy halkından, ocaklık dışında bir şey talep etmek ve almak oldukça zordu[1326]. 800 hanesi bulunan bu köy, benzerlerine göre mamur ve büyüktü.

7.1.1.6. Gelibolu Gümrüğü

Gelibolu gümrüğü gelirlerinden bostancı ocağına her yıl 9000 sağ akça (75 kuruş) ocaklık tahsis edilmişti. Bu meblağ, bostancı ocağındaki mescit, muallimhane, divanhane, bostancıların ve hastaların odalarına her sene döşenen kaba hasır ücretiydi. Her sene bostancıbaşının arzı üzerine Gelibolu gümrüğü emini tarafından ödenirdi[1327].

7.1.1.7. İznik, Sapanca (Adapazarı) ve Akyazı

Bu yerler bostancı ocağının doğrudan ocaklıkları olmayıp, Hasbahçe'de bulunan kayıkhane ve etraf bahçelerdeki hassa kayıkların kereste ocaklıkları idi. Her üç senede bir Hasbahçe'deki padişah ve diğer devlet erkânının, boğaziçindeki bahçelerin ve hamalların kayık ve sandallarının tamir veya yeniden yapılmaları usulden olduğundan keresteye ihtiyaç duyulurdu. Bu ihtiyaç Bıçkıcılarbaşı tarafından arz edilir ve İzmit'ten 12151, Akyazı'dan 11500, Sapanca (Adapazarı)'dan 14405 ve Akyazı'dan 1800 akça bedeli olmak üzere toplam 39856 akçalık kereste istenirdi. Kayık ve sandalların tamir ve yenilenmesi tersanede tersane emini tarafından yapıldığından, keresteler buraya getirilip teslim edilirdi[1328].

[1325] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 58.

[1326] Ömer Cabî Efendi, *Câbî Târihi (Târih-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-i Sâni),* haz. Mehmet Ali Beyhan, Ankara 2003, I, 36-37.

[1327] Meselâ 20 M. 1150/20 Mayıs 1737 tarihli Bostancıbaşı Mustafa Ağa'nın arzına yazılan derkenarına 1148/1735 senesi tahsisatı hakkında düşülen *"bahâ-i hasır-ı kaba berây-ı ferş şüde be-mescid-i şerîf ve mu'allimhâne ve dîvânhâne ve odahâ-yi bostâniyân-ı hâssa ve hastagân der bağçe-i hâssa der sarây-ı cedîd-i âmire ki beher sene an gümrük-i Gelibolı ber-vech-i ocaklık ta'yîn ve dâde*" ifadesi, bu tahsisatın tür ve gerekçesini göstermektedir. Bu münasebetle her sene olduğu gibi bu sene de aynı meblağın verilmesi bostancıbaşı tarafından arz edilmesi üzerine ocak tarafına bu meblağ verilmiştir (BOA, C.SM, nr. 5598). Bu mescidin *"Orta Cami'i Şerîf"* olduğu, 1187/1773 yılına ait meblağın ödenmesi için 15 Ş. 1187/1 Kasım 1773 tarihinde Bostancıbaşı Mehmed Ağa'nın verdiği arzdan anlaşılmaktadır (BOA, C.SM, nr. 6294). Yine bk. BOA, C.EV, nr. 27200 (Gurre-i N. 1205/4 Mayıs 1791); BOA, C.SM, nr. 2677 (11 Ra. 1225/16 Nisan 1810); BOA, C.SM, nr. 3130 (22 M. 1228/25 Ocak 1813);BOA, C.SM, nr. 3277 (20 Z. 1233/21 Ekim 1818).

[1328] BOA, C.SM, nr. 1048 (14 Ra. 1128/8 Mart 1716).

7.1.2. Diğer Tahsisatlar

7.1.2.1. İstanbul Gümrüğü

3 Ca. 1097/28 Mart 1686 tarihli bir fermanla, İstanbul ihtisabı mukataası malından 2000 kile zahire bedeli, bostancılar için ocaklık olarak tahsis edilmiştir[1329]. 2000 kile hınta, kilesi 60'ar sağ akçadan, 120000 sağ akça yapmakta olup, bunun kuruş cinsinden değeri ise 1000 kuruş idi. Ancak, I. Mahmud zamanında bostancıların verdikleri arzda, sayılarının 2943 olduğu, bu miktardaki zahirenin kendilerine yetmediği, vakıflarının da, meydana gelen açığı karşılayacak güçte olmadığı belirtilmiş, mevcut ocaklık miktarına zam istenmiştir. Bu talepleri üzerine, İstanbul gümrüğünden aldıkları senelik 2000 kile zahire, 4 C. 1144/4 Aralık 1731'de, I. Mahmud tarafından 3000 kileye çıkarılmıştır[1330]. Bunun bedeli olan 1500 kuruşun, uzun bir süre İstanbul gümrüğünden bostancılara ocaklık olarak verildiği anlaşılmaktadır[1331].

İstanbul ihtisabı gümrüğünden bostancı ocağının tulumbacılarına da, tahsisat ayrılmıştı. Her yıl mukataa malından 22 kuruş (2688 akça) olarak verilen bu ödenek, 96 kıyyelik zeytin yağının bedeliydi[1332]. Yine, Hasbahçe'de bulunan kuşhane ve bahçedeki çöplüğün çıkarılması için yapılan masraflar, her ay İstanbul gümrüğü ihtisabından verilen 4000 akça ile karşılanırdı[1333]. Bu meblağ, genellikle bostancı mumcuları tarafından teslim alınırdı.

B. 1135/Nisan 1723'te, Topkapı ve Sinan Paşa kasırlarının bostancıbaşı İbrahim Ağa marifetiyle yaptırılan tamir masrafı da İstanbul gümrüğü akçasından karşılanmıştır. Buna göre sarayların cam ve diğer malzeme masrafı ve burada çalışan işçilerin yevmiyesi olan 14400 akça (90 esedî kuruş), bostancı mumcusu Ahmed tarafından gümrükten alınmıştır[1334].

7.1.2.2. Sinop İskelesi Gümrüğü

Sinop iskelesi gümrüğünden bostancı ocağına yapılan tahsisat sürekli tahsisatlardan değildi. Ocağa lâzım olan eşyaların temini için bu gümrüğün gelirlerinin bir kısmı geçici bir süre için tahsis edilmişti. Meselâ, 4 Ra 1113/9 Ağustos 1701 tarihli bir fermanla, Sinop iskelesi gümrüğü ve bağlı yerlerin mukataası gelirinden 52000 akça bostancı ocağına tahsis

[1329] BOA, İE.ML, nr. 6455 (12 R. 1122/10 Haziran 1710).
[1330] BOA, C.AS, nr. 31444 (14 Ş. 1176/28 Şubat 1763).
[1331] 20 M. 1230/2 Ocak 1815 tarihli bir hükümde bu tarihte de, bostancılara 1500 kuruşun 3000 kile zahire için verildiğinden bahsedilmiştir (BOA, C.SM, nr. 2694).
[1332] 9 Ra. 1173/31 Ekim 1759 (BOA, C.SM, nr. 8282) ve 22 Ra. 1174/1 Kasım 1760 tarihli arzlar (BOA, C.SM, nr. 8081).
[1333] 1103 senesinin Safer ayı için verilen meblağa dair bk. BOA, AE.SAMD.II, nr. 1308 (1 Z. 1103/14 Ağustos 1692).
[1334] BOA, İE.SM, nr. 2702 (Gurre-i Safer 1136/31 Ekim 1723).

edilmiştir. Bu meblağ, Hasbahçe ve bostanların levazımatı için gerekli olan sebzevat bedelini karşılamada kullanılmıştır. Yalnız, bunun ocaklık kabilinden bir tahsisat olmadığı, sadece 1113/1701 senesine mahsus bir tahsisat olduğu anlaşılmaktadır[1335]. Bu meblağ, bostancılar mumcusu Ali tarafından teslim alınmıştır.

7.1.2.3. Dil İskelesi Gümrüğü

Gelirinin tamamı veya bir kısmı bostancılara tahsis edilmiş mukataaların yanı sıra bir de, bostancılar tarafından nezaret ve zapt edilen, fakat geliri başka kurumlara verilen mukataalar da vardı. Bu tür yerlerin korunması, gelirinin tahsil edilmesi ve ilgili kurumlara teslim edilmesi bostancı ocağı mensuplarınca yerine getirilirdi. Meselâ, Gebze nahiyesinde, koru-yı hümâyun sınırları içinde bulunan İnehacı iskelesi, eskiden beri bostancıların nezareti altında idi. Buradan elde edilen gelir, bostancılar tarafından toplanır, İzmit'teki Süleyman Paşa Camii'nin masraflarına sarf edilmesi için mütevellisine teslim edilirdi[1336].

Yine, Gebze'ye tabi Gemiciler köyündeki Dil iskelesi, bostancıların Orta vakfı (hasekiler vakfı ortası) mütevellileri olan hasekilerce tasarruf edilirdi. Buranın gelirleri ise, koru-yı hümâyuna dahil olmasından dolayı, eskiden beri bostancılar vakfının payı olarak alınırdı. Bu iskelenin tamiri ve her türlü bakım ve tasarruf hakkı, farklı tarihlerde çıkan hükümlerle hep bostancı ortası vakfına verilegelmiştir[1337].

7.1.2.4. Bazı Emlâkın Kira Geliri

Bostancılara tahsis edilmiş ve gelir sağlayan emlâk arasında dükkânlar da bulunurdu. Bunların bir kısmının gelirlerinden ayrılan hisse veya hisseler, bostancılara taamiye olarak tahsis edilirdi. Meselâ, Beşiktaş bahçesinin bostancılarına, Beşiktaş'ta bulunan mumhaneye verilen don yağından bir hisse taamiye olarak ayrılması bu türden bir ödenekti[1338]. Yine, bu tür gelir getiren emlâk arasında olan Yemiş iskelesindeki sebzehane dükkânlarının geliri, bostancıların orta-i kebir vakfına, ceyb-i hümâyuna ve sebzehane kâtiplerine mahsustu[1339]. Bununla birlikte, bazı vakıflardan da bostancılara taamiye için hisse ayrılmıştır. Meselâ, Üsküdar'daki Valide Sultan'a ait Çinili Camii vakfından 1173/1759-1760 yılı için, bir hisse de Üsküdar bağçesi bostancılarının taamiyesi olarak tahsis edilmişti[1340].

[1335] BOA, İE.SM, nr. 1848, (4 Ra. 1113/9 Ağustos 1701).
[1336] BAO, C.SM, nr. 2545 (9 L. 1171/16 Haziran 1758).
[1337] *İstanbul Ahkâm Defterleri, İstanbul Tarım Tarihi,* İstanbul 1998, II, 104.
[1338] BOA, C.SM, nr. 7652 (21 Ca. 1156/13 Temmuz 1743).
[1339] BOA, C.ML, nr. 25008 M. 1234/Kasım 1819). Yine aynı belge için bk, BOA, C.SM, nr. 6905 ve C.EV, nr. 25878.
[1340] *İbretnümâ-yı Devlet,* s. 267.

Bostancıların iltizamında mukataalar da bulunurdu. Bunlar arasında bostancı hasekileri tarafından iltizam edilen Kanlıca mukataası karyeleri, bostancı ocağının iltizamında idi[1341]. Bostancı ocağının mukataasından olmasından dolayı bu köylerde ilgili tüm iş ve işlemlerden bostancı ocağının atadığı hasekiler sorumluydu. Yine Evkaf-ı Haremeyn'e tabi, İstanbul'daki şehzade Sultan Mehmed vakfına ait mukataaların bir kısmı da, bostancılarca idare edilirdi. Vakfa ait Büyükdere ve tevabii mukataası ise malikâne olarak, bu işle görevlendirilen bostancılarca ortaklaşa idare edilirdi[1342].

7.2. TAYİNATLAR

7.2.1. Et Tayinatı

Bostancı ocağının günlük et tayinatı 205 vakıyye idi ve bu miktar rutin olarak ocağa verilirdi[1343]. Bunun dışında, Ramazan ayına mahsus olarak ocağa belli bir miktar et daha tahsis edilmişti[1344]. Ocağa tahsis edilmiş olan bu et tayinatının bedeli üç yerden karşılanırdı: Bunlardan birincisi, yukarıda ifade edilen Aynaroz ceziresi ocaklığı idi. Bu ocaklıktan bostancı ocağına her sene 120000 akça, et parası olarak tahsis edilmişti. Bu meblağ, Ramazan ayında bostancı ocağına muayyen olan miktardan fazla olarak verilen etin bahası idi[1345]. İkincisi, devletten (mirîden) alınan günlük 100 vakıyye etti. Üçüncüsü ise, İstanbul Rum patrikliğinin mükellefiyetleri mukabilinde verdikleri et miktarı idi. İstanbul'daki Rum patrikliği, eskiden beri bostancı ocağına günlük 105 vakıyye koyun eti verirdi. Bu etin aynî olarak verilmesi esastı. Ancak tarafların kendi aralarında anlaşmaları üzerine, o günkü narha göre nakdî de ödenebilirdi. Ama ister aynî olsun, ister nakdî olsun, verilen etin "*a'lâ*" olması gerekirdi[1346]. Verilen bu et, 1126/1714 yılı kıyyesine[1347] göre belirlenmişti. Gerek devlet tarafından, gerek Aynaroz rahiplerince ve gerekse Rum patrikliği tarafından temin edilen bu etler bostancıların kasapbaşısına teslim edilir, onlar da bu etleri, kanunda belirtilen *"ta'yîn sâhiplerine"* dağıtırlardı. Genellikle zımmî olan kasapbaşılar hizmetleri karşılığı olarak, *"ta'yîn sâhibleri"*nden her vaukıyyadan birer para alırlardı. Bunun dışında kasapbaşılar, cizye

[1341] *İstanbul Tarım Tarihi,* II, 124-125 (Evahir-i Za. 1171/27 Temmuz-5 Ağustos 1758).
[1342] *Aynı eser,* s. 267-268 (Evâhir-i Ş. 1174/28 Mart-5 Nisan 1761).
[1343] Mehmed Halife, Tarhuncu Ahmed Paşa'nın sadareti döneminde bostancıların et tayinatı ve kirpasları için toplam 4 yük 99300 (499300) akça ayrıldığını belirtmektedir (*Târîh-i Gılmânî,* İstanbul 1340, s. 33).
[1344] Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân,* s. 69.
[1345] BOA, *MAD,* nr. 2237, s. 2 (7 L. 1078/21 Mart 1668); BOA, İE.SM, nr. 2508 (Gurre-i L. 1108/23 Nisan 1697); BOA, AE.SMST.II, nr. 6456 (8 L. 1110/9 Nisan 1699); BOA, İE.SM, nr. 2811 (23 C. 1129/4 Haziran 1717).
[1346] BOA, C.ADL, nr. 3644, 3 N. 1175/28 Mart 1762 tarihli arz ve takrirler.
[1347] Bir eserde *"mîrî fîsi üzre"* diye okunan (*İstanbul Ahkâm Defterleri, İstanbul Esnaf Tarihi,* İstanbul 1998, II, 19), fakat belgelerde "میری قیسی اوزره" şeklinde geçen bu ifadeyi, *"mîrî kıyyesi üzre"* okumak daha makul görünmektedir.

haricindeki diğer avarız-ı divaniye, kürekçi, öşr-i otluk, resm-i hamr ve benzeri vergilerden de muaftılar[1348].

Bostancı ocağının neferleri dışında ocak bünyesinde bulunan mirî saksonların işkembe ihtiyaçları, yeniçeri ocağına bağlı olan zağarlarca karşılandığı gibi, İstanbul, Galata, Eyüp, Tophane ve buralara bağlı kasaba ve köylerdeki işkembeciler tarafından da karşılanırdı. Bu hizmetleri karşılığında onlara, sirkeli ve sarımsaklı işkembe ile çorba satmalarına kimsenin karışmaması hakkı verilmişti[1349]. Yine 18. yüzyılın sonlarında, Kuleli bahçesi bünyesinde bulunan saksoncular ocağına da günlük 50 koyun kellesi kasapbaşılar tarafından verilirdi[1350].

7.2.2. Ekmek Tayinatı

Bostancıların, *"nân-ı azîz ve ta'âmları"* adıyla aynî tahsisatları vardı. Bostancı ocağı fırınında pişirilen ekmeğe *"bostâncı somunı"* denilmekte olup, *"ziyâde lezîz"*di. Yine burada, *"gāyet a'lâ"* pişirilen tavuk göğsü de meşhurdu[1351]. Bostancıların ekmek tayinatlarının gideri, buraya tahsis edilen bazı gelirlerden karşılanırdı. Meselâ III. Murad, geliri bostancı somunu masrafına sarfedilmesi için bir çiftliği ocağa vakfetmiş ve vakfın tevliyetini bostancıbaşılara terk etmiştir[1352].

Ocak neferlerinin ekmeği için lâzım olan buğdayın bir miktarı, tersane-i âmire anbarlarından karşılanırdı. Lâzım olan buğday periyodik olarak (haftalık, aylık, yıllık gibi) verilmez, ihtiyaç meydana geldiğinde, bostancı ocağı orta-yı mütevellisinin arzı üzerine ve bedeli nakit olarak hazine-i âmireye ödenmek suretiyle verilirdi. Nitekim 18 Za. 1183/17 Mart 1770'te, mütevelli-yi orta-yı bostanciyân-ı hâssa Osman Efendi'nin verdiği arzda, bostancı ocağının buğdayının bittiğini ve Tekfurdağı'ndan gelen buğdaydan, daha önce verildiği şartlar dahilinde verilmesini talep etmesi üzerine hazırlanan telhiste, buğdayın her ay verilmeyip, ihtiyaç duyulduğunda verildiğinden bahsedilmiştir[1353]. Genellikle 100'er kilelik miktarlar olarak alınan buğday, ihtiyacın arttığı zamanlarda, daha fazla alınmıştır. Meselâ, Za. 1182/17 Mart 1769 ve Za. 1183/17 Mart 1770'te 100'er kilelik miktarlarda buğday alınırken[1354]; S.

[1348] *İstanbul Esnaf Tarihi,* II, 19.
[1349] *İstanbul Ahkâm Defterleri, İstanbul Esnaf Tarihi,* İstanbul 1997, I, 18 (Evasıt-ı R. 1156/3-12 Haziran 1743 tarihli hüküm), 86-87 (Evail-i R. 1168/15-24 Ocak 1755 tarihli hüküm), 163 (Evasıt-ı Ra. 1171/23 Kasım-2 Aralık 1757 tarihli hüküm).
[1350] BOA, C.SM, nr. 2318 (16 Z. 1194/13 Aralık 1780).
[1351] Tayyarzâde Ahmed Ata, *Târih-i Atâ,* İstanbul 1291, I, 293.
[1352] TSMA, E. 7019/338.
[1353] BOA, C.AS, nr. 16842 (3 Z. 1183/30 Mart 1770).
[1354] BOA, C.AS, nr. 16842.

1195/Şubat 1781'de, ocağın buğday konusunda yaşadığı *"zarûret ve muzâyaka"*dan dolayı, bir alımda 4000 kile buğday alınmıştır[1355].

Bostancı ocağına verilen buğday ekmekçi esnafına verilen buğdaydan olup, kilesi için 114 akça ödenirdi[1356]. Genellikle Tekfurdağı'ndan alınan bu buğdayın temininde, kapan emininin de katkısı olurdu[1357]. Yine, göç-i hümâyun esnasında hizmette bulunan halvetçi, sandalcı, piyadeci bostancıları ve kafiledeki diğer neferlerin tayinatı olan ekmeğin buğdayı tersane-i âmire anbarlarındaki buğdaydan karşılanırdı[1358]. 16. yüzyılın ikinci yarısında bostancı hasekilerine verilen tayinat arasında ikişer çift ekmek ve ikişer bakraç çorba da bulunurdu[1359].

7.2.3. Elbise Hakkı

Osmanlı Devleti'nde acemi oğlanları ve kapıkullarının yıllık giyeceği devlet tarafından karşılanırdı. Bu yüzden elbise-bahâ adıyla nakdî ödenekleri bulunan[1360] bostancıların çuha (çuka)[1361], *"pîrehen"*[1362], *"zemistânî"*[1363], *"câme-i zîr"*[1364] gibi giyeceklerinin bedeli de devlet tarafından karşılanırdı. Bostancıların çukaları, yeniçerilerin çukaları gibi Selânik'te imal edilir, yeniçeri çukası ile beraber gönderilirdi[1365]. Bostancıların kışlık iç çamaşırı, gömlek ve yağmurlukları bir önceki yılın kışı başından (*"evvel-i erba'în"*)

[1355] BOA, C.AS, nr. 19234.

[1356] S. 1195/Şubat 1781'de, bostancılara alınan 4000 kile buğday için kilesi 114 akçadan toplam 3800 kuruş hazineye ödenmiştir (BOA, C.AS, nr. 19234).

[1357] BOA, C.AS, nr. 19234.

[1358] Meselâ Ca. 1225/Temmuz 1810'da vuku bulan göçte, göç kafilesine lâzım olan 1025 kile buğday, has ve harç fırınlarına Cemaziyelahir ayı için lazım olan 6684.5 kile hınta ile birlikte, tersane-i âmire anbarlarındaki buğdaydan karşılanmıştır. Kilesi 47 pare olan bu buğdayın bedeli Sayda ve Halep mukataa malından karşılanmıştır (BOA, C.ML, nr. 3, 19 Za. 1225/16 Aralık 1810).

[1359] BOA, KK.RSK, nr. 236, s. 343 (27 Ra. 988/12 Mayıs 1580).

[1360] *Ata Tarihi*, I, 293.

[1361] Örgüleri belli olmayacak şekilde dokunan yünden yapılma sık ve kalın bir kumaş türü olup, yeşil, al, mavi ve sair renkleri vardı (Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 77).

[1362] Gömlek, kamis anlamına gelen bu kelime (Şemseddin Sâmi, *Kāmûs-i Türkî,* İstanbul 1989, s. 366) belgelerde değişik şekillerde yazılmıştır.

[1363] Kelime anlamı kışlık olan zemistanînin terim anlamı kışlık elbise demektir. Kapıkulu ve bazı saray görevlilerine yıllık olarak bedeli verilirdi (Pakalın, *Tarih Terimleri,* III, 651). Zemistanînin diğer adı ise bârânî (yağmurluk) olup, sık dokunmuş kumaştan imal edildiğinden su ve soğuğu geçirmezdi (Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 34)

[1364] İç çamaşırı.

[1365] Ca. sene 1019/24 Temmuz 1610 tarihli bir kayıttan, bostancıların çukalarının yeniçeri çukası ile beraber Selânik'ten geldiği belirtilmektedir. Ancak, o seneye ait bostancı çukası henüz gelmemiş olmasından dolayı gecikme yaşanmış, İstanbul'dan alınması zaruri olmuştur (BOA, D.BRZ, dosya nr. 8, gömlek nr. 4, belge nr. 11).

müteakip yılın kışının başına kadarki süre için bir defada verilirdi[1366]. Yine, sefere giden bostancılara yeni kisveler alınır ve sefere gitmeden önce neferlere teslim edilirdi[1367].

Bostancıların elbise bedellerinin karşılanmasında başvurulan kaynaklar çeşitlilik arz ederdi. Bu kaynaklardan birisi Trablusşam mukataası malı idi. Bostancıların 1084-1085/1673-1674[1368] ve 1091-1092/1680-1681[1369] dönemine ait elbise paraları Trablusşam mukataası gelirinden karşılanmıştır. Elbise parası bazen de, Kocaeli kazası ve tabi köylerin bedel-i sürsat akçasından karşılanmıştır[1370]. 1108/1696-1697 dönemine ait elbise parası Aydın ve Saruhan avarızı bedelinden karşılanmıştır[1371].

1160-1177/1747-1763 seneleri arasında 16 yıl İstanbul gümrüğü malından ödenen elbise parası, 8 Ca. 1179/23 Ekim 1765 tarihinden itibaren Aynaroz ceziresi mukataasından karşılanmaya başlanmıştır. Bu tarihte, İstanbul gümrüğünün gelirlerinin vazife, havale ve diğer tayinata yetmeyişinden dolayı bostancıların kışlık elbise parası zamanında ödenememekteydi. Meydana gelen gecikmelerin doğuracağı olumsuzlukların engellenmesi için, bostancıların elbise parası olan 854745 (8 yük 54 bin 745) çürük akça, bu tarihten itibaren Aynaroz ceziresi malından karşılanmaya başlanmıştır. Aynaroz ceziresinden ayrıca, yukarıda bahsedildiği üzere, her yıl bostancılar için et ve kirpas bahası da alınırdı. Yeni düzenleme ile beraber bu tarihte 7800 kuruşluk gelirin 2020.5 kuruşu et ve kirpas parası, geri kalan 5779.5 kuruşu ise, bostancıların 854745 akçalık elbise paralarının bir bölümü olarak, senede üç taksit hâlinde ödenmek şartıyla bostancılara elbise parası ocaklığı olarak tayin edilmiştir[1372]. Aynaroz ocaklığından elbise parası alma uygulaması ocağın ortadan kaldırılışına kadar devam etmiştir. Buradan alınan elbise parası miktarı ile nefer sayısı sabitlenmiş, nefer sayısı 3250 olup, kışlık elbise parası miktarı 854745 akça olarak tahsil edilmiştir[1373].

[1366] Meselâ, 1084-1085/1673-1674 dönemi için hesaplama, *"an evvel-i erba'în-i sene-i 1084 ilâ evvel-i erba'în-i sene-i 1085"* şeklinde yapılmıştır (BOA, AE.SMMD.IV, nr. 6393).

[1367] 25 S. 1110 /2 Eylül 1698'de, sefere gönderilmek için yeni yazılan 200 bostancı tüfenkçisine, kişi başına 14.5'er kuruştan toplam 2900 kuruş elbise parası verilmiştir (BOA, İE.SM, nr. 2142).

[1368] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 6393 (14 Za. 1086/30 Ocak 1676).

[1369] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 10076 (7 Z. 1093/7 Aralık 1682).

[1370] Meselâ, bostancıların 1107/1695-1696 dönemine ait elbise paraları Kocaeli kazası ve köylerinin bedel-i sürsat akçasından karşılanmıştır (BOA, AE.SMST.II, nr. 5101).

[1371] BOA, AE.SMST.II, nr. 5058 (15 Z. 1108/5 Temmuz 1697).

[1372] BOA, C.SM, nr. 8296.

[1373] 17 N. 1183/14 Ocak 1770'te bostancıbaşı Yakup Ağa'nın verdiği arzla, bostancıların 1180-1181/1176-1177 dönemine ait kışlık elbise ücreti istenirken, bostancı sayısı 3250, elbise ücreti 849480 akça (BOA, C.SM, nr. 1528) olduğu ifade edilmiş; 22 N. 1204/5 Haziran 1790'da Bostancıbaşı Ebubekir (BOA, C.SM, nr. 8133); 15 L. 1206/16 Haziran 1792 tarihinde Bostancıbaşı Mehmed Ağa (BOA, C.SM, nr. 890) ve 11 Za. 1225/7 Ocak 1811 tarihinde ise Bostancıbaşı Abdullah Ağa'nın arzı ile elbise parası olarak (BOA, C.SM, nr. 112) aynı sayıdaki nefer için aynı miktarda para talep edilmiştir.

Bu tarihten önce bostancı ocağı neferleri için ödenen kışlık elbise bedeli farklı miktarlarda idi. 3 Ca. sene 1019/24 Temmuz 1610'da bostancı ocağının neferlerinin kışlık çuha bedeli 100000 akça iken[1374], 14 Za. 1086/30 Ocak 1676'da, Trablusşam mukataa malından bostancı ocağındaki neferlerinin 1084-1085/1673-1674 dönemi için kışlık yağmurluk, gömlek ve iç çamaşırı parası için havale edilen miktar 904725 akçaydı[1375]. 11 N 1150/2 Ocak 1738'de ise, 1148-1149/1735-1736 dönemi için 3388 bostancıya elbise parası olarak 884010 akça ödenmiştir[1376].

15 Ca. 1175/8 Aralık 1761'de, bostancı ocağındaki 3312 nefere 864990 akça, 1172-1173/1758-1759 döneminin kışlık elbise parası olarak ödenmiştir[1377]. 17 N 1183/14 Ocak 1770'te bostancıbaşı Yakup Ağa verdiği arzla, 3250 bostancının 1180-1181/1176-1177 dönemine ait kışlık elbise ücreti 849480 akça iken[1378], 22 N 1204/5 Haziran 1790[1379], 15 L. 1206/16 Haziran 1792[1380] ve 11 Za. 1225/7 Ocak 1811[1381] tarihlerinde de bu miktar aynıydı.

Bazen de bostancıların bütünü için değil de bir kısmı için kışlık elbise parası talep edilmiştir. Meselâ, 15 Z. 1108/5 Temmuz 1697 tarihinde bir kısım bostancılara elbise bedeli (bahâ-i kisve) olarak 1550 kuruş ödenmiştir[1382]. Yine 25 S. 1110 (2 Eylül 1698 tarihinde 200 bostancıya elbise parası olarak 2900 kuruş[1383]; Selh R 1172/30 Aralık 1758 tarihinde ise, Beykoz'daki miri değirmende çalışan 9 nefere 1168-1169/1754-1755 dönemine ait elbise parası olarak 2205 akça ödenmiştir[1384].

8. BOSTANCILARIN EMEKLİ OLMALARI

Osmanlı Devleti'nde acemi oğlanların sıhhati, gücü ve kuvveti yerinde olduğu müddetçe yaşı ne olursa olsun çalışması esastı. Acemiler kötürüm, hasta ve amel-mande olma ve aklî dengesi yerinde olmama durumları dışında emekli edilmezlerdi. Bu tür özürlere sahip olanların emekliliğe ayrılmalarına ilk kez II. Bayezid döneminde imkân verilmiştir[1385].

[1374] BOA, D.BRZ, dosya nr. 8, gömlek nr. 4, belge nr. 11.
[1375] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 6393.
[1376] BOA, C.SM, nr. 7044.
[1377] BOA, C.SM, nr. 7780.
[1378] BOA, C.SM, nr. 1528.
[1379] BOA, C.SM, nr. 8133.
[1380] BOA, C.SM, nr. 890.
[1381] BOA, C.SM, nr. 112.
[1382] BOA, AE.SMST.II, nr. 5058.
[1383] BOA, İE.SM, nr. 2142.
[1384] BOA, C.AS, nr. 2651.
[1385] Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri,* 9/1-2, 167.

Acemi oğlanların emekliliğe ayrılmalarına *"oturak virmek"* denilirken, bostancıların emekli oluşları için şu ifadeler kullanılmıştır: *"Oturak olmak"*[1386], *"oturaklık virilmek"*[1387], *"oturaklık ihsân olunmak"*[1388], *"etmeği virilmek"*[1389], *"etmeği ihsân buyurulmak"*[1390], *"behre-mend ve ber-murâd buyurulmak"*[1391], *"tekā'üdlük tevcîh olunmak"*[1392], *"tekā'üdlük ile çerâğ buyurulmak"*[1393], *"çerâğ olunmak"*[1394], *"nân-pâre ihsânıyla çırağ olunmak"*[1395].

"Mütekā'idîn-i bostanciyân" denilen emekli bostancıların Hasbahçe kökenli olanlarına *"mütekā'idîn-i bağçe-i hâssa"*, diğer bahçe ve bostan menşeli olanlara ise, *"mütekā'idîn-i bağçehâ-i sâ'ire"*[1396] denirdi. Hasbahçe kökenli olanlardan bir kısmı *"cemâ'at-i bostânciyân-ı köşk"*[1397], bir kısmı *"mütekā'id-i köşk-i hümâyûn-ı taşra"*[1398] ve bir kısmı ise "*mütekā'idîn-i bağçe-i bîrûn-i Sarây"*[1399] gibi adlarla anılırlardı. Bunlar arasında köşk emeklileri arasına yazılanların yevmiyelerinin genellikle yüksek olduğu görülmektedir[1400]. Bunun sebebi, yüksek yevmiyeli ocak idarecilerinin köşk mütekaitleri zümresine yazdırılmasıydı. Nitekim değişik tarihlerde köşk emeklisi yapılanlara ait iki liste bu hususun anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bunlardan birincisi, C. 1070/Ocak 1660'ta, emeklilikleri onaylanarak *"mütekā'id-i köşk-i hümâyûn-ı taşra"* kadrolarına çıkarılan 24 bostancıya ait isim ve görev listesidir. Bu listede yer alanlar sol hamlacılık, kayık kapıcılığı, lâzımcılık, Demirkapı bekçiliği, kireççibaşılık, nakkaşbaşılık, otcubaşılık, başçavuşluk, kozbekçi şakirtliği, terekecibaşılık, tezkerecibaşılık, yazıcılık, imamlık, at oğlanlığı,

---

[1386] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 106 (3 B. 1070/15 Mart 1660).
[1387] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 72 (21 B. 1069/14 Nisan 1659).
[1388] BOA, İE.SM, nr. 800 (15 S. 1085/21 Mayıs 1674).
[1389] BOA, AE.MMD.IV, nr. 2588 (12 R. 1087/24 Haziran 1676).
[1390] BOA, İE.SM, nr. 422 (Gurre-i R. 1092/20 Nisan 1681).
[1391] BOA, İE.HH, nr. 260 (Recec 1078/EKA. 1667 ve Reşen 1077/OŞM. 1667).
[1392] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 1884 (1092/1681).
[1393] BOA, İE.AS, nr. 6563 (3 M. 1134/24 Ekim 1721).
[1394] BOA, C.ML, nr. 27340 (8 Z. 1185/13 Mart 1772).
[1395] BOA, C.SM, nr. 3791 (12 Za. 1195/30 Ekim 1781); BOA, C.SM, nr. 259 (10 Ş. 1212/28 Ocak 1798).
[1396] Meselâ, 26 B. 1070/7 Nisan 1660'ta emeklilik için arz edilen 19 bostancı, Hasbahçe dışındaki bahçelerden olduklarından dolayı, *"An cemâ'at-i bostânciyân-ı mütekā'idîn-i bağçehâ-yı sâ'ire"* oldukları belirtilmiştir. (BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 111).
[1397] 15 Z. 1061/29 Kasım 1651'de, 5'i çavuşlar, 4'ü ise kapıcılar zümresine çıkarılan 9 bostancının *"mütekā'idin-i cemâ'at-i bostânciyân-ı Köşk"*ten olduğuna dair bk. BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 106. Yine, 3 B. 1070/15 Mart 1660'ta, emekliliğe ayrılıp *"cemâ'at-i bostânciyân-ı mütekā'idîn"* kadrolarına yazılan 3 bostancıdan birisinin künyesine *"köşk"* ibaresi düşüldüğü hakkında bk. BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 106.
[1398] C. sene 1070/Ocak 1660'ta, emeklilikleri onaylanan 24 bostancının *"mütekā'id-i köşk-i hümâyûn-ı taşra"* kadrolarına çıkarıldıklarına dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 97.
[1399] Meselâ 12 B. 1070/24 Mart 1660'ta, emeklilik için arz edilen 8 bostancı, *"mütekā'idîn-i bağçe-i bîrûn-i hâssa"* olarak ifade edilmiştir (BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 110). 12 B. 1070/24 Mart 1660'taki bir ruus kaydından da, emekli olmalarına onay çıkan 29 bostancıdan 4'ü *"mütekā'idîn-i köşk"* başlığı altında, 25'i ise, *"Bağçe-i Bîrûn-i Saray"* başlığı altında arz edilmiştir (BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 111).
[1400] Köşk emeklilerin yevmiyeleri 32 akça (BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 106, Gurre-i B. 1070/13 Mart 1660), 28 akça (BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 108, 3 B. 1070/15 Mart 1660), 30 akça (BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 106, 20 B. 1070/1 Nisan 1660), 80 akça (BOA, İE.HH, nr. 343, Reşen 1082/KA. 1671-O. 1672), 39 akça (BOA, İE.SM, nr. 1097, 10 Za. 1084/16 Şubat 1624) gibi yüksek miktarlardaydı.

aşçıbaşılık, Yalı kapısı bekçiliği, kilercibaşılık ve sıvacılık gibi ocaktaki önemli görevlerde bulunmuş kimselerdi[1401]. İkincisiyse, 22 L. 1072/10 Haziran 1662'te köşk emeklilerine çıkan 4 görevliyle ilgili olup, bunlar ocağın kethüdası, hamlacıbaşısı, baş yalkacısı? ve baş çavuşuydu[1402].

Emeklilik için arz edilen bostancıların bazıları emekli edilmek yerine, çavuşluğa ve kapıcılığa da atanabilmişlerdir. Meselâ, 15 Z. 1061/29 Kasım 1651'de, köşk bostancıları emeklilerinden 9 bostancı, kadro olmayışından ve kendilerinin de henüz emekliliği hak etmemiş olmalarından dolayı, 5'i çavuşlar, 4'ü ise kapıcılar zümresine çıkarılmıştır[1403]. Yine, 12 Ş. 1062/19 Temmuz 1652'de, 39 akça yevmiyesi olan emekli bir bostancı, çavuşlar zümresine terfi ettirilmiştir[1404].

Bostancıların ihtiyar ve eskileri *"nân-pâre"* ile çırağ olunurlardı[1405]. Emekliliğe ayrılan bostancıların bazısı kendi ulufeleri ile emekliliğe ayrılabildikleri gibi[1406], bazısı da, sahip oldukları yevmiyelerinin bir kısmıyla emekliye ayrılırlardı. Ulufelerin kesilen miktarı hazineye aktarılırdı. Ulufesinden belli bir miktarın kesilmesinden sonra kalanıyla emekli olanlar, genellikle ocağın yüksek yevmiyeli rütbelileri idi. Bunlar arasında hamlacıbaşı[1407], baltacı[1408], odabaşı[1409], sol hamlacı, kireççibaşı, nakkaşbaşı, otçubaşı, başçavuş, terekecibaşı, tezkerecibaşı, yazıcıbaşı, başçavuş, aşçıbaşı gibi[1410] rütbeliler bulunurdu. Ancak bu uygulama, *"nefer sâhibi"* olduklarından dolayı bahçe ustalarına tatbik edilmezdi[1411]. Yine, bazı idarecilerin ulufelerine zam alarak emekli olduklarına da rastlanılmaktadır[1412]. Nadir rastlanan bir uygulama olmakla beraber, bazı bostancılar da sahip oldukları ulufelerine zam alarak emekliler zümresine katılırlardı. Bu zam, genellikle ölen emeklilerden ve başka sebeplerden dolayı boş kalan kadrolardan sağlanırdı. Nitekim 4 L. 1072/23 Mayıs 1662'de, 7.5 akçalık

[1401] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 97.
[1402] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 182.
[1403] BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 106.
[1404] BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 6.
[1405] *Ata Tarihi*, I, 293.
[1406] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 106 (3 B. 1070/15 Mart 1660); BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 106 (20 B. 1070/1 Nisan 1660).
[1407] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 153 (20 M. 1072/15 Eylül 1661).
[1408] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 153 (23 M. 1072/18 Eylül 1661).
[1409] BOA, İE.SM. nr. 2505 (4 N. 1107/7 Nisan 1696).
[1410] Bu rütbelilerden C. 1070/Ocak 1660'ta emeklilikleri onaylananlardan sol hamlacıların, otçubaşıların, başçavuşun, aşçıbaşının, kilercibaşının, tezkerecibaşının ve kireççibaşının yevmiyeleri 39 akçadan 19 akçaya; nakkaşbaşının 34 akçadan 17 akçaya; terekecibaşılardan birisinin 38 akçadan 17'ye, birisinin 38 akçadan 19 akçaya; yazıcılardan birinin 39 akçadan 19'a, birisinin 35 akçadan 17.5 akçaya düşürülmüştür (BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 97).
[1411] 23 B. 1070/4 Nisan 1660'ta, köşk mütekaitleri zümresine çıkmaları arz edilen 8 bostancının emekliliği, *"ustalar olup nefer sâhibi olmağla ulûfeleriyle mahalline kaydoluna"* denilerek onaylanmıştır. Bu bahçe ustalarının genelinin yevmiyesi 39 akçaydı (BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 103).
[1412] 1092/1681'de, 70 akçalık ulufesi ile emekli edilmesi için arz edilen bostancılar kethüdası Ahmed, 80 akça ulufe ile emekli edilmiştir (BOA, AE.SMMD.IV, nr. 1884).

yevmiyeye sahip 14. bölükteki baltacı, köşk emeklileri kadrosundaki 10 akçalık yevmiyesi olan bir emeklinin vefat etmesi üzerine, boş kalan gediğine yevmiyesini de zam alarak atanmıştır[1413]. 10 Za. 1084/16 Şubat 1624'teyse, Hasbahçe su nazırlığında uzun yıllar hizmet edip emekliliğe hak kazanan bostancıya tahsis edilen 39 akça emeklilik yevmiyesi, ölen bir emekliyle Hasbahçe'deki kimi firar, kimi vefat etmiş ve ulufesi boş kalmış olan 30 neferin ulufelerinin bir kısmından karşılanmıştır[1414]. Çok sık rastlanılmasa da, bazen emeklilerin yevmiyesi, çalışan neferlerin yevmiyesinden fazla olabilirdi. Bu durum Recec 1141/KA. 1728-O. 1729'da Hafız Paşa bahçesi mensuplarının maaşlarında gözlemlenebilmektedir. Söz konusu bahçenin 13 çalışanının toplam yevmiyesi 111 akça iken, 13 emeklisinin yevmiyesi ise 166.5 akça idi[1415].

Boşalan emeklilik kadrosu, bazen aynı yevmiyeyle, bazen de mevcut yevmiyenin azaltılmasıyla, kendisi için arzda bulunulan bostancılara verilirdi[1416]. Aynı yevmiye ile kendisine emeklilik kadrosu verilen bostancının eski yevmiyesi hazine-mande edilirdi[1417]. Bazen de, düşük yevmiye ile uzun yıllar hizmet etmiş ve emekliliği hak etmiş olanlara hem kendi yevmiyesi, hem de kadrosuna atandığı emeklinin yevmiyesi verilirdi[1418]. Bununla birlikte bostancı emeklilerinin bir kısmının emeklilik ulufelerinin mahlul kadro ulufelerinden sağlanması mümkün olmadığı hâllerde yevmiyeleri İstanbul gümrüğü gelirinden karşılanırdı[1419].

Emekli olan bostancılar, padişah huzurunda yoklanıp onay aldıktan sonra emekli olmakta[1420] ve emekli olduktan sonra da zaman zaman bizzat padişah tarafından yoklanmaktaydı. Bu yoklamalarla emeklilerin yaşayıp yaşamadıkları, ölenlerinin kadro ve ulufelerinin saklanıp saklanmadığı kontrol edilir; bir değişiklik meydana gelmişse gereken düzenlemeler yapılırdı. Meselâ, C. 1070/Şubat 1660'ta, köşk, köşk-i taşra, bahçe-i taşra ve

[1413] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 182.
[1414] BOA, İE.SM, nr. 1097.
[1415] BOA, *MAD,* nr. 4063, s. 909-937.
[1416] BOA, İE.HH, nr. 258 (IV. Mehmed dönemi); BOA, İE.HH, nr. 248, 1 numaralı arz (Reşen 1076/OŞM. 1666); BOA, İE.HH, nr. 260 (Reşen 1077/OŞM. 1667).
[1417] BOA, İE.SM, nr. 808 (26 L. 1083/14 Şubat 1673); BOA, İE.SM, nr. 800 (15 S. 1085/21 Mayıs 1674). BOA, İE.HH, nr. 12 (IV. Mehmed devri).
[1418] BOA, İE.HH, nr. 246 (Lezez 1083/ŞMN. 1673).
[1419] 28 Ca. 1114/20 Ekim 1702'de, bostancı ocağı tazıcıbaşısına, İstanbul gümrüğünden 40 akça yevmiye ile emeklilik verilmiştir (BOA, İE.ML, nr. 4832). Bu konudaki diğer örnekler için bk. BOA, C.BLD, nr. 891 (Za. 1127/Kasım 1715); BOA, AE.SMST.II, nr. 7618 (1108/1696); BOA, C.SM, nr. 6688 (12 Za. 1145/26 Nisan 1733); BOA, C.ML, nr. 27340 (8 Z. 1185/13 Mart 1772).
[1420] 12 B. 1070/24 Mart 1660'ta, çeşitli bahçe ve bölüklerden emeklilik için arz edilen 35 (BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 110-111), 18 B. 1070/30 Mart 1660'ta 8 (BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 110), 26 B. 1070/7 Nisan 1660'ta 26 (BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 110-111) bostancı, padişah huzurunda yoklandıktan sonra, sahip oldukları ulufeleriyle emeklilikleri onaylanmıştır.

bahçehâ-i saire kadrolarında bulunan tüm bostancı emeklileri, IV. Mehmed tarafından bizzat kontrol edilmiş, yevmiyelerinde gereken düzenlemeler yapılmıştır[1421].

Bostancılar, emeklilik için tek tek arz edilebildiği gibi, gruplar hâlinde de arz edilebilirlerdi[1422]. Bazen, emekliye ayrılacak bostancıların emeklilikleri, kendilerine tahsis edilecek yevmiyenin temin edilmiş olma şartına bağlanırdı. Bu da genellikle, daha önce vefat etmiş emeklilerden birinin veya birkaçının yevmiyelerinden karşılanma şeklinde olurdu. Nitekim 25 N. 1072/14 Mayıs 1662'de, emeklilik için arz edilen hamlacıbaşı, kendisine tahsis edilen 39 akçalık yevmiyenin 34 akçası ölen bir emeklinin yevmiyesinden, geri kalan 5 akça ise, *"düşenden"* verilmesi şartıyla köşk emeklileri zümresine ilhak edilmiştir[1423]. Yine, köşk emeklileri kadrosunda olup 10 akçalık yevmiyeye sahip olan bir emeklinin vefat etmesi üzerine, boş kalan yevmiyesi, 14. bölükte 7.5 akça yevmiyesi bulunan baltacının ulufesine ilâve edilmiş ve kendisi 4 L. 1072/23 Mayıs 1662 tarihinde, adı geçen emeklinin kadrosuna atanmıştır[1424]. Reşen 1076/OŞM. 1666'da emekliliğe ayrılan 2 bostancıya da, aynı usül tatbik edilmiştir. Taşra bahçeleri emeklilerinden birisi ölünce yevmiye ve kadrosu 7. bölükteki bir bostancıya (1 nolu arz); vefat eden bir diğer emeklinin kadro ve yevmiyesi ise, Ayazma bahçesi emektarlarından birisine (2 nolu arz) tahsis edilmiştir[1425]. 21 Ra. 1137/8 Aralık 1724 tarihli bir arzla emekliliği onaylanan bostancıya verilen 20 akçalık yevmiye ise, bahçe ve köşk emeklilerinden 2 neferin ulufelerinin toplamının kendisine tahsisi ile karşılanmıştır[1426].

8.1. Bostancıların Emekli Olma Yolları

Bostancılar genellikle 4 şekilde emekli olurlardı: Bunlar emektarlık, kötürümlük ve maluliyet, yaşlılık ve hastalık ile bahçe mahsulünü toplayıp bedelini padişaha teslim etmekti.

8.1.1. Emektarlık

Bostancıların emekli olmalarında geçerli olan en yaygın sebep, hizmetleri sonrası emektar olmalarıydı[1427].

[1421] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 97-113.

[1422] Meselâ 26 B. 1070/7 Nisan 1660'ta 19 (BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 111), 12 B. 1070/24 Mart 1660'ta 29 bostancı (BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 111) emeklilik için arz edilirken; 20 B. 1070/1 Nisan 1660'ta (BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 106) ve 26 B. 1070/7 Nisan 1660'ta (BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 111) ise 1'er bostancı emeklilik için arz edilmiştir.

[1423] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 179.

[1424] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 182.

[1425] BOA, İE.HH, nr. 248.

[1426] BOA, İE.SM, nr. 2806.

[1427] Meselâ, 15 Ra. 1086//9 Haziran 1675'te, 3. bölükteki Hasan Ahmed verdiği arzda, 25 yıldan fazla hizmet ettiğini, *"ihtiyâr ve amel-mânde ve bir vechle hizmete iktidârı"* olmadığını belirtmesi üzerine kendisi emekli edilmiştir (BOA, İE.HH, nr. 206). Daha fazla bilgi için bk. BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 153 (20 M. 1072/15

8.1.2. Kötürümlük veya Maluliyet

Bostancılardan bazılarının seferlerde veya herhangi bir hizmette yaralanması, onların emekliliğine sebep olabilirdi[1428]. Ocakta hizmet esnasında yaralanma ihtimali en yüksek olan grup, tulumbacılardı. Gerek ağır olan yangın malzemelerinin taşınması ve gerekse yangın söndürme çalışmaları esnasında meydana gelen kazalardan dolayı tulumbacılar iş riski en yüksek olan bostancılardı. Bunlardan yaralanan odabaşılarına günlük 18 akça, neferlerine ise, günlük 4 akça ile emeklilik verilmesi uygulanagelen kanundandı[1429]. Bunların emeklilik yevmiyeleri İstanbul gümrüğü malından karşılanırdı[1430].

8.1.3. Yaşlılık ve Hastalık

Yaşlılık ve hastalıklar (*"amel-mânde"*, *"ma'rîz"*, *"alîl olmak", "sâhib-i firâş"* olmak) da, bostancıların emekliliğe ayrılmalarına sebep olan faktörlerdendi[1431].

8.1.4. Bahçe Mahsulünü Toplamak

Bostancıların emekli olma yollarından birisi de, bahçe ve bostanların mahsulünü toplayıp bedelini padişaha takdim etmekti. Yukarıda bahsedildiği gibi, bu iş için bostancıbaşı her yıl emektar neferlerden 12'sini görevlendirirdi. Bu göreve *"hizmet-i mütevelli"* denirdi[1432]. Bu ürün toplama ve satma işi 1 yıllık bir süreçte gerçekleştirilirdi. Bu süre genellikle, Şevval ayının 1'inden başlayıp, ertesi yılın Ramazan ayının son gününe kadar devam ederdi. Başlangıçta bu görevi ifa eden 12 bostancıdan 6'sına çavuşluk, 6'sına da sipahilik verilirdi[1433]. Sipahi olanların 14'er akça, çavuş olanların ise 10'ar akça yevmiye

---

Eylül 1661); BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 153 (25 N. 1072/14 Mayıs 1662); BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 179); BOA, İE.HH, nr. 248 (Reşen 1076/OŞM. 1666); BOA, AE.MMD.IV, nr. 2588 (12 R. 1087/24 Haziran 1676).

[1428] 21 B. 1069/14 Nisan 1659'da, 4 bostancıdan bölükbaşı olan 2'si yaralı (*"mecrûh"*) olduğundan dolayı, bostancıbaşının verdiği arz üzerine 7.5'ar akça ile emekli olmuşlardır (BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 72). Yine aynı gerekçeyle emekli olanlar için bk. BOA, C.BLD, nr. 891 (Za. 1127/Kasım 1715); BOA, C.AS, nr. 17300 (24 M. 1171/8 Ekim 1757); Hastalıktan dolayı emekli olmanın diğer zümrelerdeki neferler için de geçerli olduğuna dair bk. BOA, nr. C.SM, nr. 1064.

[1429] *"Bostâniyân-ı hâssa tulumbaciyânı odabaşılarına İstanbul gümrüğünden almak üzere 18'er akça ve neferlerine dahi dörder akça ile tekā'üdlük ihsân olunageldüğü"* hakkında bk. BOA, C.ML, nr. 27340 (8 Z. 1185/13 Mart 1772).

[1430] BOA, C.BLD, nr. 7504 (27 B. 1199/5 Haziran 1785); BOA, C.SM, nr. 3791 (12 Za. 1195/30 Ekim 1781); BOA, C.ML, nr. 27340 (8 Z. 1185/13 Mart 1772); BOA, C.AS, nr. 17300 (24 M. 1171/8 Ekim 1757).

[1431] Bu konudaki örnekler için bk. BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 110 (12 B. 1070/24 Mart 1660); BOA, KK.RSK, s. 147 (21 L. 1071/19 Haziran 1661); BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 103 (22 B. 1070/3 Nisan 1660); BOA, İE.HH, nr. 248, 1 ve 5 numaralı arzlar (Reşen 1076/OŞM. 1666).

[1432] BOA, KK.RSK, nr. 261/7, s. 157.

[1433] BOA, C.SM, nr. 6830; BOA, İE.HH, 47.

almaları kanun ve âdet gereği idi[1434]. Sonraları, hizmet-i mütevelliyeyi ifa eden bu 12 emektar neferin 4'üne günlük 15'er akça ile dergâh-ı âlî müteferrikalığı, 4'üne 14'er akça ile sipahilik ve 4'üne ise 10'ar akça ile çavuşluk verilmeye başlanmıştır[1435].

Ancak, 1173/1759 yılında yapılan yeni düzenleme ile, bu hizmeti yerine getirenler emeklilikle ödüllendirilmeye başlanmıştır[1436]. Yeni nizama göre bu hizmet için her yıl bostancıların yeşilci, haseki ve çavuşlarından 1'er bostancı olmak üzere üç yaşlı ve emektar nefer görevlendirilmeye başlanmıştır. Bütün bir yıl boyunca, bostancı ocağına bağlı bahçe ve bostanlardaki mahsul bunlar tarafından toplanıp ilgili yerlere teslim edildikten sonra, bedeli padişaha takdim edilirdi. Padişah, hizmetleri karşılığında bu üç emektar bostancının, günlük 50'şer sağ akça ile emekliliğe ayrılmasını onaylardı. Bu hizmette bulunan bostancılara verilen ulufe, boşalan kadrolardan kalan yevmiyelerden sağlanırdı[1437]. Boşalan kadroların zamanında bildirilmesi ve buna bağlı olarak atama iş ve işlemlerinin sağlıklı yürütülebilmesi için kadroların boşalması durumunda saklamayıp bildirenlere 2'şer akça ihbariye verilmesi de, yeni nizamla beraber getirilen uygulamalardan bir diğeriydi[1438].

8.2. Emeklilerin Kadroları

Bostancı ocağının emeklilerinden Hasbahçe kökenli olanları 8. bölüğün bünyesinde, diğer bahçelerin emeklileri ise, kendi bahçelerinin bünyelerinde toplanmıştı. Bu uygulamaya 17. yüzyılda aşama aşama geçilmiştir: Bu uygulamaya yönelik ilk adım Lezez 1029/EEK. 1620'de atılmıştır. Bu tarihte bostancı ocağının 8. bölüğünün altına, çeşitli bölük ve bahçelerden gelen 38 emektar bostancı eklenmiştir[1439]. Ancak sonraki dönemlerde bu uygulamanın kesintiye uğradığı görülmektedir. Masar 1064/A. 1653-OŞ. 1654'e gelindiğinde bahçe ve bostanların emeklileri, bostancı ocağının sonuna *"Mütekā'idîn-i bağçe-i hâssa ve bostanhâ-i sâ'ire"* adıyla eklenmiştir. Sayıları 561 olan bahçe ve bostanların emeklilerinin bu tarihteki toplam yevmiyeleri ise 3872 akçadır[1440].

[1434] BOA, AE.MMD.IV, nr. 12170.
[1435] BOA, İE.SM, nr. 1787; BOA, İE.SM, nr. 2914.
[1436] 28 R. 1180/3 Ekim 1766 tarihli buyurulduda, bu uygulamanın 1173/1759 senesinde uygulamaya konulduğuna atıfta bulunulmuştur (BOA, C.SM, nr. 4663). Yine bk. BOA, C.SM, nr. 4661 (28 N. 1176/12 Nisan 1763); BOA, C.SM, nr. 5981 (27 N. 1187/12 Aralık 1773); BOA, C.SM, nr. 7262 (23 N. 1188/27 Kasım 1774).
[1437] BOA, C.SM, nr. 4661 (28 N. 1176/12 Nisan 1763); BOA, C.SM, nr. 5981 (27 N. 1187/12 Aralık 1773); BOA, C.SM, nr. 7262 (23 N. 1188/27 Kasım 1774).
[1438] 28 R. 1180/3 Ekim 1766 tarihli buyurulduda, boşalan kadroların boş olduğunu bildirenlere ihbariye verilmediği için, kadroların uzun süre boş kaldığı ve dolayısıyla devletin zarara uğradığı belirtilmiş, bu zararın meydana gelmemesi için, boşalan kadroları bildirenlere düşen mahlülden takas şartıyla 2'şer akça ihbariye verileceği ifade edilmiştir (BOA, C.SM, nr. 4663).
[1439] BOA, *MAD,* nr. 6987, s. 600.
[1440] BOA, *MAD,* nr. 7508, s. 152-155.

Lezez 1065/AEE. 1655 mevacibi döneminde, *"Mütekā'idîn-i bağçe-i hâssa ve bostanhâ-i sâ'ire"* yeni bir uygulamaya tabi tutulmuştur. Buna göre, Hasbahçe menşeli olanlar 7. bölüğün bünyesine alınmış, diğer bahçe ve bostan menşeli olanlar ise, kendi bahçelerinin bünyesine dağıtılmıştır. Bu tarihte Hasbahçe'de toplam 404 akça yevmiyeli 43 emekli bostancı mevcut olup, bunlar arasında bir usta, iki tane tabib-i bimarhane bulunmaktadır[1441]. Her bahçenin emeklileri ise, hemen bahçenin altına *"mütekā'idîn"* kaydı ile ilâve edilmiştir[1442]. Bu dönemde bostancı ocağında 43'ü Hasbahçe'de ve 474'ü diğer bahçelerde olmak üzere toplam 517 emekli nefer bulunmaktadır.

Masar 1073/EEK. 1662 döneminde emekliler bölüğü, bostancı ocağının 8. bölüğünün bünyesine alınmıştır[1443]. Bu tarihten ocağın kaldırılışına kadar, Hasbahçe'nin ilk 18 bölüğünden emekli olanlar, 8. bölükteki *"cemâ'at-i mütekā'idîn-i bağçe-i hâssa ve bostânhâ-i sâ'ire"* başlığı altında[1444] yer alırken, diğer bahçe ve bostanların emeklilerinin kadroları ise, kendi bahçe ve bostanlarında yer almıştır.

8.3. Emeklilerin Sayıları

Bostancı emeklilerinin sayısı zaman içinde değişmiştir. Masar 1087/NMH. 1676 mevacip döneminde Hasbahçe'deki mevcut 115 emekli bostancıya, 90 emekli bostancı daha katılmış ve böylece buradaki emeklilerinin sayısı 205'e çıkmıştır[1445]. Aynı dönemde toplam bostancı sayısı 1452 olan diğer bahçelerde ise 493 emekli bostancı bulunmaktaydı[1446]. Böylece, Masar 1087/NMH. 1676 mevacip döneminde bostancı ocağındaki tüm emekli bostancı sayısı 698 neferdir.

Recec-Reşen 1087/13 Haziran-6 Aralık 1676 döneminde, 29 neferin daha emekli olması ile Hasbahçe'deki emekliler cemaatinin nefer sayısı 234'e çıkmıştır[1447]. Aynı dönemde, diğer bahçe ve bostanlardaki emekli bostancı sayısı ise 389'dur. Böylece, Recec-Reşen 1087/13 Haziran-6 Aralık 1676 dönemindeki toplam emekli bostancı sayısı 623'tür. Bir önceki döneme göre emekli bostancıların sayısında düşüşlerin yaşanmasının sebeplerinden birisi bu zaman zarfında bazı emeklilerin ölmüş olmasıdır.

[1441] BOA, *MAD,* nr. 7604, s. 436.
[1442] *Aynı defter*, s. 450-484.
[1443] BOA, *MAD,* nr. 6951, s. 13.
[1444] BOA, *MAD,* nr. 5976, s. 546-568 (Recec 1097/MNM 1686).
[1445] BOA, *MAD,* nr. 6965, s. 70-91.
[1446] BOA, *MAD,* nr. 6965, s. 92-122.
[1447] BOA, *MAD,* nr. 6965, s. 233-234.

Masar 1091/ŞMN. 1680'de, bostancı ocağında 618 emekli bostancı bulunmaktadır. Bunlardan, Hasbahçe'de bulunanların sayısı 206 olup, 2'sinin ölümü üzerine, sayıları 204'e düşmüştür[1448]. Diğer bahçelerde ise, 412 emekli bostancı bulunmaktadır[1449].

Masar 1095/OŞM. 1684'te, bostancı ocağında 608 emekli nefer bulunmaktadır. Bunların 217'si Hasbahçe emeklileri olup, 209'u 8. bölükte, 8'i ise, 20. bölüğü teşkil eden Anadoluhisarı bahçesinin emeklileridir. Bilindiği üzere Hasbahçe'nin 19. bölüğü Rumelihisarı'ndaki topçular ve 20. bölüğü ise Anadoluhisarı'ndaki topçulardan meydana gelirdi. Bu iki bölüğün emeklileri Hasbahçe'nin emekliler bölüğüne dahil edilmez, diğer bahçelerdeki gibi kendi bölüklerinin bünyesinde bulunurdu. Bu tarihte diğer bahçelerin emekli sayısı ise 391 neferdir[1450].

Masar 1109/AEE. 1697 döneminde, bostancı ocağında emekli bostancıların sayısı 611 olup, bunların 250'si Hasbahçe'de, 361'i ise, diğer bahçelerde bulunmaktadır[1451]. Masar 1129/OŞM. 1717'de, bostancı ocağındaki emeklilerin sayısı 645'e çıkmış olup, bunların 312'si Hasbahçe'de, 333'ü ise bostanlarda bulunurdu[1452].

Recec 1141/KA. 1728-O. 1729'da, bostancı ocağının 606 emeklisinin 315'i Hasbahçe'de, 291'i ise diğer bahçelerde bulunurdu[1453]. Lezez 1160/EKA. 1747'de, Hasbahçe'de 264, diğer bahçelerde 215 emekli bostancı bulunmakta olup, bu dönemdeki toplam bostancı emeklilerinin sayısı 479'dur[1454].

Lezez 1171/HTA. 1758 tarihine gelince, bostancı emeklilerinin sayısı 424'e düşmüştür. Bu neferlerin 246'sı Hasbahçe'nin emeklileri, 178'i ise, diğer bahçelerin emeklileridir[1455]. Bu sayı giderek azalmış ve Masar 1189/MNM 1775'te 330'a düşmüştür. Bu emeklilerin 246'sı Hasbahçe'de ve diğer 84'ü ise, bostanlarda yer almaktadır[1456]. Reşen 1198/HTA. 1784'te, bu düşüş devam etmiş ve toplam bostancı emeklilerinin sayısı 312'ye gerilemiştir. Bunların 227'si Hasbahçe, 85'i ise diğer bahçelerin emeklileridir[1457]. Reşen 1209/ŞMN. 1795'te ise, toplam emekli bostancı sayısı 310'a inmiş olup, 216'sının kadrosu Hasbahçe'de ve 94'nünki ise, diğer bostanlarda yer almaktaydı[1458].

[1448] BOA, *MAD,* nr. 16727, s. 1-23.
[1449] BOA, *MAD,* nr. 16727, s. 24-43.
[1450] BOA, *MAD,* nr. 16754 , s. 3-44.
[1451] BOA, *MAD,* nr. 1714, s. 704-750.
[1452] BOA, *MAD,* nr. 4297 s. 640-694.
[1453] BOA, *MAD,* nr. 4063, s. 884-937.
[1454] BOA, *MAD,* nr. 804, s. 702-758.
[1455] BOA, *MAD,* nr. 5724, s. 691-750.
[1456] BOA, *MAD,* nr. 17426, s. 67-122.
[1457] BOA, *MAD,* nr. 6821, s. 1050-1110.
[1458] BOA, *MAD,* nr. 17635, s. 2-58.

8.4. Emeklilerin Yevmiyeleri

Bostancıların, emekli olduklarında aldıkları yevmiyelerin miktarı hakkında ayrıntılı bilgiler, 17 ve 18. yüzyıllardaki kayıtlardan elde edilebilmektedir. Bu kayıtlara göre, bostancıların en düşük emeklilik yevmiyeleri 2 akçadır. Meselâ, Masar 1087/NMH. 1676'da, Cebeciköy'deki Mustafa Paşa, Kethüda-i Bayram Paşa ve İncirli bahçelerinin 1'er emekli bostancısının[1459] ve Masar 1091/ŞMN. 1680'de Halep bahçesindeki 1 emekli bostancının[1460] yevmiyesi 2'şer akçadır. 18. yüzyılda da, bostancı emeklileri arasında yevmiyesi 2 akça olan bostancılar bulunurdu. Meselâ, Ahmed Ağa çiftliğinde kadrosu olan emektar 1 bostancının yevmiyesi 2 akça idi[1461].

Emekli bostancıların yevmiyelerinin sabit olmayıp değişkenlik arz ettiği görülmektedir. 17 ve 18. yüzyılda emekli bostancıların bazısı 2 akça[1462], bazısı 2.5 akça[1463], bazısı 3 akça[1464], bazısı 4 akça[1465], bazısı 5 akça[1466], bazısı 6 akça[1467], bazısı 7 akça[1468], bazısı 7.5 akça[1469], bazısı 8 akça[1470], bazısı 11 akça[1471], bazısı 13[1472], bazısı 13.5 akça[1473], bazısı 14 akça[1474], bazısı 15 akça[1475], bazısı 16 akça[1476], bazısı 18 akça[1477], bazısı 20 akça[1478], bazısı

[1459] BOA, *MAD,* nr. 6965, s. 92-122.
[1460] BOA, *MAD,* nr. 16727, s. 24-43.
[1461] BOA, *MAD,* nr. 724, s. 97-124.
[1462] Masar 1087/NMH. 1676'da, Mustafa Paşa, Kethüda ve İncirli bahçelerindeki 1'er emekli bostancının yevmiyesinin 2'şer akça olduğuna dair bk. BOA, *MAD,* nr. 6965, s. 92-122.
[1463] Masar 1087/NMH. 1676'da, İzmit'teki değirmenden emekli olan 1 bostancının yevmiyesi 2.5 akçaydı (BOA, *MAD,* nr. 6965, s. 92-122).
[1464] Lezez 1088/A. 1677-OŞ. 1678'de, Mahmud Paşa (BOA, *MAD,* nr. 6757, s. 369-391) ve Lezez 1119/OŞM. 1708'de Hatice Sultan (BOA, *MAD,* nr. 724, s. 97-124) bahçelerindeki 1'er emekli bostancının yevmiyesi 3'er akçaydı.
[1465] Lezez 1119/OŞM. 1708'de, Yusuf Efendi bahçesindeki bir emekli bostancı 4 akça yevmiye alırdı (BOA, *MAD,* nr. 724, s. 97-124).
[1466] Lezez 1088/A. 1677-OŞ. 1678'de, Silivri'deki Canımzade bahçesindeki 1 emekli bostancının yevmiyesi 5 akçaydı (BOA, *MAD,* nr. 6757, s. 369-391).
[1467] Lezez 1171/HTA. 1758'de, Vadi-yi Büzürg bahçesinin 1 neferi 6 akça yevmiye almaktaydı (BOA, *MAD,* nr. 5724, s. 717-747).
[1468] Masar 1189/MNM 1775'te, Çubuklu bahçesinin 1 bostancısının yevmiyesi 7 akçaydı (BOA, *MAD,* nr. 17426, s. 90-122).
[1469] Lezez 1069/AEE. 1659'da Mustafa Paşa çiftliğinin (BOA, *MAD,* nr. 4691, s. 410-469) ve Masar 1095/OŞM. 1684'te, Silivri'deki Canımzade bahçesinin emektar 1'er neferinin (BOA, *MAD,* nr. 16754, s. 25-44) yevmiyeleri 7.5'ar akçaydı.
[1470] Recec 1097/MNM 1686'da, Halep bahçesinin emektar 1 bostancısının yevmiyesi 8 akçaydı (BOA, *MAD,* nr. 5976, s. 569-589).
[1471] Recec 1098/ŞMN. 1687'de, Müsahip Mustafa Paşa, Hasan Halife (BOA, *MAD,* nr. 730, s. 535-555) ve Reşen 1198/HTA. 1784'te, Sultaniye (BOA, *MAD,* nr. 6821, s. 1079-1110) bahçelerinin emektar 1'er bostancısı 11'er akça yevmiye almaktaydı.
[1472] BOA, AE.MMD.IV, nr. 2588 (12 R. 1087/24 Haziran 1676).
[1473] Lezez 1171/HTA. 1758'de, Gafuri Efendi ve Masar 1189/MNM 1775'te, Hafız Paşa bahçelerinin 1'er emekli bostancısı 13.5'ar akçalık yevmiyeye sahipti (BOA, *MAD,* nr. 5724, s. 717-747).
[1474] BOA, AE.MMD.IV, nr. 2588 (12 R. 1087/24 Haziran 1676).
[1475] 1099 Masar/KA. 1687-O. 1688'de, Kuzguncuk bahçesinin 1 bostancısıyla (BOA, *MAD,* nr. 5347, s. 435-455) 12 R. 1087/24 Haziran 1676'da, 1. bölükteki *"meremmâtçılar halîfesi"* 15'er akça yevmiye ile emekli olmuşlardır (BOA, AE.MMD.IV, nr. 2588).
[1476] BOA, AE.MMD.IV, nr. 2588 (12 R. 1087/24 Haziran 1676).

20.5 akça[1479], bazısı 23[1480], bazısı 25 akça[1481], bazısı 27 akça[1482], bazısı 28 akça[1483], bazısı 29 akça[1484], bazısı 30 akça[1485], bazısı 32 akça[1486], bazısı 35[1487], bazısı 36.5[1488], bazısı 39 akça[1489], bazısı 40[1490], bazısı 60 akça[1491], bazısı 70 akça[1492], bazısı 80 akça[1493] ve bazısı ise 100 akça[1494] yevmiye alırdı.

Emekli bostancıların yevmiye miktarları yüzyıllara göre farklılık göstermemiş, tamamen emekli olan neferin durum ve konumuna bağlı olarak değişmiştir. Bu durum emeklilik yevmiyesinin standart ve sabit olmasını engellemiştir. Bu sebeple aynı dönemdeki emekliler farklı yevmiye alabilmekteydi. Meselâ, Recec 1141/KA. 1728-O. 1729 mevacibi döneminde, Siyavuş Paşa bahçesinin bir emeklisi 2 akça alırken, Vadi-yi Büzürg bahçesinin bir emeklisi 25, Hadice Sultan binti Gazi Sultan Ahmed bahçesinin bir emekli bostancısı 3, Sebzehâne'deki bir emekli bostancı 4, Sadâbâd-Hürremâbâd bahçesindeki bir emekli bostancı ise 7.5 akça yevmiye almaktaydı[1495]. Yine, Lezez 1160/EKA. 1747 döneminde, Kiremitlik'teki İskender Çelebi bahçesinin emektar 1 bostancısı 7 akça yevmiye alırken, Florya'daki 1 emekli bostancı 13, Üsküdar'daki Gafurî Efendi bahçesinin emekli 1 neferi 13.5, Siyavuş Paşa bahçesinin emekli 1 neferi 12, Karabali bahçesi yakınındaki Liman-ı Cedid bahçesinin emekli 1 bostancısı 15.5 , Hadice Sultan bahçesinin emekli 1 bostancısı 3, Küçük Göksu bahçesinin 1 neferi 7 ve Şahhuban bahçesinin 1 bostancısı ise 10.5 akça yevmiye almaktaydı[1496].

[1477] BOA, AE.MMD.IV, nr. 2588 (12 R. 1087/24 Haziran 1676).
[1478] Reşen 1101/NMH. 1690'da, Kuzguncuk bahçesinin 1 emektar bostancısı 20 akçalık yevmiyeye sahipti (BOA, *MAD,* nr. 4311, s. 576-597).
[1479] Masar 1105/EEK. 1693'te, Eyüp'teki Valide Sultan bahçesinin emektar 1 bostancısı, yevmiye olarak 20.5 akça almaktaydı (BOA, *MAD,* nr. 3951, s. 723-743).
[1480] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 110 (12 B. 1070/24 Mart 1660).
[1481] Recec 1138/A. 1725-OŞ. 1726'da, Vadi-yi Büzürg bahçesinin 1 emektar bostancısı (BOA, *MAD,* nr. 16997, s. 29) ile 12 R. 1087/24 Haziran 1676'da, 7. bölükte bulunan ve Üsküdar'da *"baş karakorucu"*luk hizmetinde bulunmuş olan bir bostancı, 25'er akça yevmiye ile emekli olmuşlardır (BOA, AE.MMD.IV, nr. 2588).
[1482] BOA, AE.MMD.IV, nr. 2588 (12 R. 1087/24 Haziran 1676).
[1483] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 106 (3 B. 1070/15 Mart 1660); BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 108 (3 B. 1070/15 Mart 1660).
[1484] BOA, AE.MMD.IV, nr. 2588 (12 R. 1087/24 Haziran 1676).
[1485] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 106 (20 B. 1070/1 Nisan 1660).
[1486] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 106 (Gurre-i B. 1070/13 Mart 1660).
[1487] BOA, AE.MMD.IV, nr. 2588 (12 R. 1087/24 Haziran 1676).
[1488] BOA, İE.SM, nr. 700 (Masar 1099/KA. 1687-O. 1688).
[1489] BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 6 (12 Ş. 1062/19 Temmuz 1652); BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 110 (12 B. 1070/24 Mart 1660).
[1490] BOA, İE.ML, nr. 4832 (28 Ca. 1114/20 Ekim 1702); BOA, C.SM, nr. 53 (21 N. 1137/3 Haziran 1725).
[1491] BOA, İE.AS, nr. 6563 (3 M. 1134/24 Ekim 1721).
[1492] BOA, C.SM, nr. 53 (21 N. 1137/3 Haziran 1725).
[1493] BOA, İE.HH, nr. 343 (Reşen 1082/KA. 1671); BOA, AE.SMMD.IV, nr. 1884 (1092/1681).
[1494] BOA, İE.HH, nr. 258 (tarihsiz).
[1495] BOA, *MAD,* nr. 4063, s. 909-937.
[1496] BOA, *MAD,* nr. 804, s. 727-758.

İKİNCİ BÖLÜM

9. BOSTANCILARIN GÖREVLERİ

9.1. Biniş-i Hümayunda

Biniş-i Hümayun, Osmanlı Devleti'nde padişahların at[1497] ve sandal[1498] gibi ulaşım vasıtaları ile yaptıkları gezilere denirdi. Bostancıların biniş-i hümâyunla ilgili görevleri, binişte kullanılan malzemelerin bir kısmının Hasbahçe'deki kayıkhane ve kozbekçiler ocağında muhafaza edilmesiyle ilgiliydi. Bu malzemelerden biniş sandalları kayıkhanede bulundurulur[1499], tamir ve yenilenmeleri burada yapılırdı. Bu tamir ve yenilenme, kayıkların durumuna göre bazen küçük, bazen de büyük çaplı olabilmekteydi. L. 1097/Eylül 1686 tarihindeki yenilenme büyük çaplı olmuş ve toplam 11070 kuruşa mal olmuştur. Bu meblağ ile padişah sandallarının kırılan 158 çift küreği yerine, her bir çifti 35 akçadan olmak üzere 5530 akçaya alınan yeni kürekler, piyade kayıklarının kırılan 67 çift küreklerinin yerine her biri 25 akçadan olmak üzere toplam 1675 akçaya yeni kürekler alınmıştır. Yine padişaha eşlik eden efendi hazretleri (muhtemelen padişahın hocası) sandalına, çifti 55 akçadan 12 çift kürek için 660 akça; kırlangıç sandalının 15 çift küreği, çifti 50 akçadan olmak üzere 750 akça; yük kayığı için çifti 50 akçadan 10 çift kürek 500 akça; kafesli sandalın kırılan kürekleri yerine alınan 10 çift kürek, çifti 70 akçadan 700 akçaya alınmış ve bir sandalın küpeşte masrafına ise 600 akça harcanmıştır[1500].

Padişahın sandal binişlerinde, uğrayacağı iskele ve yol üzerindeki köprüler önceden tamir edilirdi. Meselâ, eski vezirlerden Ciğalzade Sinan Paşa'nın Beşiktaş'taki sarayına seyahat etmeyi seven ve sık sık oraya giden I. Ahmed, 11 B. 1023/17 Ağustos 1614 tarihinde buradaki saray ve köşkler ile iskele ve yollarının tamir edilmesini istemesi üzerine bu iş için neccarlar, mimarlar, taş ustaları ve reisler görevlendirilmiştir. İzmit'ten getirilen kerestelerle tamirat yapılmış ve denizin bazı yerleri doldurularak yollar genişletilmiştir[1501]. Bu tamir işlerinin takibi bostancıbaşıların sorumluluklarındandı. Tamir edilecek yerlerin keşfi mimar

---

[1497] Pakalın, *Tarih Terimleri,* I, 235.

[1498] 20 L. 1097/9 Eylül 1686 tarihinde, tamir masrafları padişaha arz edilen kayıklardan, *"biniş sandalı"* şeklinde bahsedilmesi, biniş-i hümâyun için sandalların da kullanıldığını göstermektedir (BOA, C.SM, nr. 4642).

[1499] Biniş sandalları ve piyade kayıklarının bostancı ocağındaki *"kayık kapucu kulları"*nın *"zir-i destinde"* olduğuna dair bk. BOA, C.SM, nr. 4642 (20 L. 1097/9 Eylül 1686).

[1500] BOA, C.SM, nr. 4642.

[1501] *Topçular Kâtibi Abdülkādir (Kadrî) Efendi Tarihi,* haz. Ziya Yılmazer, Ankara 2003, I, 625-626.

ağa tarafından yapılıp tahminî hesap çıkarıldıktan sonra, durum keşif defteriyle birlikte bostancıbaşı tarafından padişaha arz edilirdi. Arz edilen masrafın uygun ve ödenebilir olması durumunda, tamir veya inşa işi muktedir kalfalara havale edilirdi. Bazen, keşif defterlerinde yer almayan fakat tamire muhtaç iskele ve köprüler de tamir edilirdi. Meselâ, 11 S. 1211/16 Ağustos 1796 tarihli bir keşif defterinde padişahın güzergâhında bulunan iskele ve köprülerin tamiri hakkında bilgi verilmektedir. Buna göre Bebek, Çubuklu ve Göksu dışındaki diğer tüm iskelelerin Andorya kalfa tarafından bir kısmı tamir edilmiş, bir kısmı yenilenmiştir. Bununla birlikte keşif defterinde yer almayan Dolmabahçe ve Karaköy iskeleleri de tamir edilmiştir. Yine padişahın geçeceği köprülerin bir kısmı tamir edilmiş, bir kısmı ise yeniden inşa edilmiştir. İskelelerin tamiratı 3245.5, köprülerin tamiratı 212 ve yeni inşa edilen köprülerin masrafı ise 644 kuruş tutmuş olup, toplam 4101.5 kuruş harcanmıştır[1502]. Yine, 1222/1807'de, padişahın binişi esnasında uğrayacağı iskele ve karada geçeceği güzergâhlardaki köprülerin tamiri için mimar ağa tarafından yapılan keşif üzerine, Sadabad'daki Çağlayan köprüsü, İstanbul baruthanesi yakınındaki Kiremithane köprüsü, Bakırköy (Makrehore) köyü yakınındaki köprü, Samatya iskelesi, Üsküdar'daki büyük iskelelerin tamir bedellerinin 12951.5 kuruş tutacağı bostancıbaşı tarafından bildirilmişti. Bu tarihte boğazların takviyesi ve devam etmekte olan seferin finanse edilmesi meselelerinden dolayı, bahsedilen yerlerin tamirleri ertelenmek istenmiştir. Ancak Kiremithane ve Bakırköy köprülerinin ordunun da geçeceği güzergâhta olması, Üsküdar'dan Beşiktaş'a geçecek askerin Çağlayan köprüsünü kullanacak olması, Üsküdar iskelesinin nakillerde lüzumlu ve Samatya iskelesinin de yanmış olmasından dolayı tamirlerinin ertelenmesinin mümkün olamayacağı ve 8500 kuruşun yeteceği bostancıbaşı tarafından tekrar arz edilmesi üzerine buraların tamirine 25 M. 1222/4 Nisan 1807 tarihinde izin çıkmıştır[1503].

Biniş-i hümâyunda etkin görev alan bostancılar kozbekçiler olup, binişlerde kullanılan malzemeleri muhafaza ederlerdi. Kozbekçilerince muhafaza edilen biniş malzemelerinin en önemlileri *"sâyebân*" denilen gölgelik malzemeleriydi. Bunların başında kilim, heybe, meşin levhalar, çivi, demir kazık, şimşir tokmak, meşinli tokmak, meşinli heybe, meşinli kazık gelirdi. Bu malzemeler her sene verilmekte olup, 1157/1744'teki bedelleri şöyleydi: Heybe 1260 akça, demir çivi ve kazık ile beraber torba 480 akça, şimşir tokmak 200 akça ve meşinli heybe torba, kazık ve tokmak 660 akça olmak üzere toplam 2600 akça (21.5 kuruş)[1504].

[1502] BOA, C.BLD, nr. 1720.
[1503] BOA, C.SM, nr. 8948.
[1504] BOA, C.SM, nr. 5632, M. 1157/Şubat 1744). Yine 1205/1790 yılı için bk. BOA, C.SM, nr. 5976.

Biniş malzemelerinin masrafı muayyen olup, bu malzemeler için kozbekçiler ocağına her sene hazineden 2600 akça (21.5 kuruş) tahsisat verilirdi[1505]. Bu gölgelik malzemelerinin dışında kozbekçiler ocağına, yine her sene 4 adet mavi kilim verilirdi. Padişahın gölgeliğinde örtü olarak kullanılan bu kilimlerin bedeli 3200 sağ akça olup, matbah-ı âmire emini tarafından karşılanırdı[1506]. Yine her sene 108 kuruş tutarındaki 3 adet meşin kaplı örme kilim, 4 adet şilte kilim, 2 adet torba, tokmak ve kazıklık gibi eşyanın bedeli hazine tarafından ödenirdi. Bu meblağların ödenmesi için, her senenin Muharrem ayında ser-kozbekçiyân-ı hâssa arzda bulunurdu[1507]. Bazen ödeneğin verilmesinde aksaklıklar meydana gelebilmekteydi. Nitekim, 15 M. 1189/18 Mart 1775'te verdiği bir arzında Kozbekçibaşı İbrahim Ağa, söz konusu 108 kuruşluk meblağın eskiden beri nakit olarak hazine tarafından verildiğini, ancak son birkaç yıldır uzayan savaşlardan dolayı, ordu-yu hümâyun tarafından havale yoluyla verildiği, bunun da aksamalara yol açtığını belirtmiştir[1508]. Biniş-i hümâyun sayebanları hizmetinde hayme-i hassa neferleri de görev alırlardı. Söz gelimi, 29 Ramazan 1130/26 Ağustos 1718 tarihli bir temessükte, biniş-i hümâyun sayebanı hizmetinde bulunan hayme-i hassa neferlerine 1130/1718 yılının Şaban ve Ramazan aylarının nafaka parası olarak 8000 akça verilmiştir[1509].

9.2. Göç-i Hümayunda

Padişahların, Topkapı Sarayı dışındaki saray, köşk ve diğer yerlere yaptıkları gezilere göç-i hümâyun denirdi. Gezinin karada yapılması hâlinde padişah ata, denizde yapıldığında ise sandala binerdi[1510]. Geziler günlük olabileceği gibi[1511], birkaç günlük veya birkaç aylık da olabilirdi[1512]. Meselâ, 1173/1759'daki göç-i hümâyun 3 Za. 1172/28 Haziran 1759'da

[1505] BOA, C.SM, nr. 5632 (M. 1157/Şubat 1744); BOA, C.SM, nr. 4503 (6 M. 1191/14 Şubat 1777).

[1506] 1189/1775 senesinin sayeban kilimlerinin bedelinin ödenmesi için 15 M. 1189/18 Mart 1775 tarihinde verdiği arzda *Ser-kozbekciyân-ı hâssa* İbrahim, her birisinin bedelinin 800 akçadan toplam 3200 sağ akça olduğunu ve bu meblağın matbah-ı âmire eminince ödenmesinin mutad olduğunu ifade etmiştir (BOA, C.SM, nr. 2932). Yine 1204/1789 yılı için bk. BOA, C.SM, nr. 7971 (3 M. 1204/23 Eylül 1789).

[1507] 1191/1777 yılına dair meblağın verilmesi için Kozbekçibaşı İbrahim 6 Muharremde (BOA, C.SM, nr. 4642); 1157/1744 yılı tahsisatı için adı belirtilmemiş kozbekçibaşı tarafından Muharremin sonunda (BOA, C.SM, nr. 5632) ve 1205/1790 yılına ait ödenek için ise Kozbekçibaşı Osman 5 Muharremde (BOA, C.SM, nr. 261) arzda bulunmuşlardır.

[1508] BOA, C.SM, nr. 3672. Sonraki tarihlerde bu uygulamanın devam ettiğine dair bk. BOA, C.SM, nr. 261 (11 M. 1205/20 Eylül 1790); BOA, C.SM, nr. 6015 (3 M. 1192/1 Şubat 1778); BOA, C.SM, nr. 760 (26 Z. 1215/18 Mayıs 1801).

[1509] BOA, İE.SM, nr. 3184.

[1510] Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı,* s. 127-8.

[1511] Genellikle Cuma günleri yapılan bu günübirlik gezilere beylik geziler denirdi (Çağatay Uluçay, *Harem,* Ankara 1992, II, 150).

[1512] Fikret Sarıcaoğlu, *Hatt-ı Hümâyûnlara Göre Bir Pâdişâhın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789),* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, s. 30.

başlamış, 4 Ra. 1173/29 Ekim 1759'da sona ermiş olup, 3 ay[1513]; 1206/1792'deki gezi 105 gün[1514]; 1202/1787'deki gezi, 4 Ş. 1201-17 M. 1202/22 Mayıs 1787-29 Ekim 1787 tarihleri arasında Topkapı-Beşiktaş-Tersane-Topkapı güzergâhında 5 aydan fazla[1515]; 1222/1808'deki gezi ise 2 Ca. 1222-1 Za. 1222/8 Temmuz 1807-31 Aralık 1807 tarihleri arasında meydana gelmiş olup, 6 aya yakın sürmüştür[1516].

Göç-i hümâyun genellikle kalabalık bir maiyetle yapılırdı. Sözgelimi, 14 L. 1021/8 Aralık 1612 tarihinde Sultan Ahmed kalabalık bir kafileyle Edirne'ye seyahat etmiştir. Maiyetinde veziriazamla beraber harem-i hümâyun, darüssaade ağası, mirâhur-i sani, Haremeyn müfettişi, Haremeyn muhasebecisi, Haremeyn kâtipleri, Haremeyn mukataacısı, Haremeyn halifeleri, Eski Saray'ın baltacılar kethüdası, 50-60 nefer, kozbekçibaşı ve bostancılar bulunmaktaydı[1517]. Yine, L. 1125/Kasım 1713'teki göç 369[1518], R. 1159/Nisan 1746'da Boğaziçi'ndeki yalılara olan göç 396[1519], Za. 1176/Haziran 1763'teki göç ise 396 kişilik bir maiyetle yapılmıştır[1520]. Bunların dışındaki 30 has oda ağalarıyla beraber göç kafilesinin nüfusu 426'ya ulaşmaktaydı[1521]. Ra. 1225/Nisan 1810'daki Beşiktaş sahilsarayına yapılan göç kafilesine 50 kişi daha eklenerek, 476'ya çıkarılmıştır[1522]. Bununla beraber göçün bazen az kişi ile yapıldığı da olurdu[1523]. Meselâ az bir maiyetle seyahati tercih eden padişahlardan biri olan IV. Murad, 1043/1634 kışındaki Bursa seyahati ve buradaki av organizasyonları esnasında yanına az sayıda görevli almıştır[1524].

İstanbul'un başkent olmasından sonra Edirne gözden düşmemiş; sefer, dinlenme, avlanma, eğlenme gibi değişik gerekçelerle padişahlar tarafından ziyaret edilmişti[1525]. Özellikle, şehzadelerin sancağa çıkma usulünün kaldırılmasından[1526] sonra, 17. yüzyılın başından itibaren Osmanlı padişahları, kadın efendilerle sık sık Edirne'ye giderlerdi[1527]. I.

[1513] BOA, C.SM, nr. 8894 (7 Ra. 1173/29 Ekim 1759).
[1514] BOA, C.SM, nr. 7268 (17 L. 1206/8 Haziran 1792).
[1515] BOA, C.SM, nr. 6147 (11 S. 1202/22 Kasım 1787).
[1516] BOA, C.SM, nr. 5695.
[1517] *Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 609-611.
[1518] BOA, C.SM, nr. 4865.
[1519] BOA, C.SM, nr. 3634.
[1520] BOA, C.SM, nr. 8619, 19 Za. 1176/1 Haziran 1763.
[1521] BOA, C.SM, nr. 1768 (22 L. 1210/30 Nisan 1796).
[1522] BOA, C.SM, nr. 6054.
[1523] Jean de Thevenot, *1655-1656'da Türkiye,* s. 151.
[1524] Naima, *Tarih,* III, 184.
[1525] Meselâ, II. Bayezid'in Edirne'ye yaptığı seyehatler için bk. *Oruç Beğ Tarihi,* s. 135, 146, 148, 190.
[1526] Leslie P. Peirce, sancağa çıkma usulünün III. Mehmed zamanında, ya padişahın tercihi sonucu veyahut ta onun beklenilmeyen erken ölümü üzerine ortadan kalktığını belirtmektedir (Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar,* çev. Ayşe Berktay, İstanbul 1996, s. 132).
[1527] Uluçay, *Harem,* II,151.

Ahmed[1528], II. Osman[1529], Sultan İbrahim[1530], IV. Mehmed[1531], II. Süleyman[1532] Edirne'ye sık sık giden padişahlardandı. III. Ahmed'den sonra padişahlar Edirne'ye gitmeyip, sıklıkla boğazdaki saraylara giderek, buralarda bir veya birkaç mevsim geçirmeye başlamışlardır[1533]. Padişah ve harem-i hümâyunun bu göçlerini valide sultan düzenlerdi. Bu işte saraydaki cariyelerin en nüfuzlusu olan hazinedar usta ile ikinci kâtibe kendisine yardımcı olurlardı[1534].

Padişahın kalabalık maiyetle yaptığı gezilerinde kendisine musahip ağaları, harem-i hümâyun, enderun-i hümâyun gılmanları, teberdarlar, sarraçlar, mutfak sakaları, harç ve hassa fırın hizmetlileri, sayebân-ı şehriyârî neferleri[1535], Divân-ı hümâyun çavuşları[1536], şehzadeler[1537] ile birlikte bostancı ocağı mensupları ki, başta bostancı ocağının en yüksek idarecisi olan bostancıbaşı olmak üzere, haseki ağa[1538], hasekiler[1539] kozbekçibaşı[1540], halvetçi, piyadeci ve sandalcı bostancılar[1541] eşlik ederlerdi.

Göç, şayet deniz yoluyla olacaksa, sabah erkenden saltanat kayığı Sarayburnu'na yanaşır, padişah burada sandala binerdi. Göç kafilesinin en önünde yol açan muhafız kayığı bulunur, bunun arkasında tülbent (*"dülbent"*) ağasının yedi çifte kayığı gelirdi. Tülbent ağası, elinde bulunan padişahın sarıklı kavuğunu sağa sola eğdirmekle etraftakilere padişahın selam

---

[1528] Sultan I. Ahmed, Edirne'ye sık sık giden padişahlardandı. Bilhassa avlanmak maksadıyla eski başkente kadar gider, burada uzun süre kalırdı. 14 L. 1021/8 Aralık 1612 tarihli seyahati için bk. *Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 609-611; 9 L. 1022/22 Kasım 1613 tarihli gezisi için bk. *Zübdetü't-Tevârihi,* II, 258-266; L. 1023/Aralık 1614 tarihli gezisi için bk. *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 627.

[1529] II. Osman, Hotin Seferi münasebetiyle haremini de kendisiyle beraber Edirne'ye götürmüş, orada belli bir müddet kaldıktan sonra, haremini Evahir-i B. 1030/11-20 Haziran 1621 tarihinde Darüssaade ağası, kapıcılar ve bostancıların maiyetinde İstanbul'a göndermiş, kendisi ise ordu ile beraber sefere katılmıştır (*Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 726).

[1530] Sultan İbrahim'in 28 Ca. 1054/2 Ağustos 1644 tarihinde başlayan Edirne seyahati için bk. Naima, *Tarih,* IV, 80.

[1531] Sultan IV. Mehmed'in 1068/1657 yılındaki Edirne seyahati için bk. Naima, *Tarih*, VI, 306-317.

[1532] N. 1102/Haziran 1691'de, hasta olan II. Süleyman'ın büyük bir kafile ile Edirne'ye göçü için bk. Silâhdar, *Tarih*, II, 570; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vuku'ât,* III, 7.

[1533] Uluçay, *Harem,* II*,* 151; Akgündüz, *Osmanlı'da Harem,* s. 352-353.

[1534] Uluçay, *Harem,* II*,* 151.

[1535] BOA, İE.SM, nr. 3244 (3 Ca. 1117/23 Ağustos 1705).

[1536] 23 R. 1191/31 Mayıs 1777 tarihli bir takrirde, Divân-ı hümâyun çavuşlarının *"hidmet-i lâzımeleri"* için *"ber mu'tâd-ı kadîm"* gezintiye iştirak ettiklerinden bahsedilmiştir (BOA, C.SM, nr. 6967).

[1537] BOA, C.SM, nr. 4865 (21 L. 1125/10 Kasım 1713); BOA, C.SM, nr. 6324 (Za. 1200/Ağustos 1786).

[1538] Bostancıbaşı, kanunname gereği padişahın kayığının dümenini tutmasından dolayı, denizlerdeki göç-i hümâyunun organizatörü konumunda idi. Göçler esnasında bostancıbaşı ve haseki ağaya tahsis edilen günlük odun miktarı için bk. BOA, C.SM, nr. 8631 (3 M. 1179/22 Haziran 1765).

[1539] 17 Z. 1207/26 Temmuz 1793 tarihli bostancıbaşı arzında, haseki ağa dışında *"hasekiyân"*nın da göç kafilesinde yer aldıkları anlaşılmaktadır (BOA, C.SM, nr. 2445). Aynı ifade için bk. BOA, C.SM, nr. 5395 (4 C. 1195/28 Mayıs 1781).

[1540] Kozbekçibaşı İsmail Ağa, 11 Ş. 1173/29 Mart 1760 tarihli arzında, seleflerinin eskiden beri padişahın gezintilerine iştirak ettiğinden bahsetmektedir (BOA, C.SM, nr. 4361). Yine kozbekçibaşılara göç-i hümâyunda tahsis edilen kayık için bk. BOA, C.SM, nr. 8894 (11 Ra. 1173/2 Kasım 1759).

[1541] IV. Mehmed'in Eylül 1657'de, Edirne'ye yaptığı seyahatte kendisine *"piştovlarıyla bostancılar"*ın da eşlik ettiğine dair bk. *Alay-ı Hümayun, İsveç Elçisi Rålamb'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658,* ed. Karin Ådahl, çev. Ali Özdamar, İstanbul 2006, s. 77. Daha fazla bilgi için bk. BOA, C.SM, nr. 4865 (L. 1125/Kasım 1713); BOA, C.SM, nr. 3634 (R. 1159/Nisan 1746).

ve iltifatını bildirirdi. Bundan sonra emir-i ahur ve saray nazırının kayığı, onun arkasında ise padişahın sandalı gelirdi[1542].

Padişahın sandalı gösterişli ve çok sayıda taşla süslüydü[1543]. Bu kayığın çok görkemli ve pahalı bir biçimde işlenmiş koyu kırmızı kadifeden bir kıç tentesi bulunurdu. Padişah bu tentenin altında yalnız oturur, ağaları karşısında ayakta dururlardı. Aralarında yalnız bostancıbaşı bazen dümeni daha iyi kullanabilmek için otururdu[1544]. On üç çifte olan bu kayığın kürekleri, bostancıbaşının en çok güvendiği bostancılarca çekilirdi. Bu bostancılar, potur ve donlarının üzerinde gömlek giyer, başlarına ise yarım karış yüksekliğinde olan kırmızı serpuşlar giyerlerdi. Gezi esnasında, kürek çeken bostancıların herhangi birisinin küreğinin kırılması durumunda, mevkinin önemine göre taltif edilirlerdi[1545]. Yine bu seyahatler esnasından iki bostancı zurna ve nakkare ile padişahı eğlendirirdi[1546].

Bostancıbaşı ve bostancıların göç-i hümâyunda önemli görevler üstlenmesi, Fatih kanunnamesinde padişahın deniz gezilerinde hizmetinin görülmesi işinin bostancı ocağına verilmesinden kaynaklanırdı. Gezi esnasında sandalının dümeninin tutulması görevi bostancıbaşıya, küreklerin çekilmesi görevi ise bostancılara verilmişti[1547]. Kimi kaynaklara göre dümencibaşılık[1548], kimilerine göre ise dümencilik[1549] yapan bostancıbaşılar, seyahat boyunca haseki ağa, hasekiler, kozbekçibaşı, halvetçi, piyadeci ve sandalcı bostancılardan oluşan kalabalık bir maiyetle padişaha hizmet ederlerdi[1550].

Bostancıbaşı ve bostancılar göç-i hümâyunda etkin hizmet ederlerdi. Zamanla sayıları artarak 70'i bulan bahçelerin, genellikle dinlenme amaçlı seyehatlerin yapıldığı istikametlerde açılmış olması da, bu görevin onlara verilmesinde etkili olmuştur. Zira padişah, padişah ailesi ve üst düzey yöneticiler tarafından açılan bu bahçelerde sadece bostancılar çalıştırılmaktaydı.

[1542] Pakalın, *Tarih Terimleri,* I, 674.

[1543] Jorga, Kanunî Sultan Süleyman'ın bahçelere seyahat etmek için kullandığı kayığından bahsederken *"dört süslemeli barka"* ifadesini kullanmaktadır (*Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II, 372).

[1544] Robert Withers, *aynı eser,* s. 127. Melling ise, III. Selim'in kayığını tasvir sadedinde söylediklerinden, padişahın binmesine mahsus iki kayık olduğu, ikisinde de üç fenerli, etrafı som gümüşten yapılmış parmaklıklarla çevrili ve aynı madenden dört sütun üzerine bir köşk oturtulduğu anlaşılmaktadır (Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilâtımız,* s. 100). Bu iki seyyahın padişahların göç kayıkları hakkında verdikleri bilgilerin farklı olması, göç kayıklarının padişahların zevk ve tercihlerine göre değişebileceğini göstermektedir.

[1545] Jean de Thevenot, *1655-1656'da Türkiye,* s. 151.

[1546] *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, s. 80.

[1547] Deniz gezintilerinde bostancıbaşının padişahın kayığının dümenini tutması onun kanunnamelerde belirtilmiş asli görevlerindendi (Abdülkadir Özcan, "Fâtih'in Teşkilât Kanunnâmesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* sayı: 33 (1980/1981), s. 43).

[1548] Baron Wenceslaw Wratis Law, *Anılar "16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğundan Çizgiler",* çev. M. Süreyya Dilmen, İstanbul 1998, s. 132; Ali Ufki Bey, *Topkapı Sarayı'nda Yaşam,* s. 80.

[1549] Özcan, "Fâtih'in Teşkilât Kanunnâmesi", s. 43; *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr,* Kayseri 1997, s. 568; Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı,* s. 59; *Teşrifat ve Teşkilâtımız,* s. 93; *Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556*, s. 102; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli; kontrol Kemal Beydilli; yay. haz. Erhan Afyoncu, İstanbul 2005, II, 372.

[1550] Dündar Alikılıç, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı,* s. 181-182.

Buralarda görevlendirilen bostancılar saray bahçelerinde bahçıvanlık yapmakta, oradaki güvenliği sağlamakta, sarayın günlük işlerini yerine getirmekte ve bir emirber neferin yapabileceği her türlü görevi yerine getirebilmekteydi. Bu nedenle saray bahçelerinin arttığı dönemlerde bostancı neferlerinin sayısı da artmıştır.

Kara ve denizlerdeki göçlerde çok sayıda bostancı hizmet ederdi. Bunlar padişahın, hareminin ve maiyetindekilerin güvenliğini sağlardı. Söz gelimi, I. Ahmed'in L. 1023/Aralık 1614'teki Edirne seyahatinde aralarında veziriazam, harem ağasının maiyetindeki harem-i hümâyun, küçük mirahur ağası, arpa kâtibinin de yer aldığı kafilenin güvenliği yanlarında bulunan bahçe ustaları, bir miktar tüfenkli bostancı ve baltacılar[1551]; yine, Edirne'ye göç eden Sultan İbrahim'in koruması maiyetinde bulunan bostancılar tarafından sağlanmıştır[1552]. N. 1102/Haziran 1691'de ise, hasta olan II. Süleyman'ın Edirne'ye göçü esnasında kendisine büyük biraderi eski padişah Sultan IV. Mehmed ve iki oğlu, küçük kardeşi, has odalılar ve iç oğlanları arabalarla eşlik etmiş, kafilenin güvenliği ise, *"piyâde tüfenkci bostâncı tâyifesi"* tarafından sağlanmıştır[1553].

Padişah olmadan yapılan harem-i hümâyun nakillerinde güvenliği sağlayan bostancı sayısı da azaltılırdı. Padişahsız yapılan harem-i hümâyunun naklinde, harem-i hümâyun ağaları, seyahat esnasında yemek yapmakla görevli matbah-ı âmire neferleri, kafilenin güvenliğini sağlayan haseki ve bostancılar görev yaparlardı[1554]. Göç kafilesinde bulunanlara verilecek tayinatın miktarı ve menzilleri önceden tespit edilirdi. Bu tayinatın temininde nüzul emini sorumlu idi. Kafiledekilerin tayinatı ekmek, pirinç, koyun eti, sade yağ, ısınma ve yemek pişirmede kullanılan odundan oluşurdu[1555]. Şayet göç kış mevsiminde yapılmışsa hayvanlara her menzil için yem ve saman tahsis edilirdi[1556].

Osmanlı padişahlarının sefer dışındaki eğlenme ve dinlenmeye yönelik deniz ve kara gezintileri genellikle dört yöne doğru olurdu. Birincisi ve en yaygın olanı boğaz tarafına olan

---

[1551] *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 627.
[1552] Naima, *Tarih,* IV, 81.
[1553] Silâhdar, *Tarih*, II, 570.
[1554] BOA, İE.SM, nr. 350 (26 Z. 1093/26 Aralık 1682).
[1555] Meselâ, Z. 1093/Aralık 1682 tarihindeki harem-i hümâyunun Edirne'ye göçüne eşlik edenlerin tayinatı şöyle idi: Harem-i hümâyun için günlük 25 çift ekmek, 4 çeki* odun; harem-i hümâyun ağalarına 25 çift ekmek, 2 çeki odun; matbah-ı harem-i hümâyun için 6 çeki odun; haseki dahil 10 bostancı için 1 çeki odun, 10 çift ekmek, 5 kıyye et, yarım kıyye revgan-ı sade, 5 kıyye pirinç; saray-ı atik ağaları için 25 çift ekmek tahsis edilmiştir (BOA, İE.SM, nr. 350, 26 Z. 1093/26 Aralık 1682).
* Çeki: Bir çeki 195 okka olup, 250 kiloya denktir (Pakalın, I, 340; Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 72, 86).
[1556] Meselâ, Z. 1093/Aralık 1682'de Edirne'ye göç eden kafilenin bineklerine günlük toplam 80 kıyye arpa, 320 kıyye saman tahsis edilmişti. Daha ayrıntılı bilgi için bk. (BOA, İE.SM, nr. 350, 26 Z. 1093/26 Aralık 1682).

gezilerdi[1557]. İkincisi, Haliç'teki bahçe ve saraylara olan göçlerdi. Bu yöne olan gezilerde mehtap seyirlerinin yanı sıra[1558], tersanedeki gemilerin yapımını denetleme gereği de etkili olmuştur. Ca. 1062/Nisan 1652'de Sultan IV. Mehmed'in Tersane bahçesine yaptığı gezi, bu türden gezilere örnek gösterilebilir. Sultan, yapılmasını emrettiği 40 parça kadırganın donatılması ve tedarikinin sağlanmasını denetlemek için Tersane bahçesinde belli bir müddet kalmıştır[1559]. Aynı padişah 19 R. 1063/19 Mart 1653'te ise, hazinedeki zarureti ve memleket işlerindeki bozukluğu Tersane bahçesine çağırmış olduğu vezir, defterdar, müftü, kaptan paşa, sadreyn ve diğer devlet büyükleriyle burada istişare etmiştir[1560]. Yine donanma ahvalini istişare etmek için Tersane bahçesinde bulunan padişah IV. Mehmed, Girit'e imdada gelen Trablus dayılarından birkaçını burada kabul etmiştir[1561].

Üçüncüsü, Edirne güzergâhındaki bahçelere yapılan gezintilerdi. Buralarda padişahlar genellikle dinlenir, eğlenir ve av partileri düzenlerlerdi[1562]. Ayrıca, Edirne'ye olan seyahatlerde buralardaki bahçelerde bulunan köşkler sıklıkla kullanılırdı. Dördüncüsü ve nadir olanı ise İzmit ve Bursa civarına yaptıkları seyahatlerdir.

Özellikle 16. yüzyılın sonlarından itibaren atalarının sefere gitme âdetlerini terk eden padişahlarda yazlıklarda eğlenme merakı başlamıştı. Boğazın değişik yerlerinde, Beşiktaş'ta, Bebek'te, *"Sa'dâbâd"* denilen Kâğıthane'de, *"Mihrâbâd"* adını alan Kanlıca'da, "*Feyzâbâd*" diye anılan Çubuklu'da, Fenerbahçe'de ve diğer birçok yerde yazlık saraylar yaptırılmış, bunların içinde ve dışında binbir gece masallarına konu olan eğlenceler tertip edilmiştir[1563]. Boğazdaki bahçelerde bulunan kasır ve köşklerde uzun süre kalan padişahlara, haremleri de eşlik ederdi[1564]. Bunların naklinde kullanılan kayıkların çadır ve döşemeleri mehterhane-i âmire tarafından sağlanırdı[1565].

[1557] Boğaziçi'ne yapılan göçler için bk. BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3984 (5 Ca. 1088/6 Temmuz 1677); BOA, C.SM, nr. 3634 (R. 1159/Nisan 1746); *III. Mustafa Rûznâmesi,* s. 19 (26 Ş. 1172/24 Nisan 1759); BOA, C.SM, nr. 8619 (19 Za. 1176/1 Haziran 1763); BOA, C.SM, nr. 6054 (Ra. 1225/Nisan 1810).

[1558] Söz gelimi, III. Ahmed Sadâbâd bahçesinde mehtabı seyretmeyi çok severdi. Kızı Fatma Sultanı da kendisi ile beraber götürür, vezirini de davet ederdi (Ahmed Refik, *Eski İstanbul,* İstanbul 1931, s. 26).

[1559] Naima, *Tarih*, V, 199.

[1560] Naima, *aynı eser,* s. 277.

[1561] Naima, *aynı eser,* s. 382.

[1562] Kanunî Sultan Süleyman'ın kışı genellikle Edirne'de geçirdiğine ve burada av eğlenceleri tertip ettiğine dair bk. Ogier Ghiselin De Busbecg, *Türkiyeyi Böyle Gördüm,* haz. A. Kurutluoğlu, İstanbul (Tarihsiz), s. 92. Yine, ava düşkün olan I. Ahmed avlanarak Çatalca'ya kadar geldiğine ve buradan da Edirne'ye gittiğine dair bk. Naima, *Tarih,* I, 431.

[1563] Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilât-ı Kadîmemiz*, s. 24-25.

[1564] Anthony Dolphin Alderson, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı,* çev. Şefaettin Severcan, İstanbul (tarihsiz), s. 131. Meselâ IV. Mehmed, Ca. 1088/Temmuz 1677'de Kandilli ve İstavroz bahçelerine haremi ile göç etmiştir (BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3984).

[1565] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3984 (5 Ca. 1088/6 Temmuz 1677).

Bahçelere en çok gezinti yapan padişahlardan birisi olan IV. Mehmed, en büyük tutkusu olan avlanmayı genellikle bu bahçelerde gerçekleştirirdi[1566]. Yine o, kiraz mevsimini genellikle boğazdaki Üsküdar, İstavroz ve Kandilli bahçelerinde geçirirdi. Niteim padişah, C. 1062/Mayıs 1652'deki kiraz mevsimini buralarda geçirmişti[1567]. Yine, 21 C. 1097/15 Mayıs 1686'da Tersane bahçesinde bulunan IV. Mehmed, *"kirâs faslı olmağla nısf-ı harem ile İstavroz bahçesine nakl iyleyüb İstavrozlının ve Çengelköylünün kirazlıkların ashâbından hüsn-i rızâları ile iştirâ ve sekiz gün ale't-tevâlî harem-i hâsları ile halvet idüb bağlar safasın"* etmiştir[1568]. En olumsuz şartlarda bile IV. Mehmed bahçelerde eğlenmekten kendisini alamıyordu. 15 Za. 1066/4 Eylül 1656'da, Venediklilerin donanmayı bozguna uğratarak Bozcaada'yı alıp Limni'yi kuşattıkları ve her an İstanbul'a saldıracakları dedikodularının yayıldığı, veziriazamın, muhtemel bir Venedik saldırısına karşı İstanbul surlarını tamir ettirdiği ve halkın can derdinden dolayı emlâkini yok pahasına satıp Üsküdar tarafına kaçtığı bir anda dahi IV. Mehmed Üsküdar bahçesinde eğlenmekteydi. Bu durum halk arasında açıkça konuşulmuş, insanlar *"sa'âdetlü pâdişâhımız ise Üsküdar'da zevk ü safâsında ahvâl-i âlem ile takayyüdleri yok"* demekten çekinmemişlerdi[1569]. Yine 1095/Aralık 1683'te, IV. Mehmed'in büyük oğlu Sultan Mustafa, baş cariyesi ve bir miktar harem gılmanı ile Çatalca'ya gelip avlandığı sırada[1570] II. Viyana kuşatması ile başlayan savaşlar şiddetle devam etmekteydi.

I. Ahmed[1571] ve IV. Murad[1572] Boğaziçi'ndeki başta İncirköyü, Sultaniye, Beykoz, Yalıköyü, Umuryeri, Akbaba, Dereseki olmak üzere birer av mekânı olan bahçelerde[1573] avlanmayı seven padişahlardandı. Yine Sultan I. Mahmud sık sık Karaağaç, Sadâbâd, Beylerbeyi ve Beşiktaş bahçelerine eğlenmek için giderdi[1574].

Edirne yolu üzerindeki bahçeler, hem av organizasyonlarının yapıldığı birer mekân[1575] ve hem de birer konak işlevini görmekteydi. İstanbul'dan Edirne'ye göç olduğunda, önce Davud Paşa bahçesine gelinir ve burada birkaç gün dinlenilirdi. Sonra sırasıyla her biri birer gün süren Küçükçekmece, Büyükçekmece, Silivri, Kınıklı, Çorlu, Karıştıran, Burgos,

---

[1566] Sultan IV. Mehmed'in ilk avı da, Kâğıthane'deki bahçe civarında olmuştur (Naima, *Tarih,* V, 43).
[1567] Naima, *Tarih,* V, 212.
[1568] Silâhdar, *Tarih*, II, 241.
[1569] Naima, *Tarih,* VI, 214.
[1570] Silâhdar, *Tarih*, II, 189.
[1571] I. Ahmed'in Rumeli bahçesinde avlandığı hakkında bk. Naima, *Tarih,* I, 410; 1020/1611'de Beykoz'da sürek avları yaptığına dair bk. *Zübdetü't-Tevârihi*, I, 154.
[1572] IV. Murad, özellikle Beykoz'daki Tokat bahçesinin dağlarla çevrili kapalı havzasında sürek avı yapmaktan hoşlanırdı (Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilâtımız,* s. 102; Naima, *Tarih,* III, 398).
[1573] Ahmed Refik, *Eski İstanbul,* s. 58.
[1574] Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilâtımız,* s. 105-106.
[1575] 1095/Aralık 1683'te, Şehzade Mustafa'nın Çatalca'ya gelip avlandığı hakkında bk. Silâhdar, *Tarih*, II, 189.

Babaeski ve Hafsa'dan geçilip Edirne'ye varılırdı[1576]. Kimi padişahlar bu menzillerin bazılarında kalıp, dinlenerek veya avlanarak birkaç gün geçirmişlerdir. Meselâ, seferde bulunan Veziriazam Köprülü Mehmed Paşa hazinedar Solak Mehmed Ağa'yla padişah Sultan IV. Mehmed'e gönderdiği telhiste, *"Bilâd-ı şimâliyenin zikr olunan ihtilâlini def' içün tahtgâh-ı kadîm olan Edirne'ye teveccüh-i hümâyûn muktazî olduğunu i'lâm"* etmesi üzerine padişah Edirne'ye göç etmiştir. Göç için gereken hazırlıklar yapıldıktan sonra padişah Davud Paşa bahçesine gelmiş, burada birkaç gün dinlenmiştir. 10 Muharrem Perşembe günü başlayan Edirne seyahatinde ilk durak olan Küçükçekmece'de, ertesi gün (11 Muharrem) Büyükçekmece'de konaklamış ve yemeği Haramideresi bahçesinde yemiştir. Burada, Bostancıbaşı Ömer Ağa'yı bayır başında selamlayıp kendisine hil'at giydirmiş ve İstanbul'a dönmesi için izin vermiştir. 12 Muharrem Cumartesi günü Silivri'de, 13 Muharrem Pazar günü Kınıklı'da, 14 Muharrem Pazartesi günü Çorlu'da, 15 Muharrem Salı günü Karıştıran'ta, 16 Muharrem Çarşamba günü Burgos'ta konaklayan IV. Mehmed, 17 Muharrem Perşembe günü de burada kalmış ve günü avlanarak geçirmiştir. 18 Muharrem Cuma günü Baba-yı Atik'e (Babaeski) varan padişah, günü maiyyetindeki mülazım kullarıyla sürek avı ederek geçirmiştir. 19 Muharrem Cumartesi günü Hafsa'da konaklayan padişah, 20 Muharrem Pazar günü büyük alaylar ve fakirlere bahşiş dağıtarak Edirne'ye girmiştir[1577].

Bilhassa 17. yüzyıl boyunca padişahların ve haremlerinin Edirne'ye sık sık seyahat etmelerinden dolayı bu istikametteki bahçeler ve içindeki sarayların işlevselliği en üst düzeydeydi. Bursa ve İzmit yolu üzerindeki bahçeler de aynı amaca yönelik olarak kurulmuştur. Nitekim İzmit'teki bahçe ve içindeki saray, dinlenmek amacıyla Gurre-i C. 1043/3 Aralık 1633'te Bursa'ya yaptığı gezi esnasında bir süre İzmit'te kalan ve burayı çok beğenen IV. Murad'ın emriyle yapılmıştır[1578].

Padişahın gezintisinin uzun sürmesi ve farklı güzergâhlarda olması, nakliye masraflarının artmasına neden olurdu. Çünkü bu durum taşınma işinde çok sayıda kayık ve hamalın kullanılmasını zorunlu kılmaktaydı. 1202/1787 yılındaki gezi bu konuda somut bir örnek teşkil etmektedir. Bu gezi, 4 Ş. 1201-17 M. 1202/22 Mayıs 1787-29 Ekim 1787 tarihleri

---

[1576] İstanbul ile Edirne arasında bulunan menziller ve aralarındaki mesafeler hakkında daha fazla bilgi için bk. *Târih-i Sultan Mehmed Han bin İbrahim Han,* haz. Cengiz Ünlütaş, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İzmir 1998, s. 26.

[1577] Naima, *Tarih*, VI, 306-317; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekāyi'nâmesi Tahlil ve Metin Tenkidi*, haz. Fahri Çetin Derin, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1993, s. 97. Yine, I. Ahmed'in 14 L. 1021/8 Aralık 1612'deki seyahati için bk. *Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 609-611); aynı padişahın, 9 L. 1022/22 Kasım 1613'teki göçüne dair bk. *Zübdetü't-Tevârihi,* II, 258-266; II. Süleyman'ın N. 1102/Haziran 1691'deki seyahatı için bk. Silâhdar, *Tarih*, II, 570; *Netâyicü'l-Vuku'ât,* İstanbul 1327, III, 7.

[1578] Naima, *Tarih,* III, 179. Bu bahçe ilk olarak Reşen 1043/OŞM. 1634 mevacibi döneminde görülmekte ve 32.5 akça yevmiyeli 9 bostancısı bulunmaktadır (BOA, *MAD*, nr. 6818, s. 301).

arasında 5 aydan fazla sürmüş, Topkapı Sarayı'ndan Beşiktaş Sarayı'na, oradan Tersane Sarayı'na ve oradan tekrar Topkapı Sarayı'na geri dönülmek suretiyle olmuştur. Bu göç esnasında nakliye hizmetinde, Ayazma ve Azapkapı mavnalarında çalışan 1250 tüvana, Üsküdar at ve ateş kayıklarında çalışan 1450 nefer, orta kayıklarda çalışan 1550 nefer, iskelelerdeki küçük piyade kayıklarında çalışan 3700 nefer ve 8000 arka hamalı istihdam edilmiştir[1579]. 1222/1808'deki geziyse 2 Ca. 1222-1 Za. 1222/8 Temmuz 1807-31 Aralık 1807 tarihleri arasında meydana gelmiş olup, 6 aya yakın sürmüştür. Bu seyehat esnasında nakliye ve öteki hizmetlerde bulunan neferler ve onların ücretleri şöyleydi: Azapkapı ve Ayazma mavnalarında çalışan 1420 nefere 40'ar akçadan 56800 akça, Üsküdar'ın at ve ateş kayıklarında çalışan 1380 nefere 30'ar akçadan 41400 akça, Orta kayıkçılarında çalışan 1250 nefere 40'ar akçadan 50000 akça, diğer iskelelerdeki tüm kayıklarda çalışan 3860 nefere 30'ar akçadan 115800 akça ve 6595 arka hamallarına 10'ar akçadan 65950 akça olmak üzere toplam 333950 akça (2666 kuruş) ödenmiştir[1580].

Denizlerdeki göçlerde çok sayıda sandal ve kayık, kara göçlerinde ise çok sayıda binek hayvanı kullanılırdı. Meselâ, Ca. 1117/Ağustos 1705'te Karaağaç bahçesine olan göçte, padişahın musahip ağaları, harem-i hümâyun, enderun-i hümâyun gılmanları teberdarlar, sarraçlar, mehterhane malzemeleri, mutfak sakaları, harç ve hassa fırın hizmetlileri, sayebân-ı şehriyârî neferleri ve bunlara ait eşyaların taşınmasında çok sayıda binek hayvanı kullanılmış ve bunların nakliye masrafı 93520 akça tutmuştur[1581].

Göç-i hümâyuna iştirak eden hizmetlilerin[1582] ve oda-yı hassa ağalarının[1583] tayinatları için bostancıbaşı arzda bulunurdu. Göçte yer alan neferlere verilen günlük tayinat matbah-ı âmire defterine kayd edilirdi. Her neferin alacağı miktar günlük olarak hesaplanırdı. Nitekim, 21 L. 1125/10 Kasım 1713'teki göç-i hümâyun kafilesinde bulunan 369 kişinin her birisine düzenli olarak günlük 100'er dirhem et, 1'er çift fodula, 100'er dirhem pirinç (erüz) ve 25'er dirhem sade yağ (revgan-ı sade) verilmiştir[1584]. Yine, Ra. 1225/Nisan 1810'da Beşiktaş sahilsarayına yapılan seyahatte yer alan 476 kişilik kafileye tahsis edilen günlük tayinat miktarı ise şöyleydi: Kişi başına 1'er çiftten 476 çift fodula, kişi başına 100'er dirhemden 119 vakıyye koyun eti, kişi başına 100'er dirhemden 119 kıyye pirinç ve kişi başına 25'er dirhemden 29.5 kıyye sade yağ [1585]. Tayinat, göçün ilk gününden son gününe kadar düzenli

[1579] BOA, C.SM, nr. 6147 (11 S. 1202/22 Kasım 1787)
[1580] BOA, C.SM, nr. 5695.
[1581] BOA, İE.SM, nr. 3244 (3 Ca. 1117/23 Ağustos 1705).
[1582] BOA, C.SM, nr. 3634 (2 R. 1159/24 Nisan 1746).
[1583] BOA, C.SM, nr. 1768.
[1584] BOA, C.SM, nr. 4865.
[1585] BOA, C.SM, nr. 6054.

olarak verilirdi[1586]. Göçlerde padişahın kayığında olduğu gibi, şehzadelerin kayıklarında da sandalcı, piyadeci ve halvetçi bostancılar hizmet ederdi[1587]. Göçte, harem-i hümâyun hizmetinde görev alan halvetçi bostancıların sayısı 100 civarındaydı[1588].

Göç-i hümâyunda her sene padişah mutfağına belli miktarda odun verilirdi. Günlük 12 çeki miktarında verilen odun, yemek pişirmede kullanılırdı[1589]. Odun tayinatının verilmesi için ser-tabbahîn-i hâssa ağası arzda bulunur, İstanbul ağası da bu odunları temin ve teslim ederdi[1590]. Tahsis edilen odunun ihtiyaca yetmemesi durumunda, *"gayre'z-ta'yînât-ı kadîm"* olarak günlük 3 çeki odun daha verilirdi[1591]. Yine, göç kafilesinde bulunan bostancıbaşıya, haseki ağa ve hizmet eden bostancıların halvetçilerine günlük 1'er çeki odun verilirdi[1592]. Sonraları bu miktar 4 çekiye çıkarılmış ve bostancıbaşıya 1, haseki ağaya 1, halvetçiyân-ı şehriyârî olan bostancılarına 1 ve sandalcı ve piyadeci bostancılarına ise 1 çeki olarak verilmiştir[1593].

Göç-i hümâyun esnasında hasekiler ile sandalcı, halvetçi ve piyadeci bostancılara tahsis edilen kayıklar arasında 2 adet ikişer direkli ve 1 adet bir direkli çerke de bulunurdu. Yine göç esnasında içinde bostancı zabitlerinin kalmaları için bir hazineli çadır ve zabitân çadırlarının yanı sıra diğer ihtiyaçlar için tepeli kenef ve açık kenefler[1594], tepeli ve açık çeşmeler, mutfaklar da verilen malzemeler arasındaydı[1595].

Göç-i hümâyunun daimî görevlilerinden birisi olan ser-kozbekçiyân-ı hâssalara göçte kullanılmak üzere, kayıkçılar kethüdasınca temin edilen beş çifte piyade kayığı tahsis edilirdi. Bu kayıkların eskimesi veya kullanılamaz olması durumunda yenisi tersane-i âmire tarafından yapılırdı. Nitekim, 11 Ş. 1173/29 Mart 1760'da ser-kozbekçiyân-ı hâssa İsmail, her sene göç-i hümâyuna iştirak eden seleflerine verilen 5 çifte piyade kayığının kendisine de tahsis edilmesini istemesi üzerine, talebi kabul edilmiş ve kendisine takımıyla beraber yeni bir kayığın yapılması tersane-i âmire eminine emredilmiştir[1596]. Kozbekçilerbaşılara tahsis edilen

[1586] R. 1159/Nisan 1746'deki göçle ilgili yazışmalarda, bu tayinatın göçün başından sonuna dek verildiği ifade edilmiştir (BOA, C.SM, nr. 3634, 2 R. 1159/24 Nisan 1746).
[1587] L. 1125/Kasım 1713'deki göç-i hümâyunda, kafilede bulunan şehzadelerin sandalına 27 halvetçi, sandalcı ve piyadeci bostancının eşlik ettiği hakkında bk. BOA, C.SM, nr. 4865.
[1588] BOA, İE.SM, nr. 2995 (7 Ra. 1127/13 Mart 1715).
[1589] BOA, C.SM, nr. 8594 (19 L. 1203/13 Temmuz 1789).
[1590] BOA, C.SM, nr. 2359 (25 B. 1168/7 Mayıs 1755); BOA, C.SM, nr. 8672 (8 M. 1179/27 Haziran 1765).
[1591] C. 1196/Mayıs 1782'deki göçte, padişah mutfağına, arttan ihtiyaçtan dolayı normal tayinat yetmeyince, fazladan günlük 3'er çeki odunun daha tahsis edildiğine dair bk. BOA, C.SM, nr. 8597 (6 C. 1196/19 Mayıs 1782).
[1592] BOA, C.SM, nr. 8631 (3 M. 1179/22 Haziran 1765);. BOA, C.SM, nr. 8209 (21 Ra. 1191/29 Nisan 1777). BOA, C.SM, nr. 8220 (Selh-i R. 1194/4 Mayıs 1780).
[1593] BOA, C.SM, nr. 1401, Gurre-i M. 1215/25 Mayıs 1800); BOA, C.SM, nr. 8968 (Ş. 1235/Mayıs 1820).
[1594] BOA, C.SM, nr. 2445 (17 Z. 1207/26 Temmuz 1793).
[1595] BOA, C.SM, nr. 5395 (C. 1195/Mayıs 1781).
[1596] BOA, C.SM, nr. 4361.

kayıkların ücretleri, kayıklarda bulunan ve kürek çekenlerin sayısına bağlı olarak değişiklik arz etmekteydi. Meselâ beş çiftelik bir kayığın her çiftesinin yevmiyesi 40'ar akçadan olmak üzere toplam 200 akça idi. Göçün sürdüğü gün sayısının tutarı olan masraf hazine tarafından karşılanırdı[1597].

Saray ve yalılara göç-i hümâyun olduğunda Divân-ı hümâyun çavuşları da iştirak ederlerdi. Göçlere katılan çavuşların bineceği kayık ve mavnaların temini için bostancıbaşılar arzda bulunurlardı[1598]. Arz üzerine onların kendilerine ait hizmet ve görevleri yerine getirebilmeleri için lâzım olan üç çifte piyade ve bir adet büyük mavna, kayıkçılar kethüdası ve mavnacılar kethüdasınca temin edilirdi[1599].

Göç-i hümâyunda yer alan bostancıların tayinat ve levazımatı için de bostancıbaşı arzda bulunurdu[1600]. Bostancıların göç-i hümâyunda yer alan görevlilerinin bir kısmı halvetçiler, bir kısmı piyadeciler[1601] ve bir kısmı ise sandalcılar idi[1602]. Gezi ekibinde bulunan sandalcı, piyadeci ve halvetçi neferlerin her birine günlük bir çift fodula, 100 dirhem et, 100 dirhem pirinç ve 25 dirhem sade yağ verilirdi[1603]. Göç kafilesindekilerin tayinatı olan ekmeğin buğdayı tersane-i âmire anbarlarındaki buğdaydan karşılanırdı[1604]. Yine, bostancıların odun ihtiyacı[1605] bostancıbaşılarca arz ve tedarik edilirdi. Şehir dışına kış mevsiminde yapılan göçlerde görev alan bostancıların binek hayvanlarına da tayinat tahsis edilirdi. Meselâ, 13 Ş. 1085/12 Kasım 1674'te nüzul eminine gönderilen bir divan tezkeresinde harem-i hümâyunun göçünde bulunan 2 bostancı ustasının binekleri için her gün 12 kile arpa ve 3 kantar saman verilmesi emredilmişti[1606].

Göç kafilesine yeni bir veya birkaç sandal eklenmesi durumunda, bu kayıklarda hizmet eden neferlere de, diğerlerinde hizmet edenlere olduğu gibi aynı tarz üzere tayinat tahsis edilirdi[1607]. Yaz günleri ve tatil günlerinde padişahın filika ve piyadesi saray önünde her

---

[1597] BOA, C.SM, nr. 8894 (7 Ra. 1173/29 Ekim 1759).
[1598] BOA, C.SM, nr. 6139, 1 numaralı belge (29 B. 1201/17 Mayıs 1787).
[1599] BOA, C.SM, nr. 6967 (23 Ra. 1191/1 Mayıs 1777); BOA, C.SM, nr. 6139, 1 ve 2 numaralı belgeler (13 S. 1202/24 Kasım 1787); BOA, C.SM, nr. 7268 (17 L. 1206/8 Haziran 1792).
[1600] BOA, C.SM, nr. 8619 (19 Za. 1176/1 Haziran 1763).
[1601] Piyadeciyân olarak ifade edilen piyadeciler, piyade adını taşıyan ve gezintilerde kullanılan narin yapılı kayıkların küreklerini çekenlere denirdi (Pakalın, *Tarih Terimleri,* II, 799).
[1602] BOA, C.SM, nr. 8619 (9 Za. 1176/1 Haziran 1763).
[1603] BOA, C.SM, nr. 641 (3 M. 1179/22 Haziran 1765).,
[1604] BOA, C.ML, nr. 3 (19 Za. 1225/16 Aralık 1810).
[1605] BOA, C.SM, nr. 1401 (Gurre-i M. 1215/25 Mayıs 1800).
[1606] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 1165.
[1607] M. 1179/Haziran 1765'te, padişahın etraf yalılara yaptığı göçe o sene katılan şehzade Selim (III. Selim) ve maiyetindekiler için inşa edilen sandallarda hizmet eden 33 neferin tayinatı da diğerlerininki kadar verilmesi Bostancıbaşı Ahmed Ağa tarafından arz edilmiş ve arzı kabul edilmiştir (BOA, C.SM, nr. 641, 3 M. 1179/22 Haziran 1765). Yine, Za. 1200/Ağustos 1786'da, Şehzade Mahmud (II. Mahmud) için inşa olunan sandalda hizmet eden sandalcı, piyadeci ve halvetçi bostancılarına da, Bostancıbaşı Ahmed Ağa'nın arzı üzerine diğerleri gibi tayinat verilmiştir (BOA, C.SM, nr. 6324).

zaman hazır bulunurdu. Göç olmayacaksa da bunların bahsedilen vakitlerde hazır bulunması gerekirdi. Her sene padişahın bu filika ve piyadesinin mühimmat giderleri için lâzım olan 27142 akçalık ödenek tersane emini tarafından verilirdi[1608]. Göç-i hümâyunda kullanılan harem-i hassa kayıkları kayıkhane-i kebirde muhafaza edilirdi[1609].

Saraylara ve yalılara yapılan göç ve biniş-i hümâyunda kullanılan çadır, mefruşat ve diğer mühimmattan, göç esnasında yıprananlar her sene tamir edilirdi. Bu malzemenin tamirinin gereği bostancıbaşı tarafından arz edilirdi[1610]. Bunların tamir edilip kullanıma hazır hale getirilmesi görevi ise hayme-i hassa neferlerince yerine getirilirdi. Bu işe nezaret etmekle görevli olan hayme-i hassa mehterbaşı ağalar ise, tamirat malzemelerini temin edip muhafaza ederlerdi. Tamirat için öncelikle mehterhanenin stoklarındaki malzeme kullanılır, bu malzemenin yetmemesi durumunda ise yenisinin alınması için hazineden ödenek verilirdi[1611]. Böylece bir sonraki sene padişah gezisinde kullanılacak çadır, çerke-i sekban, seyyar mutfak, çeşme gibi levazımat mehterhanede bu şekilde hazırlandıktan sonra, bostancı hasekilerine teslim edilirdi. Söz gelimi, S. 1189/Nisan 1775'te vuku bulan gezide 2 Diyarbakır kirpasından mamul çadır, 5 adet normal çadır, 22 adet çerke-i sekban, 6 adet mutfak, beş adet tepeli ve onbeş adet açık çeşme mehterhane tarafından bostancı hasekilerinden Hacı Ahmed'e 20 S. 1189/22 Nisan 1775 tarihinde teslim edilmiştir[1612].

9.3. Halvet-i Hümayunda

Halvet-i hümâyun, haremde yaşayan kadınların serbest bir şekilde saray bahçelerinde ve mesire yerlerinde eğlenmelerine denirdi[1613]. Padişahın sarayında, hareminin tamamı ya da bir kısmı ile yaptığı halvetlere ise muhtasar halvet denirdi[1614]. Halvet, Hasbahçe'de yapıldığı gibi, dışarıdaki saray ve bahçelerde de yapılırdı. Hasbahçe'de halvet yapılacağı önceden ilgili görevlilere bildirilir, böylece sıkıntısız bir şekilde halvet yapılması sağlanırdı. Halvet çadır ve sokaklarının Hasbahçe'ye kurulmasından sonra, görevliler bahçeyi ve üçüncü avluyu tamamen boşaltırlardı[1615]. Sarayın bahçeye açılan tüm kapıları kapatılır, bostancılar dışarıda, harem ağaları ise içeride nöbet tutarlardı. Halvet süresince herhangi bir görevlinin buraya girmemesine dikkat edilir, girenler ise şiddetle cezalandırılırdı. Padişahtan sonra harem-i hümâyun bahçeye gelirdi. Bahçenin dışarıdan görülmesini engellemek için, alçak yerler

[1608] BOA, C.SM, nr. 8875 (11 M. 1190/2 Mart 1776).
[1609] BOA, C.SM, nr. 166 (29 R. 1193/16 Mayıs 1779).
[1610] BOA, C.SM, nr. 8511, 1 numaralı belge (2 B. 1200/1 Mayıs 1786).
[1611] BOA, C.SM, nr. 8511, 1 ve 2 numaralı belgeler (2 B. 1200/1 Mayıs 1786).
[1612] BOA, C.SM, nr. 8568.
[1613] Akgündüz, *Osmanlı'da Harem,* s. 350.
[1614] Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 132-133.
[1615] Uluçay, *Harem*, II, 148-149.

perdelerle kapatılırken, bahçede kurulan çadırlar arası geçişlerde, harem mensuplarının başkaları tarafından görülmemesi için ise sokaklar kurulurdu. Marmara tarafından geçecek kayık ve gemilere, halvetin olduğu vakitlerde saraya yakın geçmemesi için uyarı amaçlı top atılır, onların uzaktan geçmesi sağlanırdı.

Halvet-i hümâyunda bostancıların başlıca görevi, nöbet tutmak, halvet boyunca hizmet etmek, güvenliği sağlamak ve halvet sonrası halvet malzemelerini muhafaza etmekti. Bu güvenliğin bir parçası olan dışarıdakilerin halvettekileri gözlemelerini engellemek de bostancıların görevi idi. Halvet mahallinin deniz tarafından görülmesini engellemek için burçlarda bostancılar nöbet bekler, denize yüzleri dönük ve ellerinde perdelerle içeridekilerin görülmesini engellerlerdi.

Halvet-i hümâyunun başlıca malzemeleri arasında mutfak, açık ve tepeli çeşmeler[1616] çadır, sokak, sekban çerkesi[1617] bulunurdu. Hasbahçe'de yapılan halvetlerde, yemek masrafları matbah-ı âmire tarafından karşılanırdı[1618]. Halvet-i hümâyun bitiminde halvet-i hümâyun mühimmatı bostancı ocağına teslim edilirdi. Bostancıların teslim alınan bu mühimmattan sadece halvet sokaklarını bostancı ocağı, Yalı köşkü, Demirkapı, Soğukçeşme, İncili kasrı, Değirmen, Kuşhane ve Balıkhane ocakları, Mermerlik, Halife yeri, Mezbeleciler ocağı ve öteki yerlerde muhafaza etmeleri, halvette kullanılan malzemelerin miktarca çok olduğunu göstermektedir[1619].

Bostancılarca kontrol edilen halvet malzemelerinden tamire muhtaç olanlar ve yenilenmesi gerekenler, her sene bostancıbaşı tarafından arz edilirdi[1620]. Bu malzemenin tamiri, tamir için lâzım olan mühimmatın temin ve kontrolü ise mehterbaşının görevlerindendi[1621]. Mehterbaşı da tamirat için perdeci, çadırcı ve diğer neferleri görevlendirirdi[1622]. Bu tür tamirat işleri için mehterhanede bulunan malzeme kullanılırdı[1623]. Halvet sokaklarının tamiri için kırmızı Diyarbakır kirpası, zenkarî Anadolu kirpası, mavi

[1616] BOA, C.SM, nr. 166 (29 R. 1193/16 Mayıs 1779).
[1617] BOA, C.SM, nr. 2373 (10 Za. 1178/1 Mayıs 1765).
[1618] Bilgin, *Osmanlı Saray Mutfağı,* s. 98.
[1619] BOA, C.SM, nr. 166 (29 R. 1193/16 Mayıs 1779).
[1620] Meselâ, 4 C. 1195/28 Mayıs 1781 tarihinde Bostancıbaşı Mustafa Ağa verdiği arzda, bostancı ocağında bulunan halvet sokaklarından 170'inin tamire, 20'sinin ise tecdide muhtaç olduğunun belirtilmesi üzerine sokaklar bu minval üzere tamir ve tecdit edilmiştir (BOA, C.SM, nr. 5395).
[1621] 28 R. 1154/13 Temmuz 1741 tarihli tezkerenin verilmesine sebep olan arzda, eskiyen harem-i hümâyun kayıklarının perdeleri ve halvet sokaklarının bostancılar ocağında muhafaza edildiği, eskiyenlerin perdecibaşın marifetiyle tamir edildiği, tamir edilen bu eşyanın keşif, kontrol ve masraf arzının ise mehterbaşı tarafından yapıldığı ifade edilmiştir (BOA, C.SM, nr. 2530). Konu hakkında daha fazla bilgi için bk. (BOA, C.SM, nr. 2373 (10 Za. 1178/1 Mayıs 1765); BOA, C.SM, nr. 8880 (14 S. 1190/4 Nisan 1776); BOA, C.SM, nr. 2445 (17 Z. 1207/26 Temmuz 1793).
[1622] BOA, C.SM, nr. 5744 (27 S. 1148/19 Temmuz 1735).
[1623] BOA, C.SM, nr. 2373 (Za. 1178/Mayıs 1765); BOA, C.SM, nr. 8880 (S. 1190/Nisan 1776); BOA, C.SM, nr. 2445 (Z. 1207/Temmuz 1793); BOA, C.SM, nr. 5744 (27 S. 1148/19 Temmuz 1735); BOA, C.SM, nr. 5395 (4 C. 1195/28 Mayıs 1781); BOA, C.SM, nr. 7444 (N. 1204/Mayıs 1790).

Anadolu kirpasının kullanılmış[1624] olması, halvet sokaklarının çeşitli renklerde olduğunu göstermektedir.

Halvet sokak ve çadırlarının kurulmasında kızılcık kazıklar ve şimşir (cimşir) tokmaklar kullanılırdı[1625]. Halvet malzemelerinin tamiri sonrası işçilik dahil meydana gelen masrafın, baş muhasebece hesaplandıktan sonra[1626], belli bir miktarının indirilerek ödenmesi sıkça rastlanan bir uygulamaydı[1627].

9.4. Asayiş ve Güvenliği Sağlama

9.4.1. Ocağın Güven Kaynağı Olması

17. yüzyıl Osmanlı Devleti teşkilâtında yaşanan önemli gelişmelerden birisi, bostancı ocağının padişah ve devlet idarecileri nezdinde en çok güvenilen kurum hâline gelmesidir. Sayı ve fonksiyon bakımından hiçbir zaman kapıkulları ile mukayese edilemeyecek bir konumda olan bu ocağın, 17. yüzyılın başından itibaren gittikçe en güvenilir kurum olması ve padişahların asi kapıkullarına karşı dayandığı en önemli ocak mevkiine yükselmesi dikkat çekicidir. Bu durum, hiç şüphesiz ocağın bu yüzyılın başından itibaren seyrini de değiştirmiştir. Başlangıçta saray bahçelerinde hizmet etmek için kurulan bu ocak, zamanla şartların değişmesi sonrası askerî bir mahiyet kazanmış ve nihayetinde 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın başlarında kurulmasına teşebbüs edilen yeni orduların çekirdeği olmuş ve tamamen başkalaşmıştır.

Ocağın yaşadığı bu dönüşümde İstanbul'daki merkezî ordunun durum ve tutumu önemli rol oynamıştır. 17. yüzyılda, özellikle II. Osman'nın saltanatından itibaren bostancıların saray ve İstanbul'un güvenliğini sağlamada ön plâna çıkması, kapıkulu askerinin nizamının bozulmasıyla yakından ilgilidir. Osmanlı ordusunun en seçkin askerleri olarak bilinen kapıkulu askerlerinin bazı siyasî, askerî, sosyal ve ekonomik sebeplerden dolayı teşkilâtları bozulunca, aslî görevlerinin dışında işlerle meşgul olmaya başlamışlardı. Bu meşgaleleri sayesinde, aslî görevlerinde hiçbir zaman elde edemeyecekleri miktarda para ve mal elde etmeleri, kapıkulu sipahilerinin zapt edilmesini güçleştirmiş, onları itaattan çıkarmış ve bu da büyük fitneye sebep olmuştur. Nitekim, askerî grupların çok mala sahip olması, hazmedebileceklerinden fazla nimet ve izzete ulaşmaları devlet düzeninde ve toplum

[1624] BOA, C.SM, nr. 8880 (S. 1190/Nisan 1776).
[1625] BOA, C.SM, nr. 2445 (17 Z. 1207/26 Temmuz 1793); BOA, C.SM, nr. 166 (29 R. 1193/16 Mayıs 1779); BOA, C.SM, nr. 5395 (4 C. 1195/28 Mayıs 1781); BOA, C.SM, nr. 7444 (N. 1204/Mayıs 1790).
[1626] BOA, C.SM, nr. 2373 (10 Za. 1178/1 Mayıs 1765); BOA, C.SM, nr. 8880 (14 S. 1190/4 Nisan 1776); BOA, C.SM, nr. 166 (29 R. 1193/16 Mayıs 1779); BOA, C.SM, nr. 2445 (17 Z. 1207/26 Temmuz 1793).
[1627] BOA, C.SM, nr. 2530 (R. 1154/13 Temmuz 1741); BOA, C.SM, nr. 2373 (Za. 1178/Mayıs 1765); BOA, C.SM, nr. 2445 (17 Z. 1207/26 Temmuz 1793); BOA, C.SM, nr. 166 (29 R. 1193/16 Mayıs 1779); BOA, C.SM, nr. 5395 (4 C. 1195/28 Mayıs 1781).

hayatında karışıklığın sebeplerinden birisi olarak bilinirdi[1628]. Kapıkulu askerlerinin itaatsizliklerinin yanı sıra, zamanla sayılarının artmasına karşılık eyalet askerlerinin sayısındaki düşüş de, bu karışıklığı körükleyen bir diğer önemli faktördü. Nitekim Koçu Bey, 982/1574-5 tarihindeki ulufeli kulların toplam 36153, kendi zamanındaki ulufeli kulların ise 92206 nefer olduğunu belirtmekte, *"Bu denlü mevâcib mi yetişir? Ve bu denlü mevâcibe hazîne mi vefâ eder?"* diye sormakta ve sefer vukuunda bunların *"nısfı değil öşrü"*nün bile sefere gitmediğini ifade etmekteydi[1629].

Konumuz açısından taşıdığı önemden dolayı, kapıkullarının isyan sebepleri üzerinde durmak ve padişahla kapıkulları arasında meydana gelen güven bunalımının meydana gelişini ayrıntılı ele almak yerinde olacaktır:

Kapıkullarının huzursuzluk yaşamasının sebeplerine bakıldığında, bunlar arasında ekonomik olanlarının ağır bastığı anlaşılmaktadır. Zira 997/1589 tarihinde bu sebeple çıkarılan ayaklanma bir üst düzey devlet görevlisinin canına mal olmuştur. Olayın gelişim seyrine bakıldığında, ekonomik sebeplerin isyanların çıkmasındaki rolü daha iyi anlaşılmaktadır:

997/1589 yılında Gence seferinden dönen bölük halkı akçanın ayarıyla oynanıp, kıymetinin düşürülmesi üzerine huzursuzluk yaşamaya başlamıştı. Önceleri 100 dirhem gümüşten 500 akça kesilirken, artık 100 dirhemden 2000 zuyuf akça kesilmekte, dolayısıyla akça pek de işe yaramamaktaydı. Eskiden kuruş 40 akça iken 80'e, altın 60 akça iken 120 akçaya alınıp satılmaya başlanmıştı. Altının akçaya göre iki kat daha değer kazanması (akçanın da altın bazında % 50 değer kaybetmesi) yiyecek ve giyecek maddelerinin de iki kat pahalanması üzerine eskiden ulufesi 10 altına tekabül eden kul tayfasının eline bu sefer 5 altın geçmeye başlamıştı. Ulufelerindeki bu azalma sonrası bölük halkı şeyhülislâma gitmiş ve ellerindeki hurda akçayı gösterip, ona *"Bu makūle akçayı bize ulûfe diyü virürler, bizden almazlar, me'külât ve melbûsâtımıza darbî virdüğümüzde aldığımız halâl olur mı?"* diye sormuşlar ve *"haram"* olduğuna dair cevap almışlardı. Sikkenin tashihinden Beylerbeyi Vezir Mehmed Paşa'nın sorumlu olduğunun duyulması üzerine bölük halkı kendisine gitmiş, uygunsuz sözler söylemiş ve yarın padişah huzurundaki divanda görüşeceklerini söylemişlerdi. Ertesi gün, yani 16 Ca. 997/2 Nisan 1589 tarihinde, sarayın iç ve dış avlusu bölük halkı ile lebaleb dolmuş, kalabalığın ağzından uygunsuz sözler çıkmaya başlamış,

[1628] Naima, *Tarih,* III, 43.

[1629] *Koçi Bey Risalesi,* s. 30, 52-54. Naima da, sipahi tayfasının sayısının 40000'ni geçtiğini, bu sayıdaki nefere vazife ve hazinenin yetmeyeceğini belirtmektedir (*Tarih,* III, 110). Yine bk. H. Akay Belgin, *XVII. Yüzyıl Reform Kaynaklarına Göre Osmanlı Devlet Yapısı ve Bozulmalar,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 1997, s. 28, 48.

kendilerini susturmaya çalışanları taşa tutmuşlardı. Bunun üzerine kadı efendilerin padişahın kendilerine terakki ve bahşiş vereceğini söylemeleri bile bu öfkeli kalabalığı teskin etmemiş, Beylerbeyinin başını almadıkça gitmeyeceklerini söylemişlerdi. Padişahın, Beylerbeyinin kanını kendisine bağışlamaları hakkındaki talebini kabul etmeyen sipahiler cebehaneden silâh almaya yeltenince padişah bostancı, baltacı ve iç oğlanların silâhlanmasını emretmişti. Ancak erkân-ı devletin bunun bir felâketi doğurabileceğini söylemesi üzerine bundan vazgeçmiş ve 17 Ca. 997/3 Nisan 1589 tarihinde padişah, Beylerbeyinin idamına razı olmuştur[1630].

Ancak bu olaydan yaklaşık olarak 4 yıl sonra 23 R 1001/27 Ocak 1593 tarihinde bölük halkının (sipahilerin) çıkardığı isyanının sonuçları daha yaralayıcı olmuştur. Bu isyanın sebebi, sipahilerin geçmişte kalmış ulufelerinin bir türlü ödenememesi gibi yine ekonomik bir sebepti:

23 R 1001/27 Ocak 1593 tarihinde Divân-ı hümâyunda Masar ulufesi dağıtılmış, yeniçerilere 105 kese (5'i altın, geri kalanın yarısı kuruş ve yarısı çil akça) verildikten sonra sıra bölük halkına gelmişti. Başlangıçta sipahilere otuz yük, silahtarlara 20 yük, gureva-i yemin ve yesar ile ulufeciyan-ı yemin ve yesara da sayılarına göre para verilirken, birkaç eski sipahi öne atılıp, *"Bizüm ulûfelerimüz her zemânde nısf ve noksân üzre virilmeğe sebeb ü bâ'is nedür yoldaşlar, mevcûd gelüp yoklanup, ulûfelerimüz mukābele ile bağlanup virilmez oldı. İkişer üçer kıst ulûfeler irkilüp bâkī kalur, almakda küllî zahmet çeker olduk, bizi zelîl ve hor u hakīr eyledinüz, be herhâl bizüm ulûfelerimiz mâ-tekaddemden mukābele ide-geldiğünüz üzre bi't-tamâm çıkup teslîm eylemenüz lâzımdır. Eylemezsenüz ulûfeyi kaldırmazuz."* deyip, bölük halkını kışkırttılar. Olayı yatıştırmak için birkaç yük akça daha verildiyse de, bu sipahileri teskin etmedi. Yaşlılarının nasihatini dinlemeyen ve gittikçe olayı tırmandıran asi sipahiler, ulufe keselerini alıp gitmeye yeltenenlere, çavuşlara ve kâtiplere *"zebân-dırâzlıkdan geçüp dest-dırâzlığa başladılar."* Topluluk psikolojisiyle hareket eden asiler hızlarını alamayıp, kaldırım taşlarını söküp kethüdalara, ağalarına, çavuşbaşına, kapıcılar kethüdasına, çavuşlara ve kapıcılara fırlatmış ve onlara saldırarak divanı birbirine katmışlardır. Yapılan her nasihat daha aşırı bir talepte bulunmalarından başka hiçbir sonuç vermedi. Veziriazam, defterdar ve kethüda kadının başını istemeye varacak kadar ölçüsüzce isteklerde bulunan asilerin durumu padişaha arz edilince, içeriden 50 kese kuruş ve akça daha verildi. Ancak *"yine kemâl mertebe gurûr u istikbârlarından akçayı almayup yerinden kaldırmadılar."* Başta kadıaskerler ve vezirler olmak üzere cümle erkân-ı devletin huzurlarına

[1630] *Târih-i Selanikî*, I, 210-211, 301-303; *Mehmed b. Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osmân'ı* (Metinleri, Tahlilleri), haz. Abdurrahman Sağırlı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2000, s. 459-460.

çıkıp, *"Yoldaşlar Halîfe-i zemân u Pâdişâh-ı İslâm-penâh hazretleri size selâm ider, murâdları her kim ise diyâr-ı Garb'a ve Şark'a çıkup gitsinler turmasunlar, benüm dâmenime murdâr kanların bulaşdurmasınlar, bana kan itdürmesinler, maksûdları yerine gelsün diyü buyurdılar"* dedilerse de, asiler *"şetemât ü darabât ile temâmen erkân-ı devlet ve a'yân-ı sa'âdeti taşa tutup, kimseyi yanlarına uğratmadılar."* Zaman geçtikçe asilerin ve onları seyre gelenlerin sayısıyla beraber taşkınlıkları da artmaya başladı. İstanbul'un önde gelen *"vâ'iz ü nâsıh meşâyıh-ı izâmından"* Şeyh Tatar İbrahim Efendi ve Emir Efendi'nin Kur'an-ı Kerim ellerinde olduğu hâlde gelip kendilerine *"'Size ahkâm-ı İlâhî'yi getürdük gelün dinlen, kerem eylen yoldaşlar, kardaşlar, dîn ü dünyânuza nâfi' sözdür"* demeleri üzerine *"Biz anı bilirüz, sen orada söyleme, gerekmez"* demelerine şaşıran vaizler, *'Hâşâ elfâz-ı küfrdür, el-ıyâzu bi'llâh eyü değildür, ameliniz bâtıl olur, Müslümanlık gider"* sözüne verdikleri *"Biz çokdan kâfir olduk, heman bize Defterdâr'ın ve kethüdâ kadının başların getirün"* şeklindeki karşılık, öfkelerinin boyutunu göstermektedir. Vaizler son bir hamleyle, istedikleri kişinin seyyid olduğunu, öldürmenin doğru olmadığını söylemelerine rağmen, asilerden aldıkları*"Gerekse Hasan ve Hüseyin başı olsun"* cevabından sonra, onlara sözün kâr etmeyeceğini anlamışlardı.

Artık şiddetin şiddetle def edilmesinden başka bir ihtimal kalmamıştı. Bu karışıklık esnasında bostancı, matbah-ı âmire neferi, has ahır halkı ve kapıcılardan oluşan *Sarây-ı Hümâyûn hizmetlileri,* isyancılar Divân-ı hümâyuna ve belki Darüssaade'ye girer endişesi ile, korunmak üzere hazırlanmış ve gerekli tertibat alınmıştı. Bu esnada sipahiler arasında yayılan *"'Bostancılar ve İçoğlanları ve Baltacılar pür yarağ olup geliyorlar ve Yeniçeri Ağası dahi ardunuz aldı ne durursuz, tamâm oldunuz kırıldunuz"* şayiası onları endişelendirmiş, kendilerini korumak için cebehaneden silah almaya gittiler. Tam bu sırada saray hizmetlilerinden birinin *"urun"* demesiyle, emrin padişahtan geldiği zannedilip, kapıcı ve çavuşlar kendilerine fırlatılmış olan taşları kapıp onlara atmaya başladılar. Bu beklenmedik saldırıdan paniğe kapılan asiler kapıdan dışarı çıkmaya çalışmış, ancak meydana gelen izdihamda bir çoğu ezilmiş, geri kalanlardan bir kısmı kendisini dışarıya zor atarken, bir kısmı da kapıcıların odalarında saklanmıştı. Dışarıya çıkanlar, onlara doğru harekete geçen yeniçeri ağası ve emrindeki yeniçerilerin saldırısına maruz kalırken, içeride saklananlar da birer birer tutuklandılar. Şeyhülislâm'ın verdiği*"Halîfe-i zemîn ü zemân Pâdişâh-ı İslâm-penâh haremine hücûm eyleyen tâ'ife ehl-i bağy olup, helâk olanların zecran-leh namâzları kılınmasun, deryâya atılsun"* fetvası uygulanmış, ölenlerin her türlü eşyası bu isyanda

hizmeti geçenlere verilmiş, onlar da *"Bit-pazarı'na libâsların yükler ve arabalar ile getürüp"* satmışlardı[1631].

Kapıkullarının, haklarını elde etmek için en küçük bir bahaneyi isyan sebebi yapıp sık sık ayaklanmaları, tedbir sadedinde devlet idarecilerini farklı arayışlara sevk etmiştir. Zira o tarihe kadar Osmanlı padişahları, başkentte isyan eden iki önemli askerî grubu, yeniçeriler ile kapıkulu sipahilerini birbirleri ile[1632], bu iki grubun işbirliği yapıp birlikte isyan etmesi hâlinde ise onları züema ve tımarlı sipahilerle zapt edegelmişlerdi. Osmanlı'da tımarlı sipahiler, fetihlerin gerçekleşmesinde büyük rol oynayan *"dîn ü devlet uğruna cân ü baş veren güzîde, mümtaz, ser-bâz ve ser-efrâz mutî' ve münkād"* askerler olup, istenen seviye ve durumda oldukları dönemlerde, *"vâki' olan gazavât ve messâflarda kapu kullarına aslâ ihtiyâç"* bırakmazlardı. Ancak, 17. yüzyılda tımar sisteminin bozulması sonucunda, eyalet askerlerinin sayılarının *"bi'l-külliye yoğ oldı"* denilecek kadar azalmış olması, kapıkullarının itaatsizlik ve isyanlarına zemin hazırlayan mühim bir etken olmuştu[1633].

Bu farklı arayışlara yönelen padişahlardan birisi de II. Osman'dır. O, Lehistan seferi esnasında taşkınlık ve itaatsizliklerini gördüğü kapıkulu askerlerini ıslah etme, mümkünse yerlerine yeni ordu kurma konusunda teşebbüslerde bulunmaya başlamıştı. Ancak, İstanbul'da bulunan ve soğuk baktığı kapıkullarına karşı, kendisinin, sarayın ve başkentin güvenliğini sağlayacak bir kuvvete ihtiyaç vardı. Bu role en uygun kuvvet ise, sarayın içinde ve etrafında hizmet etmekte olan, Boğaziçi, Haliç ve Marmara kıyılarında, Edirne ve Bursa yolları üzerinde güvenliği sağlayan bostancı ocağı idi. Çünkü, her ne kadar nüfus bakımından kapıkulları ile kıyaslanacak sayıda olmasa da, bostancı ocağı İstanbul'da kapıkullarından sonra en çok neferi olan ocaktı. Bununla birlikte bostancılar geniş bir alana yayılmış, düzenli, itaatli, bedenen kuvvetli ve aktif, yarısından fazlası Topkapı Sarayı'nı çevreleyen Hasbahçe'de çalışmaktaydı.

Bu özelliklerinden dolayı bostancılar, II. Osman'ın saltanatı ile birlikte ön plâna çıkmaya başlamış ve onun dönemi bostancı ocağı için âdeta bir dönüm noktası olmuştur. Bu gelişmenin II. Osman döneminde yaşanmasının sebepleri, yukarıda da ifade edildiği gibi padişahla kapıkulları arasıda yaşanan gelişmelerde aranmalıdır. Kapıkullarının ayaklanarak

---

[1631] Selânikî Mustafa Efendi, *Târih-i Selânikî (1003-1008: 1595-1600),* haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1989, I, 301-304; *Nuhbe,* s. 464-465; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât,* İstanbul 1294, I-III, 128; *Koçi Bey Risalesi,* s. 36.

[1632] Meselâ, III. Murad ve III. Mehmed zamanlarında isyan eden sipahiler taşkınlıkta bulunmuş ve bazı devlet adamlarının katlini istemişlerdir. Bunun üzerine Yemişçi Hasan Paşa'nın aldığı tedbir gereği, İstanbul'un kapıları kapatılmış ve yeniçerilerle beraber asi sipahilere saldırılmış, onların *"eşkiyâ ve eşrârı"* öldürülmüştür (*Koçi Bey Risalesi,* s. 36).

[1633] Bunun sonucunda kulluk kapıkullarına münhasır olmuş ve *"her biri bir dev"* olmuştur (*Koçi Bey Risalesi,* s. 24 ve 66-67).

Genç Osman'ı tahttan indirme sebepleri konusunda Naima'nın ifade ettiği sekiz gerekçe bu konuyu aydınlatmaktadır. Gerekçelere bakıldığında, bunların altısının doğrudan ve ikisinin ise dolaylı olarak, padişahla kapıkulları arasında geçen tatsız olaylardan ibaret olduğu görülmektedir:

Bunlardan birincisi**,** padişahın *"seferde yeniçeri tâ'ifesin in'âm bahânesiyle yoklayup teşvîş"* vermesi; ikincisi, savaş esnasında **"***Karakaş Paşa düşdüği gün kendileri seyirden otağa gelicek sipâh zümresi bile dönüp, ol mahallde itâb-amîz huşûnetle hitâb nakl olundığıdır ki bu iki tâ'ife derûnunda ol zamândan ukde kalmış idi dirler"* dedikten sonra bu gerekçenin zayıf olduğunu, *"zîrâ pâdişâh ile kul meyânında bu makūle ahvâl"*in olageldiğini söylemektedir. Bunların üçüncüsü ve konumuz açısından da önemli ve aydınlatıcı olanı, *"Bostâncıbaşı Mehmed Ağa 1029/[1620]'da yeniçeri ağası bulunan Yusûf Ağa ile hasm olup ana rağmen pâdişâhı tebdîl-i câme bostâncılar ile gezdirüp meyhâneleri basdırup kul tâ'ifesini deryâya atdırır ve şehirlüyi küreğe kodurur idi. Ol ecilden ekser yeniçeriler dilgîr olmuş idi."*

Bu gerekçelerden dördüncüsü **"***cengde baş ve dil getüren guzâta virilan atiyye şey-i kalîl olduğından gayri verilen atiyyeyi taklîl idüp "bu bir altun nedir, biz pâdişâh uğruna bezl-i cân idüp baş aluruz" diyenlere müsâhib ve mukarrib Arablar ve gayriler "hele getürdüğün kelle bir akça değer mi?" diyu ba'zı cigergâh sözler ve tenfîr-i kulûba bâ'is cevâblar söylemekle* ازالم يكن الملوك ذاهبة فدولته ذاهبة *fehvâsınca askerînin i'râz itmesi idi.*" Beşincisi, padişahın **"***bu denlü ihtimâm ile tâbûr fethi müyesser olmayup murâdları üzre a'dâya zafer bulmadıklarını kulun adem-i takayyüd ve ihmâline haml"* etmekle *"suretâ nefret ve i'râzı müş'ir ba'zı vaz' ve hareket izhâr itmeleri idi.",* altıncısı **"***ba'zı nâdân mukarribler Hotin Cengi'nde adem-i müsâ'ade-i takdîr emirini kul taksîrinden bilüp cünd-i Osmânî olmağla lâyık-ı Mısr cündîleridir "bunlara virilen ulûfe zâyi'-i mahzdır" diyü bunun misâli hezeyân ile pâdişâh-ı cihânın sem'ini toldurup zamîrlerinde ol-makūle cedîd asker tedâriki cây-ı gîr olduğı idi."*, yedincisi **"** *zikr olunan efkâr-ı fâsidenin vehâmet-i âkıbetinden gāfil-i bî-akl ve temyîz câhiller re'yini kuvveden fi'le getürmek esbâbına mübâşeret etmeleri idi."* ve sekizincisi ise **"***rivâyet itdikleri üzre maksûd-i aslî ol garazı temşiyet ve zâhirde hüccetü'l-islâmı isti'lâm içün meşveretsiz Mekke-i Mükerreme'ye azîmetleri idi."*[1634]. Bu gerekçelerden en çok iki, üç ve dördüncüsünün kapıkullarını rencide ettiği anlaşılmakta, ileride çıkardıkları isyanlarda bunu dile getirdikleri görülmektedir.

[1634] Naima, *Tarih*, II, 209.

Kapıkuluyla arası açılan Genç Osman'ın, bostancılara dayanması sonrası ocak ön plâna çıkmış, nitekim bu durum, bostancıların sayısının artmasına da yansımıştır. Bu tarihe kadar sadece Ş. 971/Mart 1564 tarihinde 3291 olan bostancıların[1635] sayısı, aradan geçen yaklaşık yarım asırda 1113 ile 2732 arasında değişmiş, hiçbir zaman 3000 sınırını aşamamıştır[1636]. Tespit edilebilen kayıtların verdiği ilk tarihten bu yana ilk defa II. Osman döneminde (Ra. 1027-B. 1031/Mart 1618-Mayıs 1622)[1637] bostancı ocağının nefer sayısı 3000'ni geçmiş[1638] ve bu tarihten itibaren tedricî olarak artmıştır.

II. Osman, tebdil-i kıyafetle İstanbul'da geceleri kontrole çıktığında, teftişi yeniçeri ağası ve yeniçeriler dururken, Bostancıbaşı Mehmed Ağa ve emrindeki bostancılarla yapmaya başlaması[1639], onun bostancı ocağına duyduğu güveni ve verdiği önemi göstermektedir. Padişahın, bostancıları ön plâna çıkaran bu tavrı[1640], teftişlerde bastığı meyhanelerde yakaladığı bir kısım yeniçerileri *"seferde gayret göstermezler, İstanbul'da meyhaneden çıkmazlar"* ithamıyla, ayaklarına büyük taşlar bağlayıp denize attırması ve içki içen şehirli halkını taş gemilerine göndermesi[1641] soğuk baktığı kapıkullarını kırmış ve kızdırmıştır. Nitekim kapıkullarındaki bu kırgınlık ve kızgınlık, II. Osman'ın tahttan indirilmesinde etkili olduğu, Naima'nın konu hakkında naklettiklerinden anlaşılmaktadır. Padişah tahttan indirilip zindana götürülürken *"Yolda erâzil ve eşrâr zebân-dırazlık idüp nice sözler ile ta'n-amîz şetmler işitdirdiler. Ve kimesne merhamet itmedi. Zîrâ ekser uğur-ı hümâyûnda bezl-i makdûr ve ifnâ-i ömr eden emekdârlar ve kul tâ'ifesi matrûd ve makhûr olup zamanlarında Arablar ve bostanciyân mergūb ve mültefit olmağla yüz bulub kulı ziyâde rencide iderlerdi. Husûsan dirliği kat' olunanlar gāyet müte'ellim ve münkesir idiler. Hattâ ba'zı bî-edeb eşkiyâ cânım Osman Çelebi, meyhâne basup, yeniçeri ve sipâhiyi taş gemisine komak ve deryâya atmak olur mu? derler idi. Altuncı-oğlı bir habîs ve şâki Osman hanın baldırların sıkup edebden hâric şütûm idicek merhûm mazlûm ağlayup, be hey edebsiz mel'ûn, padişahınız değil miyim, nedir bu itdiğiniz cefâ? der idi. Kimi dahi, ecdâd-ı izâmınız bu kârhâneyi sekbân ile mi zabt itdiler? Bu kal'aları Arablar ve bostancılar ile mi aldılar. Sekbân tuğyânından Anadolı harâb*

[1635] BOA, *MAD*, nr. 17256, s. 2-30.
[1636] Daha ayrıntılı bilgi için bk. *Rapor 3*'teki (13 Mart 2005), 3 ve 4 nolu tablolar, s. 19-20 ve 34-35.
[1637] Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi,* İstanbul 1994, II, 38-39, 74.
[1638] II. Osman'ın saltanat yıllarına denk gelen Reşen 1027/TAE. 1618'de bostancı sayısı 3365 nefer (BOA, *MAD*, nr. 6356, s. 66-99) olup, yapılan be-dergâh sonrası bu sayı Masar 1029/A. 1619-OŞ. 1620'de 2896'ya düşmüş (BOA, *MAD*, nr. 6987, s.100-133), alınan yeni neferlerle Masar 1030/A. 1620-OŞ. 1621'de de bostancı sayısı 3559 nefere (BOA, *MAD*, nr. 6828, s. 502) yükselmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. *Rapor 3,* s. 25-26 ve 34-35.
[1639] Mehmet Özdemir, *I. Mustafa ve Dönemi,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1996, s. 21-22.
[1640] Naima, *Tarih,* II, 209.
[1641] Aksun, *Osmanlı Tarihi,* II, 63.

oldı deyü nice sözler didiler."[1642]. Kapıkulları, bostancıların bu denli rağbet buluşlarından duydukları rahatsızlık ve hoşnutsuzluklarını her fırsatta dışa vurmuşlardır[1643]. Bununla birlikte isyan edip saraya yürüdüklerinde sarayı koruyan bostancılardan da çekinmişlerdir[1644].

İsyan eden kapıkullarının aksine bostancıları itaatli kılan faktörlerin başında hiç şüphesiz amirlerinin olumlu tutumu gelirdi. Bostancıların amirleri olan bostancıbaşılar, padişahlara sadık devlet görevlilerinin başında gelirlerdi. Onların itaatli davranmalarında rol oynayan en önemli etkense, yabancı seyyahların *"sarayın en cazip, en önemli mevkilerinden"* biri[1645] olarak tanımladıkları bostancıbaşılık makamının kendilerine sağladığı imkânlardı. Zira, bostancıbaşıların daireleri Hasbahçe'deki Yalı köşkü olup kendileri padişaha yakın ve sarayın en itibarlı idarecilerindendi. Bilhassa padişahın sandal gezilerinde hemen arkasında bulunup dümeni idareleri esnasında devlet görevlileri hakkında padişaha söyleyeceklerinden mansıp sahipleri çekindiğinden, kendilerine karşı saygılı idiler. Sarayda sakal bırakan nadir görevlilerden[1646] biri olan bostancıbaşıların geliri de yüksekti[1647]. Bostancıbaşılığın sağladığı bu avantajlardan dolayı, bazı bostancıbaşılara yapmakta oldukları görevleri ile diğer mansıplar arasında tercihte bulunma hakkı verildiğinde, bostancıbaşılığı tercih etmişlerdir. Nitekim Bostancıbaşı Ferhat Ağa, III. Mehmed'in tahta geçmesinde yaptığı hizmetten dolayı padişah tarafından ödüllendirilmek istenmiş, kendisine hangi mansıbı istediği sorulmuş, o da kayd-ı hayat şartıyla bulunduğu makamda kalmayı talep etmiştir[1648].

Makamın sağladığı bu imkânları ve itibarı kaybetmek istemeyen bostancıbaşıların, emrindeki bostancılarla padişaha itaatli olmayı konumları ve istikballeri açısından daha uygun buldukları söylenebilir. Kapıkulu askerlerinin isyanında ocak ağalarının rolleri göz önünde bulundurulduğunda bostancıların itaatli olmalarında amirlerinin ne denli etkin rol oynadıkları

[1642] Naima, *Tarih*, II, 226-227; Abdurrahman Hibrî Efendi, *Defter-i Ahbâr* (Transkripsiyon ve Değerlendirme), haz. Muhittin Aykun, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2004, s. 26-27.

[1643] Meselâ, Sultan İbrahim zamanında, veziriazamdan hoşnut olmayan kul ve ocak tayfasının Sultan Mehmed Cami'nde toplanmaları esnasında, kalabalık içinde bostancı zannedilen bir fesli yeniçeri asilerin hücumuna maruz kalmış ve kılıçla yaralanmıştır (Naima, *Tarih,* IV, 303).

[1644] II. Osman'ı tahttan indirmek için ayaklanan yeniçerilerin saraya girmede tereddüt yaşamalarının sebebi, silâhlı bostancıların sarayın kapılarını ve sarayı koruyacak olmaları idi (Naima, *Tarih,* II, 217). Yine, IV. Mehmed'i indirme plânıyla Edirne'den İstanbul'a gelen asiler, hasekiden sarayın silâhlı bostancılarla korunduğunu duyunca korkuya düşmüşlerdir (Silâhdar, *Tarih*, II, 284). Bostancıların olağan zamanlarda da padişahın ve sarayın güvenliğini sağladıklarına dair bk. *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli,* s. 2.

[1645] Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı,* s. 32.

[1646] Osmanlı Devleti'nde sakal bırakmanın önemi için bk. *Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556,* s. 26; *Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları: Topkapı Sarayı'nda Yaşam,* s. 47; Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı,* s. 78-79.

[1647] Bostancıbaşıların gelirleri için bk. Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr,* s. 568; *Eyyubi Efendi Kanunnamesi,* 56-58; BOA, İE.SM, nr. 2033 (Gurre-i Za. 1113/30 Mart 1702); BOA, C.SM, nr. 828 (9 Z. 1178/30 Mayıs 1765).

[1648] *Nuhbe,* s. 485; Naima, *Tarih,* I, 116-117; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* İstanbul 1961, III, 142-143.

daha iyi anlaşılmaktadır. Bu sadakatlarından dolayı bostancıbaşılar, taht değişikliğinin yaşandığı kısa, fakat çok hassas ve nazik süreçten haberdar olan ender aktif görevlilerden birisiydi. Meselâ, Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümü üzerine, tahta davet edilen II. Selim'in İstanbul'a varıp tahta geçişi sürecinde bilgisi olan ve hizmet eden birkaç görevliden birisi Bostancıbaşı Davud Ağa[1649]; yine, III. Murad'ın ölümü üzerine, Manisa'daki şehzade III. Mehmed'e haberi götüren ve onu İstanbul'a getiren Bostancıbaşı Ferhad Ağa idi[1650].

Bu münasebetle, Osmanlı Devleti'nde en az isyan çıkaran ocaklardan biri bostancı ocağıydı. Bu ocağın tarihindeki en göze batan isyanı, III. Ahmed zamanında çıkarttıkları isyandır. Birikmiş mevaciplerini alamadıklarından dolayı, yaşadıkları ekonomik sıkıntı üzerine isyan eden bostancılar bostancıbaşıya saldırmışlardı. Canını zor kurtaran bostancıbaşının durumu padişaha arz etmesi üzerine ziyadesiyle üzülen padişah, veziriazam ve yeniçeri ağası ile yaptığı istişare sonrası isyanın yeniçerilerce bastırılması kararı alınmıştı. İsyan hakkında padişahın huzuruna giren şeyhülislâm ve bostancıbaşıya söyledikleri oldukça anlamlıydı: *"Ecdâd-ı izâmım zamânlarında bir fitne zuhûr eylese birkaç bin tüfeng-endâz Bostancı ile Hâs-bağçe kapuları zapt olunup, Sarây-ı hümâyûnu muhâfazada bezl-i makdûr iderler imiş. Bunlar ise kendüleri bu fesâda cür'et eylediler, ki bunları tathîre taşra halkına muhtâç olduk. Ba'de'l-yevm Harem-i hümâyunumda böyle eşkiyânın durmasında bir dürlü emniyyetim yokdur. Bu sâ'at ulûfeleri virilüp, kā'ide-i kadîme üzere cümlesi Sarây-ı hümâyûnumdan sürülüp, Yeniçeri ağası cümlesini kapuya çıkarup, yerlerine de'b-i kadîm üzere devşirme gılmânı cem' ve vaz' olunsun"* diyerek, ocağın zamanla kazanmış olduğu misyonu dile getirmişti[1651]. Bunun üzerine bostancıbaşı azledilmiş ve yerine bostancılar kethüdası bostancıbaşı yapılmıştı. Yeniçeri ağasının *"Bostâncıların kā'nûnları yeniçeri olmakdır, bunları kapuya çıkaralum"* demesi üzerine, her birisinin ulufesi verilmiş, başlarından barataları (bostancıların giydikleri başlık) alınmış, kendilerine birer silâh verilmiş, kapıya çıkarılarak yeniçeri odalarına taksim edilmişlerdir. Ancak bu durumdan olumsuz etkilenen ocak emektarlarının *"otuzar kırkar sene hidmetimiz sebkat edüp ihtiyâr ve amel-mânde olup, nâil-i merâm olacak vakitlerde, yeni yazılan oğlan-uşak makūlesinin gavgaları ile bize gadr olunmak lâyık-ı devlet değildir. ... Bu ihtiyarlığımızda bizi öldür, kan ile kā'nūn eyleme pâdişâhım"* demeleri üzerine kendileri ocakta bırakılmış, diğerleri kapıya çıkarılmıştır[1652].

[1649] *Târih-i Selânikî,* I, 41-43.
[1650] *Târih-i Selânikî,* II, 433; *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 426-428.
[1651] *Zübde-i Vekayiât*, s. 825-826.
[1652] *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 257.

İstanbul'da kapıkullarının çıkardığı isyanlarda alınması gereken tedbirler konusunda padişahların danıştığı nadir kişilerden birisi de bostancıbaşılardı. II. Osman, kendisini tahttan indirmek için ayaklanan kul taifesine karşı sarayını silâhlı bostancılarla korumaya çalışmıştı. İsyanın ciddî bir boyuta ulaşması üzerine alınması gereken tedbirler konusunda istişare ettiği iki kişiden birisi bostancıbaşı Mehmed Ağa (diğeri ise sadrazamı Hüseyin Paşa) idi. Yine aynı padişah, isyancıların I. Mustafa'yı hapsedildiği yerden çıkarıp eski saraya götürüp tahta çıkardıklarını ilân etmeleri üzerine, onu öldürmek için yaptığı suikast plânını bostancıların eliyle uygulamaya çalışmıştır[1653]. R 1099/Şubat 1688'de II. Süleyman da,, zorbaların yaptıklarından bezen yeniçeri yaşlıları ile İstanbul halkının saraya girmesi üzerine, halkın bu feryadı karşısında ne yapacaklarını Darüssaade Ağası Mustafa Ağa, Kapı Ağası Hacı Mehmed Ağa ve Bostancıbaşı Musa Ağa ile istişare etmişti[1654].

II. Osman'dan sonra bostancı ocağı kapıkullarına karşı padişahın ve devlet idarecilerinin dayandığı bir kuvvet olma özelliğini devam ettirmiştir. Kapıkullarının çıkardığı isyanlar esnasında, sarayın ve padişahın güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra, bazen isyanların bastırılmasında da bostancılardan faydalanılmıştır[1655]. IV. Murad döneminde bostancıların öneminin daha da arttığı görülmektedir. Padişah, geceleri bostancıbaşı ve diğer devlet erkânıyla birlikte İstanbul sokaklarını dolaşmakta ve bozulan düzeni tekrar sağlamak için tedbirler almaktaydı[1656]. Onun, devlet dizginlerini eline alma teşebbüslerinin ilki olarak vasıflandırılan Hüsrev Paşa'nın yerine Hafız Paşa'yı sadrazamlığa ataması[1657], menfaati zedelenen sipahileri isyana sevk etmişti. Onlara, taşradan gelenlerin katılması ile birlikte olay büyümüş ve asiler, idamını istedikleri kişiler kendilerine verilmedikçe razı olmayacaklarını söylemişlerdi. İdamı istenenlerden biri olan Veziriazam Hafız Paşa saraya geldiğinde, asilere karşı onun ve sarayın güvenliği bostancıbaşı ve maiyetindeki bostancılar tarafından sağlanmıştı[1658].

[1653] Naima, *Tarih,* II, 217-222.

[1654] Bu nazik dönemde halkın, sancak açılıp zorbalarla savaşılması talebi konusunda diğer devlet erkânının da görüşlerinin alınması için saraya davetleri, bostancı hasekileri vasıtasıyla yapılmıştır (Silâhdar, *Tarih*, II, 336-337.

[1655] Verilmeyen ulufelerini bahane edip isyan eden sipahilerin isyanı, bostancı ve yeniçerilerin işbirliğiyle bastırılmıştır (*Hasan Beyzade Tarihi,* III, 449-452). Yine Sadrazam Merre Paşa, sipahilerin isyanını bastırmak için hazırladığı pusu plânını bostancıların eliyle uygulamak istemiştir (*Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 966-968; Naima, *Tarih,* II, 260).

[1656] Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, III, 371.

[1657] Aksun, *Osmanlı Tarihi,* II, 123.

[1658] Naima, , III, 82.

IV. Murad'ın en gözde ve güvendiği devlet adamlarının başında Bostancıbaşı Duçe Mehmed Ağa[1659] gelmekte olup, padişahın gerek şehir dışına, gerek boğazdaki bahçelere yaptığı gezilerde daima yanında bulunurdu. Padişahın tebdil-i kıyafet yapmasından sadece bostancıbaşının haberi olmakta, yalnız onunla birlikte şehri teftiş etmekte ve sadrazam dahil bütün devlet adamlarından habersiz yaptığı gezilere ya bostancıbaşı veya onun görevlendirdiği bir bostancı eşlik etmekteydi[1660]. Bu güvenden dolayı bostancıbaşı, sarayda padişaha mahsus kısma giren nadir görevlilerdendi[1661].

Kapıkullarının çeşitli gerekçelerle çıkardığı isyanlardan bostancılar itinayla uzak durmuş veya tutulmuştur. III. Murad döneminden itibaren, İstanbul'daki kapıkullarının çıkardığı isyanlarda sarayın güvenliğini sağlama işinde bostancılar görevlendirilirdi[1662]. İsyanlar esnasında sarayın güvenliğinin sağlanmasındaki gayreti[1663], yaşanan yağmaları engellemedeki tutumu[1664] ve isyanı bastırmada aktif rol oynayışı, bu ocağın padişah ve devlet idarecileri nezdindeki itibarını artırmış, onları *"ehl-i ırz-ı itâ'at-merbût"*[1665] konumuna yükseltmiştir. Yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra İstanbul, Haliç ve Boğaziçi'ndeki tüm kahvehaneler kapatılırken, *"ba'zı bostâniyân makarrında"* olan kahvehanelere bostancıların bu özelliklerinden dolayı dokunulmamıştır. Gerçekten de onların bu sıfata ne kadar lâyık oldukları, kargaşa ortamlarındaki tutumlarından da anlaşılmaktadır. Meselâ, Veziriazam İbşir Paşa ve onun hamisi müftüye karşı ayaklanan kapıkullarının söz konusu kişilerin evlerini ve eşyalarını talan etmesine rağmen, bostancılar bu yağmadan uzak durmuşlardı[1666].

İsyanlar esnasında yağma ve talanlara katılmak bir yana, bostancılar ayaklanmaların bastırılması ve asayişin sağlanmasına hizmet ederlerdi. Söz gelimi, Melek Ahmed Paşa'nın sadareti döneminde, çoğunluğunu esnafların oluşturduğu bir grubun çıkardığı isyanın bastırılmasında, silahlı bostancılardan da faydalanılmıştı[1667]. Yine, II. Süleyman'ın tahta geçmesinden sonra da taşkınlıklarını devam ettiren, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın

---

[1659] Resmî kayıtlardaki adı Mehmed Mostar olan Duçe, Lezez 1042/NMH. 1633 döneminde bostancıbaşı olmuştur (BOA, *MAD,* nr. 5982, s. 4).
[1660] Naima, *Tarih,* III, 215-218.
[1661] Naima, *aynı eser,* s. 427.
[1662] *Tarih-i Selânikî,* I, 210-211 ve 301-303; *Nuhbe,* s. 459-460.
[1663] Sultan II. Mustafa'nın yerine III. Ahmed'in tahta geçirilmesi teşebbüsü esnasında, padişahın tahtı ve sarayının güvenliği bostancılar tarafından sağlanmaktaydı (*Anonim Osmanlı Tarihi,* s. 245).
[1664] Sultan I. Mahmud zamanında meydana gelen isyan esnasında, Bostancıbaşı Mehmed Ağa kola çıkmış, isyancıların Eyüp Sultan Türbesindeki sancağı ve diğer selatin camilerindeki sancakları almalarını önlemek için, buralardaki sancakları toplayıp, saraya getirmiştir (Mü'minzâde Seyyid Mehmed Hasîb Efendi, *Ravzatü'l-Küberâ,* haz. Mesut Aydıner, Ankara 2003, s. 33)
[1665] *Es'ad Efendi Tarihi,* s. 641.
[1666] Naima, *Tarih*, VI, 92. Yine, Vaka-ı Vakvakiye diye bilinen olayda, saray kapılarına dayanan isyancı askerlere karşı sarayın güvenliği, bostancıbaşının emrindeki bostancılarla diğer saray hizmetlileri tarafından sağlanmıştır (Naima, *Tarih*, VI, 154)
[1667] *Mecelle-i Umur-i Belediyye,* II, 586.

öldürülmesini isteyen ve esnafı da canından bezdiren yeniçerilerin isyanı, bostancı ve topcuların da yardımıyla bastırılmış ve kendileri cezalandırılmışlardı[1668]. Ra 1115/Temmuz 1703 tarihinde bu sefer cebeciler, geçmiş dönemlere ait 10'ar kıst mevaciplerini almak bahanesiyle isyan çıkarmışlardı. Yapılan tavsiyeleri hiçbir suretle dinlemeye yanaşmayıp, başlarına topladıkları kalabalıkla ayak diretmeleri üzerine devlet erkânı bostancıları silâhlandırarak ve yeniçerilerden de yardım alarak haklarından gelmeyi kararlaştırmıştı[1669]. Patrona Halil İsyanı'ndan sonra yaşanan karışıklık üzerineyse, asilerin cezalandırılması için karar verilmiş ve kurulan plân çerçevesinde 500 kadar bostancı da görevlendirilmiş ve saraya davet edilen Patrona ve yandaşları öldürülmüştür[1670].

İstanbul dışında meydana gelen isyanların bastırılmasında da bostancılar görev alırdı. Meselâ, isyan edip İstanbul'a kadar gelmiş olan Gürcü Nebi isyanının bastırılması için, silâhlı bostancılar Üsküdar bahçesine nakledilmiştir[1671]. 1062/1652'de Kumkapı yasakçıları tarafından öldürülen arkadaşlarının kanını dava edip Üsküdar'da ayaklanan sipahilerin isyanı, buraya 7 kadırgayla yeniçeri ve bostancı gönderilmesi üzerine bastırılmıştır[1672]. İsyanların vukuunda, yaşanan kargaşalar esnasında şehzadelerin can güvenliği de bostancılarca sağlanırdı. Nitekim, Sultan İbrahim'i tahttan indirmek için çıkarılan isyanda padişahın şehzadeleri katlettirmesini engelleme ve şehzadelerin can güvenliğini sağlama görevi bostancıbaşıya havale edilmişti. İsyan sonrası tahta çıkarılan 7 yaşındaki IV. Mehmed'in herhangi bir suikasta maruz kalmaması için güvenliği bostancıbaşı tarafından sağlanmıştı[1673]. Sadece kapıkulu isyanlarının bastırılmasında değil, yeniçeri ocağının kaldırılması sonrası, yeniçerilerden kaçıp saklananların yakalanmasında da bostancıbaşılar görev almıştır[1674]. İsyanlar esnasında devlet görevlilerinin sığındığı zümrelerin başında bostancılar gelirdi[1675].

[1668] Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vuku'ât,* III, 1-2.
[1669] *Zübde-i Vekayiât*, s. 787.
[1670] *1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser, Abdî Tarihi,* yay. Faik Reşat Unat, Ankara 1943, s. 56 vd.; Şem'danî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'i't-Tevârih*, haz. Münir Aktepe, İstanbul 1978, I, 18-19.
[1671] Naima, *Tarih*, IV, 419.
[1672] *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli,* s. 144.
[1673] Naima, *Tarih,* IV, 305, 326; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vuku'ât,* III, 73; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* Ankara 1988, III/I, 236.
[1674] Ele geçirilenlerden bazıları bostancıbaşı mahbesinde idam edilmişlerdi (*Es'ad Efendi Tarihi,* s. 622-623, 645; Sahhaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer,* İstanbul 1264, s. 160).
[1675] Yeniçeriler ile ilgili ıslahat yapmada rol oynadığı ileri sürülen İngiliz Mahmud Raif Efendi, Boğaziçi'ndeki kaleleri teftiş ederken yeniçerilerce kovalanması üzerine Büyükdere'deki bostancı ocağına sığındığına dair bk. Ebubekir Efendi, *Vak'a-yı Cedîde,* İstanbul 1332, s. 21; *Mustafa Necib Efendi Tarihi,* s. 30-31.

9.4.2. Asayiş ve Güvenliği Sağlama

İstanbul'un güvenlik ve asayişinden sorumlu birçok birim bulunurdu. Bunların başında yeniçeri ağası, cebecibaşı, tersane emini, kaptan paşa, bostancıbaşı gelirdi. Bunlar arasında da özellikle yeniçeri ağası (veya onun yerine sekbanbaşı), kaptan paşa ve bostancıbaşı ön plâna çıkmıştı. Bostancı Abdullah Ağa'nın 21 C. 1226/13 Haziran 1226'da, asayişin sağlanması konusunda Üsküdar sakinlerine makamında söylediği *"Kapudan Paşa hazretleri ve Segbânbaşı Ağa ve ben, üçümüz bir vücûd gibiyiz"* sözü de, bu konuda adı geçen görevlilerin önemine işaret etmektedir[1676].

Bunlardan yeniçeri ağası, en gözde ocağın yöneticisi olması dolayısıyla asayiş konusunda en geniş yetkiye sahipti. Sur içinde, Topkapı Sarayı ve cebecibaşının kontrolünde olan bazı mahallelerin dışındaki yerlerin tamamından mesuldü. Atmeydanı'nın batı ucunda ikametgâhı olan cebecibaşının sorumluluk bölgesine ise Ayasofya, Hocapaşa, Ahırkapı mahalleleriyle cebeci kışlalarının civarındaki mahalleler dahildi. Tophanede oturan topçubaşı Tophane ve Pera'daki; Kasımpaşa'da oturan kaptan paşa ise Kasımpaşa, Galata ve muhtemelen Haliç'in sol yakasındaki yerlerde asayişi sağlamakla sorumluydu. Ancak aralarında en geniş bölgede asayiş ve güvenliği sağlayan bostancıbaşılardı. Başta Topkapı Sarayı olmak üzere Haliç, Boğaziçi, Şile'den Yalova'ya uzayan Marmara kıyıları, batıda Karışdıran'a kadar uzanan alanların asayişinden bostancıbaşı mesuldü[1677].

Bostancıbaşı, bu geniş sahadaki asayiş ve güvenliği buralarda bulunan bahçelerdeki bostancılar vasıtasıyla sağlardı[1678]. Boğazın Anadolu yakasının asayişi Fenebahçe, Haydarpaşa, Üsküdar, İstavroz, Kule, Kandilli, Göksu, Küçük Göksu, Anadoluhisarı, Çubuklu, Sultaniye, Tokat (Beykoz), Umuryeri bahçelerindeki bostancılarca; Rumeli yakasının Beşiktaş, Karabali, Ortaköy, Bebek, Rumelihisarı, Mirgünzade, Kalender Paşa, Büyükdere bahçelerindeki bostancılarca; Karadeniz'in girişi Riva mandırasındaki bahçede bulunan bostancılarca ve Edirne yolundaki konakların ise Davud Paşa, Florya, Haramidere, Şeyhülislâm Mehmed Efendi, İbrahim Paşa bahçelerindeki bostancılarca sağlanırdı[1679].

[1676] Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi,* haz. Mehmet Ali Beyhan, Ankara 2003, II, 756, 757.

[1677] Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul,* I, 149; Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası*, s. 518.

[1678] *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 112).

[1679] Güney Marmara kıyısında yer alan bazı yerleşim yerlerinde meydana gelen asayiş ve güvenlikle ilgili sorunların halledilmesi işinin bostancıbaşıya havale edilmiş olması, bostancıbaşının sorumluluk alanlarının buralara kadar uzandığını göstermektedir. Bu yerlerden Dil İskelesinde içme suyu ve Yalova kazasındaki dağ hamamına şifa için gelen ahaliye eşkiyanın zulüm yapmasının önlenmesi (*İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 177), Yalakabad'ta adam yaralayan şahsın yakalanıp ilgili kadılıkta muhakeme olunması, eğer ihkak-ı hak olunmazsa Âsitane'ye gönderilmesi (*İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 65); Yalova kazasındaki dağ hamamına şifa için gelen ahaliye musallat olan eşkiyanın taaddilerinin önlenmesi için, masum kimseleri taciz etmemesi

Toplumun huzurunu bozan ve halkın arasına nifak sokarak düzeni bozanların men edilmesi ve bunların ıslah olmaması hâlinde ise yakalanıp hapsedilmesi görevi bostancılarca yerine getirilirdi[1680]. Boğaziçinde ve bahçelerin bulunduğu yerlerde yaşanan hırsızlık olaylarının[1681] ve cinayetlerin[1682] araştırılması, faillerinin bulunması ve mahkemeye çıkarılması bostancıbaşının asayişle ilgili önemli görevlerindendi.

Dışarıya kaçırılmasına izin verilmeyen buğdayın, yasadışı yollarla götürülmemesi için İstanbul civarındaki kıyılarda gereken kontrollerin yapılması bostancıların sorumluluklarında olduğu gibi, bazen İstanbul dışındaki kıyı ve güzergâhlarda da bu denetimlerin yapılmasında bostancılar görevlendirilirdi[1683]. Yine deniz ve kıyılarda kanun ve ahlâka aykırı herhangi bir fiilin işlenmesinin engellenmesi de bostancıların görevlerindendi[1684].

Bostancılar, bulundukları yerlerde ev basan ve asayişi bozan eşkiyayı yakalamakla da görevliydiler[1685]. Eşkiyanın zuhur ettiği yer İstanbul'dan uzak olması hâlinde bu işle genellikle hasekiler görevlendirilirdi[1686]. Hasekilerin teftişiyle sorumlu olduğu işin önemine göre emrine bostancılar verilirdi[1687]. Eşkiya teftiş görevi ile giden hasekilerin yoldaki ulaşım vasıtaları ve öteki ihtiyaçları mahalli kadılarca karşılanırdı[1688]. Hasekilerden bazılarının bu görev için verilen yetkileri suistimal ettiklerine de rastlanılırdı[1689]. Yine Anadolu'da asayiş ve düzenin sağlanması için merkezden gönderilen ocak dışındaki görevlilerin emrinde de bostancılar görevlendirilmiştir. Meselâ 1108/1696'da, Anadolu'da asayiş ve düzenin sağlanması için kaymakam Vezir Osman Paşa emrine verilen 200 bostancı ile *"Anatolı cânibinde olan kazâ vü enhâ vü kurâ vü zıyâda oturan ahâlinin asâyişine me'mûr kılınmış"* ve kendilerine *"medâr-ı ma'âş"* için 20 bin kuruş verilmiştir[1690].

---

kaydıyla her sene Ağustos ayında kireççibaşı tayin olunması (*İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 209-210, 301, 377-378) için bostancıbaşına hüküm gönderilmiştir.

[1680] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 33 (Evâil-i Ca. 1167/24 Şubat-5 Mart 1754).

[1681] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 251 (Evâhir-i L. 1159/6-14 Kasım 1746); *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 50-51 (M. 1168/Kasım 1754).

[1682] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 47 (M. 1168/Ekim 1754), 52-53 (Ra. 1168/Ocak 1755).

[1683] BOA, *MD,* nr. 57, s. 6-8'deki 26, 27 ve 28. hükümler (Evasıt-i Ca. 1127/15-24 Mayıs 1715).

[1684] *Zübdetü't-Tevârihi,* I, 29; *Câbî Tarihi,* II, 761-762).

[1685] BOA, *MD*, nr. 43, s. 258, h. 479 (20 Ş. 988/30 Ekim 1580); BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 27 (27 R. 989/31 Mayıs 1581).

[1686] BOA, C.ADL, nr. 507 (1136/1714); *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 196 (Ca. 1158/Haziran 1745).

[1687] Devlete ait hazineyi getirirken Karinabad civarındaki Belban deresinde öldürülen 9 kalaraşın katillerinin bulunması için görevlendirilen Ali hasekinin emrine 80 bostancı verildiğine dair bk. BOA, C.ZB, nr. 1415 (S. 1171/Kasım 1757).

[1688] BOA, *MAD,* nr. 57, s. 61, h. 215 (Evasıt-i N. 1155/9-18 Kasım 1742).

[1689] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 199 (C. 1158/Temmuz 1745).

[1690] *Zübde-i Vekayiât,* s. 601.

Bahçelerin civarındaki asayiş ve güvenliği bozucu durumların teftişi ile de genellikle oraya en yakın bahçenin ustası görevlendirilirdi[1691]. Bazen, olayın mahiyetine göre, bahçe ustaları ile birlikte hasekiler de bahçe yakınlarında meydana gelen bu tür olaylara müdahale etmeleri için görevlendirilirlerdi[1692]. Bu görevi başarıyla yerine getirenlerin bazısı terfi ederdi[1693].

Bostancı ocağına ait ocaklıklarda asayişi bozanlar hasekiler tarafından tutuklanıp İstanbul'a getirilirlerdi[1694]. Yine hasekiler İstanbul'a bağlı kaza ve köylerdeki *"aslı nesli ma'lûm olmayanlar"*la[1695], Boğaziçi'ndeki yerleşim yerlerinde bulunan işsiz başıboş Arnavut ve Hırvatların yazılıp kefillere bağlanması görevini de hasekiler yerine getirirlerdi. İstanbul'a gelen bu tür aslı ve nesli belli olmayan işsiz gruplarla sürekli mücadele edilir, bostancıbaşı ve emrindeki bostancılarca tutuklanıp memleketlerine gönderilirlerdi. Bazen bunlar vilâyetlerine gitmez, Yalova, Gemlik, Karamürsel taraflarındaki bağ ve bahçelerde yanaşmalık edip gelip geçenlere de zarar verirlerdi[1696].

Bu tedbirlerin İstanbul'u söz konusu insanlardan korumaya yetmemesi, devletin farklı uygulamalara başvurmasını zorunlu kılmıştır. Tarihi belli olmayan bir buyuruldu ile bu tür başıboş insanların aralarında en çok barındıkları grup olan kayıkçı ve mavnacılara çeki düzen verilmiştir. Yeni düzenlenmeye göre, kayıkçı ve mavnacı tayfası bostancıbaşı tarafından eşkalinden geldiği vilâyete kadarki kişisel bilgileriyle bir deftere kaydedilmiş, her birisi kuvvetli kefillere bağlandıktan sonra, defter o tarihte esnaf işiyle ilgilenmesi için kurulan ihtisap ağasına verilmiştir. Dışarıdan gelen birisinin kayıkçı, mavnacı veya sandal-püryeci yapılmak istenmesi durumunda, hangi iskelede çalıştırılmak isteniyorsa, o iskelenin kethüdası tarafından kefili ile beraber ihtisap ağasının huzuruna getirilip yazıldıktan ve bostancıbaşıya ilmühaberi verildikten sonra işe başlamasına müsaade edilirdi. Bunların, işi bırakıp yine başıboş gezmeleri ihtimaline karşı, her ay bostancı ocağının büyük yazıcısı tarafından düzenli olarak kontrol edilirlerdi. Eğer bostancı ocağı büyük yazıcısının tespit ettikleri, ihtisap ağasının defterindekilerle uyumlu olmuşsa sorun çıkmazdı. Ancak, tespit edilenlerin ihtisap

---

[1691] Meselâ 20 Ş. 988/30 Ekim 1580'de, Üsküdar civarında asayişi bozanlar İstavroz (BOA, *MD*, nr. 43, s. 258, h. 479); 8 B. 1223/30 Ağustos 1808'de, Üsküdar kırsalındaki eşkiya Üsküdar (*Câbî Tarihi,* I, 192-193); 25 Z. 1225/21 Ocak 1811'de Beşiktaş'ta soygunculuk yapanlar Beşiktaş (*Câbî Tarihi,* II, 728) bahçeleri ustaları tarafından tutuklanmışlardı.

[1692] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 195, 197-198. Bahçe yakınlarındaki bu tür olaylarda genellikle bahçe ustalarının görevlendirilmiş olmasına karşın, bu iş için hasekinin de vazifelendirilmesi, zanlıların askerî tayfasından olmasından kaynaklanmış olabilir.

[1693] BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 27 (27 R. 989/31 Mayıs 1581).

[1694] BOA, C.ADL, nr. 2165 (6 L. 1234/29 Temmuz 1819).

[1695] BOA, HH, dosya nr. 280, gömlek nr. 16602 (1238/1822); Ahmed Refik, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1930, s. 127-128.

[1696] Ahmed Refik, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı*, s. 131; Ahmed Refik, *Eski İstanbul,* İstanbul 1931, s. 57-58.

ağasının defterinde yer almaması durumunda, bu durum, iskele kethüdasının işsiz güçsüz serserileri himaye etmesine yorularak kendisi görevinden alınır ve İstanbul'dan kovulurdu. Yine, işe alınanların, asayişi bozmaları muhtemel olduğu için, silâh bulundurmalarına izin verilmezdi[1697].

Boğaziçi'ndeki yerleşim yerlerinin herhangi bir saldırıya maruz kalması ihtimaline karşı, buraların savunması görevi boğazdaki bostancılara verilmişti. Saldırının büyük olması hâlinde bostancıbaşı Hasbahçe'deki bostancılarla yardıma koşardı. Bazen bu saldırıların savuşturulması için azep ve yeniçeriler de yardımda bulunurdu. 4 L. 1033/20 Temmuz 1624'teki Kazak baskını esnasında yapılan işbirliği bu duruma tipik bir örnektir. Kazakların boğazdan içeri girip Sarıyer, Tarabya ve Yeniköy'e saldırmaları üzerine, haber İstanbul'a ulaşır ulaşmaz bostancıbaşı emrindeki bostancılar ile beraber olay yerine giderken, kendisine sekbanbaşı da bir miktar yeniçeri ve azeple yardım etmiştir[1698].

Tercümanların evleri[1699] ile boğazda ağırlanan yabancı elçi, sefir ve bunların maiyetlerinin[1700] güvenliklerinin sağlanması ve bazı üst düzey devlet görevlilerinin ev ve emlâkinin bekçilik görevi bostancılarca yerine getirilirdi[1701]. Boğaziçi'nde gayrimüslimlerin cami civarında ev ve arsa almaları, kiralamaları ve buralarda oturmaları bostancıbaşılar tarafından engellenirdi[1702].

9.5. Bostancıların Askerî Görevleri

Bostancı ocağının kuruluş amacı, devletin askerî hizmetini görmek değildi. Bu hizmet, imparatorluğun merkez ve taşradaki askerlerince yerine getirilirdi. Daha önce belirtildiği gibi, bostancıların aslî vazifesi ise bahçelerde hizmet görmek ve kanunda belirtilen yerlerin güvenliğini sağlamaktı. Bostancıların askerî hizmette görevlendirilmeleri 17. yüzyılda meydana gelen ihtiyaçtan kaynaklanmıştı. Bu yüzyılda meydana gelen uzun savaşlar devletin asker ihtiyacını artırmış ve bu ihtiyaç mesleği askerlik olmayan kul tayfasının de orduya alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu gruplardan biri olan bostancıların yaptıkları askerî hizmetler

---

[1697] BOA, C.ZB, nr. 2030 (tarihsiz); *Mecelle-i Umûr-i Belediyye,* I, 333; *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i,* haz. Ali Osman Çınar, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Türk Tarihi Bilim Tarihi, İstanbul 1999, s. 352.

[1698] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 804.

[1699] Balat'ta bulunan tercümanın evinin güvenliği 5 bostancı tarafından sağlandığı hakkında bk. BOA, AE.SMMD.IV, nr. 7144 (29 Za. 1095/7 Kasım 1684).

[1700] Ağustos 1673'te Tokat bahçesinde kalan Fransız büyükelçisi ve maiyetindekileriyle ilgilenmeleri ve güvenliklerinin sağlanması görevi, bostancıbaşı ve kendisinin görevlendirdiği bostancılar tarafından yerine getirilmiştir (Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, II, 95-97).

[1701] Eski veziriazam Mustafa Paşa'nın Eyüp'teki bahçesinde bostancıların bekçilik yaptıklarına dair bk. BOA, AE.SMMD, nr. 7145 (29 Za. 1095/7 Kasım 1684).

[1702] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 128 (M. 1157/Mart 1744).

genel olarak iki başlık hâlinde toplanabilir. Bunlardan birincisi seferlere katılmak, ikincisi ise kalelerin muhafazasında bulunmaktı.

9.5.1. Seferlere Katılmaları

Bostancıların askerî hizmette çalıştırıldıklarına dair ilk kayıtlar, onların savaşlara ferdî veya küçük gruplar hâlinde katıldıkları hakkındadır. Bu konudaki ilk kayıt 16. yüzyılın sonlarına aittir. Bu tarihte bazı bostancılar veziriazamla birlikte Kefe'deki Tatar muharebesine katılmışlardı[1703]. 17. yüzyılın başında, 1015/1606 yılında padişahın da iştirak ettiği sefere katılan bostancılardan bazıları, başarılı hizmetlerde bulunmalarından dolayı terfi ettirilerek ödüllendirilmişlerdir[1704]. Sultan II. Osman'la beraber önemleri ve sayıları artan bostancılar, onun Hotin'e yaptığı sefere de katılmışlardır. C. 1030/Mayıs 1621 tarihinde bostancıbaşı, ocak kethüdası ve haseki ağa ile beraber 150 bostancı Leh seferine memur edilmişlerdir[1705].

IV. Murad döneminde ön plâna çıkan ve bilhassa güvenlik ve asayiş hususunda etkinlik alanları genişleyen bostancıların, muhtemelen en kalabalık olarak iştirak ettikleri ilk sefer IV. Murad'ın şark seferidir. Padişahla beraber *"umûmen a'yân ve ekâbir"*in de iştirak ettiği bu sefer, 4 N 1044/21 Şubat 1635 tarihinde otağ-ı hümâyunun Üsküdar'a geçirilmesi ile başlamıştır[1706]. Sayıları tam olarak tespit edilemese de, acemi gılmanları ile beraber 427 olan bostancıların günlük toplam yevmiyeleri 1161, toplam Lezez mevacibi 104490 ve kemân-bahası ise kişi başına 30'ar akçadan 12810 akçaydı[1707]. Bu sefer esnasında orduda bulunan bostancılardan biri padişahın hattını taklide yeltenmiş, ancak durum fark edilince cezalandırılmıştır[1708].

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'ni en çok uğraştıran meselelerin başında Girit muhasarası gelmektedir. Yaklaşık olarak çeyrek asırlık bir mücadele ve kuşatma sonrası ancak fethedilebilen Girit, Osmanlı Devleti'nin ekonomik, askerî ve siyasî açıdan yıpranmasına yol açan faktörlerden birisi olmuştur. Bu muhasara esnasında Çanakkale Boğazı Venediklilerce kapatılmış, İstanbul'un savunması zaafa uğramıştır. Uzayan muhasaranın finanse edilmesi için salınan yeni vergiler halkı hoşnutsuz kılmıştır. Kapıkulu askerlerinin huzursuzluk sebeplerinden birini teşkil eden bu muhasara uzadıkça, başta veziriazamlar olmak üzere devlet idarecileri acz içinde kalmış, onların mevkilerini kaybetmelerine sebep

[1703] BOA, KK.RSK, nr. 244. s. 41 (23 B. 992/31 Temmuz 1584).
[1704] 2 R. 1015/7 Ağustos 1606 tarihinde emektar bostancılardan Ömer ve Ali'nin, *"vâki' olan sefer-i hümâyûnda hizmette bulunma"*ları sebebiyle sipahi bölüklerine terfi ettirildiklerine dair bk. BOA, A.RSK, nr. 1480, s. 5.
[1705] *Topçular Kâtibi Efendi Tarihi,* II, 720, 748.
[1706] Naima, *Tarih*, III, 224.
[1707] BOA, *MAD*, nr. 6331, s. 1381.
[1708] Naima, *Tarih*, III, 288-289.

olmuştur[1709]. Bu da, devlet yönetimini istikrarsız bir sürece itmiştir. 20 veziriazamın iktidarı boyunca 10 serdarın görev aldığı[1710] Girit kuşatmasında sadece Kandiye kalesi için 100 kadar hücum yapılmış, 3500 lağım patlatılmış, 730 bin kantar barut harcanmış, 30000 şehit verilmiştir. Bütün Girit muharebelerinde 100 bin şehit verildiği rivayet edilmekte ve Hammer'in ifadesiyle o tarihe kadar dünyada hiçbir kale için Kandiye'de harcanan para sarfedilmemiştir[1711].

Çeyrek asırlık Girit muhasarası boyunca çok sayıda askere ihtiyaç duyulmuş, devletin askeri hizmetini gören zümrelerin yanı sıra, diğer grupların da sefere götürülmesi gerekli olmuştur[1712]. Bu süreçte sefere götürülen gruplar arasında bostancılar da bulunmaktaydı. Hanya'nın fethinden 11 gün önce, yani muhasaranın 43. günü[1713] olan 15 C. 1055/8 Ağustos 1645 tarihinde İstanbul'dan Girit seferindeki orduya destek kuvvetleri gönderilmiştir. Bunlar arasında bulunan *"ebnâ-yı sipâhiyân"*dan 502 ve *"ıstabl-ı âmire"*den 30 neferle birlikte 100 bostancı olmak üzere toplam 632 nefer, 6'şar akça yevmiye ile sipahiliğe terfi ettirilmiş, nefer sayısı 150-300 arasında değişen bölükler hâlinde; 502 *"silâhdâr"*, 30 *"ıstabl-ı âmire hademesi"* ve 100 bostancı 6'şar akça yevmiye ile *"silâhdârân"* kadrolarına çıkarılmış, nefer sayısı 130-260 arasında değişen bölükler hâlinde Girit'in muhasarasına gönderilmiştir[1714].

Bostancıların büyük gruplar hâlinde sefere iştirak etmeleri, II. Viyana mağlubiyeti sonrası 1699'a kadar devam eden savaş yıllarında da olmuştur. Bozgun sonrası Osmanlı Devleti tek başına Macaristan, Lehistan, Dalmaçya, Bosna, Arnavutluk ve Mora gibi cephelerde Avusturya ve müttefiklerine karşı savaşmıştı. 16 yıl süren bu yıpratıcı savaşta bostancılar dahil asıl mesleği askerlik olmayan çok sayıda kul tayfası cephede bizzat düşmanla çarpışmışlardır.

L. 1106/Haziran 1695 tarihinde Sultan II. Mustafa'nın orduyla sefere çıkmaya karar vermesi üzerine, sefer için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Sefer esnasında, harem-i hümâyun hizmeti görmeleri için 10 haseki ve 50 silâhlı bostancı da orduya alınmıştır. Bu bostancılar arasında kozbekçiler[1715], bahçe ustaları[1716], bostancı tüfenkçileri ve bir çadır

---

[1709] Ersin Gülsoy, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670),* İstanbul 2004, s. 39.
[1710] Gülsoy, *aynı eser,* s. 76, 88.
[1711] *Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârih'i,* haz. Abubekir Sıddık Yücel, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996, s. 444-445; Aksun, *Osmanlı Tarihi,* II, 227.
[1712] Hatta, süren savaş yüzünden ulufesi çalık olan yeniçeriler yeniden ulufeye yazılmış; sipahilik ile ilişkisi kesilmiş olanlar, *"cümle-i memnû'âtdan ve eşedd-i muhâlâtdan iken bi-hasebi'l-iktizâ ibtidâdan sipâhi"* yazılmaları için ferman çıkmıştır (Naima, *Tarih,* IV, 157-400).
[1713] Gülsoy, *aynı eser,* s. 39.
[1714] BOA, KK.RSK, nr. 259, s. 14-17.
[1715] Bostancılar arasında kozbekçilerin de bulunduğu, onlara yapılan tahsisattan anlaşılmaktadır (BOA, D.BŞM, nr. 794, s. 30 (9 Za. 1106/21 Haziran 1695).

"hırfet-i bostanciyân" bulunmaktaydı[1717]. 18 Za. 1106/30 Haziran 1695 tarihinde ordu harekete geçmiş, bostancılar ise gemiyle Tekfurdağı'na naklolunmuştur[1718]. Seferde bostancıların sevk ve idaresinden sorumlu olan hasekilere 2 müstamel çadır, 2 müstamel hayme ve 1 mutfak alınmış ve bunlar için 5280 akça ödenmiştir. Tüfenkçi bostancılarına alınan matbah ve açık çadır gibi eşyalar içinse toplam 9720 akça ödenmiştir[1719]. Sefere iştirak eden bostancı idarecilerine ağırlık ve mühimmatların taşınmasında kullanılmaları için bargirler tahsis edilmiştir[1720]. Bu seferin bir kısım mühimmatının temininde bostancılar görevlendirilmiştir[1721].

Sefer dönüşü kışı hazırlıklarla geçiren ordu, ertesi sene 1107/1696 yılında, padişahın komutasında tekrar sefere çıkmış, 25 N 1107/28 Nisan 1696'da Edirne'ye, 3 Temmuzda Sofya'ya, 2 Ağustos'ta Beldrad'a ulaşmıştı. Bu sefere katılan bostancıların sayıları hakkında bilgi edinilememektedir. Ancak, 16 Recep 1107/20 Şubat 1696 ve 29 Recep 1107/4 Mart 1196 tarihli iki tezkereyle, sefere katılan bostancılara 217440+212800 = 430240 akça tutarında silâh alınması[1722] ve ordudaki bostancılara 134126 çift ekmek[1723], yüklerini taşımak için tüfenk-endâz-ı bostanîye 15 tane bargir[1724] verilmiş olması, çok sayıda bostancının sefere katıldığı intibaı vermektedir. Bu seferdeki ordunun zahire ihtiyacının bir kısmı bostancılar vasıtasıyla temin edilmiştir[1725].

Za. 1108/Haziran 1197 tarihindeki sefere 3000 bostancı katılmış olup, bunların 2000'i İstanbul, 1000'i ise Edirne bostancıları idi. İstanbul bostancıları haseki ağanın, Edirne bostancıları ise bostancıbaşıları nezaretinde sefere katılmıştı. İstanbul bostancılarının arasında 2 tüfenkçibaşı, 40 bölükbaşı ve 1958 bostancı bulunurken, Edirne bostancıları arasında ise 1 tüfenkçibaşı, 10 bölükbaşı ve 989 bostancı bulunmaktaydı[1726]. Bunların sefer esnasında

---

[1716] Niğbolu'dan hareket eden bostancı ustalarına 8 Z. 1107/20 Temmuz 1695'te 120 esedî kuruş (19200 akça) yol parası verilmiş olması, onların sefere katıldıklarını göstermektedir (BOA, *KK*, nr. 2153, s. 53).

[1717] BOA, *KK*, nr. 2761, varak nr. 130[a].

[1718] Bostancıların naklinde bir adet Mudanya (مودانيه) kayığı kullanılmıştır. Bu kayık kürek emininin görevlendirdiği çardak çorbacısı vasıtasıyla bulunmuş, geminin reisi Mehmed'e, 37 kuruşluk navul masrafı İstanbul gümrüğü gelirinden verilmiştir (BOA, AE.SMST.II, nr. 1208, 22 L. 1106/5 Haziran 1695).

[1719] BOA, *MAD*, nr. 6229, s. 17.

[1720] BOA, D.MKF, nr. 307, s. 4.

[1721] Sefer için lâzım olan mühimmatın bir kısmı olan 4500 kile arpa, 100 kile un, 32500 çift ekmek, 100 araba ot, 150 araba odun, Karıştıran bostancılarının ustası olan Ali usta tarafından, o günün narhı üzerinden Bergos kazasından satın alınmıştır (BOA, *KK*, nr. 2761, varak nr. 119[b]).

[1722] BOA, AE.SMST.II, nr. 3196, 1 ve 2 numaralı tezkereler).

[1723] BOA, *KK*, nr. 7427, s. 4. Normal şartlarda, neferlerin günlük ekmek tayinatları bir çifttir. Dolayısıyla bu miktardaki ekmeğin günlük değil, aylık veya bütün sefer için tahsis edildiği düşünülebilir

[1724] BOA, *MAD*, nr. 4960, s. 113 (21 Za. 1107/19 Haziran 1696).

[1725] Bostancı idarecilerinden Ahmed Ağa'nın, sefer mühimmatı için Silistre kazasında Gurre-i Recep 1107/5 Şubat 1696'da 282150 akça tutarında zahire satın aldığına dair bk. BOA, *KK*, nr. 1722, s. 74.

[1726] Sefere katılan bostancılara alınan üniformalar ve bunların ücretleri için bk. BOA, C.AS, nr. 36719 (13 Za. 1108/3 Haziran 1697).

kullandıkları eşyalar cebeciler çavuşu aracılığıyla temin edilmiştir. Bunlardan her biri 50 neferden oluşan 1000 İstanbul bostancısına tahsis edilen eşyalar arasında kazğan (20 adet), tencere (20 adet), sahan (120 adet), kevgir (20 adet), kepçe (20 adet), süzgü (20 adet), gügüm (20 adet), ibrik (40 adet), büyük leğen (20 adet), meşin matara (120 adet), bakır matara (40 adet), balta (20 adet), kazma (20 adet), demir kürek (20 adet), kaşık (100 adet), gırar-ı çar-pare (40 adet), gırar-ı Süleymaniye (20 adet), kilim (140 adet), ağaç sehpa (20 adet), mutfak sinisi (20 adet), debbe (dibi yuvarlak bakır kap, bir tür bakraç, 20 adet), musluk (20 adet), küre-i saka (20 adet), semer-i saka (20 adet) gibi eşyalar bulunmaktaydı[1727]. Sefer boyunca 500 bostancı tüfenkçisine günlük 100 kıyye et verilirdi[1728]. Bir başka kayda göre ise nefer başına tahsis edilen et miktarı günlük 80'er dirhemdi[1729]. Sefere katılan bu 3000 bostancıdan 590'ı çeşitli sebeplerden hastalanmış ve Belgrat'tan Ruscuk'a Tuna gemileriyle nakledilmişlerdir. Buradan Edirne'ye eşyaları ile birlikte nakledilmeleri için 80 araba tedarik edilmiş, bu arabalara ödenen 5'er kuruş Niğbolu cizyesi gelirinden karşılanmıştır[1730].

1109/1698 yılında yapılan sefere de bostancılar katılmışlardır. Bu yılın yaz mevsiminde gönderilen bostancı sayısı 2200'ü bulmuş olup, bunların 200'ü halvetçi bostancılarıydı[1731]. Bunlardan 1400 bostancı Za. 1109/Haziran 1698 yılında İstanbul'dan Ruscuk'a gemilerle nakledilmiş ve nakliye masrafı olarak, her birisine 8 paradan 11200 para (44800 akça) ödenmiştir[1732]. Bu sefere katılan Edirne bostancılarının sayısı ise 1000'dir[1733].

18. yüzyılda da bostancılar seferlere katılmışlardır. C. 1152/Eylül 1739'da, Belgrat Antlaşması ile biten savaşta 1000 kadar bostancı Özi valisi Genç Ali Paşa'nın maiyetinde sefer hizmeti görmüşlerdi. Genç Ali Paşa, Rusların Hotin'i kuşatması üzerine kapı halkı ve maiyetindeki bu 1000 bostancı ile seraskerin emri olmadığı hâlde düşmana hücum etmiş, ancak daha ön çatışmada düşman, bostancıları kuşatmıştı. Bu durumu gören vali, bostancıları kurtarmaya gayret göstermemiş, bilakis Özi'ye doğru firar etmişti. Bu gelişme üzerine ordu ric'at etmiş ve Hotin kalesi düşmanın eline geçmiştir[1734]. 1204/1789 yılındaki savaş için, cepheye gönderilecek askerin az olması münasebetiyle bostancı, kalafatçı ve kayıkçılardan da asker yazılmıştır. Vaktin dar olması, düşmanın saldırma ihtimalinin yüksek olması, bu

[1727] BOA, C.AS, nr. 23759 (9 L. 1108/1 Mayıs 1697). Bu dosyadaki ikinci belgede, aynı malzemelerin 500 Edirne bostancısına da verildiği belirtilmiştir.
[1728] BOA, AE.SMST.II, nr. 2169 (26 L. 1108/18 Mayıs 1697).
[1729] Cepheye yeni gelen 1300 İstanbul bostancısı ile cephede bulunan 100 Edirne bostancısına kişi başına günlük 80'er dirhem et tahsis edilmiştir (BOA, AE.SMST.II, nr. 1387 (1108 L. 11/3 Mayıs 1697).
[1730] BOA, AE.SMST.II, nr. 772 (19 S. 1108/17 Eylül 1696).
[1731] BOA, İE.SM, nr. 2142 (23 M. 1110/1 Ağustos 1698).
[1732] BOA, AE.SMST.II, nr. 4250 (23 Za. 1109/2 Haziran 1698).
[1733] Bu 1000 Edirne bostancısı için üniformalar Yahudi Arslan marifetiyle diktirilmiş olup, toplam masrafı 14561 kuruştu (BOA, İE.SM, nr. 1786, 16 L. 1109/27 Nisan 1698).
[1734] Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vuku'ât,* İstanbul 1327, III, 39.

nedenle sevkiyatın daha çabuk yapılması için bu askerin bir kısmının masrafı valide sultan tarafından karşılanmıştır. Onun verdiği para ile 500 bostancı tahrir olunmuş, her birine *"80'er kuruş ve birer el çuka nimten ve birer potur ve birer filar ihsan"* olunmuş, kendilerine *"sabık terekeci Haseki İpşir Ağa"* başbuğ edilmiş ve kendisine 5000, maiyetinde olan iki hasekiye 300 kuruş verilmişti. Ramazanın 17. günü padişah bu askerin geçişini Ağa bahçesindeki Sultan Osman kasrında valide sultanla beraber seyretmiştir. Geçiş esnasında bostancıların önlerinde bostancılar şeyhi ile kozbekçiler şeyhi bulunmuş, yaptıkları dualardan dolayı kendilerine 20'şer kuruş verilmiştir[1735]. Söz konusu sefere Edirne bostancı ocağı idarecilerinin topladığı 500 asker de katılmıştır. Bu askerler için 20800 kuruşluk bir tahsisat ayrılmış olup, bu meblağ Edirne bostancıbaşısı tarafından Hasbahçe ustalarından Dimetokalı Hacı Veyiszade Halil'e teslim edilmiş ve o da, topladığı bu askerlerle M. 1204/Ekim 1789'da görev yeri olan Mesvedî? (مسودی)'ye hareket etmiştir[1736]. 1214/1799'daki sefere de ocağın bünyesinde kurulmuş olan Levent Çiftliği'ndeki askerler katılmışlardır[1737].

Nadir olmakla beraber seferlere bazen bostancıbaşılar da katılırlardı. Meselâ, Mart 1678'de Rus elçisi Davidoviç'in İstanbul'a gelip, efendisi adına Ukrayna'nın tamamını ve Azak'ı isteme cüretinde bulunması üzerine, 30 Nisan'da sefere çıkan ordunun başında Kara Mustafa Paşa, yanında yeniçeri ağası, Rumeli ve Silistre beylerbeylerinin yanı sıra bostancıbaşı da bulunmaktaydı[1738]. Bunun dışında bostancıbaşıların sefer organizasyonundaki en önemli görevleri sefer için nefer toplamak[1739], sefer mühimmatını tedarik etmek ve bunların naklini sağlayacak vasıtalar temin etmekti. Söz gelimi, 9 C. 1202/17 Mart 1788'de Rusya üzerine yapılan seferde, hazinenin yokluğundan harekete geçen ordunun ağırlıklarını nakledecek yeteri kadar at, bargir ve araba gibi nakliye araçları bulunmadığından dolayı, ordunun Davutpaşa'dan hareketinin ertesi günü bostancıbaşı, İstanbul ve Üsküdar taraflarında ne kadar kira ve hammal bargiriyle araba bulmuşsa hepsini toplamış, ordunun ağırlıkları

[1735] BOA, HH, dosya nr. 186, gömlek nr. 8791 (N. 1204/Mayıs 1790); Ahmed Câvid, *Hadîka-i Vekayi',* haz. Adnan Baycar, Ankara 1998, s. 20.

[1736] BOA, C.AS, nr. 40230 (7 M. 1204/27 Ekim 1789).

[1737] Bu tarihte Abahor'a imdat istenmesi üzerine bostancılarla Levent Çiftliği askerlerinin vapurlarla sefer bölgesine sevk edildiklerine dair bk. BOA, HH, dosya nr. 267, gömlek nr. 15569.

[1738] Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, 160.

[1739] Evasıt-ı Za. 1007/5-14 Temmuz 1599'da Tuna'ya Yahya Paşa oğlu Şaban Paşa komutasında gönderilen donanmaya cenkçi yazılan cebeci *ve* topçuların *"işlenmiş ulufelerimiz verilmedi"* deyip fermana aykırı olarak sefere gitmek istememeleri üzerine nefer arayışına gidilmiştir. Bunun üzerine bostancıbaşı ve bostancılar bir çözüm olarak*"kâr ü kisbinde olan matrabâzlar"*ın bezzâzistan ve bit pazarındaki dükkânlarını mühürlemiş, kendilerini *"hünkâr kulı"* olarak sefer için yazmışlardır (*Târih-i Selânikî*, II, 811-812). Konuyla ilgili diğer örnekler için bk. BOA, C.AS (37146, Ş. 1187/Ekim 1773); BOA, HH, dosya nr. 15, gömlek nr. 601 (1203/1789).

bunlarla iki gün sonra ancak gönderilebilmişti[1740]. Yine bostancı ocağının amirlerinden olan hasekilerin asker topladıkları ve toplanan askerleri cepheye sevk ettiklerine de rastlanılırdı[1741].

Bostancıbaşılar, ihtiyaç hâlinde bazen savaş masraflarının finansmanına katkıda bulunurlardı. Meselâ, 1109/1697 senesinin kışı için Bosna ve Tuna kıyılarına çok sayıda muhafız nefer yazılmıştı. Ancak sefer-i hümâyun, donanma-yı hümâyun ve diğer yerler için de çok sayıda askere ihtiyaç duyulmuş; bunların tedariki ile lâzım olan barut ve diğer mühimmatın hazırlanması için, önceki senelerle mukayese edilemeyecek kadar masraf meydana gelmişti. Bu masrafın karşılanması için yeni kaynak arayışına gidilmiştir. Bu kaynak bostancıbaşıdan 3, Âsitane kaymakamından 20, cebecibaşıdan 5; defterdar vekili, Darbhane nazırı ve tersane emininden 5'er; Mirahur-i saniden 3, İhtisap ağasından 1, İstanbul ağasından 2 ve Mısır kapı kethüdasından 1 kise olmak üzere toplam 42 kise ve selatin-i izam evkafı izdiyadından 137 kise alınmak suretiyle karşılanmıştır. Yine Mısr-ı Kahire caizesinden veziriazam tarafına verilmesi mutad olan 50 kise akça caize ve diğer yerlere de verilmesi muayyen olan 60 kise caize akçası sefer masrafına sarf olunmak için hazineye teslim edilmiştir[1742].

Bunların dışında bostancıbaşılıktan terfi edenlerin de seferlere katıldıkları, seferler için asker topladıkları veya sevk ettikleri[1743], bazen de adaların muhafazasında görev aldıkları olurdu[1744]. Meselâ, bostancıbaşılıktan çıkma Yusuf Paşa, evvela Âsitane'de kaymakam, sonra havas ile kubbenişin olmuş, 1089/1678'de asker ihracına memuren Rumeli'yi dolaşmıştır[1745]. 19 M. 1106/9 Eylül 1694'teki Varadin Kalesinin kuşatmasına, Sivas Beylerbeyi Bostancı Mahmud Ağa da katılmıştır[1746]. 1185/1772'de ise düşmanın gemi tedarik etmesi, Karadeniz kıyılarını vuracağına yorulduğundan dolayı bostancıbaşılıktan çıkma Belgrad valisi el-Hac Halil Paşa Karadeniz donanmasına serasker tayin olunmuştur[1747]. 1101/1689'da da Şam eyaleti, 6 seneden beri Özi muhafızı olan vezir Bozoklu Mustafa Paşa'ya tevcih edilmiş olup, kendisi Rusçuk ve Niğbolu civarlarını seraskerlik rütbesiyle muhafaza etmekle

---

[1740] *Hadîka-i Vekayi',* s. 68.
[1741] 1187/1774'te hasekilerin Rumeli ve Anadolu taraflarına asker götürdüklerine dair bk. BOA, C.ML, nr. 21251 (5 Z. 1187/17 Şubat 1774).
[1742] *Zübde-i Vekayiât,* s. 636.
[1743] N. 1204/Mayıs 1790 tarihinde İsmaili serhaddinin muhafazası için Küçük Mirahur Ali Bey, kapıcılar kethüdası Çayırzade İbrahim Ağa ile birlikte daha önce bostancıbaşı olan Hüseyin Ağa buraya asker sevk etmeye memur kılınmışlardı (*Hadîka-i Vekayi',* s. 19). Hüseyin Ağa, sol koldaki askerleri, küçük mirahurluk payesi ile götürmüştür (s. 42).
[1744] Eski bostancıbaşılardan Halil Paşa Za. 1182/Nisan 1769'da, Hotin (Şem'danî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'i't-Tevârih*, haz. Münir Aktepe, İstanbul 1978, II.A, 123); Mustafa Paşa Ş 1101/Mayıs 1690'da Midilli (*İsâ-zâde Târihi,* s. 212) muhafızlıklarına atanmışlardır.
[1745] *Zübde-i Vekayiât,* s. 91; *İsâ-zâde Târihi,* s. 163.
[1746] Silâhdar, *Tarih*, II, 759.
[1747] Şem'danî-zâde, *Mür'i't-tevârih*, haz. Münir Aktepe, İstanbul 1980, II.B, 85.

görevlendirilince, onun çırağı olan Bostancı Mahmud Paşa Özi muhafazasına tayin edilmiştir[1748]. Vezirliğe yükselen bostancıbaşılardan olan Hüseyin Paşa, 1103/1691'de Temeşvar kalesine muhafız olarak tayin edilmiştir[1749]. Selânik muhafazasında bulunan ve L. 1104/Haziran 1693'te İstanbul'a çağrılan eski bostancıbaşılardan Hüseyin Paşa, sadaret-i uzma kaymakamlığı ile ödüllendirilmiştir[1750]. 1106/1694'te emekliye ayrılmış olan Hüseyin Paşa, kısa bir süre sonra (25 N 1106/9 Mayıs 1695) yine vezaret tevcihi ile Özi tarafına memur kılınmış ve kendisine 5.000 kuruş harcırah verilmiştir[1751].

9.5.2. Kale Muhafazasında İstihdamları

Bostancıların muhafazasında görev aldığı kaleler, Boğaziçi'ndeki kaleler ve diğer kaleler olmak üzere iki başlık altında incelenebilir. Boğaziçi bostancıbaşıların kontrolünde olmasına karşın, burada bulunan Anadolu ve Rumeli hisarları önceleri bostancı ocağına bağlı değildi. Ancak 17. yüzyılda Kazakların Boğaziçi'ne yönelik saldırıları üzerine Boğaziçi'nin savunulması için yeni tedbirlerin alınması zarurî olmuştu. Kazakların, özellikle 4 L. 1033/20 Temmuz 1624 tarihinde yaptıkları ve o tarihe kadar Boğaziçi'ne yönelik olarak yapılmış olanların en cüretkârı olan bu saldırının[1752] hemen ardından boğaz savunmasına ilişkin bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan birisi, saldırı sonrası ilk mevacip dönemi olan Masar 1034/EKA. 1624 döneminde Rumelihisarı[1753] ve Masar 1038/EEK. 1628 döneminde ise Anadoluhisarı'ndaki topçuların[1754] 19 ve 20. bölükleri olarak bostancı ocağı teşkilâtına dahil edilmesiydi. Bu hisarların bostancıbaşına bağlanması, bu tür saldırılarda boğazdaki bahçelerde bulunan bostancılarla koordineli olarak boğazın güvenliğinin sağlanması için de makul bir tedbirdi. Nitekim, Kazak saldırılarına daha boğazın girişinde karşı koymak için, Kaptan Vezir Receb Paşa ile Kuzuoğlu Ali Ağa'nın *"re'y-i tedbîrleri ile"*[1755] IV. Murad zamanında Rumeli ve Anadolu kavakları tarafına yeni kaleler yaptırılmıştır[1756]. O tarihe kadar boğazın güvenliği, boğazın Karadeniz'e yakın kısmının Anadolu yakasında bulunan ve boğazın en eski kalelerinden biri olan Anadolukavağı'ndaki Yoros kalesi neferlerince sağlanırdı. Bu kalede 18. yüzyılda bostancılar görevlendirilmişlerdir. Başlarında bir kale

[1748] Silâhdar, *Tarih*, II, 487.
[1749] *Zübde-i Vekayiât*, s. 409.
[1750] *Aynı eser,* s. 448.
[1751] *Aynı eser,* s. 614.
[1752] Kâtip Çelebi, *Fezleke,* İstanbul 1287, II, 61; Naima, Kazakların bu saldırıyı 150 şaykalık bir donanmayla gerçekleştirdiğini nakletmektedir (*Tarih,* II, 341).
[1753] BOA, *MAD,* nr. 7240, s. 136.
[1754] BOA, *MAD,* nr. 6580, s. 53.
[1755] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1996, I, 197.
[1756] *Nuhbe,* s. 58; Albert Gabriel, *İstanbul Türk Kaleleri,* çev. Alp Ilgaz, İstanbul (Tarihsiz), s. 123.

ustasının bulunduğu Yoros kalesindeki bostancılar için burada odalar, cami, mutfak gibi yapılar inşa edilmişti[1757].

Bu olaydan sonra Yeniköy'de yeniçeri ocağından bir kısım neferler *"bir evde kulluk"* etmeye ve *"her gice bostâncıbaşı kayığıyla gelüp hıfz u hırâset"* etmeye başlamıştı. Yine boğazın dışındaki Terkoz kalesinde ve Uskumru çayırında *"cümle yeniçeri oturakları ve korucıları çadırlarını kurup altı ay muhâfaza"* beklemişlerdi[1758].

Boğazın takviye edilmesini zarurî kılan bir diğer faktör ise, 18. yüzyılın başından itibaren kendisini hissetiren ve bu yüzyılın sonunda tehlikeli bir hal alan Rus baskı ve tehdidiydi. Bu tarihte *"Bahr-i siyâh boğazının iktizâ-yı vakt ü hâle göre muhâfazası ehemm-i umûrdan"* sayılmış, bu amaca yönelik olarak boğazın *"dâhil ve hâricinde vâki' olan kılâ'-ı atîka ve cedîdenin ta'mîr ve termîmi ve iktizâ eden neferâtının tertîb ve tetmîmi esbâbına bu esnâda teşebbüs"* edilmiştir[1759]. Bu amaca yönelik olarak, 1186/1772 yılında boğazın Karadeniz'e yakın olan kavaklarla fenerler arasına yeni tabyalar inşa edilmiş ve buralara bostancılar yerleştirilmiştir. Her birisine 20'şer bostancının yerleştirildiği bu tabyalara birer bölükbaşı tayin edilmiştir[1760]. Buradaki bostancıların görevi gece gündüz tabyalarında kalarak, boğazın muhafazasında bulunmaktı[1761].

1187/1774 yılına gelindiğinde, boğazın girişine yakın Anadolu ve Rumeli kıyılarında bazısı tamir, bazısı yeniden inşa edilen kaleleri muhafaza etmeleri için yeni *"yerlü neferâtı"*, cebeci, bostancı ve topçular tayin edilmişti. Ancak bunların masrafları çok olması, mevsimin de kış olması ve kış mevsiminde herhangi bir tehlikenin söz konusu olamayacağı düşüncesiyle kalelere yerleştirilmesi işlemi ertelenmişti[1762]. 1202/1787'de ise bu kalelere tahsis edilen *"yerlü neferâtın"* ihtiyaç duyulandan az olmasından dolayı *"bahr-ı siyâh muhâfızı"* Vezir Mustafa Paşa'nın arzı üzerine *"ber muktezâ-yı vakt ü hâl"* yeni müstahfızlar tayin edilmiştir. Buna göre Rumelifeneri'ne 6, Garipçe'ye 7, Liman-ı Kebir'e 5, Poyraz'a 7, Anadolufeneri'ne 5 mustahfız tayin edilmiş ve kendilerine 23 yerin mukataat gelirinden ulufe tahsis edilmiştir[1763]. Yine, 1202/1788'de inşa edilen Telli Dalyan tabyasına 29, Yuşa

---

[1757] BOA, C.AS, nr. 2189 (Gurre-i Ra. 1179/18 Ağustos 1765).
[1758] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 196.
[1759] *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i,* s. 128; Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakā'ikü'l-Ahbâr,* haz. Mücteba İlgürel, İstanbul 1978, s. 214; *Kethüda Said Efendi Tarihi,* s. 84-85.
[1760] BOA, C.AS, nr. 15772 (3 R. sene 1186/4 Temmuz 1772); BOA, C.AS, nr. 41028 (11 L. 1186/5 Ocak 1773).
[1761] Gece gündüz sürekli burada kalan neferlere ihtiyaç duydukları eşyalar da verilmiştir. Her iki tabyadaki bostancılara mutfak eşyası olarak 4 büyük tencere, 8 karavana, 2 tabya, 2'şer kevgir, 1'er büyük ve 1'er küçük kepçe, 2 küçük tepsi, aylık 20 kıyye zeytin yağı, aylık 10 kıyye şem'a yağı, aylık 30 çeki odun, 2 oturtma (اوتورتمه) ve 2 su kırbası verilmiştir (BOA, C.AS, nr. 41374, 5 S. 1186/8 Mayıs 1772).
[1762] BOA, C.ML, nr. 21227 (22 Za. 1187/4 Şubat 1774). 23 C. 1207/5 Şubat 1793'te de Garipçe'ye 4 ve Anadolufeneri'ne 5 mustahfız tayin edildiği hakkında bk. BOA, *KK*, nr. 261/14, s. 291.
[1763] BOA, *KK*, nr. 261/14, s. 199 (8 S. 1202/19 Kasım 1787).

tabyasına ise 30 nefer atanmıştır[1764]. Bu kalelerin su yollarının tamir ve bakımı için de 3 su yolcu nefer tayin edilmiştir[1765]. Zamanla buralardaki nefer ve idareci sayısı artırılmıştır[1766].

18. yüzyılın sonlarına doğru (Masar 1207/EEK. 1792 döneminde) Rumelihisarı ve Anadoluhisarı bölüklerinde bir takım değişiklikler yapılmıştır. Bu tarihe kadar bu iki bölüğün kadrolarında bulunanlar bahçe, kale topçuları ve sonraları emeklilerin (mütekaidlerin) de eklenmesiyle üç grup hâlinde bulunur, sayıları da 100-140 arasında değişirdi. Ancak bu dönemden itibaren bu bölükler kendi aralarında çok sayıda *"cemâ'at"* ve *"tertîb"*e ayrılmıştır. Masar 1206/EEK. 1791'de Anadoluhisarı'nda toplam 139 neferi olan *"Bölük-i kal'a-yı Boğazkesen der cânib-i Anatolı"* ve *"Topcıyân-ı atîk-i kal'a-yı mezkûr"* bulunmaktadır. Bu bölükte ayrıca 4 cemaat daha yer almaktadır. Bu cemaatlerden birincisi *"Cemâ'at-ı tertîb-i zâbitân-ı topcıyân-ı cedîd-i kal'a-yı mezkûr"* olup, toplam 104 neferi olan 25 tertibe ayrılmıştır[1767]. 10 tertibe ayrılmış olan ikinci cemaat *"Cemâ'at-ı tertîb-i humburaciyân-ı cedîd-i kal'a-yı mezbûr"* olup 34 nefer[1768]; üçüncü cemaat olan *"Cemâ'at-i tertîb-i cebeciyân-ı kal'a-yı mezkûr"*da 6 nefer[1769] ve dördüncü cemaat olan *"Cemâ'at-ı tabl-ı kal'a-yı mezkûr"*da ise 3 nefer[1770] bulunmaktadır. Böylece yeni yapılanma sonrası Anadoluhisarı'nın nefer sayısı 286'ya, bir başka deyişle eskisinin yaklaşık olarak iki katına çıkmıştır.

Yine, Anadolu yakasındaki Yuşa Tabyası da, Masar 1206/EEK. 1791'de tahkim edilmiştir. *"Cemâ'at-ı tertîb-i zâbitân-ı ma'a topcıyân-ı cedîd-i kal'a-yı Tabya-ı Yuşa' der cânib-i Anatolı"* adıyla geçen buradaki tabyanın 6 kişilik idarî kadrosu bulunmaktadır. Kendi arasında 4 cemaate ayrılan Yuşa Tabyası'nın birinci cemaati *"topcıyân"* cemaati olup toplam nefer sayısı 127 olan 31 tertibe ayrılmıştır[1771]. İkinci cemaat olan *"humburaciyân"* cemaati kendi arasında 10 tertibe ayrılmış ve bu tertiplerde toplam 42 nefer bulunmaktadır. Üçüncü cemaat 6 neferli *"cebeciyân"*, dördüncü cemaat ise 6 neferi olan *"cemâ'at-ı ... tabl-ı kal'a-yı mezkûr"*dur[1772].

[1764] Bu neferler *"Mustahfızân-ı topcıyân-ı yerlüyân"* olarak ifade edilmiştir (BOA, *KK*, nr. 261/14, s. 108, Selh-i C. 1202/6 Nisan 1788). Yine bk. BOA, C.AS, nr. 44904 (24 N. 1209/14 Nisan 1795).

[1765] BOA, *KK*, nr. 261/14, s. 131 (15 Ra. 1200/16 Şubat 1786).

[1766] Bu bağlamda Anadolufeneri'ne ve Revancık'a, 6 L. 1200/12 Ağustos 1786'da (BOA, *KK*, nr. 261/14, s. 150) ve 18 L. 1200/14 Ağustos 1786'da (BOA, *KK*, nr. 261/14, s. 150) atamalar yapılmıştır. Bu kale ve tabyaların ustaları Rumeli ve Anadolu kavakları kalelerindeki bostancılar arasından seçilip atandığından dolayı, buradaki neferler de bostancı sayılmıştır (*Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakā'ikü'l-Ahbâr,* s. 214; BOA, C.AS, nr. 41374 (5 S. 1186/8 Mayıs 1772).

[1767] BOA, *MAD*, nr. 17611, s. 53-63.

[1768] BOA, *MAD*, nr. 17611, s. 65-68.

[1769] BOA, *MAD*, nr. 17611, s. 69.

[1770] BOA, *MAD*, nr. 17611, s. 69.

[1771] BOA, *MAD*, nr. 17611, s. 70-85.

[1772] BOA, *MAD*, nr. 17611, s. 82-86.

Boğazın Anadolu yakasıyla beraber Rumeli yakası da tahkim edilmiş, Anadolu yakasındaki yapılanma Rumeli yakasına da uygulanmıştır. *"Bölük-i kal'a-yı Boğazkesen der cânib-i Rum-ili"* adıyla yeniden teşkilâtlandırılan Rumelihisarı'ndaki bölüğün bünyesinde 52'si aktif, 5 emekli toplam 57 nefer bulunmaktadır[1773]. Bunun haricinde bölüğe bağlı 4 cemaat bulunmakta olup, bunlar kendi aralarında *"tertîb"*lere ayrılmışlardır. İlk cemaat *"Cemâ'at-ı tertîb-i zâbitân ma'a topcıyân-ı cedîd-i kal'a-yı mezkûr"* olup 25 tertibe ayrılmış ve her tertip ise *"Top-ı mîr Ali 1", "Top-ı mîr Ali 2"* şeklinde tanzim edilmiştir. Bu cemaatte toplam 96 nefer bulunmaktadır[1774]. İkinci cemaat olan ve toplam 32 neferi bulunan *"Cemâ'at-ı tertîb-i humburaciyân-ı cedîd-i kal'a-yı mezbûr"* ise *"tertîb-i humbura 1", "tertîb-i humbura 2"* şeklinde 8 tertibe ayrılmıştır[1775]. Üçüncü cemaat 5 neferi olan *"Cemâ'at-i tertîb-i cebeciyân-ı kal'a-yı mezkûr"*[1776] ve dördüncü cemaat ise 2 neferli "*Cemâ'at-ı tabl-ı kal'a-yı mezkûr"* dur[1777].

Yine, Rumelihisarı'nın kuzeyinde, boğazın Karadeniz'e yakın ve Yuşa Tabyası'nın karşısındaki bir yere Telli Tabyası adıyla yeni bir tabya inşa edilip buraya yeni neferler yerleştirilmiştir. Neferler, *"Cemâ'at-ı tertîb-i zâbitân-ı ma'a tobciyân-ı cedîd-i kal'a-yı tabya-ı Telli der cânib-i Rûm-ili"* başlığı altında 23 gruba taksim edilmişti. İlk grupta *"kethüdâ, sertopî, mu'allem bölük başı, kâtib-i neferî"* gibi cemaatin idarî kadrosu yer almıştır. Toplam 96 nefer bulunan bu tabyada yine *"Cemâ'at-i tertîb-i kal'a-yı mezbûr"* başlığı altında 13 nefer daha bulunmaktadır[1778]. Böylece bu yeni nizamla, Anadolu ve Rumeli hisarları ile Yuşa ve Telli tabyalarının nefer sayısı, top ve mühimmat miktarı artırılmıştır.

1209/1795 yılına gelindiğinde, boğazdaki kale ve tabyaların çok sayıda bostancıyla takviye edildiği görülmektedir. Buraları korumak için atanan 111 neferin 13'ü Anadolufeneri kalesine, 20'si Poyraz limanı kalesine, 13'ü Liman-ı Kebîr tabyasına, 29'u Rumelifeneri kalesine ve 36'sı ise Bağdadcık-ı Kilyos kalesine tayin edilmiştir. Bu kalelerden Anadolufeneri, Rumelifeneri, Poyraz limanı kaleleri ile Büyük liman tabyası diğerlerine göre daha uzak olduğundan, buralara gönderilen 75 neferin yevmiyelerine 10'ar akça zam yapılarak onbaşılarının yevmiyesi 60'şar akçaya, neferlerinin yevmiyeleri ekmek parası (*nân bahâ*) ile birlikte 56'şar akçaya çıkartılmıştır. Bu neferlere ulufeleri 3 ayda bir verilmesi

[1773] BOA, *MAD*, nr. 17607, s. 4-5.
[1774] BOA, *MAD*, nr. 17607, s. 5-14.
[1775] BOA, *MAD*, nr. 17607, s. 15-17.
[1776] BOA, *MAD*, nr. 17607, s. 18.
[1777] BOA, *MAD*, nr. 17607, s. 18.
[1778] BOA, *MAD*, nr. 17607, s. 19-29.

kararlaştırılmış ve bu meblağ eski ocaklıkları olan İstanbul, Edirne, Filibe, Manastır, Yenişehir ve Gelibolu cizyesi malından karşılanmıştır[1779].

Yeni düzenlemeye göre boğazın savunma tertibatı ise şöyleydi: Bütün kalelerdeki neferler, gece gündüz kale ve tabyalarında kalacaklardı. Her gece 4'er mustahfız, 2'si gece yarısına kadar, 2'si de gece yarısından sabaha kadar sırayla nöbet yerinde bulunacaktı. Gece boğaza yabancı bir geminin yaklaşması üzerine oraya en yakın kale olan Rumelifeneri kalesindekiler havai fişeklerle diğer kalelere haber verecekti. Bu işaret üzerine boğazın hemen dışında olan Revancık kalesinin dizdar ve mustahfızları teyakkuza geçerken, diğer kalelerdekiler de birbirini haberdar edecekti. Anadolu ve Rumeli kavakları kalelerindeki neferler ise topların fitillerini hazırlayıp gelen gemileri gözetleyecekti. Eğer gemiler içeri girmeye teşebbüs ederse sadece bu iki kaleden top atılıp batırılacak, batırılmaya muvaffak olunamayacaksa bile, geri gitmeleri sağlanacaktı. Şayet yabancı gemiler boğaza girme niyetinde olmayıp, boğazın girişindeki Karataş'ta demirleyecekse kendilerine ateş edilmeyecek, fitiller hazır bir şekilde gözlenecekti. Bu gibi durumlarda kalelerdeki müstahfızlar da topçulara yardım etmek ve top imalinde görev almak mecburiyetindeydi. Zira, onların yevmiyelerinin topçuların yevmiyeleri ile aynı olması, ihtiyaç anında onlar gibi hizmet etmelerini sağlamak içindi[1780]. Yine bu kalelerde bulunan topların imal ve idare edilmesine bostancılar da yardım ederdi. Bu hizmetlerinin ücreti duruma göre bazen hazine tarafından, bazense bostancı ocağı tarafından ödenirdi[1781].

Boğaziçi'ndeki kaleler dışında bostancılar, ihtiyaç hâlinde ülkenin değişik yerlerindeki kalelerde de görevlendirilmişlerdir. Söz gelimi bunlardan biri olan Varna Kalesi'ne N 1187/Kasım 1773'te düşman saldırmış ve saldırıları püskürtülmüş, düşmanın bütün top ve cephaneleri zapt edilmiştir. Kalenin muhtemel saldırılara karşı tahkim ve takviyesi için 7 N 1187/22 Kasım 1773'te İstanbul'dan acil olarak gemilerle yeniçeri, cebeci ve topçularla beraber 1000 bostancı da gönderilmiştir[1782]. Varna kalesinin savunması hizmetinde bulunan bu bostancılara ve zabitlerine masraflarını karşılamak için 8400 kuruş verilmiştir[1783]. Bostancıbaşının isteği üzere buradaki bostancıların durum ve sayıları hakkında belli aralıklarla rapor verilmiştir. 3 R 1188/13 Haziran 1774 tarihli raporda Varna Kalesi'nde bulunan bostancıların 20'sinin öldüğü, 61'inin ise firar ettiği bildirilince, bu 81 bostancının

[1779] BOA, C.AS, nr. 44904 (24 N. 1209/14 Nisan 1795).
[1780] *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakā'ikü'l-Ahbâr,* s. 215.
[1781] BOA, C.AS, nr. 41283 (9 Za. 1205/10 Temmuz 1791).
[1782] BOA, C.AS, nr. 40394 (15 N. 1187/30 Kasım 1773); *Mehmed Hasib Rûznâmesi* (H. 1182-1195/M. 1768-1781), haz. Süleyman Göksu, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1993, s. 35.
[1783] BOA, C.ML, nr. 21251 (5 Z. 1187/17 Şubat 1774).

ulufeleri kesilip, hazine-mande edilmiştir[1784]. 1188/1774 yılında ise, bu sefer Özi Kalesi'nin muhafazası için Edirne bostancıbaşısı ile İstanbul bostancıları hasekisi aracılığı ile Edirne civarında bostancı kadroları için toplanan 1000 nefer, Begos iskelesinden gemilerle alınıp, Özi Kalesine sevk edilmiştir[1785].

9.6. Yangın Söndürme

Her ne kadar 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupalı seyyahlar İstanbul'u savaş ve istila görmemiş mutlu bir şehir olarak tanımlamışlarsa da, gerçek hiç de tanımlandığı gibi değildi. Zira başta yangın olmak üzere İstanbul için salgın hastalıklar, deprem ve çekirge istilası gibi felaketler büyük çapta kayıplara neden olabilmekteydi[1786]. Bunlar arasında yangınlar tütün içme alışkanlığı; kalafat, mumhane, şemhane ve kereste dükkânlarındaki dikkatsizlik ve kazalar sonrası yanıcı maddelerin tutuşması; kapıkullarının şehri yağmalamak için kasdî olarak yangın çıkarması gibi sebeplerle başlayan yangınlar ahşap evler ve dar sokaklar yüzünden kısa sürede büyük bir felakete dönüşebilmekteydi.

Ev ve diğer binaların büyük kısmının ahşaptan yapıldığı İstanbul'da, Osmanlılar döneminde defalarca yangın yaşamış olan başkent halkının, yangına dayanıklı kargir evler yapmayışının bazı sebepleri vardı. Bunların başında, yangın felâketinden sonra İstanbul için en yıkıcı ikinci unsur olan deprem korkusu gelirdi. Ahşaptan yapılan evlerin tercih edilmesinin en başta gelen sebebi, bir deprem vukuunda kargir binalara göre daha az can kaybına neden olmasıydı. Bir diğer sebep ise, Müslüman Türk halkının hayata bakış açısı ile ilgili olup, fani bir varlığın kalıcı bir yapıda barınmasının doğru olamayacağı düşüncesiydi. Yangın sonrası yeniden başlayan yapılaşmanın, aksini emreden fermanlara rağmen daracık sokakların, birbirine sokulmuş evler hâlinde yeniden ortaya çıkması, yapılaşmada geniş yol ve caddelere yer verilmemesi ve kargir binaların yapılmamasında bu düşünce de etkili olmuştur[1787]. Yine, ahşap binaların kargir binalara göre daha çabuk ve daha az masrafla yapılabilir olması, yapıda ahşap malzemenin yaygın olarak kullanılmasına sebep olan bir diğer faktördü[1788]. İstanbul'da yaşayanların inşaat malzemesi konusundaki bu tercihi şehirde sık sık tahripkâr yangınların meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Bunların belli başlıları şunlardır:

[1784] BOA, C.AS, nr. 13225.
[1785] BOA, C.AS, nr. 42940 (26 M. 1188/8 Nisan 1774).
[1786] Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası,* s. 371-373 ve 526-528.
[1787] Beşir Ayvazoğlu, *Kuğunun Son Şarkısı,* İstanbul 1999, s. 43.
[1788] Thevenot, *1655-1656'da Türkiye,* s. 72.

976/1568 yılında İstanbul'da bir gün bir gece süren yangında, yeniçeri ağası Hasan Ağa hasta olduğundan yeniçerilerin başında bulunamamış ve yeniçeriler de kendi dertlerine düştüklerinden yangının söndürülmesinde çalışmamışlar ve bunun sonucunda halk yangından büyük zarar görmüştür[1789]. 977/1569'da, II. Selim devrinde 7 gün süren yangında neredeyse şehirdeki bütün evler yanmıştır[1790].

L. 978/Mart 1571 tarihinde ise İstanbul'da çıkan yangının söndürülmesinde acemi oğlanlar ve bostancılar görevlendirilmiştir. Yangının söndürülmesinde gösterdikleri gayret sonucu 150 acemi oğlan ve 150 bostancı kapıya çıkarılarak terfi ettirilmişlerdir[1791]. B. 979/Kasım 1571 tarihinde çıkan *"ihrâk-i azîme"*de yaşananlar, 976/1568 yılındaki yangında yaşananlardan farklı değildi. Yahudi mahallesindeki bir evde çıkan yangının *"ale't-tevâlî"* 7 gün 7 gece sürmesinde, Yeniçeri Ağası Cafer Ağa'nın yataktan kalkamayacak kadar hasta olması sebebiyle, yeniçeriler *"ağasız itfâ'-ı âteşe mukayyed"* olmamıştı. Bunun üzerine yerine Büyük Mirâhur Siyavuş Paşa atanmış, onun gayretleriyle yangın kısa bir zamanda söndürülmüştü. Bununla birlikte yangın İstanbul halkına ve *"husûsâ evkāf-ı müslimîne hasâret-i külliye"*ye sebep olmuştur[1792].

21 Ca. 997/7 Nisan 1589 tarihinde *"nâgehânî kazâ-yı âsumânî gibi"* çıkan yangın *"nâ-insâf tâ'ifenün sû-i a'mâli ve mazlûmlarun sûz-i derûnı ve dûd-ı âhı âlemi yakup ve yıkup ehl-i sûkün ekâzibiyle cem' ü derc olan metâ' ve erzâkı bi'l-küllîye"* yanmış, 24 saat süren yangında iki bezzezistanın etrafı, Yahudi mahalleleri ve Bit pazarından Ahmed Paşa Hamamı'na kadar varan sahada çok sayıda bina yanmıştı. Eskiden beri yangın söndümeye koşan yeniçerilerin bu yangında ihmalkâr davranmaları yüzünden yangının zayiatı büyük olmuş, *"evkaf ve hayrât"* viran olmuştur. Bu yangından yaklaşık iki ay sonra (Evasıt-ı Ş. 997/25 Haziran-3 Temmuz 1589) bu sefer Tahtakale'de çıkan yangına yeniçerilerin hemen müdahale etmesi üzerine yangın büyümeden önlenmiştir[1793].

Ca. 998/Mart 1590 tarihinde çıkan yangın, yangınların bazen "*çıkmaktan*" ziyade "*çıkarıldığını*" da göstermektedir. Bu tarihte yeniçeri ocağına devşirilecek çocukların seçimi için yapılan görevlendirmelerde yaşanan suistimallerden dolayı ocak ağası Mahmud Ağa ve kethüdası azledilmiş, yerine mirialem Saatçı Hasan Ağa yeniçeri ağası yapılmıştı. Ancak onun ocağa ağa olmasının uğursuzluk getirdiği düşüncesinin oluşması için birbiri ardına yangınlar

[1789] *Tarih-i Selânikî,* I, 76-77.
[1790] "Demetrius Cantımır, Histoire de l'Empire Ottoman, s. 5"ten naklen bk. Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası,* s. 527.
[1791] BOA, *MD*, nr. 12, s. 58, h. 125 (5 L. 978/2 Mart 1571).
[1792] *Nuhbe,* s. 329.
[1793] *Tarih-i Selânikî,* I, 213.

çıkarılmıştır. Bu yangınlarda Karaman Pazarı'ndaki Semerciler, arkasında Saraçhane yanmış, bu olaylarda dahli olduğu iddiasıyla Mahmud Ağa şehir dışındaki çiftliğine sürülmüştür[1794].

N 999/Temmuz 1591 tarihinde Tophane'de çıkan yangın yeniçerilerin müdahalesiyle söndürülmüştür[1795]. Evasıt-ı B. 1000/23 Nisan-1 Mayıs 1592 tarihinde bu sefer Büyük Ayasofya civarında bulunan Üsküplü yakınında yangın çıkmıştır. Burada bulunan Kurd Kethüda'nın evindeki otluktan çıkan yangın kısa sürede yayılmış, çok sayıda evin yanmasına ve büyük zayiatın meydana gelmesine sebep olmuştur[1796]. 8 N 1001/8 Haziran 1593'te Saraçhane'nin başında bulunan haffaflardan çıkan yangında Saraçhane'nin yarısıyla beraber Semerciler, Büyük Karaman Pazarı, Mücellidler, Keçeciler ve At pazarı tamamen yanmıştır[1797]. 1002/1594 senesinin Kurban Bayramı gecesi Sinan Paşa türbesi evkafından olan Yenihan'da çıkan yangın, acil müdahele ile büyümeden söndürülmüştür[1798].

Evahir-i Ra 1003/4-13 Aralık 1594'te Büyük Ayasofya yakınındaki çarşıda meydana gelen yangında çok sayıda ev ve dükkân yanmıştır[1799]. 2 L. 1004/30 Mayıs 1596 gecesi, Galata'daki gemi malzemelerinin bulunduğu dükkân ve odalarda meydana gelen yangını söndürmeye yeniçeriler ve vüzera varıncaya kadar çok sayıda bina yanmıştı. Galata hisarının engel teşkil etmesi üzerine yangın daha fazla yayılmamış, dolayısıyla *"yeniçeri gaddârları ve sâ'ir evbâşın"* yağmada bulunmasına imkân olmamıştır. Yangın esnasında Subaşı Rıdvan Çavuş'un evi yağmalanmıştır. Bu yağma ve yangın, Ramazanda şarap içenlerin cezalandırılması, meyhanelerin kapatılması ve bayramda salıncak panayırının açılmasının yasaklanması üzerine, subaşıdan intikam için *"eşkiya"* takımınca çıkarılmıştı[1800].

Evasıt-ı L. 1004/8-17 Temmuz 1596 Cuma günü kuşluk vaktinde, mirî şemhanede sefer için neft ve kükürt karıştırılıp *"şem'-i bâd"* yapılırken, ateş alevlenmiş ve o esnada barutun terbiye edildiği tüfenkçilere sıçraması üzerine yangın büyümüştü. Yangının oduncular kapısı dahilindeki demircilerden çevreye yayılması üzerine bıçkıcılar, kutucular, haffaflar, Mehterhane-i alem kârhanesi kül olmuştur. Gündüz meydana gelen bu yangın esnasında yeniçeriler her ne kadar yağmada bulunmamışlarsa da, başlangıçta yangını söndürmeye de yanaşmamışlardır. Bunun üzerine, Bostancıbaşı Ferhad Ağa bostancıları organize edip

[1794] *Tarih-i Selânikî,* I, 221.
[1795] *Aynı eser,* s. 246.
[1796] *Aynı eser,* s. 269.
[1797] *Aynı eser,* s. 316.
[1798] *Aynı eser,* s. 385.
[1799] *Aynı eser,* s. 416.
[1800] *Tarih-i Selânikî,* II, 601.

yangını söndürmeye başlamaları üzerine onlar da yardıma gelmiş ve yangın söndürülmüştür[1801].

Evahir-i Ra 1005/12-21 Kasım 1596'da Rüstem Paşa sarayı yakınındaki Mehmed Kethüda Camii civarında meydana gelen yangın, gündüz olmasından Vezir Hasan Paşa, hizmetkârları ve halkın yardımıyla büyümeden engellenmiştir[1802]. 2 C. 1006/10 Ocak 1598 günü ikindi namazı esnasında yeniçeri odaları yakınında bulunan evlerde meydana gelen yangında yaşanan yağmada *"cüz'î nesneden küllî hasaret"* meydana gelmiş ve yangın ancak akşam üzeri söndürülebilmişti[1803].

22 N 1006/28 Nisan 1598 gecesi teravih namazı vaktinde Büyük Karaman Pazarı yakınındaki semercilerden çıkan yangında çok sayıda dükkân yanmış, bu esnada *"yağmacı yeniçeri tâ'ifesi çok yere dest urup, harâb u yebâb eyleyüp, târâc u tâlân"* etmiştir[1804]. 22 B. 1007/18 Şubat 1599'da Saraçhane'de çıkan yangın yeniçeri ağası ve diğer görevlilerin müdahalesi üzerine büyümeden önlenmiştir[1805]. 14 M. 1015/22 Mayıs 1606'da, Yahudikapı'da meydana gelen yangında Hoca Hanı ve Hocapaşa hamamına varıncaya kadar, bütün mahalle ve sokaklar yanmıştır[1806]. 14 Ekim 1607'de çıkan yangındaysa 3000 ev yanmış; yeniçeri ağası ve emrindeki yeniçerilerle baltacıların yangının söndürülmesinde şehir halkına yardımcı olmasına rağmen yangın söndürülememişti[1807].

İbtida-i Ca. 1018/2 Ağustos 1609 tarihinde, Tahtakale'deki Yahudi mahallesinde *"vakt-i şafi"*de çıkan yangın iki koldan şiddetli rüzgarın da etkisiyle Uzunçarşı'ya doğru hızla ilerlemişti. Kuşluk vaktinde Eski Saray ve Uzunçarşı'ya, öğle vakti Süleymaniye'ye, bir taraftan da Mercan Çarşısı, Sırt Hamamı, Bezistan-ı atik ve cedid'e kadar uzanmış olan yangın, bu binaların kârgir oluşu dolayısıyla burada kalmıştı. Sipahi çarşısı, Mutafcılar, Kuyumcular, Gönderciler, Tavuk Pazarı ve Ali Paşa Camisi yakınında etkili olan yangını söndürmek amacıyla yapılan çalışmalara nezaret etmek için Üsküdar'da bulunan veziriazam Murad Paşa Âsitane'ye geçmişti. Vezirler, yeniçeri ağası ve emrindeki yeniçeriler, bostancıbaşı ve emrindeki acemi oğlanları, cebeciler ve topçular yangını söndürmek için uğraştılar. Saray-ı atik duvarlarının saçaklarını, Sultan Bayezid Han evkafından olan Bakırcılardaki Bit Pazarı, Mahmud Paşa çarsısı ve Yahudi mahallesini tamamen yakan bu

[1801] *Tarih-i Selânikî,* II, 604.
[1802] *Aynı eser,* s. 640.
[1803] *Aynı eser,* s. 722.
[1804] *Aynı eser,* s. 739-740.
[1805] *Aynı eser,* s. 795-6.
[1806] *Nuhbe,* s. 649. Naima'ya göre ise bu yangın 10 M. 1015/18 Mayıs 1606 tarihinde meydana gelmiştir (*Tarih,* I, 461).
[1807] G. Lithgow, *The Total Discourse,* s. 138 ve Sandays, *Sandays' Travailes,* s. 29'dan naklen, bk. Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası,* s. 527.

yangın ikindi vakti üzeri Mahmut Paşa ve Silivri mahallesi civarında zorlukla söndürülmüştür. Yangın sonrası veziriazam Üsküdar'a dönerken, yeniçeri zabitleri neferleriyle birlikte yangın mahallinde nöbet tutmuş, turnacıbaşı, İstanbul ağası ve solakbaşılar asayişi sağlamışlardır[1808].

27 S. 1043/2 Eylül 1633 yılında çıkan yangın büyük bir felâkete yol açmış ve 70000 evin kül olmasına sebep olmuştu[1809]. Cebe Ali kapısı dışında bir kalafatçı funda yakıp gemi kalafatlarken şiddetli poyrazdan dolayı başlayan yangın yandaki kayıkhanelere sıçrayarak büyümüş, üç gün üç gece sürmüş ve şehrin yarısına yakınını yok etmiştir. Yeniçerilerle beraber çok sayıda bostancının (*"bî-had bostâncı"*) gayret ettiği yangını söndürme faaliyetlerine padişah bizzat nezaret etmiştir. Yangının söndürülmesinden sonra, kahvehanelerde artan dedikodular üzerine, önce İstanbul'daki kahvehaneler kapatılmış ve bazısı yıkılmış, sonraları bu yasak ülkenin diğer yerlerine de teşmil edilmişti. Kahvehanelerin kapatılmasından sonra tütünün içilmesi de yasaklanmış, içenlerin idam edileceği bildirilmişti. Devrin "*zürefâsı*" bu olayı *"Zararsız bir duhân hakkında neyler bunca dikkatler/Duhân-ı âh-ı mazlûmânı men' iylemek hüner oldur"* beytiyle zımnen eleştirmişti[1810].

13 Ca. 1047/3 Ekim 1637'de Balat kapısı dışındaki mumhanelerden çıkan yangın ertesi gün öğleye kadar sürmüştür[1811]. 13 C. 1050/30 Eylül 1640 tarihinde[1812] çıkan yangında Balat, Fener, Fethiye, Dıraman, Çukurbostan ve Sultan Selim Camii civarındaki yerler etkilenmiştir. Yangın çıktığında vezirler, yeniçeri ağası ve emrindeki yeniçeriler, bostancılar ve öteki kapı halkı işbirliği yaparak, yangını söndürmeye gayret göstermiş, ancak rüzgarın şiddetinden dolayı büyüyen yangın 24 saat sonra söndürülebilmiştir. Yangının söndürülmesine padişah da bizzat nezaret etmiştir. Ra 1051/Haziran 1641 tarihinde Eski odalar yakınındaki Kurşunlu Türbe civarında vezir Ahmed Paşa Sarayı'nda gece çıkan yangın, vezirlerin ve yeniçerilerin gayretiyle söndürülmüş, sabah vaktinde söndürülebilen yangında saray tamamen yanmıştır[1813]. 20 N 1051/23 Aralık 1641'de bu sefer Fenerkapısı'nda gece yarısı çıkan yangın, vükela-yı devlet, veziriazam, yeniçeri ağası, emrindeki ocak zabit ve yeniçerilerle birlikte bostancıların da yardımıyla söndürülmüştür[1814].

[1808] *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 554.

[1809] Henry Blunt, *A Voyage into the Levant*, s. 25'ten naklen Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası*, s. 526-528.

[1810] Naima, bu yangının tarihi için söylediği *"Oldı bin kırk üçde ihrâk-ı kebîr"* mısraı lafzen ve manen olayı tasvir ettiğini söylemektedir (*Tarih,* III, 158-161). Yine bk. *Mecelle-i Umur-i Belediyye,* III, 1187.

[1811] Naima, *Tarih,* III, 434.

[1812] Kâtip Çelebi (*Fezleke,* II, 223)'ye göre 13 C'de, Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi'nin verdiği bilgiye göre ise 14 C'de gece yarısı meydana gelmiştir (*Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1147).

[1813] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1153.

[1814] *Aynı eser,* s. 1160.

2 Ca. 1055/26 Haziran 1645 tarihinde Darbhane yakınındaki Başçı dükkânında meydana gelen yangın rüzgarın etkisiyle çok kısa sürede geniş bir alana yayılmış olup, otuz saat sürmüş ve 30-40 seneden beri ilk defa bu denli tahripkâr bir yangın yaşanmıştır[1815]. Z. 1062/Kasım 1652'de[1816] çıkan yangından 4 sene sonra, 1656'da 8 ay içinde İstanbul'da üç defa büyük yangın olmuş ve 2 Aralık'ta çıkan üçüncü yangında 8000 ev yanmıştır[1817].

19 Za. 1070/ 27 Temmuz 1660'ta, Odun kapısı dışında meydana gelen yangın ertesi günün sabahında, bir ucu Saraçhane'ye, bir ucu Darüddarp'a, Demirkapı'ya ve Unkapanı'na uzanmıştı. O günün akşamına dek Kumkapı, Davudpaşa ve Sarıgöz'e ulaşan yangın, ikinci gecesinde Samatya ve Molla Güranî yakınında durabilmişti. 40 saate yakın süren yangının Demirkapı civarında kuşatmasında kalan ve kurtulmalarına imkân bulunmayan İstanbul halkı, Bostancıbaşı Uzun İbrahim Ağa'nın Hasbahçe'nin kapısını açıp onları içeri almasıyla kurtulmuşlardı[1818].

26 Za. 1070/3 Ağustos 1660 tarihinde çıkan yangın da, önceki yangınlardan daha az tahripkâr değildi. İstanbul'da Ayazmakapı'da çıkan yangının söndürülmesinde, kaymakam paşa, sekbanbaşı ve bostancıbaşı emirlerindeki neferlerle gayret göstermişlerdi. Neferler yangını balta, kanca ve sakalarla teskine çalışmış, ancak muvaffak olamamışlar ve yangın Ağakapısı'na isabet etmek suretiyle kontrolden çıkmıştı. Gittikçe *"âlemsûzlığı"* artan yangın *"alevleri bölük bölük olup ve her bölükleri emr-i Hakla bir semte sülûk idüb ahşama değin Süleymâniye ve Sultan Bâyezid ve Şehzâde semtlerin hâke berâber"* eylemiş, o gece sabaha dek bir taraftan Uzunçarşı, bezzazistan, Mahmud Paşa, Hocapaşa, Tahtakale, Yahudi mahalleleri ve Alay Köşkü'ne yakın yerlerden At Meydanı'na; diğer yandan Unkapanı mahzenlerinden geçip Sultan Mehmed, Yeniçeri odaları ve Molla Gürani'ye kadar varmış ve *"ma'mûreden eser komamış"* ve üçüncü gün ikindi vaktinde ancak sükûn bulmuştu[1819].

19 Ağustos 1672 Cuma günü Üsküdar'da çıkan ve bir saat süren yangın sonunda Üsküdar'ın büyük bir kısmı yanmıştı[1820]. 5 Ca. 1099/8 Mart 1688 tarihinde, İstanbul Balıkpazarı Kapısı dışındaki bir meyhanede çıkan yangın sur üzerinde Valide Sultan Çarşısı'na ulaşmıştı. Sağ taraftan Rüstem Paşa Camii'ne varınca o aralıkta bulunan tahtânî ve kârgir han, mahzen ve dükkânları yakmış, Mısır hasırcıları, Bal kapanı, Uzun Çarşı, Mercan Çarşısı'na kadar uzanmıştı. Sol tarafftan ise Ketenciler'den Mahmud Paşa'ya doğru Alaca

[1815] Naima, *Tarih,* IV, 172-3 (Lütfi, bu yangın için *"Âteş şüden"* (آ تش شدن) diye tarih düşmüştür).
[1816] Naima, *Tarih,*V, 255.
[1817] Thevenot, *1655-1656'da Türkiye,* s. 72.
[1818] *İsa-zâde Târîhi,* s. 64-65.
[1819] Silâhdar, *Tarih*, I, 183-184. Müellif bu yangın için *"Hâneler tûde-i türâb oldı/Kâhlar (کاخلر) mesken-i gurâb oldı"* beytini düşmüştür. Aynı olay için bk. *Abdurrahman Abdi Paşa Vekāyi'nâmesi,* s. 122-123.
[1820] Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar,* I, 169.

Hamam ve etrafı, Boyacılar'dan Yukarı Valide Hanı'na ve İbrahim Paşa Camii yakınlarına kadar olan yerler yanmıştı. Yangının bu kadar zayiat vermesinde kul tayfasının söndürme faaliyetlerine katılmamış olmasının da etkisi olmuştu. Yeniçeri, sipahi ve diğer "*kul tâ'ifesi, 'Sancak-ı Şerîf çıkarub kulı kırmak hoş mıdır*[1821]*, ko yansın şehirli keferesi'* deyip el çekmişlerdi. Her ne kadar vezirler ve ocak ağaları *"dîn gayretidir yoldaşlar"* deyip yardıma teşvik etmişlerse de kul tayfası buna yanaşmamış, yangını söndürme işi canını dişine takarak (*"bezl-i cân"*) çalışan bostancılarla tersanedeki neferlere kalmıştı. Onların gayreti ile yangın ertesi gün öğle sonrası güçlükle söndürülmüş ve bu gayretlerinden dolayı bostancı ve tersane neferleri *"azîm lütfa müstağrak"* olmuşlardı[1822]. Bu yangında yaklaşık olarak 3000 ev yanmıştı[1823].

Ca. 1101/Şubat 1690'da, Tersanede üç anbarlı bir *"kapudane kalyonu"* kalafatlanırken yanması üzerine, yangına tersane halkı, kaymakam paşa, sekbanbaşı ile beraber bostancıbaşı ve neferleri müdahale etmiş, ancak yangın söndürülemediğinden gemi tamamen yanmıştır[1824]. 11 B. 1100/1 Mayıs 1686'da Galata'da meydana gelen yangının söndürülmesinde hizmet eden bostancıbaşı yangında yaralanmıştır. Üç saat süren bu yangının söndürülmesinde bilcümle ocaklı hizmet etmiş ve tulumbalar kullanılmıştır[1825].

3 L. 1104/7 Haziran 1693'teki[1826] yangından birkaç ay sonra, 4 M. 1105/5 Eylül 1693'te bu sefer Ayazmakapı dışında meydana gelen yangın sonrası, keresteye duyulan ihtiyaç artmış ve keresteciler bu fırsattan istifade edip keresteyi diledikleri fiyata satmaya başlamışlardı. Ancak 16 M. 1105/17 Eylül 1693'te çıkan yangın bu sefer tüm kereste dükkânlarını yok etmiştir[1827].

7 N 1150/29 Aralık 1737 gecesi Sütlüce'de meydana gelen yangının söndürülmesinde hizmet eden çok sayıda bostancı yaralanmıştır. Karaağaç bahçesinin 4, Valide Sultan bahçesinin 5, Yusuf Efendi bahçesinin 1, Tersane bahçesinin 5 bostancısı bu yangın sırasında yaralanmıştı. Bir gün sonra bu sefer Balat'ta meydana gelen yangında ise, içinde çok sayıda idarecinin ve tulumbacının bulunduğu 42 bostancı yaralanmıştı[1828]. Ne zaman meydana geldiği belirtilmeyen bir tarihte Yahudi mahallesinde çıkan büyük bir yangını bostancıbaşı ile yeniçeri ağası emrindekilerle birlikte söndürmeye gayret etmişlerdir. Bu söndürme çalışmaları

[1821] Ca. 1099/Mart 1688 tarihinde yaşanan olayı kasdediyorlardı (Silâhdar, *Tarih*, II, 337).
[1822] Silâhdar, *Tarih*, II, 349.
[1823] Du Mont, *A New Voyage to the Levant*, s. 147'den naklen bk. Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası*, s. 527.
[1824] Silâhdar, *Tarih*, II, 488.
[1825] *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr,* s. 338.
[1826] Silâhdar, *Tarih*, II, 701.
[1827] Silâhdar, *aynı eser,* s. 732-733.
[1828] BOA, C.SM, nr. 7055 (13 L. 1150/3 Şubat 1738).

esnasında birkaç bostancı ile yeniçeri bir tızabcı dükkânında gördükleri şişelerdeki tızâbı şarap diye içmiş ve neticede 13'ü zehirlenerek ölmüştür[1829].

İstanbul'da yangın çıktığında bostancıbaşı yeniçeri ağasına refakat ederek yangının büyümesine engel olmaya ve söndürmeye çalışırdı[1830]. Yangın vukuunda, mümkün olabilecek en kısa zamanda ve en az zararla söndürülmesi için, balta ve kanca kullanılırdı. Bu işle görevli olan yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacı, bostancı gibi ocaklara balta ve kanca alınır, alınan bu aletler adı geçen ocaklarda muhafaza edilirdi. Bu malzemeler için hazine tarafından verilen ödenekle cebecibaşı ihtiyaç duyulan miktarda kanca ve baltayı alıp ilgili ocaklara dağıtırdı. Meselâ, cebecibaşının 9 L. 1154/18 Aralık 1741'de verdiği arz üzerine yeniçeri ocağına 1000, cebeci ocağına 300, topçu ocağına 200, top arabacıları ocağına 50, bostancı ocağına 300, divane ve gönüllülere 40, muhzır ağaya 30 olmak üzere toplam 1920 adet balta ile 840 kanca alınıp dağıtılmıştı[1831]. İstenen miktardaki balta, kanca ve diğer mühimmat öncelikle cebeci ocağı stoklarından karşılanırdı[1832]. Baltalar sadece yangın söndürmede kullanılmamış, ihtiyaç duyulduğu zamanlarda donan nehirlerin buzlarının kırılmasında da kullanılmıştır[1833].

Baltaların zamanla eskimesi, kaybolması, zayi olması, kullanılamaz hale gelmesi üzerine bostancı ocağı için yenileri bostancıbaşı tarafından istenirdi. Nitekim, 19 N. 1176/3 Nisan 1763'te ocağa 300 kabzalı balta, bostancıbaşının baltalarının eskime, kaybolma, kırılma ve kullanılamaz hâlde olması gibi sebeplerden dolayı azaldığını arz etmesi üzerine alınmıştır[1834].

Yangınlarla daha etkin mücadele etmek için kullanılan araçlardan birisi de tulumba idi. Çifte ve yekta olarak imal edilen tulumbalar hortumları ile beraber her zaman kullanıma hazır hâlde getirilirdi. Yangın yerine daha çabuk ulaşmak için tulumbalar farklı yerlerde saklanırdı. Bu münasebetle Hasbahçe, İstanbul, Haliç ve Boğaziçi'nin değişik yerlerinde tulumbalar bulundurulurdu[1835]. Hasbahçe'de bostancı ocağında, sofa-i hümâyunda, baltacılar ocağında, kozbekçiler ocağında, Topkapı Sarayı'nın kapısında; Haliç'te, Tersane bahçesinde; Boğaziçi'nde, Beşiktaş Sarayı'nda, Bebek bahçesinde, Ortaköy'de, Kuleli bahçesinde, Kuruçeşme'de, Ayazma ocağında, Haydarpaşa ocağında, Beylerbeyi ocağında, Yahya Efendi'de, Beykoz bahçesinde, Anadolu ve Rumeli kavakları hisarlarında, Mirgün oğlu

[1829] *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 270.
[1830] *Mecelle-i Umûr-i Belediyye,* II, 872; Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul,* I, 150.
[1831] BOA, C. AS, nr. 33178. Yine 28 C. 1177/3 Ocak 1764'te yeniçeri ocağına lâzım olan 200 adet balta ve 200 adet kanca verildiğine dair bk. BOA, C.BLD, nr. 6909.
[1832] BOA, C.BLD, nr. 7570 (13 Za. 1175/5 Haziran 1762); BOA, C.BLD, nr. 6909 (28 C. 1177/3 Ocak 1764); BOA, C.AS, nr. 30292 (Ş. 1205/Nisan 1791).
[1833] BOA, C.BLD, nr. 6768 (Za. 1194/Kasım 1780).
[1834] BOA, C.SM, nr. 5905.
[1835] Beykoz'da bulunan tulumba için bk. BOA, C.BLD, nr. 5025 (L. 1233/Ağustos 1818).

bahçesinde, Valide Sultan yalısında ve Çengelköy'de her an kullanıma hazır tulumbalar bulundurulurdu[1836]. Bu tulumbaların sandık ve hortumlarının eskimeleri hâlinde tamir edilir, tamir edilmesi mümkün olmayanlar ise yenilenirdi[1837].

18. yüzyılda, Topkapı Sarayı'nın da içinde bulunduğu Hasbahçe'de çıkabilecek bir yangına acil ve etkin müdahalede bulunulması için, bostancı ocağının bünyesinde bir tulumbacı ocağı kurulmuştur. Reşen 1149/KA. 1736-O. 1737'den önce kurulduğu kesin olarak bilinen[1838] ve büyük bir ihtimalle de, 1148'in başında/1735'in sonunda kurulmuş olan *"Cemâ'at-i Tulumbaciyân-ı Bağçe-i Hâssa"*, Hasbahçe ve içindeki binalarda yangın çıkması durumunda hemen müdahale etmesi için bostancılardan seçilen neferlerle kurulmuştur. Bahçekapısı dışında kışlıkları bulunan tulumbacıların burada ayrıca tulumba alât ve edevâtlarını yaptıkları atölyeleri de bulunmaktaydı[1839]. Sirkeci'de kendileri için Sultan I. Mahmud tarafından fevkanî bir mescit inşa edilmiş olan bu grup zamanla müstakil bir ocak hâlini almıştır[1840].

Reşen 1149/KA. 1736-O. 1737 tarihinde 995 akçalık toplam yevmiyeye sahip 64 neferi olan bu ocağın elemanlarının kıdemliler arasından seçildiği anlaşılmaktadır. Zira, yevmiye olarak nefer başına düşen 15,5 akça, diğer ocaklardaki neferlerin yevmiyelerine göre yüksek bir rakamdır. Bu bölüğün bir *"ser-tulumbaciyân"*ı, bir *"ser-oda-yı tulumbaciyân"*ı ve bir *"çavuş-ı tulumbaciyân"*ı bulunmaktadır[1841]. Bunlardan odacıbaşılar, *"tekmîl-i tarîkle"* bu göreve gelip hizmet ettikten sonra emekliliği hak etmeleri durumunda, günlük 18 akça ile emekli edilirdi. Normal neferler ise 4 akça ile emekli olurdu. Bunların emeklilik yevmiyeleri İstanbul gümrüğü gelirlerinden karşılanırdı[1842].

Bostancı ocağı bünyesinde kurulmuş olan bu cemaat, daha önce kurulmuş olan ve *"Gılmân-ı Acemiyân-ı İstanbul"*a tabi olan, ağaları, kethüdaları, ser-odaları, çavuşları ve kâtipleri olan *"Neferât-ı Tulumbaciyân-ı Dergâh-ı Âlî"*den farklı bir zümredir. *"Tulumbaciyân-ı Dergâh-ı Âlî"* ayrı bir acemi grubu olup, bostancı ocağının bünyesinde oluşturulan *"Cemâ'at-ı Tulumbaciyân"*dan daha kalabalık bir kadroya sahipti. Reşen

[1836] Buralarda bulunan tulumbaların tür ve sayıları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. BOA, C.SM, nr. 6311 (27 C. 1197/30 Mayıs 1783); BOA, C.SM, nr. 6854 (14 Ra. 1220/12 Haziran 1805).
[1837] BOA, C.BLD, nr. 3981 (19 Ca. 1182/1 Ekim 1768); BOA, C.SM, nr. 5082 (4 Ca. 1172/3 Ocak 1759); BOA, C.SM, nr. 5390 (13 C. 1226/5 Temmuz 1811).
[1838] BOA, *MAD*, nr. 17106, s. 615.
[1839] Bu kışlıkta odalar, koğuşlar, samanlık, demirci dükkânı gibi binalar da bulunurdu (BOA, C.SM, nr. 462, 4 Ca. 1214/4 Eylül 1799).
[1840] *Hadîkatü'l-Cevâmi',* haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 2001, II, 330.
[1841] BOA, *MAD*, nr. 3944, s. 804.
[1842] BOA, C.ML, nr. 27340 (8 Z. 1185/13 Mart 1772); BOA, C.SM, nr. 6831 (24 Ra. 1216/4 Ağustos 1801); BOA, C.SM, nr. 2563 (29 S. 1217/1 Temmuz 1802); BOA, C.SM, nr. 1050 (6 R. 1239/10 Aralık 1823).

1154/EEK. 1741'de bu cemaatin nefer sayısı 156[1843], Reşen 1167/NMH. 1754'de 157[1844], Masar 1189/MNM 1775'te 152[1845] ve Lezez 1191/KA. 1777-O. 1778'de ise 152'dir[1846]. Yine aynı döneme ait kayıtlarda bir de *"Tulumbaciyân-ı Cedîd"* adı altında 225 neferlik bir tulumbacılar grubu daha görülmektedir. Reşen 1173/MNM 1760'ta da görülen bu ocak, *"Tulumbaciyân-ı Dergâh-ı Âlî"* adıyla da ikinci ayrı bir ocak olarak geçmektedir. Böylece bu tarihte, birisi bahçede olmak üzere üç tane tulumbacı ocağı bulunmaktadır[1847]. *"Tulumbaciyân-ı Cedîd"* neferlerinden bazılarının künyelerine, *"koruciyân-ı bağçe", "korucuyân-ı top", "korucu-yu Avretpazarı", "tulumbacı"* gibi ifadeler yazılmış, görevleri ve korumakla yükümlü oldukları yerler belirtilmiştir[1848]. Bu tulumbacı ocağındaki neferlerin sayısı, Lezez 1191/KA. 1777-O. 1778'de, 232'ye kadar çıkmıştır[1849].

9.7. Odun ve Zahire Temin Etme

Bostancılar, bulundukları yerlerin genellikle ağaçlık, orman ve koru alanları olması münasebetiyle, bazen odun temininde de görevlendirilirlerdi. İhtiyaç duyulan bu odunlar yakacak olarak kullanılabildikleri gibi, gemi yapımında da kullanılırdı. Meselâ, B. 982/Kasım 1574 yılında İstanbul'da yakacak odun konusunda sıkıntı yaşanması üzerine Şile'ye kadar olan kıyılardaki bahçe ustaları ile birlikte yeniçeri, solak ve sipahilerin anbarlarındaki ihtiyaç fazlası odunun gemilerle gönderilmesi istenmiştir[1850]. Yine bostancıbaşının İzmit taraflarından, devlete ait tersane ve yapılarda kullanılmak üzere su bıçkısı kerestesi temin etmek görevi vardı. Bostancıbaşı, bu iş için genellikle bıçkıcıbaşıyı görevlendirirdi. Bıçkıcıbaşı elinde padişah fermanı ve alacağı tahtaların tür ve miktarını içeren defterle, ilgili yere varır, istenen keresteleri bedeli karşılığında alır ve İstanbul'a gemilerle nakledilmesini sağlardı. Bu konuda mahallî idarecilerin gönderilen görevliye yardımcı olması zorunluydu[1851].

Aslî görevleri olmamakla beraber bostancıların bazen zahire temininde de görevlendirildikleri olurdu. Meselâ, L. 1168/Ağustos 1755'te bostancılardan Haseki Ali,

---

[1843] BOA, *MAD*, nr. 17175 s. 55-56.
[1844] BOA, *MAD*, nr. 3948, s. 1142-3.
[1845] BOA, *MAD*, nr. 17426, s.157-161.
[1846] BOA, *MAD*, nr. 7709, s. 50-54.
[1847] 9 M. 1157/23 Şubat 1774 tarihine ait, *"An cemâ'at-i tulumbaciyân-ı ocağ-ı topciyân-ı dergâh-ı âlî"* ruus kaydından, Topçular ocağının bünyesinde de bir tulumbacı cemaatinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır (Bk. BOA, *KK,* nr. 261/7, s. 45). Yine gurre-i Safer 1195/27 Ocak 1781'e ait, *"An cemâ'at-i tulumbaciyân-ı cebeciyân-ı dergâh-ı âlî"* ruus kaydından, Cebeciler ocağının da, bir tulumbacı cemaatine sahip olduğu anlaşılmaktadır (Bk. BOA, *KK,* nr. 261/12, s. 26 ve *KK,* nr. 261/13, s. 11, 12, 83, 272). Bu iki kayıt, her büyük ocağın bünyesinde birer tulumbacı cemaatinin bulunduğunu göstermektedir.
[1848] BOA, *MAD*, nr. 6940, s. 162-165.
[1849] BOA, *MAD*, nr. 7709, s. 55-58.
[1850] BOA, *MD,* nr. 26, s. 305, h. 887 (Selh-i B. 982/15 Kasım 1574).
[1851] BOA, *MD,* nr. 27, s. 326, h. 779 (8 Z. 983/9 Mart 1576); *82 Numaralı Mühimme Defteri,* Ankara 2000, s. 28-29).

emrindeki 4 bostancıyla birlikte Tekfurdağı ve civarındaki zahire için mübaşir olarak görevlendirilmişti[1852]. Yine 1185/1771'de, bostancılar odabaşı vekili İbrahim Ağa, Yenişehir ve havalisine buğday alımı için gönderilmişti[1853].

9.8. Mirî Malını Tahsil Etme

Ocağa bağlı tüm bahçe ve bostanların mahsulatı bostancılarca toplanır, sarayların ihtiyacı kadar olan kısım verildikten sonra, geri kalanı satılır ve geliri padişaha arz edilirdi. Bunun dışında bostancıların Hasbahçe'ye ait koru ve koru köylerinde devlete gelir olarak kaydedilen *"yave ve kaçkun ve beytü'l-mâl-ı âmme ve mâl-ı gāib ve bâd-ı hevâ"* gibi gelirlerini toplar, ilgili birimlere teslim ederdi[1854]. Bunların dışında, ocağın çeşitli görevlileri devlete ait vergilerin ve malların tahsilinde görev almışlardır. Bu görevliler bostancıbaşı, haseki, odabaşı, mumcu gibi bostancı ocağının yöneticileriydi. Tespit edilen kayıtlar çerçevesinde, bu işle görevlendirilen bostancılar ve onların sorumlu oldukları görevler şunlardı:

1077/1666 yılına ait Keşan ve Haslar kazasındaki gayrimüslimlerin cizyelerinin toplanması için bostancı odabaşılarından Osman Ağa görevlendirilmiştir[1855]. 1093/1682 senesine ait Kütahya'nın bazı kazalarının *"bedel-i avârız-ı kürekciyân"*ı, bostancılardan Haseki Ahmed Ağa'nın uhdesindeki mukataa kalemlerindendi[1856]. Karasahip ve diğer bazı komşu kazaların 1103-1104/1691-1692 yıllarına ait *"cizye-i gebrân ma'a Yahudiyân"*ının toplanması işi bostancı hasekilerinden Ali Ağa'nın görevlendirdiği Ahmed Ağa'ya verilmiştir. Onun topladığı cizyenin 287853 akçası, Belgrat Kalesi'ndeki yeniçeri, cebeci ve topçu neferleri için 7 L. 1104-11 Za. 1105/11 Haziran 1693-4 Temmuz 1694 tarihleri arasında pişirilen ekmek ve pide ücreti olarak ödenmiştir[1857].

Bostancı ocağı hasekilerinden Mustafa Ağa kefaletiyle Siroz'daki Kıptîlerden toplanan cizyenin 12500 akçası, 5 Za. 1105/28 Haziran 1694 tarihinde bostancı mumcusu Ömer'e, Hasbahçe ve diğer bahçelere her sene verilen *"mühimmât-ı eslihâ"* bedeli olarak ödenmiştir[1858]. Yine aynı yerden tahsil edilen cizye vergisinden bazı görevlilerin mevacipleri

[1852] BOA, *MD*, nr. 57, s. 108, h. 632, Evahir-i L. 1168/31 Temmuz-8 Ağustos 1755).
[1853] BOA, C.ML, nr. 28839 (29 C. 1186/27 Eylül 1772).
[1854] *İstanbul Tarım Tarihi,* II, 90.
[1855] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 9550.
[1856] BOA, AE.SMMD.IV, 10809 (21 Za. 1093/21 Kasım 1682).
[1857] BOA, AE.SAMD.II, nr. 1911 (5 Za. 1105/28 Haziran 1694).
[1858] BOA, AE.SAMD.II, nr. 624.

de ödenmiştir[1859]. Her ay Hasbahçe'de bulunan katırhanenin giderleri ise, bostancı hasekilerinin sorumluluğunda olan Siroz'daki Kıptîlerin cizyesi malından karşılanırdı[1860].

Bostancıbaşı Ahmed Ağa'nın tahvilinden olan Uzuncaâbâd kazasının 1107/1695 yılına ait duhan resminin 30000 akçası, 4 L. 1107/7 Mayıs 1696 tarihinde *"âdet-i yıllık-ı peykân-ı hâssa"* olarak ödenmiştir[1861]. Eski bostancıbaşılardan ve Kocaeli'nin cizyedarı olan Musa Ağa'nın, 1105/1694 senesine mahsup edilmek üzere topladığı cizyeden 2000 kuruşun, Toparabacıbaşı Veli Ağa'nın arzı üzerine çıkan fermanla söz konusu şahsa verilmesi emredilmiştir[1862].

Kozbekçi bostancılarından olan Ahmed Ağa tahvilinden olan Siroz ve bağlı yerlerin resm-i ağnam mukataası malının 1112/1700-1701 senesi yükümlülüğünden 2512 akça (21 kuruş) bazı neferlerin Masar-Recec 1112 mevaciplerine tahsis edilmiştir[1863].

Bostancı mumcusu Ali'nin İstanbul kahve rüsumu malından Gurre-i Ş. 1113/1 Ocak 1702 tarihinde tahsil ettiği 45505 akça, Hasbahçe'deki kayıkhane ve diğer bahçelerde bulunan padişah ile diğer devlet idarecilerinin kayıklarının 1114/1702 kışındaki tamir masrafı olarak tersane-i âmire emini Hüseyin'e ödenmiştir[1864].

Za. 1123/Aralık 1711 tarihinde bazı devlet adamları için alınan hilatın 56000 akçalık (350 kuruş) masrafı, bostancı odabaşısı İsmail Ağa'nın tahvilinden olan Niğbolu kazasının ve bağlı yerlerin 1123/1711 senesine ait müsellem ve cizye-i gebran gelirinden karşılanmıştır[1865]. Bostancı ocağı idarecilerinden Hüseyin Ağa'nın uhdesinde olan İnebahtı ve Karlıili livalarının 1139/1726 yılına ait avarız ve bedel-i nüzul akçasından İnebahtı Kalesi'nde bulunan 602 yeniçerinin mevacibi karşılanmıştır. Buna göre 602 yeniçerinin 1139/1726 yılına ait 4 kıst mevacipleri 4518 akça yevmiyeden toplam 1567156 akça tutmuştur[1866].

Bostancı ocağının balık eminleri Boğaziçi ve Boğadus gibi Marmara kıyılarındaki bazı yerlerde avlanan balıkların vergisini toplamakla görevliydi. Eskiden beri Boğadus ve diğer kıyı kasabaları sakinleri, avladıkları balıkların vergisini bostancı ocağına verirlerdi. Çünkü İstanbul'da bulunan bütün balık dalyanları ve bunlara bağlı yerler İstanbul gümrüğü mülhakatından olup, yıllık 5000 kuruş kesimle bostancı ocağına, buradaki kayıkçılarının taamiyesi olarak tahsis edilmişti[1867]. Boğaziçi'nde avlanan balıklar için başlangıçta üçte bir

[1859] BOA, AE.SAMD.II, nr. 622 (5 Za. 1105/28 Haziran 1694).
[1860] BOA, AE.SAMD.II, nr. 614 (5 Za. 1105/28 Haziran 1694).
[1861] BOA, AE.SMST.II , nr. 5283.
[1862] BOA, AE.SAMD.II, nr. 1468.
[1863] AE.SMST.II, nr. 3153 (10 Za. 1112/18 Nisan 1701).
[1864] BOA, AE.SMST.II, nr. 6554.
[1865] BOA, İE.ML, nr. 9338.
[1866] BOA, İE.ML, nr. 10209 (12 B. 1139/5 Mart 1727).
[1867] BOA, C.ML, nr. 25665 (17 B. 1168/29 Nisan 1755).

vergi alınırdı. Ancak daha sonra Z. 1147/Nisan 1735 tarihinde verilen bir hükümle, balıklarını kaçırmayıp kendi rızasıyla balıkhaneye getirenlerden beşte bir oranında vergi alınmaya başlanmıştır[1868].

Midye kasabasının miktarı tespit edilemeyen gelirleri bostancıbaşı tarafından atanan bostancılarca toplanırdı. Eyüp mevleviyetine bağlı olan bu kasaba 500 haneli olup, halkı gayrimüslimlerden ve âhiryân müslümanlarından oluşmaktaydı[1869].

[1868] BOA, C.ML, nr. 25213 (24 Ş. 1217/20 Aralık 1802).
[1869] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, İstanbul 2002, VI, 86.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BOSTANCI OCAĞININ GÖREVLİLERİ

10. BOSTANCI OCAĞININ GÖREVLİLERİ

Bu bölümde, bostancı ocağında görevli olan personelden bahsedilecektir. Bu bağlamda "idareciler" başlığı altında ocak kethüdaları, hasekiler, kozbekçiler, hamlacılar, odabaşılar, bahçe ustaları, baltacılar, saksoncular; "idareci olmayan diğer üst düzey görevliler" başlığı altında kâtipler, din görevlileri, sağlık görevlileri, korucular; "Hizmetliler" başlığı altında sofa, hasırcılar, yeşillikçi, dolap, odun anbarı, Şevkiye, Gülhâne, bağcılar ve işlemeciler, kurban, İshakiye, mezbelekeşan, Sepetçiler Köşkü, Yalı Köşkü, Soğuk Çeşme, bamyacılar, Topkapı, Hasbahçe, kuşhane, Otluk Kapısı, Balıkhane Kapısı, heybeci, Fil Kapısı, yedekçi ve saraçhane, kayıkhanedeki sandalcı, tavukhane, sakalar, Gümüşsuyu, sâye, değirmen ve inşaatçılar ocakları hakkında bilgi verilecektir. Ocağın amiri olan bostancıbaşı ise 4. bölümde geniş olarak ele alınacaktır.

10.1. İdareciler

10.1.1. Kethüdalar

Farsça kökenli bir kelime olup, daima bir kimsenin maiyetinde bulunan ve onun emirleriyle çalışan, güvenilir olduğundan ayrıntılı işlerin idaresi kendisine bırakılmış kişi demek olan kethüda, dilimizde kahya şeklinde de kullanılır. Osmanlı teşkilâtında bu adla anılan pek çok memuriyet bulunmakta olup, bu görevli yaptığı işle birlikte anılırdı[1870]. Bostancı ocağının ikinci[1871] en üst düzey yöneticisi olan kethüda, bostancıbaşının vekilharcı ve yardımcısıydı[1872]. Bostancı kanunnamesi gereği müstakbel bostancıbaşı olan kethüda, Hasbahçe'de bulunan makam odasında otururdu. Burada, ocakla ilgili meseleler görüşülüp karara bağlanılırdı[1873].

[1870] Pakalın, *Osmanlı Terimleri,* II, 251; Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi,* s. 173.
[1871] *Eyyubi Efendi Kanunnamesi,* s. 27; *Telhîsü'l-Beyân,* s. 71.
[1872] Robert Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı,* s. 58.
[1873] 19 M. 1196/4 Ocak 1782'de, ocağın kasapbaşılığıyla ilgili meselenin, tarafların toplandığı kethüdanın makam odasında görüşülüp çözüme kavuşturulduğu hakkında bk. BOA, C.EV, nr. 13095.

Kethüdalığa genellikle haseki ağalardan atama yapılırdı. Meselâ, Ş. 986/Ekim 1578 tarihinde haseki ağa[1874] olarak görülen Ferhad Ohri, M. 991/Şubat 1583 mevacibi döneminde kethüda makamında bulunmaktadır[1875]. Onun yerine M. 991/Şubat 1583 tarihinde haseki ağa olarak atanan Behram Mora ise, C. 994/Haziran 1586'da Ferhad Ağa'nın bostancıbaşı olması üzerine yerine kethüda olarak atanmıştır[1876]. Yine, Masar 1050/MHT. 1640 mevacibince bahçe kethüdası Ahmed Ağa'nın bostancıbaşı olması üzerine 5. bölükte bulunan Haseki İbrahim Mehmed kethüda olarak atanmıştır[1877]. Bununla birlikte nadir de olsa bostancı odabaşılarından[1878], hamlacıbaşılardan[1879] ve kozbekçibaşılardan[1880] da kethüda atanmıştır.

Kethüdalığa atanan bir bostancıya, bu makam münasebetiyle kullanacağı eşyalar için belli bir miktar para vermek âdettendi. Onlara başlangıçta *"acemilik (عجميلق) nâmıyla taraf-ı mirîden"*[1881] mücevveze için 1000 akça, 6 adet işlemeli tülbent (sarık) 7200 akça ve teber için 2400 akça olmak üzere toplam 10600 akça verilirdi[1882]. Zaman içinde verilen sarık adedi farklılıklar göstermiş olup, bazen 12'ye çıkmış[1883] ve bazen de 5'e[1884] inmiştir. Kethüdalara verilen eşyanın tutarı sonraları kuruş olarak ödenmeye başlanmış; bedeli farklı şekillerde karşılanan[1885] bu meblağ, zamanla 70 kuruş olarak sabitlenmiştir[1886].

Bostancı ocağı kethüdaları 16. yüzyılın üçüncü çeyreğinde 10 akça yevmiye alırlarken[1887], aynı yılın son çeyreğinde 1 akça zamla 11 akça yevmiye almaya başlamışlardır[1888]. Kethüdaların bir diğer gelir kaynağıysa tımar gelirleriydi[1889]. Yine her

[1874] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 69-78.
[1875] BOA, *MAD,* nr. 6559, s. 71.
[1876] BOA, *MAD,* nr. 6342, s. 585-595.
[1877] BOA, *MAD,* nr. 5190, s. 64-75.
[1878] 15 Ca. 1114/15 Kasım 1731'e kethüdalığa Odabaşı Hacı Mehmed Ağa'nın atandığına dair bk. BOA, İE.TCT, nr. 946.
[1879] 24 Ş. 1107/29 Mart 1696'da, kethüdalığa Hamlacıbaşı Mustafa'nın getirildiğine dair bk. BOA, İE.TCT, nr. 1303.
[1880] Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi,* s. 181.
[1881] BOA, C.SM, nr. 729.
[1882] BOA, İE.SM, nr. 742 (Selh-i M. 1097/27 Aralık 1685).
[1883] BOA, C.SM, nr. 729 (2 Za. 1162/14 Ekim 1749).
[1884] BOA, C.SM, nr. 2695 (18 Ra. 1181/14 Ağustos 1767).
[1885] Meselâ, Selh M. 1097/27 Aralık 1685 tarihinde bu meblağ Menteşe Livası'nın avarız ve nüzul akçasından karşılanmıştır (BOA, İE.SM, nr. 742).
[1886] 2 Za. 1162/14 Ekim 1749 tarihli buyurulduda ödenen bu meblağın *"mu'tâd"* olduğu ifade edilirken (BOA, C.SM, nr. 729), 7 S. 1167/4 Ekim 1753 tarihinde ise *"verilegeldiği mu'tâd ve mukayyed"* olduğu belirtilmiştir (BOA, C.SM, nr. 3019).
[1887] Za. 971/Haziran 1564'te, Kethüda Hasan Ağa'nın aylık 300 akça ulufe aldığına dair bk. BOA, *MAD,* nr. 6425, s. 72; yine N. 980/Ocak 1573'te Kethüda Ali Ağa'nın aylık 300 akça ulufe aldığına dair bk. BOA, *MAD,* nr. 2345, s. 52.
[1888] B. 984/Ekim 1576 (BOA, *MAD,* nr. 16258, s. 69) ve M. 986/Mart 1578 tarihinde Kethüda Sefer Ağa (BOA, *MAD*, nr. 16260, s. 687) aylık 330 akça ulufe almıştır.
[1889] 979/1571'de Kethüda Ali Ağa'ya, Bosna'daki Kuladan? nahiyesinden 1000 akçalık tımar verildiğine dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 14.

cülusta kendilerine 1500 akça bahşiş verilirdi[1890]. Kethüdaların mali işleriyle ilgili hesaplarını hazinedarları tutar ve aralarından bazıları kapıcılığa terfi edebilirlerdi[1891].

Kethüdaların büyük çoğunluğu terfi edip bostancıbaşı olmuşlardır. Meselâ, 16. yüzyılın 2. yarısında göreve gelen 7 bostancıbaşının 5'i[1892] ve 17. yüzyıldaki 49 bostancıbaşının 30'u[1893] kethüdalıktan terfi etmiştir. Bununla birlikte aralarından bazıları bostancıbaşılık makamına çıkmadan, herhangi bir sancağa bey olarak da atanabilirlerdi. Meselâ, 3 Za. 1053/13 Ocak 1644'te Kethüda Derviş İskenderiye livasına[1894], 18 S. 1060/20 Şubat 1650'de Kethüda Hasan Ağa Vidin livasına[1895] atanarak ocaktan ayrılmıştır. Bir kısım kethüdalarsa, bostancıbaşı olamadan ve başka bir göreve atanamadan emekliye ayrılır, kendileri emekli yevmiyesiyle ocak emeklileri kadrolarına çıkarılırlardı. Bunlardan kıdemlerine göre kimileri 80[1896], kimileri 100[1897], kimileriyse 120[1898] akça emekli ulufesi alırlardı. Yine, çeşitli sebeplerle azledilen kethüdalar da emekli kadrolarına çıkarılırlardı. Söz gelimi, normal şartlarda bostancıbaşı olması beklenen ocak kethüdası, bu makama gelemeden M. 1103/Ekim 1691'de emekli edilmiştir. Zira bu tarihte hazinenin yaşadığı sıkıntı üzerine, kapıkullarının mevacibinin devlet görevlileri tarafından ödenmesi uygulaması başlatılmıştı. Bu uygulama çerçevesinde bostancılar kethüdası Halil Çelebi'nin hissesine de 40 sipahi düşmüştü. Sipahilerin ulufelerini ödeme talebini *"kudretim yokdur"* deyip reddetmesi üzerine kendisi görevden alınarak emekli edilmiş, yerine Haseki Kara Osman atanmıştır[1899].

Bayramın geldiği haberi top atmaları için kaptan paşa ve topçubaşıya bildirildiğinde, *"münâdiler nidâ iylemesi"* için bostancı kethüdasına da buyuruldu gönderilirdi[1900]. Muhtemel yangınlara karşı makam odasında bir çifte yangın tulumbası hazır bulundurulan[1901] kethüdanın, görevlerini daha kolay yerine getirebilmesi için hizmetine 6 beygir tahsis

[1890] IV. Mehmed'in 18 B. 1058/8 Ağustos 1648 tarihinde cülusu üzerine bostancı kethüdasına 1500 akça bahşiş verildiğine dair bk. *Eyyubi Efendi Kanunnamesi,* s. 58.
[1891] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 39 (6 L. 1021/30 Ekim 1612).
[1892] Daha ayrıntılı bilgi için bk. Tablo 10.
[1893] Daha ayrıntılı bilgi için bk. Tablo 11.
[1894] BOA, A.RSK, nr. 1512, s. 24.
[1895] BOA, A.RSK, nr. 1519, s. 25. Bir başka kaynakta ise bu atanma tarihi 2 Za. 1061/17 Ekim 1651 olarak geçmektedir (BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 54).
[1896] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 1884 (1092/1681); Silâhdar, *Tarih*, II, 602-3; *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 175.
[1897] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 39 (20 L. 1021/14 Aralık 1612).
[1898] BOA, C.SM, nr. 7137 (14 Ca. 1214/14 Ekim 1799).
[1899] Silâhdar, *Tarih*, II, 312.
[1900] Esad Efendi, *Teşrîfât-ı Kadîme,* İstanbul 1979, s. 63.
[1901] BOA, C.SM, nr. 6854 (14 Ra. 1220/12 Haziran 1805).

edilirdi[1902]. Bazı kethüdaların Müslüman olan akrabalarını devlet hizmetlerine aldırdıklarına da rastlanılmaktadır[1903].

10.1.2. Hasekiler

Memlüklü ve Osmanlı devlet teşkilâtında bulununan haseki, hükümdarların hizmetine tahsis edilmiş kişi ve gruplara verilen addı[1904]. Osmanlı saray teşkilâtında padişahın münasebette bulunduğu cariyelerle bostancı ocağının yönetici sınıflarına mensup olanlar ve askerî teşkilâttaysa çeşitli hizmetlerde bulunan bazı görevliler için kullanılan bir unvandı[1905]. Konumuzu teşkil eden hasekiler, devlet hizmetinde aktif olarak görev alan bostancı hasekilerdir.

Bostancı hasekilerine, ocağın sekizinci kademesi olan*"karakuşaklı tarîkinden kârgüzâr olanlar"* arasından, 40'ı haseki ve 40'ı da yamakları olmak üzere 80 kişi seçilirdi. Bostancıbaşının nezdindeki defterlere kaydedilen bu hasekiler, *"leyl ü nehâr hidmet-i me'mûrelerinde kıyâm ve muktazî-yi tarîkleri üzere behre-mend"* olurlardı. Amirleri başhaseki ağanın izni ve bilgisi dahilinde görevlendirilen hasekilerden, hasekilik nizamına aykırı hareket edenler, zabitleri tarafından hak ettikleri cezaya çarptırılır ve hasekilikle ilişiği kesilirdi[1906].

Daha sonraları hasekilerin sayısı 100'e çıkmış olup, bunların 80'i gedikli ve 20'si ise mülazımdı. Gediklilerden birisinin emekliye ayrılması veya ölmesi durumunda mülazımlardan gediklilere terfi yapılır; boşalan mülazımlık kadrolarına da ocağa emeği geçmiş *"mahal ve müstahak"* olanlar seçilirlerdi[1907]. 24 Za. 1191/24 Aralık 1777 tarihindeyse 100'ü gedikli ve 20'si mülazım olmak üzere toplam 120 haseki bulunmaktaydı[1908].

Hasekilerin ekserisi şehirli ve Arnavud kökenli olup, tamamı okur-yazar, *"erbâb-ı kâbiliyet ve isti'dâddan matbû'ül-endâm tavîlü'l-kâme fasîhü'l-kemâl âdemler ve kâr-i güzâr"* kimselerdi[1909]. Yeni haseki olan bir bostancı için kışlalarında bostancıların huzurunda tören

---

[1902] BOA, *MAD,* nr. 4462, s. 12 (Ra. 1088/Mayıs 1677).

[1903] Meselâ, 14 M. 990/8 Şubat 1582 tarihinde bostancılar kethüdası Ferhad Ağa, akrabalarından iki zimmînin ihtida ederek Süleyman ve Hüsrev isimlerini aldığını arz etmesi üzerine, söz konusu şahıslar *"merd-i kal'a"* yapılmışlardır (BOA, KK,.RSK, nr. 239, s. 261).

[1904] Uzunçarşılı, "Haseki", *İA,* V/I, 337.

[1905] Abdülkadir Özcan, "Haseki", *DİA,* XVI, 368.

[1906] Bu hususta Evahir-i L. 1129/28 Eylül-6 Ekim 1717 tarihinde yayımlanan bir hüküm için bk. Ahmed Refik, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı,* s. 59.

[1907] BOA, C.SM, nr. 5497 (C. 1138/Şubat 1726). Daha fazla bilgi için bk. BOA, C.SM, nr. 6713 (23 Z. 1144/17 Haziran 1732); BOA, C.SM, 3700, 1 ve 2 numaralı belgeler (6 Za. 1148/9 Nisan 1736); BOA, C.DH, nr. 241 (27 Ş. 1174/3 Nisan 1761); BOA, C.SM, nr. 5882 (24 Za. 1191/24 Aralık 1777).

[1908] BOA, C.SM, nr. 5882.

[1909] *Ata Tarihi*, I, 293-294. Bostancı hasekilerinin fiziken *"yakışıklı"* olduklarına dair yine bk. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, 395.

yapılır, kendisine âsâ verilir; o da, kendi eliyle bir kurban keserdi. Padişahın maiyetinde 60 civarında haseki bulunur ve bunlar padişahın herhangi bir yere gidişinde yanında bulunurdu[1910]. Tahta yeni geçen padişahın eski saraydan yeni saraya nakli esnasında kendisine refakat ve muhafızlık ederlerdi. Bostancı hasekilerinin 12'si tebdîl hasekisi olup, padişahın tören veya kıyafet değişikliğiyle bir yere gitmesi durumunda kendileri de giderdi[1911].

Bostancı hasekileri, başlarına mukavva üzerine tutkalla yapıştırılmış kırmızı çuhadan yapılmış barata ve arkalarına cübbe giyer; bellerine şal kuşanır ve sim yaldızlı hançer takarlardı. Resmî günlerdeyse başlarına iki karış uzunluğunda sivri ve koni biçiminde külâh, arkalarına kırmızı çuhadan yapılmış dolama denilen bir üst kaftan giyer ve bellerine ise çuha kemer kuşanırlardı[1912]. Hasekiler, diğer bostancılardan yaka ve kemerleriyle ayırt edilirlerdi.

Paşa kapısıyla saray arasında, telhisçilikte hizmet etmek üzere *"vezir karakulağı"* adıyla daimî bir bostancı hasekisi bulunurdu. Ramazan bayramında padişaha hediye takdim edildiği zaman[1913] ve hizmetleri mukabili sadrazam huzurunda hak eden devlet görevlilerine kürk giydirildiğinde[1914] usul gereği bostancı karakulağına da bir sevb hil'at giydirilirdi. Vezir karakulakları, haseki ağalığa terfi edebilirlerdi[1915].

Bostancı karakulağı, mevlid-i şerif törenlerinde, padişah mahfelinden, peşkir ağası vasıtasıyla devlet erkânına gönderilen Medine hurmaları, ilgili şahıslar tarafından alındıktan sonra, boş kalan tabağı tekrar peşgir ağasına iade ederdi[1916]. Bayram törenleri için alayın tertip ve hazırlandığı haberi kılavuz çavuşu tarafından sadrazama bildirildiğinde, sadrazam bu haberi bostancı karakulağıyla enderun-i hümâyuna iletir ve kendisi tören alanındaki yeri olan has fırın duvarı önünde durarak padişahın gelişini beklerdi[1917]. Mecavip dağıtımı törenlerinde de vezir karakulağı görev alırdı. Kapıkullarında dağıtılacak mevacibin hesaplamaları Bab-ı Âsafî'de tamamlandıktan sonra, dağıtılması için gelen padişah fermanı kapıda karşılanırdı. Bu

---

[1910] Meselâ, L. 1043/Nisan 1634'te, IV. Murad törenle Edirne'ye giderken yanında bostancı hasekilerinin bulunduğuna dair bk. *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 996.

[1911] IV. Murad'ın, S. 1048/Haziran 1638'de Konya Meram'da maiyetindeki enderun ağaları ve bostancı hasekileriyle tebdilen dolaştığına dair bk. *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1081.

[1912] *Ata Tarihi*, I, 293; Abdülkadir Özcan, "Haseki", s. 368.

[1913] *Teşrîfât-ı Kadîme,* s. 66.

[1914] Bu törenler esnasında *"vak'anüvis efendi, teşrifâtî efendi, âmedi efendi, ser-halîfe-i mektûbî efendi, ser-halîfe-i kâtip efendi, kîsedâr-ı re'is efendi, kîsedâr-i teşrifâtî efendi, telhîsi-i hazret-i veliyü'n-ni'âmî, kethüdâ-i bevvâbîn-i hazret-i veliyü'n-ni'âmî, muhzır ağa, haremeyn-i şerifeyn tercümanı, ağa-yı selâm, ser-bölük-i bevvâbîn, muhzır ağa kâtibi, karakulağ-ı kethüdâ beg, yamağı-ı kîse-i teşrifâtî alay başçavuşu, Dîvân-ı Hümâyun tercümanı"* ile beraber odabaşı-yı bostanî ve karakulağ-ı bostanîye de birer sevb hil'at verilmiştir (*Defter-i Teşrifat,* haz. Burhanettin Yılmaz, mezuniyet tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi Kürsüsü, nr. 24151, İstanbul 1975, s. 15).

[1915] 14 Ra. 1224/29 Nisan 1809'da haseki ağanın bostancıbaşı olması üzerine yerine vezir karakulağı hasekisinin atandığına dair bk. Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü,* İstanbul 2001, s. 118.

[1916] *Teşrîfât-ı Kadîme,* s. 7.

[1917] *Aynı eser,* s. 52.

karşılama töreni esnasında mahzar ağa ve odabaşı merdivenin aşağısında; bostancı karakulağı ve telhis ağası rikâbda; sadaret kethüdası, reissülküttap, çavuşbaşı, birinci ve ikinci tezkireci, mektubî ve teşrifatî ise merdivenin yukarısında beklerlerdi[1918].

Hasekiler arasında yeniçeri karakulağı olanlarına da rastlanılırdı[1919]. İstanbul'da sefirlikler açıldığında, sefirlerin yanına tercümanlarla beraber gönderilir; onlara padişahın tebliğatını şifahî olarak naklederlerdi[1920]. Yine kapıcılar gibi hasekiler de, yabancı ülkelerle yapılan antlaşma ve fermanların yerine ulaştırılmasında hizmet ederlerdi[1921].

Bu zümreye yapılacak kanunsuz alımların engellenmesi için, haseki olacak kişi hakkında bostancıbaşı arzda bulunduktan sonra Divân-ı hümâyun kalemine kayd edilir, eline ruus verildikten sonra haseki defterine yazılırdı. Haseki olan bostancılara bakıldığında bazısının yeşilcilikten, bazısının mandıracılıktan, bazısının terekecilikten, bazının bölükbaşılıktan, dolapçılıktan, bazısının kayıkçılıktan[1922], bazısının yazıcılıktan[1923] uzun süre hizmet ettikten sonra geldiği görülmektedir. Haseki ağalar da, genellikle odabaşı olan hasekiler arasından atanırdı[1924]. Hasekilerden terfi edenlerin bir kısmı çavuş olabildiği gibi[1925], bir kısmı da kapıkulu sipahilerine çıkabilirdi[1926]. Yine, bazılarının subaşı olarak görev yaptıklarına da rastlanılmaktadır[1927].

Emektar hasekiler, kapıcıbaşı[1928] ve müteferrika-i dergâh-ı âlî zümrelerine çıkarılırlardı[1929]. 1173/1759-1760 yılında çıkarılan yeni nizam gereğiyse, emektar bir hasekinin emektar birer yeşilci ve bölükbaşı veya çavuşla birlikte, bir yıl boyunca bahçe mahsullerini toplayıp bedellerini padişaha sunması karşılığında 50'şer sağ akça yevmiyeyle emekli edilirlerdi[1930].

[1918] *Teşrîfât-ı Kadîme,* s. 96.

[1919] *Ata Tarihi*, I, 293. Yine Haseki el-Hac Ahmed'in, uzun süre Hasbahçe'de çalıştıktan sonra 3 sene de Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa'ya karakulaklık yaptığına dair bk. BOA, İ.E.AS, nr. 6563 (3 M. 1134/24 Ekim 1721).

[1920] Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilâtımız,* s. 119.

[1921] Murad Efendi, *Türkiye Manzaraları,* çev. Alev Sunata Kırım, İstanbul 2007, s. 266.

[1922] BOA, C.SM, nr. 5497 (C. 1138/Şubat 1726).

[1923] BOA, C.SM, nr. 6713.

[1924] 2 Za. 1235/11 Ağustos 1820'de haseki ağalığa Odabaşı Yahya Ağa'nın; 9 Za. 1235/18 Ağustos 1820 tarihindeyse Odabaşı Kadri Ağa'nın atandığına dair bk. *Defter-i Teşrifat,*s. 26 ve 28.

[1925] BOA, KK.RSK, nr. 259, s. 51 (6 Ca. 1056/20 Haziran 1646).

[1926] BOA, KK.RSK, nr. 256, s. 31 (9 N. 1014/18 Ocak 1606).

[1927] Hasbahçe hasekilerinden Ali'nin Terkos Nahiyesi'ne bağlı Ormanlı köyünün subaşısı olduğuna dair bk. BOA, C.BLD, nr. 3495 (4 M. 1228/7 Ocak 1813).

[1928] Bostancı hasekisi Sirozî İbrahim Ağa'nın kapıcıbaşı olduğuna dair bk. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî,* İstanbul 1308, I, 117.

[1929] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 55 (25 Ş. 1050/5 Aralık 1640).

[1930] Bostancı ocağının emektarlarından Haseki Ali Ahmed'in Yeşilci Osman Abdullah ve Bölükbaşı Mustafa ile birlikte, bir yıl boyunca bahçe mahsullerini toplayıp padişaha arz etmeleri üzerine, 28 N. 1176/12 Nisan 1763 tarihinde emekli edilişlerine dair bk. BOA, C.SM, nr. 4661. Aynı uygulama için yine bk. BOA, C.SM, nr.

Bostancı hasekilerinin en büyük amirine başhaseki ağa denilirdi. Ocak kanunu gereği başhaseki ağalar genellikle kethüdalığa terfi ederlerdi[1931]. 16. yüzyılda bu kurala genellikle uyulmuştur. Ancak 17. ve hele 18. yüzyıllarda bu usül sık sık ihlal edilmiş, çok sayıda haseki ağa bostancıbaşı olarak atanmıştır. Bu münasebetle 17. yüzyılda görevde bulunan 49 bostancıbaşıdan 10'u[1932], 18. yüzyıldaysa en az 13 bostancıbaşı[1933] haseki ağalıktan bu göreve atanmıştır.

Hasekilerden, kireç imalethanelerinin mültezimi olana kireççibaşı, İstanbul ve etraf limanlardaki dalyanların mültezimi olana balık emini, İstanbul'daki şarap üretimi ve satışıyla ilgilenene şarap emini denirdi[1934]. Hasekiler arasında yer alan kuşçular, bostancıbaşı yerinde haps ve terbiye edilecek hasekilerle diğer bir kısım görevlileri terbiye ve tekdir ederlerdi[1935]. Baştebdil haseki ve emrindeki 12 tebdil hasekisi, bu zümrenin önemli bir birimi olup, padişah, herhangi bir yere seyahat ettiğinde kendisiyle beraber gider ve onun maiyetinde hizmet ederlerdi[1936].

Kireççibaşı olarak atanan hasekiler, bostancıbaşıların bildiği, tanıdığı, güvendiği emektar kimselerdi[1937]. Kireççibaşılar, ocağın nezaretinde olan Çengelköy, Sultaniye ve Beykoz'da 2'şer (birisi Karacaören'deydi[1938]), Çubuklu'da 6, Umuryeri'nde 7 ve İstinyeburnu'nda 1 olmak üzere toplam 20[1939] fırınla Kartal'daki kireç fırınından sorumluydu[1940]. Bunun dışında, devlete ait olmayıp, vakıf malı olan kireç fırınları bulunurdu. Meselâ, Üsküdar Bulgurlu'da bulunan ve Aziz Mahmud Hüdaî vakfına ait kireç fırını bu tür fırınlardan birisiydi[1941]. Kireç fırınlarında, bu konuda uzman olan gayrimüslim ustalar da çalıştırılırdı[1942]. Fırınların bulunduğu dağlardaki çalılar, bu ocaklarda yakılacak kireçlere

---

4663 (2 R. 1180/7 Eylül 1766); BOA, C.SM, nr. 5981 (27 N. 1187/12 Aralık 1773); BOA, C.SM, nr. 7262 (23 N. 1188/27 Kasım 1774); BOA, C.SM, nr. 2453 (25 N. 1204/8 Haziran 1790).

[1931] *Eyyubi Efendi Kanunnamesi,* s. 27; *Telhîsü'l-Beyân,* s. 71.

[1932] Daha ayrıntılı bilgi için bk. Tablo 11.

[1933] Daha ayrıntılı bilgi için bk. Tablo 12.

[1934] Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi,* III,1424.

[1935] *Ata Tarihi*, I, 293.

[1936] *Ata Tarihi*, I, 293.

[1937] Bu göreve atanacak hasekinin yukarıdaki özelliklere sahip olmaları ve ancak bostancıbaşı tarafından atanabileceğine dair bk. BOA, İE.SM, nr. 1468 (11 B. 1101/20 Nisan 1690).

[1938] *İstanbul Esnaf Tarihi,* II, 301.

[1939] *İstanbul Esnaf Tarihi,* I, 320.

[1940] *Aynı eser,* s. 149.

[1941] *İstanbul Esnaf Tarihi,* II, 110-111, 251.

[1942] Beykoz Umuryeri'nde bulunan kireç ocaklarında *"kireç husûsunda mahâretleri"* olan zimmîlerin firar etmesi üzerine, bulundukları yerlerde yakalanıp geri getirilmesi için Kireççibaşı Mustafa'nın arzı üzerine Evahir-i Z. 1170/6-14 Eylül 1757 tarihinde yayımlanan hüküm için bk. *İstanbul'da Esnaf Tarihi,* II, 158-159. Yine bk. *İstanbul Esnaf Tarihi,* II, 301-302.

tahsis edilmişti. Kireççibaşılardan emekli olanlar, dergâh-ı âlî müteferrikları arasına çıkarılırdı[1943].

Marmara denizi ve Boğaziçi'nde balık avlayanlar balık resmini bostancı ocağının balık emini olan hasekilere verirlerdi. Bunun dışında herhangi bir makam veya kişiye vergi vermezlerdi. Oltacı ve dökme ağcı balıkçılar, Marmara denizi ve Boğaziçi'nde avladıkları balıkları kendi rızalarıyla bostancı ocağının balık eminlerine vermeleri karşılığında 1/3 yerine 1/5 oranında vergi verirlerdi. Önceleri, balıkçıların tuttukları balıklardan balık eminleri üçte bir aynî vergi alırdı. Ancak tahsilatta kolaylık sağlamak için, balıkçıların vergilerini bizzat balıkhaneye getirip vermeleri uygulaması getirildi. Bu tavırlarına mükafaten vergi indirimi uygulanmış, bunun haricinde herhangi bir vergi alınmaması uygulaması getirilmiştir[1944]. Aynı uygulama Boğaziçi ve Marmara'daki dalyanlarda yetiştirilen kılıç, palamut ve *"sâ'irü'l-envâ'"* balıklar için de geçerli olmuştur[1945]. Dalyan ve benzeri balık üretim tesisleri yıllık 5000 kuruş vergi İstanbul gümrük eminlerine vermek mukabilinde bostancı ocağının nezaretine verilmişti. Bostancı ocağının orta çavuşları tarafından idare edilen söz konusu mukataanın bedeli haricindeki gelir, *"kayıkçı-yı bostâniyân-ı hâssa neferâtının ta'âmiyelerine"* tahsis edilmişti[1946].

Sarayburnu'dan Haliç'in her iki yakasında gerdikleri ağlarla balık tutan 150 civarındaki karıtya esnafının sorumluluğu bostancılara aitti. Bunlar, İstanbul kuşatması esnasında Petre kapısını Fatih Sultan Mehmed'e açtıklarından, aralarından 10 Rum, muaf müsellem olup, evlerinde olan karıtyalar için balık emini hasekilere öşür vermez, diğerleri ise verirlerdi[1947]. Balıkçılar arasında bir diğer müsellem grup ise, İstanbul'un fethinden beri padişah için her gün Hasbahçe'de balık tutan Rumlar'dı. Sayıları 4 olan bu Rumlar, tuttukları balıkları bostancıbaşının eliyle matbah-ı âmireye teslim ederlerdi. Bu görevleri karşılığında *"avârız-ı dîvâniye ve tekâlif-i örfiyye ve şakka"*dan muaf ve müsellem oldukları gibi, avladıkları balıklarından vergi de alınmazdı[1948]. Balık tutmanın yanı sıra bu Rumlar, Sarayburnu civarında kurulan dalyanlarda padişah için balık da yetiştirirlerdi. Zira, 14 S.

[1943] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 88 (21 Z. 1052/12 Mart 1643).

[1944] 1131 ve 1147 yıllarında iki defa bu uygulamanın devamı için hüküm verildiğine dair bk. BOA, C.ML, nr. 8244 (2 Ca. 1168/14 Ocak 1755).

[1945] Beykoz ve Kilyos dalyanlarında yetiştirilen kılıç, palamut ve diğer balıklar için, dalyan sahiplerinin kendi rızalarıyla vergilerini balık eminlerine teslim etmeleri durumunda 1/3 yerine 1/5 oranında vergi alınması hakkındaki hükmün Evahir-i Z. 1147 ve 8 Za. 1187 tarihlerinde yenilendiğine dair bk. BOA, C.ML, nr. 25213 (24 Ş. 1217/20 Aralık 1802).

[1946] Boğadus ve civarında avlanan balıklardan Silivri ve iskele subaşıları tarafından vergi talep edilmesi üzerine 17 B. 1168/29 Nisan 1168 tarihinde yayımlanan hükme dair bk. BOA, C.ML, nr. 25665.

[1947] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 254.

[1948] BOA, İE.MİT, nr. 9 (6 B. 1097/29 Mayıs 1686); BOA, C.SM, nr. 7680 (5 N. 1097/26 Temmuz 1686); BOA, C.SM, nr. 3119 (15 Za. 1114/2 Nisan 1703).

1158/18 Mart 1745'te, boş olan balıkçı kadrosuna bir zimmiyi arz eden bostancıbaşının bu görevi yerine getirenler için kullandığı *"nefs-i nefîs-i hümâyûn içün bilâ-ücret balık yetişdüren müsellemler"* ibaresinden, padişah için sadece balık avlanılmadığı, aynı zamanda yetiştirildiği de anlaşılmaktadır[1949].

Bayram kutlamaları için bayramın son gecesi veziriazamla bayramlaşmaya bostancıbaşıyla beraber hasekiler de giderdi. Bostancıbaşı atına binmiş olarak, hasekilerse başlarında külahlarıyla onun önünde yaya olarak veziriazamın makamına varır[1950]; sadrazamın eli öpüldükten sonra hasekilere hediye olarak 12000 akça nakit para verilirdi[1951]. Emekliye ayrılan hasekilerin bir kısmı köşk emeklilerine çıkarılır[1952] ve aralarında kimileri 60 akça yevmiye alırlardı[1953].

Bayram törenleri haricinde hasekiler Hasbahçe'de yapılan donanma-yı hümayun törenlerinde hizmet ederlerdi. Bu törenler esnasında kaptanpaşa haseki ağa tarafından bostancıbaşı sandalıyla tersane-i âmireden tören alanına getirtilir. Kaptan paşa, bostancıbaşının makam dairesi olan ve padişahın tören için bulunduğu Yalı köşkü'ne yaklaştığında burada kendisi mücevveze ve al çuka giymiş olan bostancı kethüdası tarafından selâmlanır. Daha sonra haseki ağa ve kozbekçibaşı kendisinin koltuklarına girip, köşk duvarına kadar getirtilerek, sadrazamın huzuruna götürecek görevlilere teslim edilirdi[1954].

Haseki ağalar, *"kadîmden berü muhallefât ve sâ'ir külliyetlü mâddelere me'mûr"* edilirlerdi[1955]. Bazı hasekiler de devlete ait vergilerin tahsilinde görevlendirilmişlerdir[1956]. Bu vergiler arasında Kütahya livasının *"bedel-i avârız-ı kürekçiyân"*[1957], Mihaliç köylerinin katran mukataası[1958], Terkos nahiyesindeki Azeban mukataası[1959], Haslar kazasının bedel-i sürsatı[1960], Kocaeli livasının bedel-i sürsatı[1961], Rusçuk'un 1096/1685 senesine ait cizye-i gebranı[1962] bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra bazı hasekilerse vergi tahsiliyle

---

[1949] BOA, C.SM, nr. 6606.
[1950] *Teşrîfât-ı Kadîme,* s. 60.
[1951] 1078/1668 yılının Ramazan Bayramı tebriği için giden hasekilere *"âdet-i kadîme"* olarak verilen 12000 akçaya dair bk. BOA, İE.SM, nr. 1024 (7 L. 1078/21 Mart 1668).
[1952] Emekliye ayrılan Haseki Mustafa'nın C. 1070/Ocak 1660 tarihinde köşk emeklileri arasında yer aldığına dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 98.
[1953] 1057/1647 yılında hasekilerden Bekir, emektar olması münasebetiyle 60 akça yevmiyeyle emekli edilmiştir (BOA, KK.RSK, nr. 260, s. 11).
[1954] *Teşrîfât-ı Kadîme,* s. 99.
[1955] TSMA, E. 7028/78.
[1956] BOA, İE.DH, nr. 339 (2 Z. 1088/26 Ocak 1678).
[1957] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 10809 (21 Za. 1093/21 Kasım 1682).
[1958] BOA, AE.SMST.II., nr. 5767 (1112/1700-1701).
[1959] *İstanbul Tarım Tarihi,* I, 188.
[1960] BOA, İE.SM, nr. 2437 (3 L. 1109/14 Nisan 1698).
[1961] BOA, AE.SMST.II, nr. 5101 (1107/1695-1696).
[1962] BOA, İE.SM, nr. 562 (7 Receb 1096/9 Haziran 1685).

görevlendirilenlere kefil olmuşlardı[1963]. Hasekilerin bazılarıysa vakıf mukataalarına nazır olarak atanmışlardı. Meselâ, Kadıköy'deki Sultan Selim Han vakfı mukataasıyla[1964] Büyükçekmece'ye bağlı Ermeni köyündeki Sultan Bayezid vakfı mukataası[1965] bu türden mukataalardı. Yine bazı hasekilerin ölen resmî veya sivil kişilerin muhallefatını teslim almakla görevlendirildikleri de olurdu[1966].

Bostancı ocağına ait ocaklıklardan Astar-ı Eflak'ın idaresine, bostancıbaşı tarafından atanan hasekiler tarafından bakılırdı[1967]. Her üç yılda bir yönetici hasekiler değiştirilirdi[1968]. Ocaklığın malının tahsili ve diğer işler için ocaklığa ait yerlere knez ve perimkör gibi görevlilerin atanması onların arzıyla olurdu[1969]. Bunların dışında bir kısım hasekilerin zahire[1970], odun[1971], bahçelere dikilecek ağaç[1972] gibi maddelerin temininde ve naklinde görev aldıkları da olmuştur. Yine, bostancı ocağının giderlerini karşılamak için kurulmuş olan Orta vakfına mütevelliler hasekilerden atanırdı[1973].

Hakkında sürgün emri çıkanları sürgün yerlerine nakleden hasekiler[1974], aynı zamanda, eşkiya takibiyle de görevlendirilirlerdi. Özellikle İstanbul dışında meydana gelen asayişe aykırı olayların faillerinin bulunup yakalanması için, haseki tayin edilir ve emrine çok sayıda bostancı verilirdi[1975]. Gidiş geliş için lazım olan nakliye vasıtaları ve diğer ihtiyaçlar yol

---

[1963] BOA, AE.SMST.II., nr. 5767 (1112/1700-1701). Hasekiler, ocak dışındakilere de kefil olmuşlardır. Meselâ, Karahisar-ı Sahip'deki gayrimüslimlerin 1103-1104 senesine ait 287853 akçalık cizyesini tahsille görevlendirilen cizyedar Ahmed Ağa'ya Haseki Osman Ağa kefil olmuştur (BOA, AE.SAMD.II, nr.1911, 5 Za. 1105/28 Haziran 1694).

[1964] *İstanbul Tarım Tarihi,* I, 145.

[1965] *Aynı eser,* s. 342.

[1966] BOA, İE.SM, nr. 1723 (18 M. 1109/6 Ağustos 1697).

[1967] Buranın, ocak tarafından *"zâbit nasb ve ta'yîn olunan hâseki ma'rifetiyle zabt ve rabt"* edildiğine dair bk. BOA, C.ML, nr. 23643 (29 S. 1196/13 Şubat 1782); BOA, C.SM, nr. 8121 (5 Ra. 1188/16 Mayıs 1774).

[1968] Atanan hasekiler üç sene için *"ber-tahvîl"* mutasarrıf oldukları bu ocaklık için her sene berât yenilerlerdi (BOA, C.SM, nr. 4933, 29 S. 1118/12 Haziran 1706). Yine, ocaklığa, 1121 senesinin Mart'ının başlangıcından üç sene boyunca Haseki Musa'nın tasarruf ettiğine dair bk. BOA, İE.ML, nr. 9653 (26 S. 1128/20 Şubat 1716).

[1969] 18 R. 1126/3 Mayıs 1714 tarihinde ocaklık için Astar-ı Eflak zabiti Haseki Hüseyin'in teklif ettiği kişilerin knez ve perimkör olarak atandığına dair bk. BOA, İE.ML, nr. 7927.

[1970] BOA, *MD,* nr. 57, s. 108, h. 632 (Evahir-i L. 1168/31 Temmuz-8 Ağustos 1755); BOA, *MD*, nr. 57, s. 6, h. 26 (Evasıt-i Ca. 1127/15-24 Mayıs 1715); BOA, *MD*, nr. 57, s. 7, h. 27 (Evasıt-i Ca. 1127/15-24 Mayıs 1715); BOA, *MD*, nr. 57, s. 8, h. 28 (Evasıt-i Ca. 1127/15-24 Mayıs 1715).

[1971] BOA, C.BLD, nr. 1589 (Za. 1146/Nisan 1637).

[1972] BOA, C.SM, nr. 6775 (28 Z. 1134/9 Ekim 1722).

[1973] BOA, C.EV, nr. 13095 (19 M. 1196/4 Ocak 1782); *İstanbul Tarım Tarihi,* I, 40-41; *İstanbul Tarım Tarihi,* II, 104-105.

[1974] BOA, C.ZB, nr. 2457 (tarihsiz).

[1975] BOA, C.ZB, nr. 2927 (Evail-i B. 1127/3-12 Temmuz 1715).

üzerindeki kadılıklarca temin edilirdi[1976]. Yine onlar, taşrada görevini kötüye kullanan devlet idarecilerinin cezalandırılmasında da görevlendirilirlerdi[1977].

İstanbul'da inşa edilen binaların kanunlara uygunluğunu denetleyen heyetlerde hasekiler de görev alırdı. Meselâ, Evahir-i M. 1157/6-15 Mart 1744'te bostancıbaşıya ve yeniçeri ağasına gönderilen bir hükümde, Balat'ta Yahudilerin inşa edeceği binanın ölçülere uygun olmak şartıyla inşasına izin verilmesi ve gereken kontrolleri yapacak heyette bir hasekinin de yer alması istenmiştir[1978]. İstanbul ve Boğaziçi'ndeki kayıkçıların nizamlarının uygulanmasında hasekiler de görev alırlardı. Bostancıbaşının başkethüda olarak atadığı bir haseki, İstanbul, Haliç ve Boğaziçi'ndeki iskelelere kethüdaların atanmasında ve görevden alınmasında yetki sahibiydi[1979].

Padişahın[1980] veya ailesinin bir yerden diğer bir yere nakli esnasında muhafaza görevinde bulunan hizmetliler arasında bostancı hasekileri de bulunurdu[1981]. Padişahın deniz gezintileri esnasında padişah kayığının dümeninde bostancıbaşı bulunurken, baş tarafındaysa haseki ağa bulunurdu[1982]. Göç-i hümayun sonrası yıpranan göç malzemesi mehterhane-i âmirede tamir edildikten sonra bostancı hasekilerince teslim alınıp muhafaza edilirdi[1983]. Hasekilerin aktif olarak görev aldıkları hizmetlerden birisi de yangın söndürmekti[1984].

Taşraya gidecek gizli haberler için bostancıbaşının seçtiği güvenilir hasekiler gönderilirdi[1985]. Meselâ, Veziriazam İbşir Paşa'nın İstanbul'a gelmesi haberi[1986]; Girid serdarı

[1976]BOA, *MD,* nr. 57, s 61, h. 215 (Evasıt-i N. 1155/9-18 Kasım 1742); BOA, *MD,* nr. 57, s. 86, h. 427 (Evahir-i Ra. 1159/13-22 Nisan 1746); BOA, *MD,* nr. 57, s. 92, h. 508 (Evasıt-ı L. 1162/24 Eylül-2 Ekim 1749).

[1977] Sakız muhafazasında bulunan Vezir Şaban Paşa, ada halkına zulmettiği ve Girit seferi esnasında, gaza işlerinde ihmalkâr davrandığı için, kendisinin gönderilen bostancılar hasekisi tarafından cezalandırılmasına dair bk. Naima, *Tarih,* IV, 268.

[1978] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 129.

[1979] *İstanbul Esnaf Tarihi,* I, 151-152; BOA, C.BLD, nr. 4406 (28 Za. 1184/15 Mart 1771).

[1980] BOA, C.SM, nr. 8209 (21 Ra. 1191/29 Nisan 1777). Padişahın göçü esnasında kendisine eşlik eden görevlilerden olan haseki ağaya günlük 1 çeki odun verildiğine dair bk. BOA, C.SM, nr. 8220 (Selh-i R. 1194/4 Mayıs 1780); BOA, C.SM, nr. 1401 (Gurre-i M. 1215/25 Mayıs 1800). Yine, göç esnasında padişah maiyetinde bulunan hasekilere tahsis edilen kayık, çadır, mutfak, çeşme ve diğer malzemeler için bk. BOA, C.SM, nr. 2445 (17 Z. 1207/26 Temmuz 1793); BOA, C.SM, nr. 5395 (4 C. 1195/28 Mayıs 1781). Göç-i hümayunda hasekilerin kullandığı kayıkların küreklerinin tamirine dair bk. BOA, C.SM, nr. 5038 (9 Ra. 1176/28 Eylül 1762); BOA, C.SM, nr. 5135 (13 L. 1191/14 Kasım 1777); BOA, C.SM, nr. 5251 (25 S. 1185/9 Haziran 1771); BOA, C.SM, nr. 5537 (15 Z. 1198/30 Ekim 1784); BOA, C.SM, nr. 6841 (4 Ra. 1152/11 Haziran 1739).

[1981] BOA, İE.SM, nr. 350 (26 Z. 1093/26 Aralık 1682).

[1982] *Ata Tarihi*, I, 293; Uzunçarşılı, "Haseki", *İA,* V/I, 338.

[1983] BOA, C.SM, nr. 8568 (20 S. 1189/22 Nisan 1775).

[1984] BOA, C.SM, nr. 7055 (13 L. 1150/3 Şubat 1738).

[1985] Hasekiler bazı *"hidemât-ı hafîye"* için padişah tarafından icap edenlere gönderilirdi (*Ata Tarihi*, I, 293). Yine Haseki Ali Ağa'nın bazı *"umûr-u mühimme ile me'mûr"* edildiğine dair bk. BOA, *MD,* nr. 57, s. 86, h. 427 (Evahir-i Ra. 1159/13-22 Nisan 1746); Evasıt-ı L. 1162 15/24 Eylül-2 Ekim 1749'deyse Haseki Halil ve beraberindeki çavuşla özel bir iş için memur edildiklerine dair bk. BOA, *MD,* nr. 57, s. 92, h. 508.

[1986] Naima, *Tarih,* VI, 6.

Deli Hüseyin Paşa'nın Edirne'de bulunan IV. Mehmed'in huzuruna daveti haberi[1987]; N 1068/2 Haziran 1658 tarihinde, Erdel üzerine sefere çıkmış Köprülü Mehmed Paşa komutasındaki orduya katılması için davet edilen, fakat davete icabet etmeyen ve Konya'da olan Abaza Hasan Paşa'ya, yeniden gönderilen ferman[1988] ve IV. Mehmed'in, Yanova'yı kuşatmış olan Köprülü Mehmed Paşa'ya, Anadolu'da çıkan Abaza Hasan Paşa isyanını bastırması için, acele dönmesini amir hatt-ı hümayun[1989] bostancı hasekilerince ilgili kişilere götürülmüştür. Kapıkullarının çıkardığı isyanlar gibi acil ve hassas durumlarda, isyanın bastırılması için gereken tedbirlerin alınması konusunda devlet erkânına istişareye davet haberi de hasekilerce götürülürdü[1990].

Hasekilerin götürdüğü haberler ve emirler, ilgili kişilerin görevlerini daha iyi yapmasına sebep olurdu. Meselâ, 1203/1788-1789 yılında Anadolu'dan istenen askerin, üç defa istical emri yazılmasına rağmen, bu konuda sorumlu olanların bir türlü harekete geçmemesi üzerine, dördüncü kez yazılan istical emrinin tatarlarla değil de, 4-5'ine birden bir bostancı hasekisiyle gönderilmesi kararlaştırılır. Zira, hasekilerin götüreceği haber, mübaşirlerin çalışmasına ve memurları tehdide neden olabilmekteydi. Hasekilerin, bu nüfuzlarını şahsî menfaatleri için kullanıp, ilgili memurlardan para almalarını engellemek için bu işlerle genellikle zengin olanları görevlendirilirdi[1991].

Hasekilerin görevleri arasında, yakalanması için emir çıkan firarilerin bulunup getirilmesi de vardı[1992]. İstanbul'un dışındaki asayiş, zaptiye, güvenlikle ilgili yaşanan olayların halledilmesi, faillerinin yakalanması, davaların mahkemede görülmesini sağlamak gibi görevlerle genellikle bostancı hasekileri görevlendirilirdi. Bu münasebetle Evasıt-ı M. 1167/8-17 Kasım 1753'te, Çatalca'ya bağlı Yenice köyünde bir kişinin samanlığını yakanların yakalanması[1993]; Evail-i B. 1155/1-10 Eylül 1742'de, Silivri ile Bigados arasında, İstanbul'a gelmekte olan şahsın para ve kitaplarını gasp eden kişilerin bulunması[1994]; Evail-i C. 1156/23 Temmuz-1 Ağustos 1743'te, Silivri'de, adam öldüren ve mal ve eşya gasp eden eşkiyanın yakalanarak şer'î mahkemede muhakeme olunması[1995]; Evahir-i C. 1156/12-20 Ağustos 1743'te, Silivri'de, adam öldüren, para ve mal gasp eden eşkiyanın bulunup mahkemede

[1987] Naima, *Tarih,* VI, 329.
[1988] Naima, *Tarih,* VI, 344; Silâhdar, *Tarih*, I, 135.
[1989] Naima, *Tarih,* VI, 355.
[1990] Silâhdar, *Tarih*, II, 336-338.
[1991] BOA, HH, dosya nr. 15, gömlek nr. 601.
[1992] S. 1065/Aralık 1654'te, âsilerin idamını istemelerinden dolayı korkularından kaçıp saklanan ağaların bulunması için çavuşlarla beraber hasekilerin de görevlendirildiklerine dair bk. Silâhdar, *Tarih*, I, 30.
[1993] *İstanbul Tarım Tarihi,* I, 300.
[1994] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 15-6.
[1995] *Aynı eser,* s. 97.

yargılanması[1996]; Evasıt-ı Ca. 1157/22 Haziran-1 Temmuz 1744'te, Karamürsel'de adam öldürüp mal ve eşya gasp eden eşkiyanın yakalanıp, Karamürsel mahkemesine ihzâr edilmesi ve şer'î mahkemede muhakeme olunması[1997]; Evasıt-ı Ca. 1158/11-20 Haziran 1745'te, Yanya'da yaşanan düzensizliğin giderilmesi[1998]; Evail-i M. 1159/24 Ocak-2 Şubat 1746'da, Haslar'a bağlı Balıklı Ayazma'da öldürülen bir zimmînin katillerinin aranması için gereken teftiş ve kontrolün yapılması[1999]; Evail-i B. 1159/20-29 Temmuz 1746'da, Taşköprü'de ev basıp adam yaralayan eşkiyanın yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi ve kürek cezasına çarptırılması[2000]; Evahir-i S. 1157/5-13 Nisan 1744'te, Haslar'a bağlı Terkos'taki çiftliğin sorumlusuna müdahale edip, bir kısım hayvanı çalan şahısların yakalanarak, ilgili kadılıkta mahkeme olunmaları[2001]; Evahir-i M. 1168/7-16 Kasım 1754'te, Midye'ye bağlı İyneada köyünde eşkiya teftişi[2002]; Evasıt-ı Z. 1174/14-23 Temmuz 1761'de, Karamürsel ile Yalova arasındaki derbent civarında çeşitli zulümlerde bulunan eşkıyanın, yakalanarak muhakeme olunmak için Âsitane'ye getirilmesi[2003] ve Evahir-i Za. 1175/13-22 Haziran 1762'de, Terkos'un Dursun köyünde, halka zulümde bulunup, bir şahsı öldüren ve firar eden şakinin yakalanarak muhakeme olunması[2004] görevleriyle bostancı hasekileri vazifelendirilmişlerdir.

Asayişle ilgili bir vazife için gönderilen hasekilerin buradaki başka işlere karışmalarına müsaade edilmez, sadece memur oldukları görevlerini yerine getirmeleri istenirdi. Zira, fermanla görevlendirilmedikleri işlere müdahale ettiklerinde, işlerin işleyişini aksatmakta, keyfî davranışlar sonrası karışıklıkların ortaya çıkmasına neden olabilmekteydiler. Meselâ, S. 1171/Ekim 1757 tarihinde, 20 bin kuruşluk altın hazine ve biraz poliçeyle Eflak taraflarından gelen, fakat Kariniabad kazası dahilindeki Belban deresinde katledilen dokuz nefer kalaraşların katilleri ve çalınan malların bulunması işiyle, emrindeki 80 bostancıyla Haseki Ali Ağa görevlendirilmişti. Ancak o, buradaki zahire hususuyla ilgilenmeye başlayınca, kendisine Evahir-i S. 1171/4-13 Kasım 1757 tarihinde gönderilen bir hükümle, memur olmadığı bir işle uğraşması asıl görevinin *"ta'tîline mü'eddi olduğı"* ve *"zahîre husûsuna halel"* getirdiği ifade edilmiş, sadece işine yoğunlaşması istenmiştir[2005].

[1996] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 103.
[1997] *Aynı eser,* s. 146-147.
[1998] *Aynı eser,* s. 196.
[1999] *Aynı eser,* s. 224-225.
[2000] *Aynı eser,* s. 244.
[2001] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 16.
[2002] *Aynı eser,* s. 49.
[2003] *Aynı eser,* s. 225.
[2004] *Aynı eser,* s. 263.
[2005] BOA, C.ZB, nr. 1415.

İstanbul dışındaki anlaşmazlık konularının incelenmesi, tarafların mahkemeye çıkarılması, mahkeme sonrası haksız olanların müdahalelerinin engellenmesi için de hasekiler görevlendirilirlerdi. Bu bağlamda vakıf arazileri konusunda yaşanan anlaşmazlıkların[2006] ve işlenen cinayetler konusunda yapılan iftiraların[2007] söz konusu yerlerdeki mahkemede görülüp karara bağlanması için ilgili kişilerin mahkemeye çıkarılmalarıyla hasekiler görevlendirilmişlerdi.

Bazı hasekiler, sahip oldukları nüfuzlarını kötüye kullanarak başkalarına ait gelirlere el koymaya çalışmışlardır[2008]. Yine, görevle gittikleri yerlerdeki halktan kanuna aykırı olarak *"müft ü meccânen"* yem ve yiyecek almaya, oralarda günlerce kalmaya teşebbüs edenler de olmuş, aralarında buna teşebbüs edenler yakalanıp cezalandırılmışlardır[2009]. Gözetimlerinde olan köylerin her türlü vergilerini toplayan ve diğer idarî işlerine bakan voyvoda hasekilerden, kanunlara aykırı hareket edip, ahaliye zulmedenler görevlerinden alınır, yerlerine vekiller atanırdı[2010]. Ama zulüm ve haksızlıkta ısrar eden bulunursa, bu görevlerinden azledilip cezalandırılırlardı[2011]. Herhangi bir sebeple idam edilen hasekilerin terekeleri devlete kalırdı[2012]. Görevini kötüye kullanan hasekiler bazen de bostancıbaşılar tarafından korunmuştur. Meselâ, hakkında şikâyet bulunan ve bu münasebetle İstanbul'a getirilmesi için emir çıkmış olan Firecik ayanı Haseki Ahmed bostancıbaşı tarafından, *"siğār ve kibâr"* ahaliden herkesin kendisinden memnun ve hoşnut olduğu, şikâyette bulunanların üzerlerine düşen vergileri vermeyen vakıf köylüleri oldukları gerekçeleriyle görevine devam etmesi ve yargınlanmak için İstanbul'a ihzar edilmemesi istenmişti. Ancak, 22 S. 1200/25 Aralık 1785 tarihinde yayımlanan yeni bir hükümle, söz konusu şahıs hakkında yargılanması için hüküm çıkmışken, bundan affının rica edilmesinin *"mübâşirin ve bostâncıbaşının tamâ'-i tebâ'iyyet ile irtikâb-ı rehavetlerinden"* kaynaklandığı ifade edilmiş, hasekinin her halükârda İstanbul'a getirilip yargılanması istenmiştir[2013].

Seferlere katılan bostancıların başında genellikle hasekiler bulunurdu[2014]. Nitekim, C. 1030/Mayıs 1621'deki Leh Seferi'ne katılan 150 bostancıya Haseki Ahmed Ağa kumandanlık

---

[2006] *İstanbul Tarım Tarihi,* I, 344-345, 350-351.
[2007] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 106-107.
[2008] Üsküdar'daki, Boğazkesen Kalesi dizdarına ait olan tımarın vergilerine el koymaya teşebbüs edenlerden olan bostancı hasekilerinin şikâyet edilmesine ve onların bundan menedilmesine dair verilen hüküm için bk. *İstanbul Tarım Tarihi,* I, 86.
[2009] BOA, C.ADL, nr. 507 (27 R. 1137/13 Ocak 1725); *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 204.
[2010] *İstanbul Tarım Tarihi,* I, 145; *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 39.
[2011] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 187.
[2012] BOA, C.ML, nr. 8662 (17 Ca. 1204/2 Şubat 1790).
[2013] BOA, C.ADL, nr. 4468.
[2014] Meselâ, C. 1030/Mayıs 1621'deki Leh Seferi'ne katılan 150 bostancıya Haseki Ahmed Ağa kumandanlık etmiştir (*Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 721).

etmiştir[2015]. Haziran 1695'te sefere çıkan II. Mustafa'nın maiyetinde 50 silahlı bostancıyla beraber 10 haseki bulunmaktaydı[2016]. Za. 1108/Haziran 1697'de ise, cephede bulunan toplam 3000 bostancının 1000'i Edirne bostancıları olup, başlarında bostancıbaşıları bulunurken; 2000'i ise, İstanbul bostancıları olup, başlarında haseki ağa bulunmaktaydı[2017]. Bazı hasekiler de cepheye asker sevk ederlerdi[2018].

Hasekilerden bazıları ihtida eden yakınlarının devlet hizmetinde görev almalarına aracılık etmişlerdi. Meselâ, 24 Za. 988/4 Ocak 1581'de, bostancı hasekilerinden birisinin kardeşinin Müslüman olması üzerine, kendisi tarafından devlet görevi için arz edilince, yeni mühtedi Hasbahçe'ye bostancı olarak alınmıştır[2019].

Hasbahçe hasekilerine tahsis edilen günlük yiyecekler arasında iki çift ekmek, iki tas çorba da bulunmaktaydı[2020]. Yine, haseki ağalara, memur oldukları işleri yapmaları için 14 adet bargir tahsis edilirdi[2021].

Bostancı hasekileri 1829'da padişahın maiyetindeki diğer görevlilerden olan solak ve peyklerle birlikte kaldırılmıştır[2022].

10.1.3. Kozbekçiler

Darüssaade ağasının yanında hizmet eden bostancılara kozbekçisi denilirdi[2023]. Kozbekçiler, Eski (atîk) evkaf dairesinin alt tarafında olan meydandaki kasr-ı hümâyuna yakın olan kalfa yerindeki harem-i hümâyun kapısının bekçi ve muhâfızlarıydı. Bu ocağın kuruluşu ve menşei hakkında şöyle bir rivayet bulunmaktadır: Fatih Sultan Mehmed'in saltanatının son dönemlerinde, harem-i hümâyunda bulunan cariyelerden biri *"hıffet-i akl ve idrâk seyyiesiyle"*, o zaman alçak olan harem-i hümâyun duvarından atlayıp firara teşebbüs eder. Ancak, darbhane-i âmire bitişiğindeki çınar ağacı civarında bir *"şahıs-ı müstakīmü'l-etvâra"* rastlar ve o da, cariyeyi hemen çınarın kovuğuna koyup, korumaya alır. Durumu, harem-i hümâyun hizmetinde olan babüssaade ağasına, ağa da padişaha arz eder. Sonra cariye sorgulanır, firarının kötü bir niyetten kaynaklanmadığı, sadece *"hıffet-i aklından"*

[2015] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 721.
[2016] BOA, AE.SMST.II, nr. 1208 (22 L. 1106/5 Haziran 1695); BOA, *MAD*, nr. 6229, s. 17 (1106/1695); BOA, *D.MKF*, nr. 307, s. 4 (1106/1695).
[2017] BOA, C.AS, nr. 36719.
[2018] Rumeli'den cepheye asker götüren hasekilere 7270 ve Anadolu'dan asker toplamaya giden hasekilere 1550 kuruş para verildiğine dair bk. BOA, C.ML, nr. 21251 (5 Z. 1187/17 Şubat 1774). 1188/1774'te ise, Özü tarafına gönderilen 1000 askerin Edirne bostancıbaşısı ve Haseki Ahmed Ağa marifetiyle toplanıp söz konusu yere gemilerle sevkine dair bk. BOA, C.AS, nr. 42940 (26 M. 1188/8 Nisan 1774).
[2019] BOA, KK.RSK, nr. 238, s. 201.
[2020] BOA, KK.RSK, nr. 236, s. 343 (27 Ra. 988/12 Mayıs 1580).
[2021] BOA, *MAD*, nr. 4462 (Ra. 1088/Mayıs 1677), s. 12.
[2022] Özcan, "Haseki", s. 369.
[2023] *Nuhbe (Tevârih-i Âl-i Osman),* s. 47.

kaynaklandığı, kendisini yakalayıp saklayan kişinin *"hîn-i tesâdüfünde yüzüne bile bakmayup evlâdı"* gibi muamelede bulunduğu anlaşılır. Cariyeyi yakalayan kişinin de sorgulamasında aynı şeyleri söylemesi üzerine kendisi padişahın huzuruna çıkarılır, bu iffetli hareketinden dolayı ne tür bir mükâfat talep ettiği sorulur. O da, bahsedilen çınara yakın ve kalfa yerine inen darphane kapısı bitişiğine bir ocağın kurulup, oraya bazı hizmetlerin tahsis edilmesini ister. Bu talebi kabul edilerek, söz konusu yere "*Kızbekçileri*" ocağı adıyla bir ocak kurulur ve kapısının üzerine de zâbit dairesi bina olunur. Bitiminde bu ocağa kızbekçileri sıfatıyla Bû-yi âbâd, Kargı ve Ulus kazaları ahalisinden 40 nefer bekçi kaydedilir ve başlarına adı geçen *"muhbir müstakīm"* zabit tayin edilir. Ancak, kızbekçi tabiri pek yakışık almadığından, sonraları galat olarak ocağın "*kozbekçiler*" adıyla anılması daha münasip görülerek bu isim *"tağyîr ve tahfîf"* olunur[2024].

Kozbekçiler, normal zamanlarda, başlarına hâseki baratasından zahrı (arkası) daha kısaca barata, resmî zamanlardaysa tıpkı hâsekiler gibi, deve tüyünden yapılma sivri külâh, sırtlarına zeytûnî renginde çuha dolama, bellerine kapağı sırma işlemeli enli siyâh çuha kemer kuşanırlardı[2025].

Kozbekçilerin başlıca görevleri tebdil kahvecibaşılığı, yetişmiş olan şehzâdeler kahvecibaşılığı, dârüssaaade ağası kahvecibaşılığı, selâmlık ve biniş mahallerine padişah için maden sürahi ve altun tas ile *"mâ-i lezîz"*, büyük güğüm cesâmetinde ateş taneli tombak maşrapayla sıcak su taşımak; padişahın gideceği camie önceden gidip, mahfel-i hümâyun döşemesini, biniş kasr-ı hümâyununu ve seferlerde konak yerlerini silip süpürmek; padişah seferleri esnasında enderûn-i hümâyundaki asıl kahvecibaşıya, esvâb taşıyan hazine kethüdası kaftancısına ve başkollukçıya muavin gibi hizmet etmek, sefer takımlarını muhafaza etmek; barış zamanındaysa padişahın göçü esnasında kahvaltı ve âbdest takımı mahmûl olan hayvanları yedip çekmekti[2026].

Bostancı ocağına bağlı saray hizmetlilerinden olan kozbekçiler, padişahın selâmlık günlerinde, gezilerinde ve Hasbahçe'deki halvetlerinde, sultanın, darüssaade ağasının ve hazinedarın eşyalarını nakl ve muhafaza ederlerdi[2027]. Padişahların etraf yalılara seyahatleri esnasında kozbekçiler de maiyetlerinde bulunur ve kendilerine hizmet ederlerdi. Bu seyehatlar esnasında padişah fanusunun aydınlatılması görevi kozbekçilere ait olup, seyahatin başlangıcından sonuna kadar her gün matbah-ı âmireden bir adet fener mumu alırlardı[2028].

[2024] *Ata Tarihi*, I, 294-295.
[2025] *Aynı eser,* s. 296.
[2026] *Aynı eser,* s. 295.
[2027] Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 191.
[2028] BOA, C.SM, nr. 8141 (8 L. 1141/7 Mayıs 1729).

Padişahın Kozbekçiler ocağındaki binişi için lâzım olan gölgelik malzemeleri bu ocakta muhafaza edilirdi. Her sene gölgelik malzemelerinden 4 mavi kilim için 3200 sağ[2029]; 3 adet meşin kaplı kilim için 780, 4 adet alaca kilim için 4720, torba ve tokmaklar için 440[2030]; heybe için 1260, çivili levhalar için 480, şemşir tokmaklar için 200, meşinli heybe-kazık ve tokmaklar için 660[2031] akça kozbekçiler ocağına hazine-i âmireden nakden verilirdi. Bu meblağ genellikle her yılın Muharrem ayında verilirdi[2032]. Padişah için kozbekçiler ocağında pişirilen kahvenin kömür parası olarak her sene 4000 çürük akça verilirdi[2033].

Saray-ı hümâyun tamirat anbarı da kozbekçilerin taht-ı nezâretlerindeydi. Ancak, bilinmeyen bir sebepten (*sebeb-i sahîhi tahkīkine zafer-yâb olunamıyan bir hususdan*) dolayı IV. Mehmed zamanında bu ocak tamamen kaldırılmış ve o tarihte söz konusu anbar şehreminleri nezaretine verilmişti. II. Süleyman zamanında kozbekçiler ocağı *"nizâm-ı sâbıkıyla"* yeniden açıldığında, tamirat anbarı ocağa iâde olunmayarak, yine şehremînlerinin nezâretinde bırakılmış, sonraları darbhane-i âmire nezâretine verilmiştir[2034].

Bazı devlet görevlilerinin idam haberini kozbekçiler götürmüştür. Meselâ, İstanbul'da bulunan ve üzerindeki devlet malını vermeye bir türlü yanaşmayan eski Mısır beylerbeyisi Tavaşî Abdurrahman Paşa'nın, idam için Sultan IV. Mehmed tarafından çağrıldığı haberi, paşaya bir bostancı kozbekçisiyle gönderilmiştir[2035]. Yine, bazı kozbekçiler taşradaki önemli devlet adamlarına haber götürmüşlerdir. Meselâ, R 1065/Şubat 1655 tarihinde Anadolu'da bulunan İbşir Paşa'ya, İstanbul'a gelmesi haberi bir bostancıyla kozbekçi tarafından ulaştırılmıştır[2036].

Darüssaade Ağası kaftancısı makamında olan ağanın hizmetinde, kozbekçilerden kuşçu adıyla muteber bir adam bulunurdu. Telhisçilik hizmetini nöbetleşe kozbekçibaşı, haseki ağa ve baltacılar kethüdası yerine getirirlerdi. Kozbekçibaşı, Sarây-ı Hümayun'un su yolcularının âmir ve zâbiti olup, Saray-ı Hümâyun'un su yollarının tamiratı bunların nezaret

[2029] BOA, C.SM, nr. 2932 (15 M. 1189/18 Mart 1775); BOA, C.SM, nr. 7971 (3 M. 1204/23 Eylül 1789).
[2030] BOA, C.SM, nr. 3672 (15 M. 1189/18 Mart 1775); BOA, C.SM, nr. 6015 (3 M. 1192/1 Şubat 1778); BOA, C.SM, nr. 5670 (21 M. 1210/7 Ağustos 1795); BOA, C.SM, nr. 760, 26 Z. 1215/18 Mayıs 1801).
[2031] BOA, C.SM, nr. 5632 (Gurre-i M. 1157/15 Şubat 1744); BOA, C.SM, nr. 4503 (6 M. 1191/14 Şubat 1777); BOA, C.SM, nr. 5976 (15 M. 1205/24 Eylül 1790).
[2032] 1157 yılı için Gurre-i M. 1157/15 Şubat 1744'te (BOA, C.SM, nr. 5632), 1189 yılı için 15 M. 1189/18 Mart 1775'te (BOA, C.SM, nr. 2932), 1191 yılı için 6 M. 1191/14 Şubat 1777'de (BOA, C.SM, nr. 4503), 1192 yılı için 3 M. 1192/1 Şubat 1778'de (BOA, C.SM, nr. 6015), 1205 yılı için 15 M. 1205/24 Eylül 1790'da (BOA, C.SM, nr. 5976), 1204 yılı için 3 M. 1204/23 Eylül 1789'da (BOA, C.SM, nr. 7971), 1210 yılı için 21 M. 1210/7 Ağustos 1795'te (BOA, C.SM, nr. 5670) ödenmiştir.
[2033] BOA, C.SM, nr. 7071 (1 Ra. 1167/27 Aralık 1753).
[2034] *Ata Tarihi*, I, 295-296.
[2035] Naima, *Tarih,*V, 330-331.
[2036] Naima, *Tarih,*VI, 31.

ve marifetiyle icra edilirdi[2037]. 1564'te su yolcu ağalığından su yolcu nezaretine çevrilen bu birime bağlı olan su yolcuları, suyun küçük künk ve kanallarla dağıtılmasından sorumluydular. Müslüman veya gayrimüslimlerden seçilen su yolcuları su künkleri ve sarnıçlarını yapmak, kanalları temiz tutmak ve tamir etmekle sorumlu olup, bu işleri karşılığında örfî, şer'î ve tekâlif-i divanî gibi vergilerden muaf olurlardı[2038]. Su yolları nazırlığında bulunan kozbekçilerin bir kısmı 39 akçalık emeklilik ulufesiyle *"köşk mütekā'idleri zümresine"* çıkarılırlardı[2039].

Kozbekçilerin âmiri olan kozbekçibaşılar, terfi etmeleri hâlinde Vezir karakulağı olabilirlerdi. Meselâ, Eylül 1762'de Kozbekçibaşı Mehmed Ağa vezir karakulağı olarak atanmıştır[2040]. Kozbekçibaşılardan üstün hizmet gösterenler arasında, her ne kadar ocak kanununa aykırı olsa da haseki ağa ve bostancıbaşı olarak atananlar da olmuştur. Mesela, sadrazamlığa kadar yükselen bostancıbaşılardan birisi olan Ohrili Hüseyin Ağa eski bir kozbekçibaşıydı. Maiyetinde bulunduğu darüssaade ağalarına yaptığı hizmetleri *"meşkûr olmağla manzûr ve makbûl"* olunca, 23 L. 1022/26 Kasım 1614'te, o tarihe kadar hiçbir kozbekçibaşıya nasip olmayan ve kanunen de mümkün olmayan bostancıbaşılığa atanmıştır[2041]. 12 M. 1103/5 Ekim 1691 tarihindeyse, bu sefer Kozbekçibaşı Hacı İbrahim'e, *"hilâfü'l-'âde dârü's-sa'âde ağası ameliyle"* haseki ağalık verilmiştir[2042]. Ancak zamanla bu kaidenin yerleştiği görülmektedir. Zira bu atamadan 11 sene sonra, Ca. 1114/Ekim 1702'de, bostancı ocağının üst kademesinde yaşanan silsilevî terfiler esnasında kozbekçinin haseki ağa olmasının, bu bilgiyi nakleden tarihçi tarafından garipsenmemiş olması dikkat çekicidir[2043]. Yine aynı kaynak, bu atamadan 2 sene sonra 1116/1704'te kozbekçibaşılıktan haseki ağalığa yapılan atama ve diğer atamaları *"ocakları kā'idesi üzere silsile"* şeklinde ifade etmiştir[2044].

Kozbekçiler terfi ettiklerinde kapıcı olabilirlerdi[2045]. Yine, emektar kozbekçilerin bazıları bahçe ustalıklarına[2046], bazılarıysa dergâh-ı âlî çavuşluklarına[2047] atanırlardı.

[2037] *Ata Tarihi*, I, 295.
[2038] Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı,* Ankara 1985, s. 83.
[2039] Bostancıbaşı Osman Ağa'nın arzı üzerine, 10 C. 1084/22 Eylül 1673 tarihinde su yolları nazırı olan İbrahim Osman'ın köşk emeklileri arasına çıkarıldığına dair bk. BOA, İE.SM, nr. 1097.
[2040] *Mür'i't-Tevârih*, II.A, 50.
[2041] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 77 (23 L. 1022/26 Kasım 1614); *Nuhbe (Tevârih-i Âl-i Osmân),* s. 47; Naima, *Tarih,* II, 112.
[2042] Silahdar, *Tarih*, II, 602-603.
[2043] *Anonim Osmanlı Tarihi,* s. 175.
[2044] *Aynı eser,* s. 286.
[2045] 4 Ra. 1062/14 Şubat 1652'de hassa kozbekçisinin kapıcılar zümresine çıkarıldığında dair bk. BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 207.
[2046] 10 L. 988/18 Kasım 1580'de, vefat eden Çatalca bahçesi ustasının kadrosunun Kozbekçisi Mustafa'ya ulufesiyle birlikte tahsis edildiğine dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 238, s. 151.
[2047] 23 Za. 1029/20 Ekim 1620'de, Hasbahçe'de kadrosu bulunan *"kozbekçi efendiye"* 60 akçalık ulufeyle dergâh-ı âlî çavuşluğu gediği verildiğine dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 9.

Emekliye ayrılan kozbekçilerin bir kısmı 80[2048], bir kısmıysa 90 akça[2049] yevmiye alırlardı. Kozbekçi emeklilerinin bir kısmının kadrosu Taşra Köşkü emeklileri arasında yer alır[2050], bazılarıysa, emekli ulufesi karşılığı bostancı ocağı nezaretindeki vakıfların tevliyetine atanırlardı. Söz gelimi 2 Z. 1125/20 Aralık 1713'te, emekliliği gelmiş olan el-Hac Mehmed, Dil geçidinde bulunan Hersekzade Ahmed Paşa evkafına 90 akça ulufeyle mütevelli olarak atanmıştır[2051].

Kozbekçilerin hepsi 40 nefer olup, Fatih Sultan Mehmed döneminden beri vuku bulan her rikâbta sadrazam tarafından her nefere 10'ar kuruş rikâbiye ve mükemmel tayinatları verilirdi. Bu ocaktan çıkan ve 1144/1731-1732 tarihinde sadrazamlığa yükselen Osman Paşa, *"mahall-i feyz ve neş'eti"* olan bu ocağa sadâret gelirlerinden de *"külliyetlü ta'yînât tahsîs"* etmiş, böylece iki taraftan verilen tayinatla ocak mensupları ferahlığa kavuşmuştur[2052].

Diğer ocak mensupları gibi kozbekçiler de, ihtida eden akrabaları için devlet katında mansıp sahibi olmalarına aracılık edebilirlerdi[2053]. Muhtemel yangınlara karşı kozbekçiler ocağında bir çifte ve bir de yekta tulumba bulundurulurdu[2054]. Yine devlete ait işlerin görülmesi için kozbekçiler ocağına 8, kozbekçiler baltacılarına ise 3 binek hayvanı tahsis edilmişti[2055].

Padişahın, tebdiller ve biniş yerlerinde kullanılan gümüş ve altın kapkacaklarla tombak kozbekçibaşıların *"yed-i vedî'atinde"* muhafaza edilirdi. 1242 tarihinde, Sarı İbrahim Ağa'nın kozbekçibaşılığı zamanında nizam ve usul değişikliğine uğrayan ocağın zamanla kaldırılması kararlaştırıldığında, mevcut neferlerinin ödüllendirilmesi için *"matbah-ı hümâyûndan ve mu'ayyinât-ı sadâretden virilen ta'yînât ve rikâbiyeleri"* birleştirilerek o zamanın rayiciyle, emekliliği hak eden 12 emektar kozbekçiye emekli aylığı, geri kalan neferlereyse normal aylık bağlanmıştır. Kozbekçilerin fodula kırıntısıyla[2056] karışık yapılan kavurmaları meşhurdu[2057].

[2048] BOA, A.RSK, nr. 1519, s. 179 (8 R. 1060/10 Nisan 1650).
[2049] Emektar Kozbekçi el-Hac Mehmed'in 90 akça ulufe ile emekli olduğunda dair bk. BOA, İE.VKF, nr. 5880 (Gurre-i Z. 1125/19 Aralık 1713).
[2050] Kozbekçi şakirtliğinden emekli olan Halil'in kadrosunun*"cemâ'at-i bostânciyân-ı mütekā'îd-i köşk-i hümâyûn-ı Taşra"*da olduğunda dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 97.
[2051] BOA, İE.VKF, nr. 5880.
[2052] Meselâ, bu ocak görevlilerinden olan Salih Ağa, bu vazifesi esnasında, aldığı yevmiye ve ihsanlardan 2 yük guruş biriktirmişti (*Ata Tarihi*, I, 296).
[2053] 7 Ş. 980/13 Aralık 1572 tarihinde, Kozbekçi Balı'nın aracı olması üzerine akrabalarından birine ibtidadan 3000 akça tımar verildiğine dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 145.
[2054] BOA, C.SM, nr. 6854 (14 Ra. 1220/12 Haziran 1805).
[2055] BOA, *MAD,* nr. 4462, s. 12 (Ra. 1088/Mayıs 1677).
[2056] قرنتيسيله
[2057] *Ata Tarihi*, I, 296-297.

10. 1.4. Hamlacılar

Padişahların bindiği kayıkların küreklerini çeken bostancılar olup, Sirkeci ile Sarayburnu arasındaki koğuşlarında yaşarlardı[2058]. Hamlacılığa, bostancı ocağında 9 kademeyi geçen bostancılar çıkabilirdi[2059]. Saltanat kayığında kürek çekmek gibi padişaha çok yakın ve hassas bir yerde görev yapan hamlacılar, bostancıbaşının en çok güvendiği bostancılar arasından seçilirdi. Bunlar, potur ve donlarının üzerinde gömlek giyer, başlarına da yarım karış uzunluğunda kırmızı serpuş giyerlerdi. Seyahat esnasında, kürek çeken hamlacılardan herhangi birisinin küreğinin kırılması durumunda, mevkisine göre ödüllendirilirlerdi[2060]. Yine bu birimin mensuplarına, bahçe gelirlerinden her yıl 73000 akçalık meblağ padişah tarafından bahşiş olarak verilirdi[2061]. Kayıkhane-i kebir neferatından[2062] olan hamlacılar, sadece padişah sandalında değil, diğer ileri gelen devlet adamlarının sandallarında da kürek çekerlerdi[2063].

Padişah kayığının en önünde kürek çekenlerinden sağda olanına hamlacıbaşı denilirdi[2064]. Hamlacıların ve kayıkhanenin amiri olan hamlacıbaşının kadrosu Hasbahçe'nin 8. bölüğündeydi[2065]. Kanun gereği sağ hamlacı, sol hamlacıdan önce gelir ve terfi etmesi hâlinde odabaşı olurdu. Ancak bazen sol hamlacılar haksız bir şekilde sağ hamlacıların önüne geçerek, haseki ağalığa atanmışlardı. Meselâ 1059/1049'da, nizama aykırı bir şekilde haseki olmaya çalışan sol hamlacı, mal kuvvetiyle elde ettiği bazı devlet görevlilerine dayanarak sağ hamlacının önüne geçip haseki ağalığa atanmasını sağlamıştı. Ancak bununla yetinmeyip, kethüdalığa göz koyunca, bostancıların bu kanunsuzluğa tepki gösterip, *"bu bî-insafi pâreleriz"* demesi üzerine kendisi haseki ağalığından emekli edilmiştir[2066].

[2058] Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 133.
[2059] *Telhîsü'l-Beyân,* s. 71; *Eyyubi Efendi Kanunnamesi,* 27.
[2060] Thevenot, *1655-1656'da Türkiye,* s. 151. Küreği kırılana padişahın 50 ekü verdiğine ve kürek çeken diğer hamlacılara da biraz bahşiş dağıtıldığına dair bk. Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı,* s. 31.
[2061] Her yıl padişaha takdim edilen bahçe gelirlerinden 73000 akça, *"Berâ-yı in'âm-ı hazret-i şehriyârî bostaniyân-ı kürekçi-yi kayık-ı hâssa ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm"* olarak verildiğine dair bk. BOA,*MAD,* nr. 10306, s. 26-27 (27 N. 1117/12 Ocak 1706); BOA, *MAD,* nr. 7054, s. 6 (20 L. 1124/20 Kasım 1712); BOA, *MAD*, nr. 3363, s. 19 (28 B. 1180/30 Aralık 1766).
[2062] 15 Şevval 1183/11 Şubat 1770 tarihinde katledilen Hamlacı Edirneli Ahmed için, *"kayıkhâne-i kebîr neferâtından"* denildiğine dair bk. BOA, C.ADL, nr. 5812.
[2063] Meselâ, 26 Ra. 989/30 Nisan 1581 tarihinde emekliye ayrılan hamlacı Nasuh, bir paşanın kayığında hamlacılık yapmıştı (BOA, KK.RSK, nr. 238, s. 359).
[2064] Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilâtı,* s. 480.
[2065] BOA, *MAD,* nr. 6965, s. 234-246 (1087/1676); BOA, *MAD,* nr. 16997, s. 15. Lezez 1155/A. 1742-OŞ. 1743'te, bu bölükte yer alan *"kapucı-yı sandal-ı hümâyûn"* (BOA, *MAD*, nr. 17137, s. 62, 71) adlı görevlinin de hamlacılarla ilgisi olduğu söylenebilir.
[2066] Naima, *Tarih*, IV, 464. Ancak daha sonra, Ali Hoca'nın veziriazama dayanarak 1 M. 1060'da kapıcılar kethüdası olduğu görülmektedir (Naima, *Tarih*, V, 4).

Hamlacıbaşılarından kethüda[2067] ve baş haseki ağa[2068] olanlarına da rastlanırdı. Bostancı ocağı nezaretinde olan orta-i kebir vakfının muhasebesi görülmesi gerektiğinde, sağ ve sol hamlacıbaşılar da diğer ocak idarecileriyle beraber hazır bulunurlardı[2069]. Yine, görevleri olmamakla beraber, yangın söndürülmesinde hamlacıbaşılar da görev almışlardı[2070].

Emekliye ayrılan hamlacıbaşıların bazıları köşk[2071], bazılarıysa bostancı ocağı emeklileri arasına çıkarılır ve kendilerine 45 akça ulufe bağlanırdı[2072]. Emekliye ayrılan hamlacılardan bazılarına zeamet verilirdi[2073]. Yine, sol hamlacılardan emekliye ayrılanların bir kısmı *"mütekā'id-i köşk-i hümâyûn-ı Taşra"* emeklileri arasında yer alır ve kendilerine 19 akça yevmiye verilirdi[2074].

10. 1.5. Odabaşılar

Odabaşı, bostancıbaşının Bâbıâlî'de bulunan hükümet nezdindeki çuhadarıydı[2075]. Bostancıbaşının, idamı infaz eden devlet görevlisi olması münasebetiyle ulu orta gezmesi ve göz önünde bulunması sakıncalı addedildiğinden, yapılan törenlerde kendisini temsilen odabaşı katılırdı. Odabaşının bostancıbaşıyı temsil ettiği başlıca resmî törenler arasında, her sene Sultan Ahmed Camii'nde yapılan[2076] mevlid-i şerif[2077], sadrazamın bayram tebriği için şeyhülislâmın iftar davetine gidişi[2078] ve Divân-ı hümâyuna arza gelenlerin divana götürülmesi[2079] gibi törenler bulunmaktaydı.

[2067] Mesel'a Gurre-i Ca. 1094/Mart 1688'de, Sağ Hamlacı Kazmacı Uzun Hasan Ağa (Silâhdar, *Tarih*, II, 347) ve 12 M. 1103/5 Ekim 1691'de Sağ Hamlacı Hacı Veli (Silâhdar, *Tarih*, II, 603) kethüda olmuşlardı.

[2068] Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi,* III*,* 1425.

[2069] 19 M. 1196/4 Ocak 1782'de orta-i kebir vakfının muhasebesi görüldüğünde hazır bulunan idareciler arasında Sağ Hamlacıbaşı Mehmed Ağa ve Sol Hamlacıbaşı İbrahim Ağa'nın da hazır bulunduğunda dair bk. BOA, C.EV, nr. 13095.

[2070] BOA, C.SM, nr. 7055 (13 L. 1150/3 Şubat 1738).

[2071] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 179 (25 N. 1072/14 Mayıs 1662); BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 182 (22 L. 1072/10 Haziran 1662).

[2072] 20 M. 1072/15 Eylül 1661'de, bostancı ocağının 9. bölüğünde olan emektar Hamlacıbaşı Ahmed'e hatt-ı hümayunla 45 akça oturaklık verildiğinde dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 153.

[2073] BOA, KK.RSK, nr. 238, s. 359 (26 Ra. 989/30 Nisan 1581).

[2074] *"Köşk-i hümâyûn-i Taşra"* emeklileri arasında yer alan sol hamlacılardan Şaban ve Veli'nin 19'ar akça yevmiye aldıklarına dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 97.

[2075] Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı,* s. 480.

[2076] *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i,* s. 87, 254.

[2077] Bu tören esnasında bostancılar odabaşısı zağarcı, saksoncıbaşı ağalar, mahzar ağa, yeniçeri yazıcılarıyla beraber minber kapısı önünden kürsiye doğru dizilirlerdi. Ordu dışarıdayken mahzar ağa, başçavuş minber kapısı yanında kıyamen durur; bostancılar odabaşı ve yeniçeri yazıcıları minber kapısı önünden kürsiye doğru dizilirlerdi (*Teşrîfât-ı Kadîme,* s. 4).

[2078] Ramazanın 26. günü sadrazam bayram tebriki için şeyhülislâma mutâd iftar davetine alayla giderken, alayda maiyetinde diğer görevlilerin yanı sıra bostancılar odabaşısı ağa da külah, al çuka dolama, serâser kuşak ile solda *"râkiben"* giderdi (*Teşrîfât-ı Kadîme,* s. 33).

[2079] Çavuşbaşı, kapıcılar kethüdası ağalar, tezkireci efendiler, çavuşlar arz sahiplerinin önüne düşüp doğruca kubbe-i hümâyuna girip, sadrazamın önüne gelerek dizilirlerdi. Bu esnada mahzar ağa, kethüdalar, subaşı, asesbaşıyla beraber bostancılar odabaşısı da hazır ve *"fermâna muntazır"* bulunurlardı (*Teşrîfât-ı Kadîme*, İstanbul 1979, s. 87).

Bayramın birinci günü tüm kapıkulu ricali sadrazamla bayramlaşmaya geldiğinde, bostancılar odabaşısı da gelir, bayramlaşma sonrası arz odasında yapılan törende vezir kethüdasından subaşıya varıncaya kadar herkese kürk giydirildiğinde, bostancı odabaşısına da giydirilirdi[2080]. Sefer için yapılan törenlere bostancı ocağını temsilen bostancı odabaşısı katılırdı. Törene bir gün önce şeyhülislâm, vezirler, sadreyn, yeniçeri ağası gibi yüksek rütbeli görevliler davet edilirdi. Sefer için sadrazamın tuğu bulunduğu odadan törenle çıkarılıp, Babıâlî merdiveninin başına yerleştirilirdi. Tuğun çıkarılacağı gün davetliler gelir, dualar okunduktan sonra tuğ çıkarılırdı. Hazine odasında bulunan tuğ kethüda bey, sipah, silahdar, *"bölükât-ı erb'a"* ağaları tarafından, kethüda bey tuğun topunun dibinde, ağalar alt ucunda olmak üzere çıkarırlardı. Odanın dışında defterdar, reissülküttâb, çavuşbaşı, tezkireciler, mektupçu, kapıcılar kethüdası, sadrazamın selam ağası, kapıcılar bölükbaşısı, muhzır ağa, bostancılar odabaşısı tuğun önüne düşüp yürüyerek merdiven başında bulunan tuğ kovasına yerleştirirlerdi[2081]. Sancağ-ı şerif alayına herkes kendisine mahsus resmî kıyafetiyle katılırken, bostancıbaşını temsilen bostancı odabaşısı da *"külâh ile"* katılırdı[2082].

İstanbul'un fethinin ilk yıllarında asayişi sağlayanlar arasında bostancı odabaşısı da vardı. 5 cellat, bir oda yeniçeri, muhzır ağa, sipahi kethüdasıyla beraber bostancılar odabaşı veziriazamın maiyetinde asayişi sağlardı[2083].

Bostancı ocağına gönderilen hükümler bazen odabaşı vasıtasıyla gönderilirdi[2084]. Odabaşılar, gerektiğinde padişahın çok yakınında kendilerine hizmet ederlerdi. Meselâ, yalnız gezinti yapan IV. Murad'ın gezilerinden birinde kendisine sadece bostancı odabaşısı Acem İbrahim Ağa eşlik ederek korumalığını yapmıştır[2085]. Yine, Genç Osman'ın 10 B. 1030/31 Mayıs 1621'de çıktığı sefer esnasında maiyetinde bostancılarla beraber Haseki Ahmed Ağa ile bostancılar odabaşısı bulunmaktaydı[2086].

Odabaşılığa baltacılar[2087], karakulaklar[2088] arasından da atama yapılırdı. Odabaşılar ocak içinde terfi ettiklerinde genellikle haseki ağa olabilmekteydiler[2089]. Meselâ, 22 Ağustos

---

[2080] *Mür'i't-Tevârih*, II.A, 84.

[2081] 17 Aralık 1769'da, yapılan tören için bk. Şem'danî-zâde, *Mür'i't-Tevârih*, II.A, 116. Yine bk. Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Reissülküttâplık (XVIII. Yüzyıl),* s. 293.

[2082] 26 Mart 1769'daki Sancağ-ı şerif alayına bostancı odabaşısının külâhıyla katıldığında dair bk. *Mür'i't-Tevârih*, II.A, 121.

[2083] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 47; *Mecelle-i Umur-i Belediyye,* I, 381; II, 843.

[2084] BOA, *MD,* nr. 30, s. 20, h. 52 (23 M. 985/12 Nisan 1577); BOA, *MD,* nr. 48, s. 119, h. 318 (15 N. 990/3 Ekim 1582); Ahmed Refik, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, İstanbul 1988, s. 13.

[2085] Odacıbaşı, padişahla karşılaşan Abaza'nın silahlı olması üzerine kendisinin kılıcını almıştır (Naima, *Tarih,* III, 217-218).

[2086] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 723.

[2087] 22 Ağustos 1752'de, haseki ağa olan Odabaşı Mehmed Ağa yerine ikinci baltacının odabaşı olduğuna dair bk. *Mür'i't-Tevârih*, I, 171.

[2088] 2 Za. 1235/11 Ağustos 1820'de bostancı odabaşılığının Karakulak Kadri Ağa'ya ve 9 Za. 1235/18 Ağustos 1820'de, Karakulağ-ı bostani İbrahim Ağa'ya tevcih edildiğinde dair bk. *Defter-i Teşrifat*, s. 26 ve 29.

1752'de, Bostancıbaşı olan Haseki Hüseyin Ağa'nın yerine Odabaşı Mehmed Ağa[2090] olurken, 9 Za. 1235/18 Ağustos 1820'deyse Odabaşı Kadri Ağa[2091] haseki ağa olmuştur. Bostancılar odabaşısı, çok nadir olmakla beraber terfi ettiğinde bahçe kethüdası[2092], hatta bostancıbaşı[2093] olabilmekteydi. Odabaşıların bazıları terfi ettiklerinde sipahi bölüklerine çıkarıldıkları[2094] gibi, bazıları da bölük ağalığına ve oradan da çavuşbaşılığa kadar yükselebilirlerdi[2095]. Kimi odabaşıların tımara tasarruf ettiklerine de rastlanılmaktadır[2096].

Emekliye ayrılan kimi odabaşılar *"müteferrikalık-ı dergâh-ı âlî"* kadrolarına çıkarılır ve bazılarına 60[2097], bazılarınaysa 70[2098] akça ulufe bağlanırdı. Emekliliği hak edenlerden bazılarınınsa sipah ocağında *"sipah ağalığı pâyesiyle"* emekliye ayrıldıkları da olmuştur[2099].

Odacıbaşılar, devlete ait vergilerin tahsilinde görev alabilirlerdi. Meselâ, Prevadi kazasının 1063/1653 senesine ait cizye-i gebranı bostancı odacıbaşısı olan Mehmed Ağa'nın[2100] ve 1077/1666-1667 yılının Keşan ve Haslar zimmîlerinin cizyesi Odabaşı Osman Ağa'nın[2101], Niğbolu ve bağlı yerlerin 1123/1711 yılına ait cizye-i gebran ve müsellemanı Odabaşı İsmail Ağa'nın[2102] üzerindeydi. Yine, ocağa ait yerlerin tamiri için lâzım olan paranın tahsilinde de odabaşılar görev alırlardı[2103]. Odabaşılar devlet için bazı eşyaların satın alınmasında veya temin edilmesinde de görevlendirilirlerdi. Meselâ, Hasbahçe için lâzım olan 500000 sünbül soğanın Üzeyir ve Maraş'tan getirilmesi işiyle bostancı odabaşısı Korkud

---

[2089] BOA, HH, dosya nr. 181, gömlek nr. 8271 (1204/1790); BOA, HH, dosya nr. 238, gömlek nr. 13197).
[2090] *Mür'i't-Tevârih*, I, 171.
[2091] *Defter-i Teşrifat,* s. 28.
[2092] 15 Ca. 1114/7 Ekim 1702 tarihinde ocak kethüdalığı bostancılar odabaşısı olan el-Hac Mehmed Ağa'ya verilmiştir (BOA, İE.TCT, nr. 946). *Anonim Osmanlı Tarihi*'nde, bu atama için her ne kadar *"ocakları kānûnu üzere"* denilmişse de (s. 175), ocak kanunu gereği haseki ağanın kethüda olarak atanması gerektiği bilinen bir gerçektir.
[2093] Bostancıbaşının kapıcıbaşı olması üzerine, *"kiyâset ve sadakatı tecrübe olunmuş"* bostancılar odabaşısı Osman Ağa'nın bostancıbaşı olduğuna dair bk. Esad Efendi, *Üssü Zafer,* s. 130. Yine, 2 Za. 1235/11 Ağustos 1822 tarihinde haseki ağalığın bostancı odabaşısı Yahya Ağa'ya tevcih edildiğine dair bk. *Defter-i Teşrifat,* s. 26.
[2094] 27 L. 992/1 Kasım 1584 tarihinde Odabaşı Hüseyin bin Mehmed'in sipahiliğe terfi ettiğine dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 244, s. 143.
[2095] IV. Murad zamanında odabaşı olan Acem İbrahim Ağa'nın önce bölük ağası, sonra da çavuşbaşılığa kadar yükseldiğinde dair bk. Naima, *Tarih,* III, 217-218.
[2096] Maraş'ın Karaçoban köyünde ve diğer yerlerde 26000 akçalık zeamete eski bostancılar odabaşısı İsmail'in tasarruf ettiğine dair bk. BOA, HH, dosya nr. 207, gömlek nr. 10896 (1205/1790-1791).
[2097] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 81 (3 Ca. 1052/30 Temmuz 1642); BOA, A.RSK, nr. 1519, s. 179 (8 R. 1060/10 Nisan 1650); *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 286.
[2098] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 63 (19 Ca. 1022/7 Temmuz 1613); BOA, KK,.RSK nr. 257, s. 24 (2 Za. 1030/18 Eylül 1621); BOA, İE.SM, nr. 2505 (4 N. 1107/7 Nisan 1696).
[2099] BOA, A.RSK, nr. 1524, nr. s. 94 (Gurre-i Z. 1061/15 Kasım 1651).
[2100] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 10835 (18 S. 1063/18 Ocak 1653).
[2101] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 9550.
[2102] BOA, İE.ML, nr. 9338 (Gurre i Za. 1123/11 Aralık 1711).
[2103] 20 C. 1109/3 Ocak 1698 tarihinde, tamir edilen bostancı odalarının ve Orta Mescidi minaresinin masrafı olan 7000 paranın Odabaşı Ahmed Ağa tarafından tahsil edildiğine dair bk. BOA, İE.TZ, nr. 678.

görevlendirilmiştir[2104]. Yine, 27 Za. 1123/6 Ocak 1712 tarihinde bostancı odabaşısı fermanla kendisine verilen görev gereği hazine için 1 hassü'l-has ve 1 kuşkluk hil'at satın almıştır[2105]. Çeşitli vesilelerle şehir dışına seyahate çıkan odabaşılara yolda lâzım olan malzemeler nüzul eminleri tarafından temin edilirdi[2106].

Devlet kademelerine yapılan atamalar üzerine yapılan kürk giyme törenleri esnasında protokolde hizmetleri geçen memurlara da kürk giydirilirdi. Bu münasebetle, teşrifatta yer alan ve hizmet eden vakanivüs, teşrifatî, amedî, serhalife-i mektubî, serhalife-i kâtip, kisedar-ı reis, kisedar-i teşrifatî ve sadrazam telhiscisi efendilere; sadrazam kapıcıları kethüdası, muhzır ağa, haremeyn-i şerifeyn tercümanı, selam ağası, kapıcılar bölükbaşısı, muhzır ağa kâtibi, kethüda bey karakulağı, teşrifatçı kese yamağı, alaybaşçavuşu, Divân-ı hümâyun tercümanıyla beraber bostancı odabaşısı ve bostancı karakulağına da birer sevb hil'at giydirilmiştir[2107].

Bostancı ocağında bir diğer odabaşılık makamı da tulumbacılar ocağında bulunmakta olup, günlük 25 akçe yevmiye alırdı[2108]. Bunlar arasından, ocak silsilesi gereği yükselenlerden emekliliği hak edenlere İstanbul gümrüğünden 18 akça ulufe bağlanırdı[2109].

10. 1.6. Ustalar

Hasbahçe dışındaki saraya ait bahçe ve bostanların amirine usta denirdi. Bilindiği gibi bostancı ocağında Hasbahçe'deki bölükler bölükbaşılar, her birisi birer cemaat olarak adlandırılan dışarıdaki bahçeler ise ustalar (üstadlar) tarafından idare edilirlerdi. Buralara yeni atanan bölükbaşı ve ustalar, bostancıbaşılara caize adıyla belli bir miktarda para verirlerdi[2110].

Bahçe ustalarının kimisinin bahçesi kesime (maktu) tabi, kimisininki ise değildi. Kesime tabi olmayanlar, bahçelerde her ne elde ederlerse mahsullerini sebzehaneye gönderirlerdi. Bu mahsuller, 200 pazarcı, 17 çiçekçi ve 33 ıspanakçı dükkânlarına tevzi edilirdi. Kesime tabi olan bahçelerdense yılda 24 kese akça elde edilirdi. Elde edilen bu meblağ ustalar tarafından bostancıbaşıya, o da Kasım ayında padişaha arz ederdi[2111].

16. yüzyılın ikinci yarısında bölüğe çıkan veya vefat eden ustaların kadrosu boşaldığında yerine bostancıbaşının arz ettiği bostancılar atanırdı. Ancak atanana önceki

[2104] BOA, *MD,* nr. 36, s. 126, h. 356 (8 M. 987/7 Mart 1579).
[2105] BOA, İE.HLT, nr. 424.
[2106] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3201 (12 Ş. 1084/22 Kasım 1673).
[2107] *Defter-i Teşrifat,* s. 15.
[2108] BOA, C.BLD, nr. 3319 (20 Z. 1168/27 Eylül 1755).
[2109] BOA, C.AS, nr. 17300 (24 M. 1171/8 Ekim 1757); BOA, C.ML, nr. 27340 (8 Z. 1185/13 Mart 1772); BOA, C.SM, nr. 3791 (12 Za. 1195/30 Ekim 1781).
[2110] BOA, C.SM, nr. 1440 (20 Ra. 1242/22 Ekim 1826, 1 numaralı belge).
[2111] *Eyyubi Efendi Kanunnamesi,* s. 27.

ustanın tüm yevmiyesi verilmez, sadece ustalık kadrosunun 7 akçası verilirdi. Bu miktardan fazla olan kısım ise bostancıbaşı tarafından *"fakīrü'l-hâl ve müstahak olan bostâncılara tevzî' olunurdu."*[2112]. Ancak, 17. yüzyılda bu usulün bazen terk edildiği, ölen ustanın yevmiyesinin tamamının atanana verildiği görülmektedir. Meselâ, vefat eden Dolmabahçe (30. cemaat) ustasından boşalan 39 akçalık üstadlık kadrosu, bostancıbaşı tarafından arz edilen saksoncubaşıya hiçbir kesinti yapılmadan verilmiştir[2113]. Yine, 10 Ş. 1058/30 Ağustos 1648'de ölen Beykoz bahçesinin ustalık kadrosu 33 akçalık yevmiyesiyle Hasbahçe emektarlarından birisine tahsis edilmiştir[2114]. 5 Ş. 1104/11 Nisan 1693'teyse 39. cemaatin ustası vefat edince, kadrosuna ulufesi karşılığı köşk bekçisi Mehmed atanmıştır[2115]. Bazen de, usta olarak atananlar hem mevcut yevmiyelerini, hem de üstadlık kadrosundan kaynaklanan yevmiyeyi alabilirlerdi[2116].

Ustalar görevlerinde gösterdikleri performans ve başarılardan dolayı yevmiyelerine terakki alırlardı[2117]. Bu nedenle 17. yüzyılda bahçe ustalarının sahip oldukları yevmiyeler değişiklik göstermiştir. Bunlardan bazıları 15[2118], bazıları 19[2119], bazıları 25[2120], bazıları 33[2121], bazıları 37.5[2122], bazıları 39[2123] akça yevmiye alırlardı. 39 akçalık kadroya atanacak bostancıların kendi ulufeleri bu miktarı çoğunlukla karşılayamadığından, ocaktaki mahlul yevmiyeleri bulmaları ve beklemeleri gerekirdi. Meselâ, 18 S. 1082/14 Aralık 1622'de Fatma Sultan bahçesi üstadlığına atanan bostancıya ulufe hemen bağlanamamış, mahlul ulufelerin ortaya çıkması beklenmiştir. Nihayetinde, köşk emeklilerinden birinin vefatı üzerine 22.5 akçalık yevmiyesi, bahçe ve bostanlardaki 6 kişiden boşalan kadroların toplam 9.5 akçalık yevmiye ve kendisinin 7 akçalık yevmiyesi birleştirilerek 39 akçalık rakama ulaşılmış ve kendisine tahsis edilebilmiştir[2124].

Bahçe ustalığına *"mu'teberân-ı ocak eskilerinden çıraklık tarîkiyle"*[2125] atama yapılması esas olduğundan, ocağın *"emekdâr, emeği sebkat iden, şâyeste-yi merhamet"*[2126],

[2112] BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 16 (18 R. 989/22 Mayıs 1581).
[2113] BOA, C.SM, nr. 8089 (18 B. 1096/20 Haziran 1685).
[2114] BOA, C.SM, nr. 6161.
[2115] BOA, İE.SM, nr. 1628.
[2116] Hasbahçe orta çavuşunun hem yevmiyesini, hem de atandığı Siyavuş Paşa bahçesi ustalığının yevmiyesini aldığında dair bk. BOA, İE.SM, nr. 213 (14 Za. 1084/20 Şubat 1674).
[2117] 18 L. 992/23 Ekim 1584 tarihinde görevinde başarılı olan Üsküdar bahçesi ustası Mehmed'e 2 akça terakki verildiğinde dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 244, s. 128.
[2118] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3522 (18 M. 1100/12 Kasım 1688).
[2119] BOA, İE.SM, nr. 1246 (6 B. 1096/8 Haziran 1685).
[2120] BOA, İE.SM, nr. 1246; BOA, AE.SAMD.II, nr. 1814 (16 C. 1104/22 Şubat 1693).
[2121] BOA, C.SM, nr. 6161 (10 Ş. 1058/30 Ağustos 1648).
[2122] BOA, İE.SM, nr. 213 (14 Za. 1084/20 Şubat 1674).
[2123] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 2032 (18 S. 1082/14 Aralık 1622).
[2124] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 2032.
[2125] *Ata Tarihi*, I, 310.

"ustâlığa mahal ve müstehak"[2127], *"ustâlık hidmeti uhdesinden gelmeğe kādir"*[2128] olanlar arasından atama yapılırdı. Ustalığa atananların görevlerine bakıldığında kimisi emektar kozbekçi[2129], kimisi saksoncubaşı[2130], kimisi ortaçavuşu[2131], kimisi başbaltacı[2132], kimisi demirkapı bekçisi[2133], kimisi köşk bekçisi[2134], kimisi balıkçıbaşıydı[2135]. Bostancı ocağının çavuşlarından da bahçe ustası atanabildiği[2136] gibi, bir bahçenin ustası da diğer bir bahçeye usta olarak atanabilirdi[2137].

Cemaatler olarak adlandırılan Hasbahçe'nin dışındaki bahçelerin ustalığı Hasbahçe'nin emektar ve hak edenlerine verildiği gibi, ilgili bahçenin emektarlarına da verilebilirdi. Meselâ, Haydarpaşa bahçesi ustalığına Ca. 986/Temmuz 1578'de 2. bölükteki bir bostancı[2138], L. 986/Aralık 1578'de açılan Mustafa Paşa çiftliğine 5. bölükten Mustafa[2139], Ca. 991/Haziran 1583'te, saray-ı atik ustalığına 6. bölükten Mustafa adlı bostancı[2140], N 991/Ekim 1583'te, 14. bölükten bir bostancı Beşiktaş bahçesine[2141], L. 991/Kasım 1583'te, Fenerbahçe'ye 7. bölükten bir bostancı[2142], Ş. 1001/Haziran 1593'te, Vadi-yi Harami'ye 1. bölükteki bir nefer[2143], 14 Za. 1084/20 Şubat 1674 tarihinde, Siyavuş Paşa bahçesine Hasbahçe'nin ikinci bölüğündeki Hüseyin Mostar[2144], 18 B. 1096/20 Haziran 1685 tarihinde, Dolmabahçe'ye 13. bölükteki Saksoncu Ahmed Mostar[2145], 10 Ş. 1058/30 Ağustos 1648 tarihinde, Beykoz bahçesine Hasbahçe emektarlarından Eyyüb bin Mustafa[2146], 16 C. 1104/22 Şubat 1693 tarihinde 48. cemaatteki bahçeye Hasbahçe'nin 3. bölüğündeki Hüseyin Mustafa[2147] usta olarak atanırken; 24. cemaat olan Hatice Sultan bahçesi ustasının 46. cemaat

---

[2126] BOA, C.SM, nr. 6161 (10 Ş. 1058/30 Ağustos 1648).
[2127] BOA, İE.SM, nr. 213 (14 Za. 1084/20 Şubat 1674).
[2128] BOA, C.SM, nr. 8089 (18 B. 1096/20 Haziran 1685).
[2129] BOA, KK, RSK, nr. 238, s. 151 (10 L. 988/17 Kasım 1580).
[2130] BOA, C.SM, nr. 8089 (18 B. 1096/20 Haziran 1685).
[2131] BOA, İE.SM, nr. 213 (14 Za. 1084/20 Şubat 1674).
[2132] BOA, İE.SM, nr. 1246 (6 B. 1096/8 Haziran 1685).
[2133] BOA, AE.SAMD.II, nr. 1814 (16 C. 1104/22 Şubat 1693).
[2134] BOA, İE.SM, nr. 1628 (5 Ş. 1104/11 Nisan 1693).
[2135] BOA, İE.TCT, nr. 1589 (9 Ca. 1141/11 Aralık 1728).
[2136] BOA, *MAD,* nr. 16297, s. 147 (L. 1000/Temmuz 1592).
[2137] BOA, İE.TCT, nr. 1589 (9 Ca. 1141/11 Aralık 1728).
[2138] BOA, *MAD,* nr. 6139, s. 102-111.
[2139] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 291-305.
[2140] BOA, *MAD,* nr. 6559, s. 481.
[2141] BOA, *MAD,* nr. 6559, s. 901-911.
[2142] BOA, *MAD,* nr. 6559, s. 1013-1023.
[2143] BOA, *MAD,* nr. 6953, s. 822 -831.
[2144] BOA, İE.SM, nr. 213.
[2145] BOA, C.SM, nr. 8089.
[2146] BOA, C.SM, nr. 6161.
[2147] BOA, AE.SAMD.II, nr. 1814.

olan Yusuf Efendi bahçesine usta olarak atanması üzerine, boşalan ustalık kadrosuna bahçede kadrosu bulunan Receb Akçahisar atanmıştır[2148].

Bahçe ustalığına atananlardan, bahçesinin bakımını yaptırmayan, oradaki mevcut ağaçları *"tımar ve terbiye"* ettirmeyen, üzerine maktu olan geliri her sene düzenli olarak ödemeyip borcunu biriktirenler görevlerinden alınıp emekli edilirlerdi. Yerlerine bu görevleri lâyıkıyla yapanlar arasından atama yapılırdı[2149].

Herhangi bir bahçeye usta tayin olunan bostancı, ocak teşkilâtında ustalar zümresine katılırdı[2150]. Usta veya bölükbaşı atananlar mevacip defterlerinde bahçelerine ayrılan yerin başına yazılır, bölük veya cemaatleri kendi adlarıyla anılırdı: *"Bölük-i Süleymân Görice, Cemâ'at-i İskender İlbasan"*[2151] gibi. Bunun yanı sıra kendileri ayrıca *"cemâ'at-i üstâdân"*a yazılır, terfi ve emeklilik işleri burada da takip edilirdi[2152].

İstanbul dışında Bursa, Amasya, Manisa, Halep gibi büyük şehirlerde yer alan bahçelerin ustalarıyla Eski Saray bahçesi ustasının kadroları, ocağın idarî kadrosu arasında yer alırdı. Bunlardan *"üstâd-ı sarây-ı atîk"* unvanıyla Hasbahçe'nin idarecileri arasında yer alana Eski sarayın ustasının kadrosu Z. 986/Şubat 1579'da 16. bölükteyken[2153], M. 991/Şubat 1583'ten itibaren idarî kadronun arasında yer almaya başlamıştır[2154]. M. 991/Şubat 1583'ten itibaren Manisa sarayının ustası[2155], R 1005/Aralık 1596'dan itibaren Mihaliç'teki bahçelerin ustası *"bağbân-ı der Mihaliç"* unvanıyla[2156], Lezez 1007/MHT. 1599'dan *"Üstâd-ı bağçe-i Burusa"*[2157] ve Recec 1056/HTA. 1646'da neferleri atanan[2158] Halep bahçesi ustasıysa Masar 1056/MNM 1646'dan itibaren idarî kadrodaki yerini almıştır[2159]. Bunlardan, Amasya bahçesi ustasının kadrosu B1001/Nisan 1593'te 10. bölüğe kaydırılmış[2160], R 1004/Aralık 1594'te tekrar Hasbahçe idarî kadrosu arasına alınmıştır[2161].

[2148] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3522 (18 M. 1100/12 Kasım 1688).
[2149] BOA, İE.SM, nr. 1246 (6 B. 1096/8 Haziran 1685).
[2150] Yeniden açılan İstanbul'da At meydanındaki Fazlı Paşa sarayına 26 R. 1134/13 Şubat 1722 tarihinde usta atanan Bekir'in ustalar zümresine ilhak edildiğine dair bk. BOA, C.SM, nr. 6093.
[2151] BOA, *MAD,* nr. 6146, s. 71 ve 96.
[2152] Meselâ, bostancıbaşının sunduğu 5 Ca. 990/28 Mayıs 1582 tarihli *"cemâ'at-ı üstâdân"* defterinde, Üsküdar, Vadi-yi Büzürg, Mahmud Paşa, Fenerbahçe, Defterdarzade bahçeleri ustalarının terfileriyle ilgili işlemler yapılmıştır (BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 384).
[2153] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 431-440.
[2154] BOA, *MAD,* nr. 6559, s. 71.
[2155] BOA, *MAD,* nr. 6559, s. 71.
[2156] BOA, *MAD,* nr. 7165, s. 260, 418. Lezez 1034/TAE. 1625'te, bu görevlinin unvanının *"nâzır-ı bostanhâ-i Mihaliç"* olarak değiştiğine dair bk. BOA, *MAD*, nr. 7240, s. 365.
[2157] BOA, *MAD,* nr. 6911, s. 104.
[2158] BOA, *MAD,* nr. 6146, s. 265-266**.**
[2159] BOA, *MAD,* nr. 6146, s. 68.
[2160] BOA, *MAD,* nr. 6953, s. 686.
[2161] BOA, *MAD,* nr. 16285, s. 123.

R 991/Mayıs 1583'te, Eski saray ustası 275 akça maaş alırken, Manisa sarayı ustası ise 210 akça maaş almaktaydı[2162]. R 994/Nisan 1586'da ise Eski saray ustasının 634 akça maaş aldığı görülmektedir[2163]. Lezez 1007/MHT. 1599'da idarî kadro arasında kendilerine yer verilen bahçe ustalarının 3 aylık maaşlarına bakıldığında Eski saray bahçesi ustası 1980, Amasya bahçesi ustası 1080, Mihaliç bahçesi ustası 1260 ve Bursa sarayı bahçesi ustasınınsa 810 akça aldığı görülmektedir[2164]. Eski saray ustaları terfi ettiğinde, dergâh-ı âlî çavuşluğuna çıkabilirlerdi[2165].

Bahçe ustaları, sorumluluğundaki bahçelerin yanı sıra onların civarında bulunan mirî arazileri gözetlemekle de yükümlüydüler. Meselâ Beykoz bahçesinin ustasıyla Riva ve mirî mandıraların ustaları bu civardaki meralara[2166], Üsküdar bahçesi ustaları, bahçeleri civarındaki korulara[2167] nezaret ederlerdi. Bahçe ustaları, civarlarında bulunan yerleşim yerlerinde asayiş ve güvenliği sağlar, *"bulundukları yerlerin karavul hidmetlerini îfâ"* ederlerdi[2168]. Bu münasebetle, kaçakçılık, eşkiyalık faaliyetlerinde bulunanlar, toplumun düzenini bozanları engelleme, yakalayıp ilgili mercilere teslim etme gibi görevleri yerine getirirlerdi[2169].

Bostancı ustaları padişah[2170] ve harem-i hümayun göçlerinde hizmet ederlerdi[2171]. Bu hizmetleri mukabilinde kendilerine padişah tarafından bahşiş verilirdi[2172]. Yine, kendi bölgelerinde sefer tedariki için devlet adına mühimmat satın aldıkları gibi[2173], bazıları asker temin eder[2174], bazıları da sefer boyunca hizmet ederlerdi[2175]. Sefer mühimmatı dışındaki mühimmatın temininde de ustalar görev alırlardı. Söz gelimi, B. 982/Kasım 1574'te İstanbul'dan Şile'ye kadar olan kıyılardaki bahçelerin ustaları, İstanbul'un odun ihtiyacının karşılanmasına katkıda bulunmuşlardır[2176].

[2162] BOA, *MAD,* nr. 6559, s. 381.
[2163] BOA, *MAD,* nr. 6342, s. 388-395.
[2164] BOA, *MAD,* nr. 6911, s. 104.
[2165] Ca. 991 481/Haziran 1583'te, saray-ı atik ustası Mehmed'in dergâh-ı âlî çavuşluğuna terfi ettiğine dair bk. BOA, *MAD,* nr. 6559, s. 481.
[2166] *İstanbul Tarım Tarihi,* II, 64.
[2167] *Aynı eser,* s. 33.
[2168] *Ata Tarihi*, I, 310.
[2169] BOA, *MD*, nr. 43, s. 258, hüküm nr. 479 (20 Ş. 988/30 Ekim 1580).
[2170] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3583 (9 Za. 1091/1 Aralık 1680).
[2171] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 1165 (13 Ş. 1085/12 Kasım 1674).
[2172] Halvet-i hümayun muhafazasında bulunan ustalara toplam 10545 kuruş ihsan edildiğine dair bk. TSMA, E. 503.
[2173] BOA, KK, nr. 2761, varak: 119[b].
[2174] BOA, C.AS, nr. 40230 (7 M. 1204/27 Ekim 1789).
[2175] BOA, KK, nr. 2153, s. 53 (8 Z. 1107/20 Temmuz 1695).
[2176] BOA, *MD,* nr. 26, s. 305, h. 887; BOA, D.BŞM, dosya nr. 4387, gömlek nr. 48 (27 C 1172/25 Şubat 1759).

Bahçe ustaları, bahçelerde kendilerine tahsis edilen odalarında otururlardı[2177]. Ustalar bahçelerindeki bostancıların amiri konumunda olduklarından, onlarla ilgili her türlü iş ve işlemi yürütürlerdi[2178]. Bahçe neferlerinin terfi ve taltiflerinin sağlanması onların arzıyla olabildiği gibi[2179], cezalandırılmaları da aynı şekilde olabilmekteydi. Bahçe neferleri arasında görevlerini yerine getirmeyenler, firar edenler, düzen ve asayişi bozanlar ustaları tarafından görevden alınmaları için arz edildiğinde, önce *"te'dîb"* edilir, ancak buna rağmen hâlini düzeltmemeleri durumundaysa, bağlı oldukları birimlerden kovulurlardı[2180].

Terfi eden ustalar dergâh-i âlî silâhtarları[2181], sipahiler[2182], dergâh-ı âlî çavuşluğu[2183] kadrolarına çıkarılırlardı. Meselâ, 5 Ca. 990/28 Mayıs 1582'de, bostancı ocağının *"cemâ'at-i üstâdân"*ından, Üsküdar, Vadi-yi Büzürg, Mahmud Paşa, Fener ve Çiftlik-i Hüsrev Beg bahçeleri ustaları çavuşluğa terfi etmiştir[2184]. Yine, 5 Ş. 995/11 Temmuz 1587'de Hasbahçe ustalarından Mustafa'ya ölen Murad çavuştan boşalan çavuşluk-u dergâh-ı âlî kadrosu verilmiştir[2185]. Dergâh-ı âlî çavuşluğuna çıkanların bir kısmı 20 akça ulufe alırken[2186], bir kısmı da sahip olduğu ustalık ulufesiyle bu mansıba atanırdı[2187].

Ustalıktan daha yüksek bir mevkie terfi etmeden emekli olan bahçe ustaları, kendi bahçelerinde *"oturak üstâdı"* adıyla yer alabildikleri gibi[2188], Hasbahçe müteferrikaları kadrolarına da çıkabilirlerdi. Nitekim, Masar 1025/ŞMN. 1616'da yeniden yapılandırılan Hasbahçe müteferrikaları arasına daha önceden bu bölüğün daimî kadrolusu olan bostancıbaşı, kethüda, kâtip, imam, cerrah, çayırların korucusu, bağban, Amasya bahçesi ustası, Eski Saray bahçesi ustası, Mihaliç bostanlarının kethüdası yanı sıra, Mustafa Paşa,

---

[2177] BOA, C.SM, nr. 3028 (17 M. 1176/8 Ağustos 1762).

[2178] Beşiktaş bahçesi neferlerinin giderlerine tahsis edilmiş mirî mumhaneye yapılan müdahalenin engellenmesine dair arzın Beşiktaş bahçesi ustası Ali tarafından verildiğine ve sorunun onun talep ettiği şekilde çözüldüğüne dair bk. BOA, C.SM, nr. 7652 (21 Ca. 1156/13 Temmuz 1743). Yine, Boğaziçi'nde, Kavaklarla Fenerler arasında yeniden inşa ve bina olunan tabyelere yerleştirilen neferler, onlara lâzım olan mutfak malzemeleriyle diğer malzemelerin Kavak ustası el-Hac Ömer Ağa ve Hisar ustası Salih Ağa'nın girişimleriyle temin edildiğine dair bk. BOA, C.AS, nr. 41374 (5 S. 1186/8 Mayıs 1772).

[2179] BOA, İE.SM, nr. 2275 (28 Ş. 1109/11 Mart 1698); BOA, İE.HH, nr. 229 (10 L. 1088/6 Aralık 1677); BOA, İE.SM, nr. 1058 (3 L. 1090/7 Kasım 1679).

[2180] BOA, *MD*, nr. 34, s. 11, h. 22 (9 M. 986/18 Mart 1578); BOA, *MD,* nr. 36, s. 190, h. 513.

[2181] 6 R. 971/23 Kasım1563'te İskender Paşa bahçesi ustasının 15 akça ulufeyle dergâh-ı âlî silâhtarı olduğuna dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 218, s. 64.

[2182] BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 195 (14 L. 989/11 Kasım 1581); BOA, KK.RSK, nr. 244, s. 181 (22 R. 993/23 Nisan 1585).

[2183] BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 72 (9 R. 980/19 Ağustos 1572); BOA, KK.RSK, nr. 249, s. 88 (5 Ş. 995/11 Temmuz 1587); BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 137 (11 M. 1032/15 Kasım 1622).

[2184] BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 384.

[2185] BOA, KK.RSK, nr. 249, s. 88; BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 72 (9 R. 980/19 Ağustos 1572).

[2186] BOA, A.RSK, nr. 1455, s. 14-15 (21 Za. 962/7 Ekim 1555).

[2187] 9 R. 980/19 Ağustos 1572'de Kirmasti (BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 72), 19 S. 1023/31 Mart 1614'te Kuleli (BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 85) bahçeleri ustaları sahip oldukları 39 akçalık ulufelerini yeni mansıplarında da almaya devam etmişlerdir.

[2188] 8 Ca. 989/10 Haziran 1581'de Mehmed Paşa bahçesi ustasının, ulufesiyle kendi bahçesinde oturak üstadı olduğuna dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 239, s. 42.

Umur çayırı, Çiftlik, Riva, Haydapaşa, Kalender Paşa bahçelerinden gelen ustalar da kaydedilmişlerdir[2189]. Yine, 1088/1677'de ocağının müteferrikaları arasında 30[2190] ve Lezez 1092/EKA. 1681'deyse 25[2191] eski bahçe ustası bulunmaktaydı.

İhtiyaç duyulduğunda ustalar arasından bazıları yeni açılan bahçelere yeniden usta olarak atanabilirlerdi[2192]. Bahçe ustaları genellikle bostancıbaşının arzı sonrası terfi etmekle beraber, bazen istisnalar da yaşanabilirdi. Meselâ 22 R 993/23 Nisan 1585'te sipahiliğe terfi eden Amasya bahçesi ustası, kapı ağası Gazenfer Ağa'nın iltimasıyla terfi etmiştir[2193]. Emekliye ayrılan bahçe ustaları köşk emeklileri arasından çıkarılır, kendilerine durum, hizmet ve kıdemlerine göre ulufe bağlanırdı. Aralarından bazıları 19[2194], bazıları 36.5[2195], bazılarıysa 39[2196] akça alırlardı.

Bahçe ustaları, görevleri dışında bahçe civarında mevcut olan vakıflara nezaret edebilirlerdi. Meselâ, Silahdar Paşa'nın Tophane'ye vakfettiği Karabali bahçesindeki sebilhane ve çeşmelerin dolapçılık nezareti bahçe ustalarına günlük 15 akçalık ulufeyle "*şart*" edilmişti[2197]. Yine Galatasaray civarında bulunan Şeyhülharem Hüseyin Ağa, Süleyman Ağa, Firuz Ağa, Silahdar Mustafa Paşa'nın nukud-ı mevkufesi, Emine Hatun vakfı, Mehmed Ağa muallimhanesi, Ferhad Ağa muallimhanesi, Kapıcı Abdurrahman Bey'in nukud-i mevkufesi, Ümmühan Hatun, Mustafa Ağa ve Yakup Kethüda vakıflarının nezareti eskiden beri Galatasaray bahçesi ustalarına bırakılmıştı. Bunun karşılığında ustalar Ümmühan Hatun, Mustafa Ağa, Silahdar Mustafa Paşa, Süleyman Ağa, Firuz Ağa, Emine Hatun vakıflarından 1'er; Mehmed Ağa, Yakub Kethüda vakıflarından 3'er ve Hasan Ağa vakfından 10 akça olmak üzere toplam 22 akça yevmiye alırdı[2198]. Yine Fenerbahçe ustası da ustalık göreviyle birlikte, buradaki fenere tahsis edilen zeytin yağının vakfına da bakarlardı[2199].

Bostancı ocağı kaldırıldıktan sonra Hasbahçe ve dışarıdaki bahçelerde bulunan ustalar önceleri kasırlarda ve diğer emlâk-i hümayunda bekçilik hizmetinde bulunmuş, *"irâd-i kadîmeleri ile nukūd-i mevkūfeleri kendülere inâyet ve ihsân"* olunmuştu. Bunlardan herhangi birisinin ölümü üzerine kadrosu başkasına verilmez ve iptal edilirdi. Kendisinde kalan

[2189] BOA, *MAD*, nr. 6488, s. 8.
[2190] BOA, *MAD*, nr. 6757, s. 1-2.
[2191] BOA, *MAD,* nr. 5721, s. 594.
[2192] Masar 1034/EKA. 1624'te, bostancı ocağı teşkilâtının 57. cemaati olarak açılan Merre Hüseyin Paşa çiftliği bahçesi ustalığına Hasbahçe müteferrikaları ustaları arasında bulunan İbrahim'in atandığına dair bk. BOA, *MAD,* nr. 7240, s. 165.
[2193] BOA, KK.RSK, nr. 244, s. 181.
[2194] BOA, İE.SM, nr. 1246 (6 B. 1096/8 Haziran 1685).
[2195] BOA, İE.SM, nr. 700 (Masar 1099/KA. 1687-O. 1688).
[2196] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 103 (23 B. 1070/4 Nisan 1660).
[2197] BOA, KK.RSK, nr. 258, s. 36 (17 R. 1054/23 Haziran 1644).
[2198] BOA, C.EV, nr. 4164 (5 Z. 1120/15 Şubat 1709).
[2199] BOA, C.BH, nr. 11007 (6 N. 1200/3 Temmuz 1786).

yevmiye ise geride kalan bekçilerin yevmiyelerine zam olarak yansıtılırdı[2200]. Sonraları *"kayd-ı hayât şartıyla"* kendilerine yeteri kadar maaş bağlanmıştı[2201].

Bahçe ustaları, çocuklarını ocağa yeni bostancı olarak aldırabildikleri[2202] gibi, müslüman olan akrabalarına aracılıkta bulunarak devlet hizmetine alınmalarını sağlarlardı[2203]. Bahçe halifelikleri için meramatçılar arasından atama yapılırken[2204], Hasbahçe sebzecileri ustalarından vefat edenlerin yerineyse genellikle matbah-ı âmire şakirtleri arasından atama yapılırdı[2205].

10.1.7. Baltacılar

Bostancı ocağında dört baltacı bulunur ve bunların bir kısmı 25, diğerleriyse 14 akçayla bölüğe çıkardı. Bu baltacılardan isteyenler 39 akça ile bahçe ustası da olabilirlerdi[2206]. Ancak aralarında bazılarının bu bahsedilen miktardan daha düşük bir yevmiyeyle bahçe ustası olarak atandığı da görülmektedir[2207]. Bostancı ocağındaki baltacıların yevmiyeleri kıdem ve performanslarına bağlı olarak değişiklik gösterirdi. Bunlardan kimisi 2[2208], kimisi 7.5[2209] akça alırlardı. Emekliye ayrılan baltacılardan ocaktaki emekliler bölüğüne çıkanları bazılarına 20[2210], bazılarına 17.5[2211] akça ulufe bağlanırdı.

Bostancı ocağında bulunan baltacıların bir kısmı *"yeşilci*[2212] *teberdârlar"* olarak adlandırılırlardı. Bunlar seferlere iştirak ettiklerinde kendilerine mehterhane-i âmireden sefer mühimmatı verilirdi[2213]. Bunların dışında, dışarıdan ocak kadrolarına alınan baltacılara da rastlanılırdı. Meselâ, Ş. 971/Mart 1564'te, Hasbahçe bostancılarının 8 ve 11. bölüklerine

---

[2200] BOA, C.SM, nr. 7668 (30 Ra. 1203/29 Aralık 1788).
[2201] BOA, İE.HH, nr. 602 (27 B. 1242/24 Şubat 1827).
[2202] S. 986/Nisan 1578'de, Halkalı bahçesinin ustasının çocuğunu *Bağçe-i Sarây-ı Cedîd ve Sarây-ı Bâb-ı Nev*'e ve Mandıra-i Mirî ustasının çocuğunu mandırasına aldırttıklarına dair bk. BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 797-812.
[2203] 3 B. 980/9 Kasım 1572 tarihinde Üsküdar bahçesi ustası ihtida eden 4 akrabasına aracı olmuş ve kendilerini Haydarpaşa bahçesine bostancı olarak aldırmıştır (BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 122). Yine bk. BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 216 (17 Za. 980/21 Mart 1573).
[2204] BOA, KK.RSK, nr. 258, s. 58 (20 B. 1054/22 Eylül 1644).
[2205] BOA, KK, RSK, nr. 238, s. 366 (Gurre-i R. 989/5 Mayıs 1581).
[2206] *Eyyubi Efendi Kanunnamesi*, s. 27.
[2207] 2 B. 1096/4 Haziran 1685'te, Feridun Paşa bahçesi ustalığına 25 akçalık yevmiyeyle Başbaltacı Mehmed'in atandığında dair bk. BOA, İE.SM, nr. 1246.
[2208] BOA, İE.SM, nr. 1246 (2 B. 1096/4 Haziran 1685).
[2209] BOA, KK.RSK,nr. 261, s. 182 (4 L. 1072/23 Mayıs 1662).
[2210] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 153 (23 M. 1072/18 Eylül 1661).
[2211] BOA, KK.RSK, nr. 261, s. 182 (4 L. 1072/23 Mayıs 1662).
[2212] يشلجى
[2213] Meselâ, 18 L. 1106/1 Haziran 1695'te, sefere iştirak eden 4 bostancı yeşilci baltacılarına 4 çadır, 2 çeşme ve 1 mutfak tahsis edilmiştir (BOA, İE.SM, nr. 2825).

alınan 1'er nefer, Galatasaray baltacılarıydı[2214]. Bostancı baltacılarının bazı mühimmatları mirâhûrlarca karşılanırdı[2215].

10.1.8. Saksoncular

Ana vatanı Saksonya olan büyük av ve savaş köpeğini yetiştirenlere saksoncu denirdi. Rivayetlere göre, Eflak voyvodası Fatih Sultan Mehmed'e av için sakson köpekleri göndermiş, o da bunların bakım, eğitim ve koruma görevini yeniçeri ocağının 71. cemaatine vermiştir. Saksoncular denilen bu birime Tophane'nin yukarılarında bir yayla tahsis edilmişti. bunlar, bazen padişahın huzurunda bu köpeklere av talimleri yaptırırdı. 16. yüzyıldan itibaren bostancılar arasında zağarcılar ve saksoncuların yetişmesi üzerine, bu birimin görevi bostancı ocağına kaymış[2216], eğitim ve bakımınaysa Kuleli bahçesi bünyesinde yer verilmiştir[2217].

Buradaki sakson köpeklerinin beslenmesi için lâzım olan işkembeler İstanbul, Galata, Eyüp, Tophane ve buralara bağlı kasaba ve köylerdeki işkembeciler tarafından da karşılanırdı[2218]. Bununla birlikte bu birime yine 50 koyun kellesi kasapbaşılar tarafından verilirdi[2219].

Saksoncularun amiri saksoncubaşı olup, bazıları 7.5 akça ulufe alırlardı[2220]. Aralarından *"emekdâr ve ustâlık hidmeti uhdesinden gelmeğe kādir, mahall ve müstehak"* olanların bazılarına bahçe ustalığı verilirdi[2221]. C. 980/Ekim 1572'den itibaren Hasbahçe'nin 8. bölüğünde saksoncubaşıların kadroları yer almaya başlamıştır[2222]. Aralarından bazıları bölükbaşılık görevinde hizmet ettikten sonra buraya atanmıştır[2223].

10.1.9. Diğer Görevliler

Bunlar, bostancı ocağının yöneticilerinden olmamakla beraber, ocakla ilgili önemli işleri yerine getirirlerdi. Normal neferle idarî kadro arasında bulunan bu görevlilerin başlıcaları kâtipler, din görevlileri, sağlık görevlileri ve koruculardı.

[2214] BOA, *MAD*, nr. 17256, s. 2-30.
[2215] BOA, İE.SM, nr. 1305 (22 N. 1068/23 Haziran 1658).
[2216] Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 310.
[2217] BOA, C.SM, nr. 2318 (16 Z. 1194/13 Aralık 1780).
[2218] *İstanbul Ahkâm Defterleri, İstanbul Esnaf Tarihi,* İstanbul 1997, I, 18 (Evasıt-ı R. 1156/3-12 Haziran 1743 tarihli hüküm), 86-87 (Evail-i R. 1168/15-24 Ocak 1755 tarihli hüküm), 163 (Evasıt-ı Ra. 1171/23 Kasım-2 Aralık 1757 tarihli hüküm).
[2219] BOA, C.SM, nr. 2318 (16 Z. 1194/13 Aralık 1780).
[2220] BOA, C.SM, nr. 8089 (4 B. 1096/6 Haziran 1685).
[2221] Bu özelliklere sahip olan Saksoncubaşı Ahmed'in 4 B. 1096/6 Haziran 1685'te Dolmabahçesi ustalığına 39 akça yevmiyeyle atandığına dair bk. BOA, C.SM, nr. 8089.
[2222] BOA, *MAD*, nr. 16260, s. 951-957.
[2223] Za. 992/Kasım 1584'te, terfi eden saksoncubaşının yerine 3. bölüğün bölükbaşısı İbrahim'in atandığına dair bk. BOA, *MAD,* nr. 16741 (Za. 992/Kasım 1584 mevacibi dönemi).

10.1.9.1. Kâtipler

Bostancı ocağının hesap ve yazı işlerinden sorumlu olan görevliydi. Başlangıçta, ocağın nefer sayısı az ve bağlı bahçeler de 4-5 civarında olduğundan masrafları da azdı. Bu münasebetle hesap ve diğer işler için ayrı bir kâtip tayin edilmemiş, bunların muameleleri şehreminleri tarafından görülmekteydi. Ancak, zamanla bahçe sayısı 24'e yükselmiş ve bu bahçelerin senelik harçlarıysa 30 yük akçaya yaklaşmıştı. Bahçelerin birbirine uzak olması ve şehreminlerin işlerinin çok olması sebebiyle, bahçelerde herhangi bir tamir veya inşaat faaliyeti olduğunda söz konusu yerlere gidip incelemelerde bulunmaya vakit ve güçleri elvermez hale gelmiş; bunun neticesinde *"niçe mâl zâyi' ve telef"* olmaktaydı. Kendisinin bu işlere bakacak bir kâtip atamaya yetki ve gücü olmadığından, bahçe işlerinin hesaplarını tutacak müstakil bir kâtibin atanması zorunlu hale gelmiş, söz konusu tarihte bostancı ocağına bir kâtip tayin edilmiştir[2224].

Ocak kâtiplerinin 16. yüzyılda aldıkları aylık, kıdeme bağlı olarak farklılık göstermiştir. M. 986/Mart 1578 mevacibi döneminde 210[2225], R 991/Mayıs 1583 mevacibi döneminde 285[2226], M. 994/Ocak 1586 döneminde 325 akça[2227], C. 994/Haziran 1586 döneminde 240[2228] akça iken, R 1004/Aralık 1595'te ise, kesintiler sonrası 3 aylık maaş olarak 708[2229], Lezez 1007/MHT. 1599 dönemindeyse 720[2230] akçaydı.

M. 1127/Ocak 1715'te ocağın bünyesinde *"yazıcı-yı küçük", "yazıcı-yı bostânî", "ser-kâtib-i sâbık"* bulunduğuna bakılırsa, artan ocak işleri için birden fazla kâtibin görev yapmaya başladığı anlaşılmaktadır[2231]. Reşen 1167/MHT. 1754'teyse, kâtiplerden birisinin sadece, sayıları gittikçe artan ve genellikle ocağın üst görevlilerinin yer aldığı müteferrikların *"mesâlih"*i ile görevlendirildiği görülmektedir[2232].

13 Ra 1209/8 Ekim 1794 tarihinde bostancı ocağında yeni bir kalem odası açılmış, buraya *"fenn-i kalemde mahareti müsellem sadık ve mücerreb"* bir görevli kâtip olarak

---

[2224] Bu münasebetle iç oğlanlar zümresindeki 11. bölüğün bölükbaşısı 33 akçalık yevmiyesiyle bu göreve atanmıştır (BOA, *KK*, nr. 239**,** s. 190). Ancak, bu kaynakta her ne kadar 8 L. 989/5 Kasım 1581 tarihinde ocağa müstakil bir kâtip atandığı ifade edilmişse de, mevacip defterlerinde ocağın idarî kadrosu arasında Ş. 985/Ekim 1577 mevacibi döneminden itibaren bir kâtip bulunduğu görülmektedir (BOA, *MAD,* nr. 6365, s. 174).

[2225] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 687.

[2226] BOA, *MAD,* nr. 6559, s. 381.

[2227] BOA, *MAD,* nr. 6342, s. 75.

[2228] Bu düşüş, bu dönemde emektar kâtibin terfi edip yerine daha az kıdemli birisinin atanması üzerine yaşanmıştır (BOA, *MAD,* nr. 6342, s. 586).

[2229] BOA, *MAD,* nr. 16285, s. 123.

[2230] BOA, *MAD,* nr. 6911, s. 104.

[2231] BOA, *MAD,* nr. 4290, s. 488-498.

[2232] Bahsedilen tarihte bu görevi *"kâtib-i mesâlih-i müteferrika-i mezbûr"* sıfatıyla Ömer'in yerine getirdiğine dair bk. BOA, *MAD,* nr. 3948, s. 1152.

atanmıştı. Maiyetine ocakta büyük yazıcı olan İbrahim haseki halife-i evvel, yine kâtiplerden Mehmed Asım halife-i sani, haseki ağalara tarihçi olanlar da halife-i salis olarak atanmıştı. Bu birimin başlıca görevi ocağın bütün aidat, varidat vesair çeşitli büyük küçük işlerinin muhasebesinin defterini tutmak ve bostancıbaşılara hesap ve bilgi vermekti. Bu odaya balıkhaneden 1500, kireçhaneden 1500 ve koru-yı hümayundan da 800 kuruş olmak üzere toplam yıllık 3800 kuruş maaş tayin olunmuştu. Bu meblağın 1500 kuruşu kâtib olarak atanan Mehmed Vasfi Efendi'ye, 1000 kuruşu büyük yazıcı İbrahim hasekiye, 500 kuruşu Mehmed Asım'a, 300 kuruş ocağa müfettiş tayin olanlara ve geriye kalan 500 kuruşsa, bundan sonra haseki ağalara yazıcı olanlara verilmek üzere maden kalemine kaydedilmiştir[2233].

Kâtiplerden terfi edenler dergâh-ı âlî kapıcısı olabildiği[2234] gibi, ocak içinde haseki mülazımlığına da yükselebilirlerdi[2235]. Hasbahçe'ye ait taşınmazların kira gelirlerinin[2236] ve bahçeler için yapılan masrafların hesabını[2237] tutmak için de kâtip atanırdı. Bostancı ocağının emektarlarından bazıları farklı birimlerin kitabetine atanabilmiştir[2238]. Kâtiplerden bazıları, diğer ocak mensuplarının da yaptığı gibi, kendi çocuklarını nefer olarak ocağa aldırmışlardır[2239].

10.1.9.2. Din görevlileri

Ocağa ait dinî kurumlarda hizmet eden görevliler bu grubu oluştururlardı. Ocağa ait ilk mevacip kayıtlarından anlaşıldığı üzere, ocağın kuruluşundan beri imamlığı ifa eden bir görevli bulumaktaydı. Şu ana kadar tespit edilen ilk ayrıntılı kayıtlar olan Za. 971/Haziran 1564 tarihli kayıtlardaki bilgilere göre idarî kadro arasında bulunan ocak imamı söz konusu tarihte 118[2240], N 980/Ocak 1573'te 148[2241] ve B. 984/Ekim 1576'daysa 180[2242] akça maaş almaktaydı. *"Hasbahçe hocası"* olarak da bilinen bostancı imamları, ocak mensubu olmaları hasebiyle bostancıbaşıya bağlıydı[2243].

[2233] BOA, C.SM, nr. 1009.
[2234] BOA, *MAD,* nr. 6342, s. 586 (C. 994/Haziran 1586).
[2235] BOA, C.SM, nr. 6713 (23 Z. 1144/17 Haziran 1732).
[2236] 2 Ş. 1057/2 Eylül 1647'de *"kitâbet-i icâre-i bağçe-i hâssa"*nın, bu göreve bakan Mehmed Efendi'nin ölümü üzerine Mehmed Efendiye verildiğine dair bk. BOA, A.RSK, nr. 1497.
[2237] BOA, A.RSK, nr. 1523, s. 21 (25 M. 1061/18 Ocak 1651).
[2238] 11 B. 1049/7 Kasım 1639 tarihinde, Bursa'daki un kapanının eminlik ve kâtipliğinin emekli bostancılardan Mustafa'ya verildiğine dair bk. BOA, A.RSK, nr. 1511, s. 2.
[2239] Meselâ, Za. 986/Ocak 1579'da, Hasbahçe'nin 13. bölüğüne ocak kâtibinin çocuğu, 2 akça yevmiyeyle ocağa *"ibtidâ"* olarak kaydedilmiştir (BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 329-338).
[2240] BOA, *MAD*, nr. 6425, s. 72.
[2241] BOA, *MAD,* nr. 2345, s. 52-58.
[2242] BOA, *MAD,* nr. 16258, s. 69.
[2243] Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî,* İstanbul 1995, I, 206.

Bahçelerin içinde bulunan cami ve mescitlere din adamlarının atanması bostancıbaşıların arzlarıyla mümkün olabilmekteydi[2244]. Bu durum Hasbahçe'deki dini kurumlarda görevli olan diğer hizmetliler için de geçerliydi[2245]. Hasbahçe'nin dışındaki bahçelerde, bostancıların namaz kıldıkları mescitlere birer hoca tayin edilir, buradaki dinî hizmetler bunların elleriyle gördürülürdü[2246]. Bostancı ocağının mensupları arasında ilmî yeterliliği olanlar kadılık görevine atanabilirdi[2247].

Lezez 1034/TAE. 1625'te, din görevlilerine *"hâfız-ı otahâ-yı câmi'-i şerîf"* ve *"imâm-ı tolabciyân"* adıyla iki görevli daha katılmıştır[2248]. 1084/1673 yılında, Hasbahçe idarî kadrosunda *"Şeyhü'l-kurrâ-yı bostânî"* sıfatıyla bir görevli daha bulunmaktadır[2249]. Lezez 1155/A. 1742-OŞ. 1743'te, biri 1 ve diğeri 8. bölükte olmak üzere sayıları ikiye çıkan[2250] *"şeyhü'l-kurâ-i bağçe-i hâssa"*ların dinî görevliler anlamında mı, yoksa tecrübeli, güngörmüş görevliler anlamında mı şeyh oldukları henüz kestirilememektedir.

Sonraları Hasbahçe'nin birimlerinin artması üzerine buradaki imamların sayısında artış yaşanmış, mevcutların yanında 1 *"imâm-ı mescid-i bimârhâne",* 1 *"imâm-ı köşk",* 1 *"imâm-ı kozbekçi",* 1 *"imâm-ı meremâtî"* olmak üzere toplam 4 imam daha görev yapmaya başlamıştır[2251]. Bunların dinî görevli olabilecekleri düşünülebileceği gibi, Lezez 1092/EKA. 1681'den bir yıl sonraki kayıtlarda *"imâm-ı kozbekçi"* ibaresi yerine sadece *"kozbekçi"* yazıldığı göz önünde bulundurulduğunda[2252], ilgili birimin sorumlusu olarak da algılanabilir. Masar 1087/NMH. 1676'da dinî görevlilere 11. bölükte kadrosu bulunan *"imâm-ı kayıkhâne"*[2253] ve Reşen 1126/TAE. 1714'te *"vaiz-i kozbekci"*[2254] de eklenmiştir.

[2244] Davud Paşa bahçesindeki Sultan Mehmed Han Camii hatipliğine 3 S. 1071/8 Ekim 1660'ta Mustafa'nın Bostancıbaşı İbrahim Ağa'nın arzıyla atandığına dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 216-A, s. 72. Bu konuyla ilgili diğer örnekler için bk. BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 99 (23 Ca. 1023/1 Temmuz 1614); BOA, İE.SM, nr. 3024 (9 Ş. 1139/1 Nisan 1727).

[2245] Hasbahçe'deki dârü'l-kurrâ şeyhi olan Şamî Abdurrahman Efendi'nin hacca gitmesi üzerine görevinin 15 S. 1072/10 Ekim 1661 tarihinde oğlu Hafız Mehmed'e Bostancıbaşı Şaban Ağa'nın arzıyla verildiğine dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 217, s. 192.

[2246] Meselâ R. 980/11 Ağustos 1572'de Kandilli, Harami Deresi, Riva Mandırası, Üsküdar'daki Sultan, Piyale Paşa ve Mahmud Paşa bahçelerinin hocalarının bulunmaması üzerine, dinî hizmetlerin ifası için *"kemâl-ı mertebe hâceye ihtiyâc"* olmuş ve buralara 3'er akça vazifeyle birer hoca tayin edilmiştir (BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 69).

[2247] Sultan bahçesinde mülazım olan ve Baldırzade'nin eski talebesi olan Mevlana Yusuf'un 11 C. 978/10 Kasım 1570'te Kıbrıs'taki Harisofo kadılığına 30 akçalık yevmiyeyle atandığına dair bk. BOA, *MD,* nr. 11, s. 76, h. 530.

[2248] BOA, *MAD*, nr. 7240, s. 365.

[2249] BOA, *MAD*, nr. 16667, s. 4. Yine bk. BOA, *MAD,* nr. 5721, s. 594 (Lezez 1092/EKA. 1681).

[2250] BOA, *MAD*, nr. 17137, s. 62, 71.

[2251] BOA, *MAD*, nr. 16667, s. 12 (1084/1673).

[2252] BOA, *MAD,* nr. 5721, s. 603.

[2253] BOA, *MAD*, nr. 6965, s. 82.

[2254] BOA, *MAD,* nr. 4301, s. 742. Yine bk. BOA, *MAD,* nr. 5724, s. 699 (Lezez 1171/HTA. 1758).

Reşen 1131/HTA. 1719'da, ocakta ihdas edilen yeni bir birimde de birçok din görevlisi hizmet etmiştir. Mevacip kayıtlarında, *"müteferrika-i bağçe-i hâssa"*nın hemen altına *"cemâ'at-i mürtezika-i câmi'-i şerîf-i meremmâti der kurb-u kayıkhane"* başlığıyla yer alan bu zümrenin 12 görevlisi arasında 1*" hâtib-i câmi'-i şerîf",* 1 *"va'iz-i âmme",* 2 *"devirhân",* 2*" mü'ezzin"* ve 1*" imâm"* da bulunmaktaydı[2255]. Recec 1141/KA. 1728-O. 1729'da, Çatalca bahçesinde de bir vaizin yer aldığı görülmektedir[2256].

Bostancı ocağına bağlı dinî ve hayır kurumlarının arasında Hasbahçe'deki bimarhane ve buranın mescidi de bulunurdu. Buralarda hizmet eden personel bostancı ocağının amirinin nezaretinde olup, onların atanma ve görevden alınmaları bostancıbaşının arzıyla olabilmekteydi[2257]. Bahçelerde, bazı eski bostancıbaşılar tarafından inşa ettirilmiş olan cami ve medrese gibi dinî müesseselere atanacak imam, müezzin, kayyım, müderrris ve diğer görevlilerin tayini için bostancıbaşılar teklifte bulunurdu. Nitekim, Gurre-i B. 1025/15 Temmuz 1616'da Üsküdar'daki Abdullah Ağa medresesine, Bostancıbaşı Hüseyin Ağa'nın mektubuyla Mevlana Mehmed Efendi, günlük 50 akça ve hâriç payesiyle atanmıştır[2258]. 9 N. 1061/26 Ağustos 1651 tarihindeyse, Kadırga'da bulunan eski bostancıbaşılardan Ali Ağa'nın inşa ettirdiği camie, müezzin olarak Bostancıbaşı Ali Ağa'nın arz ettiği kişi atanmıştır[2259].

10.1.9.3. Sağlık Görevlileri

Hasbahçe'de, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ocak idarecilerinden olmamakla beraber, mevacip kayıtlarında onlar arasında yer verilen gruplardan birisi de sağlık personeliydi. Bunlar, Bâb-ı Hümayunla Bâbüssaade arasında kurulan hastalar sarayında çalışan görevliler olabileceği gibi[2260], sadece bostancı neferlerinin sağlık sorunlarıyla ilgilenenler de olabilir. Ama her hâlükârda söz konusu sağlık personeli bostancı ocağı bünyesinde yer alan bir zümreydi. Za. 971/Haziran 1564'ten itibaren kadroları idareciler arasında bulunan cerrahların sayısı bahsedilen tarihte 1 iken[2261], bu yüzyılın sonunda 2'ye çıkmıştır[2262]. Maaşları kıdeme ve zamana bağlı olarak değişen cerrahlardan bazıları 147[2263],

---

[2255] BOA, *MAD*, nr. 4308, s. 876.
[2256] BOA, *MAD,* nr. 4063, s. 922.
[2257] BOA, C.SM, nr. 5452 (12 M. 1230/25 Aralık 1814).
[2258] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 181.
[2259] BOA, A.RSK, nr. 1524, s. 13.
[2260] *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Mevâ'idü'n-Nefâis fî Kavâ'ıdi'l-Mecâlis,* haz. Mehmet Şeker, Ankara 1997, s. 159.
[2261] Tespit edilen ilk kayıtlardan olan Za. 971/Haziran 1564'ten (BOA, *MAD*, nr. 6425, s. 72) itibaren bostancı ocağının idarî kadrosu arasında 1 cerrah bulunmaktaydı.
[2262] Lezez 1007/MHT. 1599'a kadar sayıları 1 olan cerrahların, bu tarihte 1. bölükten birinin daha cerrah olarak atanmasıyla sayıları 2'ye çıkmıştır (BOA, *MAD,* nr. 6911, s. 104).
[2263] BOA, *MAD*, nr. 478, s. 64; BOA, *MAD*, nr. 6425, s. 72 (L. 971/Mayıs 1564).

bazıları 195[2264], bazıları 207[2265], bazıları 240[2266], bazıları 270[2267], bazıları 310[2268], bazılarıysa 340[2269] akça alırdı. Aynı mevacip döneminde sayıları 2 olan cerrahlardan kıdemli olanın 3 aylık ulufesinin 1350, yeni atananın 810 olması[2270], kıdem farkının maaşlara etkisinin önemini ve derecesini gösteren somut bir örnektir.

17. yüzyılın ortalarına doğru artan nefer sayısının ortaya çıkardığı ihtiyaçtan dolayı, ocaktaki sağlık personeli sayısında artışa gidilmiştir. Bu tarihlerde ocak için bir sağlık birimi (bimarhane) kurulmuş, mevcut 2 cerraha ilaveten, 7. bölüğe 1 *"hâce-i bimârhâne"*, 2 tane *"cerrâh-ı bimârhâne"* ve 1 tane *"tabîb-i bimârhâne"* personeli olmak üzere toplam 4 sağlık personeli daha atanmıştır[2271]. Zamanla sağlık personelinin kadrosu 7. bölüğe kaydırılmış ve Masar 1064/A. 1653-OŞ. 1654'te bu düzen iyice oturtulmuştur[2272]. 7. bölüğe kadro naklinden sonra sağlık personelinin sayısı belli bir süre *"cerrâh-ı bimârhâne"* adıyla 3'te sabitlenmiştir[2273]. Masar 1091/ŞMN. 1680'de sağlık personeline 1 imam-ı bimarhane daha eklenerek sayı 4'e çıkmıştır[2274]. Masar 1105/EEK. 1693'teyse ocaktaki bimarhanenin tabibinin kadrosunun 8. bölüğe kaydırıldığı[2275] ve 18. yüzyılda sağlık personeli sayısının 2'ye indiği görülmektedir[2276].

Cerrahların herhangi bir şekilde kadrosu boşaldığında, yerine yenisi bostancıbaşının teklifiyle atanırdı[2277]. Ancak, bunların görevlerine liyakati olup olmadığı hekimbaşılar tarafından kontrol edilirlerdi. Aralarında mesleğine ehil olmayanların hekimbaşı tarafından tespit edilmesi durumunda, bu kişiler görevlerinden alınır, yerlerine ehil olanların atanması

[2264] BOA, *MAD,* nr. 6559, s. 381 (R. 991/Mayıs 1583).
[2265] Za. 992/Kasım 1584'te bostancı cerrahının 207 akçası maaş ve 29 akçası keman-baha olmak üzere toplam 236 akça aldığına dair bk. BOA, *MAD,* nr. 16741 (Za. 992 mevacibi dönemi).
[2266] BOA, *MAD*, nr. 2345 s. 52 (N. 980/Ocak 1573).
[2267] BOA, *MAD*, nr. 16258, s. 69 (B. 984/Ekim 1576); BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 687 (M. 986/Mart 1578).
[2268] BOA, *MAD,* nr. 6342, s. 76 (M. 994/Ocak 1586).
[2269] BOA, *MAD,* nr. 16297, s. 279 (Z. 1000/Eylül 1592).
[2270] BOA, *MAD,* nr. 6911, s. 104.
[2271] BOA, *MAD,* nr. 6146, s. 76 ve s. 364; BOA, MAD, nr. 7001, s. 82 (Masar 1057/ŞMN. 1647).
[2272] BOA, *MAD*, nr. 5293, s. 104.
[2273] BOA, MAD, nr. 6965, s. 78 (Masar 1087/NMH. 1676); BOA, *MAD,* nr. 16727, s. 9 (Masar 1091/ŞMN. 1680); BOA, *MAD*, nr. 5721, s. 602 (Lezez 1092/EKA. 1681); BOA, *MAD,* nr. 16754, s. 10 (Masar 1095/OŞM. 1684); BOA, *MAD*, nr. 4311, s. 562 (Reşen 1101/OŞM. 1690).
[2274] BOA, *MAD,* nr. 16727, s. 9.
[2275] BOA, *MAD,* nr. 3951, s. 710.
[2276] Sayıları ikiye inen sağlık personelinden birisinin *hâce-i bimârhâne,* diğerininse *cerrâh-ı bimârhâne* olduğuna dair bk. BOA, *MAD,* nr. 3931, s. 505 (1116/1704); BOA, *MAD,* nr. 724, s. 81 (Lezez 1119/OŞM. 1708); BOA, *MAD,* nr. 4290, s. 497 (M. 1127/Ocak 1715); BOA, *MAD*, nr. 17137, s. 70 (Lezez 1155/A. 1742-OŞ. 1743).
[2277] Meselâ, Gurre-i Z. 987/19 Ocak 1580'de bostancı ocağı cerrahı Ali'nin vefat etmesi üzerine kadrosu boşalmış, yerine bostancıbaşının mektup göndererek teklif ettiği Hemdem atanmıştır (BOA, KK.RSK, nr. 236, s. 222).

sağlanırdı[2278]. Bostancı ocağında cerrahların yanı sıra hekimler de bulunurdu. Bunlardan bazıları, şeyhülislâmın onayıyla atanırdı[2279].

10.1.9.4. Korucular

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bostancı ocağının bünyesinde korucuların varlığına rastlanılmaktadır. İlk olarak, civarında çok sayıda koru bulunan Beykoz bahçesiyle[2280] Hasbahçe'nin 7. bölüğünde[2281] 1'er kişilik kadro olarak yer verilen korucuların zamanla sayı ve kadrolarında değişiklikler meydana gelmiştir. Korucular, çocuklarını Hasbahçe'deki nefer kadrolarına yazdırır ve böylece devlet kademesinde iş ve terfi imkânına kavuşmalarını sağlarlardı[2282]. R 991/Mayıs 1583 mevacibi döneminden itibaren bostancı ocağı idarecileri arasında ocağın nezaretindeki çayırların sorumlusu da yer almaya başlamış olup, söz konusu tarihte maaşı 295 akçaydı[2283]. C. 994/Haziran 1586 mevacibinde ise, 7. bölükte, *"korucu der Tuzla"* ibaresiyle 1[2284] ve Ş. 1001/Mayıs 1593'te, Üsküdar bahçesinde 1 bostancı[2285] daha korucu yapılmıştır.

Bunların dışında, Za. 971/Haziran 1564'ten itibaren, 16. yüzyılın ikinci yarısında ocak ekâbiri arasında kadrolarına rastladığımız bazı yüksek maaşlı görevliler daha bulunmakta olup, bunlardan birisi *"sarâydâr",* diğeriyse *"bağbân"*dı[2286]. Yine, Lezez 1092/EKA. 1681'de, birisi 7. ve birisi de 8. bölükte olmak üzere toplam 2 *"küllâhî"* bulunmaktaydı[2287].

10.2. Hizmetliler

10.2.1. Sofa Ocağı

Sofa ocağı Kanunî Sultan Süleyman zamanında ihdas olunmuş olup, sarayın üçüncü yeri denilen yerin aşağısında ve Gülhane tarafına nâzır bir noktada yapılmış ve yukarısına da Sofa Câmii adıyla bir cami inşa edilmiştir. Bu ocağa sofalılık adıyla alınan neferlerin kefilli, yakışıklı, tecrübeli, edepli, dürüst olmasına dikkat edilirdi. Silâhtar ağanın emîn hâsekisi ve

---

[2278] Söz gelimi 7 Za. 1023/9 Aralık 1614'te, Hasbahçe'de 15 akçayla cerrah olan Şehsüvar'ın nâ-ehil olduğu Hekimbaşı Musa tarafından bildirilince, yerine Rıdvan atanmıştır (BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 89).

[2279] 26 Ş. 1063/22 Temmuz 1653'te, 35 akçalık ulufesi bulunan Hekîm Mehmed'in ölümü üzerine, *"hekîmlik-i bostânciyân"*a şeyhülislâmın işaret ettiği kişinin atandığına dair bk. BOA, A.RSK, nr. 1526, s. 191.

[2280] BOA, *MAD,* nr. 16258, s. 79-93 (B. 984/Ekim 1576).

[2281] BOA, *MAD,* nr. 6365, s. 84-99 (B. 985/Eylül 1577); BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 687-696 (M. 986/Mart 1578).

[2282] Za. 986/Ocak 1579 mevacibinde Hasbahçe'nin 13. bölüğüne alınan iki neferden biri korucu çocuğu; S. 986/Nisan 1578 mevacibi döneminde Haydarpaşa bahçesine alınan 5 neferden biri korucubaşı (BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 797-812) çocuğuydu.

[2283] BOA, *MAD,* nr. 6559, s. 381-391; BOA, *MAD,* nr. 16332, s. 91 (Masar 1013/HTA. 1604).

[2284] BOA, *MAD,* nr. 6342, s. 585-595.

[2285] BOA, *MAD,* nr. 6953, s. 840.

[2286] Bahsedilen tarihte bunlardan saraydar 147, bağban 266 (BOA, *MAD*, nr. 6425, s. 72); N. 980/Ocak 1573'te, bağban 443, saraydar 178 (BOA, *MAD,* nr. 2345, s. 52-58); B. 984/Ekim 1576'da bağban 510, saraydar 210 akça maaş almaktaydı (BOA, *MAD,* nr. 16258, s. 69).

[2287] BOA, *MAD,* nr. 16733, s. 1. Yine bk. BOA, *MAD,* nr. 4290, s. 497 (M. 1127/Ocak 1715).

paludacı (پالوده جی) adıyla sofa ocağından bir gedikli ve baş sofalı unvanlı bir de muteber hizmetkârı vardı. Bunların zabitleri en üstten aşağı doğru kalfa, bekcibaşı, sofa zâbiti, baş eski, onun mülazımı ikinci eski, üçüncü eski, koğuş zâbiti şeklindeydi. Hâs odalıların hepsinin aylıklı birer sofalısı vardı. Aşağı koğuş ağalarının muteber ve kudret sahib olanları da, aylıkla birer sofalı çalıştırabilirlerdi. Kurban bayramında padişah tarafından kestirilecek ve Gülhane'deki kurban ocağında beslenen kurbanlık koyunlar, bayramdan 10 gün önce bu ocağa teslim edilir; onlar da bu koyunları temizleyip süslerlerdi.

Sofa ocağının eski, mücerreb ve muteberlerinden oluşan avadancılık[2288] grubu, önceleri revân, sonraları sarık odası denilen yeri, sünnet odalarını da içine alan mâbeyn-i hümâyuna ve arzhânenin dışındaki harem-i hümâyun kapısına kadar olan yerlerle, dîvânhâne-i âlînin silip süpürme işini ve bekçilik görevlerini yerine getirirlerdi. Diğer sofalılar ait oldukları daire ve ağalardan aylık alırlardı. Avadancılar ihtiyar olduklarında *"nân-pâre ile"* çırağ olurlardı.

Avadancılar başlarına hâseki külâhı gibi mahrûtî sivri külâh, sırtlarına koyu renk çuha dolama giyer ve kemer kuşanırlardı. Diğer sofalılar, hâseki ve kozbekçi baratalarının şeklinde, *"verâ-yı tolanisi"* ikisinin ortası ölçüsünde, yedekçi baratasına benzer sofalı baratası adıyla bir barata giyer ve bellerine İranî[2289] âdi şal kuşanırlardı[2290].

10.2.2. Hasırcılar Ocağı

Odun anbarı ocağı dâhilinde bulunan bu ocak, beytülmâl hazinesi ve kapı arası denilen ve sonraları *"mâliye hazînesi"* olan, ama günümüzde mevcut olmayan eski maliye dairesinin karşısında olup, Topkapı Sarayı'nın birinci kapısı olan Bâb-ı hümâyundan girilince sol tarafta yer alırdı. Bu ocakta, Bandırma ve diğer kaba hasır dokunan yerlerin yerli âhâlisinden toplanan neferler çalıştırılırdı. Bunların birinci hizmetleri Hırka-i Saâdet dairesine serilen halının altına döşenen hasırı, abdestli olarak camilerinde dokuyup imal etmekti. Her Ramazan ayının 12. gününde *"ridâ-i şerîf"*in Revân odasına nakli için hasırcı ocağı eskilerinden birkaç nefer getirilir, kaliçenin altındaki hasır kaldırılıp tozu alındıktan sonra yeni hasır döşenirdi. Eskisiniyse hasırcılar *"bâ-kemâl-i ta'zîm başlarına ref' iderek"* ocaklarına götürür, camileri civarındaki özel yerinde yakıp, külünü özel çukuruna dökerlerdi[2291].

[2288] اوادانجيلق
[2289] ايراني
[2290] *Ata Tarihi*, I, 298-299.
[2291] *Aynı eser,* s. 299-300.

10.2.3.Yeşillikçi Ocağı

Bu ocak bostancıbaşılar maiyetindeydi. Önceleri bu ocak fertlerinden seçilen 12 nefer avadan bostancılarının *"kadd ü kāmeti mevzûn sözleri düzgün ve temeyyüz-güzer mücerreb ve dirayetli"* neferlerinden olduğundan, bunların altışar neferden bütün gün nöbetleşe üçer neferi gidiş vukuunda ok takımları ve diğer emredilen şeyleri nakletmek üzere baş çuhadar ağanın emrini beklerlerdi. Diğer 3 neferiyse, tüfenk ve cebehânesini taşımak içün tüfenkçibaşıların iradelerini intizar eder ve kendileri avadan bostancıları adıyla yâd edilirlerdi[2292].

1173/1759-1760 tarihinde getirilen yeni düzenlemeyle bahçe mahsulleri toplayan birer haseki ve bölükbaşıyla birlikte bir emekli yeşillikçi de 50'şer akça yevmiyeyle emekli edilirlerdi[2293]. Yine, her sene bayramın dördüncü gecesi sadrazamı ziyarete giden bostancıbaşının maiyetinde yeşilçi neferler de bulunurdu. Kendilerine çuka ve kumaş bedeli olarak 125 kuruş verilirdi[2294].

Bu gruba mensup hain Deli Mustafa adlı avadan bostancının III. Selim'in öldürülmesinde[2295] suçu sabit olduğu anlaşılınca, Sultan Mahmud'un tahta geçmesiyle kendisi idam ve diğer ocak mensuplarının hepsi kovulmuş ve ocakları lağv edilmiş; yerlerine bu hizmetleri ifâ etmek için mâbeyn bostâncıları nâmıyla bir grup tertip olunmuştu[2296].

10.2.4. Dolap Ocağı

Bu ocak, yanında bulunduğu bâbüssaâde ağasının dîvân sürdüğü kasrın *"tathîr ve tanzîm ve tesviyesi"*, saray-ı hümâyun suyunun taksimi ve su dolabına bakmakla görevliydiler. Yine, bu ocağa *"karîb ve merbût"* olan kapıağası kasrının da bekçileridir[2297]. 16. yüzyılın ikinci yarısında, bostancı ocağının idarî kadrosu arasında *"dolabî"* unvanıyla bulunan görevli, muhtemelen bu birimin amiri olup, aylık 180 akça almaktaydı[2298]. Dolapçılıkta emektar olanların bazıları sahip oldukları ulufeleriyle emekliye ayrılır ve

---

[2292] *Ata Tarihi*, I, 300-301.

[2293] 28 N. 1176/12 Nisan 1763 tarihinde yeşillikçi Abdullah'ın 50 sağ akça yevmiyeyle emekli edildiğine dair bk. BOA, C.SM, nr. 4661. 2 R. 1180/7 Eylül 1766 tarihli bir buyurulduyla bu uygulamanın hangi şartlarda yapılacağı belirtilmiştir (BOA, C.SM, nr. 4663).

[2294] BOA, C.SM, nr. 111 (9 Z. 1235/17 Eylül 1820); BOA, C.SM, nr. 7402 (2 M. 1229/25 Aralık 1813).

[2295] Daha ayrıntılı bilgi için bk. Adil Şen, *Osmanlıda Dönüm Noktası (III. Selim Hayatı ve Islahatları),* s. 157; Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları,* İstanbul 2004, s. 460.

[2296] 1077'de bu ocağın neferlerinden olduğu hâlde okuyup yazarak *"kesb-i kemâl ve fezâ'il ile derece-i* قطبيته *irtikā"* edenlere rastlanmaktaydı. Meselâ, Arnavut asıllı Koniceli Beşir Lebni hazretleri bunlardan birisiydi. (*Ata Tarihi*, I, 300-301).

[2297] *Ata Tarihi*, I, 301.

[2298] B. 984/Ekim 1576'da bu görevde bulunan Nasuh'un 180 akça aldığına dair bk. BOA, *MAD*, nr. 16258, s. 69. Yine, Ş. 985/Ekim 1577'de aynı görevde Mustafa'nın bulunduğuna dair bk. BOA, *MAD,* nr. 6365, s. 174.

yevmiyeleri çeşitli gelirlerden karşılanırdı[2299]. Hasbahçe dışındaki bahçelerde de dolap bulunurdu. Bunların bir kısmı bazı kurumlara vakfedilmiş çeşme ve sebillerin su ihtiyacını gidermesi için kurulmuştu. Bu şekilde, bahçelerin dahilinde veya yakınında kurulan dolapların nezareti genellikle bostancılara verilirdi[2300].

10.2.5. Odun Anbarı Ocağı

Bunlar, daire-i hümâyunun tüm birimlerinin ihtiyacı olan odunu *"tevzî' ve tesrîb"* ederlerdi. Yine bu birimin bostancıları burada bulunan üç koğuştaki hastalardan tedaviye muhtaç olan Şirvanlı ağaların hastalarını, kırmızı çuka örtülü iki tekerlekli bir arabayla orta kapıdan alarak, Bâb-ı hümâyun civarındaki çizme[2301] kapıya yakın eski beytülmâl hazinesi bitişiğindeki hastalar dairesine nakledlerlerdi. Bunların eskilerinden seçilen vardiyanbaşılar, saray-ı hümayunun *"pars ta'bîr olunur tahâret rûz-merresinde"* çalıştırılmak için tersaneden gönderilmiş forsaların zâbitiydi[2302].

10.2.6. Şevkiye Ocağı

Bunlar, limana ve Anadolu yakasına bakan surların üzerinde bulunan İncili ve İftariye kasırlarının bekçileriydi. Mensup oldukları kasırları bekler, onların temizlik, döşeme gibi hizmetlerini yerine getirir; etrafındaki bahçeleri ağaç ve çiçekleri süsleyip bakımını yaparlardı; İshakiye kasrının karşısında, Çizme kapının alt tarafı hizasında bulunan iki iftar köşküne de memur olan Şevkiye ocağı bostancılarının zâbitleri bostancıbaşı, âmirleriyse başçuhadar ağaydı[2303].

10.2.7. Gülhâne Ocağı

Yenisaray'ın Marmara'ya bakan sırtında bulunan Gülhane kasrının tefrîş ve temizliğiyle, Gülhâne meydanı köşelerinin ağaçlarla süslenmesinden sorumluydular. Zâbitleri bostancıbaşı, âmirleriyse başçuhadar ağadır[2304].

[2299] Meselâ 5 Za. 999/25 Ağustos 1591'de, emaktar *"tolabcı"* bostancılarından olan Nasuh'un sahip olduğu 13 akçalık yevmiyesinin Arabgîr sancağında bulunan Heriköy (Çeriköy? : خر يكوى) tuzlası mukataasından karşılanmasını arz etmiş ve bu talebi kabul edilmiştir (BOA, A.RSK, nr. 1473, s. 119).

[2300] BOA, KK.RSK, nr. 258, s. 36); BOA, AE.SMMD.IV, nr. 2413 (1098/1687).

[2301] جزمه

[2302] *Ata Tarihi*, I, 301-302.

[2303] *Aynı eser,* s. 302.

[2304] *Aynı eser,* s. 302.

10.2.8. Bağcılar ve İşlemeciler Ocağı

Hasbahçe'de irade buyurulan yerlere ağaç dikip aşılarlardı. Bir diğer görevleriyse, Gülhane'ye inilen bayırdaki bağın yetiştirilmesi ve bakımıydı. Bunların zâbitleri bostancıbaşı, nâzırlarıysa silâhtar ağaydı[2305]. M. 1000/Kasım 1591'den itibaren Hasbahçe'nin 6. bölüğünde bir bostancının *"işlemeci-yi Burusa"* unvanıyla yer almaya başlaması, işlemecilerin Hasbahçe dışındaki bahçelerde de görev aldıklarını göstermektedir[2306].

10.2.9. Kurban Ocağı

Gülhane kapısına bitişik olan bu ocak, kurban bayramında padişah ve ailesinin kesmesi için hazırlanan koçların beslenmesinden sorumluydular. Bunların âmirleri mîrâhûr ağa, nâzırları kasapbaşı ve zâbitleriyse bostancıbaşıydı[2307].

10.2.10. İshakiye Ocağı

875 ve 886'da iki defa sadrazam olan İshak Paşa'nın, ikinci defaki sadareti döneminde inşa edip, II. Bayezid'e takdim ettiği İshakiye Köşkü'ne nezaret etmesi için kurulduğu rivayet edilen İshakiye ocağının zâbitleri bostancıbaşı, âmirleri başçuhadar ağadır[2308].

10.2.11. Mezbelekeşan Ocağı

İshakiye Kasrına yakın, beden kenarında bulunan mezbelekeşân ocağı, saray-ı hümayunun çöp ve süprüntüsünü kayıklarla Marmara açıklarında denize dökerlerdi. Bu hizmetin aksamadan yerine getirilmesi için, nöbetleşe iki neferi daima hazır bulunurdu. Zâbitleri bostancıbaşı olan mezbelekeşân ocağının âmirleriyse başçuhadar ağaydı[2309].

10.2.12. Sepetçiler Köşkü Ocağı

III**.** Murad'ın inşa etmiş olduğu Yalı köşkü yakınında bulunan Sepetçiler kasrının hizmetçileri olup, zâbitleri bostancıbaşı, âmirleriyse başçuhadar ağaydı[2310].

10.2.13. Yalı Köşkü Ocağı

Bu ocağın mensupları bostancıbaşının makam dairesi olan Yalı köşkünün bekçileri ve koruyucularıydı. Zâbitleri bostancıbaşı, âmirleriyse başçuhadar ağaydı[2311].

[2305] *Ata Tarihi*, I, 302.
[2306] BOA, *MAD,* nr. 16296, s. 5. Yine bk. BOA, *MAD,* nr. 6953, s. 160-169 (M. 1001/Ekim 1592).
[2307] *Ata Tarihi*, I, 302.
[2308] *Aynı eser,* s. 302.
[2309] *Aynı eser,* s. 302.
[2310] *Aynı eser,* s. 302.

10.2.14. Soğuk Çeşme Ocağı

Topkapı Sarayı'nın Soğukçeşme kapısıyla Alayköşkü tarafının bekçileriydi. Zâbitleri bostancıbaşı, âmirleri başçuhadar ağa olan bu ocakta pişirilen keşkek meşhur olup, bunu ocakları önündeki çınar ağacına konulan bir tokmakla imâl ettikleri rivayet edilir[2312]. Bu ocağa *"tabh-ı ta'am"* için her yıl *"rûz-i hızırda"* İstanbul Ağası tarafından 50 çeki odun verilirdi[2313].

10.2.15. Bamyacılar Ocağı

Bazı sebzelerin ekim ve dikimiyle meşgul olan bu ocak, otluk kapısı yakınındaki Sinan Paşa kasrının bakım ve bekçilik hizmetlerini de yerine getirirdi. Âmirleri başçuhadar ağa, zâbitleri bostancıbaşıydı[2314]. Bu ocağın neferleri diğer tüm acemi oğlanlar ve kapıkulları gibi askerî tayfasından olduklarından, vergi vermezlerdi. Nitekim bamyacılar ocağı bostancılarından birisinden kanuna aykırı olarak, Sinop'a bağlı Aşağı Saluz köyünde resm-i raiyyet istenmesi üzerine 14 L. 1201/30 Temmuz 1787 tarihli arzıyla şikâyette bulunmuş; çıkan emirle askerî zümresinden olması münasebetiyle kendisinin her türlü raiyyet resminden muaf olduğu ifade edilmiştir[2315].

10.2.16. Topkapı Ocağı

Sâhilde, Topkapı civarındaki ocaklarında barınan ve bekleyen bu ocağın neferleri sahile münasebetsiz ve vakitsiz kayık vesairenin yanaşmasını engellerlerdi. Bunların zâbitleri bostancıbaşı, âmirleriyse başçuhadar ağaydı[2316].

10.2.17. Hasbahçe Ocağı

Soğuk Çeşme kapısından denize doğru bostancıbaşı köşkü, sepetçiler köşkü, Sultan Osman kasrıyla kalfa yerine kadar olan geniş alanda çeşitli ağaç ve sebze ekim ve dikimiyle ve matbah-ı âmireye lâzım olan meyve ve sebzeyi yetiştirmekle görevliydiler. Ektikleri sebze

---

[2311] *Ata Tarihi*, I, 302.
[2312] *Aynı eser,* s. 304.
[2313] BOA, C.AS, nr. 26442 (8 R. 1228/10 Nisan 1813); BOA, C.SM, nr. 4046 (14 C. 1229/3 Haziran 1814); BOA, C.SM, nr. 95 (2 C. 1232/19 Nisan 1817); BOA, C.SM, nr. 1474 (22 M. 1238/9 Ekim 1822).
[2314] *Ata Tarihi*, I, 304.
[2315] BOA, C.SM, nr. 5150.
[2316] *Ata Tarihi*, I, 304.

ve meyvenin fazlasını dışarı çıkartıp satarak ocağın giderlerinin bir kısmını karşılarlardı. Nâzırları bostancıbaşı olan Hasbahçe ocağının âmirleriyse silâhtar ağaydı[2317].

10.2.18. Kuşhane Ocağı

Otluk kapısına yakın bir yerde bulunan bu ocak, kuğu[2318] kuşlarının beslenmesinden sorumluydular. Kuğu kuşu sarayda tüyü için beslenirdi. Kaza benzeyen, boynu uzunca ve düzgün olan kuğuların gövdelerine bitişen kanatlarının yalnız oynak yerlerindeki *"maklûk"* tüylerine sultânî yelek denirdi. Kuğularda söz konusu yerlerinde gayet sık bulunan ve "*pişrev*" denilen okların üç parça olarak gezine[2319] yapıştırılan bu yeleler başka hayvanların kanatlarında bulunmazdı. Bu tüylerin bağlandığı pişrev okunun hedefe isabeti tecrübeyle sabit olduğundan, kuğu kuşları okçular için pek makbul ve elzemdi. Saraydaki kuğu kuşlarının bir kısmı sarayın üçüncü yerindeki havuz civarında ve bir kısmı da işbu kuşhâne ocağında beslenirdi. Kuğularla diğer kuşların *"teksîr ve muhâfazasına"* memur olan kuşhâne ocağının nâzırı bostancıbaşı, âmiriyse silâhtar ağaydı[2320].

Topkapı Sarayı'nda bulunan ve aynı adı taşıyan bir diğer kuşhâneyse padişahın özel mutfağı olup, işlev açısından farklıydı. Kuşhanede, matbah-ı hümâyunun zülüflü baltacılardan yetenekli ve tecrübeli, yemek yapmada mâhir iki görevlisi bulunurdu. Bunların birisine kuşçubaşı ve diğerine ikinci kuşçubaşı denirdi. Bu birimin diğer elemanları helvâhâne ve aşağı mutfak personeli arasından seçilirdi. İçlerinden başarılı olanı ocakbaşılık görevinde bulunurdu. Bu mutfakta, nefs-i hümâyun için *"et'ime-i nefîse"* pişirildiği gibi, erbâb-ı servetden olan enderûn ağalarından ikişer üçer kişi kendi aralarında anlaşarak, kuşçubaşılara aylık ikişer üçer yüz kuruş vermek şartıyla tatlısıyla beraber 4-5 ve hatta 6 türlüye kadar yemek yaptırabilirlerdi. Kuşçubaşıların emektar ve ihtiyarları *"nânpâre"* ile çerâğ edilirlerdi[2321].

10.2.19. Otluk Kapısı Ocağı

Bu ocak mensupları, otluk kapısından Hasahıra ot nakletmeye memur oldukları içün Hasâhır hademesinin muavinleri konumunda olup, zâbitleri bostancıbaşı, âmirleriyse mîrâhûr ağaydı[2322].

[2317] *Ata Tarihi*, I, 304.
[2318] قوحو
[2319] كزينه
[2320] *Ata Tarihi*, I, 304-305.
[2321] *Aynı eser,* s. 298.
[2322] *Aynı eser,* s. 305.

10.2.20. Balıkhane Kapısı Ocağı

Marmara sahilinde bulunan Balıkhane kapısı ve bunun üzerindeki kasrın bekçi ve temizlikçi neferleriydi. Buraya indirilen siyasî mahkumlarla padişah gazabına uğramış diğer devlet görevlilerini gözetim altında tutardı[2323]. Müsait havalarda aynı zamanda balık da avlayan buradaki bostancıların zâbitleri bostancıbaşı, âmirleriyse kapıcılar kethüdasıydı[2324].

10.2.21. Heybeci Ocağı

Hasbahçe içinde bulunan bu ocaktaki bostancılar saray hamalı olup kendilerine *hegbeci* denirdi. Piyade olarak bazı eşya nakletmek için darüssaade, babüssaade, silâhtar, çuhadar, rikâbdar, tülbent, anahtar ve peşgir ağaları; hazine, kiler, seferli kethüdaları; tüfenkçibaşı, sarıkçıbaşı, berberbaşı, kahvecibaşı, başlala, başçuhadar kâtipbaşısı ve hâs odabaşı maiyyetlerinde birer heybeci görevlendirilirdi. Bunların zâbitleri bostâncıbaşı, âmirleriyse silâhtar ağaydı[2325].

10.2.22. Fil Kapısı Ocağı

Fil kapısını bekleyen bu ocağın neferlerinin zâbitleri bostancıbaşı, âmirleriyse kapıcılar kethüdasıydı[2326].

10.2.23. Yedekçi ve Saraçhane Ocağı

Ocakları Otluk kapısı dışında bulunan bu ocak bostancılardan sayılırdı. Bu ocağın mensupları enderun-i hümâyundaki makam sahipleri, mabeynciler, hane-i hâssa ağaları, darüssaade ağalarıyla babüssaade gediklilerinin atlarına aylık karşılığı (mâhiye ile) hizmet ederlerdi[2327].

10.2.24. Kayıkhane (Sandalcı) Ocağı

Bu ocaktaki bostancılar, padişah saltanatla veya tebdîlen deniz yoluyla bir tarafa gittiğinde, sandal, filika ve zevrakçe-i hümayunda hizmet ettiklerinden hünkâr sandalcılığı unvanını almışlardı. Eskilerine hamlacı denilmekte olup, zâbitleri başhamlacı, âmirleri başçuhadar ağa ve nâzırlarıysa bostancıbaşıydı. Bunların ihtiyâr ve eskileri Davud Paşa, Veli Efendi, Çırpıcı Çayırı, Kâğıthane, Bahariye, Karaağaç, Boğazköy, Baltalimanı, Büyükdere,

[2323] Üst düzey devlet görevlilerinin azilden sonra haklarında verilecek karar anına kadar burada beklemelerinin *"ber-vech-i mu'tâd"* olduğuna dair bk. *Es'ad Efendi Tarihi,* s. 134.
[2324] *Ata Tarihi*, I, 305.
[2325] *Aynı eser,* s. 305.
[2326] *Aynı eser,* s. 305.
[2327] *Aynı eser,* s. 308.

Tarabya, Mirgün, Göksu, Kandilli, Hisarlar, Bebek, Arnavutköy, Kuruçeşme, Ortaköy, Beşiktaş, Kuzguncuk, Üsküdar, Salacak, Harem iskelesi, Tazıcılar, Haydarpaşa, Kadıköy, Sultançiftliği, Bulgurlu, Büyük ve küçük Çamlıcalar, Nerdübanlı, Fenerbahçe, Bostancıbaşı köprüsü, Sarıgazi, Çiftehavuzlar, Erenköy, Alemdağı, Dudullu, Maltepe ocakları ustalıkları denilen zâbitlikleriyle çerağ olurlardı[2328].

Bu ocak neferlerine Çatalca'daki Leftehor ve diğer köyler ocaklık olarak tahsis edilmişti[2329]. Kayıkhanede muhafaza edilen padişah ve diğer idarecilerin kayıklarının tamirleriyle ilgili işlemler bu birim tarafından yerine getirilirdi. Kayıkhanede bulunan sandal, piyade ve diğer kayıkların kızaklarının yenilenmesi ve tamirleriyle bıçkıcılar ocağı meşgul olurdu. Her sene bu tür tamirat ve yenilenmelerde kullanılması için İstanbul ağası tarafından bu ocağa 90 çeki odun verilirdi[2330]. Her üç senede bir, büyük ve küçük kayıkhanede bulunan sandalların yenilenmesi *"mu'tad-ı kadîm"* olduğundan, bıçkıcıbaşı tarafından İzmit ve bağlı kazaları olan Akyazı, Sapanca, Abısafî'den kereste alınırdı[2331].

Büyük ve küçük kayıkhanede muhafaza ve tamir edilen kayıkların başlıcaları şunlardı: Sandal-ı hümayun, piyade-i hümayun; harem-i hümayuna mahsus kırlangıç, yedek, kafes yedi çiftesi; darüssaade ağası sandalı ve piyadeleri; hazinedarın sandal ve piyadeleri; silahtar sandalı; musahip ağaların sandalı; çuhadar ağanın piyadesi; hazine kethüdasının piyadesi; babüssaade ağasının piyadesi; haseki ağanın piyadesi; Cimşirlik (çimşir ağaçlarıyla süslenmiş bahçe veya çimşir ağaçlarıyla örtülmüş yer), Topkapı ve Sofa'daki havuz piyadeleri; Sa'dâbâd bahçesinde padişaha mahsus 2 üç çifte piyade; İstavroz ve Neşetâbâd'daki havuz piyadeleri; Vidos bahçesinde ve Davud Paşa'daki havuz piyadeleri; Şerefâbâd ve Beglerbeyi'ndeki havuz piyadeleri; Beşiktaş sarayındaki üç çifte piyade[2332]. Kayık ve sandalların tamir ve yenilenmeleri, küreklerin boya ve nakışları yapıldıktan sonra, yapılan masraf ayrıntılı olarak bir deftere yazdırılır ve bostancıbaşı tarafından padişaha arz edilirdi[2333].

10.2.25. Tavukhane Ocağı

Bu ocak, At meydanındaki Üçler mahallesinde I. Ahmed'in inşâ ettirdiği Araste hamamına inen sokağın sağ tarafında ve ortasındaydı. Çeşitli yerlerden matbah-ı âmire için

[2328] *Ata Tarihi*, I, 308.
[2329] BOA, C.SM, nr. 666 (15 B. 1220/9 Ekim 1805); BOA, C.SM, nr. 5351 (18 Ş. 1222/21 Ekim 1807).
[2330] BOA, C.SM, nr. 5193 (17 M. 1196/2 Ocak 1782).
[2331] BOA, C.SM, nr. 1278 (4 Za. 1213/7 Nisan 1799).
[2332] BOA, C.SM, nr. 5038 (9 Ra. 1176/28 Eylül 1762).
[2333] Daha ayrıntılı bilgi için bk. BOA, C.SM, nr. 5038 (9 Ra. 1176/28 Eylül 1762); BOA, C.SM, nr. 5578 (21 L. 1176/5 Mayıs 1763); BOA, C.SM, nr. 5135 (13 L. 1191/14 Kasım 1777); BOA, C.SM, nr. 5537 (15 Z. 1198/30 Ekim 1784).

getirtilen tavuklar buraya teslim edilirdi. Burada beslenen tavuklar saraylardan gelen siparişe göre kesilip temizlendikten sonra ilgili yerlere gönderilirdi. Zâbitleri bostancıbaşı olan bu birimin nazırlarıysa tavukçubaşıydı[2334].

10.2.26. Sakalar Ocağı

2 C. 1171/11 Şubat 1758'de, III. Mustafa'nın bostancıbaşıya, *"sakabaşıların bostancılardan olmasını"* emretmesi üzerine, bu birimin amirleri bostancılar arasından seçilmeye başlanmıştır[2335]. Bu ocak, Topkapı Sarayı'nın dışında, Ayasofya Camii'nin Şekerci kapısı denilen büyük kapısının karşısındaki eski cephane civarında bulunan sakalar çeşmesi yakınındaydı. Bu birimin bostancıları, İstanbul içinde yangın meydana geldiğinde bargirlere yükledikleri saka tulumbalarıyla derhal yangın yerine yetişip tulumbalara su taşırlardı. Yine, bayramlarda saray-ı hümayunun taşlıklarının yıkanıp temizlenmesi de bu ocağın üstlendiği görevlerdendi. Her koğuşun yemek vaktinde bunlardan nöbetleşe ikişer saka gelip sofraları hazırlar; yemek sonrası temizlikte bulunur, artan yemekler kendilerine kalırdı. Sakalar, bostancıbaşıların nezâretleri altında ve su nâzırlarının maiyetindeydiler. Bunların muteber ve söz anlarlarından silâhtar ağalar için bir saka atanır ve bu paludeciye[2336] yakın itibarlı bir hizmetkâr mesabesinde olduğundan, emektar olduğunda *"nân-pâre"* ile çerağ olunurdu[2337].

10.2.27. Gümüşsuyu Ocağı

Padişaha mahsus kahvenin suyunu Eyüp'ün üst tarafında bulunan Karyağdı bayırında akmakta olan meşhur Gümüşsuyu'ndan getirirlerdi. Ocakları Gümüşsuyu civarında olduğundan bu adı alan Gümüşsuyu bostancılarının zâbitleri bostancıbaşı, âmirleriyse kahvecibaşıydı[2338].

10.2.28. Sâye Ocağı

Bunlar, saray-ı hümayun mutfakları levâzımından olan koyunların bakıcıları olup, Eyüp'ün üst tarafındaki Rami çiftliği civarında bulunan Sâye ocağında otururlardı. Bu ocağın bostancıları, saray mutfakları için kesilecek koyunlara buradaki ağıllarda bakar; günlük ihtiyaca göre kestikleri koyunları saray mutfağına götürüp teslim ederlerdi. Bunların nazırları kasapbaşılar, âmirleri matbah emini ve zâbitleriyse bostancıbaşıydı. Saray-ı hümayun

---

[2334] *Ata Tarihi*, I, 308-309.
[2335] *III. Mustafa Rûznâmesi (1171-1177/1757-1763),* haz. Yunus Irmak, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1991, s. 13.
[2336] پالوده جي يه
[2337] *Ata Tarihi*, I, 309.
[2338] *Aynı eser,* s. 309.

hademesinden sayılan bu ocakta pişirilen biryân, çevirme, kuyu ve kırma kebapları meşhurdu[2339].

10.2.29. Değirmen Ocağı

Hasbahçe'de bulunan birimlerin arasında değirmen ocağı da bulunmaktaydı. Bostancı ocağına bağlı olup olmadığı tam anlaşılamadıysa da bu birimin bazı mühimmatının bostancıbaşılar tarafından arz ve temin edilmesi, söz konusu ocağın bostancı ocağıyla ilgisini göstermektedir. Meselâ, 14 C. 1184/5 Ekim 1770 tarihinde ocağın yük hayvanı ihtiyacı bostancıbaşı Yakup Ağa tarafından arz edilmiştir. Buna göre, ocağın bargir sayısı 16 olup, bunlardan 3'ünün telef olması ve 3'ünün de işe yaramayacak durumda olması üzerine, ocağa 6 bargir alınması gerekmişti. Bu arz sonrası istenen miktarda bargir başbakı kulu marifetiyle alınmış, damgalandıktan sonra bahsedilen birime teslim edilmişti[2340].

Değirmen ocağı neferleri kendilerine tahsis edilen odalarında otururdu. Odalarının yanında, ibadetlerini yaptıkları caminin yanı sıra, bargirlerinin barındığı ahır, orta-i kebir zahire anbarı bulunurdu. Buradaki yapılar, belli zaman aralıklarında tamir edilirdi[2341].

10.2.30. İnşaatçılar

Hasbahçe'de inşaatçılık faaliyetlerinde bulunan nakkaşan, merematçıyan, sıvacıyan ve taşçıyan gibi ocaklar vardı. Bunlar, Hırka-i Şerif, harem-i hümayun ve saraydaki diğer yerlerle, *"cevami'-i selâtin-i izâm"* ve *"hasbe'l-iktizâ"* Mekke ile Medine'de ihtiyaç duyulan yerlerin tamiratını yaparlardı. Bununla birlikte sur içi ve dışıyla, Boğaziçi kıyılarındaki halka ait binalarda da, herhangi bir nakkaşlık işi düşmesi durumunda, iş bostancıbaşı tarafından kendilerine verilir, onlar da ücret mukabili bu işlerde çalışırlardı. Eskiden beri İstanbul'daki nakkaş işlerinden nakkaşbaşı ve merematçıbaşı sorumlu olmakla beraber, bazen aynı işi yapan şehir esnafının bostancı ocağına tabi olan bu inşaatçı zümre neferlerine müdahalelerde bulundukları da olurdu. Yapılan bu müdahalelerin engellenmesi için söz konusu zümrelerin amirleri arzda bulunur; kendilerine yapılan müdahalelerin engellenmesine yönelik çıkan fermanlar, bunların en büyük amiri olan bostancıbaşıların vasıtasıyla uygulanırdı[2342].

[2339] *Ata Tarihi*, I, 309.
[2340] BOA, C.SM, nr. 8204.
[2341] 5 Z. 1220/24 Şubat 1806 tarihli takrirde bu tamiratın şehreminleri tarafından yapılmasının *"âdet olduğı"* ifade edilmiştir (BOA, C.SM, nr. 5600). 7 C. 1173/26 Ocak 1760 tarihli bir başka belgedeyse burada 3 adet değirmen, değirmenci ocağı (Asiyab ocağı), değirmenci odası, un anbarı, arpa anbarı ve birden fazla ahır bulunduğu anlaşılmaktadır (BOA, C.SM, nr. 684).
[2342] BOA, C.BLD, nr. 6817 (7 N. 1199/14 Temmuz 1785).

Hasbahçe'deki taş ustaları arasından taş tıraşçıları[2343] da bulunmakta olup, günlük 15 akça alırlardı[2344]. Kadrolarının çeşitli sebeplerle boşalması üzerine, aynı zümreden emektar olanların atanması bostancıbaşıların arzıyla mümkün olabilmekteydi[2345]. Hasbahçe'deki taşçılardan uzun süre hizmet edenler taşçıbaşılığa yükselir, oradan da hassa mimarbaşılığa kadar çıkabilirlerdi. Burada da belli bir süre hizmet ettikten sonra emekliye ayrılır, kendilerine emeklilik maaşı bağlanırdı. Meselâ, Hasbahçe'de 40 sene emeği geçen, taşçılıktan taşçıbaşılığa, oradan da hassa mimarbaşılığa yükselen taşçıbaşı, bostancıbaşının arzıyla 12 Za. 1145/26 Nisan 1733'te 20 akça yevmiyeyle emekliler zümresine çıkarılmıştır[2346]. Bazı taşçıbaşılar bu görevlerinden su nazırlığına yükselebilirlerdi[2347]. Bununla birlikte Hasbahçe mimarları arasında bazıları terfi ederek zeametle dergâh-ı âlî çavuşluğuna katılırlardı. Nitekim 21 B. 988/1 Eylül 1580'de, Hasbahçe mimarı Mehmed zeametle dergâh-ı ali çavuşlarına ilhak edilmiştir[2348]. Yine, taşçıbaşılar, kamunun ve ileri gelen devlet adamlarının saraylarına lâzım olan taşların bulunduğu yerlerden getirilip, inşaat yerlerine nakledilmesinden sorumluydular[2349].

Bostancı ocağında inşaatçılar zümresinde bulunan görevlilerden bir kısmı da duvarcıydı. Boşalan kadrolarına duvarcılık işini bilenler bostancıbaşının arzıyla atanır ve bunlar gerektiğinde şehremininin emrinde çalışırlardı[2350].

Bunların dışında, bostancılar arasında, bostancılara mahsus mutfakta görevli olanlar olduğu gibi, matbah-ı âmirede çalışanlar da bulunmaktaydı[2351].

[2343] Seng-tıraşân: سنكتراشان

[2344] Meselâ, 14 C. 1064/2 Mayıs 1654'te vefat eden taşkesici Yusuf (BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 39) ve 23 Za. 63/15 Ekim 1653'te ölen Ramazan (BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 57) 15'er akça yevmiye almaktaydılar.

[2345] BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 57 (23 Za. 1063/15 Ekim 1653).

[2346] BOA, C.SM, nr. 6688.

[2347] Hasbahçe'de taşçıbaşılık hizmetinde bulunan 16. bölükteki Sefer'in Âsitane'nin su nazırlığı hizmetine atandığında dair bk. BOA, İE.SM, nr. 1097 (10 C. 1084/22 Eylül 1673).

[2348] BOA, KK.RSK, nr. 238, s. 66.

[2349] Sadrazamlardan birinin İstanbul'da inşa ettirdiği sarayına lâzım olan od taşlarının Karamürsel'den İstanbul'a naklinin *"bostânî taşçıbaşısı ma'rifeti ile"* yapıldığına dair bk. BOA, C.DH, nr. 13603 (tarihsiz).

[2350] Hasbahçe'de günlük 4 akça yevmiyesi olan duvarcı Ahmed'in ölümü üzerine boşalan kadrosuna 16. bölükte Nasuh Bostancıbaşı Hasan Ağa'nın arzıyla atanmıştır. Bu atamanın, şehremininin *"tekrâr divârcı taleb"* etmeme şartına bağlanması, Hasbahçe'deki inşaatçı zümrenin, şehreminlerinin maiyetinde çalıştıklarını ima etmektedir (BOA, KK.RSK, nr. 225, s. 165).

[2351] Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı,* s. 50.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BOSTANCIBAŞILIK

BOSTANCIBAŞI

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde idareciler üç gruba ayrılırdı: Birinci grup *Hademe-i Bâb- Âsafî,* ikinci grup *Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn ve Ümenâ* ve üçüncü grup ise, aralarında bostancıbaşının da bulunduğu *Ağayân* grubuydu[2352]. Bostancı ocağının en büyük idarecisi ve Topkapı Sarayı'nın idarecilerinden biri[2353] olan bostancıbaşı, İstanbul ve civarında bulunan bütün saraylar, köşkler, bahçeler ve koruların; İstanbul limanı, Marmara adaları, Boğaziçi ve *"Tuna mansabından başlayarak"* Aynaroz dağına kadar olan sahillerin asayişinden sorumluydu[2354]. Aynı zamanda padişah sandalının dümencisi olan bostancıbaşıyı, sadrazam dahil diğer devlet idarecileri nezdinde itibarlı kılan görevi de buydu. Padişah kayığa bindiğinde dümeni bostancıbaşı tutar, kürekleri ise onun seçtiği güvenilir bostancılar çekerdi[2355]. Bazı kaynaklara göre ise, bostancıbaşı dümende oturan kişiye kumanda ederdi[2356]. Kendisi ser-dümenlik yaptığı için padişahın arkasında yer alır ve onunla sık sık konuşma fırsatı bulurdu. Bu yakınlık ve padişahı bilgilendirme imkânı kendisini diğer görevlilere nispeten ayrıcalıklı kılardı. Çünkü, bostancıbaşının kendi haklarında övgüde bulunması yükselmelerini sağlayabileceği gibi, kötülemesi de mevki ve makamlarını kaybetmelerine sebep olabilmekteydi. Bu yüzden padişahın sandalla yaptığı geziler esnasında bostancıbaşının haklarında vereceği bilgilerden endişe eden devlet idarecileri kendisinden bu yüzden çekinirlerdi[2357]. Ondan çekinilmeye sebep olan bir diğer faktör ise kendisinin bazı özel ve siyaseten katl işlerinde görevlendiriliyor olmasıydı. Bu yönüyle padişah nezdinde özel bir yeri vardı. Bu özelliğinden dolayı bostancıbaşının bir yerde ansızın görünmesi pek hayra

---

[2352] BOA, C.DH, nr. 7849 (tarihsiz).
[2353] Mantran, *XVI.-XVII. Yüzyıl'da İstanbul'da Gündelik Hayat,* s. 67.
[2354] P.G. İnciciyan, "XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti, İkinci Ocak: Bostancılar", *Hayat Tarih Mecmuası,* I/II (Aralık 1965), s. 89.
[2355] *Künhü'l-Ahbâr,* II, 100; Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı,* s. 59; Ahmed Refik, *Türkiye Tarihi,* İstanbul 1923-1342, I, 281.
[2356] Baron Wenceslaw Wratis Law, *Anılar "16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğundan Çizgiler",* çev. M. Süreyya Dilmen, İstanbul 1998, s. 132.
[2357] Abdülkadir Özcan, "Bostancı", *DİA,* VI, 309.

yorulmazdı. Azledilenler sürüldükleri yerlere giderken, yolları üzerinde bostancıbaşıyı görmedikleri zaman hayatlarından emin olabiliyorlardı[2358].

11.1. Bostancıbaşıların Tayinleri

Bostancıbaşılar, sadece ocaktan yetişenler arasından atanırlardı. Ocak dışında, Edirne bostancı ocağından dahi olsa, bostancıbaşı atanamazdı[2359]. Bostancı kanununa göre bostancıbaşı olacak bir bostancı, önce ocakta 9 dereceyi tekmil etmesi gerekirdi. Buna göre ocağa alınan bir nefer ilk olarak *"beğlik çuka kenârı"*, ardından, ocağa yeni neferler gelmesi üzerine bir kademe yükselip, *"ak dizge"* kuşanırdı. Üçüncü aşamada *"sarı dizge"*, dördüncü aşamada *"uskumru balığına benzeyen göndere kenârı"*, beşinci aşamada *"bez"*, altıncı aşamada *"beyaz şemle kuşak",* yedinci aşamada *"kırmızı kuşak",* sekizinci aşamada *"kara mukaddem"* ve dokuzuncu aşamadaysa *"yeşil mukaddem"* kuşanırdı. Bu basamakları tamamladıktan sonra bir bostancı idareci sınıfına yükselir ve orada sırasıyla hamlacı, haseki, kethüda ve nihayet bostancıbaşı olabilirdi[2360]. Bostancıbaşı olarak atananlar padişah huzurunda kürk giyer[2361] ve sadrazamın elini öptükten sonra görevlerine başlarlardı[2362].

11.1.1. 15. ve 16. Yüzyıldaki Bostancıbaşılar

15. yüzyıla dair kapıkulları, acemioğlanlar ve diğer hizmet erbabı hakkında resmî ve ayrıntılı bilgiler veren mevacip kayıtları bulunmadığından, bu dönemdeki bostancıbaşı ve diğer ocak mensupları hakkında bilgi edinilememektedir. Sadece, bazı belgelerin verdiği bilgiler çerçevesinde ocağın ilk dönemlerindeki görevliler hakkında sınırlı bilgiye ulaşılabilmektedir. Bu bağlamda, Fatih zamanında görevde olan bostancıbaşılardan birinin adının Abdullah olduğunu, kendisine ait bir mülke müdahale edilmemesi için verilen nişan-ı hümayunda adının geçmesi münasebetiyle öğrenebilmekteyiz[2363].

[2358] Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilât-ı Kadimemiz*, s. 118.

[2359] Edirne Bostancıbaşı Sinan Ağa'nın bostancıbaşı olarak atanması üzerine, bostancıların gösterdiği tepki için bk. Silâhdar, *Tarih*, I, 223.

[2360] *Telhisü'l-Beyân,* s. 71; *Eyyubi Efendi Kanunnamesi,* s. 27). Yine bostancıbaşılığa *"Hâss-bağçe'ye hıdmet iden devşürme acemiyândan eskimekle kethüdâ"* olanların atandıklarına dair bk. Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Künhü'l-Ahbâr,* II, 100.

[2361] Meselâ, Z. 1098/Ekim 1687'de, IV. Mehmed'i tahttan indirmek isteyenler tarafından bostancıbaşı yaptırılan Haseki Musa Ağa hil'at giyerek göreve başlamıştır (Silâhdar, *Tarih*, II, 286-287). Yine 12 M. 1103/5 Ekim 1691'de, veziriazam arzı üzerine II. Ahmed tarafından bostancıbaşı atanan eski haseki Hüseyin Hâce, Has Oda Köşk'üne davet edilmiş ve kendisine *"serâsere kaplu bir samûr-i nîmten (نیمتن) kürk"* giydirilmiştir (Silâhdar, *Tarih*, II, 603).

[2362] BOA, İE.MT, nr. 283 (L. 1118/Ocak 1707).

[2363] TSAM, E. 10056.

16. yüzyılın ikinci yarısında 1560-1599 yılları arasında görev yapan 7 bostancıbaşının 5'i ocak kethüdalığından gelme bostancıbaşılar olup, diğer ikisinin önceki görevleri tespit edilememiştir. Bu bostancıbaşıların göreve gelişleri şu şekilde olmuştur:

8 N 967/2 Haziran 1560 tarihinde bostancıbaşılık makamında Ahmed Ağa[2364] bulunmaktadır[2365]. Bu bostancıbaşının, M. 955/Şubat 1548'de, kendisine bostancı ocağı mevacibi teslim edilen Bostancıbaşı Ahmed Ağa ile aynı kişi olması muhtemeldir[2366]. Onun 26 M. 966/8 Kasım 1558 tarihinde kapıcıbaşılığa terfi etmesi üzerine yerine bahçe kethüdası Mehmed Ağa atanmıştır[2367]. L. 971/Mayıs 1564'te ise bu görevde Davud Belgrad[2368] bulunmakta olup, onun önceki görevinin ne olduğu tespit edilememiştir. C. 980/Ekim 1572'de bostancı ocağının ağası olarak görülen Hasan İlbasan[2369], Za. 971/Haziran 1564 tarihinde kethüdaydı[2370].

Ş. 980/Aralık 1572'te bostancı ocağının kethüdası olan Ali Bosna[2371], B. 984/Ekim 1576 tarihinde bostancıbaşılık görevinde bulunmuştur[2372]. B. 985/Eylül 1577'de de bostancıbaşı Ali Ağa, kethüda Sefer Bosna ve haseki ağa ise 8. bölükte kadrosu bulunan Ferhad Ağa'dır[2373]. Ali Bosna'nın kapıcıbaşı olması üzerine[2374], Ş. 986/Ekim 1578 tarihinde kethüda olarak görülen Sefer Bosna[2375], M. 991/Şubat 1583'te selefi Ali Bosna'nın yerine bostancıbaşılık makamında bulunmaktadır[2376]. Bu dönemde kethüdalıkta, eski haseki ağa olan Ferhad Ağa, onun boşalttığı kadroda ise Behram bulunmaktadır[2377]. C. 994/Haziran 1586 mevacibi döneminde Bostancıbaşı Sefer Bosna *"mîr-âhûr-i küçük"* olarak terfi edince, yerine Kethüda Ferhad Ohri bostancıbaşı, onun yerine Haseki Behram Ağa kethüda, onun yerine ise 10. bölükte kadrosu bulunan ama görevi belirtilmemiş olan Nasuh atanmıştır[2378]. Tespit edilen kayıtlardan, Masar 1008/AEE. 1599'da da bostancıbaşılık mansıbına tasarruf ettiği anlaşılan Ferhad Ohri[2379], 1011/1602'de yeniçeri ağası olarak atanmıştır[2380]. Onun boşalttığı

[2364] BOA, *MD,* nr. 4, s. 80, h. 816.
[2365] BOA, KK.RSK, nr. 216, s. 23.
[2366] Ömer Lütfi Barkan, "974-975/1567-1568 Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", *İFM,* XIX/1-4 (İstanbul 1960), s. 257.
[2367] BOA, KK.RSK, nr. 216, s. 23.
[2368] BOA, *MAD,* nr. 478, s. 64; BOA, *MAD*, nr. 6425, s. 72 (Za. 971/Haziran 1564).
[2369] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 951.
[2370] BOA, *MAD,* nr. 6425, s. 72.
[2371] BOA, *MAD,* nr. 2345, s. 130.
[2372] BOA, *MAD*, nr. 16258, s. 69.
[2373] BOA, *MAD*, nr. 6365, s. 74-84.
[2374] 988/1580'de eski bostancıbaşı Ali Bosna kapıcıbaşılık görevinde bulunduğuna dair bk. BOA, KK.RSK, nr. 236, s. 406.
[2375] BOA, *MAD*, nr. 16260, s. 69.
[2376] BOA, *MAD*, nr. 6559, s. 71.
[2377] BOA, *MAD*, nr. 6559, s. 71-82.
[2378] BOA, *MAD,* nr. 6342, s. 585.
[2379] BOA, *MAD,* nr. 6911 s. 248.

makamında, Masar 1013/HTA. 1604 mevacibi döneminde ketdüda olan Behram Ağa görülmektedir[2381].

[2380] *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri,* IX, 379.
[2381] BOA, *MAD*, nr. 16332, s. 91.

Tablo 10: 15. ve 16. Yüzyıldaki Bostancıbaşılar

Bostancıbaşı	Önceki Görevi	Görevde Bulunduğu Tarih	Yükseldiği Görev	Açıklama
Abdullah Ağa	Tespit edilemedi.	Fatih Dönemi	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
İskender Ağa	Tespit edilemedi.	Yavuz Dönemi	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Ahmed Ağa	Tespit edilemedi.	M. 955/Şubat 1548	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Ahmed Ağa	Tespit edilemedi.	? - 8 N 967/2 Haziran 1560- 26 M. 966/8 Kasım 1558	Kapıcıbaşı oldu.	Göreve başlama tarihi tespit edilemedi.
Mehmed Ağa	Kethüdalık	26 M. 966/8 Kasım 1558 - ?	Tespit edilemedi.	Görevden ayrılma tarihi tespit edilemedi.
Davud Belgrad	Tespit edilemedi.	? – L. 971/Mayıs 1564 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Hasan İlbasan	Kethüdalık	? – C. 980/Ekim 1572 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Ali Bosna	Kethüdalık	? – B. 984/Ekim 1576- B. 985/Eylül 1577-?	Kapıcıbaşılık	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Sefer Bosna	Kethüdalık	? - 988/1580- C. 994/Haziran 1586	Küçük mîr-âhûr oldu.	Göreve başlama tarihi tespit edilemedi.
Ferhad Ohri	Kethüdalık	C. 994/Haziran 1586- 1011/1602	Yeniçeri ağası oldu.	

11.1.2. 17. Yüzyılda Bostancıbaşılar

17. yüzyılda bostancıbaşılığa atananlara bakıldığında, kethüdalar dışında ocağın haseki ağalarının da bu makama atandığı görülmektedir. Bununla birlikte, bostancıbaşılığa atananların büyük çoğunluğunu yine kethüdalar oluşturmuştur. Bu yüzyılda görev yapmış olan 49 bostancıbaşıya bakıldığında, bunların 30'u kethüdalıktan, 10'u haseki ağalıktan, 1'i Edirne bostancıbaşılığından (ki kendisi eski bir hasekidir) ve 1'i de eski bostancıbaşı olup, ikinci kez bu göreve geldiği görülmektedir. Diğer 7 bostancıbaşının ise geldiği görev itibarıyla menşei tespit edilememiştir.

Bostancıbaşıların haseki ağalardan seçilmesi IV. Mehmed döneminde yoğunluk kazanmıştır. Bu yüzyılda hasekilikten gelen 9 bostancıbaşıdan 7'si onun döneminde atanmıştır. Ocak nizamına aykırı bu tasarruf, onun Ş. 1072/Nisan 1662 tarihinde, Edirne'den İstanbul'a dönüşü esnasında, yol üzerinde yeteri kadar av hayvanı bulamaması sonrası yaşanan gelişmelerle ilgilidir[2382]. Bu tarihten padişahın tahttan indirilme tarihi olan 8 Kasım 1687[2383] tarihine kadar olan sürede görev yapmış olan 10 bostancıdan 7'si hasekilerden atanmıştır.

17. yüzyılda bostancıbaşılığa gelişler şöyleydi: Bu yüzyılın ilk bostancıbaşısı görünen Behram Ağa, eski bostancı kethüdası olup, Ferhad Ohri'den sonra bu makama gelmiştir. Ancak, Masar 1013/HTA. 1604 tarihinde o, kendisine verilen eski kaymakamlardan Kasım Paşa'yı idam etme işini başaramaması sebebiyle görevden alınıp[2384] *"ser-bevvâbân-ı dergâh-ı âlî"* olması üzerine yerine Kethüda Derviş Ağa bostancıbaşı olmuştur[2385].

Reşen 1014/KA. 1605-O. 1606 mevacib döneminde Bostancıbaşı Derviş Ağa "*kapudân-ı bahrî*" olarak terfi etmiş, yerine ocak kethüdası Hasan Bosna atanmıştır[2386]. 23 L. 1023/26 Kasım 1614 tarihinde Hasan Ağa Safed sancağına atanınca, yerine Haseki Hüseyin Ağa bostancıbaşı tayin edilmiştir[2387]. Hüseyin Ağa Ra 1025/Nisan 1616 yılında yeniçeri ağası olunca yerine Recep Ağa bostancıbaşı, Bebr Mehmed Ağa ise ocak kethüdası olmuştur[2388]. 17 R 1030/11 Mart 1621'de Recep Ağa vezaretle ocaktan çıkınca yerine Bebr Mehmed Ağa bostancıbaşı olmuştur[2389]. Ancak, 15 C. 1030/7 Mayıs 1621 tarihinde onun vezaretle İstanbul

---

[2382] Silâhdar, *Tarih*, I, 223.
[2383] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* Ankara 1988, III/I, 496; Danişmend, *İOTK,* III, 464.
[2384] Naima, *Tarih*, I, 406-407.
[2385] BOA, *MAD*, nr. 16332, s. 91.
[2386] BOA, *MAD,* nr. 4665, s. 120. Derviş Ağa tam olarak 9 N. 1014/18 Ocak 1606'da vezaretle kaptan olmuştur (*Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 428n).
[2387] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 77 (23 L. 1022); *Nuhbe,* s. 703; Naima, *Tarih,* II, 112; *Zübdetü't-Tevârihi,* II*,* 301.
[2388] *Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 648.
[2389] *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 703.

muhafazasına tayin edilmesi üzerine ocağın kethüdası Mahmud Çelebi bostancıbaşılığa terfi ettirilmiştir[2390].

Reşen 1033/MHT. 1624 mevacibi döneminden önceki bir dönemde, bostancıbaşının değiştiği anlaşılmaktadır. Bostancıbaşı Mahmud Çelebi bu tarihten önce emekliye ayrılmış, yerine Ali Belgrad bostancıbaşı olmuştur[2391]. Masar 1036/EKA. 1626 mevacibi dönemine gelindiğinde ise, Bostancıbaşı Ali Belgrad'ın yerine bahçe kethüdası Halil Ağa tayin edilmiştir[2392]. Onun, Lezez 1040/MHT. 1631 mevacibi döneminde *"mirimirân-ı Mısır"* olarak terfi etmesi üzerine yerine bahçe kethüdası Cafer Ohri bostancıbaşı olmuş, kethüdalığa ise Haseki Rıdvan Saray getirilmiştir[2393]. Lezez 1041/MHT. 1632'de ise Bostancıbaşı Cafer Ohri *"kapudan paşa"* olunca, bostancıbaşılığa Kethüda Rıdvan Saray atanmıştır[2394].

Lezez 1042/NMH. 1633 mevacibi döneminde, Bostancıbaşı Rıdvan Saray vefat edince yerine bahçe kethüdası Mehmed Mostar atanmıştır. Onun boşalttığı kethüdalık kadrosu ise Haseki Ahmed Çelebi'ye tahsis edilmiştir[2395]. Lezez 1046/MNM 1637 mevacip dönemine gelindiğinde bostancı ocağının bostancıbaşısı daha önce kethüda olan Ahmed Çelebi, kethüdası ise Mustafa İlbasan'dır[2396]. Reşen 1048/KA. 1638-O. 1639 mevacibi dönemindeyse, Lezez 1046/MNM 1637'de ocak kethüdası görevinde bulunmuş olan Mustafa İlbasan bostancıbaşı, Mehmed Siroz ocak kethüdası, 9. bölükteki Ahmed Belgrad ise hasekidir[2397]. Ca. 1050/Eylül 1640 tarihinde bostancıbaşılıktan çıkıp Mısır'a beglerbeyi olan[2398] Mustafa Ağa'nın yerine Mehmed Siroz bostancıbaşı olmuştur. Bu yıl onun *"mirimirân Bosna"* olması üzerine, yerine bahçe kethüdası Ahmed Belgrad bostancıbaşı atanırken, boşalan kethüdalık kadrosuna ise, 5. bölükte yer alan Haseki İbrahim Mehmed, onun yerineyse 1. bölükteki Derviş İskender haseki ağa olarak tayin edilmiştir[2399].

[2390] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 38; BOA, *MAD*, nr. 6987, s. 474; BOA, *MAD*, nr. 6834, s. 128; Naima, II, 293.
[2391] BOA, *MAD*, nr. 4797, s. 246.
[2392] BOA, *MAD*, nr. 6602, s. 124.
[2393] BOA, *MAD*, nr. 6996, s. 410. Bostancıbaşı Halil Ağa'nın Mısır'a tayini bir başka kaynağa göre R. 1041/Kasım 1631 tarihinde gerçekleşmiştir (*Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 967, 971n).
[2394] BOA, *MAD*, nr. 16489, s. 97; *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 976.
[2395] BOA, *MAD*, nr. 5982, s. 4.
[2396] BOA, *MAD*, nr. 20054, s. 19.
[2397] BOA, MAD, nr. 16524, s. 1. Naima'nın, Ca. 1050/Eylül 1640 tarihinde bostancıbaşılıktan çıkıp Mısır'a beglerbeyi olan bostancıbaşıyı Nakkaş Mustafa Paşa olarak zikredişine bakılırsa, Mustafa İlbasan'ın Nakkaş Mustafa olarak bilindiği de anlaşılmaktadır (Naima, *Tarih*, III, 433).
[2398] Naima, *Tarih*, III, 433.
[2399] BOA, MAD, nr. 5190, s. 64.

Recec 1053/TAE. 1643'te bostancıbaşı Ahmed Belgrad[2400] "*ağa-yı yeniçeriyân*" olunca, yerine kethüda İbrahim Mehmed bostancıbaşı, onun yerine ise Haseki Derviş İskender ocak kethüdası olarak atanmıştır[2401].

12 M. 1054/21 Mart 1644 tarihinde bostancıbaşılık makamında bulunan Hasan Ağa[2402] Masar 1056/MNM 1646 mevacip döneminde Hasbahçe müteferrikaları zümresine ilhak edilip, 25 Ca. 1056/9 Temmuz 1646'da emekliye ayrılınca[2403], yerine ocak kethüdası Hamza Ağa bostancıbaşı, ondan boşalan kethüdalık kadrosuna 10. bölükteki Hasan Bolağar kethüda olarak atanmıştır[2404]. Hasekinin kethüda olarak atanması kanun gereği iken, 2. bölükte haseki kadrosunda bulunan Ali Belgrad'ın[2405] yerine başka birisinin atanmış olması ilk defa rastlanan bir uygulamadır. Recec 1057/MHT. 1647'de kethüda Hasan Bolagar bostancıbaşı olurken, bahçe hasekisi Mehmed Mustafa da kethüda olmuştur[2406]. Reşen 1057/AEE. 1647 mevacibi döneminde ise Hasan Bolagar'ın yerine bostancıbaşılığa Kethüda Mehmed Mustafa atanmıştır[2407].

20 R 1059/3 Mayıs 1649 tarihinde bostancı ocağının başında Zülfikar Ağa bulunmaktadır. Ancak bu tarihte karıştığı bir yolsuzluktan dolayı görevinde kısa bir süre kalabilmiştir. Yeniçeri ocağına terfi eden bostancılar, kanunları gereği 1000'er akça silâh-baha alırlardı. Ancak o tarihte be-dergâh olan bostancılara Zülfikar Ağa 600'er akça silâh parası vermiş, 400'er akçalarını ise *"bel'"* etmişti. Kendilerine hakkı olan paranın geri kalan kısmını vermesini talep edenleri ise bostancılara dövdürtmüştü. Bu, cezayı gerektiren davranışlarda bulunma cesaretini dayandığı vezirden almaktaydı. Ancak daha sonra olayın

---

[2400] Naima ise bu kişiden Ahmed Hezargradî olarak bahsetmekte ve onun R. 1053/Haziran 1643'te yeniçeri ağası olduğunu belirtirken (*Tarih,* IV, 31), *Kavânin-i Yeniçeriyân*'da ise ondan Voynuk Ahmed Ağa olarak bahsedilmektedir (*Osmanlı Kanunnameleri,* IX, 380).

[2401] BOA, *MAD*, nr. 5368, s. 210. Bostancıbaşı İbrahim Mehmed, muhtemelen Naima'nın Cezayirli Mehmed olarak bahsettiği kişidir. Tam tarihi tespit edilemese de kendisi bostancıbaşılıktan sonra emekliye ayrılmış ve S. 1058/Mart 1648'de yeniçeri ağalığına atanmıştır (*Tarih,* IV, 287-288). Her ne kadar bir başka kaynak (*Osmanlı Kanunnameleri,* IX, 380) aynı kişiden Cezayirli Musa Ağa diye bahsediyorsa da, Mehmed Ağa olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.

[2402] BOA, KK.RSK, nr. 258, s. 4. Yine Hasan Ağa'nın 1055/1645'te bostancıbaşı olarak görev yaptığına dair bk Naima, *Tarih*, IV, 179. Yine, 5 R. 1056/21 Mayıs 1646'da da bu görevde bulunduğuna dair bk. BOA, A.RSK, nr. 1517, s. 88.

[2403] BOA, KK.RSK, nr. 259, s. 55. Bostancıbaşı Hasan Ağa'ya daha sonra 26 Za. 1055/13 Ocak 1646'da Hersek livası (BOA, A.RSK, nr. 1512, s. 27), Evahir-i N. 1057/20-29 Ekim 1647'deyse Pojağa livası hatt-ı hümâyunla verilmiştir (BOA, A.RSK, nr. 1512, s. 38).

[2404] BOA, *MAD*, nr. 6146, s. 68. Yine Hamza Ağa'nın 29 Z. 1056/5 Şubat 1647 tarihinde bu görevde bulunduğuna dair bk. A.RSK, nr. 1517, s. 143. (Yalnız bu ismin imlâsını Musa diye okumak da mümkündür).

[2405] BOA, *MAD*, nr. 6146, s. 71.

[2406] BOA, *MAD*, nr. 7001, s. 220.

[2407] BOA, *MAD*, nr. 7001 (Reşen 1057 mevacibi dönemi). Mehmed Mustafa, Cezayirli Mehmed Ağa olarak da bilinmekte olup, emekli olduktan kısa bir süre sonra, S. 1058/Mart 1648'de yeniçeri ağası Ahmed Ağa'nın azledilip Kütahya eyaletine gönderilmesi üzerine söz konusu ocağa yeniçeri ağası olarak tayin edilmiştir (Naima, *Tarih,* IV, 287).

padişaha intikal etmesi üzerine kendisi görevinden kovulmuş ve yerine ocak kethüdası Ali Ağa bostancıbaşı tayin edilmiştir[2408].

Lezez 1061/EKA. 1651'de Bostancıbaşı Ali vefat edince yerine bahçe kethüdası Mehmed İlbasan bostancıbaşı, onun yerine ise Haseki Hasan Avlonya kethüda olarak tayin edilmiştir[2409]. Masar 1063/A. 1652-OŞ. 1653'te ocağın bostancıbaşısı Mehmed İlbasan, kethüdası Hasan Avlonya[2410], hasekisi ise 1. bölükteki Hasan Akçahisar (Alacahisar?)'dır[2411]. M. 1063/Aralık 1652'de, Bostancıbaşı Mehmed İlbasan Paşa (Sağır Mehmed olarak da bilinir.) samma[2412] müptela olmasından dolayı, Diyarbakır Eyaletine beylerbeyi olarak gönderilince, yerine bostancılar kethüdası Hasan Ağa bostancıbaşılığa tayin edilmiştir. Mehmed Paşa S. 1064/O. 1654'te bu görevinden azlolunmuş ve bu esnada vefat etmiştir[2413]. Masar 1064/A. 1653-OŞ. 1654 mevacibi döneminde ocağın bostancıbaşısı Hasan Ağa, kethüdası ise İdris Prizren'dir[2414].

Recec 1066/ŞMN. 1656'da Hasan Akçahisar *"mütekā'id şüd bâ-hatt-ı hümâyûn"* olunca yerine Kethüda İdris Ağa bostancıbaşı, onun yerine ise Selim Saray kethüda olmuştur[2415]. Ancak birkaç ay sonra (Lezez 1066/AEE. 1656'da) İdris Prizren ölmüş yerine Kethüda Selim Saray bostancıbaşı, onun yerine ise Haseki Hasan Yenice kethüda yapılmıştır[2416].

Masar 1067/KA. 1656-O. 1657'de bostancıbaşı Selim Saray fermanla emekli edilmiş, yerine kethüda Hasan Yenice[2417] atanmıştır. Boşalan kethüdalık kadrosuna ise haseki ağa (İbrahim Banyaluka) dururken, künyesinde görevi hakkında bir şey yazılı olmayan 17. bölükteki Şaban Belgrad atanmıştır[2418]. Ancak Masar 1069/KA. 1658-O. 1659'da Selim Saray tekrar bostancıbaşı görülmekte olup[2419], Recec 1069/OŞM. 1659'da Haseki Ağa İbrahim Banyaluka'dır[2420]. Lezez 1069/TAE. 1659 mevacibi döneminde de bostancıbaşı İbrahim Banyaluka, kethüda ise Şaban Belgrad'dır[2421].

[2408] Naima, *Tarih,* IV, 391-392.
[2409] BOA, *MAD*, nr. 4376, s. 408.
[2410] BOA, *MAD*, nr. 818, s. 192.
[2411] BOA, *MAD*, nr. 818, s. 194.
[2412] صممه
[2413] Naima, *Tarih,* V, 257.
[2414] BOA, *MAD*, nr. 7508, s. 96. Yine Hasan Ağa'nın bu tarihlerde bostancıbaşı olduğuna dair bk. A.RSK, nr. 1526, s. 296 (Selh-i B. 1064/15 Haziran 1654); BOA, A.RSK, nr. 1529, s. 47 (16 Ş. 1065/21 Haziran 1655).
[2415] BOA, *MAD*, nr. 6570, s. 251.
[2416] BOA, *MAD*, nr. 6570, s. 502.
[2417] BOA, *MAD*, nr. 4691, s. 104.
[2418] BOA, *MAD*, nr. 4691, s. 122.
[2419] BOA, *MAD*, nr. 6179, s. 224.
[2420] BOA, *MAD*, nr. 6179, s. 4.
[2421] BOA, *MAD*, nr. 4691, s. 410.

19 Za. 1070/27 Temmuz 1660 günü ikindi sonrası meydana gelen yangın, Bostancıbaşı İbrahim Ağa'ya ikbal kapılarını açmıştır. İkindi sonrası Odun kapısı dışındaki bir dükkânda çıkan yangın, akşama kadar Ağa kapısı ve Süleymaniye'ye; sabaha kadar bir ucu Saraçhane'ye, bir ucu Darphane-Demirkapı'ya ve bir ucu ise Unkapanı'na kadar ulaşmıştı. Ertesi gün akşama dek Kumkapı, Davud Paşa ve Sarıgöz'e kadar yayılan yangın, ancak ikinci gecesinde Samatya ve Molla Güranî civarında durdurulabilmişti. 40 saat kadar süren bu yangında *"At meydânında ve Sultân Bâyezid hareminde nice nüfûs helâk"* olmuş, *"emvâl-ı bî-kıyâs"* yanıp yok olmuştu. Yangın esnasında Demirkapı civarında olan halk, alevlerin kuşatmasına maruz kalmış ve kurtulma imkânları kalmamıştı. Durumun aciliyetinden dolayı Bostancıbaşı İbrahim Ağa, o sırada Edirne'de bulunan padişahtan izin alamadan sarayın bahçe kapılarını açtırıp, halkı içeri aldırmıştı. Bostancıbaşının, normal şartlarda suç sayılan bu hareketini padişaha *"Ben kulundan böyle cürüm sâdır oldı. Pâdişâhımıza du'â-yı hayr aldırdım. Bu kadar bin nüfûsun halâsına sebep oldum. Emr hükümdârımındır"* şeklinde arz etmesi üzerine, padişah tarafından *"Berhudâr olasın. Ümmet-i Muhammedî siyânet idüp, bana du'â-yı hayr aldırmışsın."* iltifatına mazhar olmuş ve bu takdire değer hareketi kaymakamlıkla ödüllendirilmiştir[2422].

Lezez 1071/HTA. 1661 tarihinde Boşnak Uzun İbrahim olarak da bilinen Bostancıbaşı İbrahim Banyaluka, vezaretle İstanbul kaymakamlığına atanınca[2423] yerine bahçe kethüdası Şaban Belgrad bostancıbaşı, onun yerine de Haseki Mustafa kethüda olmuştur[2424].

Recec 1072/A. 1661-OŞ. 1662 döneminde bostancıbaşı Şaban Belgrad'ın künyesine *"ref'"* kaydı düşülerek görevden alınmış, kethüda Mustafa da emekli edilmiştir[2425]. Bostancı ocağı tarihinde nadir rastlanan bu ani değişikliğin sebebi şudur: Ş. 1072/Nisan 1662 tarihinde, IV. Mehmed Edirne'den İstanbul'a dönüşü esnasında, yol üzerinde yeteri kadar av hayvanı bulamamıştır. Bunu Bostancıbaşı Şaban Ağa'nın ihmalkârlık ve iş bilmezliğine hamleden padişah, onu emeklilikle bostancıbaşılıktan azletmiş, yerine hasekelikten Edirne bostancıbaşılığına getirilmiş olan Bodur Sinan Ağa'yı İstanbul bostancıbaşısı olarak tayin etmiştir. Ancak ocak kanununa aykırı olan bu atanmaya bostancı eskileri *"âher ocakdan bize ağa olmak mu'tâd ve kanûn değildir."* deyip direnmiştir. Ancak, bu atamaya muhalif olanlar ocaktan *"ihrâc ve def'"* olunmuş, geri kalanlar ise bu durumu kabullenmişlerdir[2426].

[2422] *İsa-zâde Târihi,* s. 64-65; Silâhdar, *Tarih*, I, 184; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekāyi'nâmesi*, s. 130.
[2423] Silâhdar, *Tarih*, I, 220.
[2424] BOA, *MAD*, nr. 4692, s. 368.
[2425] BOA, *MAD*, nr. 4908, s. 221.
[2426] Silâhdar, *Tarih*, I, 223.

Masar 1073/EEK. 1662 dönemine gelindiğinde ocağın bostancıbaşısı Sinan Ağa, kethüdası Mustafa Ağa ve hasekisi ise Yusuf Ağa'dır[2427]. Lezez 1073/MHT. 1663'te Bostancıbaşı Bodur Arnavut Sinan *"mirlivâ-i Silifke"* olunca, yerine 10. bölükteki Haseki Yusuf Ağa bostancıbaşı olmuştur[2428]. Ocağın kethüdası dururken, onun ihmal edilip yerine ocak hasekisinin bostancıbaşı olarak atanması, giderek yaygınlaşan bir uygulamaya dönüşmüştür. Bu dönemde, Kethüda Mustafa yine kethüda olarak kalmış, haseki ağalığa ise bölük 2'deki Ali Yusuf atanmıştır[2429]. Recec 1077/EKA. 1666'da Bostancıbaşı Yusuf Ağa Silistre Eyaleti'ne mirimiran olarak atanınca yerine, bostancılar kanunnamesine göre hak ettiği hâlde bir önceki dönem atanmayan Kethüda Mustafa bostancıbaşılığa getirilmiştir[2430]. 5 Nisan 1672'de[2431] Bostancıbaşı Mustafa Ağa vezaretle İstanbul kaymakamı olunca yerine ocak kethüdası Osman Hersek bostancıbaşı olmuştur[2432]. Kethüdanın yerine ise 6. bölükteki Haseki Ağa Salih dururken[2433] usule aykırı olarak 7. bölükteki Mehmed Saray[2434] atanmıştır. Bu sefer Bostancıbaşı Osman Ağa vezaretle İstanbul kaymakamı olunca, yerine haseki ağa atanmıştır[2435].

Masar 1087/NMH. 1676 döneminde bostancı ocağının bostancıbaşısı Salih İdris ve kethüdası ise Osman Saray'dır[2436]. Ancak, 6 B. 1088/4 Eylül 1677 tarihinde, Rum Salih Ağa olarak da bilinen bostancıbaşı, *"hod-bîn ve hod-re'y olup ba'zı hidmetlerde tekāsüli ve arz ağalarına mu'âraza üzere"* olduğundan başka *"evzâ' ve etvârı tab'-ı hümâyûna nâ-mülâyim"* geldiğinden azledilerek 150 akçeyle emekli edilmiş, yerine Haseki Kuşçı Mustafa Ağa'ya bostancıbaşılık *"inâyet"* buyurulmuştur[2437]. Bu arada, ocak kanununa göre bostancıbaşı atanması gereken Kethüda Osman Saray da emekli edilmiştir[2438]. Boşalan haseki ağalık kadrosuna 9. bölükteki Ali Bosna, kethüdalığa ise kayıtlarda idarî sıfatı belirtilmemiş olan 18. bölükteki Mehmed Eyyüb atanmış, Lezez 1088/A. 1677-OŞ. 1678 döneminde ise

[2427] BOA, *MAD*, nr. 6951, s. 4 ve 15.
[2428] BOA, *MAD*, nr. 6951, s. 122; Silâhdar, *Tarih*, I, 375.
[2429] BOA, *MAD*, nr. 6951, s. 489.
[2430] BOA, *MAD*, nr. 7233, s. 382. Silâhdar'ın verdiği bilgiye göre bu atama 8 Z. 1076/11 Haziran 1666'da gerçekleşmiştir (*Tarih*, I, 410).
[2431] Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, I, 89.
[2432] BOA, *MAD*, nr. 6131, s. 464; *Zübde-i Vekayiât,* s. 20. Mustafa Ağa, vezir ve paşa olarak İstanbul kaymakamlığı görevini ifa ederken 25 Ş. 1084/5 Aralık 1673 tarihinde vefat etmiştir (Silâhdar, *Tarih*, I, 632).
[2433] BOA, MAD, nr. 6131, s. 471.
[2434] BOA, MAD, nr. 6131, s. 472.
[2435] *Zübde-i Vekayiât,* s. 69; *İsâ-zâde Târihi,* s. 146.
[2436] BOA, *MAD*, nr. 6965, s. 70. Yine bk. BOA, İE.ML, nr. 1510 (Evail-i Ra. 1087/14-23 Mayıs 1676).
[2437] Silâhdar, *Tarih*, I, 662. BOA, *MAD*, nr. 16727, s. 1. Yine Mustafa Hüseyin'in bu tarihlerdeki bostancıbaşılığı için bk. BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3038 (17 Ca. 1090/26 Haziran 1679); BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3039 (17 Ca. 1090/26 Haziran 1679); BOA, İE.SM, nr. 688 (5 N. 1090/10 Ekim 1679).
[2438] BOA, *MAD*, nr. 6757, s. 8.

Mehmed Eyyüb emekli edilmiş ve yerine Eyyüb Mustafa kethüdalığa getirilmiştir[2439]. Böylece bu tarihte ocağın bostancıbaşısı Mustafa Hüseyin, kethüdası Eyyüb Mustafa ve Haseki Ağası ise 9. bölükteki Ali Bosna'dır[2440].

Lezez 1091/KA. 1680-O. 1681'de bostancıbaşı Mustafa Hüseyin'in yerine 9. bölükteki Haseki Ağa Ali Bosna atanmıştır[2441]. Ancak, Mustafa Hüseyin'in nereye gittiğine dair bir kayıt bulunmadığı gibi, en yakın dönemin mevacip kayıtları olan Lezez 1092/EKA. 1681 kayıtlarında da Mustafa Hüseyin'in ismine rastlanılmamaktadır[2442]. Normal şartlarda, emekliliğe ayrılan bir bostancıbaşı ya bir üst göreve atanır ve bu künyesine yazılır veya Hasbahçe müteferrikaları arasında *"serbostâniyân-ı sâbık"* ibaresiyle yer alırdı. Ayrıca, kethüdalığa atanan Ahmed Ali'nin hangi görevden geldiği belirtilmediği gibi[2443], bu dönemde, hiçbir bahçe ve bostan neferinin künyesine de *"kethüdâ-i bağçe-i hâssa şüd"* ibaresi konulmamıştır. Dikkatlerden kaçmayan bir diğer husus da, bu dönemdeki kayıt tutma usulüdür. Bostancıların, bilhassa idarî kadronun yer değiştirmesi üzerine künyelerine mutlaka açıklayıcı bilgi yazılırdı. Ancak bu dönemde (Lezez 1091/KA. 1680-O. 1681) bu usule pek riayet edilmediği gözlenmektedir. Örneğin, bostancıbaşı olarak atanan başhasekinin künyesine sadece *"ref'"* kaydı düşülmekle yetinilmiş, nereye gittiği hakkında bilgi verilmediği gibi, yerine kimin atandığı da gösterilmemiştir. En yakın dönemin kaydı olan Lezez 1092/EKA. 1681 tarihinde haseki kadrosuna 2. bölükteki Eyüb Ali atanmıştır[2444].

Lezez 1092/EKA. 1681'de bostancıbaşı Ali Bosna, kethüda Ahmed Ali ve haseki ağa bölük 5'teki Eyüb Ali'dir[2445]. Haseki ağalık kadrosunun bundan önce 9. bölükte, daha önce de 2. bölükte olması, bu kadronun haseki olana bağlı olarak yer değiştirdiğini göstermektedir. 21 B. 1093/26 Temmuz 1682 tarihinde ocağın başında Bostancıbaşı Ali Ağa bulunmaktadır[2446]. 1094/1683'te bostancıbaşılık makamında Eyüb Ali bulunmakta olup[2447], kendisi 1093/1682'de ocağın hasekisiydi[2448]. Masar 1095/OŞM. 1684 tarihinde haseki ağa 5. bölükte olan Sinan Abdullah iken, idarî kadro hakkında bilgi veren sayfanın yırtılmış olmasından

[2439] BOA, *MAD*, nr. 6757, s. 97, 106 ve 306.
[2440] BOA, *MAD*, nr. 6757, s. 357.
[2441] BOA, *MAD*, nr. 16733, s. 1 ve 12.
[2442] BOA, *MAD*, nr. 5721, s. 594-595. Ancak, bir başka belgenin verdiği bilgiye bakılırsa Bostancıbaşı Mustafa Paşa 1092/1681 yılında Silistre beylerbeyidir ve bu tarihte *"müstahakk-ı inâyet ve sezâ-ver-i atıfet"* olmasından dolayı, kendisine vezaret payesi ihsan edilmiştir (BOA, AE.SMMD.IV, nr. 1875).
[2443] BOA, *MAD*, nr. 16733, s. 1.
[2444] BOA, *MAD*, nr. 5721, s. 600.
[2445] BOA, *MAD*, nr. 5721, s. 594 ve 600.
[2446] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 6817.
[2447] BOA, *MAD*, nr. 5731, s. 528.
[2448] BOA, *MAD*, nr. 6750'ye göre o tarihte Ali Bosna hâlâ serbostani idi. Bilindiği üzere Lezez 1091/KA. 1680-O. 1681'de bölük 9'daki (s. 12) haseki Ali Bosna eski Bostancıbaşı Mustafa Hüseyin'in yerine (BOA, *MAD*, nr. 16733, s. 1) atanmıştı. Böylece Ali Bosna'nın bostancıbaşılığı 3 yıla yakın sürmüş. Ancak kayıtlardaki eksiklik bu dönemde de söz konusu olup, ocağın hasekisi ve bulunduğu kadro yine belirtilmemiştir.

dolayı, bostancıbaşı ve kethüdanın kim olduğu tespit edilemese de[2449], bir başka kaynakta, Gurre-i M. 1095/20 Aralık 1683 tarihinde bostancıbaşının Ahmed Ağa olduğu anlaşılmaktadır[2450].

Lezez 1095/EEK. 1684 tarihinde, Haseki Ağa Sinan bin Abdullah bostancıbaşı olarak atanmıştır[2451]. Ocağın kethüdası Masar 1094/OŞM. 1683'te Ahmed Ali iken[2452], Lezez 1095'de Hüseyin Abdullah'tır[2453]. İlgili dönemin kayıtlarını ihtiva eden defterin olmayışından dolayı Hüseyin Abdullah'ın nereden geldiği tespit edilememektedir. Lezez 1096/EEK. 1685 döneminde bostancıbaşı Sinan Abdullah emekliye ayrılmış, yerine ocak kethüdası Hüseyin Abdullah[2454] bostancıbaşı olarak atanmış, kethüdalığa ise 18. bölükteki Mustafa İnebolı getirilmiştir. Ocağın haseki ağası ise 18. bölükteki Musa Ağa'dır[2455]. Recec 1097/MNM 1686 döneminde ocağın bostancıbaşısı Hüseyin Abdullah, kethüdası Mustafa İnebolı ve haseki ağası ise 18. bölükteki Musa Ağa'dır[2456].

Yaklaşık 1,5 sene sonra Hüseyin Abdullah'ın künyesine *"merfû' şüd"* ibaresi konulmuş ve yerine 18. bölükteki Haseki Ağa Musa Ağa (Musa Zictovi), onun yerine ise bölük 10'daki Osman Cezair atanmıştır[2457]. Bu, ocağın en üst düzey yöneticisinin gerekçe belirtilmeden görevden aniden alınmasının ve yerine haseki ağanın atanmasının perde arkasında şu olaylar cereyan etmişti: Z. 1098/Eylül 1687 tarihinde seferden dönen orduda, veziriazam dahil IV. Mehmed'in idaresinden hoşnut olan komutan ve asker yoktu. İstanbul'daki ulema ile gizlice haberleşip anlaşan ordu, padişahı tahttan kesin indirmek kararlılığıyla İstanbul'a dönmekteydi[2458]. İdareci ve askerlerin hoşnutsuzluğunun başlıca sebepleri; ulufelerini alamamak, padişahın devlet idaresine ilgisiziliği, ülkenin ekonomik ve sosyal sıkıntılarına aldırmadan yaptığı masraflı av merasimleri idi. Kendilerine itaat üzere olmalarına dair bostancı Haseki Musa Ağa ile gönderilen fermanın huzurlarında okunması üzerine *"Evvelâ kullarım diyen kimdir? Ve şimdi zâhirde bizim pâdişâhımız yokdur. Devlet kaydında olmayub memleketi bu hâle koyub şebân rûz kilâb sohbeti idüb tağda gezen âdem*

[2449] BOA, *MAD*, nr. 16754, s. 8. Masar 1095/OŞM. 1684 dönemi mevacibi 3-24. sayfalarda bulunmakta olup, idarî kadro hakkında bilgi veren sayfa yırtılmıştır. Başhasekinin Sinan Ağa olduğuna dair yine bk. BOA, *MAD*, nr. 5731, s. 534.
[2450] BOA, İE.SM, nr. 191.
[2451] BOA, *MAD*, nr. 16752, s. 1.
[2452] BOA, *MAD*, nr. 5731, s. 528.
[2453] BOA, *MAD*, nr. 16752, s. 1.
[2454] İnekci Hüseyin Ağa diye de bilindiğine dair bk. Silâhdar, *Tarih*, II, 229.
[2455] BOA, *MAD*, nr. 5347, s. 74 ve 94.
[2456] BOA, *MAD*, nr. 5976, s. 546 ve 566; İE.SM, nr. 1283 (8 Ş. 1098/19 Haziran 1687).
[2457] BOA, MAD, nr. 5347, s. 294, 306 ve 314. Silâhdar (*Tarih*, II, 284-286) ve Defterdar Sarı Mehmed Paşa (*Zübde-i Vekayiât,* s. 249) görevden alınıp yerine Musa Ağa'nın atandığı bostancıbaşının Mustafa Ağa olduğunu söylemektedir.
[2458] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* III/I, 491-494; Danişmend, *İOTK,* III, 463.

nice pâdişâh olabilir? Ve ba'de'l-yevm sözi nâfiz hükmi cârî değildir. İstanbul'da varıldıkda pâdişâhımız bellüdür." [2459] şeklinde tepki göstermeleri, bu konuda büyük bir huzursuzluk yaşadıklarını göstermektedir. Komutan ve askerdeki bu rahatsızlığı gören Haseki Musa Ağa, durumdan istifade etmek amacıyla isyancılara, *'Pâdişâh sizin İstanbul'a gelmenizi tahkīk bilmekle Bostâncıbaşı Mustafâ Ağa'ya emr idüp sizi kırdırmağa onbinden mütecâviz eli fitilli pür silâh bostâncı cem' idüp Hâsbâğçeye"* koyduğunu söyledi. Bu sözler üzerine korkuya düşen asiler bu durumun çaresini kendisine sormaları üzerine Musa Ağa, *"Beni bostâncıbaşı idüp umûm tarafından gönderirseniz cümlesin tağıdup nâ'il-i merâm olursuz."* [2460] diyerek onları bu konuda ikna etti. Teklif ve şartlarının kabul edilmesi üzerine, veziriazam tarafından kendisine bostancıbaşılık kaftanı giydirildi. Böylece birisi Edirne'de ordunun yanında ve şehir dışında (Musa Ağa), diğeri ise İstanbul'da (Midillili Mustafa Ağa) olmak üzere aynı anda aynı görevi icra eden iki bostancıbaşı bulunmaktaydı.

Bostancı ocağı tarihinde ilk defa rastlanan bu durum, esasında 17. yüzyılda Osmanlı bürokrasisinde yaşanan patolojik bir durumdu. Makam ve mansıpların liyakate göre değil de, menfaat ilişkileri çerçevesinde verilmesi bu yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren yaygınlık kazanmış bir uygulamaydı. Özellikle saray halkının karışması üzerine mansıplar saraydan alınıp verilmeye başlanmış, zaruret bahanesiyle bütün ilmiye ve seyfiye (kılıç erbabı, askerî sınıf) mansıpları açık artırmayla aşikâr olarak satılmaya başlanmıştı. Memuriyetlerin sık sık değiştirilmesinden mütesellim ve naiplerden, yeni tayin olunanlar kendinden evvelkilere, evvelkiler de, yeni tayin olunanlara yollarda *"ulak gibi"* rastlamaya başlamışlardı. Rüşvet ile mansıp alanlar, verdiği parayı toplayamadan, başka bir yere tayin olunuyordu. Seçme sancaklar ve verimli eyaletlerin bazısı musahip ve nedimlere, bazısı da haseki ve kethüdalara verilirdi. Eskiden beri eyalete sahip olan emektarlar ve namlı beyler sağda solda gırtlağına kadar borca batmış olarak han köşelerinde ve viran saraylarda akşam yemeğine muhtaç, sefil bir hayat yaşamaktaydılar[2461].

İsyancıların mektubunu padişaha getiren yeni bostancıbaşı Musa Ağa'ya padişah tarafından da hilat giydirilerek bostancıbaşı yapılmış, selefi ise bostancılar hapsine konulmuştur. Bostancı ocağı menşeli olan ve ocak nizamına vakıf olduğunu çeşitli yorumları ile gösteren Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa,*"ve hilâfü'l-'âde bostâncı hâsekilerinden Kara Osmân, hâseki ağa nasb olundı."* diyerek, bozulan nizama işaret etmekteydi[2462]. Musa Ağa'nın bostancıbaşı olmasından sonra isyancılara vaat ettiklerini yerine getirdiği

[2459] Silâhdar, *Tarih*, II, 284-286.
[2460] Silâhdar, *aynı eser,* s. 284-286.
[2461] Naima, *Tarih*, IV, 243-244.
[2462] Silâhdar, *Tarih*, II, 288.

anlaşılmaktadır. O tarihe kadar, zorbaların idareye karşı ayaklanmalarında, sarayın ve devlet görevlilerinin güvenliği hep bostancılar tarafından sağlanırdı. Ancak, bu tarihte peşpeşe meydana gelen isyanlarda, bostancıların bu görevlerini yerine getirmedikleri görülmektedir. Çünkü, başlarında bulunan Bostancıbaşı Musa Ağa ile başhaseki ağa zorbaların isteği üzerine atanmışlardı. Bu ikisinin sayesinde zorbalar ocağı etkisiz ve tepkisiz hale getirmişlerdi. Şehir halkının zorbaların tahakkümünden bıkıp, padişahtan Sancak-ı Şerif çıkartmasını talep etmeleri üzerine, asiler bunun kendileri için iyi olmayacağını anlamışlardı. *"Bu hâli zorbalar işidüb derûnlarına ru'b u hırâs müstevli olup Bostâncıbaşı Mûsâ Ağa ile Hâssa Hâseki Kara Mehmed Ağa kendü çırakları olmağın pâdişâhı ve zâbitân-ı sarâyı Sancâğ-ı Şerîf çıkartmakdan men' "* [2463] etmeleri için kendilerine bir casusla mektup göndermişlerdi. Ancak casus, halk tarafından yakalanıp öldürülmüştür. Ca. 1099/Mart 1688'de, zorbalardan bıkan halk ve devlet görevlilerinin onları sindirmeleri sonrası, elebaşları tek tek yakalanıp cezalandırılmıştı. Bostancıbaşı Musa Ağa ile Haseki Kara Mehmed Ağa *"zorbalar tarafında bulunmak töhmetiyle katilleri murâd olunmuş iken şefâ'at olunup, Mûsâ Ağa'ya ocağından yevmî 150 akça tekā'üd"* verilmişti. Kara Mehmed ise, Hasbahçe'de bir ay hapsedildikten sonra, İzmir gümrüğünden 20 akça ulufe edilerek buraya sürülmüştür. Bu, asilerin işbirlikçilerinin tasfiyesinden sonra *"kethüdâlıkdan fârig olan Kara Osmân Ağa'ya bostâncıbaşılık ve sağ hamlacı Kazmacı Uzun Hasan'a kethüdâlık ve baş baltacı bârgîrci Ali'ye hâseki ağalık ihsân"* olunmuştur[2464].

Reşen 1101/NMH. 1690'da, Bostancıbaşı Osman Cezair, *"bâ-fermân-ı âlî müteferrika"* olarak emekliye ayrılınca, yerine Kethüda Hasan İlbasan atanmıştır. Bu dönemdeki haseki ağa ise 5. bölükteki Ali Saray'dır[2465]. Kazmacık Uzun Hasan Ağa olarak da bilinen Bostancıbaşı Hasan Ağa ve Kethüda Ali Ağa 12 M. 1103/5 Ekim 1691 tarihinde, veziriazam arzıyla emekli edilmiş; yerlerine bostancıbaşılığa Haseki Hüseyin Ağa, kethüdalığa sağ hamlacı Hacı Veli ve hasekiliğe ise *"hilâfü'l-'âde dârü's-sa'âde ağası ameliyle"* Kozbekçi Hacı İbrahim atanmıştır[2466]. Hüseyin Siroz[2467] olarak da bilinen bostancıbaşı Masar 1105/EEK. 1693'te de, görevde bulunmakta ve aynı tarihte Mustafa

[2463] Silâhdar, *Tarih*, II, 337.
[2464] Silâhdar, *Tarih*, II, 347. Devletin resmî kayıtları olan *MAD* kayıtlarında ise, bostancıbaşı Musa Ağa'nın Masar 1099/KA. 1687-O. 1688'de emekliye ayrıldığı, böylece bir yıldan az bu görevde kaldığı, yerine atanan Osman Cezair'in 10. bölükte haseki olduğunu, eski kethüda Mustafa İnebolı *mirliva* olarak atanması üzerine, yerine 14. bölükteki Hasan İlbasan kethüda olarak atandığı ifade edilmektedir (BOA, *MAD*, nr. 5347, s. 412, 424, 428).
[2465] BOA, *MAD*, nr. 4311, s. 554, 560.
[2466] Silâhdar, *Tarih*, II, 602-3.
[2467] BOA, AE.SAMD.II, nr. 1950 (3 Z. 1104/5 Ağustos 1693).

Abdurrahman ocağın kethüdası ve 3. bölükteki Mehmed Mihaliç ise haseki ağasıdır[2468]. Hüseyin Siroz'un emekli olması üzerine[2469], 24 Ş. 1107/29 Mart 1696 tarihinde Kethüda Mustafa Abdurrahman bostancıbaşılığa, kethüdalığa ise hamlacıbaşı olan Mustafa Ağa getirilmiştir[2470]. IV. Mehmed'in tahttan indirilişinden sonra, ocağa üst üste kanunlarına uygun olarak kethüdalıktan bostancıbaşı atanmaya başlanması dikkat çekicidir.

Masar 1109/AEE. 1697 tarihinde bostancıbaşı Ali İbrahim, haseki ağa 12. bölükteki Mustafa Hüseyin iken, kethüdalık kadrosu boş görülmektedir[2471]. 6 R 1109/22 Ekim 1697 tarihinde bostancıbaşılığa Haseki Mustafa Ağa atanınca[2472], boş kalan haseki ağalığa ise Lezez 1109/NMH. 1698'de Mehmed Ali atanmıştır[2473].

[2468] BOA, *MAD*, nr. 3951, s. 700, 704.
[2469] Hüseyin Siroz daha sonra 8 B. 1115/17 Kasım 1703 tarihinde Rumeli beylerbeyi olarak atanmıştır (*Anonim Osmanlı Tarihi: 1099-1116/1688-1704,* s. 269).
[2470] BOA, İE.TCT, nr. 1303.
[2471] BOA*, MAD,* nr.1714, s. 704, 718.
[2472] BOA, AE.SMST.II, nr. 492; BOA, C.EV, nr. 26517 (15 M. 1111/13 Temmuz 1699).
[2473] BOA*, MAD,* nr. 720, s. 451.

Tablo 11: 17. Yüzyıldaki Bostancıbaşılar

Adı	Önceki Görevi	Görevde Bulunduğu Tarih	Yükseldiği Görev	Açıklama
Behram Ağa	Kethüdalık	1011/1602- Masar 1013/HTA. 1604	Dergâh-ı âli kapıcıbaşılığı	
Derviş Ağa	Kethüdalık	Masar 1013/HTA. 1604- Reşen 1014/KA. 1605-O. 1606	Kaptan-ı bahrî oldu.	
Hasan Bosna	Kethüdalık	Reşen 1014/KA. 1605-O. 1606-23 L. 1023/26 Aralık 1614	Safed Sancakbeyi oldu.	
Hüseyin Ağa	Hasekilik	23 L. 1023/26 Aralık 1614-Ra 1025/Nisan 1616	Yeniçeri ağası oldu.	
Recep Ağa	Tespit edilemedi.	Ra 1025/Nisan 1616-17 R 1030/11 Mart 1621	Vezaretle İstanbul muhafızı oldu.	
Bebr Mehmed Ağa	Kethüdalık	17 R 1030/11 Mart 1621-15 C. 1030/7 Mayıs 1621	İstanbul muhafızı oldu.	
Mahmud Çelebi	Kethüdalık	15 C. 1030/7 Mayıs 1621-?	Emekli oldu.	Emekli olduğu tarih tespit edilemedi.
Ali Belgrad	Tespit edilemedi.	? - Reşen 1033/MHT. 1624 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Halil Ağa	Kethüdalık	Masar 1036/EKA. 1626-Lezez 1040/MHT. 1631	Mirimirân-ı Mısr oldu.	
Cafer Ohri	Kethüdalık	Lezez 1040/MHT. 1631-Lezez 1041/MHT. 1632	Kaptan Paşa oldu.	
Rıdvan Saray	Kethüdalık	Lezez 1041/MHT. 1632-Lezez 1042/NMH. 1633	Vefat etti.	
Mehmed Mostar	Kethüdalık	Lezez 1042/NMH. 1633-?	Tespit edilemedi.	Görevden ayrılma tarihi tespit edilemedi.
Ahmed Çelebi	Kethüdalık	? - Lezez 1046/MNM 1637 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Mustafa İlbasan	Kethüdalık	? - Ca. 1050/Eylül 1640	Mısır beylerbeyi oldu.	Göreve başlama tarihi tespit edilemedi.
Mehmed Siroz	Kethüdalık	1049/1639-Masar 1050/MHT. 1640	Mirimirân-ı Bosna oldu.	
Ahmed Belgrad	Kethüdalık	Masar 1050/MHT. 1640- Recec 1053/TAE. 1643	Yeniçeri Ağası oldu.	
Sarhoş İbrahim Mehmed	Kethüdalık	Recec 1053/TAE. 1643 - ?	Tespit edilemedi.	Görevden ayrılma tarihi tespit edilemedi.
Hasan Ağa	Tespit edilemedi.	12 M. 1054/21 Mart 1644- 25 Ca. 1056/9 Temmuz 1646	Emekli oldu.	Göreve başlama tarihi tespit edilemedi.
Hamza Ağa	Kethüdalık	25 Ca. 1056/9 Temmuz 1646- Recec 1057/MHT. 1647	Tespit edilemedi.	
Hasan Bolagar	Kethüdalık	Recec 1057/MHT. 1647- Reşen 1057/AEE. 1647	Tespit edilemedi.	

Adı	Önceki Görevi	Görevde Bulunduğu Tarih	Yükseldiği Görev	Açıklama
Mehmed Mustafa	Kethüdalık	Reşen 1057/AEE. 1647-?	Tespit edilemedi.	Görevden ayrılma tarihi tespit edilemedi.
Zülfikar Ağa	Tespit edilemedi.	? - 20 R 1059/3 Mayıs 1649	Yolsuzluktan dolayı azledildi.	Göreve başlama tarihi tespit edilemedi.
Ali Ağa	Kethüdalık	?- Lezez 1061/EKA. 1651	Vefat etti.	Göreve başlama tarihi tespit edilemedi.
Mehmed İlbasan	Kethüdalık	Lezez 1061/EKA. 1651- M. 1063/Aralık 1652	Diyarbakır beylerbeyi	
Hasan Ağa	Kethüdalık	M. 1063/Aralık 1652 - ?	Tespit edilemedi.	Görevden ayrılma tarihi tespit edilemedi.
İdris Prizren	Kethüdalık	Recec 1066/ŞMN. 1656- Lezez 1066/AEE. 1656	Vefat etti.	
Selim Saray	Kethüdalık	Lezez 1066/AEE. 1656-Masar 1067/KA. 1656-O. 1657	Emekli oldu.	
Hasan Yenice	Kethüdalık	Masar 1067/KA. 1656-O. 1657	Tespit edilemedi.	
Selim Saray	Eski bostancıbaşı	Masar 1069/KA. 1658-O. 1659	Tespit edilemedi.	Emekli olduktan sonra bir defa daha atanmıştır.
İbrahim Banyaluka	Hasekilik	? - Lezez 1069/TAE. 1659-Lezez 1071/HTA. 1661	Vezaretle İstanbul kaymakamı oldu.	Göreve başlama tarihi tespit edilemedi.
Şaban Belgrad	Kethüdalık	Lezez 1071/HTA. 1661-Ş. 1072/Mart 1662	Azledildi.	
Bodur Sinan Ağa	Edirne bostancıbaşısı	Ş. 1072/Mart 1662-Lezez 1073/MHT. 1663	Mirlivâ-i Silifke oldu.	
Yusuf Ağa	Hasekilik	Lezez 1073/MNH 1663- Recec 1077/EKA. 1666	Silistre sancakbeyi oldu.	
Mustafa Ağa	Kethüdalık	Recec 1077/EKA. 1666-5 Nisan 1672	Vezaretle İstanbul kaymakamı oldu.	
Osman Hersek	Kethüdalık	5 Nisan 1672-17 N 1086/5 Aralık 1675	Vezaretle İstanbul kaymakamı oldu.	
Salih İdris	Tespit edilemedi.	Evail-i Ra 1087/14-23 Mayıs 1676-6 B. 1088/4 Eylül 1677	Emekliye ayrıldı.	
Mustafa Hüseyin	Hasekilik	6 B. 1088/4 Eylül 1677- Lezez 1091/KA. 1680-O. 1681	Silistre Sancağı'na atandı.	
Ali Bosna	Hasekilik	Lezez 1091/KA. 1680-O. 1681 - ?	Tespit edilemedi.	Görevden ayrılma tarihi tespit edilemedi.

Adı	Önceki Görevi	Görevde Bulunduğu Tarih	Yükseldiği Görev	Açıklama
Eyüb Ali	Hasekilik	? - 1094/1683 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Ahmed Ağa	Tespit edilemedi.	? - Gurre-i M. 1095/20 Aralık 1683 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Sinan bin Abdullah	Hasekilik	Lezez 1095/EEK. 1684-Lezez 1096/EEK. 1685	Emekliye ayrıldı.	
Hüseyin Abdullah	Kethüdalık	Lezez 1096/EEK. 1685-Recec 1098/Z. 1098/Eylül 1687	Azledildi.	
Musa Zictovi	Hasekilik	Z. 1098/Eylül 1687-Ca. 1099/Mart 1688	Azledilip emekli edildi.	
Osman Cezair	Kethüdalık	Ca. 1099/Mart 1688-Reşen 1101/OŞM. 1690	Emekliye ayrıldı.	
Hasan İlbasan	Kethüdalık	Reşen 1101/OŞM. 1690-12 M. 1103/5 Ekim 1691	Emekliye ayrıldı.	
Hüseyin Siroz	Hasekilik	12 M. 1103/5 Ekim 1691- 24 Ş. 1107/29 Mart 1696	Emekliye ayrıldı.	
Mustafa Abdurrahman	Kethüdalık	24 Ş. 1107/29 Mart 1696-?	Tespit edilemedi.	Görevden ayrılma tarihi tespit edilemedi.
Ali İbrahim	Tespit edilemedi.	? - Masar 1109/AEE. 1697 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Mustafa Ağa	Hasekilik	6 R 1109/22 Ekim 1697 - ?	Tespit edilemedi.	Görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.

11.1.3. 18. Yüzyıldaki Bostancıbaşılar

Bu yüzyıla ait mevacip kayıtlarının özensiz tutulması dolayısıyla, bostancıbaşılık yapanları tarihî süreç içerisinde net olarak takip ve tespit etmek mümkün olamamıştır. Mevacip kayıtlarına ilâve olarak diğer belgelerde adları tespit edilen bostancıbaşılar ve görev tarihleri şöyleydi:

Reşen 1112/A. 1700-OŞ. 1701 mevacibi döneminde bostancıbaşı Mustafa Ali iken, kethüdalık kadrosu boş ve haseki ağalık kadrosunda 9. bölükteki Mehmed Ali bulunmaktadır[2474]. Bostancıbaşılığa terfi tarihi tespit edilemeyen Mehmed Ali Ağa 2 Ş. 1113/2 Ocak 1702 tarihinde bostancıbaşılık makamında görülmektedir[2475]. Reşen 1114/A.

[2474] BOA, *MAD,* nr. 1729, s. 652 ve 663; BOA, İE.SM, nr. 1852 (27 M. 1112/14 Temmuz 1700).

[2475] BOA, İE.VKF, nr. 3912 (2 Ş. 1113/2 Ocak 1702). Mehmed Ağa'nın bu tarihe yakın bir tarihte bostancıbaşı olduğuna dair yine bk. BOA, İE.SM, nr. 2033, Gurre-i Za. 1113/30 Mart 1702).

1702-OŞ. 1703 mevacibi döneminde de Bostancıbaşı Mehmed Ali'dir[2476]. Ancak, 19 Ca. 1115/30 Eylül 1703 günü bostancıların çıkardığı isyanı gizlice teşvik ettiği ortaya çıkması üzerine azledilip emekliye ayrılmış, yerine ocak kethüdası Yanyavî Hüseyin Ağa bostancıbaşı, Haseki Yakub Ağa kethüda ve odabaşı Hüseyin Ağa haseki tayin edilmiştir[2477]. Göreve başlama tarihi tespit edilemeyen Bostancıbaşı Çoban Ali Ağa, 28 Ca. 1116/28 Eylül 1704 tarihinde azledilince yerine Haseki Mustafa Ağa, onun yerine ise kozbekçiler halifesi Eski Ahmed Ağa tayin edilmiştir[2478].

1116/1704-1705 tarihinde ocakta, bostancıbaşı Mustafa b. İbrahim, kethüda İbrahim Yenişehir ve haseki ise, 6. bölükteki Eyüb İbrahim'dir[2479]. Masar 1118/NMH. 1706'da bostancıbaşı Eyyüb b. İbrahim, kethüda Hüseyin Ağa ve haseki ise 5. bölükteki Ali Ağa'dır[2480]. 17 N 1118/23 Aralık 1706'da bostancıbaşı, *"eslâfına olıgelan ulûfe ile"* emekli edilince, *"ol rütbe-i vâlâya"* Haseki Ahmed Ağa atanmıştır[2481]. 6 C. 1120/23 Ağusos 1708 tarihinde bostancıbaşı hâlâ el-Hac Ahmed Ağa'dır[2482]. Gurre-i Z. 1125/19 Aralık 1713[2483]-9 L. 1126/18 Ekim 1714[2484] tarihlerinde bostancıbaşı el-Hac Halil Ağa, 7 Ra 1127/13 Mart 1715 tarihinde el-Hac İbrahim Ağa[2485], 5 Z. 1135/6 Eylül 1723'te İbrahim Ağa[2486], Z. 1137/Ağustos 1725 tarihinde Sivasî Mehmed Ağa[2487], 15 Ş. 1138/18 Nisan 1726 tarihinde Mustafa Ağa[2488] ve 6 Ra 1140/22 Ekim 1727 tarihinde ise Mehmed Ağa'dır[2489].

Bostancı ocağında, 11 N 1150/2 Ocak 1738'de Mustafa Ağa[2490] görülmekte olup bu makama 3 Ca. 1153/27 Temmuz 1740 tarihinde Haseki Osman Ağa atanmıştır[2491]. 12 C. 1157/23 Temmuz 1744'te bu görevde Hüseyin Ağa görülmektedir[2492]. 1164/1750-1751'de, 4 seneden beri bostancıbaşı olan el-Hac Hüseyin Ağa Sürre emini olunca, yerine haseki ağa

---

[2476] BOA, *MAD*, nr. 3930, s. 606 ve 611.
[2477] *Zübde-i Vekayiât,* s. 828; Râşid Efendi, *Tarih,* II, 22[a].
[2478] Uşşâkîzâde Es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, *Uşşâkîzâde Târihi,* haz. Raşit Gündoğdu, İstanbul, 2005, II, 785.
[2479] BOA, *MAD*, nr. 3931, s. 496 ve 504. Mustafa Ağa'nın 27 B. 1116/25 Kasım 1704 tarihinde de bostancıbaşı olduğuna dair bk. BOA, C.EV, nr. 12739.
[2480] BOA, *MAD*, nr. 3936, s. 612 ve 619.
[2481] *Raşid Efendi Tarihi,* II, 51[a].
[2482] BOA, İE.ML, nr. 7720.
[2483] BOA, İE.VKF, nr. 5880.
[2484] BOA, İE.VKF, nr. 7016.
[2485] BOA, İE.SM, nr. 2995
[2486] BOA, C.SM, nr. 6726.
[2487] BOA, C.ML, nr. 2265.
[2488] BOA, C.EV, nr. 3014.
[2489] BOA, C.EV, nr. 28091.
[2490] BOA, C.SM, nr. 7044.
[2491] BOA, C.SM, nr. 2939. Osman Ağa'nın 5 Ra. 1154/21 Mayıs 1741 tarihinde de bostancıbaşı olduğuna dair bk. BOA, C.SM, nr. 6841.
[2492] BOA, C.SM, nr. 4020. Evasıt-ı B. 1158/9-18 Ağustos 1745 tarihinde de Hüseyin Ağa'nın bostancıbaşılık makamında olduğuna dair bk. *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 205.

olan el-Hac Halil Ağa tayin edilmiş ve onun boşalttığı hasekilik kadrosuna ise Kozbekçibaşı Mehmed Ağa atanmıştır[2493]. Bostancıbaşılığa, 11 R 1164/9 Mart 1751'de Haseki el-Hac Halil Ağa tayin edilmiştir[2494]. 9 L. 1165/20 Ağustos 1752'de, Bostancıbaşı Halil Ağa kapıcıbaşılıkla terfi edince yerine haseki ağa olan Hüseyin Ağa bostancıbaşı, onun yerine Odabaşı Mehmed Ağa haseki ağa ve ikinci baltacı vezir odabaşısı olmuştur[2495]. Hüseyin Ağa'nın 7 Ş. 1169/7 Mayıs 1756 tarihinde de bostancıbaşı olduğu görülmektedir[2496].

Sırasıyla, gurre-i Ş. 1172/30 Mart 1759'da Halil Ağa[2497], 25 S. 1173/18 Ekim 1759'da Hüseyin Ağa[2498], 27 Ş. 1174/3 Nisan 1761[2499]-15 Ca. 1175/12 Aralık 1761'de[2500] Ali Ağa, 8 S. 1175/8 Eylül 1761[2501]-9 Ra 1176/28 Eylül 1762'de el-Hac Mehmed Ağa[2502], 19 Za. 1176/1 Haziran 1763 tarihinde Süleyman Ağa[2503], 6 Ca. 1178/1 Kasım 1764[2504]-3 M. 1179/22 Haziran 1765'te Ahmed Ağa, 25 Nisan 1762'de Moldovancı Ali Ağa[2505], 1763'te Gümüş Süleyman Ağa[2506], 2 C. 1179/16 Kasım 1765'te Ahmed Ağa[2507], 22 Ca. 1180/26 Ekim 1766[2508]-23 Ş. 1181/14 Ocak 1768'de[2509] Halil Ağa, 2 B. 1182/12 Kasım 1768[2510]-29 M. 1184/25 Mayıs 1770[2511] tarihlerinde ise Yakup Ağa bostancıbaşı olarak görülmektedir[2512].

14 Temmuz 1771 tarihinde Bostancıbaşı İbrahim Ağa azlolunmuş, yerine kethüda el-Hac Mehmed Ağa atanmıştır[2513]. 5 Z 1187/17 Şubat 1774'te azledilen bostancıbaşının yerine atanan haseki[2514], daha beş ayı dolmadan 24 R 1188/4 Temmuz 1774'te görevden alınmış ve yerine vezir odabaşısı tayin edilmiştir. Adı belirtilmeyen bu bostancıbaşıya *"üç dörd günden*

[2493] Şem'danî-zâde, *Mür'i't-Tevârih*, haz. Münir Aktepe, I, 157.
[2494] BOA, C.SM, nr. 8158.
[2495] Şem'danî-zâde, *Mür'i't-Tevârih*, I, 171. Hüseyin Ağa'nın 9 L. 1166/9 Ağustos 1753'te de bostancıbaşı olduğuna dair bk. BOA, C.EV, nr. 7221.
[2496] BOA, C.SM, nr. 3036.
[2497] BOA, C.SM, nr. 5429.
[2498] BOA, C.EV, nr. 8984.
[2499] BOA, C.DH, nr. 241. Yine bk. BOA, C.SM, nr. 5825 (25 N. 1174/30 Nisan 1761); BOA, C.EV, nr. 238 (Gurre-i Ra. 1175/30 Eylül 1761).
[2500] BOA, C.SM, nr. 7780.
[2501] BOA, C.SM, 8153; BOA, C.BLD, nr. 7177 (16 Za. 1175/8 Haziran 1762).
[2502] BOA, C.SM, nr. 5038.
[2503] BOA, C.SM, nr. 8619.
[2504] BOA, C.SM, nr. 7692.
[2505] *Mür'i't-Tevârih*, II.A, 47.
[2506] *Aynı eser,* s. 57.
[2507] BOA, C.SM, nr. 7885.
[2508] BOA, C.SM, nr. 6785; BOA, C.SM, nr. 7515 (17 Ca. 1180/21 Ekim 1766).
[2509] BOA, C.EV, nr. 9006.
[2510] BOA, C.EV, nr. 1522.
[2511] BOA, C.EV, nr. 29382. Yine, Yakup Ağa'nın bu tarihlerde bostancıbaşı olduğuna dair bk. BOA, C.SM, nr. 3599 (15 N. 1182/13 Ocak 1769); BOA, C.EV, nr. 29577 (30 M. 1184/26 Mayıs 1770).
[2512] BOA, C.SM, nr. 641. Yine bk. BOA, C.EV, nr. 2316 (18 Ra. 1179/4 Eylül 1765).
[2513] *Mür'i't-Tevârih*, II.B, 87. Yine, 24 S. 1185/8 Haziran 1771'de el-Hac İbrahim Ağa'nın bostancıbaşı olduğuna dair bk. BOA, C.SM, nr. 5251 ve 9 M. 1187/2 Nisan 1773'te ise el-Hac Mehmed Ağa'nın bostancıbaşı olduğuna dair bk. BOA, C.EV, nr. 23382.
[2514] *Mehmed Hasib Rûznâmesi,* s. 41.

sonra" kapıcıbaşılık ihsan olunmuştur[2515]. 18 Z. 1188/19 Şubat 1775'te bostancıbaşılık makamında Hüseyin Ağa[2516] bulunmaktadır. 15 Eylül 1775 tarihinde Bostancıbaşı Halil Ağa azledilmiş, yerine Haseki Ömer Ağa ve onun yerine ise İsmail Paşazade Ali Bey haseki ağa olmuştur[2517]. 24 Haziran 1777 tarihindeyse Bostancıbaşı Ömer Ağa azledilmiş, yerine Haseki Kara İsmail Paşazade Ali Bey atanmıştır[2518]. 21 Ra 1191/29 Nisan 1777'de Halil Ağa[2519], 13 L. 1191/14 Kasım 1777[2520]-Selh-i R 1194/4 Mayıs 1780'de Mir Ali Ağa[2521] ve 4 C. 1195/28 Mayıs 1781[2522]-18 N 1195/7 Eylül 1781[2523]-27 Za. 1195/14 Kasım 1781'de[2524] Mustafa Ağa bostancıbaşı olarak görülmektedir.

26 Za. 1198/1 Ekim 1784[2525]-5 B. 1199/14 Mayıs 1785[2526] tarihlerinde bostancıbaşılık makamında bulunan, fakat hizmette kusur ve rehaveti görülen el-Hac Hüseyin Ağa bu yılın içerisinde azledilmiş ve yerine haseki diğer Hüseyin Ağa atanmıştır[2527]. Ancak onun bazı *"hilâf-ı rızâ"* hareketlerinin ortaya çıkması üzerine kendisi 25 Ca. 1200/26 Mart 1786 tarihinde azledilmiş, yerine Haseki Ali Ağa atanmıştır[2528]. Ocakta bostancıbaşı olarak 2 B. 1200/1 Mayıs 1786'da Ali Ağa[2529], Za. 1200/Eylül 1786'da Ahmed Ağa[2530] bulunmakta olup, kendisi Evail-i M. 1201/24 Ekim-2 Kasım 1786 tarihinde azledilmiş, yerine adı belirtilmeyen haseki ağa bostancıbaşı olmuştur[2531]. Adı belirtilmeyen bu yeni bostancıbaşı muhtemelen, 13 N 1201/29 Haziran 1787[2532], 11 S. 1202/22 Kasım 1787[2533], Ağustos 1788[2534] ve 16 Za. 1203/8 Ağustos 1789[2535] tarihlerinde bostancıbaşılık makamında bulunan Ferhad Ağa olup, yasak olmasına rağmen Boğaziçi'nde bazı meyhanelere ruhsat vermesi üzerine görevinden azledilerek Rodos'a sürülmüş ve yerine Haseki Mehmed Ağa bostancıbaşı olarak

[2515] *Mehmed Hasib Rûznâmesi,* s. 52.
[2516] BOA, C.NF, nr. 2493.
[2517] Şem'danî-zâde, *Mür'i't-Tevârih,* III, 33. Yine bk. BOA, C.SM, nr. 8315.
[2518] Şem'danî-zâde, *Mür'i't-Tevârih,* III, 48.
[2519] BOA, C.SM, nr. 8209.
[2520] BOA, C.SM, nr. 5135.
[2521] BOA, C.SM, nr. 8220. Bu tarihlerde Mir Ali'nin bostancıbaşı olduğuna dair yine bk. BOA,C.EV, nr. 30128 (13 C. 1192/9 Temmuz 1778); BOA, C.EV, nr. 31323 (10 Za. 1192/30 Kasım 1778); BOA, C.SM, nr. 4364 (16 Za. 1192/6 Aralık 1778).
[2522] BOA, C.SM, nr. 5395.
[2523] BOA, C.SM, nr. 7451.
[2524] BOA, C.SM, 8152
[2525] BOA, C.EV, nr. 27316 (26 Za. 1198/11 Ekim 1784).
[2526] BOA, C.EV, nr. 16652 (5 B. 1199/14 Mayıs 1785).
[2527] *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*, s. 205-206.
[2528] *Aynı eser,* s. 329.
[2529] BOA, C.SM, nr. 8511, 1 ve 2 numaralı belgeler.
[2530] BOA, C.SM, nr. 6324.
[2531] *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*, s. 369.
[2532] BOA, C.SM, nr. 6550.
[2533] BOA, C.SM, nr. 6147.
[2534] *Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i,* s. 55.
[2535] BOA, C.SM, nr. 4175.

atanmıştır[2536]. Onun, 1204/1789-1790'da, kapıcıbaşı olarak terfi etmesi üzerine, adı belirtilmemiş haseki ağaya bostancıbaşılık, odacıbaşıya haseki ağalık ve karakulaka da odacıbaşılık verilmiştir[2537]. Bu adı belirtilmemiş olan yeni bostancıbaşı, 24 Ra 1204/12 Aralık 1789[2538]- Gurre-i N 1205/4 Mayıs 1791[2539]'de de görevde olan Ebubekir Ağa olabilir. Ebubekir Ağa, daha sonra kapıcıbaşılığa terfi etmiş, burada belli bir müddet hizmet ettikten sonra emekliye ayrılmış, 9 Ra 1212/1 Eylül 1797 tarihinde Edirne bostancıbaşılığına atanmıştır[2540].

1205/1791'de Haseki Bekir Ağa bostancıbaşı olmuş, onun yerine odacıbaşı haseki ağalığa, onun yerineyse eski odacıbaşı Mustafa Ağa yeniden odacıbaşılığa tayin edilmiştir[2541]. Ancak onun *"zulm ü sitem ve irtikâba dâ'ir nâ-marzî nice etvârı"* padişah tarafından haber alınınca, kendisi Temmuz 1791'de görevinden azledilerek Kıbrıs'a sürülümüş, yerine haseki ağa atanmıştır[2542]. Adı belirtilmemiş olan bu hasekinin 25 Za. 1205/26 Temmuz 1791[2543]-19 Ra 1206/16 Kasım 1791[2544] tarihlerinde bostancıbaşılık makamında bulunan Ahmed Ağa olması muhtemeldir. 6 B. 1206/29 Şubat 1792'de bostancıbaşılık makamında Ferhad Ağa bulunmaktadır[2545]. 9 N 1208/10 Nisan 1794[2546]-14 Ca. 1209/7 Aralık 1794'te[2547] ise Mehmed Salih Ağa görülmektedir. 28 Ca. 1209/21 Aralık 1794 tarihinde bostancıbaşı olan Halim Ağa azlolunmuş, yerine Haseki Ağa olan Balık Emini Mustafa Ağa bostancıbaşı olmuş, onun yerine ise başhaseki Hacı Osman Ağa Haseki Ağa olmuştur[2548]. 6 Z. 1210/12 Haziran 1796[2549]-25 L. 1211/23 Nisan 1797[2550] tarihinde Mustafa Ağa hâlâ bostancıbaşı makamında bulunmaktadır.

[2536] BOA, HH, dosya nr. 192, gömlek nr. 9417.
[2537] BOA, HH, dosya nr. 181, gömlek nr. 8271.
[2538] BOA, C.EV, nr. 22675. Yine Ebubekir Ağa'nın bu tarihlerde bostancıbaşılık yaptığına dair bk. BAO, C.EV, nr. 22676 (25 Ra. 1204/13 Aralık 1789); BOA, C.SM, nr. 7444 (2 N. 1204/16 Mayıs 1790).
[2539] BOA, C.EV , nr. 27200.
[2540] İstanbul bostancıbaşılığına nazaran ikinci derecece bir görev olan Edirne bostancıbaşığına buradan çıkanların atanmasına ilk kez rastlanmıştır. Bu, muhtemelen, Edirne'de yolunda gitmeyen işlerin düzeltilmesi için dirayetli bir idareciye ihtiyaç duyulmasından kaynaklanmıştır. Zira bu göreve atanan Ebubekir Ağa için *"yarar ve kâr-güzâr ve mücerrebü'l-etvâr"* ve *"bu âna gelince uhdesine muhavvel umûrda sadâkat-ı istikāmeti pür yarar"* olduğu, *"emr-i me'mûresinde matlûb sa'y ve gayret ve bezl-i miknet ve zabt ü rabt-ı memleket ve sıyânet-i âhâli-yi vilâyet ve fukarâ-yı ra'iyyet husûsunda sarf-ı makderet"* edeceğine itimat edildiğinden dolayı atandığı ifade edilmiştir (BOA, C.SM, nr. 1248).
[2541] BOA, HH, dosya nr. 238, gömlek nr. 13197.
[2542] *Abdurrahman Abdi Paşa Vekāyi'nâmesi,* s. 188.
[2543] BOA, C.EV, nr. 30554.
[2544] BOA, C.EV, nr. 5429; BOA, C.SM, nr. 6196; BOA, C.SM, nr. 6195 (27 B. 1206/21 Mart 1792).
[2545] BOA, C.ML, nr. 618 (10 B. 1206/4 Mart 1792).
[2546] BOA, C.SM, nr. 5937.
[2547] BOA, C.EV, nr. 16421.
[2548] V. Sema Arıkan, *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme*, Ankara 1993, s. 182; BOA, C.SM, nr. 2047.
[2549] BOA, C.BLD, nr. 7014.
[2550] BOA, C.BLD, nr. 4077.

1212/1797-1798'de el-Hac İbrahim Ağa[2551] bostancıbaşı iken kendisi 18 S. 1213/1 Ağustos 1798 tarihinde azledilmiş, yerine haseki ağa olan Zernişanlı-zâde İsmail Ağa bostancıbaşılığa getirilirken, haseki ağalığa Umûca-zâde Karakulak Mehmed Ağa, karakulaklığa ise Şakir Bey atanmıştır[2552]. Ancak azledilen eski bostancıbaşı Hacı İbrahim Ağa'ya ise, *"zâtında yarar ve kâr-güzâr ve mücerrebü'l-etvâr olup şâyeste-i mekremet"* olmasından dolayı, bulacağı günlük 300 akça mahlulatın 150'si kendisine, 150'si ise hazine-mande edilmek şartıyla *"dergâh-ı mu'allâ kapucubaşılığı"* verilmiştir[2553]. 26 R 1218/15 Ağustos 1803'te Hafız İsmail Ağa hâlâ bostancıbaşıdır[2554].

1219/1804 yılında bostancıbaşılığa Haseki Mustafa Ağa ve başhasekiliğe Hacı Osman Ağa tayin edilmiştir[2555]. 13 S. 1221/2 Mayıs 1806'da Mehmed Ağa[2556] bostancıbaşılık makamında bulunmaktadır. 29 Za. 1222/28 Ocak 1808'de bostancıbaşı olarak görünen Abdullah Ağa[2557], II. Mahmud'un tahta geçişinin 6. günü olan 9 C. 1223/2 Ağustos 1808'de azledilmiştir[2558]. Ancak yerine atanan bostancıbaşı da bu görevinde fazla kalamamış, 14 Ra 1224/29 Nisan 1809'da görevinden alınmış ve yerine haseki ağa bostancıbaşı olarak atanmıştır[2559]. 22 Za. 1229/8 Aralık 1814 tarihinde, halk arasında meşhur olan Bostancıbaşı Küfrî Deli Abdullah azledilmiş, yerine Baştebdîl Ali Bey bostancıbaşı olmuştur[2560]. 9 C. 1236/14 Mart 1821 tarihinde bostancıbaşılık haseki ağası Abdülkadir Ağa'ya verilmiştir[2561]. 15 Z. 1236/13 Eylül 1821'de haseki ağa olan İbrahim Ağa bostancıbaşılığa getirilmiş[2562], ancak kendisi 27 B. 1237/19 Nisan 1822'de azledilmiş ve yerine Haseki Osman Ağa atanmıştır[2563]. Ancak onun *"ba'zı irtikābâtı zuhûr etmekten nâşî"* kendisi 21 L. 1237/11 Temmuz 1822'de azledilmiş, yerine Haseki el-Hac Mehmed Ağa atanmıştır[2564]. El-Hac Mehmed Ağa'nın 5 C. 1239/6 Şubat 1824'te vefatı üzerine, yerine Haseki Kara Osman Ağa

[2551] BOA, C.SM, nr. 1401; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî,* I, 143.
[2552] Arıkan, *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme,* 283. Yine Hafız İsmail Ağa'nın bu tarihlerde bostancıbaşı olduğuna dair bk. BOA, C.SM, nr. 7076 (Gurre-i M. 1215/25 Mayıs 1800); BOA, C.SM, nr. 1401 (22 Z. 1215/6 Mayıs 1801).
[2553] BOA, C.ZB, nr. 1381.
[2554] BOA, C.EV, nr. 15187 (26 R. 1218/15 Ağustos 1803).
[2555] BOA, HH, dosya nr. 199, gömlek nr. 10049.
[2556] BOA, C.SM, nr. 8287.
[2557] BOA, C.SM, nr. 5695. Abdullah Ağa 29 Ra. 1225/4 Mayıs 1810 tarihinde de bostancıbaşılık görevinde bulunmaktadır (BOA, C.SM, nr. 6054).
[2558] Beydilli, *Bir İmamın Günlüğü,* s. 106.
[2559] Beydilli, *aynı eser,* s. 118.
[2560] Beydilli, *aynı eser,* s. 166.
[2561] BOA, C.SM, nr. 4151.
[2562] BOA, C.SM, nr. 2023. İbrahim Ağa 4 Za. 1235/13 Ağustos 1820 tarihinde de bostancıbaşı olarak görülmektedir (BOA, C.EV, nr. 19566).
[2563] *Es'ad Efendi Tarihi,* s. 86.
[2564] *Aynı eser,* s. 217.

bostancıbaşılığa atanmış[2565]; 17 Za. 1240/3 Temmuz 1825'te *"hırs u tam'ı"* yüzünden meydana gelen *"hilâf-ı rızâ"* hareketlerinden dolayı azledilip, makamı Haseki İbrahim Ağa'ya tevcih edilmiştir[2566].

[2565] *Es'ad Efendi Tarihi,* s. 283.
[2566] *Aynı eser,* s. 417.

Tablo 12: 18. Yüzyıldaki Bostancıbaşılar

Bostancıbaşı	Önceki Görevi	Görevde Bulunduğu Tarih	Yükseldiği Görev	Açıklama
Mustafa Ali	Tespit edilemedi.	? - Reşen 1112/A. 1700-OŞ. 1701 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Mehmed Ali	Hasekilik	? – 2 Ş. 1113/2 Ocak 1702-19 Ca. 1115/30 Eylül 1703	Azlen emekli edildi.	Göreve başlama tarihi tespit edilemedi.
Yanyavî Hüseyin Ağa	Kethüdalık	19 Ca. 1115/30 Eylül 1703-?	Tespit edilemedi.	Görevden ayrılma tarihi tespit edilemedi.
Çoban Ali Ağa	Tespit edilemedi.	19 Ca. 1115/30 Eylül 1703-28 Ca. 1116/28 Eylül 1704	Azledildi.	
Mustafa b. İbrahim	Hasekilik	28 Ca. 1116/28 Eylül 1704-?	Tespit edilemedi.	Görevden ayrılma tarihi tespit edilemedi.
Eyyüb b. İbrahim	Tespit edilemedi.	? - Masar 1118/NMH. 1706 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
el-Hac Ahmed Ağa	Hasekilik	17 N 1118/23 Aralık 1706 - ?	Tespit edilemedi.	Görevden ayrılma tarihi tespit edilemedi.
el-Hac Halil Ağa	Tespit edilemedi.	? - Gurre-i Z. 1125/19 Aralık 1713-9 L. 1126/18 Ekim 1714 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
el-Hac İbrahim Ağa	Tespit edilemedi.	? - 7 Ra 1127/13 Mart 1715 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
İbrahim Ağa	Tespit edilemedi.	? – 5 Z. 1135/6 Eylül 1723 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Sivasî Mehmed Ağa	Tespit edilemedi.	Z. 1137/Ağustos 1725 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Mustafa Ağa	Tespit edilemedi.	? - 15 Ş. 1138/18 Nisan 1726 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Mehmed Ağa	Tespit edilemedi.	? - 6 Ra 1140/22 Ekim 1727 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Mustafa Ağa	Tespit edilemedi.	? - 11 N 1150/2 Ocak 1738 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Osman Ağa	Hasekilik	3 Ca. 1153/27 Temmuz 1740 - ?	Tespit edilemedi.	Görevden ayrılma tarihi tespit edilemedi.
Hüseyin Ağa	Tespit edilemedi.	? - 12 C. 1157/23 Temmuz 1744 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
el-Hac Hüseyin Ağa	Tespit edilemedi.	? - 1160/1747-1748-11 R 1164/9 Mart 1751	Sürre Emini	Göreve başlama tarihi tespit edilemedi.

Adı	Önceki Görevi	Görevde Bulunduğu Tarih	Yükseldiği Görev	Açıklama
el-Hac Halil Ağa	Hasekilik	11 R 1164/9 Mart 1751-19 L. 1165/20 Ağustos 1752	Kapıcıbaşılık	
Hüseyin Ağa	Hasekilik	19 L. 1165/20 Ağustos 1752 - ?	Tespit edilemedi.	Görevden ayrılma tarihi tespit edilemedi.
Halil Ağa	Tespit edilemedi.	? - Gurre-i Ş. 1172/30 Mart 1759 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Hüseyin Ağa	Tespit edilemedi.	? - 25 S. 1173/18 Ekim 1759 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Ali Ağa	Tespit edilemedi.	? - 27 Ş. 1174/3 Nisan 1761 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
el-Hac Mehmed Ağa	Tespit edilemedi.	? - 8 S. 1175/8 Eylül 1761 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Süleyman Ağa	Tespit edilemedi.	? - 19 Za. 1176/1 Haziran 1763 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Ahmed Ağa	Tespit edilemedi.	? - 6 Ca. 1178/7 Kasım 1764 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Moldovancı Ali Ağa	Tespit edilemedi.	? - 25 Nisan 1762 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Gümüş Süleyman Ağa	Tespit edilemedi.	? - 1763 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Ahmed Ağa	Tespit edilemedi.	? - 2 C. 1179/16 Kasım 1765 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Halil Ağa	Tespit edilemedi.	? - 22 Ca. 1180/22 Ekim 1766 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Yakup Ağa	Tespit edilemedi.	? – 2 B. 1182/12 Kasım 1768 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
el-Hac İbrahim Ağa	Tespit edilemedi.	? - 24 S. 1185/8 Haziran 1771 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
el-Hac Mehmed Ağa	Tespit edilemedi.	? - 9 M. 1187/2 Nisan 1773 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Hüseyin Ağa	Tespit edilemedi.	? - 18 Z. 1188/19 Şubat 1775 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Ömer Ağa	Tespit edilemedi.	? - 8 N 1190/21 Ekim 1776 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Halil Ağa	Tespit edilemedi.	? - 21 Ra 1191/29 Nisan 1777 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.

Adı	Önceki Görevi	Görevde Bulunduğu Tarih	Yükseldiği Görevi	Açıklama
Mir Ali Ağa	Tespit edilemedi.	? - 13 L. 1191/14 Kasım 1777 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Mustafa Ağa	Tespit edilemedi.	? – 4 C. 1195/28 Mayıs 1781 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
el-Hac Hüseyin Ağa	Tespit edilemedi.	? - 26 Za. 1198/11 Ekim 1784-1199/1785	Azledildi.	Göreve başlama tarihi tespit edilemedi.
Hüseyin Ağa	Hasekilik	-? - 1199/1785-25 Ca. 1200/26 Mart 1786 - ?	Azledildi.	
Ali Ağa	Hasekilik	? - 25 Ca. 1200/26 Mart 1786 - ?		Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Ahmed Ağa	Tespit edilemedi.	? – Za. 1200/Ağustos 1786-Evail-i M. 1201/24 Ekim-2 Kasım 1786	Azledildi.	Göreve başlama tarihi tespit edilemedi.
Ferhad Ağa	Hasekilik	Evail-i M. 1201/24 Ekim-2 Kasım 1786-1203/1788-1789 - ?	Azledildi.	Görevden alınma tarihi tespi edilemedi.
Mehmed Ağa	Hasekilik	? - 1203/1788-1789-1204/1789-1790	Kapıcıbaşı oldu.	Göreve başlama tarihi tespit edilemedi.
Ebubekir Ağa	Hasekilik	1204/1789-1790-1205/1790-91	Kapıcıbaşı oldu.	
Bekir Ağa	Hasekilik	1205/1791-Temmuz 1791	Azledildi.	
Ahmed Ağa	Hasekilik	1205/1790-91-R 1206/Aralık 1791	Tespit edilemedi.	Görevden ayrılma tarihi tespit edilemedi.
Ferhad Ağa	Tespit edilemedi.	? – 6 B. 1206/29 Şubat 1792 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Mehmed Salih	Tespit edilemedi.	? – 9 N 1208/10 Nisan 1794-14 Ca. 1209/7 Aralık 1794 - ?	Tespit edilemedi.	Göreve başlama ve görevden ayrılma tarihleri tespit edilemedi.
Halim Ağa	Tespit edilemedi.	? – 28 Ca. 1209/21 Aralık 1794	Azledildi.	Göreve başlama tarihi tespit edilemedi.
Mustafa Ağa	Hasekilik	28 Ca. 1209/21 Aralık 1794 , 23 L. 1211/23 Nisan 1797- ?	Tespit edilemedi.	Görevden ayrılma tarihi tespit edilemedi.
el-Hac İbrahim Ağa	Tespit edilemedi.	? – 18 S. 1213/1 Ağustos 1798	Azledildi.	Göreve başlama tarihi tespit edilemedi.
İsmail Ağa	Hasekilik	18 S. 1213/1 Ağustos 1798-26 R 1218/15 Ağustos 1803 - ?	Tespit edilemedi.	Görevden ayrılma tarihi tespit edilemedi.

11.2. Bostancıbaşıların Gelirleri (Yevmiye, ocaklık ve diğer gelirleri)

Bostancıbaşıların başlıca gelirleri arasında ulufe, salyane, cülus bahşişi, bayram hediyeleri, çeşitli vakıf ve mukataa nezaretliklerinden kaynaklanan ücretler, inşa edilen binalardan alınan harçlar, çeşitli yerlerden gelen hediyeler bulunmaktaydı.

Bostancıbaşıların 16. yüzyıldaki maaşları, yüzyılın son yılına kadar aynı olup, 1180 akçaydı. Za. 971/Haziran 1564[2567], N 980/Ocak 1573[2568], B. 984/Ekim 1576[2569], R 991/Mayıs 1583[2570], M. 994/Ocak 1586[2571], Ra 1000/Ocak 1592[2572] ve R 1004/Aralık 1595[2573] tarihlerinde 1180 akça olan bostancıbaşı maaşı, bu yüzyılın son yılında 20 akça artarak 1200 akçaya çıkmıştır. Lezez 1007/MHT. 1599[2574] ve Masar 1008/AEE. 1599[2575] dönemlerinde bostancıbaşıların üç aylık toplam maaşı 3600 akça olup, yevmiyeleri yaklaşık olarak 40 akça yapmaktaydı. Bir başka kaynağa göre ise bostancıbaşının günlük geliri yaklaşık olarak 300 akçadır[2576]. Bostancıbaşılar, diğer bütün kapıkulları gibi yılda bir kez de, yılın son ayı veya mevacip döneminde *"kemân-bahâ"* adıyla 30 akça alırdı[2577].

Hiç şüphesiz bu miktardaki yevmiye bostancıbaşıların tek gelir kaynağı değildi. Bunun dışında salyanelerinden ve nezaret ettikleri diğer görevlerinden de gelir elde ederlerdi. Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, bostancıbaşıların ulufe ve saliyaneyle atandığını belirtirken, onların gayrimeşru yollardan da kazanç elde ettiğini ileri sürmektedir. Ona göre bostancıbaşıların günlük geliri 20000 akçadan fazladır[2578]. Bu geliri, meşru geliri olan saliyane ve ulufesinin yanı sıra, bahçe ve bostanların bir kısım gelirlerini *"ketm ü bel'"* etme, ocağın bölük ve cemaatlerinden firar eden bostancıların yevmiyelerini iç etme gibi gayrimeşru yollarla sağladıklarını söylemektedir[2579]. Bunun dışında bostancı ocağının masraflarını karşılamak için kurulmuş olan orta-i kebir vakfının gelirlerinden masraflar çıkarıldıktan sonra geriye kalan para bostancıbaşıya terk edilirdi. Ocağın bölüklerine atanan bölükbaşı ve

---

[2567] BOA, *MAD*, nr. 6425, s. 72.
[2568] BOA, *MAD*, nr. 2345, s. 52.
[2569] BOA, *MAD*, nr. 16258, s. 69.
[2570] BOA, *MAD*, nr. 6559, s. 381.
[2571] BOA, *MAD*, nr. 6342, s. 75.
[2572] BOA, *MAD*, nr. 16296, s. 314.
[2573] 1180 akçadan üç ay 3540 akça olarak hesaplanmıştır (BOA, *MAD*, nr. 16285, s. 123).
[2574] BOA, *MAD*, nr. 6911, s. 104.
[2575] BOA, *MAD*, nr. 6911, s. 248.
[2576] R. Withers, *Büyük Efendinin Sarayı,* s. 58.
[2577] BOA, *MAD,* nr. 16260, s. 431-440 (Z. 986/Şubat 1579); BOA, *MAD,* nr. 16297, s. 279-288; BOA, *MAD*, nr. 6550, s. 799.
[2578] *"Âyidesi lâ-akall rûz-merre yigirmi bin akçadan artukdur".*
[2579] Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Künhü'l-Ahbâr,* II, 100; *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr,* s. 568.

bahçelerine atanan ustalarından alınan caizeler de bostancıbaşının bir diğer gelir kalemini oluştururdu[2580].

Yine her cülusta 6000 akça hediye almaları âdet olan bostancıbaşılardan[2581], padişahın tahta geçmesine katkıda bulunanlara, fazladan para ve eşya verilirdi. Meselâ, Bostancıbaşı Ferhad Ağa, saltanat müjdesiyle Manisa'ya varıp, kışın kardan kapanan yolları açtırması ve padişahı salimen İstanbul'a getirmede hizmeti geçmesinden dolayı kendisine *"nükūd ve tuhfeden yigirmibin filorilik eşyâ ihsân"* edilmiştir[2582]. Padişah veya aile efradı tarafından inşa edilen camilerin açılışı için yapılan merasimde hazır bulunan devlet erkânıyla birlikte bostancıbaşılara da hediyeler verilirdi[2583].

Bostancıbaşıların mutad gelirleri arasında olan ve her bayramda veziriazamı ziyaretlerinden dolayı kendilerine samur kürk, şalvarlık çuka ve kumaş gibi hediyelerle beraber nakit olarak 125 kuruşun verilmesi de kanun gereğiydi[2584].

Bostancıbaşılara gelir getiren kalemler arasında cizye cibayeti[2585] ve mukataa nezaretlikleri de bulunurdu. Mukataalara ortaklaşa[2586] nezaret edebildikleri gibi tek başlarına[2587] da nezaret edebilirlerdi. Bu mukataaların en önemlileri arasında Dersaadet balıkhanesi mukataatı, kireçhane mukataası ve koru-yı hümâyun mukataası da bulunmaktaydı. Bu yerlerin mukataası N 1245/Mart 1830 tarihinde şöyleydi: Balıkhanenin yıllık mukataası 1 yük 40660 kuruş, kireçhanenin 25000 kuruş ve Üsküdar'daki koru-yı hümâyunun ise 25000

[2580] BOA, C.SM, nr. 1440 (20 Ra. 1242/22 Ekim 1826, 1 numaralı belge).

[2581] Meselâ, III. Mehmed'in (*Ayn Ali Efendi'nin Kavânîn Risâlesi,* s. 111) ve IV. Mehmed'in (*Eyyubi Efendi Kanunnamesi,* s. 56-58) cüluslarında bostancıbaşılara 6000'er akça bahşiş verilmiştir.

[2582] *Nuhbe,* s. 485; Naima, *Tarih,* I, 116-117. Âlî'ye göre ise Bostancıbaşı Ferhad Ağa'ya 50.000 akça inam ve 2.000 akça hil'at parası olmak üzere toplam 52.000 akça verilmiştir (Faris Çerçi, *Künhü'l-Ahbâr'a Göre II. Selim, III. Murad, III. Mehmed Devirleri ve Âlî'nin Tarihçiliği,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996, s. 690).

[2583] 27 Ş. 1240/16 Nisan 1825'te açılan Nusretiye Camii'nin (*"Câmi'-i Nusrat"*) açılış töreninde hazır bulunan Bostancıbaşı İbrahim Ağa'ya bir boğça hediye edildiğine dair bk. *Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi,* s. 536.

[2584] Esad Efendi, *Teşrîfât-ı Kadîme,* İstanbul 1979, s. 60; BOA, İE.SM, nr. 2033 (Gurre-i Za. 1113/30 Mart 1702); BOA, C.SM, nr. 828 (9 Z. 1178/30 Mayıs 1765).

[2585] 6 C. 1120/23 Ağustos 1708'de Üsküp Sancağı'nın Gebran ve Yahudiyan cizyesinin sağlam kefillerle Bostancıbaşı Ahmed Ağa'ya tevcih edildiğine dair bk. BOA, İE.ML, nr. 7720.

[2586] Meselâ 1138/1725'teki, Bostancıbaşı Sivasî Mehmed Ağa'nın mukataa nezareti bu türdendi. Kethüda-yı sadr-ı âlî Mehmed'le *"iştirâken ber-vech-i mâlikâne"* Tokat ve bağlı yerlerin voyvodalığı mukataası mirî malını 1 M. 1139-29 Z. 1139/9 Eylül 1725-28 Ağustos 1726 ve 1 M-29 Z. 1138/29 Ağustos 1726-17 Ağustos 1727 döneminde toplayıp teslim etmeyi üzerlerine alan bu ikili, yılda 70 yük 9760 akçayı devlet hazinesine, 6059 kuruşu ise sadr-ı âlî hazinesine ve defterdara teslim etmekle mükellefti. Bu meblağ ilgili yerin daha önce tespit ve defter edilen*"bil-cümle âyidât ve rüsûmât ve varidâtı"*ndan toplanırdı (BOA, C.ML, nr. 2265; BOA, C.ML, nr. 2647).

[2587] B. 1206/Nisan 1792'de Bostancıbaşı Ferhad Ağa'nın Kandiye'ye bağlı İsterübe (استروبه) ve diğer birkaç köyün mukataasına nezaret ettiğine dair bk. BOA, C.ML, nr. 618 (22 Ra. 1182/6 Ağustos 1768).

kuruştu[2588]. Bostancıbaşılar sahip oldukları mukataalara görevlerinden ayrıldıktan sonra da tasarruf edebilirlerdi[2589].

İstanbul'da, Boğaziçi'nde ve etraf yerlerde yapılan veya tamir edilen binalardan alınan harçlar da bostancıbaşıların gelir kalemlerinden birisiydi. Tamir ve inşaatlarda alınan aidatlar bostancıbaşı, mimar ağa ve Galata voyvodası arasında kanunda belirtilen esaslar çerçevesinde paylaşılırdı[2590]. Yine, bostancıbaşılar ölen Yahudiler için diyet öşrü alırlardı. Yalnız her ölen için almaz; iradî olarak boğulma, yanma ve diğer şekillerde ölenler için yakınlarında defnedilmeleri için *"ma'rifet-i şer'le"* yaptığı keşifte alırlardı. İradesi dışında boğulan, yanan, ağaçtan düşmek suretiyle veya yırtıcı hayvanların saldırısı sonrası ölenler için bu vergi ödenmediğinden almazlardı[2591]. Devlete ait binaların ve padişah akrabalarının yaptığı binaların açılış merasimlerinde devlet erkânına hediye dağıtıldığında, bostancıbaşılara da hediye verilirdi[2592]. Yine, Kanunî döneminde bostancıbaşılar, ağalar mutfağından yararlanırlardı[2593].

Bostancıbaşılara arpalık olarak tımar tahsis edilirdi. 8 N 967/2 Haziran 1560 tarihli bir hükümde, Bostancıbaşı Ahmed Ağa'nın tasarrufunda arpalık tımar bulunduğundan bahsedilmiştir. Bu tımarlar, Vize'ye bağlı başta Yeniceler olmak üzere diğer köylerin 7600 akçalık ve Kocaeli Sancağı'nda bulunan ve Yoros'a (Beykoz) bağlı olan Alibahadır köyünün 3332 akçalık tımarları olup, toplam 20532 akça yapmaktaydı[2594]. Ancak bu tımar gelirinin olması gerekenden eksik olduğu belirtilmiş ve 2 N 967/27 Mayıs 1560 tarihli bir hükümle, donanma-yı hümâyunda bulunan İbrahim oğlu Mahmud'un ölmesi üzerine, Kocaeli Sancağı'nın Ada nahiyesinde bulunan ve boş kalan tımarı diğerlerine ilâveten bostancıbaşıya arpalık olarak verilmiştir[2595].

Bostancıbaşılar, sarayda sakal bırakma imtiyazına sahip nadir görevlilerden biriydi. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde sakal bırakmak vakarın ifadesi olup[2596], kişinin hür ya da

---

[2588] BOA, C.ML, nr. 25060 (16 N. 1245/11 Mart 1830).

[2589] Meselâ, eski bostancıbaşılardan Mehmed Ağa, görevinden ayrıldıktan sonra da *"ber-vech-i mâlikâne"* tasarrufundaki mukataaya nezaret etmiş, mukataasından 14 Z. 1124/12 Ocak 1713'te 4200 akça (35 kuruş) sefer-i hümâyun için bedeliye-i cebelü olarak Süleyman Ağa'ya ödemiştir (BOA, İE.ML, nr. 9346). Konu hakkındaki bir başka örnek için yine bk. BOA, C.ML, nr. 12300 (24 L. 1192/15 Kasım 1778).

[2590] BOA, HH, dosya nr. 596, gömlek nr. 29271 (1240/1824-1825); BOA, HH, dosya nr. 596, gömlek nr. 29282 (1240/1824-1825).

[2591] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 15.

[2592] Söz gelimi, Ra. 1076/Eylül 1665'te açılan Valide Sultan Camii (Yeni Camii) münasebetiyle, Valide Sultan tarafından padişah ve devlet görevlilerine hediyeler verilmiş ve bu arada Bostancıbaşı Yusuf Ağa'ya da *"samur kürk ilbâs"* edilmiştir (Silâhdar, *Tarih*, I, 391).

[2593] Arif Bilgin, *Osmanlı Saray Mutfağı,* s. 58.

[2594] BOA, *MAD,* nr. 4, s. 80, h. 816.

[2595] BOA, *MAD,* nr. 4, s. 76, h. 778.

[2596] *Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556,* s. 26.

evli, görevi sonucunda artık yerleşikleşmiş ve ev bark sahibi olduğunu göstermekteydi[2597]. Öyle ki, sarayın dördüncü odasından yetişen ve daha sonra padişahın en yakınında bulunmak suretiyle ona hizmet eden ağalar bile saraydan çıkıncaya kadar sakal bırakamazlardı[2598]. Yine, bostancılardan bazılarının padişahların kızlarıyla evlenebildiklerine de rastlanılırdı[2599].

11.3. Bostancıbaşıların Terfi Etmeleri

Bostancıbaşıların büyük çoğunluğu, bu görevlerinde belli bir süre hizmet ettikten sonra üst makamlara yükselmişlerdir. Bostancıbaşılardan terfi edenler yeniçeri ağalığına, mirâhurluğa, kapıcıbaşılığa, kaptan-ı deryalığa, kaymakamlığa, vezirliğe, sancak beyliğine, beylerbeyliğine ve nihayet yönetim mekanizmasının en üst makamı olan sadrazamlığa çıkabilirlerdi[2600]. Bunlardan sonuncusu hariç, bostancıbaşılar diğer mansıplara doğrudan, veziriazamlığa ise bu görevlerinde gösterdikleri başarılardan sonra atanmışlardır. Bostancıbaşıların bulundukları makamlardan bir üsttekine yükselmeleri için hiç şüphesiz padişaha sadık kalmaları ve hizmetlerinin takdire değer olması şarttı[2601].

Bostancıbaşıların yükseldikleri başlıca görevler şunlardı:[2602]

11.3.1. Yeniçeri Ağalığı

Yeniçeri ocağının en büyük âmir ve komutanı olan yeniçeri ağası, yeniçeri ocağının ve acemi oğlanların bütün işlerinden sorumluydu[2603]. 16. yüzyılın başlarına kadar ocaktan yetişip sekbanbaşılığa kadar terfi edenlerin atandığı yeniçeri ağalığına, bu tarihten sonra ocak dışından ve padişahın itimadını kazananlar arasından atama yapılmıştır. Yeniçeri ağalarına 400 akça yevmiyesi olup bunun dışında koyun emininden yılda 8000 akça, Tuna kıyısında yılda 50000 akçalık zeamet geliriyle yeniçeri beytülmalinin üçte birlik geliri de vardı.

[2597] Ali Ufki Bey, *Topkapı Sarayı'nda Yaşam,* s. 47.

[2598] Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı,* s. 78-79.

[2599] Meselâ, Sultan III. Murad'ın 9 kızından birisi Bostancıbaşı Hasan Bosna ile nikahlanmıştır (*Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 624).

[2600] Mustafa Âlî, bostancıbaşıların terfilerinden bahsederken, *"Pâyesi, himmet olıcak, beglerbegilikdür; ve illâ erkân-ı sittenün gayrısı gibi kapucıbaşılıkdur. Gâh olur ki, sancak dahi virilür."* demektedir (*Künhü'l-Ahbâr,* II, 100). Osmanlı Sarayı'nda belli bir süre bulunmuş olan Albertus Bobovius (Santuri Ali Ufki Bey) ise, padişahın güvendiği bostancıbaşılara en yakın rütbenin *"kapudan paşalık"* olduğunu söylemektedir (*Topkapı Sarayı'nda Yaşam,* s. 80).

[2601] Withers, bostancıbaşıların ancak padişaha sadakat ve hizmetleri takdire değer olması durumunda kaptan paşalık, Kahire, Şam, Halep beylerbeyliği gibi makamlara ve hatta bazen veziriazamlığa atanabildiklerini belirtmektedir (*Büyük Efendi'nin Sarayı,* s. 59). Yine, kul sisteminde idare ve ordu hizmetlerine geçişlerde, bostancıbaşılar müteferrikalarla birlikte subaşılığa da çıkarlardı (*Osmanlı Uygarlığı,* haz. Halil İnalcık-Günsel Renda, İstanbul 2003, I, 145).

[2602] Bostancıbaşılıktan terfi edip bir üst göreve çıkan ve oradan da yükselerek değişik makamlara gelen bazı bostancıbaşılardan değişik başlıklar altında birkaç kez bahsedimiştir.

[2603] Pakalın, *Tarih Terimleri,* III, 624.

Yeniçeri ağası terfi etmesi hâlinde beylerbeyi, vezir veya kaptan paşa; ocaktan cezaen ayrılması durumunda ise Kastamonu sancak beyi olurdu[2604].

Bostancıbaşılıktan yeniçeri ağalığına terfi eden bostancıbaşılar şunlardır:

Deli Ferhad Ağa: Arnavut kökenli olan Ferhad Ağa, III. Murad zamanında bostancıbaşılık yaptığı gibi, tahta geçişinde hizmet ettiği III. Mehmed[2605] döneminde de yaklaşık olarak 8 yıl bu makamda kalmıştı[2606]. 20 B. 1011/3 Ocak 1603'te, yeniçeri ağası Ali Ağa'nın azledilmesi üzerine bu makama atanan Ferhad Ağa[2607], 5 ay sonra bu görevinden azledilmiş ve M. 1012/Haziran 1603 tarihinde Osman Paşa yerine Şam beylerbeyi olmuş[2608], 11 ay sonra da Kıbrıs'a vezaret rütbesiyle atanmıştır[2609]. N 1012/Şubat 1604'te ise Halep'e beylerbeyi[2610] olarak atanmıştır. Daha sonra, bostancı ocağındayken acemisi olan ve kendisinden 2 sene sonra bostancıbaşı, ardından kısa zamanda vezaretle kaptan ve ardından sadrazam olan Derviş Paşa'nın aracılığıyla *"vezîr-i sânîlik pâyesiyle vilâyet-i Acem ve tathîr-i diyâr-ı Anatolı"* için gönderilen orduya serdar olmuştur[2611]. Her ne kadar kendisine gönderilen hatt-ı hümayunda hakkında *"Ecdâd-ı izâmıma hizmet etmiş vezîrimsin. Sene-i mübârekede kullarım ile sana serdârlığı verdim. Müdebbir, umûr-dîde olduğun ma'lûmum olmağın, Vilâyet-i Anatolı'dan şark seferine teveccüh edüp, Şâh-ı Acem-i bed-me'âş tuğyânların def' edüp ve Gence'yi ve Şirvân ve Şamakı'yı hıfz edüp, hizmetde bulunup, Anatolı'da olan Celâlî eşirrâların mazarratların bi'l-külliye def' ü ref' edüp, me'mûr olan mîr-i mîrânlara ve kapu-kullarıma baş u buğ olunmuşsundur"*[2612] denilmişse de, aslında kendisi *"hadd-i zâtında hiç yollu, aslâ tedbîr ve tedârike kudreti"* olmayan, *"müdârâ nedür bilmez bir garîb şahs-ı bî-hûde idi"*[2613]. Liyakatsizliği ve tuhaf hareketleri yüzünden orduda kimse sözünü tutup emrine itaat etmemiş, Kayseri'den öteye geçememiş, emrindeki askerler dağılmış ve kendisinden umulan başarı sağlanamamıştır[2614]. Bu sırada hamisi olan Derviş Paşa'nın da idam edilmesinden dolayı kendisi de vezaret ve serdarlık görevlerinden alınmış, uğradığı Konya'da Ramazan ayında vefat etmiştir.

[2604] *Künhü'l-Ahbâr,* II, 93-94; Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 366.
[2605] *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 426-428.
[2606] *Nuhbe (Târih-i Âl-i Osmân),* s. 82.
[2607] *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 321 ve 328; Naima, *Tarih,* I, 307; *Osmanlı Kanunnameleri,* IX, 379.
[2608] Naima, *Tarih,* I, 333.
[2609] *Nuhbe (Târih-i Âl-i Osmân),* s. 82.
[2610] Naima, *Tarih,* I, 381.
[2611] *Nuhbe (Târih-i Âl-i Osmân),* s. 82. 1015/1606'da, kendisine fermanla küçük vezaret ihsan olunan Ferhad Paşa, *"şark seferi muhafazasına ve Celâlîlerden istihlâsına"* giden orduya serdar olmuştur (*Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 460-461; *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, I, 86).
[2612] *Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 461.
[2613] *Nuhbe (Târih-i Âl-i Osmân),* s. 82.
[2614] *Hasan Beyzâde Târihi,* III, 853; *Nuhbe,* s. 650; *Netâyic-i Vukû'ât,* II, 25 (1327); Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* III, 245.

Hüseyin Ağa: 1025/1616'da, yeniçeri ağası Musli Ağa'dan sonra yerine damadı olan kul kethüdası atanmış, ancak kendisi *"makbûl-i hümâyûn"* olmadığından, yerine *"Maktûl Paşa"* diye bilinen Bostancıbaşı Hüseyin Ağa tayin edilmiştir[2615]. Hüseyin Ağa, ocağın sefer münasebetiyle Erzurum'da olmasından, acil olarak oraya gitmiştir.

Hezargıradî Ahmed Ağa: R 1053/Haziran 1643'te Yeniçeri Ağası Bektaş Ağa'nın azledilmesi üzerine, onun yerine Bostancıbaşı Hezargıradî Ahmed Ağa yeniçeri ağası olarak tayin edilmiştir. Ancak bu görevde fazla kalmamış, Bosna ve ardından Van beylerbeyliğine atanmıştır[2616].

Cezayirli Mehmed Ağa: S. 1058/Mart 1648 tarihinde Küçük Çavuş olarak da bilinen Yeniçeri Ağası Ahmed Ağa'nın Kütahya Eyaleti'ne beylerbeyi olarak atanması üzerine, yerine Bostancıbaşı Cezayirli Mehmed Ağa atanmıştır[2617].

Yeniçeri ağası olan bostancıbaşıların yanı sıra, sipahi ağası olanlarına da rastlanılırdı. Bunlardan birisi 11 S. 1201/3 Aralık 1786'da sipahi ağalığına atanan eski bostancıbaşı Hüseyin Ağa'ydı[2618].

11.3.2. Mirâhurluk

Istabl-ı âmire hizmetlilerinin âmiri olup, Hasahıra ait koru ve çayırlardan sorumlu olan görevliye denirdi[2619]. Abbasiler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Memlükler gibi devletlerde[2620] bulunan mirâhurluğun Osmanlılar'da ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Rikâb (özengi) ağalarından olan mirâhur, çakırcıbaşılardan önce, kapıcıbaşılardan sonra gelirdi[2621]. Büyük (*"mîrâhur-i evvel"*) ve küçük (*"mîrâhur-i sânî"*) olmak üzere ikiye ayrılan mirâhurlardan birincisi ıstabl-ı âmire hademelerine, saraçlara, yedekçilere, padişah devecilerine, katırcılara, korulara ve meralara; ikincisi ise, küçük ahır hizmetlileriyle arabacılara nezaret ederdi[2622]. Günlük 150 akça alan mirâhurlardan büyük mirâhurluğa kapıcılar kethüdalığı, kapıcıbaşılık, küçük mirâhurluk, doğancıbaşılık, silâhtarlık ve çavuşbaşılık; küçük mirâhurluğa ise kapıcıbaşılık, silâhşörlük, kapıcılar kethüdalığı, teberdarlık, mîralemlik, salâhorluk, müteferrikalık ve sipahi ağalığı gibi görevlerden atama yapılırdı. Büyük mirâhurluktan yeniçeri ağalığına, sancak beyliğine, beylerbeyliğine, kaptan-ı

[2615] Naima, *Tarih,* II, 146; *Osmanlı Kanunnameleri,* IX, 379.
[2616] BOA, *MAD,* nr. 5368, s. 210; Naima, *Tarih* , IV, 31 ve 111; *Topçular Abdulkadir (Kadri) Efendi Tarihi,* II, 1173.
[2617] Naima, Tarih, IV, 287-288.
[2618] *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr,* s. 373.
[2619] Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 161-162.
[2620] Uzunçarşılı, "Mîrâhûr", *İA,* VIII, 347.
[2621] Erhan Afyoncu, "Mirâhur", *DİA,* XXX, 141.
[2622] Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 488.

deryalığa ve vezirliğe; küçük mîrâhuluktan büyük mirâhurluğa, çeşitli ağalıklara, sancak beyliğine ve beylerbeyliğine terfi olunabilirdi[2623]. Mirâhurların maaşlarından başka arpalıkları bulunurdu. 16. yüzyılın ikinci yarısında sancak beyi olan büyük mirâhura 400000, küçük mirâhura ise 330000 akça has verilirdi[2624].

Bostancıbaşılıktan mirâhurluğa sadece iki bostancıbaşı terfi etmiştir: Bunlardan biri olan 16. yüzyıl bostancıbaşılarından Sefer Bosna, Gurre-i C. 994/20 Mayıs 1586'da, *"ser-mîr-âhûr-i küçük"* olarak tayin edilmiştir[2625]. Bir diğeriyse 19. yüzyıl bostancıbaşılarından olan İbrahim Ağa olup, 9 Za. 1235/18 Ağustos 1820'de büyük mirâhur olarak atanmıştır[2626].

11.3.3. Kapıcıbaşılık

Kapıcıbaşı, saray kapıcılarının âmiri ve büyük zabitine denirdi. Kesin kuruluş tarihi belli olmamakla beraber Fatih kanunnamesinde geçiyor olması, bu kurumun eskiden beri var olduğunu göstermektedir[2627]. Fâtih zamanında 1, 16. yüzyılın ortalarında 4 ve bu yüzyılın sonlarında 10; 17. asrın başlarında 13-21 ve bu asrın ortalarında 12; 18. yüzyılın ilk yarısında 60 seraser kaplı samur kürklü ve gümüş asâlı; bu asrın sonlarında ise 150 kapıcıbaşı bulunmaktaydı. Yabancı elçileri divana götürmek, beylerbeyi ve vezirlere mühim haberleri tebliğ etmek, bazı önemli kişilerin idamını infaz etmek gibi görevleri olan kapıcıbaşıların en kıdemlisine kapıcıbaşı denirdi[2628]. Kapıcıbaşılılığa seçilenler genellikle *"sancağa ve beylerbeyliğe lâyık hayr-hâh-ı dûdmân-ı Osmânî rüzgâr-dîde ve sahib-i re'y ve kâr-âzmûde"* kimseler olup, *"defter-i icmâlde arpalıkları 19999 akçaya varınca izdiyâd bulunup bir akça dahi ziyâde olmazdı"*[2629]. Kapıcıbaşıların ileri gelen en büyük dereceye sahip dört neferi arasında en kıdemli olana başkapıcıbaşı denirdi[2630]. Yevmiyeleri 17. yüzyıl ortalarına kadar 150 akça olan kapıcıbaşılar, yeniçeri ağalığına, mirâhurluğa, silâhdarlığa, kapıcılar kethüdalığına, baruthâne nazırlığına ve matbah eminliğine atanabilmekteydiler[2631]. Aralarında taşra hizmetine çıkanlarına 400000 akça ile sancak beyliği verilen kapıcıbaşılardan bazılarının vezir olabildiklerine de rastlanılmaktadır[2632].

[2623] Afyoncu, "Mirâhur", *DİA,* XXX, 142.
[2624] Uzunçarşılı, "Mîrâhûr", VIII, 348.
[2625] BOA, *MAD*, nr. 6342, s. 586; *Târih-i Selanikî I,* 176.
[2626] *Defter-i Teşrifat,* s. 28.
[2627] Pakalın, *Tarih Terimleri,* II, 167.
[2628] Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı,* s. 404-405.
[2629] *Koçi Bey Risalesi,* s. 20-21.
[2630] Uzunçarşılı, "Kapıcı", *İA,* VI, 202.
[2631] Abdülkadir Özcan, "Kapıcı", *DİA,* XXIV, 346.
[2632] Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 173.

Kapıcıbaşılık rütbesi, *"müstakimü'l-etvâr"* devlet emektarlarına ulufe ve ruusa tevcih olunan bir rütbeydi[2633]. Dolayısıyla bostancıbaşılardan bu makama atananların *"yarar ve kârgüzâr ve mücerebbeül'l-etvar"* olmalarına dikkat edilirdi[2634]. Bostancı ocağından kapıcıbaşılığa toplam 7 bostancıbaşı terfi etmiş olup, şunlardır:

Ahmed Ağa: 26 M. 966/8 Kasım 1558 tarihinde Bostancıbaşı Ahmed Ağa kapıcıbaşılığa terfi etmiş, yerine bahçe kethüdası Mehmed Ağa bostancıbaşı olmuştur[2635].

Ali Ağa: Daha önce bostancıbaşı olan Ali Ağa, 988/1580'de kapıcıbaşı olarak görev yapmaktaydı[2636].

Behram Hersek: Masar 1013/HTA. 1604'te, Bostancıbaşı Behram Hersek *"ser-bevvâbân-ı dergâh-ı âlî"*ye terfi etmiş, yerine bahçe kethüdası Derviş Ağa bostancıbaşı olarak atanmıştır[2637].

Mustafa Ağa: 6 R 1109/22 Ekim 1697 tarihinde bostancıbaşılığa atanmış Haseki Mustafa Ağa[2638], 1111/1700 tarihinde kapıcıbaşılar zümresinde kapıcıbaşı olarak yer almaktaydı[2639].

Halil Ağa: 9 L. 1165/20 Ağustos 1752'de, Bostancıbaşı Halil Ağa kapıcıbaşılıkla terfi edince yerine haseki ağa olan Hüseyin Ağa bostancıbaşı, onun yerine Odabaşı Mehmed Ağa Haseki Ağa ve ikinci baltacı vezir odabaşısı olmuştu[2640].

Hüseyin Ağa: Bazı *"hilâf-ı rızâ"* hareketlerinden dolayı Bostancıbaşı Hüseyin Ağa 25 Ca. 1200/26 Mart 1786 tarihinde azledilmiş ve yerine Haseki Ali Ağa atanmıştır. Ancak mazul Hüseyin Ağa'nın *"bostâncıbaşılık gibi bir hizmet-i azîmeden munfasıl ve kurb-i pâdişâhîden zâ'il olup âhad-ı nâs misillü merâtib-i devlet-i aliyyeden âyis ve mahrûm olması mugãyir-i şime-i mülükâne"* olması hasebiyle kendisine kapıcıbaşılık ihsan edilmiştir[2641].

Mehmed Ağa: 19 N 1208/20 Nisan 1794 tarihinde Bostancıbaşı Mehmed Ağa bulduğu 300 akça mahlulatın 150 akçası ile kapıcıbaşılar zümresine terfi etmiştir[2642].

[2633] Evahir-i M. 1118/5-14 Mayıs 1706 tarihli arzdan (BOA, İE.DH, nr. 1942).
[2634] BOA, C.SM, nr.1619 (19 N. 1208/20 Nisan 1794).
[2635] BOA, KK.RSK, nr. 216, s. 23.
[2636] BOA, KK.RSK, nr. 236, s. 406.
[2637] BOA, *MAD,* nr. 16332, s. 91.
[2638] BOA, AE.SMST.II, nr. 492
[2639] Hüseyin Ağa 25 N. 1112/5 Mart 1701'de sunduğu arzıyla eskiden bostancıbaşı olduğunu, bahsedilen tarihte ise *"cema'ât-ı ağayân-ı rikâb-ı hümâyûn"*da *"ser-bevvâbîn"* olduğunu belirttiğine dair bk. BOA, İE.SM, nr. 2189.
[2640] *Mür'i't-tevârih*, I, 171.
[2641] *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr,* s. 329.
[2642] BOA, C.SM, nr.1619.

Mustafa Ağa: Gurre-i Ş. 1217/Kasım 1802 tarihinde enfiye mukataasına tasarruf eden dergâh-ı âlî kapıcıbaşılarından Mustafa Ağa[2643], 6 Z. 1210/12 Haziran 1796[2644]-25 L. 1211/23 Nisan 1797[2645] tarihlerinde bostancıbaşılık makamında bulunmuştur.

İbrahim Ağa: Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra kurulan yeni orduda bostancıların yer alması için gereken çalışmaları yapmaya muktedir olmadığı görülmüş ve kendisi azledilip kapıcıbaşılar zümresine çıkarılmıştır[2646].

Kara Osman Ağa: Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra, ocağın yeni orduya dönüşmesi üzerine kendisine kapıcıbaşılık verilmiştir[2647].

11.3.4. Sürre Eminliği

Sürre eminliği, her yıl Mekke ve Medine'ye gönderilen Sürre-i Hümayun'un idaresiyle görevlendirilen memura verilen unvandı. Bu göreve, dindarlık ve doğrulukla tanınmış yüksek rütbeli askerî, ilmî ve mülkî görevlilerden biri tayin edilirdi[2648]. Sürre emini, Recep ayının 12'sinde yola çıkan sürre alayı ile gönderilen paranın Haremeyn'deki seyyitlere, şeriflere, ileri gelenlere ve fakirlere dağıtılmasından sorumluydu[2649].

Bostancıbaşılıktan sürre emanetliğine iki atamanın yapıldığı tespit edilmiştir: Bunlardan birincisi 1164/1750-1751'de, Bostancıbaşı el-Hac Hüseyin Ağa'nın atanması[2650] diğeri ise 2 B. 1180/4 Aralık 1766'da, eski bostancıbaşı Ahmed Ağa'nın *"Sürre emâneti ile kâmyâb"* olmasıdır[2651].

11.3.5. Kaymakamlık

Veziriazamın ordu komutanlığıyla (serdar-ı ekremlik) veya herhangi bir sebeple başkentten ayrılması hâlinde kubbe vezirlerinden ikinci vezir (vezir-i sani) kendisine vekâlet eder, bu vekâleti süresince kaymakam paşa, kaymakam, kaymakam-ı rikâb-ı hümâyun, kaymakam-ı Âsitane-i Saadet gibi unvanlar taşırdı. Kaymakam Paşa, vekâleti müddetince asîl gibi hareket eder; tevcihlerde bulunma, berat verme, divan günlerinde toplantıya katılma gibi görevleri yerine getirirdi[2652]. Ancak vezirlik, beylerbeylik, sancak beyliği gibi üst düzey

---

[2643] BOA, C.ML, nr. 19044 (Gurre-i Ş. 1217/27 Aralık 1802).
[2644] BOA, C.BLD, nr. 7014.
[2645] BOA, C.BLD, nr. 4077.
[2646] *Es'ad Efendi Tarihi,* s. 620.
[2647] Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer* (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair), haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2005, s. 107.
[2648] Pakalın, *Tarih Terimleri,* III, 283.
[2649] Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 318.
[2650] *Mür'i't-tevârih*, I, 157.
[2651] Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd, *Çeşmî-zâde Tarihi*, haz. Bekir Kütükoğlu, İstanbul 1993, s. 10.
[2652] J. H. Mordtmann, "Kaymakam", *İA,* VI, 464; Pakalın, *Tarih Terimleri,* II, 220.

memurlukların tayinleriyle, yabancı tüccara ait hüküm ve beratlara karışamazdı. Sadrazam gibi padişah mührünü taşıyan sadaret kaymakamının, veziriazamın güvendiği ve istediği kişiler arasından seçilmesi usuldendi[2653]. Sadaret kaymakamı seçilen görevliler, veziriazamla birlikte padişah huzuruna girip kürk giyerlerdi. Ordu ve sadrazamı Davudpaşa veya Üsküdar'dan uğurladıktan sonra geri dönerek vazifelerine başlarlardı[2654]. Şayet padişah da seferdeyse veya herhangi bir sebeple İstanbul'da bulunmuyorsa kaymakam paşa İstanbul veya Âsitane kaymakamı, İstanbul'daysa rikâb-ı hümâyun kaymakamı, rikâb kaymakamı ya da yalnız kaymakam paşa unvanıyla anılırdı[2655].

Kaymakam olan bostancıbaşılar şunlardır:

Uzun İbrahim Ağa: Veziriazam Köprülü Mehmed Paşa Edirne'de ölümle bitecek hastalığı esnasında, oğlu İstanbul kaymakamı Fazıl Ahmed Paşa'yı çağırıp, yerine sadrazam olarak teklif etmesi üzerine, kendisi bu göreve getirilmişti. Onun boşalttığı Âsitane kaymakamlığı görevine ise, 18 M. 1072/13 Eylül 1661 tarihinde Bostancıbaşı Uzun İbrahim Ağa vezaretle atanmıştır[2656].

Mustafa Ağa: Evail-i Z. 1082/30 Mart-8 Nisan 1672'de, Bostancıbaşı Mustafa Ağa'ya vezaret rütbesiyle veziriazam kaymakamlığına atanmıştır[2657].

Hacı Mustafa Ağa: 1081/1670 yılında Bostancıbaşı Pir Konde Hacı Mustafa Ağa İstanbul kaymakamı olmuş[2658], ancak 25 L. 1084/2 Şubat 1674'te bu görevinde iken vefat etmesi[2659] üzerine, yerine Uzun İbrahim Paşa İstanbul'a kaymakam olarak atanmıştır[2660].

Osman Ağa: 17 N 1086/5 Aralık 1675 tarihinde bu sefer ocakta Mustafa Ağa'nın halefi olan[2661] Bostancıbaşı Osman Ağa'ya *"avâtıf-ı aliyye-i Şehinşâhîden rütbe-i vizâret ihsân"* edilmiş ve *"Âstâne-i sa'âdetde sadâret-i uzmâ kā'immakamı"* olarak atanmıştır[2662].

Yusuf Ağa: Ra 1089/Mayıs 1678'de, daha önce bostancıbaşılık yapmış olan Yusuf Paşa evvela *"Âstâne'de kā'immakām",* sonra *"havâss ile Kubbe-nişîn"* olmuş, bu tarihte asker ihracı için Rumeli vilâyetinde dolaşırken Vidin'de vefat etmiştir[2663].

[2653] Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı,* Ankara 1948, s. 182-183.
[2654] Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 287-288.
[2655] Yücel Özkaya, "Kaymakam", *DİA,* XXV, 84.
[2656] Silâhdar, *Tarih*, I, 220 ve 352. Bir başka kaynağa göre ise İbrahim Ağa, 19 Za. 1071/16 Temmuz 1661'deki yangında sergilediği takdire değer hareketleri sebebiyle taltifen bu göreve atanmıştır (*İsa-zâde Tarihi,* s. 65).
[2657] *Zübde-i Vekayiât*, s. 20. Bu atama esnasında İstanbul'da bulunan bir seyyah, atanma tarihinin 5 Nisan 1672 olduğunu söylerken (Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, I, 89); Silâhdar 1081/1670 (*Tarih,* II, 257) ve İsa-zâde R. 1084/Ağustos 1673'te olduğunu (*İsa-zâde Tarihi,* s. 121) söylemektedir.
[2658] Silâhdar, *Tarih*, II, 257; *İsâ-zâde Târihi,* s. 121.
[2659] Silâhdar, *Tarih*, I, 632; *İsâ-zâde Târihi,* s. 129.
[2660] *İsâ-zâde Târihi*, s. 129.
[2661] Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, I, 89.
[2662] *Zübde-i Vekayiât*, s. 69; Silâhdar, *Tarih,* I, 648; *İsâ-zâde Târihi,*s. 146. Silâhdar, bir başka yerdeyse bu atamanın 23 N. 1086/11 Aralık 1675'te gerçekleştiğini söylemektedir (*Tarih,* II, 257).

Hüseyin Ağa: L. 1104/Haziran 1693'te, Karaman eyaletininin beylerbeyi olan Vezir Halil Paşa, 10 yük akça ile Selânik muhafazasına tayin olununca, Selânik muhafazasında olan eski bostancıbaşı Vezir Hüseyin Paşa *"rikâb-ı hümâyûna da'vet"* edilerek *"Âsitâne'de sadaret-i uzmâ kā'imakāmlığı ile mültefet"* buyurulmuştur[2664]. Ancak, 1105/1693-94'te, İstanbul'da çıkan ve 4-5 gün süren büyük yangından sonra, *"Bostâncıbaşı Hüseyin Paşa İstanbul kā'im-i makāmı olalı İstanbul'da ihrâk eksik olmayup, dem-i tekayyüde haml olunmağla"*[2665] bu görevinden azledilerek Selânik muhafazasına gönderilmiş ve yerine Kalaylı Ahmed Paşa Âsitane kaymakamlığına atanmıştır.

Kaymakamlığın yanı sıra bazı bostancılar saderet kethüdalığına da atanmıştır. Bunlardan biri olan el-Hac Ahmed Ağa, L. 1182/Şubat 1762'de, Vezir kethüdası Ömer Efendi *"şîr-pençe marâzından, şîr-pençe-i ecele giriftâr"* olunca, yerine eski bostancıbaşı el-Hac Ahmed Ağa *"kethüdâ-yı âsâfî mansıb-ı celilesi ile şirîn-kâm"* oldu[2666]. Nisan 1769'da, Hotin muhafızı Çeteci yeğeni üç tuğlu Hüseyin Paşa şehit edilince, eski bostancıbaşı Halil Paşa Hotin'e muhafız tayin edilmiştir[2667].

11.3.6. Kaptan-ı Deryalık

Osmanlı İmparatorluğu'nda deniz kuvvetlerinin en büyük askerî ve mülkî amirine kaptan paşa (kapudan-ı derya) denirdi[2668]. Deniz ticareti güvenliğini sağlama, denizciliğe ait bütün tayinleri yapma, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd eyaletine ait tımar ve zeametleri tevcih etme, denizciliğe ait işler için hüküm verme ve tuğra çekme gibi görevleri bulunan kaptan paşa tersanedeyken kendisine ait divânhanede otururdu[2669]. Kaptanlık, başlangıçta Gelibolu sancak beyliğinde bulunanlara verilmekle beraber, Barbaros Hayreddin Paşa'dan itibaren beylerbeyi rütbesindekilere ve 16. asrın yarısıyla 17. asırda vezirlere verilmeye başlanmış ve bu usul üzere devam etmiştir[2670]. 1017/1608'den itibaren 885000 akça has verilmeye başlanan[2671] kaptan paşanın bundan başka eyaletinde iltizama verdiği 33 küçük adadan (17. asrın ikinci yarısında 70000 kuruş, sonraları 220000 kuruşa kadar çıkmıştır) ve sorumluluğundaki birimlere atadığı büyük küçük tüm memurlardan aldığı caize gibi gelirleri de vardı[2672].

[2663] *Zübde-i Vekayiât*, s. 91.
[2664] *Zübde-i Vekayiât*, s. 448; *Anonim Osmanlı Tarihi,* s. 48.
[2665] *Anonim Osmanlı Tarih*, s. 51.
[2666] *Mür'i't-Tevârih*, II.A, 114.
[2667] *Aynı eser,* s. 123.
[2668] İsmet Parmaksızoğlu, "Kaptan Paşa", *İA,* VI, 206.
[2669] İdris Bostan, "Kapudan Paşa", *DİA,* XXIV, 354-355.
[2670] Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı,* Ankara 1948, s. 414.
[2671] *Eyyubî Efendi Kanûnnamesi,* s. 51.
[2672] Pakalın, *Tarih Terimleri,* II, 185-186.

Teşrifattaki yeri önce Budin beylerbeyliğinden, sonraları Anadolu beylerbeyliğinden sonraya gelecek şekilde yükseltilen kaptan paşanın, Osmanlı İmparatorluğu'nun en kuvvetli döneminde sorumlu olduğu eyalet Doğu Akdeniz'deki İskenderun körfezinden Cezayir-i garba kadar bütün Akdeniz kıyılarını kuşatmaktaydı[2673].

Bostancıbaşıların bir kısmı doğrudan, bir kısmı ise bostancıbaşılıktan terfi ettiği görevden sonra kaptan paşa olmuştur:

Derviş Ağa: Bostancıbaşılıktan Reşen 1014/KA. 1605-O. 1606 tarihinden doğrudan *"kapudan-ı bahrî"* olarak atanmıştır[2674].

Cafer Ohri: Lezez 1041/MHT. 1632 tarihinde, doğrudan *"kapudan paşa"* tayin edilen diğer bir bostancıbaşı da Cafer Ohri' dir [2675]. Evliya Çelebi, Cafer Paşa'nın kaptanlığı döneminde düşmanların denizlerde gezemez olduğunu, zira *"Bostancıbaşılıkdan bir şedid kapudan oldu kim cemi kâfiristana velvele virdi"* demekte, Paşa'nın Z. 1043/Haziran 1634 tarihinde Akdeniz'de Kesendire ve Koloz kaleleri arasında 3 İngiliz kalyonuna rast geldiğini ve onlardan birisini zapt ettiğini, bu kalyonun *"200 pare yatırdama top"* çekecek kadar büyük olduğunu belirtmektedir[2676]. Yine onun devletin gelirlerini artırma konusundaki gayretlerini överken, onun devrinde Kaptan Paşa (Cezair) eyaletinin 9900 kılıç olduğunu, bunun 706'sının zeamet, diğerlerinin ise tımar olduğunu ve bunların 12067 *"cebelü"*si bulunduğunu, ama ondan sonra eyaletin 1618 kılıça indiğini belirtmektedir[2677].

Recep Ağa: 17 R 1030/11 Mart 1621'de vezaretle ocaktan çıkan Bostancıbaşı Recep Ağa[2678] ise bu görevinden sonra kaptan paşalığa atanmıştır[2679].

Voynuk Ahmed Paşa: Boşnak kökenlidir. Hasbahçe'de bostancı olarak hizmet ettikten sonra bostancıbaşı, 11 Ra. 1053/30 Mayıs 1643'te ise yeniçeri ağası, aynı yılın Şevval ayında Bosna valisi olmuş; ancak iki ay sonra bu görevinden azledilerek hapsedilmiştir. R. 1054/Haziran 1644'te Adana valiliğine atanmıştır. Bir yıl bu görevinde kaldıktan sonra Boğazhisar muhafızlığına, B. 1058/Temmuz 1648'deyse kaptan-ı deryalığa atanmıştır. Girit seferi esnasında Foça'da kahramanca mücadele eden Voynuk Ahmed Paşa, Suda'yı almak için yaptığı kuşatma esnasında kendisine isabet eden topla şehit olmuştur. Paşa, cesur, *"hod-bîn ve hod-rey"* birisiydi[2680].

[2673] Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 172, 173.
[2674] BOA, *MAD*, nr. 4665, s. 120; Naima, *Tarih,* I, 437; *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 428n.
[2675] BOA, *MAD*, nr. 16489, s. 97; *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 976.
[2676] *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 106. Bir başka kaynağa göre ise bu deniz muharebesi Kavala açıklarında meydana gelmiş, karşılaşılan gemiler zahire kalyonları ve sayıları ise 4-5 idi (*Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 976).
[2677] *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 79.
[2678] *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 703.
[2679] Naima, *Tarih*, II, 293.
[2680] Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî,* İstanbul 1308, I, 209.

Hacı Mehmed Paşa: Bu göreve terfi tayin ve süreci tespit edilemeyen Hacı Mehmed Paşa eski bir bostancıbaşı olup, *"kapudan paşalıktan"* 23 Z. 1224/29 Ocak 1810'da azledilmiş ve yerine Tayyar Paşa kethüdası Hâfız Ali Paşa atanmıştır[2681]. Yine, 27 Ş. 1219/1 Aralık 1804'te, donanmayla beraber İstanbul'a dönen Kaptan-ı Derya Kadir Paşa'nın azli üzerine bu göreve, adı belirtilmeyen bostancıbaşı atanmıştır[2682].

Bunlar dışında, sefere çıkan donanmaya serdar tayin edilen bostancıbaşılar da bulunmakta olup, başlıcaları şunlardı:

İsmail Ağa: Za. 1096/Ekim 1685 tarihinde, düşmanın Mora'ya saldırması ihtimaline karşı buraya gönderilen donanmaya serdar tayin edilen İsmail Paşa, eski bir bostancıbaşıydı[2683].

El-Hac Halil Ağa: 1771? yılında, düşmanın donanma için gemi tedarik etmesi *"sevâhil-i Bahr-i Siyaha sû-i kasdı münfehim"* olununca, bostancıbaşılıktan çıkmış olan Belgrad valisi el-Hac Halil Paşa Karadeniz donanmasına serasker tayin olunmuştur[2684].

11.3.7. Sancak Beyliği

Sancak beyi, beş on kazalık toprağı ve üzerindeki sipahileri idare eden yöneticiydi[2685]. En az 100000 akçalık haslara sahip olan sancak beylerine, 17. yüzyıldan itibaren paşa unvanı da verilmeye başlanmıştır. Bölgelerinin idarî bakımdan mutlak âmiri olan ve adlî işlere karışmayan sancak beyleri, savaş zamanlarında sorumlu oldukları sipahilerle birlikte tabi oldukları beylerbeylerin komutasında harbe giderlerdi. Tek tuğ sahibi olan sancak beyleri terfi etmeleri hâlinde beylerbeyi olurlardı[2686]. Sancak beylerinin hepsi önem bakımından aynı olmayıp, dirlikleri birbirinden farklı olup, derecelere ayrılmışlardı. Dirliği 400000 akçaya çıkan sancak beyi beylerbeyi olurdu[2687].

Bostancıbaşılıktan sancak beyliğine atananlar şunlardır:

Hasan Ağa: 26 Za. 1055/13 Ocak 1646 tarihinde Hersek livası Bostancıbaşı Hasan Ağa'ya verilmiştir[2688]. Kendisi buradan Evahir-i N 1057/20-29 Ekim1647 tarihinde Pojağa livasına hatt-ı hümâyunla yine sancak beyi olarak atanmıştır[2689].

[2681] Kemal Beydilli, *Bir İmamın Günlüğü*, s. 127.
[2682] Beydilli, *Bir İmamın Günlüğü*, s. 187.
[2683] *İsâ-zâde Târihi,* s. 195.
[2684] *Mür'i't-Tevârih*, II.B, 85.
[2685] Pakalın, *Tarih Terimleri,* III, 119.
[2686] Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 302.
[2687] Pakalın, *Tarih Terimleri,* III, 120-121.
[2688] BOA, A.RSK, nr. 1512, s. 27.
[2689] BOA, A.RSK, nr. 1512, s. 38.

Musa Ağa: 8 Ca. 1057/11 Haziran 1647 tarihinde Bostancıbaşı Musa Ağa'ya, *"nâm-ı diğer İçil"* olan Silifke livası verilmiştir[2690].

Bodur Arnavut Sinan: Lezez 1073/MHT. 1663 tarihinde bu sefer Bostancıbaşı Bodur Arnavut Sinan *"mîr-livâ-i Silifke"* olunca yerine bölük 10'daki Haseki Ağa Yusuf bostancıbaşı olmuştur[2691].

Yusuf Ağa: Recec 1077/EKA. 1666 tarihinde Bostancıbaşı Yusuf Ağa Silistre Eyâleti'ne mirimiran olarak atanmış ve yerine Kethüda Pir Konde Mustafa Ağa bostancıbaşı olarak tayin edilmiştir[2692].

Midillili Mustafa Ağa: Z. 1098/Ekim 1687 tarihinde ise, daha önce görevinden azlolunup hapse konulan eski bostancıbaşı Midillili Mustafa Ağa'ya Sis Sancağı verilerek Midilli muhafazasıyla görevlendirilmiştir[2693].

11.3.8. Beylerbeyilik

Eyaletlerin başında bulunan, mülkî ve askerî yetkilere sahip olan en büyük idarecilere beylerbeyi denirdi. Beylerbeylerin, eyaletlerinde devlet otoritesini hâkim kılma, idarelerindeki yerleri eşkiyadan koruma, oradaki kaleleri muhafaza etme, boş tımar ve zeametleri ehline tevcih etme, sefere memur olduğunda emri altındaki dirlik sahipleriyle istenen yere gitmek gibi görevleri vardı[2694]. Taşrada en üst düzey makam olan beylerbeyliğe atananların tasarruf ettikleri makamda *"bir akça ve bir habbe rüşvet ve câ'ize"* almamaları için *"idâre-i memâlikde kâr-dîde ve emekdâr, müstakim, dindâr kimesneler"* olmalarına özen gösterilirdi[2695].

Fatih kanunnamesine göre vezirlikten bir derece aşağı olan beylerbeyliğe mal defterdarları, beylik ile nişancı olanlar, beşyüz akçalık kadılar ve dörtyüz bin akça geliri olan sancak beyleri atanabilmekte olup, hasları 800000 ile 1200000 akça arasındaydı[2696]. Beylerbeylerden bir kısmı vezirlik rütbesine sahip olup, bu durum kendilerine çevrelerinde bulunan diğer beylerbeylere hükmetme yetkisi verirdi[2697]. Başlangıçta görev süreleri uzun olan beybeylerin memuriyet süreleri 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kısalmıştır. Ancak bu sürenin kısalmış olması olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan birisi, sık sık idareci

[2690] BOA, A.RSK, nr. 1512, s. 74.
[2691] BOA, MAD, nr. 6951, s. 122; Silâhdar, *Tarih*, I, 375.
[2692] BOA, MAD, nr. 7233, s. 382. Silâhdar'ın verdiği bilgiye göre bu atama 8 Z. 1076/11 Haziran 1666'da gerçekleşmiştir (*Tarih*, I, 410).
[2693] Silâhdar, *Tarih*, II, 291.
[2694] Pakalın, *Tarih Terimleri,* I, 220.
[2695] *Koçi Bey Risalesi,* s. 18.
[2696] *Kanunnâme-i Âl-i Osman,* s. 7, 20.
[2697] Pakalın, *Tarih Terimleri,* I, 219.

değişikliğinden dolayı taşradaki devlet otoritesinin zayıflaması, bir diğeri ise sefer esnasında sancak ve eyaletlerde toplanan askerlerin sayılarında düşüşün yaşanmasıydı. Zira daha önceleri *"cürm ü günâhı"* olmadığı sürece 20-30 sene görevlerinde kalan sancak ve eyalet beylerinin yaşanan istikrardan dolayı *"kuvvet ve kudretleri kemâlinde"* olabilmekte ve her birisi seferlere 700'er-1000'er *"müretteb ve mükemmel merd-i cengâver mahsûs cebelüler"*i götürebilmekteydi[2698].

Mısır, Budin, Şam, Bağdat gibi önemli eyaletlerin beylerbeyileri vezirlik pâyesiye atanır, kendilerine icraat ve teşrifatta bazı imtiyazlar tanınırdı[2699]. İlk dönemlerde bütün ordu işlerinden sorumlu bir tek beylerbeyi bulunmaktayken, zamanla sayıları artmış, ancak yetki ve nüfuzları o ölçüde azalmıştır[2700].

Beylerbeyi olan başlıca bostancıbaşılar şunlardır:

İskender Ağa: Kanunî Sultan Süleyman, kendisini babasının gazabı sonucu idamdan kurtaran Bostancıbaşı İskender Ağa'ya Mısır'ı ihsan etmiştir[2701].

Ali Bosna: Bostancı ocağında Ş. 980/Aralık 1572'de kethüdalık[2702], B. 984/Ekim 1576'da ise bostancıbaşılık görevinde bulunmuş olan Ali Bosna[2703] da beylerbeyliğe kadar yükselen bostancıbaşılardandır. Za.-Z. 996/KA. 1588'de, Gence'de kale yapımında 7 beylerbeyi ve kul taifesiyle müşterek çalışan Bostancı Ali Paşa, bu tarihte Trablusşam beylerbeyiyken, L. 1000/Temmuz 1592'de eski veziriazamlardan Ferhadoğlu Mehmed Paşa'nın Halep beylerbeyliğinden Maraş'a atanması üzerine kendisine Halep beylerbeyliği verilmiştir[2704]. Evahir-i N. 1001/21-30 Haziran 1593 tarihinde, Şam beylerbeyliğine atanmışsa da burada fazla kalmayıp, Kıbrıs beylerbeyliğine atanmış; onun yerine ise Kıbrıs beylerbeyisi Murad Paşa getirilmiştir[2705]. Evasıt-ı C. 1002/4-13 Mart 1594 tarihinde kendisine Karaman beylerbeyliği ferman olunmuş ve acil olarak sefere çıkması emredilmiştir[2706]. Evail-i B. 1002/23 Mart-1 Nisan 1594'te Çıldır beylerbeyi Mihaliçli Ahmed Paşa'ya Karaman eyaletinin verilmesi üzerine, Ali Paşa'ya da Çıldır eyaleti verilmiştir[2707]. Za. 1003/Temmuz 1595'te, Budin muhafazasında olan askerden, düşmanın Estergon üzerine geldiğine dair haberler alınması üzerine Budin muhafazasına görevlendirilenler arasında bulunan Bostancı

[2698] *Koçi Bey Risalesi,* s. 18.
[2699] Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", *DİA,* VI, 70, 72.
[2700] Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 42, 43.
[2701] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 200.
[2702] BOA, *MAD,* nr. 2345, s. 130.
[2703] BOA, *MAD*, nr. 16258, s. 69.
[2704] *Tarih-i Selânikî,* I, 207-208, 275.
[2705] *Aynı eser,* s. 319.
[2706] *Aynı eser,* s. 357.
[2707] *Aynı eser,* s. 361.

Ali Paşa, ancak görev yerine varmada ihmalkâr davranınca ikaz edilmiş, Evail-i M. 1004/6-15 Eylül 1595 tarihinde Estergon kalesinin düşman tarafından alınmasında ihmalkârlık ve gayretsizlikleri görülmesi sebebiyle, Anadolu beylerbeyisi Mehmed Paşa, Temeşvar beylerbeyisi Üveys Paşa oğlu Mehmed Paşa ile beraber kendisinin de siyaset olunması için çavuşlarla hatt-ı hümayun gönderilmiştir[2708].

Davud Ağa: Arnavud asıllı olan Davud Ağa'ya bostancıbaşılıktan sancak beyliğine terfi etmiş, daha sonra *"yarar u himmete sezâ-vâr"* olduğundan Temaşver beylerbeyliğine atanmıştır[2709].

Hasan Ağa: L. 1022/Kasım 1613 tarihinde Sultan I. Ahmed Edirne'ye varınca İstanbul'un muhafazasıyla görevlendirilmiş olan Bostancıbaşı Hasan Ağa evvela Safed sancağı beyi olarak atamıştır. Daha sonra etrafındaki Maanoğlu'nun tasarrufunda olan, ancak onun Frengistan'a firar etmesi üzerine boş kalan arazinin de dahil edilmesiyle burası kendisine beylerbeyilik payesiyle tahsis edilmiştir[2710]. C. 1023/Temmuz 1614'te ise, Hasan Paşa Van beylerbeyisi olarak atanmıştır[2711].

Halil Ağa: Bostancıbaşı Halil Ağa, Lezez 1040/MHT. 1631 mevacibi döneminde *"mirimirân-ı Mısır"* olarak atanınca yerine bahçe kethüdası bostancıbaşılığa getirilmiştir[2712]. Ra 1041/Ekim 1631'de de, kendisi *"mahrûse-i Mısr'a vâlî"* olurken *"vezâreti mukarrer"*di[2713].

Cafer Ağa: Bostancıbaşı Halil Ağa'nın Lezez 1040/MHT. 1631 mevacibi döneminde *"mirimirân-ı Mısır"* olması üzerine yerine bostancıbaşı olan bahçe kethüdası Cafer Ohri[2714], Lezez 1041/MHT. 1632'de *"kapudan paşa"* olarak terfi etmiştir[2715]. R 1043/Ekim 1633'te, *"Kapudan Vezîr"* olarak görülen Cafer Paşa[2716], L. 1043/Nisan 1634'te, Lehistan seferi için hazırlanan *"yüz aded şâhî darbuzenler"* ve *"otuz kıta kadırga ve furkateler"* ile Karadeniz'e sefere memur olmuş, taşıdığı bu sefer mühimmatını Tuna yoluyla Rusçuk iskelesine boşaltmıştır[2717]. Padişah, İstanbul'a döndükten sonra, S. 1044/Ağustos 1634 tarihinde Kaptan

---

[2708] *Târih-i Selânikî,* II, 496, 511.
[2709] Çerçi, *Künhü'l-Ahbâr'a Göre II. Selim, III. Murad, III. Mehmed Devirleri,* s. 291.
[2710] Dönemin kaynaklarda farklı geçse de bu atama 6 L. 1022/19 Kasım 1613'te gerçekleşmiştir (BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 77); *Nuhbe,* s. 703; *Zübdetü't-Tevârihi,* II, 301; Naima, *Tarih*, II, 112.
[2711] *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 623.
[2712] BOA, *MAD*, nr. 6996, s. 410. Bostancıbaşı Halil Ağa'nın Mısır'a tayini bir başka kaynağa göreyse R. 1041/Kasım 1631 tarihinde gerçekleşmiştir (*Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 967, 971n).
[2713] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 967.
[2714] BOA, *MAD*, nr. 6996, s. 410; *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 967, 971n.
[2715] BOA, *MAD*, nr. 16489, s. 97; *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 976.
[2716] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 985.
[2717] *Aynı eser,* s. 994.

Cafer Paşa'ya Budin eyaletini tevcih etmiştir[2718]. Z. 1044/Haziran 1635'te, *"Mîrâhûr-i evvel olan Nasuh Paşa-zadeye mîr-i mîrân-ı Budun sadaka"* olunmuş, aynı zamanda kendisine gazap olunan ve azledilen Budin beylerbeyi Cafer Paşa'nın katline de memur edilmiştir[2719].

Duçe Mehmed Ağa: Bosna beylerbeyi Salih Paşa, kanuna aykırı olarak yöre halkından tüfenkçi akçası toplaması ve çeşitli mezalimde bulunması üzerine azledilmiş yerine, IV. Murad döneminin önde gelen devlet adamlarından Bostancıbaşı Duçe Mehmed Ağa, Z. 1047/Mayıs 1638'de Bosna beylerbeyi olarak atanmıştır[2720].

Nakkaş Mustafa Ağa: Ca. 1050/Eylül 1640 tarihinde, Mısır eyaletinden Rüstem Paşa-zade Mehmed Paşa'nın azledilmesi üzerine, Bostancıbaşı Nakkaş Mustafa Ağa, bostancıbaşılık görevinden Mısır beylerbeyliğine terfi ettirilmiş ve görev yerine deniz yoluyla gitmiştir[2721].

Mehmed Ağa: M. 1063/Aralık 1652'de, Bostancıbaşı Sağır Mehmed Ağa Diyarbakır eyaletine tayin edilmiş, ancak S. 1064'te, bu görevinden azledilmiştir[2722].

Kara Mehmed Paşa: L. 1075/Mayıs 1665 tarihinde Avusturya'ya elçi gönderilen Rumeli eyaleti beylerbeyi Kara Mehmed Paşa, *"bostâncı ocağında neşv ü nemâ"* bulanlardandı[2723].

Osman Ağa: 10 R 1091/10 Mayıs 1680'de, azledilen Mısır valisi Abdurrahman Paşa'nın yerine bostancıbaşılıktan kaymakamlığa atanan, sonra sırasıyla Şam ve Anadolu valiliklerinde bulunan Osman Paşa, *"lâyık-ı inâyet-i cihân-bânî"* olunca Mısır-ı Kahire beylerbeyi olarak atanmıştır[2724].

Mahmud Ağa: 7 Ş. 1104/13 Nisan 1693'te, Sivas beylerbeyi Vezir Kalaylı Koz Ahmed Paşa, halka zulmetmesinden dolayı, hakkında artan şikâyetler üzerine bu görevinden alınıp Kıbrıs beylerbeyliğine atanmış, onun boşalttığı mansıba Bostancı Mahmud Paşa atanmıştır[2725].

[2718] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1004; *Fezleke,* II, 163. Naima'ya (*Tarih,* III, 222-223) göre bu tevcihat padişah Edirne'de iken gerçekleşmiştir..

[2719] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1020-1021.

[2720] Naima, *Tarih*, III, 301. Naima, bir başka yerde ise, Duçe'nin Baçka livasına mutasarrıf olduğunu söylemektedir (*Tarih,* IV, 224). Mevacip kayıtlarına göre ise Bostancıbaşı Mehmed Siroz Masar 1050/MHT. 1640 tarihinde *"mîr-i mîrân-ı Bosna"* olmuştur (BOA, *MAD*, nr. 5190, s. 64). Ancak 1051/1641 tarihli mevacip kayıtlarına göre de Lezez 1051/ OŞM. 1642'de (BOA, *MAD,* 6809, s. 482) Mehmed Siroz hâlâ bostancıbaşı görülmektedir.

[2721] Naima, *Tarih,* III, 433. Abdülkadir Efendi ise, bu tarihe yakın olan Evahir-i S. 1050/12-21 Haziran 1640'ta, adını belirtmediği bostancıbaşının Bosna beylerbeyi olarak atandığını söylemektedir (*Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1143).

[2722] BOA, A.RSK, nr. 1527, s. 21; Naima, *Tarih,* V, 257 ve 373.

[2723] *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* İstanbul 2003, VII, 53.

[2724] *Zübde-i Vekayiât*, s. 114; *İsâ-zâde Târihi,* 167.

[2725] Silâhdar, *Tarih*, II, 697.

Hüseyin Ağa: B. 1115/Kasım 1703'te, eski bostancıbaşılardan Hüseyin Paşa'ya Rumeli eyaleti verilmiştir[2726].

11.3.9. Vezirlik

Vezir, yasama, yürütme ve yargıya dair yetkileri kayıtsız şartsız elinde bulunduran, hükümdarın vekili sıfatıyla devletin bütün işlerini sevk ve idare eden en yüksek mevkiye sahip devlet memuruydu[2727]. Bulunduğu mevkide yararlı işler yapma, iktidar ve ehliyet sahibi olma ve zenginlikle şöhret bulma vezirlik atamalarında gözetilen hususlardı. Başlangıçta vezirlik beylerbeyilikte başarılı olup öne çıkanlara verilir ve bu makama atananlar kubbe altında toplanan Divân-ı hümâyuna katıldıkları için kendilerine kubbe-nişîn denilirdi[2728].

16. asrın ilk yarısına kadar yalnız devlet merkezinde bulunan ve sayıları sınırlı olan kubbe-nişîn vezirler dışında, taşrada eyaletlerin başında bulunan valiler beylerbeyi rütbesindeydiler. Onların vezir olmaları sancak beyliği rütbesiyle eyaletlerde uzun süre hizmette bulunup Rumeli beylerbeyi (Rumeli emirü'l-ümerâsı) olmalarına bağlıydı. Kanunî Sultan Süleyman zamanından itibaren Bağdat, Budin, Yemen, Tebriz gibi önemli eyaletlere vezir olarak valiler atanmaya başlanması üzerine vezirler, dahil vezirler (kubbe vezirleri) ve hariç vezirler (eyalet vezirleri) olmak üzere ikiye ayrılmıştır[2729].

Sayıları 1003/1594'te 13 (7'si dahil, 6'sı hariç), 1005/1596'da 16 (9'u dahil, 7'si hariç), 1008/1599'da 23 olan vezirliğe daha sonraları yeniçeri ağalığı, mirâhurluk, silâhtarlık, kapıcılar kethüdalığı gibi görevlerde bulunanların atanması sonucu sayıları artmıştır. 1050/1640 yılından itibaren beylerbeyilere vezaret verilmesiyle birlikte vezir sayısı artınca, eyaletlere vezirler tayin edilmiş, sancak idaresi de iki tuğlu paşa olan beylerbeylere verilmiştir[2730]. 18. yüzyıla kadar vezirlere 1500000 akçaya kadar varan haslar tahsis edilmiş (akçanın değeri düştükçe bu miktar artırılmıştır), bu yüzyıldan sonra ise bulundukları yerlerin imdâd-ı hazeriye ve imdâd-ı seferiye denilen gelirleri tahsis edilmiştir[2731].

Vezirliğe, çeşitli devlet kademelerinde hizmet edenlerden, görevlerinden yükselenler atanırdı. Bunlar arasında silâhtarlar, mirâhurlar, bostancıbaşılar gibi saraya mensup görevlilerle vezir kethüdası, defterdar, yeniçeri ağaları, kapıcıbaşılar ve *"Şam ve Musul*

[2726] *Anonim Osmanlı Tarihi,* s. 269.
[2727] T.H., "Vezir", *İA,* XIII, 309.
[2728] Pakalın, *Tarih Terimleri,* III, 590.
[2729] Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 186, 195.
[2730] Uzunçarşılı, *aynı eser*, s. 195, 196.
[2731] Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 358.

hânedânlarından Azm-zâde ve Abdülcelîlzâdeler" gibi *"taşra ekâbiri"*nden olan bazı kimseler de bulunurdu[2732].

Vezirliğe kadar yükselen bostancıbaşılar şunlardır:

İskender Ağa: Kanunî Sultan Süleyman zamanında vezaret makamına tasarruf eden İskender Paşa bostancıbaşı kökenlidir[2733]. İlk olarak bostancıbaşılıktan kapıcıbaşılığa terfi etti. 962/1555 yılında yeniçeri ağası ve sonra vezir oldu. Sonra sırasıyla 963/1556'da Mısır valisi, 966/1558-1559'da Budin valisi, 972 (1564-1565)'te azl ile Anadolu valisi oldu[2734]. L. 973/Mayıs 1566'da Kanunî'nin Zigetvar'a sefere çıkması üzerine *"kârdân ve şecaat-şiar bâ-tedbir"* vezir olan İskender Paşa İstanbul kaymakamlığına atanmış, Anadolu defterdarı Hasan Çelebi, şıkk-ı sani defterdarı Baliğ oğlu Ali Çelebi Efendi, hazine-i âmire kâtipleri ve cemaat-i ehl-i hiref ile birlikte *"mahmiyye-i İstanbul muhafazası"*ndan sorumlu olmuştu. İstanbul limanının güvenlik ve asayişi görevi de bostancıbaşı Davud Ağa'ya verilmişti[2735]. Kanunî'nin ölümü üzerine II. Selim'in tahta geçmesinde hizmetleri olan ve C. 974/Aralık 1566'da hâlâ bu görevi yürüten İskender Paşa[2736], S. 987/Nisan 1579'da Kıbrıs seferine katılmış ve Magosa'nın fethine memur olmuştu. Fetihten iki gün sonra göğüs hastalığından vefat etmiş ve Kanlıca'daki camiine defnedilmiştir[2737].

Bebr Mehmed Ağa: 17. yüzyılda vezirliğe yükselen bostancıbaşılardan birisi de Bosna asıllı bostancıbaşılardan biri olan Bebr Mehmed Ağa'dır. Ra 1025/Nisan 1616 tarihinde Hüseyin Ağa'nın yeniçeri ağası olarak atanması üzerine yerine Recep Ağa bostancıbaşı, Bebr Mehmed Ağa ise ocak kethüdası olmuştu[2738]. Recep Ağa 17 R 1030/11 Mart 1621'de vezaretle ocaktan çıkınca yerine Bebr Mehmed Ağa bostancıbaşı olmuştur[2739].

Hotin Seferi esnasında bostancıbaşılıkta bulunan Bebr Mehmed Ağa, daha sonra Mısır Beylerbeyliğine terfi etmiştir[2740]. 15 C. 1030/7 Mayıs 1621'de Bebr Mehmed Paşa vezaretle Âsitane muhafazasına memur olmuştur[2741]. 23 R 1031/7 Mart 1622'de kendisine *"vezâret ile*

[2732] Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vuku'ât,* İstanbul 1327, III, 84.

[2733] *Kitâbü't-Târîh-i Künhü'l-Ahbâr*, I/II, 1201. Her ne kadar yeniçeri ağası olduğu söyleniliyorsa da, kendisi o tarihte *"ağayân-ı yeniçeriyân-ı dergâh-ı âlî"* listesinde yer almamaktadır (*Osmanlı Kanunnameleri,* IX, 378).

[2734] Mehmed Raif, *Mir'ât-i İstanbul,* haz. Hatice Aynur, Günay Kut, İstanbul 1996*,* I, 297; *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 69.

[2735] *Târih-i Selanikî,* I, 15.

[2736] *Târih-i Selanikî,* I, 41, 43, 54, 55; *Nuhbe*, s. 272.

[2737] Târih-i Selanikî, I, 78; *Nuhbe,* s. 346; Mehmed Raif, *Mir'ât-i İstanbul*, I, 297.

[2738] *Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 648; Naima, *Tarih,* II, 293. Mehmed Ağa'nın 1025/1616 tarihinde bostancı ocağının kethüdası olduğuna dair bk. BOA, *MAD*, nr. 6488, s. 8.

[2739] *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 703. Bu kişi, maaş defterlerinde Mehmed Yenipazar olarak geçmektedir (BOA, *MAD*, nr. 6987, s. 470 ve 474, Reşen 1029/HTA. 1620). Yine, Bebr Mehmed Ağa'nın Sultan Osman'ın katli esnasında bostancıbaşı olduğuna dair bk. *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 947n.

[2740] *Defter-i Ahbâr,* s. 81.

[2741] BOA, *MAD*, nr. 6987, s. 474; *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 714n.

Mısır Eyaleti sadaka" olunmuştur[2742]. II. Osman'nın tahttan indirilmesi üzerine sadece 75 gün kalabildiği bu görevinden N 1031/Temmuz 1622'de azledilmesi üzerine İstanbul'a gelmiştir. Vezirlik arzusunda olduğu ve Veziriazam Merre Hüseyin Paşa'nın makamında gözü olduğu iddia edilince, saklanmak zorunda kaldı[2743]. 1023/1623'te bu sefer Şam Eyaleti'ne beylerbeyi olarak atanmış, ancak, bir komplo sonrası bu yeni görevine henüz başlamadan idam edilmiştir[2744].

Mustafa Ağa: Lezez 1046/MNM 1637 mevacip döneminde bostancı ocağının kethüdası olan Mustafa İlbasan[2745], Reşen 1048/KA. 1638-O. 1639 mevacibi döneminde bostancıbaşılık makamında görülmektedir[2746]. B. 1049/Kasım 1639'da, Bostancıbaşı Mustafa Ağa'ya vezaret tevcih edilmiş, kendisine eski veziriazam Bayram Paşa'nın eşi olan sultan nikâhlanmış ve sarayları tahsis edilmiştir[2747]. Ca. 1050/Ekim 1640 tarihindeyse kendisi Mısır'a beylerbeyi olarak atanmıştır[2748].

Boşnak Uzun İbrahim Ağa: Za. 1070/Temmuz 1660'ta, yangında kaçan ahaliyi Hasbahçe'ye alan bostancıbaşı Uzun İbrahim, bu davranışından dolayı vezaretle kaymakam olarak ödüllendirilmiştir[2749]. 1 M. 1074/5 Ağustos 1663 tarihinde, İstanbul kaymakamı Vezir Boşnak İsmail Paşa Özi muhafazasıyla görevlendirilince, yerine kubbe vezirlerinden eski bostancıbaşı Vezir Uzun İbrahim Paşa tayin edilmiştir[2750].

Yusuf Ağa: 17. yüzyılda vezirliğe kadar yükselen bostancıbaşılardan birisi de Yusuf Ağa'dır. Lezez 1073/MHT. 1663'te Bostancıbaşı Bodur Arnavut Sinan'ın Silifke'ye sancakbeyi olarak atanması üzerine[2751] bostancıbaşılığa getirilen Haseki Yusuf Ağa[2752], Recec 1077/EKA. 1666'da Silistre Eyâleti'ne mirimiran olarak atanmıştır[2753]. Daha sonra kaymakamlığa çıkmış, oradan da havâs ile kubbe-nişîn veziri olmuştur. Daha sonra, Bosna'ya asker yazıp sevk etmek için görevlendirilmiş ve bu görevi münasebetiyle Rumeli'yi gezmiş ve

---

[2742] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 760
[2743] *Aynı eser,* II, 781, 791.
[2744] Naima, *Tarih*, II, 293.
[2745] BOA, *MAD*, nr. 20054, s. 19.
[2746] BOA, *MAD*, nr. 16524, s. 1. Naima, *Tarih*, III, s. 433.
[2747] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1128.
[2748] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1144, 1146; *Fezleke,* II, 222.
[2749] *İsâ-zâde Târihi,* s. 65. Ancak bu tarih Za. 1071/Temmuz 1661 olmalıdır: Zira mevacip kayıtlarına göre, Lezez 1071/HTA. 1661 tarihinde Bostancıbaşı İbrahim Banyaluka vezir olarak terfi etmiş, yerine bahçe kethüdası Şaban Belgrad bostancıbaşı yapılmıştır (BOA, *MAD,* nr. 4692, s. 368). Yine Silahdar'ın da verdiği bilgiler mevacip kayıtlarındakine yakındır. O, İbrahim Ağa'nın M. 1072/Eylül 1661'de vezaretle İstanbul kaymakamlığına atandığını nakletmektedir (*Tarih*, I, 220)
[2750] Silâhdar, *Tarih*, I, 352.
[2751] Silâhdar, *Tarih*, I, 375.
[2752] BOA, *MAD*, nr. 6951, s. 122.
[2753] BOA, *MAD*, nr. 7233, s. 382. Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa'nın verdiği bilgiye göre bu atama 8 Z. 1076/11 Haziran 1666 tarihinde gerçekleşmiştir (*Tarih*, I, 410).

1089/1678'de, Vidin kasabasında ölmüştür. Kendisi *"halîm ü selîm, mü'eddeb ü vakur, zulm ü adavetden müctenib, kendi hâlinde bir âdem idi."*[2754]

Mustafa Ağa: 7 Z. 1082/5 Nisan 1672 tarihinde[2755], *"rütbe-yi vâlâ-yı vizâret ihsân ve Âsitane-i Sa'âdetde sadaret-i uzmâ ve vekâlet-i kübrâ kā'im-i makāmlığı"*na atanan[2756] Mustafa Ağa, vezir ve paşa olarak İstanbul kaymakamlığı görevini ifa ederken 25 Ş. 1084/5 Aralık 1673 tarihinde vefat etmiştir[2757].

Mustafa Ağa: R 1092/Mayıs 1681'de, Silistre beylerbeyi olan Bostancıbaşı Mustafa Paşa'ya *"müstahak-ı inâyet ve sezâ-ver-i atıfet"* olmasından dolayı[2758] vezaret ihsan olunmuş, *"Moskov elçisi gelince Babadağı'nda serdâr makāmında kaim olmak üzere"* gönderilmiştir[2759]. 23 Z. 1094/13 Aralık 1683'te, *"Silistre Paşası Bostancı Mustafa Paşa, Ciğerdelen altında esir olduğu şâyi"* olunca yeri Köprülüzade Mustafa Paşa'ya *"Niğbolu ilhakıyla"* verilmiştir[2760].

Hüseyin Ağa: Lezez 1087/A. 1676-OŞ. 1677 döneminde Hasbahçe müteferrikalarına dahil edilen Bostancıbaşı Salih İdris'in yerine, haseki ağalıktan atanan Mustafa Hüseyin[2761], Lezez 1091/KA. 1680-O. 1681'den önceki bir tarihte bu görevinden terfi etmiştir[2762]. L. 1101/Temmuz 1690 tarihinde, geri alınan Belgrad'ın muhafazasıyla görevlendirilen yeniçeri, Mısır askeri ve yerli kulların başında vezaret rütbesiyle bulunmaktaydı[2763]. 1103/1691-1692 tarihinde, Belgrad'da serasker olan Koca Halil Paşa Belgrad ve Temeşvar için gereken tedbirleri almış ve bunun için *"bostâncıbaşılıktan vizârete nail olan"* Hüseyin Paşa'yı Temeşvar kalesine muhafız olarak atamıştır[2764]. 1106/1694-1695 tarihinde de, bu görevde bulunduğu anlaşılan Vezir Hüseyin Paşa[2765], bir müddet daha bazı şehirlerin muhafazası hizmetinde bulunduktan sonra 1106 senesinde emekliliğe ayrılmıştı. 25 N 1108/17 Nisan 1697'de, tekrar vezirlikle Özü muhafızlığına atanmış ve kendisine harcırah olarak 5000 kuruş verilmiştir[2766].

Osman Ağa: Boşnak asıllı olup, Hersek sancağındaki Serenitse'ye bağlı Kazanse adlı köyde doğdu. Sultan İbrahim zamanında bostancı ocağına alınmış, sonra Fazıl Ahmed

[2754] *İsâ-zâde Târihi,* s. 163.
[2755] Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, I, 89.
[2756] BOA, *MAD*, nr. 6131, s. 464; *Zübde-i Vekayiât,* s. 20.
[2757] Silâhdar, *Tarih*, I, 632.
[2758] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 1875.
[2759] *Zübde-i Vekayiât*, s. 121; *İsâ-zâde Târihi*, s. 170.
[2760] *İsâ-zâde Târihi,* s. 181.
[2761] BOA, *MAD*, nr. 16727, s. 1.
[2762] BOA, *MAD*, nr. 16733, s. 1 ve 12.
[2763] *Anonim Osmanlı Tarihi,* s. 17.
[2764] *Zübde-i Vekayiât*, s. 409.
[2765] *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 114.
[2766] *Zübde-i Vekayiât*, s. 614.

Paşa'ya odabaşı olmuş, oradan yükselip bostancı kethüdası ve nihayet 1081/1670'te bostancıbaşı olmuştur. 23 N 1086/11 Aralık 1675 tarihinde vezaret haslarıyla Kadirullah İbrahim Paşa yerine İstanbul kaymakamı olarak atandı[2767]. 1087/1676 yılında IV. Mehmed Edirne'den İstanbul'a geldikten sonra kendisine, Vezir Sarı Hüseyin Paşa'dan boşalan Şam eyaleti verilmiş ve paşa oradaki eşkiyayı temizlemiştir.

1091/1680 yılında Anadolu beylerbeyliğine atanarak Özi muhafızı Vezir Kara Mehmed Paşa'nın yanına memur olarak verildi. Daha sonra 900 kese rüşvet vererek Abdurrahman Paşa'nın elindeki Mısır beylerbeyliğini aldı. Ancak 1094/1683 yılında bu görevinden azledilip, Şam eyaleti verilerek Engürüs seferiyle görevlendirildi. Bu sefer esnasında Belgrad'a vardığında kendisine Bosna eyaleti verildi. 1095/1684'te Budin muhasarasında serdar Bekrî Mustafa Paşa ile birlikte kusurlu bulunarak idam edilmek istenmesine rağmen, Veziriazam Kara İbrahim Paşa'nın ricasıyla kurtulmuş ve kendisine Pojuğa sancağı verilmiştir. 1097/1686'da Eğre/Eğri? (اكره) eyaletine atanan Paşa, düşman tarafından pusuya düşürülmüş, ancak teslim olmayıp savaşarak şehit düşmüştür. Altmışını geçmiş olan olan Paşa, halim, selim, âdil ve cömert biriydi. Osman Paşa'nın yaptığı hayrat arasında İstanbul Bahçekapısı'ndaki evine bitişik çeşme, doğduğu köydeki cami, mektep, medrese, Anadolu ve Rumeli'de bazı binalar bulunmaktadır. Ancak, *"1095 senesinde 35 bayrak Hırvat gelüp hayrâtıyla köyün ihrâk"* etmiştir[2768].

11.3.10. Sadrazamlık

Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet yöneticilerinin en yüksek rütbelisi olup, divandaki baş veya birinci vezir için kullanılan bir unvandı[2769]. Sadrazam, padişahın mutlak vekili olup, yazısı ve sözü padişahın fermanı anlamına gelirdi[2770]. Divân-ı hümâyuna başkanlık etme, idarî, askerî, ilmî gibi makamlara dair (Vezir, kadıasker, şeyhülislâm gibi görevliler hariç olup bunlar için padişahın izni gerekirdi) bütün tayin, terfi, azil ve katillere bakma, 5999 akçaya kadar olan tımarları tevcih etme gibi görevleri vardı[2771]. Padişahların katılmadığı seferlere serdar-ı ekrem, yani baş kumandan sıfatıyla katılırlardı[2772].

[2767] Silâhdar, *Tarih*, II, 257-258; *Zübde-i Vekayiât,* s. 69.
[2768] Silâhdar, *Tarih*, II, 257-258.
[2769] J. Deny, "Sadrâzam", *İA,* X, 46.
[2770] Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı,* s. 112.
[2771] Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* 289.
[2772] Pakalın, *Tarih Terimleri,* III, 68.

Büyük malî imkânlara sahip olan sadrazamların başlıca gelir kaynakları kendilerine tahsis edilen 1200000 akçalık haslar, ganimetten ayrılan pay, hükümdar tarafından bağışlanan mülkler, sunulan hediyeler (para, eşya, at, esir vb.) bulunmaktaydı[2773].

Bostancıbaşılıktan sadrazamlığa yükselen bostancıbaşılar şunlardı:

Derviş Ağa: 17. yüzyılın ilk bostancıbaşısı olan Behram Ağa, Masar 1013/HTA. 1604 tarihinde terfi ederek *"ser-bevvâbân-ı dergâh-ı âlî"* olması üzerine yerine ocak kethüdası Derviş Ağa bostancıbaşı olmuştur[2774]. Bu görevindeyken B. 1014/Kasım 1605'te İstanbul muhafazasına tayin oldu. Ancak aynı ay içinde *"ba'zı umûrda keşf-i sırr-ı mestûr itdiği içün muhâfazadan men' olunmuş"* ve yerine vüzeradan Mustafa Paşa İstanbul muhafazasına gönderilmiştir[2775]. Ciğalzade'nin şark seferinde başarısız olması sebebiyle vezaret ve kaptanlıktan azledilince[2776], yerine Reşen 1014/KA. 1605-O. 1606'da Bostancıbaşı Derviş Ağa "*kapudan-ı bahrî*" olarak atanmıştır[2777]. Bu görevde ancak beş ay kalan ve Sultan I. Ahmed'in *"makbûlı ve manzûrı"*[2778] olan paşa, *"vezâret zamîmesiyle"* İstanbul muhafazasına tayin edilmiştir[2779]. Gerçekte *"gāyetle mağrûr ve nâ-âsûde, bilâ-müşâvere bildüğiyle amel edici bir garîb had-âzâ âdem"*[2780] ve *"mağrûr ve mütehevvir ve seffâk ve gāyetde bî-bâk ve tammâ' ve mağşîşü'l-idrâk ve mehîn-i şer'-i şerîf kimesne"*[2781] olup, göz diktiği sadaret kethüdalığını elde etmek için entrikalara başvurmuştur. Bu konuda kendisine engel gördüğü kişileri etkisiz ve yetkisiz bırakmak için elinden geleni yapmıştır. Bu emellerini gerçekleştirme konusunda engel gördüğü kişilerden birisi de veziriazam Mehmed Paşa idi. Devletin batı cephesindeki perişan ve mağlup durumunu, gösterdiği başarılarla düzelten Lala Mehmed Paşa İstanbul'a dönmüş; sonra, doğu ve batı cephelerine birer serdar tayin edilip, kendisinin İstanbul'da başkumandan kalarak, her iki cephedeki işleri yürütme yolundaki talebi kabul edilmişti. Ancak, sadaret kaymakamlığına geçmek isteyen Derviş Paşa, Anadolu ve İran vilayetlerini bahane edip, *"Veziriazâm olmadıkça bu iş bitmez."* diyerek fevkalede itimadını kazandığı padişahı bu konuda ikna etmeyi başarmıştır. Mehmed Paşa'nın tüm ısrarlarına rağmen, hiç olmazsa garp serdarlığına tayin edilmesi isteği de kabul edilmemiş ve kendisi doğu cephesi serdarlığına atanmış, batı cephesi serdarlığı ise Kuyucu Murad

[2773] T.H., "Vezirlik", *İA,* XIII, 314.
[2774] BOA, *MAD*, nr. 16332, s. 91.
[2775] *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 871; Naima, *Tarih,* I, 434, 436.
[2776] *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 761n, 816, 836.
[2777] BOA, *MAD,* nr. 4665, s. 120. Derviş Ağa tam olarak 9 N. 1014/18 Ocak 1606'da vezaretle kaptan olmuştur (*Nuhbe,* s. 647; Naima, *Tarih,* I, 437; *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 428n).
[2778] *Nuhbe (Tevârih-i Âl-i Osmân),* s. 37.
[2779] *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 867-868.
[2780] *Nuhbe (Tevârih-i Âl-i Osmân),* s. 37.
[2781] *Nuhbe,* s. 652.

Paşa'ya verilmiştir. Sefer için Üsküdar'a otağ kurulmuş, Mehmed Paşa Üsküdar'a geçmiş, ancak burada bu gelişmeden duyduğu üzüntüden dolayı kendisine nüzul inmişti. Derviş Paşa, Mehmed Paşa'nın *"temâruz ettiğini"* ileri sürerek derhal sefere çıkması için sert bir hatt-ı hümayunun gönderilmesini sağlamıştı. Ancak, paşanın gerçekten hasta olduğunun anlaşılması üzerine Derviş Paşa onun doktorunu elde etmiş ve ilacına zehir koydurtarak ölümüne sebep olmuştur. Böylece Derviş Paşa, sadaret kaymakamlığına gerek kalmadan kestirmeden sadrazam olmuştu[2782].

Derviş Paşa'nın entrikaları ile zehirlenerek öldürülen Mehmed Paşa, vasiyetinde *"nukūdunın"* sefer için harcanmasını, muhallefatının ise yetimlerine bırakılmasını istemiş ve bu yönde ferman çıkmıştı. Ancak gaddarlıkta sınır tanımayan Derviş Paşa, sefer için para lâzımdır deyip, paşanın Belgrad'daki 150000 altın, 100 yük kadar kuruş eşyasına el koymuş, yetimlerine *"ekall-ı kalîl şey"* vermiştir[2783]. 14 S. 1015/21 Haziran 1606'da, sadrazamlık mührü kendisine verildikten sonra[2784], kaptan paşalık da yine kendisinin arz ettiği ve daha önce üç defa Kıbrıs beylerbeyi olan Cafer Ağa'ya verilmiştir.

Vazifesine çok sert başlayan Derviş Paşa, *"Ehl-i dîvân beni sâ'ir vezîre kıyâs itmesinler. Kim ki fukarânın bugünki işini erteye koya başını keserim"* diyerek çavuşbaşıya tenbih etmişti. Kâtipler bu sözü işitince *"bu fâl-ı bed kendüye hasb-i hâl olacakdır"* demişlerdi. Zira onlara göre *"Evvel emirden ne söz sudûr ider ise âkıbet ol ma'nâ zuhûr ideceği mücerrebdi"*. Zalim, haris ve tamahkâr olan Derviş Paşa'nın idamına bu kötü huyları sebep olmuştur. 5 ay 18 gün süren ve entrikalarla elde ettiği bu makamdan ve dünyadan yine bir entrika ile ayrılmıştır: Demirkapı civarında vekilharcı olan bir Yahudi vasıtasıyla muhteşem bir konak yaptıran Derviş Paşa, kendisine masraf bildirildiğinde hiddetlenmiş, onun bu hiddetinden korkan Yahudi, kendisinden para istemediğini, sadace masraftan haberdar olması için bu defteri tuttuğunu, yaptığı tüm masrafları hediye ettiğini belirtmiştir. Ancak kendisinden intikam almak için plânlar kurmaya başlamış ve yaptığı konağın altından saraya doğru bir tünel açtırdıktan sonra, sadrazamın can düşmanı olan kapıcılar ağasına giderek, paşanın padişaha bir suikast düzenlemek için yaptırdığını söylediği tüneli göstermiştir. Olay padişaha aksettirildiğinde, saraya çağrılmış ve orada idam edilmiştir[2785]. İdamında rol oynayan faktörlerden birisi de, Anadolu'ya Deli Ferhad Paşa'nın (ki kendisi eski

[2782] *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 840-843; *Nuhbe*, s. 649-650; Naima, *Tarih,* I, 441-445; Danişmend, *İOTK,* III, 244-245.
[2783] Naima, *Tarih,* I, 444-445.
[2784] *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 844-845.
[2785] *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 853-854; *Nuhbe,* s. 652; Naima, *Tarih,* I, 445-454; Danişmend, *İOTK,* III, 255-256.

bir bostancıbaşıdır) komutasında gönderilen ordunun serdarın liyakatsizliğinden dolayı dağılmış ve iş görememiş olmasıydı[2786].

Receb Ağa (Topal Receb Paşa): Boşnak olan Recep Ağa, Bostancıbaşı Hüseyin Ağa'nın Ra 1025/Nisan 1616 yılında yeniçeri ağası olarak atanması üzerine, onun yerine bostancıbaşı olmuştu[2787]. 16 R 1030/10 Mart 1621'de *"harem-i muhterem emekdârı olup müstehakk-ı in'âm"* olduğundan[2788], kendisine has tayin olunarak, vezaretle ocaktan çıkmıştır[2789]. Kendisi, C. 1030/Mayıs 1621-Evahır-i L. 1030/8-17 Eylül 1621 tarihlerinde *"Vezîr-i sâdis"*[2790] olarak görülmektedir. Evasıt-ı Za. 1030/27 Eylül-6 Ekim 1621'de Hotin seferinde görev almış, *"kendi tevabi'i ile ilerüde me'mûr olup",* emir üzerine aldığı sıkı tedbirlerle *"bir ferd ordudan yaban"*a gitme imkânı bulamamıştı[2791]. Evail-i M. 1031/16-25 Kasım 1621'de, I. Ahmed'in dul kızı olan eski veziriazamlardan Mehmed Paşa'nın eşiyle nikâhlanınca, Atmeydanı'ndaki *"ol azîmü'ş-şân sarâyda ârâm ve karâr"* kılmıştı[2792]. Ş. 1031/Haziran 1622'de, *vezîr-i hamis"* olarak görülen[2793] Receb Paşa, bu tarihte Karadeniz tarafına gönderilen donanmaya serdar tayin edilmiş, *"deryâda Kazak kâfirlerinden onbeş pâre şayka alup bir hayli yüz aklığı beyâza getürmüşidi"*[2794].

L. 1032/ Ağustos 1623'de, 30 kadırga ve baştarda, beylerin emrindeki kadırgalar ve çok sayıdaki neferle Akdeniz seferine giden donanmanın başında *"vezîr kapudan"* olarak yer alan Recep Paşa, Akdeniz'de 3 parça İngiliz kalyonunu zapt etmiş ve Modon, Koron, Navarin, İnebahtı sahillerini kontrol altına almıştı[2795]. Daha sonra bir başka deniz seferinde Karadeniz'de 300 parça Kazak şaykasını zapt etmiş[2796], Karadeniz'de, hiçbir tarihte bu çapta yaşanmadığı öne sürülen bu sefer sonrası İstanbul'a *"muzafferen ve mansûren"* dönen paşaya padişah *"Sana bu yakınlarda bir dâhi hidmet teklîfi revâ değildir, birkaç eyyâm istirâhat eyle"* demiş ve kendisine tayin edilen haslar ile *"vezîr-i dergâh-ı sa'âdet-destgâh"* olmuştur[2797]. 14 Za. 1032/9 Eylül 1623'te Sultan IV. Murad'ın tahta geçmesi esnasında, *"vezîr",* M. 1033/Kasım 1623'te, *"kapudan vezîr",* B. 1033/Mayıs 1624'te *"vezîr-i Sânî"*[2798]

[2786] Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vuku'ât,* II, 25.
[2787] *Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 648-649.
[2788] BOA, KK.RSK, nr. 257, s. 29.
[2789] *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 703,
[2790] *Aynı eser,* s. 705, 708, 740.
[2791] *Aynı eser,* s. 750.
[2792] *Nuhbe (Tevârih-i Âl-i Osmân),* s. 57.
[2793] *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 757, 765.
[2794] *Nuhbe (Tevârih-i Âl-i Osmân),* s. 57. Mehmet Özdemir, *I. Mustafa ve Dönemi,* s. 86.
[2795] *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, 782.
[2796] *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 97.
[2797] Mehmed b. Mehmed, *"Râvî-i sahîhü'l-kavl nakli üzere"* bu seferde on bin Kazak'ın, ya öldürülüp veya esir edildiğini söylemektedir (*Nuhbe (Târih-i Âl-i Osmân),* s. 58).
[2798] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 784, 789, 794.

olarak görülen Recep Paşa Z. 1033/Eylül 1624'te isyan eden Kırım Hanı Mehmed Giray üzerine yapılan sefere büyük bir donanmayla katılmıştır[2799]. Halil Paşa mühür ile Abaza üzerine gönderilen orduya serdar olunca[2800], R 1034/Ocak 1625'te *"kāim-makām olup, sadrda karar"* eden Kaptan Recep Paşa R 1036/Ocak 1627'de de bu görevde bulunmuş ve L. 1036/Haziran 1627'de başlayacak olan sefer-i hümâyun hazırlıklarına nezaret etmiş; donanma ile ilgili tüm levazımatın tedariki kendisine havale edilmişti[2801]. R 1037/Aralık 1627'de, sefer mühimmatı için hazırlanan defter padişah ve diğer devlet görevlilerinin yanı sıra, Kaymakam Vezir Recep Paşa'ya da verilmiş, kendisi bu sefer için tedarikte bulunmuş ve 100 yük akça ile yeniçeri kâtibini sefere memur etmişti[2802]. Recep Paşa, R 1038/Aralık 1628'de Erzurum'un Abaza'dan kurtarıldığı haberinin İstanbul'a ulaşması üzerine, padişaha müjdeli haberi verdiğinde; Za. 1038/Temmuz l629'da, Hemedan ve Bağdat'a yapılacak sefer için hazırlıklarda bulunduğunda; C. 1040/Ocak 1631'de, Doğu seferindeki ordu için sefer mühimmatı tedarik ettiğinde ve R 1041/Kasım 1631 tarihlerinde yine bu görevinde bulunmaktaydı[2803].

Hüsrev Paşa'nın serdarlığı esnasında da kaymakam olan Recep Paşa, katline sebep olduğu Veziriazam Hafız Ahmed Paşa'nın yerine 19 B. 1041/10 Şubat 1632'de sadrazam olmuştur[2804]. Bu görevi esnasında padişahın musahibi Musa Çelebi, yeniçeri ağası Hasan Halife ve Defterdar Boşnak Mustafa Efendi gibi şahısların idamında rol oynamıştır. Ancak, hıyaneti ve zorbalarla işbirliği yaptığı ortaya çıkınca 28 L. 1041/18 Mayıs 1632'de bostancılara boğdurularak idam edilmiştir[2805].

Ohrili Hüseyin Ağa: Hasbahçe'de bostancı olarak başladığı devlet hizmetinde, zamanla yükselerek darüssaade ağalarının hizmetini gören bostancı makamı olan kozbekçiliğe yükselmişti. Uzun süre *"ol hidmetde olmağla havâsdan olup ve hidmeti dahi meşkûr olmağla manzûr ve makbûl"* olmuş[2806], 23 L. 1023/26 Kasım 1614 tarihinde Hasan Ağa'nın Safed sancağına atanması üzerine[2807] ocak kanununa aykırı olduğu hâlde kozbeçiliğinden

[2799] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 802-803.
[2800] *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 97.
[2801] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 806, 825, 827, 835.
[2802] *Aynı eser,* s. 851, 852, 854.
[2803] *Aynı eser,* s. 875, 882, 889, 902, 962, 967, 969.
[2804] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 971-972; *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 97; Danişmend, *İOTK,* III, 352.
[2805] *Nuhbe (Târih-i Âl-i Osmân),* s. 58; Naima, Tarih, III, 110-111; Kâtip Çelebi, *Fezleke*, II, 142-143; *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 971-972; *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 97 (Evliya Çelebi, Recep Paşa'nın idam edildiği gün kendisinin orada hazır bulunduğunu belirtmektedir); Danişmend, *İOTK,* III, 352.
[2806] Hüseyin Ağa'nın bu görevi esnasında, I. Ahmed'in Ra. 1022/Mayıs 1613'te, Çanakkale ve Ege kıyılarına yaptığı gezide haseki ağa olarak kendisine hizmet ettiğine dair bk. *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 615.
[2807] *Zübdetü't-Tevârihi,* II, 301.

bostancıbaşılığa atanan ilk haseki olmuştur[2808]. Bostancıbaşılığı esnasında 10 N 1024/3 Ekim 1615'te Veziriazam Nasuh Paşa'nın idamını infaz eden Hüseyin Ağa[2809], Ra 1025/Nisan 1616 tarihinde ise yeniçeri ağalığına terfi etmiştir[2810]. 1028/1619 yılına kadar bu görevinde kalan Hüseyin Ağa, bu zaman zarfında 1025/1616'da yeniçeri ağası olur olmaz doğu seferindeki yeniçerilerin başına geçmek için Erzurum'a varıp burada kışlamış, B. 1026/Temmuz 1617 tarihinde kızılbaşları pusuya düşürmüş, oradan yeniçerilerle beraber Diyarbakır'a geçmiş, Diyarbakır'da beylerbeyiyle beraber veziriazamı karşılamış, burada sadrazamın inamına nail olmuş, 1027/1618'de Erdebil seferinin istişaresinde bulunmuş ve 1028/1619'da Rumeli eyaletinin kendisine *"sadaka olunması"* üzerine yerine Mirâhurbaşı İbrahim Ağa atanmıştır[2811]. Bu atama üzerine Sofya'ya hareket etmiş, daha sonra Rumeli askeri ile isyan eden Arnavutların üzerine sefere çıkmıştır[2812]. M. 1028/Ocak 1619 tarihinde başkapıcıbaşı Yusuf Ağa'ya Rumeli eyaleti sadaka olununca, Hüseyin Paşa'ya vezaret ihsan olunmuş ve kendisi Âsitane'ye küçük vezir olarak davet edilmiştir[2813].

*"Vezâret-i râbi'a"*ya tasarruf eden Hüseyin Paşa[2814], Sadrazam Güzelce (Çelebi) Ali Paşa'nın vefatı üzerine 15 R 1030/9 Mart 1621'de, bu göreve atanmıştır[2815]. Paşa göreve gelir gelmez, Lehistan seferi hazırlıklarına başlamıştır[2816]. Savaş esnasında yapılan dördüncü yürüyüşte Vezir Karakaş Mehmed Paşa'nın kahramanca savaşıp, düşman ordugâhına bayrak dikmesi, Sadrazam Hüseyin Paşa'yı kıskandırıp endişelendirmiştir. Böyle genç, cesur, kuvvetli ve kahraman bir vezirin kendi yerine atanabilme ihtimalinin kuvvetli olduğunu düşünmüş, savaşın en şiddetli anında bilerek yardım göndermemiş ve düşman arasında yalnız bırakarak şehit olmasına sebep olmuştu[2817]. Bu ihanetinden dolayı Hüseyin Paşa azlolunup *"vezâret-i sâniye"* ile Turla nehrinin öte tarafında olan orduya serdar tayin edilmiş ve yerine Diyarbakır valisi Dilaver Paşa veziriazamlığa atanmıştır[2818]. Ancak II. Osman'a karşı

[2808] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 77 (23 L. 1022/26 Kasım 1614); *Nuhbe (Tevârih-i Âl-i Osmân),* s. 47; Naima, *Tarih,* II, 112.
[2809] *Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 630; *Fezleke* (I, 363), Naima, *Tarih,* II, 127-128.
[2810] *Topçular Kâtibi Tarihi*, I, 648; Naima, *Tarih,* II, 146. Bir başka kaynağa göre ise bu terfi 1026/1617'de gerçekleşmiştir (*Osmanlı Kanunnameleri,* XIX, 379). Mehmed b. Mehmed Er-Rumi haklı olarak, onun bostancıbaşılıktan yeniçeriliğe bu hızlı yükselişini,*"sehl zamânda"* gerçekleştiğini ifade etmektedir (*Nuhbe (Tevârih-i Âl-i Osmân),* s. 47).
[2811] *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 649, 656, 660, 662, 663, 667; II, 673, 686.
[2812] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 686, 689.
[2813] *Aynı eser,* s. 692.
[2814] Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vuku'ât,* İstanbul 1296, III, 44.
[2815] *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 927.
[2816] *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 930; *Nuhbe (Tevârih-i Âl-i Osmân),* s. 47; Naima, *Tarih*, II, 187-188.
[2817] *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 934; Mehmet Özdemir, *I. Mustafa ve Dönemi,* s. 20.
[2818] Naima, *Tarih*, II, 202; Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* III, 285-286. *"Özi beglerbegisi olan Hüseyn Paşa, müstevfâ asker ile ve Dobrıcalı ve sâyir Akkermanlı ve Benderli ile köpri keresteleri ve donbâz gemileri, arabaları ile ordu-yı hümâyûna dâhil idüp, Turla üzere köpri bağlanmak emr olunmuş idi." (Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 726*).*

kapıkullarının ayaklanması sonrası öldürülen Dilaver Paşa'nın yerine yeniden sadrazam olmuştu. İsyan sonrası Genç Osman'ın tahttan indirilmesi üzerine kendisi de kaçmaya çalışırken, asiler tarafından yakalanıp 9 B. 1031/20 Mayıs 1622 tarihinde katledilmiş, Ahırkapı yakınındaki sarayı ve sarayında bulunan bütün eşyası yağma edilmiştir[2819].

Moldovancı Ali Ağa: 1 L. 1175/25 Nisan 1762'de, Bostancıbaşı Moldovancı Ali Ağa'ya, *"huzûr-ı hümâyûnda"* üç tuğ ihsan olunup kürkü giydirildikten sonra Paşakapısı'na gönderilmiş, kendisine Kütahya eyaleti verilerek vezirlik kürkü *"ilbâs"* olunmuştur[2820]. Serasker olarak katıldığı Rusya Seferi esnasında serdar olan veziriazamın *"tekâsül"*ünden dolayı azledilmesi üzerine kendisi veziriazam olarak atanmıştır[2821].

İsmail Paşa: 22 M. 1220/22 Nisan 1805'te, azledilen Kör Yusuf Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilen İsmail Paşa, eski bir bostancıbaşıydı[2822].

Abdullah Paşa: 25 M. 1237/22 Ekim 1821'de azledilen Sadrazam Salih Paşa'nın yerine sadarete getirilen Abdullah Paşa eski bir bostancıbaşıydı. Bostancıbaşılığından beri *"zabt u rabt-ı haşerâtla şöhret-yâb olan"* Abdullah Ağa, bu görevinden kaptan-ı deryalığa terfi etmiş; sonraları Karahisarısahip Sancağı mutasarrıflığıyla Boğaziçi'nde Anadolu Sevahili Muhafızlığına atanmıştır. Hamdullah Paşa olarak da bilinmekte olup, yukarıda bahsedilen tarihte kendisi Çinili köşke davet edilmiş, eline mühr-i hümayun verilerek sadrazamlığa terfi ettirilmiştir[2823].

İbrahim Hilmi Paşa: Üsküdarlı çiçekçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen İbrahim Hilmi Paşa'nın, devlet kademesindeki ilk görev yeri bostancı ocağı olmuştur. Sonraları *"müntemî-i neferât-ı ocak"* olmuş ve o yolda *"cûyende-i erzâk olarak"* nefes turnacılığına yükselmiş, 10 sene çeşitli serdarlıklarda bulunduktan sonra Kudüs-i Şerîf ağalığına yükselmiştir. Birkaç sene hizmet ettikten sonra Mısır ordusunda görevlendirilmiş, burada *"ba'zı mütehayyizân-ı ocak istishâbiyle katara duhûlle ağalığa mülâzım",* bu ordunun zaferle İstanbul'a dönüşünden birkaç yıl sonra ağa olmuştu. 1222/1807'deki Rus seferinde *"hasbe'l-vakti ve'l-hâl"* sadrazam ve serdar-ı ekrem olmuş, yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra bu görevinden alınmış; birkaç ay sonra vezaretle Selanik'e vali olmuştu. Sonra Bosna eyaletinde 5 sene kadar hizmet ettikten sonra, vezareti kaldırılarak kendisi Gelibolu'ya memur edilmiş, zaman içerisinde vezaretle Kandiye Eyaleti'ne atanmış, ancak kısa bir zaman sonra vezaretten alınarak İstanköy adasında oturmuş; belli bir süre sonra tekrar vezaretle bu adanın

[2819] *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 946, 947n; *Nuhbe (Tevârih-i Âl-i Osmân),* s. 47.
[2820] *Mür'i't-Tevârih*, II.A, 41, 47.
[2821] *Kethüda Said Efendi Tarihi,* s. 9.
[2822] Kemal Beydilli, *Bir İmamın Günlüğü*, s. 186.
[2823] *Es'ad Efendi Tarihi,* s. 134.

muhafızlığına atanmıştı. Paşa, *"fatîn ve hoş-sohbet, oldukça remz-âşinâ-yı imlâ vü kitâbet, rızâ-yı cûy-i Devlet-i aliyye ve hayr-hâh-ı saltanat-ı seniyye olmak takrîbi, ocaklu miyânesinde hedef-i tîr-i ta'n ü düşnâm, ya'ni 'Eğer kusurlu bir adam beni senin yanında yermişse, bu benim kusursuz olduğumun bir kanıtıdır' sırrına mazhar-ı tâmm olup, makarr-ı vezâretinde fukarâ-perverlik ve ra'iyyet-güsterliği meşhûr bir düstûr-i dirâyet-meftûr idi"*[2824].

11.4. Bostancıbaşıların Emeklilikleri

Bostancıbaşılar, bostancıbaşılıktan sonra herhangi bir göreve yükselmedikleri durumlarda emekli edilirlerdi. Bu ender rastlanan bir durum olup, genellikle ilerlemiş yaştan kaynaklanırdı. Normal şartlar altında bostancıbaşılık, devletin daha üst makamlarında uzun süre hizmet edecek bostancıbaşılar için bir aşamaydı. Bu yüzden emekli olup, devlet hizmetinden ayrılan bostancıbaşıların sayısı oldukça azdı.

Emekli olan bostancıbaşılar köşk emeklileri zümresine çıkarılırdı. Bazen de, atanacakları kadronun daha önce mahlul olması gerekirdi[2825]. Emekliye ayrılan bostancıbaşılara 140 akça yevmiye verilirdi. Meselâ, 22 L. 1055/11 Aralık 1645'te emekliye ayrılan Ali Ağa'ya[2826] ve 25 Ca. 1056/9 Temmuz 1646'da emekliye ayrılan Hasan Ağa'ya[2827] *"sâbıkı gibi 140 akça tekāüdiye"* verilmiştir. 18. yüzyılın başında yevmiye miktarının 200 akçaya çıktığı görülmektedir[2828].

Emekliye ayrıların bazı bostancıbaşıların yeniden bir başka göreve atandıklarına rastlanılırdı. Recec 1053/TAE. 1643'te bostancıbaşı olan İbrahim Mehmed[2829] bu görevinden sonra emekliye ayrılmış, S. 1058/Mart 1648 tarihinde yeniçeri ağalığına atanmıştır[2830]. Yine, vezirliğe kadar yükselip 1106/1694-1695'te emekliliğe ayrılan eski Bostancıbaşı Hüseyin Paşa, yine vezirlikle Özi taraflarına görevli olarak gönderilmiştir[2831].

11.5. Bostancıbaşıların Görevleri

11.5.1. Bahçelerin Levâzımâtını Temin Etmek

Bostancıbaşı, kendisine bağlı birimlerin her türlü ihtiyacını karşılamaktan sorumluydu. Kendisine herhangi bir ihtiyaç iletildiğinde, bunu yukarıya arz ederdi. Çıkan onay sonrası

[2824] *Es'ad Efendi Tarihi,* s. 422-423.
[2825] Meselâ 22 L. 1055/11 Aralık 1645'te emekliliğe ayrılan Ali Ağa köşk emeklileri zümresine çıkarılmış ve kendisine Mahmud Ağa tekaüdünden günlük 140 akça yevmiye verilmiştir (BOA, KK.RSK, nr. 259, s. 28).
[2826] BOA, KK.RSK, nr. 259, s. 28.
[2827] BOA, KK.RSK, nr. 259, s. 55.
[2828] III. Ahmed döneminde bostancıların çıkardığı isyanda parmağı olan Bostancıbaşı Edirneli Mehmed Ağa azledilip 200 akça yevmiye ile emekli edildiğine dair bk. *Zübde-i Vekayiât,* s. 828.
[2829] BOA, *MAD*, nr. 5368, s. 210.
[2830] Naima, *Tarih,* IV, 287-288.
[2831] *Zübde-i Vekayiât,* s. 614.

ihtiyaçların giderilmesi için gerekenleri yerine getirirdi. Bostancıbaşının sorumluluğundaki en büyük birim olan Hasbahçe ve içindeki binaların tohumdan kömüre, yük hayvanından yapı malzemesine varıncaya kadar, ihtiyaç duyulan her türlü levazımat kendisi tarafından arz edilirdi. Onun arzı üzerine bu levazımat, ilgili yerlere hükümler gönderilmek suretiyle temin edilirdi[2832].

Hasbahçe'nin en önemli levazımatından birisi buraya dikilecek çiçeklerdi. Her yıl değişik tür ve cinsten çiçeğin zamanında temin edilmesiyle bostancıbaşı yakından ilgilenirdi. Bu çiçeklerin başında gül gelmekte olup, buraya dikilen gül fidanları, genellikle Edirne'den temin edilip gönderilirdi[2833]. Her sene belirtilen miktarda Edirne'den İstanbul'a gönderilmek için toplanan gül fidanları uygun bir şekilde ambalajlandıktan sonra yük hayvanları ile İstanbul'a yollanırdı[2834]. Sadece Topkapı Sarayı'ndaki Hasbahçe'nin değil, aynı zamanda Eski Saray'ın bahçesi için gerekli olan gül fidanları da Edirne'den temin edilirdi[2835]. Devletin bu eski başkentinden gönderilen gül fidanları arasında Sakız gülü ve kırmızı gül fidanları en çok tercih edilenlerdi[2836]. Her sene toplanıp yollanan bu ve buna benzer fidan ve diğer bahçe levazımatının bedeli, Edirne'deki harc-ı hassa eminleri tarafından karşılanırdı[2837].

Hasbahçe ve diğer bahçelere ekilen bir başka önemli çiçek de lâleydi. Genellikle Kefe tarafından getirilen lâleler, sade ve پروارسي olabilmekteydi[2838]. Bir kısmı, Hasbahçe'deki Topkapı ve Sofa-i hümâyun bahçelerine ekilen bu lâlelerin toprağı her sene değiştirilirdi. Bu toprak, verimli alüvyon toprağın bolca bulunduğu Haliç kıyısındaki yerlerden (Eyüp ve civarından) temin edilir, buradan tersane-i âmire eminlerinin temin ettiği kayıklarla Topkapı iskelesine nakli yapılırdı[2839].

Hasbahçe için sümbüller ise Halep ve Maraş taraflarından toplanıp gönderilirdi[2840]. Özellikle Maraş'taki yayla ve dağların sümbül yatağı olmasından dolayı ak ve gök sümbüller buradan istenirdi. Sümbül soğanlarının toplanması için çiçekleri bilen kişiler görevlendirilir,

---

[2832] BOA, *MD*, nr. 55, s. 102, h. 185 (6 M. 993/8 Ocak 1585).

[2833] BOA, *MD*, nr. 28, s. 394, h. 1028 (12 N. 984/3 Aralık 1576); BOA, *MD*, nr. 71, s. 27, h. 53 (13 Z. 1001/10 Eylül 1593); BOA, *MD*, nr. 62, s. 150, h. 333 (Gurre-i M. 996/2 Aralık 1587).

[2834] BOA, *MD*, nr. 52, s. 152, h. 383 (15 Za. 991/30 Kasım 1583).

[2835] BOA, *MD*, nr. 52, s. 150, h. 376 (13 Za. 991/28 Kasım 1583); BOA, *MD*, nr. 62, s. 150, h. 333 (Gurre-i M. 996/2 Aralık 1587); Ahmed Refik, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı,* s. 12.

[2836] BOA, *MD*, nr. 55, s. 102, h. 185 (6 M. 993/8 Ocak 1585); BOA, AE.SMMD.IV, nr. 8750 (6 S. 1090/19 Mart 1679).

[2837] 6 M. 993/8 Ocak 1585 tarihli hükümle istenen 200 kantar kırmızı ve 200 kantar Sakız gülü fidanlarının masrafları *"kadimden olageldiği üzere"* harc-ı hassa eminince karşılandığına dair bk. BOA, *MD*, nr. 55, s. 102, h. 185.

[2838] 23 M. 985/12 Nisan 1577'de Kefe beyinden, Hasbahçe'ye dikilmek için *"nazar-ı merğūb"* olan 300000 lâle soğanı istendiğine dair bk. BOA, *MD*, nr. 30, s. 20, h. 52).

[2839] Bu tarihte 192 mavnalık toprağın *"sinîn-i sâbıkada nakl olunduğu vech üzere"* naklettirildiğine dair bk. BOA, C.SM, nr. 4020 (12 C. 1157/23 Temmuz 1744).

[2840] BOA, *MD*, nr. 36, s. 126, h. 356 (8 M. 987/7 Mart 1579); BOA, *MD*, nr. 36, s. 126, h. 355); Ahmed Refik, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, s. 6.

toplanan bu sümbüller merkezden bu iş için gönderilen görevlilere teslim edilirdi[2841]. Sonraları Maraş'tan sümbül toplama görevi, Karahayıt nahiyesindeki Bağlıca'nın 5492 akçalık tımarına karşılık, bu tımarı tasarruf edenlere verildi. Bu tımarın kadrosu boş kaldığında, atanacak kişi bostancıbaşı tarafından arz edilirdi[2842].

Bilindiği üzere Hasbahçe ve diğer bahçelerde çeşitli çiçeklerin yanı sıra çok sayıda sebze ve meyve türleri de yetiştirilirdi. Hasat mevsiminde buralardan elde edilen meyveler sepetlere konulur, satış ve muhafazaları bu şekilde yapılırdı. Bu sepetler genellikle söğüt dallarından imal edilir ve bu dalların bir kısmı Edirne'den sağlanırdı[2843]. Hasbahçe'ye ve diğer bahçeyle bostanlara ekilen ıspanak ve diğer sebze tohumları eskiden beri Eyüp kazasının pazar ve çarşısından alınırdı. Buraya gelen tohumları önceden alıp karaborsacılık yapan ve tohum konusunda sıkıntı meydana getirenler men edilirdi[2844].

Hasbahçe'de bulunan narenciye ağaçlarının muhafazası için kullanılan sazlıklar Kâğıthane civarındaki Fil çayırından sağlanırdı[2845]. Hasbahçe'ye dikilmek için dışarıdan meyve ağaçları da getirilmekte olup[2846], bunlardan biri olan limon fidanları, Sakız adasından getirtilirdi[2847].Getirilen ağaçların bedelleri değişik yerlerin gelirlerinden karşılanırdı. Meselâ her sene Hasbahçe ve diğer bahçelere ekilen taze meyve ağaçları için lâzım olan 30000 akça Bursa mukaata malından karşılanırdı[2848]. Bahçe ve bostanlarda çeşitli işlerde kullanılmak için her sene 1000 sırık İzmit kazasından gönderilirdi[2849].

Saray bahçelerine meyve ağaçlarının yanı sıra, çınar, dişbudak, ıhlamur, karaağaç, çitlenbik, meşe, defne, erguvan, kestane, ceviz, karaçam gibi süs ve gölgelik ağaçların ağırlıkta olduğu ağaçlar, genellikle İzmit, Karamürsel, Yalakabad, Beykoz gibi gür ormanların bulunduğu yerlerden getirtilirdi. Bunlardan Beykoz, Karadeniz ikliminin etkisinde olup, İstanbul'un diğer yerlerine nazaran daha fazla aldığı yağışlardan dolayı, Sarıyer'le beraber İstanbul'un ormanlık bölgesiydi. Başta çam olmak üzere karaçam, kestane, çınar, ıhlamur, kestane, erguvan, karaağaç, dişbudak, ceviz gibi ağaç türlerinin yoğunlukta

[2841] BOA, *MD*, nr. 69, s. 89, h. 177 (13 M. 1001/20 Ekim 1592).
[2842] Söz gelimi, bu tımara sahip olan görevlinin arkasında evlat bırakmadan vefat etmesi üzerine, Bostancıbaşı Ali Ağa'nın arzı üzerine 16 Za. 1192/6 Aralık 1778'de, soğan ustası Osman atanmıştır (BOA, C.SM, nr. 4364). Belgeden, bu tımarın *"beher sene 30000 sümbül soğanı getürmek şartıyla"* lâyık olanlara verildiği de belirtilmiştir.
[2843] BOA, *MD*, nr. 49, s. 115, h. 393 (11 C. 991/2 Temmuz 1583).
[2844] *85 Numaralı Mühimme Defteri,* Ankara 2002, s. 240-241.
[2845] BOA, *MD*, nr. 43, s. 234, h. 429 (24 B. 988/4 Eylül 1580).
[2846] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 8750 (6 S. 1090/19 Mart 1679).
[2847] Meselâ, 24 L. 1088/20 Aralık 1677 tarihli bir tezkere ile ödenmesi istenen 143000 akça, Sakız'dan getirtilen limon fidanları ve bunların taşımacılık ücreti için olup, bu meblağ İzmir limanının gümrük gelirlerinden karşılanmıştır (BOA, AE.SMMD.IV, nr. 8128).
[2848] BOA, C.SM, nr. 1828 (8 N. 1088/4 Kasım 1677); BOA, AE.SMMD.IV, nr. 7872 (19 B. 1096/21 Haziran 1685).
[2849] BOA, *MD*, nr. 71, s. 90, h. 187 (7 Ra. 1002/1 Aralık 1593).

bulunduğu yerdi. Bu özelliğinden dolayı burası koru-yı hümâyun olup, bahçelere ağaç ve fidan lâzım olduğunda, bunların temin edildiği ilk yer konumundaydı. Yeniden inşa veya tanzim edilen bahçelere dikilmek için istenen bu ağaçların belli özelliklere sahip olması gerekirdi. Meselâ, 7-8 yaşında olması, boylarının birbirinden büyük ya da küçük olmayıp birbirine uygun olması, dallarının sağlam olması, endamlarının mevzun olması, çatal olmaması, aynı kök üzerinde olması gerekirdi. Bu özellikteki ağaçlara ihtiyaç duyulduğunda, getirilmesi için bostancıbaşı bir hasekinin emrindeki ekibi görevlendirir ve bu ekip ellerindeki defterde belirtilen tür ve adetteki ağaçları söz konusu yerin mahallî görevlileriyle beraber tespit ederdi. Üzerlerine nişan konulan bu ağaçlar suların ağaçlardan çekildiği kasım ayında, bütün kökleriyle çıkarılırdı. Köklerindeki toprağın dağılmaması için güzelce sarılıp bağlandıktan sonra arabalara yüklenip iskeleye, oradan da gemilere yüklenip ilgili bahçelere nakledilirdi. Bu ağaçlar en ve uzunluk bakımından büyük olduklarından gölgelerinden faydalanmak için getirildikleri bahçelerde genellikle havuzların ve yolların etrafına dikilirdi[2850].

Bahçe ve bostanlar için her sene*"bahâ-ı sebzevât"* adı altında verilen bir tahsisat daha vardı[2851]. 52000 akça olan bu meblağ muhtemelen bahçelere ekilecek sebze ve tohumların masrafı olup, bedeli her yıl değişik yerlerden karşılanırdı[2852]. Bu paranın tahsiliyle genellikle bostancı mumcuları görevlendirilirdi[2853]. Bunun dışında Hasbahçe ile diğer bahçe ve bostanların beray-ı (کمشتره)'si için her sene 10000 akçalık arpa tahsis edilmişti. Bu meblağ bostancıbaşı arzı üzerine İstanbul'daki harc-ı hassa emini tarafından verilirdi[2854]. Yine bazı bahçelerin mutfak masraflarının bir kısmı Edirne koyun akçasından karşılanırdı[2855].

Bahçe işlerinde, taşımacılıkta, nakliyede, su dolaplarının çalışmasında çok sayıda beygir kullanılırdı. Ra 1088/Mayıs 1677 tarihinde Hasbahçe'de bulunan 45 bargirin 10'u bostancıbaşının, 6'sı ocak kethüdasının, 14'ü hasekilerin, 8'i kozbekçinin, 2'si kozbekçi

---

[2850] Meselâ, 28 Z. 1134/9 Eylül 1722 tarihli bir fermanla Yoros nahiyesinden, yeniden düzenlenen Sadâbâd bahçesi için 450 adet çınar, ıhlamur, karaağaç, dişbudak ve kestane ağacı getirilmesi emredilmiştir. Bu ağaçlar, Osmanlı tarihinde Lâle Devri olarak adlandırılan dönemde, üst tabakanın eğlence merkezi olarak ön plâna çıkan Sadâbâd'da inşa edilen yeni havuzun etrafına dikilmiştir (BOA, C.SM, nr. 6775). Yine, Evahir-i C. 1148/8-17 Kasım 1735 tarihinde bu ağaçların temini için bostancıbaşıya ve mahallî idarecilere gönderilen hükme dair bk. Ahmed Refik, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı,* s. 133.

[2851] 10 S. 1115/25 Haziran 1703 tarihli tezkeredeki *"fî beher sene dâde"* ifadesi, bu meblağın her sene verildiğini göstermektedir. (BOA, İE.SM, nr. 2091, 3 numaralı tezkere).

[2852] Her sene*"ber-mûceb-i kadîm"* Hasbahçe ve diğer bahçelerin *"levâzımâtları içün iktizâ iden sebzevât bahâları"* 1113/1701 senesi için Sinop gümrüğü ve bağlı mukataalardan karşılanırken (BOA, İE.SM, nr. 1848, 4 Ra. 1113/9 Ağustos 1701), 1115/1703 senesinin *"sebzevât"* ödeneği ise Hasbahçe dışındaki bahçelerin gelirinden karşılanmıştır (BOA, İE.SM, nr. 2091, 3 numaralı tezkere).

[2853] Söz gelimi, 1113/1701 (BOA, İE.SM, nr. 1848, 4 Ra. 1113/9 Ağustos 1701) ve 1115/1703 senesinin bedeli bostancı mumcusu Ali tarafından tahsil edilmiştir (BOA, İE.SM, nr. 2091, 3 numaralı tezkere).

[2854] BOA, İE.SM, nr. 2091, 1 ve 2 numaralı tezkereler (10 S. 1115/25 Haziran 1703).

[2855] BOA, İE.SM, nr. 116.

halifesinin, 1'i sofa bekçisinin, 3'ü kozbekçi baltacılarının ve 1'i ise rikâbdâr ağanın hizmetinde idi[2856]. Dışarıdaki bahçe ve bostanlarda bulunan 63 bargirin 6'sı Valide Sultan, 2'si diğer Valide Sultan, 3'ü kös taşımak için Üsküdar, 4'ü İstavroz, 2'si Fener, 2'si Mirimiran, 2'si Kavalılı, 1'i Kandil, 1'i Beykoz, 2'si Tersane, 2'si İskender Çelebi, 1'i Halkalı, 1'i Haramideresi, 3'ü Davud Paşa, 3'ü Alibey köyü, 1'i Vidos, 1'i Arnavutköy, 2'si Filorya, 3'ü Bebek, 2'si Karabali, 4'ü Çığalzade, 1'i Dolma, 2'si Defterdar Paşa, 2'si Hasan Paşa, 4'ü Nakkaş Paşa, 1'i Göksu, 1'i Haydarpaşa, 1'i Karaağaç bahçelerinde ve 1'i Yoros hisarı, 1'i Hisar-i cedîd ve 1'i de Kule bahçesindeki ser-saksoninin hizmetinde bulunmaktaydı[2857]. Bu bargirlerin telef olması veya yaşlanıp işe yaramaz duruma gelmesi üzerine yerlerine yenilerinin alınması için bostancıbaşı arzda bulunurdu[2858].

Hasbahçe dışındaki diğer bahçelerin levazımat ihtiyaçları bahçe ustaları tarafından arz edilirdi. Bu bahçelere ekilecek çiçekler için ise ser-şükûfeler arzda bulunurdu[2859]. Bahçeler için istenen ağaç ve çiçeklerin dikimi *"şükûfeciyân"*lar tarafından yapılır ve hizmetleri karşılığında ücret alırlardı. Meselâ, Gurre-i Za. 1093-Gaye-i Muharrem 1094/1 Kasım 1682-29 Ocak 1683 döneminde Beşiktaş bahçesine limon fidanlarının dikiminde 10 çiçekçi 20 gün, 1'er akça yevmiye ile çalışmış ve kendilerine toplam 200 akça verilmiştir[2860]. Yine bunlar Hasbahçe ve diğer bahçelerdeki kurumuş otlarla yabanî otları temizlemekle de görevliydiler. Ot temizleme işi kış mevsiminde otların kuru olduğu kasım-aralık-ocak döneminde yapılır, bu işte istihdam edilenlere çalıştıkları gün sayısı kadar yemviye verilirdi[2861].

Hasbahçe'de bulunan bostancı odalarının mescidin muşambalarının ve diğer malzemelerinin yenilenmesi ve tamiri için yıllık bir tahsisat ayrılmış olup, bunun miktarı tamirat ve yenilenmenin mahiyetine göre değişirdi. Bu meblağ, bostancıbaşının arzı üzerine ödenirdi[2862].

Hasbahçe ile birlikte diğer bahçelere yıllık belli miktarda silâh parası da tahsis edilmişti. Buradaki silâhların mühimmat bedeli olarak yıllık 12500 akça tahsis edilmiş, her yıl uygun görülen bir kaynaktan karşılanmıştır. Meselâ, 5 Za. 1105/28 Haziran 1694'te

[2856] BOA, *MAD*, nr. 4462, s. 12 (Ra. 1088/Mayıs 1677).
[2857] BOA, *MAD*, nr. 4462, s. 13-14 (Ra. 1088/Mayıs 1677).
[2858] BOA, İE.SM, nr. 1283, 1, 2 ve 4 numaralı belgeler (4 Ş. 1098/15 Haziran 1687).
[2859] Tersane-i âmire bahçesine dikilen çiçekler için ser-şükûfeci Halil'in arzda bulunduğunda dair bk. BOA, AE.SMMD.IV, nr. 8559 (20 Z. 1089/2 Şubat 1679).
[2860] BOA, C.SM, nr. 1936. Yine konuyla ilgili bir başka örnek için bk. BOA, AE.SMMD.IV, nr. 7230 (20 Za. 1093/20 Kasım 1682).
[2861] BOA, C.SM, nr. 1936 (Gurre-i Za. 1093-Gaye-i Muharrem 1094/1 Kasım 1682-29 Ocak 1683).
[2862] BOA, İE.SM, nr. 2012, 1 numaralı tezkere (11 S. 1097/7 Ocak 1686); (BOA, İE.SM, nr. 2012, 1 numaralı tezkere).

1105/1694 senesinin *"bahâ-i mühimmât-ı eslihâ"*sı Siroz Kıptîleri cizyesi malından karşılanmış olup, bu meblağ bostancı mumcusuna verilmiştir[2863].

Hasbahçe'deki birimler için gerekli olan diğer malzemeler arasında yapı malzemeleri önemli bir yer tutardı. Bunlar arasında, yapıların tamir ve inşasında kullanılan kurşun, kireç başta gelen malzemelerdi[2864]. Bu malzemelerin yanı sıra, devlete ve padişaha ait yapılar için gerekli olan malzemeyi temin etme de bostancıbaşının görevlerinden biriydi. Bu tür yapı unsurları arasında yüksek binalar için kolonluk görevi gören mermer direkler ve büyük mermerler de bulunurdu. Bunlar mermer yataklarından getirilebildiği gibi, bazen halktan bazı kimselerin evindekiler de, bedeli ödenmek şartıyla devlet adına zapt edilebilirdi. Zapt edilen bu malzemlerin bulunması, taşınması ve muhafaza edilmesi işine bostancıbaşılar nezaret ederdi[2865]. Sütun ve zemin döşemesi olarak kullanımının yanı sıra, mermerler musluk yapımında da kullanılmıştır[2866]. Yine bazı devlet büyüklerine ait binaların inşaatı için lâzım olan malzemler de, bostancıbaşı tarafından temin edilirdi. Bu malzemelerin bir kısmı şehir dışından da getirtilirdi[2867].

Hasbahçe içindeki işletmelerin masrafları da bostancıbaşı tarafından arz edilirdi. Nitekim, bunlardan biri olan Gülhane fırınının masrafı için, her sene 40000 akça bostancıbaşının arzı üzerine verilirdi[2868]. Hasbahçe'deki kasırların yıllık belli bir ödeneği bulunmaktaydı. Bu ödenek kasırların bakım, onarım ve diğer levazımatının temininde harcanırdı. Meselâ 1064 senesinde Sultan Mehmed kasrı için 6 Ş. 1064/22 Haziran 1654'te 75395 akça verilmiş ve bu meblağ Sakız adası cizyesi gelirinden karşılanmıştır[2869]. 1065/1655 tarihinde, Üsküdar bahçesindeki mutfağın tamiri zaruri olmuş ve bu tamirat için çeşitli türden kereste, çivi, kiremit ve diğer yapı malzemeleri kullanılmıştır. Bu tamiratın masrafı 13663 akça tutmuş ve 6 R 1065/13 Şubat 1655 tarihinde bu meblağ Manastır'ın avarız akçasından karşılanmıştır[2870]. Yine aynı tarihte Meyve iskelesi yakınındaki bazı kapılar ve Kâğıthane köprüsü ile beraber Mirgüne bahçesinin bazı yerlerinin tamiratında kullanılan değişik türden kereste, çivi, kireç ve diğer bazı tamirat malzemesi için 29940 akça harcanmıştır[2871].

[2863] BOA, AE.SAMD.II, nr. 624.
[2864] BOA, İE.SM, nr. 1225 (25 C. 1057/28 Temmuz 1647).
[2865] BOA, *MD,* nr. 48, s. 119, h. 318 (15 N. 990/3 Ekim 1582); BOA, *MD,* nr. 48, s. 136, h. 371 (24 N. 990/22 Ekim 1582).
[2866] Eski Saray'ın *"musluk mühimmi için"* lâzım olan 12 kıt'a mermerin geciktirilmeden tedarik edilip göndermesi hakkında bostancıbaşıya gönderilen hüküm için bk. BOA, *MD,* nr. 49, s. 84, h. 292 (15 Ca. 991/6 Haziran 1583).
[2867] BOA, C.DH, nr. 13603.
[2868] BOA, İE.SM, nr. 1217 (25 Ra. 1084/10 Temmuz 1673); BOA, İE.SM, nr. 1453 (28 Ca. 1099/31 Mart 1688).
[2869] BOA, İE.SM, nr. 1256.
[2870] BOA, İE.SM, nr. 448, 4 numaralı belge.
[2871] BOA, İE.SM, nr. 448, 6 numaralı belge.

1065/1655 tarihinde bu sefer bakırhane ile birlikte Hasbahçe ahırı ile bostancıların hamamı, 3 Ra 1065/11 Ocak 1655 tarihinde mimarbaşının sunduğu defterinde öngörüldüğü üzere tamir edilmiş ve bu tamirde kullanılan kereste, çivi, kireç, tuğla ve öteki malzeme için 53363 akça ödenmiştir[2872]. Aynı yıl Davud Paşa bahçesi, Kırkkavak ve Feridun köprüleri için de aynı türden malzeme kullanılmış ve bunlar içinse toplam 67521 akça ödenmiştir[2873].

Bostancıbaşıların hassa binaların levazımını tedarik bağlamında en önemli görevlerinden birisi de kasırların kömür ve odun ihtiyaçlarını temin etmekti. Her sene *"rûz-i Kasımdan rûz-ı Hızır'a"* kadar olan dönemde Topkapı, Yemişli, Harem, Ağa[2874], Yalı, Cedîd Yalı, Halife Yeri, Soğuk Çeşme[2875], İncirli[2876], Kuruçeşme, Beşiktaş[2877] kasırlarına 30'ar çeki odun ve 1000'er kıyye kömür verilmesi için bostancıbaşı arzda bulunur ve çıkan ödeme tezkeresi üzerine İstanbul ağası istenen miktardaki yakacağı temin ederdi.

Hasbahçe'deki mescit, muallimhane, divanhane, bostancıların ve hastaların odalarına döşenen kaba hasırlar da her sene yenilenirdi. Bu hasırların bedeli için, Gelibolu gümrüğü gelirinden 9000 sağ akça (75 kuruş) bostancı ocağına ocaklık olarak tahsis edilmişti[2878]. Sarayların döşemelerinin yanı sıra, saraylardaki minder, yastık, iskemle gibi eşyaların kumaş yüzleri de eskimesi üzerine değiştirilirdi[2879]. Her ay Hasbahçe'de bulunan katırhanenin giderleri, bostancı hasekilerinin sorumluluğunda olan Siroz'daki Kıptîlerin cizyesi malından karşılanırdı[2880]. Yine, Hasbahçe'nin dışındaki bahçelerde bulunan sarayların masrafları da rutin olarak ödenirdi. Bu harcamalar arasında çabuk eskimesinden dolayı sık sık yenilenen döşeme masrafları önemli bir yer tutardı[2881]. Hasbahçe ve içindeki birimler için yapılan masrafların tutarını bazen bostancı odabaşılarına ödenirdi. Meselâ, 17 S. 1054/25 Nisan 1644 tarihinde Topkapı Sarayı bahçeleri için şehremini tarafından bostancılar odabaşısına ödeme yapılmıştır[2882].

[2872] BOA, İE.SM, nr. 448, 7 numaralı belge.
[2873] BOA, İE.SM, nr. 448, 8 numaralı belge.
[2874] BOA, C.SM, nr. 2106 (20 Ş. 1154/31 Ekim 1741).
[2875] BOA, C.SM, nr. 7681 (22 R. 1177/30 Ekim 1763); BOA, C.SM, nr. 6785 (22 Ca. 1180/26 Ekim 1766).
[2876] BOA, C.SM, nr. 2824 (21 C. 1216/29 Ekim 1801); BOA, C.SM, nr. 3170 (15 Ca. 1212/5 Kasım 1797).
[2877] BOA, C.SM, nr. 2434 (22 Ca. 1179/3 Kasım 1765).
[2878] BOA, C.SM, nr. 5598 (20 M. 1150/20 Mayıs 1737); BOA, C.SM, nr. 6294 (15 Ş. 1187/1 Kasım 1773); BOA, C.SM, nr. 2677 (11 Ra. 1225/16 Nisan 1810).
[2879] BOA, C.SM, nr. 3901 (1093/1682).
[2880] BOA, AE.SAMD.II, nr. 614 (5 Za. 1105/28 Haziran 1694).
[2881] BOA, C.SM, nr. 3900 (C. 1092/Temmuz 1681); BOA, C.SM, nr. 2636 (29 S. 1152/7 Haziran 1739).
[2882] BOA, İE.SM, nr. 116.

11.5.2. Bahçelerdeki Yapıların Bakım, Tamir ve İnşaat Görevi

Bostancıbaşı, sorumluluk alanındaki yapıların tamir ve inşasına da nezaret ederdi. Bu münasebetle bostancı ocağına bağlı Hasbahçe'deki *"nakkaşân*, *meremmetciyân*, *sıvacıyân, taşçıyân"* ocakları eskiden beri Hırka-i Şerif, harem-i hümâyun, selâtin camiler, bahçelerdeki padişaha ait binalar ve gerektiğinde Mekke ve Medine'deki yapıların tamiratında görevlendirilirlerdi. Bununla birlikte bu birimler şehirdeki sivil halkın binalarında da çalışabilirdi. İstanbul içinde ve dışında nakkaş işi çıktığında bu iş, bostancıbaşı tarafından nakkaşbaşına verilirdi. Bu durum, ocak nakkaşları ile şehirdeki sivil nakkaşlar arasında ciddî bir rekabet yaşanmasına neden olurdu. Bu rekabet bazen, özellikle gayrimüslim nakkaşların Boğaziçi'ndeki yalıların nakkaşlık işlerini alan bostancılara müdahale etmesine kadar varabilmekteydi. Ancak bu tür müdahaleler, çıkarılan hükümlerle engellenmiştir[2883].

Bostancıbaşı, sorumluluk alanındaki herhangi bir inşaat veya tamirat için para lâzım olduğunda, durumu padişaha arz ederdi. Çıkan hükümle kendisine hazine tarafından keşif defterinde belirtildiği üzere tahminî miktarda para verilirdi. Kendisi gereken yerlere harcama yapar, inşaat ve tamiratın bitiminden sonra yaptığı harcamaların ayrıntılı muhasebesini defter hâlinde padişaha sunardı[2884].

Bostancıların nezaretindeki padişah saraylarının yollarına ve etrafına çakıl dökmek ve döşemek işi bostancıbaşının arzı üzerine gerçekleşirdi. Döşenen bu çakıllar beyaz ve siyah gibi çeşitli renklerde olabileceği gibi çeşitli ebatlarda da olabilirdi. Bu çakılların mahallinden saraylara naklinde ufak çektiriler ve hamallar istihdam edilir, masrafı İstanbul gümrüğü malından gümrük eminince karşılanırdı[2885].

Bostancıbaşının tamirinden sorumlu olduğu yerler arasında bahçelere giden yollar ve hendekler de bulunurdu. Bu işe bizzat nezaret eder, tamiratta bostancıları ve bazen de onlarla beraber mirî esirleri çalıştırırdı[2886]. İstanbul'un sert geçen kışlarından sonra bahçelerdeki yapılar tamire muhtaç olurdu. Çünkü buralardaki bina ve öteki yapıların çatı ve duvarları

[2883] BOA, C.BLD, nr. 6817 (19 L. 1199/25 Ağustos 1785).

[2884] Söz gelimi Bostancıbaşı Hasan Ağa'ya 9 Ca. 980/17 Eylül 1572'de gönderilen bir hükümde, kendisine bahçelerde meydana gelen inşaat, tamirat ve diğer masraflar için gerekli olan paranın hazinece verileceği, parayı israf etmeden gereği gibi kullanması, işlerin bitiminde yapılan harcamaların muhasebesini padişaha sunması emredilmiştir (BOA, *KK*, nr. 67, s. 484).

[2885] BOA, C.SM, nr. 3354 (20 S. 1147/22 Temmuz 1734).

[2886] *7 Numaralı Mühimme Defteri,* I, 279.

yağış ve fırtınalardan zarar görürdü[2887]. Yine yazın meydana gelen ve pek de beklenmeyen fırtınaların zuhuru da, binalarda hasar meydana getirir ve bunların tamiri gerekirdi[2888].

Hasbahçe'de tamiri rutin olarak yapılan yerlerden birisi de kameriyelerdi. Topkapı Sarayı'nda bulunan bu kameriyelerin 1152/1739 senesindeki tamiratı için 2000 kuruş şehremini tarafından verilmiştir[2889]. Yine, her sene tamiri yapılan yerler arasında limonluklar da bulunurdu. Bahçelerdeki limonların kış mevsiminde donma tehlikesi yaşamaması için limonluklar yapılır, kış mevsimi geldiğinde limon ağaçları limonluklarla örtülürdü. Bu limonlukların keçe[2890] ve kapılarının her sene tamir edilmesi için gerekli kontrol bostancıbaşı, tamirat ise mimarbaşı tarafından yapılırdı[2891]. Limonluklar gibi bahçelerdeki çiçekler de donma tehlikesine karşı keçelerle örtülür, örtme işinde sicim ve çubuk kullanılırdı[2892].

Bostancıbaşı, bahçelerde inşa ettirdiği yapıların bir kısım malzemesini şehremininden alırdı[2893]. Bahçelerdeki binaların bakım ve onarımlarının normal zaman aralıklarında yapılmamaları üzerine oluşan hasarlar, geniş çaplı bir tamirin yapılmasını zorunlu kılmaktaydı. Bu durum masrafı ve kullanılan malzeminin miktarını artırırdı. Meselâ, 9 M. 1176/31 Temmuz 1762 tarihli bir hükümle, Kuleli bahçesinde bulunan bostancılara ait binaların *"mürûr-i ezmân"* ile oturulmayacak kadar harap olduğu, bu sebeple bölükbaşıya ait fevkani oda, imam odası, bostancıların oturduğu orta sofalar, ustaların oturduğu oda ve kahveler, tahtanî mutfak, bitişiğindeki mahzen ve mahpesle bunların etrafındaki duvarın tamirleri istenmiştir. Mimarbaşı tarafından yapılan keşif sonrası söz konusu yerlerin toplam 229190 akça (1909.5 kuruş) masrafla tamir edileceği bildirilmiş, ardından tamirata başlanmıştır[2894]. Yine bahçelerde yeni binaların yapımı ile orada mevcut yol, köprü ve diğer yapıların rutin tamirlerinin aynı ana denk gelmesi de masrafın artmasına sebep olabilmekteydi[2895]. Bahçelerdeki yapılardan zamanla ihtiyaca yetmeyenler yıkılır, yerlerine yenileri yapılır[2896]; bazen buralara keşif defterlerinde yer verilmeyen yapılar inşa edilebilirdi.

[2887] Meselâ, 19 N. 979/4 Şubat 1572'de bostancıbaşıya gönderilen bir hükümde, o seneki kış mevsiminin çok şiddetli geçtiği, bu sebeple hassa sarayların avlularının yıkılıp kurşunlarının döküldüğü, Beykoz bahçesinin üserâlar avlusunun da yıkıldığı belirtilmiş, bahsedilen yerlerin tamir edilmesi için gerekenin yapılması emredilmiştir (BOA, *MD,* nr. 16, s. 244, h. 475).

[2888] 28 Ş. 1101/6 Haziran 1690'da, ikindi sonrası çıkan şiddetli rüzgârdan dolayı hasar gören yapılara ve bunlar için yapılan masrafa dair bk. BOA, İE.SM, nr. 1444 (3 Za. 1101/8 Ağustos 1690).

[2889] BOA, C.SM, nr. 6210 (21 N. 1152/22 Aralık 1739).

[2890] Bu kelimenin imlâsı belgelerde كيجه veya كبجه şelinde geçmektedir.

[2891] BOA, C.SM, nr. 7261 (10 Ş. 1152/12 Kasım 1739).

[2892] BOA, C.SM, nr. 1936 (25 M. 1094/24 Ocak 1683).

[2893] 980/1572'de Beykoz'da inşa edilen yeni değirmenlerin kerestlerinin şehremini tarafından karşılandığına dair bk. BOA, *KK*, nr. 67, s. 484 (9 Ca. 980/17 Eylül 1572).

[2894] BOA, C.SM, nr. 3028 (17 M. 1176/8 Ağustos 1762).

[2895] Daha ayrıntılı bilgi için bk. BOA, C.SM, nr. 7365 (15 Ca. 1147/13 Ekim 1734).

[2896] 1146/1733-1734'te, Beylerbeyi bahçesindeki kayıkhanenin yıkılıp yerine daha büyüğünün yapıldığına dair bk. BOA, C.SM, nr. 4703, 23 Z. 1146/27 Mayıs 1734). Yine bk. BOA, C.SM, nr. 4245.

Bu durum genellikle keşifle öngürülmeyen veya sonradan ihtiyaç duyulduğu anlaşılan yapılar için söz konusu idi[2897].

Bostancıbaşılar bina inşa etmenin yanında, mevcut binaların mahiyeti, tarihçesi, imar durumları hakkında bilgi sahibi olmak zorundaydılar[2898]. Bilhassa, padişahların Boğaziçi ve Haliç'teki deniz gezintileri esnasında hakkında bilgi almak istediği binlerce yapı hakkında ayrıntılı ve doğru bilgi verme mecburiyeti bostancıbaşılara defter tutturmuştur[2899]. Bostancıbaşı defterleri olarak bilinen bu kaynaklar, söz konusu yerlerdeki cami, mescit, çeşme, sahilsaray, kasır, yalı, kayıkhane, kahvehane, dükkân, mahzen, ev gibi binlerce yapılarla boş arsaların sicili mahiyetindeydi. Gezi esnasında defter, saltanat kayığında bostancıbaşının önünde açık bulunur, önünden geçilen yapıların bulunduğu sayfa çevrilir ve sorması hâlinde padişaha konu hakkında ayrıntılı bilgi verilirdi[2900].

Bostancıbaşılar, binaların inşaasında kullanılan tuğlaların yapımına da nezaret ederlerdi. Ölçülerini mimarbaşıların tespit edip nizamını oluşturdukları tuğlalar yeklik-i çarşu, ferhi-yi[2901] çarşu, yeklik-i nîm ve topaç gibi isimler taşırdı[2902].

Bostancıbaşıların saraylar için temin ettikleri malzemelerin arasında yangın tulumbaları da bulunurdu. Muhtemel yangınların söndürülmesi için saraylara, büyüklüklerine göre çifte veya yekta tulumbalar hortumlarıyla yerleştirilirdi. Düzenli olarak kontrol edilen bu tulumbaların gerektiği zaman tamiratı bostancıbaşının nezaretinde ocağın tulumbacıbaşı ve tulumbacılarınca yapılırdı[2903]. Meselâ, Ca. 1193/Haziran 1779 tarihinde Beşiktaş Sarayı'nda bulunan bir adet yekta tulumbanın deve boynunun yenilenmesi için 4500, Ortaköy Sarayı'ndaki bir yekta tulumbanın tamiri için 3615, Kuruçeşme'de bulunan bir yekta

---

[2897] BOA, C.SM, nr. 4245 (8 Za. 1148/21 Mart 1736).

[2898] *85 Numaralı Mühimme Defteri*, Ankara 2002, s. 225-226, 253-254.

[2899] Böylece resmî ve özel bina ve mekânların listesini içeren ve İstanbul toponimisi için büyük önem taşıyan defterler ortaya çıkmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Abdülkadir Özcan, "Bostancıbaşıların Beledî Hizmetleri ve Bostancıbaşı Defterlerinin İstanbul'un Toponimisi Bakımından Değeri", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri (29.05.1988-01.06.1988)*, İstanbul 1989, s. 31-38.

[2900] Daha ayrıntılı bilgi için bk. Beyhan Tunçer, *Bostancıbaşı Defterinin İstinsahı ve İndeksi (8866 numaralı defter),* İstanbul Üniversitesi Mezuniyet Tezi, nr. 1967, İstanbul, 1949- 1950; Vuslat Sertel, *Defter-i Bostancı (Anadolu ve Rumeli Sevahilinde Bulunan binalara dair defter: 4967 no.lu defter)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Bitirme Tezi, nr. 1892, İstanbul 1950-1951; Reşad Ekrem Koçu, "Bostancıbaşı Defterleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi,* sayı: 4 (1958), s. 39-90; Şevket Rado, "Bostancıbaşı Defterleri Hakkında", *Hayat Tarih Mecmuası,* I/6, (1972), s. 1-32. Bostancıbaşı defterleri hakkında Cahit Kayra-Erol Üyepazarcı'nın birlikte yaptıkları (*İkinci Mahmud'un İstanbul'u, Bostancıbaşı Sicilleri: 1815,* İstanbul 1992) çalışmaya dair Şinasi Tekin'in yaptığı eleştiri ("II. Mahmud'un İstanbul'u [Cahit Kayra-Erol Üyepazarcı'nın 'Bostancıbaşı Sicilleri' Adlı Eserleri Üzerine]") için bk. *Tarih ve Toplum Dergisi,* XIX/114, (1993), s. 57-61.

[2901] فرحي

[2902] *"Nizâm-ı Tuğlaciyân"*ın bostancıbaşının marifetiyle uygulanması hakkında 18 S. 1135/28 Kasım 1722'de yayımlanan hüküm için bk. BOA, C.BLD, nr. 7564.

[2903] BOA, C.BLD, nr. 3981 (19 Ca. 1182/1 Ekim 1768); BOA, C.SM, nr. 6311 (27 C. 1197/30 Mayıs 1783); BOA, C.SM, nr. 2956 (21 C. 1194/24 Haziran 1780).

tulumbanın tamiri için 3415 ve İstavroz ocağında bulunan bir yekta tulumbanın tamiri için 3615 akça olmak üzere toplam 14345 akça; bostancı ocağındaki 120 kulaçlık 12 hortumuyla Valide Sarayı, Ortaköy Sarayı ve Kuruçeşme ocaklarındaki 10'ar kulaçlık birer hortum (toplam 170 kulaç) 130050 akçaya tamir edilmiştir. Böylece bu tarihte bostancıbaşının nezareti ve tulumbacıbaşının marifetiyle tamir ve tecdit edilen tulumba ve hortumların masrafı 144395 akça (1203 kuruş) tutmuştur[2904].

Bahçelerdeki bina ve diğer yapılar için yapılan masrafların karşılandığı kaynaklar farklılık gösterirdi. Meselâ, 1093/1682 tarihinde Davud Paşa bahçesinde yapılan tamirat ve yeni taş duvar için 71215 akça ödenmiş olup, bu meblağ Menteşe livasına bağlı kazaların nüzul bedelinden karşılanmıştır[2905]. 1095/1684 yılında ise Hasbahçe'de yıkılmış bulunan taş duvar yeniden inşa edilmiş, bunun için 120350 akça harcanmış ve bu meblağ Ankara ile Kangırı livalarının *"avârız-ı bedel-i kürekçiyân"*ından karşılanmıştır[2906].

Bostancı ocağına bağlı birimlere dair çeşitli tarihlerde yapılan yapım ve onarım çalışmaları şunlardır: 1198/1784 yılında Topkapı Sarayı'nın önündeki hastalar mescidinden Yedikule'deki Mermer kuleye kadar olan mesafedeki kale duvarlarının zamanla yıkılması üzerine, bu duvarlar tamir edilmiş ve bu tamir için 17541 kuruş harcanmıştır[2907]. Yine, Beylerbeyi Sarayı'nın yol kenarındaki bahçe duvarı yıkılmaya yüz tutunca, mimarbaşı tarafından keşf ve kontrol edilip, tamirinin 48780 akçaya (406.5 kuruş) mal olacağının rapor edilmesi üzerine, tamir edilmesine dair 29 M. 1161/30 Ocak 1748 tarinde hüküm verilmiştir[2908]. 1142/1729-1730 senesi boyunca ise, bostancıbaşının marifeti ile Bâb-ı hümâyunda bazı yerler, sarayların bir kısım duvarları ve birkaç kasır tamir edilmiş ve bu tamirat için 128000 akça harcanmıştır[2909]. Yine, Hasbahçe dışında bulunan bostancı ocağı tulumbacıları kışlağının oturulamayacak kadar harap olması üzerine bostancıbaşı tamirini arz etmiş, çıkan fermanla bu kış için oturulabilecek kadar tamir edilmesi maksadıyla 22 Ca. 1193/7 Haziran 1779'da 1931 kuruşluk bir tahsisat ayrılmıştır[2910].

Bostancı ocağına bağlı padişah kayıkhanelerinin bakım, onarım ve yenilenmesi işine bostancıbaşı nezaret ederdi. Meselâ, 1173/1759-1760 yılında büyük kayıkhaneler, harem-i hümâyun ve hazineli kayıkhanelerin tamiri bostancıbaşıya havale edilmişti. Buraların bostancıbaşı tarafından kontrol ve ölçülmesinden sonra gereken tamiratın yapılması için iş

[2904] BOA, C.BLD, nr. 2744 (22 Ca. 1193/7 Haziran 1779).
[2905] BOA, SMMD.IV, nr. 6810 (1093/1682).
[2906] BOA, İE.SM, nr. 1155 (Gaye-i C. 1095/13 Haziran 1684).
[2907] BOA, C.BLD, nr. 6694 (17 S. 1198/11 Ocak 1784).
[2908] BOA, C.SM, nr. 5362.
[2909] BOA, İE.SM, nr. 2722 (22 S. 1142/16 Eylül 1729)
[2910] BOA, C.BLD, nr. 2744.

mimarbaşıya ihale edilmişti. Bu tamirat için gereken yerlere filenkler ve kazıklar kullanılmış; üzerlerinin aktarma kiremitleri ile toplar üzerinde bulunan yıkık çatılar tamir edilmiştir. Yine Hasbahçe'de bulunan Asiyab ocağındaki değirmen değiştirilmiş, oranın ve has ahırın bazı yerleri tamir edilmiştir. Bu işlem sonunda kayıkhaneler için toplam 310631, toplar üzerindeki çatılar için 65040 ve değirmen ocağı ile ahırların tamiratı için 74560 akça olmak üzere toplam 449511 akça (3745.5 kuruş) masraf yapılmıştır[2911].

Hasbahçe'de ve diğer bahçelerdeki kayıkların gereken demir aletleri ücretsiz olarak yapma ve tamir etme işiyle, birisi demircibaşı ve birisi süpürgecibaşı olmak üzere toplam 20 demirci Kıptî görevlendirilirdi. Bunlardan süpürgecibaşı 100 adet el ve 100 adet meydan süpürgesi verme karşılığında, diğerleri ise yaptıkları iş karşılığında cizye-i maktu, avarız-ı divaniye, tekâlif-i örfiyye ve şakkadan, kazma, kürek, saman, çayır biçmek ve bunun gibi diğer tekâliften muaf tutulurlardı. Bunların muafiyetlerine başkalarının müdahalesi durumunda bostancıbaşı arzda bulunur, bu suretle yapılan müdahale ve haksızlık giderilirdi[2912].

11.5.3. Bayram Ziyareti

Ramazanlarda devlet erkânının sadrazam tarafından iftara davet edilmesi âdet olduğu gibi, bayramlarda da sadrazamın devlet görevlileri tarafından ziyaret edilmesi âdettendi. *"Îd-i şerîf güni dîvânhânede dâmen-bûs-i âsafi tertîbi"* olarak anılan bu törende devlet erkânı belli bir protokole göre ziyarete gelirdi. İlk önce saderet kethüdasıyla başlayan bu ziyaret, sırasıyla sadrazam kapıcılar kethüdası, selâm ağası, kapıcılar bölükbaşısı, vezirler, vekiliharç, matbah takımı, mirâhur ağa, baş silahşör ağa, hayme-i sadr-ı âlî mehterbaşısı, çalıcı mehterbaşı ağa, sûrnayî, alay baş çavuş ağa, silahşör ağalar, mataracı, tüfenkçi, şatıran takımı, divanhane imamı, divanhane müezzini, divanhaneci, kapı kethüdaları, delibaşı[2913], tatar ağası, deliller[2914], tatarlar, alay çavuşları ziyaretiyle devam ederdi. O gün divanhanede sadrazamın bayram ziyaretine gelenlere çeşitli hediyeler verilir ve daha da önemlisi kürk giydirilirdi. Bu münasebetle o gün vekilharcına 1 kuşkluk, masraf kâtibine 1 kuşkluk, aşçıbaşıya 1 âlâ, halife-i tabbahîn-i evvel ve saniye 1'er sade, ekmek kâtibine (*kâtib-i nân*) 1 âlâ, et kâtibine (*kâtib-i lahm*) 1 âlâ, pazar kâtibine 1, vekilharç kâtibine 1, kiler kâtibine 1, kilercibaşıya 1 âlâ,

[2911] BOA, C.SM, nr. 684 (7 C. 1173/26 Ocak 1760). Belgede verilen bilgilere göre kayıkhanede harem-i hümâyun kayıklarının çekildiği ayrı bir bölüm bulunduğu, sadrazama ait kayığın da burada bulunduğu ve "*mezbûr kayıkhâneler beyninde vâki' , kebîr kayıkhâneler*" gibi ibarelerden burada birden fazla kayıkhane bulunduğu da anlaşılmaktadır.
[2912] BOA, C.SM, nr. 1737 (25 R. 1211/28 Ekim 1796).
[2913] دلي با شي
[2914] دليللر

simat (sofra, ziyafet) nazırına 1, çaşnigirbaşıya 1 hass-ı sade, akkâmbaşı (Sürre-i hümayunla beraber giden görevli) 1 hass-ı sade, sadrı-ı âlînin mirâhuruna 1 kuşkluk, sersilahşöre 1 kuşkluk, hayme-i sadr-ı âlî mehterbaşısına 1, sadr-ı âlînin sermehterân-ı tabl ve alemine 1 âlâ, ser-surnayî-i sadr-ı âlîye 1 hass-ı sade, ser-çavuşan-ı alaya 1 âlâ, teşrifatçı efendiye 1 ve teşrifatçının kesedar ile halifesine de 1'er hil'at verilirdi[2915]. Burada, verilen en değerli hediye olması sebebiyle kürk ve kürk giymek üzerinde biraz durmak yerinde olacaktır:

Bilindiği üzere kürk, Osmanlı Devleti görevlilerinin makamlarında giydikleri resmî üniformaydı. Her idareci makamının özelliğine göre farklı kürkler giyerdi. Kürk; cinsine, rengine ve şekline göre rütbe ve imtiyaz ifade ederdi[2916]. Yeni bir göreve atanan yöneticiye padişahın huzurunda kürk giydirilmek kanun gereğiydi[2917]. Yine, padişah değişikliğinde görevinde tutulan (*"ibkā olunan"*) görevlilere de bu münasebetle kürk giydirilirdi[2918]. Göreve yeni başlama dışında kürk giymek, görevlilerin alabilecekleri en önemli hediyelerdendi. Kürkün padişah huzurunda veya sadrazamın huzurunda giyilmesi, bu hediyeyi daha da anlamlı kılardı. Bu türden kürk giymeler genellikle görevinde yararlık gösterenlere, kamuya ait bir işi başarıyla yerine getirenlere[2919], elçilik göreviyle gelenlere, padişaha ve diğer devlet erkânına hediye getirenlere, devlete ait vergileri toplayıp bedelini padişaha takdim edenlere[2920], taşradan devlete hazine getirenlere giydirilirdi. Konuyu açıklayıcı mahiyete sahip olduğundan N 1123/Ekim 1711 tarihinde yapılan törende çeşitli devlet idarecilerine giydirilen kürkler ve bunların giydirilme gerekçeleri hakkında ayrıntılı bilgi vermek yerinde olacaktır:

N 1123/Ekim 1711 tarihinde padişah huzurunda *("Der bâb-ı hazret-i şehriyârî")* kendisine kürk giydirilen kişiler ve bazılarının giydirilme gerekçeleri şöyleydi: Ayşe Sultan kethüdasına ve kethüdasının baltacısına 1'er yeni *"hil'at-ı hâssü'l-hâs"*; vekilharç ağaya 1 yeni *hil'at-ı kuşkluk*; efendi hazretlerine 1 *"a'lâ cedîd hil'at"*; çaşnigirbaşıya, ser-tabbahine ve tabbahin halifesine 1'er yeni *"hâs-ı sâde"*; Ayşe Sultan Ağası Mehmed Ağa'ya ve Şam

[2915] Esad Efendi, *Teşrîfât-ı Kadîme,* İstanbul 1979, s. 58-62.
[2916] Pakalın, *Tarih Terimleri,* II, 343.
[2917] Meselâ, Sadaret kaymakamı seçilen görevliler, veziriazamla birlikte padişah huzuruna girip kürk giyerlerdi (Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati,* s. 287-288).
[2918] III. Selim'in tahta geçmesi üzerine kethüdalık görevi ibka edilen görevliye *"huzûr-ı hazret-i velî-yi ni'âmanelerinde"* çuka feraceyle kaplı *"ferde-i samûrun"* giydirildiğine dair bk. BOA, C.ML, nr. 4032 (10 L. 1205/12 Haziran 1791).
[2919] Meselâ, 2 Ş. 1012/5 Ocak 1604 tarihinde, Sadrazam Ali Paşa'nın Mısır'dan getirdiği 12 kere yüzbin altın Mısır hazinesi Üsküdar'a ulaşmış, kayıklarla alınmaya gidildiğinde kendisi de iskeleye inmiş, gelen hazineyi 60 katıra yükleyip saraya götürerek hazineye teslim etmesi üzerine kendisini I. Ahmed, *"hil'at-ı mûrisü'l-behcet ilbâsıyla teşrîf"* etmiştir (*Nuhbe,* s. 616). Yine, 13 Ş. 1120/28 Ekim 1708 tarihinde bostancıbaşıya padişah huzurunda kürk giydirilmesinin sebebi, nezaret ettiği kasr-ı hümayunun inşasını bitirmiş olmasıydı (BOA, İE.HLT, nr. 304).
[2920] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 9880 (5 B. 1078/21 Aralık 1667).

hazinesinin ulaştığı haberi geldiğinde telhisî[2921] ağaya 1'er yeni *"hil'at-ı hâssü'l-hâs"*; Şam hazinesini getiren ağaya ve maiyetindeki 9 nefere 3 yeni *"a'lâ",* 2 yeni *"kuşkluk",* 5 yeni *"hâs-ı sâde"* hil'at; hediyelerin getirildiği esnada *"kethüdâ-i bâb-ı vâlî-yi Mısr-ı Kahire"*ye ve hediyeleri takdimi esnasında *"kethüdâ-i bâb-ı vâlî-yi Sayda"*ya 1'er yeni *"hil'at-ı hâssü'l-hâs"*; getirdikleri hediyeleri sunumları esnasında *"kethüdâ-i bâb-ı vâlî-yi Basra"*ya, *"kethüdâ-i bâb-ı vâlî-yi Tırablusşam"*a ve o an hazır bulunan telhisî ağaya 1'er yeni *"hil'at-ı hâssü'l-hâs"* ve karakulaka[2922] 1 yeni *"hil'at-ı hâs-ı sâde"*; karakulak tarafından hediye getirilişi esnasında hazır bulunan telhisî ağaya 1 yeni *"hil'at-ı hâssü'l-hâs"*; hediye takdimi esnasında *"kethüdâ-yı bâb-ı vâlî-yi Bağdad"*a 1 yeni *"hil'at-ı hâssü'l-hâs"*; *"mîr-i Eflâk"*a *"der-hîn-i pişkeşhâ"*da 1 *"hil'at-ı kuşkluk-ı cedîd"* ve *"tevâbi'ât-ı sâ'iresi"*nden olan 9 nefere 1 yeni *"hil'at-ı kuşkluk",* 2 yeni *"a'lâ"* hil'at ve 6 yeni *"hâss-ı sâde"* hil'at; 2 *"kethüdâ-yı bâb-ı mîr-i Eflâk"*a 2 yeni *"hil'at-ı hâssü'l-hâs"*; karakulaka 1 yeni *"hil'at-ı hâs-ı sâde"*; bostancıbaşının hediye takdimi esnasında telhisî ağaya ve hediyenin sahibi olan bostancıbaşıya 1'er yeni *"hil'at-ı hâssü'l-hâs"*; terekecibaşıya, sebzehane kâtibine ve *"kozbekçi-yi sâlis"*e 1'er yeni *kuşkluk* ve maiyetindeki 4 nefere 2 *"a'lâ"* ve 2 *"hâs-ı sâde"* hil'at; karakulaka 1 yeni *"hil'at-ı hâs-ı sâde"*; Çatalca bahçesinin yıllık mahsulâtının bedelini takdimi esnasında bu görevi yerine getiren emektar bostancıya 1 yeni *"hâs-ı sâde"* hil'at; getirdiği hediye atını takdim etmesi üzerine valide sultanın kahvecibaşısına 1 yeni *hil'at-ı hâssü'l-hâs"*; dolap halifesine 1 yeni *hil'at-ı hâssü'l-hâs"*; hediyecibaşına 1 yeni *"kuşkluk hil'at"*; mirâhura ve silâhşöre 1'er yeni *"a'lâ hil'at"*; darüssaade ağasının hazinedarına ve kahvecibaşına 1'er yeni *hil'at-ı hâssü'l-hâs"*; yedekçibaşıya 1 yeni *hil'at-ı kuşkluk"*; silâhşöre ve çukadara 1'er yeni *"a'lâ"* hil'at ve diğer bir görevliye (*"Bera-yı tavile-i (طویله)"*) 1 yeni *"hâss-ı sâde"* hil'at giydirilmiştir. Aynı ayda sadrazamın huzurunda (*"Der bâb-ı hazreti kāim-makām paşa"*) göreve yeni başlayan gümrük emini Ahmed Ağa'ya 1 yeni *"hi'lat-ı hâssü'l-hâs"* ve hediye takdim eden 2 *"kethüdâ-yı bâb-ı mîr-i Eflâk"*a 1 yeni *"a'lâ"* ve 1 yeni "*kuşkluk*" hil'at giydirilmiştir. Böylece bu ay toplam 22 adet yeni*"hil'at-ı hâssü'l-hâs",* 11 adet yeni *"hil'at-ı kuşkluk"*, 13 adet yeni *"hil'at-ı a'lâ"* ve 26 adet yeni *"hil'at-ı hâss-ı sâde"* ilgili görevlilere giydirilmiştir[2923].

[2921] Telhisleri getirip götüren görevli olup, telhisçi de denirdi (Pakalın, *Tarih Terimleri,* III, 450).

[2922] Emir çavuşu demektir. Vezir, yeniçeri ağası ve bostancıbaşının hizmetinde bulunan karakulak, önde gidip yol açardı. Bostancıbaşı karakulağı sadrazamın yanında sürekli bulunur, Bâb-ı Âlî ile saray arasında iş görürdü (*Pakalın, Tarih Terimleri*, II, 198).

[2923] BOA, C.SM, nr. 3842 (N. 1123/Ekim 1711).

Osmanlı Devleti'nde kürk hediye etmenin âdet olduğu törenler şunlardı: Her yıl mevlid-i şerifin okunduğu gün padişah huzurunda[2924]; hacıların dönüşü haberi geldiğinde sadrazamın huzurunda[2925]; sürre-i hümayun ihracında[2926]; her sene Mekke ve Medine'ye gönderilecek buhurdan, buhurcubaşının numune teslimi sırasında sadrazam huzurunda[2927]; Mekke şerifinin armağan bohçaları geldiğinde[2928]; kuşçubaşının yemek getirmesi üzerine Ramazanın 21. gecesinde padişah tarafından, 22. gecesinde ise darüssaade ağası tarafından[2929]; bayramın birinci günü sadrazam sarayı divanında[2930]; yine bayramın birinci gününde divanhanede[2931]; bayramın üçüncü günü ikindiden sonra mehter faslının bitişini müteakip sadrazam huzurunda[2932]; Ramazan Bayramında sadrazamın padişaha hediye sunması esnasında darüssade ağasının divan odasında[2933]; ulufe ihracında kubbe-i hümayunda sadrazam huzurunda[2934]; donanma sefere çıkacağı zaman yapılan tören sonrası tersane emini tarafından verilen yemekten sonra Dolmabahçe'de sadrazamın huzurunda[2935]; donanmanın resmigeçit yaptığı gün vezir rütbesinde olan kaptan paşa tersaneye geldiği gün yapılan törende[2936] ilgili görevlilere kürk giydirilirdi. Bunların dışında, İstanbul'da bulunan yabancı elçiler ve maiyetlerindekiler padişahın huzuruna çıkmaları hâlinde kürk giydirilmek suretiyle ödüllendirilirlerdi. Nitekim, I. Ahmed'in tahta oturma töreni esnasında, diğer tüm devlet erkânıyla birlikte davet edilen Semerkant, Buhara, İran ve Dağıstan elçilerine de hil'atler giydirilmiştir[2937].

Bostancıbaşının sadrazamla bayramlaşması protokol gereği bayramın dördüncü gecesiydi. Akşam güneş battıktan sonra bostancıbaşı *"selîmî ve böliklü serâser samûr kürk ve dîvân-bisâtlu esb"*e binmiş hâlde ve önünde yaya yürüyen külahlı hasekileriyle Bâb-ı Âsafi'ye gelir, *"çavuşbaşı ağanın binek taşında nüzûl"* eder ve doğru arz odasına çıkardı. Kendisi, maiyetinde bulunan haseki ağalar ve *"yeşilli ta'bîr olunan eskiler"*le sadrazamla bayramlaştıktan sonra otururdu. Kendisine yapılan tatlı ve kahve ikramından sonra sadrazam bostancıbaşının selimisi ve kürkünü çıkartır, biraz sohbet ettikten sonra *"buhûr verilir"*di.

[2924] *Teşrifât-ı Kadîme,* s. 9-10.
[2925] *Aynı eser,* s. 24.
[2926] *Aynı eser,* s. 24-26.
[2927] *Aynı eser,* s. 26.
[2928] *Aynı eser,* s. 27-28.
[2929] *Aynı eser,* s. 29.
[2930] *Aynı eser,* s. 58-60.
[2931] *Defter-i Teşrifat,* s. 34.
[2932] *Teşrifât-ı Kadîme,* s. 64.
[2933] *Aynı eser,* s. 66.
[2934] *Aynı eser,* s. 78-79.
[2935] *Aynı eser,* s. 102-106.
[2936] *Aynı eser,* s. 109-110.
[2937] *Nuhbe,* 610-611. Yine çeşitli tarihlerde İstanbul'a gelen yabancı ülkelerin elçilerine ve maiyetindekilere giydirilen hil'atlar için bk. *Teşrifât-ı Kadîme,* s. 131-144.

Ziyaretin sonunda kaftancıbaşı vasıtasıyla alınan bir adet *"serâser kaplu böliklü samûr kürk"* giydirilirdi. Ayrıca, 7 donluk çuka, 7 donluk kumaş ve 125 kuruşluk hazine mührüyle mühürlenmiş *"bir çıkı"*[2938] akça sadrazamın önüne konulur, oradakilere gösterildikten sonra bostancıbaşının adamlarına teslim edilirdi[2939]. Nakit para dışında aynî olarak verilen hediyelerin toplam bedeli 25 Za. 1104/28 Temmuz 1693'te 73600 akçaydı[2940].

Bostancıbaşılara, bayram tebrikinde sadrazamın elini öptüğünde kendilerine verilmesi usulden olan nakit para bazen akça olarak (20000 akça)[2941], bazen de kuruş olarak (125 kuruş) verilirdi[2942]. Bu nakit meblağ veznedarbaşı ağa tarafından ziyaret esnasında sadrazamın huzurunda teslim edilirdi[2943]. Bayram tebriki için bostancıbaşılarla birlikte sadrazamın elini öpen hasekilere de *"âdet-i kadîme"* gereği 12000 akça verilirdi[2944].

Verilen hediyelik kumaş, 7 şalvarın her birisi için 10'ar zira Flortin atlas, 4.5'er zira Londrine çukasıydı[2945]. Londrin çukası toplam 30 zira[2946] olup, 25 N 1125/13 Ekim 1715'te zirası 300 akçadan 9000 akça; Fılortin atlası toplam 70 zira olup, zirası 170 akçadan 11900 akça yapmakta olup, toplam 20900 akça tutmaktaydı. Ancak çuka ve kumaşın fiyatı sabit olmayıp yıllara göre düşmüş veya artmış, en sonunda 195 kuruşta sabitlenmiştir. Meselâ, 15 Za. 1112/23 Nisan 1701'de 7 şalvarlık Londrine çukasının tutarı 113.5 kuruş, 7 donluk Fılortin atlasın tutarı 105 kuruş olup ikisinin toplamı 218.5 kuruş (26250 akça)[2947]; aynı miktardaki çuka ve atlas kumaşın 3 Z. 1132/6 Ekim 1720'de bedeli 100 kuruş[2948]; 26 M. 1151/16 Mayıs 1738'de 195 kuruş[2949], 7 Z. 1153/23 Şubat 1741'de 195 kuruş 12 pare 2 akça[2950], 24 Z. 1173/7 Ağustos 1760'ta 195 kuruş[2951], 27 N 1176/11 Nisan 1763'te 195

[2938] بر چيڤي

[2939] BOA, İE.ML, nr. 3899; Esad Efendi, *Teşrîfât-ı Kadîme,* s. 60. Nakit olarak 125 kuruşun verildiğine dair yine bk. BOA, İE.SM, nr. 2033 (Za. 1113/30 Mart 1702); BOA, İE.ML, nr. 6336 (28 Ca. 1115/9 Ekim 1703).

[2940] BOA, İE.ML, nr. 3899 (25 Za. 1104/28 Temmuz 1693).

[2941] BOA, İE.SM, nr. 346 (9 Z. 1074/3 Temmuz 1664); AE.SAMD.II, nr. 1676 (8 L. 1105/2 Haziran 1694).

[2942] BOA, AE.SAMD.II, nr. 1950 (3 Z. 1104/5 Ağustos 1693); BOA, C.SM, nr. 6693 (7 Z. 1153/23 Şubat 1741); (BOA, İE.HLT, nr. 321); BOA, C.DH, nr. 11160 (5 L. 1171/12 Haziran 1758). Aynı meblağın 1180/1767 Kurban Bayramı ziyareti için verildiğine dair bk. BOA, C.DH, nr. 16250 (12 Z. 1180/11 Mayıs 1767); 1185/1772 Kurban Bayramı ziyareti için verildiğine dair bk. BOA, C.DH, nr. 9519 (6 Z. 1185/11 Mart 1772).

[2943] BOA, C.DH, nr. 11085 (18 N. 1187/3 Aralık 1773); BOA, C.DH, nr. 8770 (3 Z. 1188/4 Şubat 1775); BOA, C.DH, nr. 4778 (27 N. 1193/8 Ekim 1779); BOA, C.DH, nr. 4600 (17 Z. 1199/21 Ekim 1785); BOA, C.DH, nr. 16557 (4 L. 1199/10 Ağustos 1785).

[2944] 7 L. 1078/21 Mart 1668 tarihinde Ramazan Bayramının tebriki için bostancıbaşıyla birlikte sadarazamın elini öpmeye giden Haseki Ağa'ya 12000 akça verilmiştir (BOA, İE.SM, nr. 1024).

[2945] BOA, C.SM, nr. 7321 (25 N. 1125/15 Ekim 1713).

[2946] Aslında Londrine çukası, 7 x 4.5 = 31.5 zira yapmaktadır, bk. BOA, C.SM, nr. 7321. Ancak hesaplamada kolaylık olsun diye bazen 30 zira kabul ve hesap edilmiştir. Meselâ bk. BOA, İE.HLT, nr. 321 (3 Z. 1132/6 Ekim 1720).

[2947] BOA, AE, SMST.II, nr. 2796 (15 Za. 1112/23 Nisan 1701).

[2948] BOA, İE.HLT, nr. 321 (3 Z. 1132/6 Ekim 1720).

[2949] BOA, C.DH, nr. 14773 (26 M. 1151/16 Mayıs 1738).

[2950] BOA, C.SM, nr. 6693, 1 ve 2 numaralı belgeler (7 Z. 1153/23 Şubat 1741).

[2951] BOA, C.SM, nr. 8046 (24 Z. 1173/7 Ağustos 1760).

kuruş[2952], 9 Z. 1178/30 Mayıs 1765'te 195 kuruş[2953], 12 Z. 1187/24 Şubat 1774'te 195 kuruş[2954], 23 Z. 1205/23 Ağustos 1791'de de 195[2955] kuruş olarak hesaplanmıştır. Bostancıbaşılara hediye edilen çuka ve atlas, hazinedarbaşı ağanın vasıtasıyla satın alınarak teslim edilirdi[2956].

Bayram tebriki esnasında nakit para, çuka, kumaş, kürk gibi hediyelerin her bayram ziyaretinde verilmesi âdet olmakla beraber, seferler ve diğer sebeplerden dolayı yaşanan malî sıkıntılar yüzünden bazen aksamalar meydana gelmiştir. Bu münasebetle hediyeler, kimi zaman noksan verilmiş, kimi zaman ise ertelenmiştir[2957]. Nitekim, Edirne Bostancıbaşısı Sinan Ağa 3 L. 1110/4 Nisan 1699 tarihli arzında, *"Kadîmden bostâncıbaşı ağa kulları"*na uygulanan bu usulün, seferlerden dolayı aksadığını, seferlerin sona ermesi münasebetiyle uygulamanın yeniden başlatılmasını rica etmesi üzerine çıkan hatt-ı hümayunla bu isteği kabul edilmiştir[2958]. Bostancıbaşıların bayramlıkları olan çuka, atlas ve kürkün hazinenin stoklarından verilmesi esastı[2959]. Ancak hazinede bulunmaması durumunda, bunların tutarı için tahsis edilen meblağ, herhangi bir eyalet veya sancağın uygun olan gelirinden havale yoluyla karşılanırdı. Bazen de, bu meblağla beraber başka masrafların tutarı da[2960], devlet adına müsadere edilen malların satılmasından elde edilen akçayla karşılanmıştır. Nitekim, Z. 1104/Ağustos 1693 yılının Kurban Bayramı in'amiyesi olarak bostancıbaşılara verilegelen 125 kuruş, Edirne'de yakalanan sârik Yusuf'un Eyüp'te bulunan ve devletçe el konulup satılan mal ve eşyasından karşılanmıştır[2961].

Her ne kadar bayram ziyaretlerinde bostancıbaşılara *"ilbâs buyurulan" "hil'at-ı hassü'l-hâs"*ın *"cedîd"* ve *"nîmtane kaplu post-ı samur"* ve bunun*"350 kuruşa mübâya' olunageldüğü mastûr ve mukayyed"* olduğu[2962] ifade edilmişse de, giydirilen kürkler duruma bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Meselâ Z. 1093/Aralık 1682'de Kurban Bayramı tebriği için sadrazamı ziyaret eden bostancıbaşıya *"kuşkluk hâs post-ı samûr"* hil'at giydirilirken[2963]; 1104/1693 yılının Kurban, L. 1181/Şubat 1768'de Ramazan, 1120/1709 Kurban[2964] ve

[2952] BOA, C.DH, nr. 9800 (27 N. 1176/11 Nisan 1763).
[2953] BOA, C.SM, nr. 828 (9 Z. 1178/30 Mayıs 1765); BOA, C.DH, nr. 4634 (17 Z. 1197/13 Kasım 1783).
[2954] BOA, C.DH, nr. 15719 (12 Z. 1187/24 Şubat 1774).
[2955] BOA, C.SM, nr. 6932 (23 Z. 1205/23 Ağustos 1791).
[2956] BOA, C.DH, nr. 9800 (27 N. 1178/20 Mart 1765).
[2957] Meselâ, 1736-1739 Osmanlı-Avusturya ve Rusya savaşlarından dolayı, 1150/1738 yılının Ramazan Bayramına ait bayramlıklar, 2 S. 1151/22 Mayıs 1738 tarihinde ödenebilmiştir (BOA, C.DH, nr. 14773).
[2958] BOA, C.SM, nr. 733.
[2959] BOA, C.SM, nr. 7321 (25 N. 1125/15 Ekim 1713).
[2960] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 10007 (Z. 1068/Eylül 1658); BOA, İE.ML, nr. 3899 (Z. 1104/Ağustos 1693).
[2961] BOA, AE.SAMD.II, nr. 1950 (3 Z. 1104/5 Ağustos 1693).
[2962] BOA, C.SM, nr. 5370, 1, 2 ve 3 numaralı belgeler (4 L. 1181/23 Şubat 1768).
[2963] BOA, İE.ML, nr. 901 (16 Z. 1093/16 Aralık 1682).
[2964] BOA, İE.HLT, nr. 430 (20 Z. 1120/2 Mart 1709).

1125/1715 yılının Ramazan bayramları tebriğine[2965] giden bostancıbaşıya *"hâssül-hâs cedîd nîmtane kaplu bir sevb post-ı samûr"*[2966] giydirilmiştir. Hediye edilen*"hâssü'l-hâss-ı post-ı samûr*" kürkü, alımı için tahsis edilen paraya bağlı olarak kullanılmış eski (*hil'at-i hâssü'l-hâss-ı atîk-i samûr*)[2967] veya yeni (*hil'at-i hâssü'l-hâss-ı cedîd-i samûr*) olabilirdi[2968]. Bu yüzden bostancıbaşılara giydirilen kürklere verilen ücretler de değişebilmekteydi. Meselâ, 1104/1693 yılının Kurban Bayramı tebriği için alınan kürke 250 kuruş[2969], 15 Z. 1122/4 Şubat 1711 tarihinde 507 kuruş (60800 akça)[2970], 3 Z. 1132/6 Ekim 1720'de 350 kuruş[2971], 1180/1767 yılının Kurban Bayramı ziyaretinde giydirilen *"hil'at-ı hâssü'l-hâs cedîd nîmtane kaplu bir sevb post-ı samûrun bahasıçün"* 350 kuruş *"kayd-ı sâbıkı mûcibince"* taşra hazinedarbaşıya verilmiştir[2972]. Yine bu meblağ 16 Z. 1205/16 Ağustos 1791'de 350 kuruş[2973] ve 15 Z. 1209/3 Temmuz 1795'te ise 350 kuruştu[2974].

Bayram ziyaretleri dışında bostancıbaşılara kürk giydirmenin âdet olduğu bir diğer tören de onların bahçelerde padişahlara ziyafet vermeleriydi. Ziyafet sonrası padişahlar tarafından kendilerine diğer devlet erkânı huzurunda kürk giydirilirdi. Meselâ, 6 Z. 1157/10 Ocak 1745'te mirî mandıralarda padişaha ziyafet veren bostancıbaşıya ferace kaplı samur kürk giydirilmiştir. Kürk hazinedarbaşı ağa tarafından 350 kuruşa alınmıştır. Derkenardaki bilgiye göre bostancıbaşılara eskiden beri verdikleri ziyafetlerde kendilerine kürk giydirilmesinin uygulanagelediği ifade edilmiştir[2975].

11.5.4. Kurban ve Ramazan Bayramı Törenlerini Organize Etme

Hasbahçe'de her sene Kurban ve Ramazan bayramında padişahın huzurunda cirit müsabakaları yapılırdı[2976]. Gülhanede'deki cirit meydanında[2977] yapılan bu organizasyonda bostancıbaşının görevi kurbanların kesilmesini sağlamaktı. Bayramlar, yaklaşınca

[2965] BOA, C.SM, nr. 7321 (25 N. 1125/15 Ekim 1713).
[2966] Bu kürk 350 kuruşa alınmıştır (BOA, C.SM, nr. 5370, 4 L. 1181/23 Şubat 1768).
[2967] BOA, İE.ML, nr. 3899.
[2968] BOA, İE.HLT, nr. 430 (20 Z. 1120/2 Mart 1709).
[2969] BOA, İE.ML, nr. 3899 (25 Za. 1104/28 Temmuz 1693).
[2970] BOA, İE.ML, nr. 6464 (15 Z. 1122/4 Şubat 1711).
[2971] BOA, İE.HLT, nr. 321 (1132/1720).
[2972] BOA, C.SM, nr. 5370, 1 numaralı belge (4 L. 1181/23 Şubat 1768).
[2973] BOA, C.DH, nr. 6727 (16 Z. 1205/16 Ağustos 1791).
[2974] BOA, C.DH, nr. 16985, 2 numaralı belge (1209/1795).
[2975] BOA, C.SM, nr. 2382.
[2976] *"Cirîd resmî"*nin *"beher sene" "huzûr-ı hazret-i cihân-dârîde dâb-ı dirîn üzere icrâ olun"*duğuna dair bk. BOA, C.SM, nr. 7451 (18 N. 1195/7 Eylül 1781); BOA, C.SM, nr. 6726 (5 Z. 1135/6 Eylül 1723); BOA, C.SM, nr. 636 (18 N. 1163/21 Ağustos 1750); BOA, C.SM, nr. 8315 (8 N. 1190/21 Ekim 1776); BOA, C.SM, nr. 8152 (27 Za. 1195/14 Kasım 1781); BOA, C.SM, nr. 2712 (16 N. 1206/8 Mayıs 1792); BOA, C.SM, nr. 907 (26 Za. 1213/1 Mayıs 1799); BOA, C.SM, nr. 2258 (27 Za. 1215/11 Nisan 1801).
[2977] BOA, C.SM, nr. 4175 (16 Za. 1203/8 Ağustos 1789). Yine cirit müsabakalarının burada yapıldığında dair bk. Şem'danî-zâde, *Müriyi't-Tevârih,* II.A, 84.

bostancıbaşı bir arzuhâl vererek kurbanlık koyunları talep ederdi[2978]. Tahsis edilen koyunların sayısı 12 olmakla beraber, bazen bu miktarın 20'ye çıktığı da görülmektedir[2979]. İstenen kurbanlık *"zinde"* koyunların tedarik görevi kasapbaşılara aitti. Koyunların yerine herhangi bir bedelin (para gibi) değil, aynî olarak verilmesi esastı[2980]. Koyunlar, ciride başlanmadan önce padişahın huzurunda kesilirdi[2981].

11.5.5. Padişahın Geçeceği Yerlere Kum Döktürme

Bostancı ocağının görevlerinden birisi de padişahın geçeceği yollara, tören ve şölen yapılacak yerlere kum döktürmekti. Yağışlı günlerde toprak zeminin çamurlanmasından dolayı yürümeyi zorlaştırmasını engellemek için Hasbahçe'deki yollara, Gülhane'deki cirit meydanına, Ağa bahçesine ve padişahın gezdiği diğer alanlara[2982] her sene siyah ve ince kum dökülmesi *"mu'tâd-ı kadîm"*di[2983]. Buralara kum döktürme işine nezaret etme görevi bostancıbaşıların sorumluluklarından olup, kum lâzım olduğunda kendileri tarafından gerekli miktar arz edilirdi[2984]. Kumu taşıma masrafı (*"navûl-ı sefâyin ve ücret-i hammâliyeleri"*) ve görevi gümrük eminlerine ait olup, ücret İstanbul emtia gümrüğü gelirlerinden karşılanırdı[2985]. Gümrük eminleri kumu *"mahallinden"*, bostancıbaşının resmî makamı olan Yalı Köşkü'ne kadar taşıtmakla yükümlüydüler[2986]. Kumun getirildiği mahallerin başında Darıca, Tuzla gibi Marmara Denizi'nin kuzey sahilleri gelirdi[2987].

Bahçe yollarına dökülen kumun miktarı sabit olmayıp ihtiyaca göre farklılık gösterirdi. Meselâ 8 S. 1175/8 Eylül 1761 tarihinde 1650 kayık[2988], 2 C. 1179/16 Kasım 1765 tarihinde 1200 kayık[2989], 14 S. 1190/4 Nisan 1776 tarihinde 760 kayık[2990], 16 Za. 1203/8

[2978] BOA, C.SM, nr. 8315, 8 N. 1190/21 Ekim 1776; BOA, C.SM, nr. 636, 18 N. 1163/21 Ağustos 1750; BOA, C.SM, nr. 636, 18 N. 1163/21 Ağustos 1750; BOA, C.SM, nr. 7451, 18 N. 1195/7 Eylül 1781).

[2979] Bostancıbaşı İbrahim Ağa'nın 5 Z. 1135/6 Eylül 1723 tarihli arzı üzerine çıkarılan derkenarındaki *"Berâ-yı şehriyârî an ağnâm-ı kurbanlık be-îd-ı edhâ ber-mûceb-i mu'tâd-ı kadîm fî 10 Z. sene 1135, Ağnâm: 20 re's"* kaydına bakılırsa, önceleri bu miktarın 20 koyun olduğu anlaşılmaktadır (BOA, C.SM, nr. 6726, 5 Z. 1135/6 Eylül 1723).

[2980] BOA, C.SM, nr. 636 (12 N. 1163/15 Ağustos 1750); BOA, C.SM, nr. 8315 (8 N. 1190/21 Ekim 1776).

[2981] BOA, C.SM, nr. 1579 (15 N. 1227/22 Eylül 1812).

[2982] BOA, C.SM, nr. 4175 (16 Za. 1203/8 Ağustos 1789).

[2983] BOA, C.SM, 8153 (8 S. 1175/8 Eylül 1761).

[2984] Hasbahçe'de padişahın geçeceği yollara dökülmek için 8 S. 1175/8 Eylül 1761'de 1650 kayık (BOA, C.SM, nr. 8153); 2 C. 1179/16 Kasım 1765'te (BOA, C.SM, nr. 7885); 14 S. 1190/4 Nisan 1776'da (BOA, C.SM, nr. 8122); 16 Za. 1203/8 Ağustos 1789'da (BOA, C.SM, nr. 4175) ve 14 Ş. 1221/27 Ekim 1806'da (BOA, C.SM, nr. 7473) lâzım olan kum miktarı bostancıbaşılar tarafından arz edilmiştir.

[2985] BOA, C.SM, nr. 4175 (16 Za. 1203/8 Ağustos 1789); BOA, C.SM, nr. 6704 (16 S. 1243/8 Eylül 1827).

[2986] BOA, C.SM, nr. 7885 (2 C. 1179/16 Kasım 1765); BOA, C.SM, nr. 8122 (14 S. 1190/4 Nisan 1776).

[2987] Hasbahçe'nin değişik yerlerine dökülen kumun *"Darıca ve Tuzla ve sair sevâhillerden beher sene nakli muta'd"* olduğuna dair bk. BOA, C.SM, nr. 6704 (16 S. 1243/8 Eylül 1827).

[2988] BOA, C.SM, nr. 8153.

[2989] BOA, C.SM, nr. 7885.

[2990] BOA, C.SM, nr. 8122.

Ağustos 1789 tarihinde 995 kayık[2991] ve 14 Ş. 1221/27 Ekim 1806 tarihinde ise 1551[2992] kayık kum kullanılmıştır. Lâzım olan kumun miktarının yıllara göre değişmesine karşın birim ücretinde herhangi bir değişiklik söz konusu olmamış, her seferinde kayık başına 150 akça ödenmiştir[2993]. Nadir rastlanmakla beraber, bazen masrafın tutarından bir kısmı indirilerek, geri kalanı ödenmiştir[2994].

11.5.6. Yol, Köprü ve İskele Tamiri

Yol, iskele ve köprülerin inşa ve tamir görevinden bostancıbaşı ve mimarbaşı müştereken sorumluydular[2995]. Söz konusu köprü, iskele ve yolların Haliç ve civarında olması durumunda, bu yerlerin sorumlusu olan tersane emini de bu ikiliyle beraber çalışırdı[2996]. Tamiratın aynı anda birçok yerde yapılması hâlinde bu iş birliği zorunlu hale gelirdi. Nitekim 1198/1784'te, tamir edilecek iskele ve köprülerin çokluğu, birbirine uzaklığı, malzemelerinin farklı ve peşin parayla alınması zaruretinden dolayı tersane emini bu görevde kendisiyle beraber başkalarının da görevlendirilmesini istemesi üzerine, bu isteği uygun görülüp kabul edilmiştir[2997]. Bu işbirliğindeki görev taksimatı genel olarak şöyleydi: Bostancıbaşı yol, köprü ve iskelelerin inşa ve tamire ihtiyaç duyup duymadığını arz eder; bu arz sonrası gereken keşif mimarbaşı tarafından yapılır; tamirat ve inşaat için gereken malzemelerse tersane eminince temin edilirdi.

Boğaziçi, Haliç ve Marmara'nın İstanbul'a yakın kıyılarındaki iskelelerle, bostancıbaşının sorumluluğundaki yerlerde bulunan yol ve köprülerin tamirlerinin lüzumu her yıl[2998] bostancıbaşı tarafından arz edilirdi. Böylece bu mıntıkalardaki tamirat ve inşaat faaliyetleri süreci başlamış olurdu. Tamir veya inşa edilecek yol, köprü ve iskelelerin mimarbaşı tarafından *"yegân yegân keşf ve mesaha ve fiyâtları vaz' ve hisâb"* edilir, lâzım olan ahşap ve benzeri malzemenin temini ise tersane emini tarafından sağlanırdı. Meselâ, 18 Z. 1188/19 Şubat 1775'te Bostancıbaşı Hüseyin Ağa'nın sunduğu raporda Alibeyköy'üne

[2991] BOA, C.SM, nr. 4175.
[2992] BOA, C.SM, nr. 7473.
[2993] BOA, C.SM, nr. 7885 (2 C. 1179/16 Kasım 1765); BOA, C.SM, nr. 8122 (14 S. 1190/4 Nisan 1776); BOA, C.SM, nr. 4175 (16 Za. 1203/8 Ağustos 1789).
[2994] Söz gelimi 2 C. 1179/16 Kasım 1765'te 1200 kayık kumun ücreti 1500 kuruş (180000 akça) tutmuş, bunun 180 kuruşu *"bâ telhîs ve bâ-ferman"* tenzil edilmiş ve geri kalan 1320 kuruş hak sahiplerine verilmiştir (BOA, C.SM, nr. 7885).
[2995] BOA, C.BLD, nr. 7014 (6 Z. 1210/12 Haziran 1796).
[2996] Haliç ve civarındaki köprülerin onarım ve yenilenmesinde bostancıbaşı ve mimarbaşı ile beraber tersane eminin de görev aldığına dair bk. BOA, C.BLD, nr. 4583, 2 ve 3 numaralı belgeler (18 Z. 1188/19 Şubat 1775).
[2997] BOA, C.BLD, nr. 6609 (15 Ca. 1198/6 Nisan 1784).
[2998] BOA, C.BLD, nr. 1583 (11 Ş. 1236/14 Mayıs 1821).

giden yol üzerinde bulunan Egri Şevket?[2999] ve sandal-ı hümayun iskeleleri, Kıl[3000] köprüsü yakınındaki küçük iskelelerin tamir ve tecdide muhtaç oldukları; Mirâhur köşkü yakınındaki büyük köprü, Kâğıthane'deki Saray köprüsü, büyük köprü, Taş teknelerdeki büyük köprü, yine aynı köyde Yağlar yakınındaki Kızıl köprü[3001]; Otağ-ı hümâyun civarındaki büyük köprü, Alibeyköy'deki iki köprü ve Havuzbaşı köprülerinin bazılarının tamire ve bazılarının ise yenilenmeye muhtaç oldukları, bu konuda gerekenlerin yapılması için tersane-i âmire eminine hüküm gönderilmesi gerektiği bildirilmiştir. Bunun üzerine çıkan ferman gereği tersane-i âmire emini, bostancıbaşının görevlendirdiği küçük yazıcı, mimarbaşı ve halifeleri tarafından buraların keşfi yapılarak defteri tutulmuştur. Keşif sonrası toplam tahminî masrafın 5208 kuruş olacağı arz edilince, işe başlanılıp bitirilmesi istenilmiştir[3002].

Bostancıbaşı tamirat ve inşaata bizzat nezaret eder, yapıların *"kemâl-i metânet ve resânet üzre binâ ve inşâ"* edilmelerine dikkat ederdi. Bazen keşif defterinde yer almayan tasarruflarda bulunabilirdi. Meselâ, 1188/1775'te daha önce mimarbaşı Hafız İsmail Ağa tarafından yapılan keşif sonrası defterde belirtilen yerlerin tamir ve yenilenmesine ferman çıkmıştı. Bunun üzerine Beşiktaş, Büyükdere ve Kuleli'deki ahşap iskeleler; Haydarpaşa ve Anadolukavağı'ndaki taş iskeleler; taş sahilsaray-ı hümayun; Kavak, Sultaniye ve Has oda iskeleleri bostancıbaşının gözetiminde onarılıp tamamlanmıştır. Ancak, bostancıbaşının kişisel tasarrufuyla söz konusu yerlerin bir kısmının genişletilmesi ve bir kısmına ilâveler yapılması sebebiyle keşif defterinde öngörülen masraftan daha fazla masraf meydana gelmişti. Bunun üzerine sunulan arzuhâlle tayin edilecek bir *"mu'temed kul"* vasıtasıyla tekrar keşf ve kontrol edilip defteri tutulması istenmiştir[3003].

Bostancıbaşı tamir ve inşaat faaliyetlerini sadece arz etmekle kalmaz, işin bitimine kadar faaliyetleri yakından takip ederdi. Tamirat ve inşaatın nizamlara uygunluğunun denetlenmesi, gereken finansmanın sağlanması, temin edilen meblağın harcanması bostancıbaşının sorumluluklarındandı. Meselâ, 1210/1796 yılında Boğaziçi'nde onarılan köprü ve iskelelerle, yeniden inşa edilen köprünün finansmanının sağlanması ve kullanılması bostancıbaşıya aitti. Keşif defterine göre Boğaziçi'ndeki iskelelerin tamiratı için 3245.5, köprünün tamirat masrafı için 212 ve yeniden inşa edilen köprü için 644 kuruş olmak üzere toplam 4101,5 kuruş tahsisat ayrılmıştı. Bu tahsisat, işin başında 2000 kuruş, devam eden

[2999] اکری‌سوکث
[3000] قیل
[3001] Burası bazı kayıtlarda Sağılar köprüsü olarak da geçmektedir (BOA, C.BLD, nr. 4583, 2 numaralı belge).
[3002] BOA, C.BLD, nr. 4583, 2 ve 3 numaralı belgeler (18 Z. 1188/19 Şubat 1775).
[3003] BOA, C.BLD, nr. 4583, 1 numaralı belge (18 Z. 1188/19 Şubat 1775).

günlerde 1000'er taksitler hâlinde Bostancıbaşı Mustafa Ağa eliyle kısım kısım kullanılmıştır[3004].

Padişahın binişlerinde sandalla yanaşacağı iskelelerin ve karada yürüyeceği köprü ve yolların tamir ve gereken yerlerde inşası ayrı bir öneme sahipti. Bu tür tamiratlar bazen geniş çaplı olabilmekteydi. Meselâ L. 1211/Nisan 1797 tarihinde padişahın biniş ve göçü esnasında kullanacağı yol, köprü ve iskelelerin tamir ve yenilenmesi bu türdendi. 1211/1797 yılının yazında padişahın bahçelere yapacağı gezintiler esnasında denizde yanaşacağı iskelelerle, karada geçeceği köprülerin tamirleri gereği Bostancıbaşı Mustafa Ağa tarafından bir defter hâlinde arz edilmişti. Deftere göre Haliçte'ki Fener, Cebe Ali (Cibali), Yenikapı, Alibeyköy, Sadâbâd, Karaağaç Sarayı, Aynalıkavak Sarayı iskeleleri; Boğaziçi'nin Avrupa yakasındaki zahire anbarı civarında bulunan Cennet, Azapkapı, Karaköy, Kurşunlu Mahzen, Fındıklı, Dolmabahçe, Ortaköy, Hayrettin, Beşiktaş, Bebek, Rumelihisarı, Balta Limanı, Kireçburnu, Büyükdere iskeleleri; Anadolu yakasındaki Anadolukavağı, Çubuklu, Göksu, Küçüksu, Kuleli, Beylerbeyi Üsküdar'daki Büyük (Kebîr) ve Balaban, Samaniye iskeleleriyle beraber Alibeyköy'deki saray köprüsü, Sadâbâd köyü köprüsü, Eğri Şevket, Ağa köprüsü, Taş Tekne köprüsü, Piyade köprüsü, Mirâhûr köprüsü, Büyükdere köprüsü, Tokat bahçesi yolu üzerindeki piyade köprüleri, Göksu köprüsü, Kadıköy'deki Fener yolu üzerinde bulunan köprü, Mandıra köprüsü, Kırkkavak köprüsü, Baruthane civarındaki köprü ve Tatavla'daki köprünün onarılması veya yenilenmesi gerektiği bildirilmişti. Bu defter çerçevesinde Mimar Mehmed Ağa yaptığı keşf ve ölçümler sonrası, köprüler için 2346,5 ve iskeleler için 11152,5 kuruş olmak üzere toplam 13499 kuruş masraf tahminî hesap olarak çıkarmıştır. Bunun üzerine bahsedilen yerler bostancıbaşının marifeti ile tamir ettirilmiştir. Bir önceki 1210/1796 yılında biniş ve göç-i hümayun güzergâhında bulunan yukarıdaki yerlerden bir kısmı yine bostancıbaşının marifetiyle bahçe tamircisi (merematçısı) kalfaya tamir ettirilmiş, tamir edilen yerlerin az olması dolayısıyla masrafı daha az olmuş, toplam 4434 kuruş harcanmıştır[3005].

İskele ve köprülerin tamirleri lüzumu bostancıbaşı tarafından arz edilmesi ve mimar ağanın keşfinden sonra masrafını bildirmesi üzerine, meblağın yüksek olması ve hazinenin durumunun müsait olmamasından dolayı tehir yoluna gidilirdi. Meselâ, 1222/1807 yılında bostancıbaşı tarafından tamirleri arz edilen Sadâbâd'daki Çağlayan köprüsü, İstanbul baruthanesi yakınındaki Kiremidhane, Bakırköy (Makrehore) yakınındaki köprü, Samatya'daki sandal-ı hümayun iskelesi, Üsküdar'daki büyük iskelelerin tamir masrafı mimar ağanın keşfi sonrası 12951,5 kuruş tutacağı bildirilmiştir. Ancak bu tarihteki sefer-i hümayun

[3004] BOA, C.BLD, nr. 7014 (6 Z. 1210/12 Haziran 1796).
[3005] BOA, C.BLD, nr. 4077 (23 L. 1211/23 Nisan 1797).

ve boğazların takviyesinden dolayı çok masraf yapıldığından, söz konusu tamiratın ertelenip ertelenmeyeceği bostancıbaşıya sorulmuştu. Bostancıbaşı ise, Kiremithane ve Makrehore köprülerinin ordunun güzergâhında olmasından, Üsküdar'dan Beşiktaş'a geçecek askerin Üsküdar iskelesini kullanması ve Çağlayan köprüsünden geçmeye mecbur olmasından, Çağlayan iskelesinin de yangın vukuunda sandal-ı hümayun yanaşacağından tehir edilmesinin sakıncalı olacağını ve bunları *"bilâ-tenzîl sehm kā'imesi virilmek üzre 8500 kuruş masârif ile ta'mîr ideceğini"* bildirmiştir. Bunun üzerine *"ber-mûceb-i keşf kemâl-i metânet ve resânet üzre"* tamir ettirilmesi, bitiminde *"sehm kā'imesi irâd ve masârif olunarak teslîm"* olunması şartıyla bu işe bostancıbaşı memur edilmiştir[3006]. Yine, şehir içinde tamir edilen yol ve kaldırımların masrafları bazen de ilgili yerlerdeki esnaftan tahsil edilirdi[3007].

Edirne ve civarındaki ordunun geçeceği yol ve köprülerin inşa tamir ve bakımından da Edirne bostancıbaşısı sorumluydu. Meselâ, 1130/1718 yılında Niş'e kadar olan yol ve köprülerin tamiri zaruri olmuştu. Bostancıbaşının tayin ettiği bostancılar tamir ve inşa faaliyetlerine başlamıştı. Ayandan Mahmud Efendi isminde birisinin bu faaliyetleri sekteye uğratmak için halkı kışkırtmaya kalkışması üzerine, ilgili kişinin engellenip, işlerin bitirilmesi için bostancıbaşıya ferman gönderilmiştir[3008].

11.5.7. Mirî Koru ve Mandıralar Nezareti

Bostancıbaşıların korumakla yükümlü olduğu yerlerin arasında devlete ait korular da bulunurdu. Korular ve korulara bağlı köylerle ilgili meselelere bostancıbaşı bakmakla yükümlü olduğundan, başkasının müdahalesi yasaktı[3009]. Padişahların doğal av sahası olan korularda başkalarının avlanması yasaktı. Avlananların men edilmesi, yasağı yeniden ihlal etmeleri durumunda yakalanıp gereken cezalarının verilmesi bostancıbaşının görevlerindendi[3010]. Yine, çok sayıda ağacın bulunduğu koruların, kendileri için en büyük tehlike olan yangınlara karşı korunması ve gereken tedbirlerin alınması da bostancıbaşıların titizlikle yerine getirmeye çalıştığı vazifelerdendi. Bu münasebetle bostancıbaşılar koruları yakanları bildirir, tutuklar ve hapsederlerdi[3011].

[3006] BOA, C.SM, nr. 8948 (25 M. 1222/4 Nisan 1807).

[3007] Söz gelimi, S. 1218/Haziran 1803'te tamir edilen Tophane caddesindeki kaldırımların masrafları iki tarafındaki emlâk sahiplerinden tahsil edilmiştir (BOA, C.BLD, nr. 4044, 13 S. 1218/4 Haziran 1803).

[3008] BOA, C.NF, nr. 2493 (22 Ca. 1130/23 Nisan 1718).

[3009] Şile'ye tabi, has koru içindeki Yeniköy halkının kanuna aykırı işlerine önceden olduğu gibi yine bostancıbaşı tarafından bakılması ve buna nahiye ahalisi ve ehl-i örf tarafından müdahale olunmaması hakkındaki hükme dair bk. *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 58. Yine, Sultan Bayezid vakfına ait Küçükçekmece'ye bağlı Yalı çiftliğine mahsus meraya Küçükçekmece ahalisi tarafından yapılan müdahalenin engellenmesine dair bk. *İstanbul Tarım Tarihi,* II, 330.

[3010] *7 Numaralı Mühimme Defteri,* I, 266.

[3011] *7 Numaralı Mühimme Defteri,* II, 196.

Korulardaki fidan ve otlaklara zarar verecek şekilde küçük baş hayvanların otlatılması da yasaktı. Otlatılan hayvanların devlete ait olması bile bu kuralı değiştiremezdi[3012]. Ancak yasağın istenen etkiyi sağlayamaması üzerine sonraları, kanuna aykırı olarak koyun otlatmak suretiyle korulara zarar ve ziyan vermeye devam edenlerin koyunlarına devlet adına el konulma yoluna başvurulmuştur[3013].

Koruların civarındaki mera, mezra gibi sulak ve otlak araziler mirî koyunların otlatılmasına mahsus yer olup, dışarıdan koyun getirtip otlatmak yasaktı. Bu yasağa uymayanlar buradaki mirî mandıra ustası tarafından şikâyet edilir ve müdahaleleri engellenirdi. Meselâ, Evahir-i Ş. 1170/11-19 Mayıs 1757 tarihinde bostancıbaşı, Üsküdar ve Gebze naiplerine gönderilen hüküm, bu konu hakkındaki şikâyet üzerine yayımlanmıştır. Üsküdar'daki İbrahim Ağa çayırı yakınındaki mirî mandıra ustası Hasan, verdiği arzuhâlde *"kadîmü'l-eyyâmdan berü mandıra-i mezbûrun mîrî koyunları kışlada iken"* İbrahim oğlu Seyyid Ahmed dereleri civarındaki otlak ve sulak mezraalarda, Çamlıca etrafındaki mezraalarda, Gebze'deki Çerkeşlü, Tavşanlu, Tavşancıl, Mallarım, Kadı ve Timürciler adlı köylerin hududundaki *"otlak ve çerâgâh"* yerlerinde *"güz eyyâmından mîrî koyun ra'y olınup otundan ve suyından intifâ'"* ettiğini; ancak Rumeli tarafından gelenlerle Üsküdar kasaplarının, ellerindeki *"marîz ve gayri marîz"* koyunlarını otlattıklarını, bunun *"kadîme muğāyir"* haksızlık olmakla beraber, koyunların birbirlerine karışması sonrası mirî koyunlara hastalık bulaştığını, bu durumun *"zarâr-ı küllî terettüb"* ettiğini belirtmişti. Bu şikâyet üzerine çıkan hükümde, yabancıların koyun otlatmasının Evahir-i Ra 1158/23 Nisan 1745-2 Mayıs 1745 tarihinde çıkan hükümle yasaklandığı belirtilmiş, buralara müdahale edilmemesi için Evahir-i Ş. 1170/11-19 Mayıs 1757'de yeni bir hüküm daha yayımlanmıştır[3014].

Ancak bu arazilerde koyun otlatmak bazen reaya ve bazen de idareciler tarafından engellenmek istenmiştir. Bu tür durumlarda sorunun çözümü genellikle ilgili yerin kadı veya naibiyle bostancıbaşıya havale edilirdi. Meselâ, Büyükçekmece'deki Hatice Sultana'a ait Papas Burgosi çiftliklerinin koyunları eskiden beri o civardaki meralarda otlatılması sorun olmazken, Evasıt-ı R 1156/4-13 Haziran 1743 tarihinde, Çatalca'daki Havuz kışlası kethüdasının müdahalesine maruz kalmıştır. Kışla kethüdası koyunların otlatılmasını engellemenin yanı sıra çobanların ve arabalarının geçişlerine izin vermemiş, yakaladığı

[3012] Meselâ, Kalyoncu neferlerinin koyunları Üsküdar'daki korularda otlatması üzerine, Bostancıbaşı Ali Ağa koyunların bazı yerlere *"küllî zarâr ziyân"* ettiğini 8 M. 987/7 Mart 1579 tarihli arzıyla birdirilmiş, bunun üzerine Üsküdar kadısına gönderilen hükümde, *"zikr olunan mahallerde kadîmden hâricden koyun gelüb yürüyegelmemiş ise"* koyun otlatılmasının men edilmesi emredilmiştir (BOA, *MD,* nr. 36, s. 132, h. 369).

[3013] BOA, *MD,* nr. 78, h. 1451, (3 N. 1018/30 Kasım 1609).

[3014] *İstanbul Tarım Tarihi,* II, 67-68. Yine Evahir-i B. 1158/19-28 Ağustos 1745 tarihli bir hükme göre, Üsküdar'a bağlı Kaymas nahiyesinin de mirî koyunların yaylaklarından olduğuna dair bk. *İstanbul Tarım Tarihi,* I, 96-97.

çobanları dövüp yaralamıştır. Durumun padişaha intikali üzerine, Bostancıbaşı Hüseyin Ağa ve Haslar naibine gönderilen fermanla suçluların bulunup, muhakeme olunmaları ve suçlu olmaları durumunda, cezalarının verilmesi istenmiştir[3015].

Çiftlik ve korulara ait arazinin kiralanması, kirasının tahsil edilmesi buraların nazırı olan bostancıbaşı ve bostancılar tarafından yerine getirilen görevlerdendi. Genellikle koyun sürülerine sahip olanlarca kiralanan koru ve koruya tabi yerleri kiracılar, üzerinde anlaşmaya varılan süre müddetince ellerinde tutarlardı. Buraya dışarıdan yapılacak müdahaleler bahçe ustaları tarafından kiracı lehine engellenir, ancak müdahalede ısrarcı olunması hâlinde ilgili kişiler merkeze bildirilir, yayımlanan hükümler sonrası bostancıbaşılar bu kişilerin haksız yere yaptıkları müdahaleleri engellerlerdi. 1165/1751-1752 yılında Çatalca'da bu tür bir olay yaşanmıştır. Çatalca'daki Papas Burgos çiftliği, kasabanın sakinlerinden Ahmed tarafından kiralanmış, kira müddeti boyunca kendisi koyunlarını burada otlatıp konaklatmıştır. Ancak, Süleyman Paşazade İsmail Bey adlı birisi de aynı arazi için bahçe ustasından temessük almaya teşebbüs etmesi üzerine, önceki kiracı için zor bir durum meydana gelmiştir. Zira çok sayıdaki koyunlarının kışlağı olan buraları terk etmesi hayvanlarının telef olması ihtimalini ortaya çıkarmıştı. Yapılan şikâyet üzerine, bostancıbaşının arazinin eski kiracıya *"ibkā ve zabt"* ettirilmesinin uygun olacağını bildirmesi üzerine, Evasıt-ı M. 1165/30 Kasım-9 Aralık 1751 tarihinde ferman bu yönde çıkmıştır[3016].

Koruları harap ettiğinden halkın buralarda odun kesmesi yasak olup, korudaki köyler de bu yasağın kapsamındaydı. Konu hakkında mahallî kadılara *"mü'ekked"* hükümler gönderilmesi, yasağın uygulanması hususunda gösterilen hassasiyeti yansıtmaktaydı[3017]. Bazı koruların sınırlarının belli olmayışı dolayısıyla civar köylülerin bu durumdan istifade edip, koru arazisine sahip çıktıkları veya kendi arazilerine dahil ettiklerine de rastlanılırdı. Bu konuda meydana gelen ihtilaflar üzerine gereken teftişin yapılmasında bostancıbaşının tayin ettiği bostancılar da görevlendirilirdi[3018].

Bostancıbaşılar, korulardan yasal sınırlar çerçevesinde faydalanılmasına da nezaret ederdi. Özellikle kömüre ihtiyaç duyulması durumunda korulardaki odunlar kullanılırdı. Ancak, kömür imali esnasında muhtemel bir yangının çıkmaması için çok dikkatli davranılır, bu işlemin koruların içinde değil, yakınlarındaki dere kenarlarında ve orman olmayan kuytu yerlerde yapılırdı[3019]. Yine, tersane-i âmire[3020] ile mirî veya mirîye çalışan kayık ve gemilere

[3015] *İstanbul Tarım Tarihi,* I, 50-51
[3016] *Aynı eser,* s. 252.
[3017] BOA, *MD,* nr. 46, s. 349, h. 805 (3 S. 990/27 Şubat 1582).
[3018] BOA, *MD,* nr. 47, s. 111, h. 279 (20 R. 990/14 Mayıs 1582).
[3019] BOA, *MD,* nr. 10, s. 45, h. 64; BOA, nr. 14, s. 20, h. 31 (4 M. 979/29 Mayıs 1571).

lâzım olan keresteler korulardan temin edilirdi. Bunların yeteri miktarda kesilmesi, fazlasının alınmaması, alınanların ilgili işte kullanılmasının kontrol edilmesine de bostancıbaşılar nezaret ederdi[3021].

Koruların çokça bulunduğu Üsküdar kazasındaki mirî koru ve koruya ait köyler bostancıbaşıları tarafından korunup zapt edilirdi. Dolayısıyla buraların *"defter-i hâkānîde hâsıl kayd olınan"* yave, kaçkun, bad-ı heva gibi örfî vergiler bostancıbaşıların görevlendirdiği kimselerce toplanırdı[3022].

Koruların uzantısı olan veya korulara komşu olan mirî arazilerin başkaları tarafından gasp edilmesine buralara yakın bahçelerin ustaları tarafından müsaade edilmezdi. Böyle bir durumun zuhurunda, bahçe ustaları tarafından yapılan şikâyetler genellikle ocak için olumlu sonuç verirdi[3023].

Bostancıbaşıların nezaretinde olan Riva (İrve) ve mirî mandıraları, buralara atanan ustalarca idare edilirdi[3024]. Buralarda bulunan davarlar kendilerine tahsis edilen arazilerde otlar, elde edilen kuzu, süt, yoğurt gibi mamuller belirlenen yerlere verilirdi[3025]. Bu mandıralardan mirî mandıra 80000 akça, Riva mandırası ise 24000 akçayı maktu gelir olarak[3026] her sene bostancıbaşıya teslim eder, o da diğer bahçe mahsulleriyle birlikte padişaha arz ederdi.

Kireç ocaklarının da denetim altında işletilmesine, kanuna aykırı durumlara izin verilmemesine dikkat edilirdi. Meselâ, Bostancıbaşı Ali Ağa'nın arzuhâli üzerine Üsküdar kadısına 8 M. 987/7 Mart 1579'da gönderilen hükümde, eskiden beri var olan kireç ocaklarına kanuna aykırı olarak müdahale edilmemesi istenmiştir[3027].

11.5.8. Mirî Malını Tahsil Etme (Muhallefat, Mukataat Nezareti)

Bostancıbaşıların görevlerinden birisi de, devlete ait gelirleri tahsil etmekti. Çeşitli yerlerin haraçlarını toplama da onun görevleri arasındaydı. Bu tür haraç tahsilatından birisi Keşan hazinesi malıydı. Meselâ, 1078/1667-1668 yılı için Bostancıbaşı Mustafa Ağa M. 1078/Temmuz 1667'de buranın cizye-i gebran gelirinden 4 yük akça hazineye teslim

---

[3020] BOA, *MD,* nr. 62, s. 250, h. 565 (2 B. 996/28 Mayıs 1588).
[3021] BOA, nr. 21, s. 330, h. 778 (11 M. 980/24 Mayıs 1572); BOA, nr. 61, s. 40, h. 109 (26 B. 994/13 Temmuz 1586).
[3022] *İstanbul Tarım Tarihi*, I, 69; *İstanbul Tarım Tarihi,* II, 49; *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 98-99.
[3023] Evahir-i Ş. 1170/11-19 Mayıs 1757 tarihinde, Beykoz'da bulunan mirî koru ve mandıralar civarındaki mer'alara müdahale edilmesi üzerine, İrve mandırası ustasınca yapılan şikâyet sonrası buraların devlet adına işletilmesine dair verilen hükümler için bk. *İstanbul Tarım Tarihi,* İstanbul 1998, II, 64-65.
[3024] *İstanbul Tarım Tarihi*, II, 64-65, 67.
[3025] *İstanbul Tarım Tarihi,* I, 96, 97.
[3026] BOA, C.SM, nr. 2976 (25 N. 1194/24 Eylül 1780); BOA, C.SM, nr. 4404 (23 N. 1188/27 Kasım 1774); BOA, C.SM, nr. 7918 (25 N. 1220/17 Aralık 1805).
[3027] BOA, *MD,* nr. 36, s. 132, h. 369.

etmiştir[3028]. Buraların cizyesi bostancıbaşının görevlendirdiği bostancılar tarafından toplanıp getirilir ve kendisi tarafından hazineye ulaştırılırdı. Meselâ 1077/1666-1667 yılına ait Keşan ve Haslardaki gayrimüslimlerin cizyeleri bostancılar odabaşısı Osman Ağa tarafından toplanmıştır. Tahsilat sonrası bu meblağdan *"ceyb-i hümayun"* için tahsis edilen 5000 esedî kuruş darphaneye verilirdi[3029].

Yine, Yergöğü, Silistre, Kili, Akkirman, Tirer (Yirer, Nirer?) kazaları bostancıbaşıların haraçlarını tahsil etmekle yükümlü oldukları yerler arasındaydı. 1102/1690-1691 yılı için buraların da haraçlarının toplanması eski bostancıbaşı Musa Ağa'nın uhdesindeydi[3030]. Yine, bazı yerlerin nüzul bedellerinin tahsili de bostancıbaşıların uhdesinde olup, Hamidâbâd, Kocaeli bu livalardandı[3031].

4 L. 1107/7 Mayıs 1696 tarihinde *"âdet-i yıllık peygân-ı hâssa"* olarak ödenen 30000 akça, Bostancıbaşı Ahmed Ağa'nın tahvilinden olan Uzuncaâbâd kazasının 1107/1695-1696 yılına ait duhan resminden karşılanmıştır[3032]. Eski bostancıbaşılardan ve Kocaeli'nin cizyedarı olan Musa Ağa'ya, 1105/1693-1694 senesine mahsup edilmek için topladığı cizyeden 2000 kuruşu, Toparabacıbaşı Veli Ağa'nın arzı üzerine çıkan fermanla söz konusu şahsa vermesi emredilmiştir[3033].

Ölen kişilerin muhallefatını tahsil edip, hazineye teslim etme işine bazen bostancıbaşılar bakardı. Meselâ M. 1109/Ağustos 1697 tarihinde Aydın ve Saruhan civarında katlolunan eşkiyanın muhallefatı, Bostancıbaşı Mustafa Ağa'nın görevlendirdiği Haseki Ömer Ağa tarafından tahsil edilmiş, tahsil edilen 3933 kuruşluk meblağ hazineye teslim edilmiştir[3034].

Bostancıbaşıların ber-vech-i mâlikâne tasarruf ettikleri mukataalar arasında *"İstanbul ve memâlik-i mahrûse"* enfiye mukataası da bulunurdu. Bu mukataanın *"hasılât ve vâridâtını"* zapt ve tahsil etmek, defterde kayıtlı olan miktarı hazine-i âmireye ve belirlenmiş olan has, kalemiye, vezâif, maaş, yıllık hidemât, işletmenin kirası (*"icâre-i kârhâne"*) gibi diğer yerlere *"kemâ-fi's-sâbık vakt ü zamânıyla mahallerine edâ"* etmek *"ve iktizâ iden mübâya'ât-ı duhân ve enfiye ve ücret-i amele-i kârhâne ve bi'l-cümle masârifât-ı mu'tâde ve levâzımât-ı sâ'iresi tediye ve rü'yet olunmak şartıyla"* tasarruf eden bostancıbaşılar, bu mukataa eminliğini aynı şartlarda başkalarına da devredebilirlerdi. Söz gelimi Gurre-i Ş.

[3028] BOA, İE.SM, nr. 167 (9 Za. 1078/21 Nisan 1668).
[3029] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 9550.
[3030] BOA, AE.SAMD.II, nr. 912 (22 C. 1103/11 Mart 1692).
[3031] AE.SMST.II, nr. 8158 (9 Za. 1108/30 Mayıs 1697).
[3032] BOA, AE.SMST.II , nr. 5283.
[3033] BOA, AE.SAMD.II, nr. 1468.
[3034] BOA, İE.SM, nr. 1723 (18 M. 1109/6 Ağustos 1697).

1217/27 Aralık 1802'de bu mukataayı tasarruf eden dergâh-ı âli kapıcıbaşılarından eski Bostancıbaşı Mustafa Ağa'nın *"bâ-evâmir-i aliyye-i mülûkâne Mısır cânibine me'mûr"* olması üzerine söz konusu enfiye mukataası idareciliğini enfiye kâtibi İsmail'e aynı şartlar dahilinde, 15 B. 1217/11 Kasım 1802'den görev mahallinden dönüşüne kadar devretmiştir[3035]. Yine, bazı eski bostancıbaşılar da mirîye ait bazı malların tahsilinde görev almışlardır[3036].

11.5.9. Halvet-i Hümayundaki Görevleri

Bostancıbaşının halvet-i hümayun ile ilgili görevi halvetle ilgili tüm iş ve işlemleri yürütmekti. Bunlar, halvet olacağı zaman Hasbahçe'nin güvenlik ve asayişini sağlamak, halvetin rahat yapılması için gereken tedbirleri almak, halvet çadır ve sokaklarının kurulmasına ve halvet bitiminde toplanmasına, saklanmasına ve tamirlerine nezaret etmekti. Halvet bitiminde malzemeler Hasbahçe'deki hazine altında, bostancılar ocağında, Yalı köşkünde, Demirkapı'da, Soğukçeşme'de, İncili kasrında, Değirmen'de, Kuşhane'de, Balıkhane'de, Mermerlik'te, Mezbeleciler ocağında ve diğer yerlerde muhafaza edilen halvet sokaklarıyla, büyük kayıkhanede bulunan harem-i hassa kayıklarının perdeleri ve çadırlarını kontrol ettirir; bunlardan tamire ihtiyaç duyanların tamir ettirilmesi, tamiri mümkün olmayanların ise yerine yenilerinin aldırılması için arzda bulunurdu. Bu malzemelerin tamiratı işi ise mehterbaşı ve emrindeki neferlere aitti[3037].

11.5.10. Göç-i Hümayundaki Görevleri

Bostancıbaşıların göç-i hümayundaki görevlerinin başında, göçe iştirak ederek, göç kafilesinin hizmetini gören hizmetlilere amirlik yapmak, göç kafilesinin konaklayacağı yerleri ayarlayıp düzenlemek, göçte gerekli olan mühimmat için arzda bulunmaktı. Göç kafilesindekilerin hizmetinde bulunan halvetciyan, sandalciyan ve piyadegan-ı bostanî neferlerin yiyecek türleri ve miktarları, nereden sağlanacağı, ne zaman ve ne suretle verileceği göç öncesi bostancıbaşı tarafından bildirilirdi[3038]. Göç kafilesinde yer alan hizmetlilerin odun ihtiyaçları da bostancıbaşı tarafından arz edilen ihtiyaçlardandı[3039].

Halvet-i hümayunda olduğu gibi, göç-i hümayunda da göç malzemelerinin tamiri gereği bostancıbaşı tarafından arz edilirdi. Bunlar mehterbaşı tarafından mehterhane-i âmirede

---

[3035] BOA, C.ML, nr. 19044.

[3036] 19 L. 1100/6 Ağustos 1689 tarihinde Ruscuk'ta bazı mirî alacak tahsiline sâbık bostancıbaşı Vezir Hüseyin Paşa'nın görevlendirildiğine dair bk. Recep Ahıshalı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Reissülküttâplık (XVIII. Yüzyıl),* İstanbul 2001, s. 191n.

[3037] BOA, C.SM, nr. 166 (29 R. 1193/16 Mayıs 1779); BOA, C.SM, nr. 5455 (11 Ca. 1232/29 Mart 1817).

[3038] BOA, İE.SM, nr. 2995 (7 Ra. 1127/13 Mart 1715); BOA, C.SM, nr. 8619 (19 Za. 1176/1 Haziran 1763); BOA, C.SM, nr. 6054 (29 Ra. 1225/4 Mayıs 1810).

[3039] BOA, C.SM, nr. 8220 (R. 1194/Nisan 1780).

tamir ettirildikten sonra muhafaza edilmeleri ve göç esnasında kullanımı ve kurulması için bostancıbaşıya teslim edilirdi[3040]. Göç kafilesi ile kafilenin eşyalarının nakledilmesi ve bu nakilde istihdam edilen hamalların temini[3041]; kafilede bulunan görevlilerin ulaşımında kullanılacak kayıkların temin edilmesi de bostancıbaşının sorumluluklarından olup[3042], bu kayıklar genellikle kiralanmak suretiyle temin edilirdi[3043].

11.5.11. Asayiş, Güvenlik ve Zabtiye Görevi

Çok çeşitli görev ve sorumlulukları bulunan bostancıbaşıların en başta gelen görevleri, hiç kuşkusuz sorumluluk alanları olan Üsküdar, Haliç, Boğaziçi'nin iki yakası, Kadıköy, Adalar, Ayastefanos taraflarının asayiş ve güvenliğini temin etmekti[3044]. Bostancıbaşı, diğer devlet görevlileri ile koordineli olarak İstanbul'un güvenliğini sağlamakla yükümlüydü. Bu münasebetle başta güvenliğin başındaki vezir olmak üzere İstanbul kadısı, yeniçeri ağası, muhtesip ve subaşıyla beraber şehirde *"kol dolaşılır"*, fermana aykırı hareket edenlere bazen *"muhkem let"* vurularak ve bazen de *"salb u siyâset"* edilerek asayiş sağlanmaya çalışılırdı[3045]. Suçun işlendiği yere bağlı olarak emniyet ve asayişin sağlanması konusunda bostancıbaşılar Edirne bostancıbaşılarıyla da iş birliği yapabililerrdi[3046].

Bilindiği üzere, devletin merkezi olan İstanbul, yeniçeri, sipahi, cebeci, topçularla beraber bostancılar ve diğer silahlı hizmetliler tarafından korunurdu[3047]. Sarayın yöneticisi ve *"padişahın muhafız komutanı"* olan bostancıbaşı Topkapı Sarayı'nı, İstanbul kıyılarını, Boğaziçi'ni, İstanbul ve civarındaki padişaha ait bahçe ve binalardaki asayişi emrindeki bostancılarla sağlardı[3048]. İstanbul'un deniz tarafındaki asayişinden kaptan paşalarla birlikte

---

[3040] BAO, C.SM, nr. 8568 (20 S. 1189/22 Nisan 1775).

[3041] BOA, C.SM, nr. 6147, 11 S. 1202/22 Kasım 1787); BOA, C.SM, nr. 6973 (C. 1215/Kasım 1800); BOA, C.SM, nr. 5695 (29 Za. 1227/4 Aralık 1812).

[3042] BOA, C.SM, nr. 6967 (23 R. 1191/31 Mayıs 1777).

[3043] BOA, C.SM, nr. 6967 (1191/1777); BOA, C.SM, nr. 5982 (5 C. 1196/18 Mayıs 1782); BOA, C.SM, nr. 7268 (17 L. 1206/8 Haziran 1792).

[3044] Aynur Çiftçi, *Son Dönem Osmanlı Karakolları Anadolu Yakası ve Büyükdere Topçu Karakolu,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri, Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 8-9.

[3045] Evâil-i Za. 1004/27 Haziran-6 Temmuz 1596 tarihinde Vezir Hasan Paşa ile beraber İstanbul kadısı, muhtesip ve subaşı ile beraber Bostancıbaşı Ferhad Ağa'nın da İstanbul'un asayişinin sağlanması hususunda *"cidd ü cehd üzre dakīka fevt itmeyüp, bezl-i makdûr ve sa'y-i mevfûr"* eylediklerine dair bk. *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 112; *Tarih-i Selânikî*, II, 616.

[3046] Evail-i C. 1158/1-10 Temmuz 1745'te, Rumeli'de sahte fermanla yolsuzluk yapan hasekinin yakalanması için İstanbul ve Edirne bostancıbaşılarının birlikte görevlendirildiklerine dair bk. *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 199.

[3047] Jorga 1768 yılında İstanbul'un muhafazasında bulunan görevlilerden bahsederken, İstanbul'un *"müdafaa kıtası"*nın 8-10 bin civarında eğitimli ve itaatkâr yeniçeri, 13 bin sipahi, 4 bin cebeci, 2 bin (kayıtlara göre 40 bin görünen) topçu, sayısını belirtmediği bostancı ve sarayın diğer silahlı hizmetlilerinden oluştuğunu belirtmektedir (*Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, 388).

[3048] Mantran, 17. *Yüzyıl'ın İkinci Yarısında İstanbul,* I, 141, 149-150; Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası*, s. 498

sorumlu olan bostancıbaşılar[3049], onların padişah ve diğer üst düzey idarecilerle birlikte sefere katılmaları durumunda İstanbul'un kıyı ve limanlarının güvenliğini tek başlarına sağlarlardı. Nitekim, Kanunî'nin L. 973/3 Mayıs 1566'da devlet erkânı ile beraber Zigetvar seferine çıkması üzerine, İstanbul'a gelip giden gemilere Bostancıbaşı Davud Ağa'nın *"nigeh-bân olup, muhkem muhafaza"* eylemesi ferman olunmuştur[3050]. Padişah, veziriazam ve vezir gibi üst düzey yöneticilerin şehri kontrol için yaptıkları ve *"kol dolaşmak"* denilen teftişlere bostancıbaşılar da katılırlardı[3051].

Bostancıbaşı kendi yetkisi dahilindeki yerlerde gerçek bir polis şefi gibi davranırdı[3052]. Özel kayığı ile sorumluluk alanları olan sahilleri sürekli gözetim altında tutar, buralarda padişah vekili gibi davranıp hükmederdi[3053]. Meydana gelen gürültü[3054], kavga[3055] ve cinayetlere müdahale eder, katil ve eşkiyaları yakalayıp[3056], Hasbahçe'nin alt tarafında bulunan bostancıbaşı zindanına atardı. Deniz ve karada asayişinden sorumlu olduğu yerlerde içki içme, eğlence tertip etme, kadınlı erkekli şenlikler düzenleme[3057], kız kaçırma[3058] gibi kanuna ve ahlâka aykırı fiillerde bulunanlara müdahale eder[3059], cezalarını genellikle mahallinde verirdi ki, bu ya yüklü bir para cezası ya da tokmakla dayak atmaktı. Bu yerlerde herhangi bir münasebetle başkaları tarafından yakalananlar da bostancıbaşıya teslim

---

[3049] Pakalın, *Tarih Terimleri,* III, 626.

[3050] *Târih-i Selânikî,* I, 15.

[3051] Vezir Hasan Paşa'nın Evail-i Za. 1004/27 Haziran-5 Temmuz 1596'da günde iki defa yaptığı teftişlerde kendisine bu işle görevli olan memurlar, çavuşlar, İstanbul kadısı, muhtesip, subaşı ile beraber bostancıbaşı da eşlik etmiştir (*Tarih-i Selânikî*, II, 616-617).

[3052] Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul,* I, 150.

[3053] Bostancıbaşı özellikle Boğaziçi'nde*"şeb ü rûz bostâncıbaşı kayıkları ile gezüp hükûmeti serbest"* idi (*Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 198). Yine, bostancıların Boğaziçi'ni sürekli ve sıkı bir şekilde kontrol ettiklerine dair bk. Naima, *Tarih,* III, 264.

[3054] İstanbul'daki Fransız büyükelçiliğinin izinli olarak 21 Temmuz 1672 tarihinde yaptığı kutlamalar esnasında atılan tüfenk ve top seslerinin duyulması üzerine, olayın mahiyeti hakkında bilgi almak için bostancıbaşı eğlencenin tertip edildiği yere bostancılar gönderdiğine dair bk. Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar 1672-1673,* çev. Nahid Sırrı Örik, Ankara 1987, I, 155, 233.

[3055] *Tarih-i Selânikî,* II, 624-625.

[3056] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 60.

[3057] *"Seyir yerlerinde nisvâna karîb oturan her kim olur ise Bostancıbaşı Ağa'nın ziyâde menfûru olur nesnelerden"* olup, böyle davranan her kim olursa yakasını kurtaramazdı. Nitekim, bu tür hareketlerde bulunan mevaliden Halîl Paşa-zâde Nurî Bey, birkaç defa bu tür hareketlerde bulunmuş, yapılan ikazları dinlememesi üzerine durumu bostancıbaşı tarafından padişaha bildirilmesi üzerine Edirne'ye sürülmüştür (*Câbî Tarihi,* II, 958-959). Bu konuda daha fazla bilgi için bk. Eremya Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Tarihi (XVII. Asırda İstanbul),* İstanbul 1988, s. 51; Sadık Albayrak, *Osmanlı'da Sosyal Yapı ve İstanbul,* İstanbul 2001, s. 71.

[3058] Z. 1004/Ağustos 1596 tarihinde, ulufesi kesilmiş ve *"kabâhat u fezâhat ile meşhûr"* bir yeniçerinin Üsküdar'da bir imamın kızını kaçırması üzerine, *"bulduğı ehl-i fesâd ve şenâ'atı satvet-i kahiresiyle, emân virmeyüp, hakkından"* gelmekle meşhur olan Bostancıbaşı Ferhad Ağa tarafından yakalanmış, suçunu itiraf etmesi üzerine kendisini Tophane'de paçavraya sarmış, havaî topun ağzına oturtmuş ve topu ateşlemek suretiyle cezalandırmıştı (*Tarih-i Selânikî,* II, 622).

[3059] Robert Mantran, *XVI.-XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat,* çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul 1991, s. 218.

edilirlerdi[3060]. Bu tür cezadan kurtulmanın yolunun ise bostancıbaşıya rüşvet vermekten geçtiği 17. yüzyıl seyyahlarından Eremya Çelebi tarafından iddia edilmektedir[3061].

Bazı yabancı gözlemciler tarafından *"padişah sarayının korunmasıyla görevli askeri gücün komutanı olan kişi"* olarak tanımlanan bostancıbaşı[3062], padişahların biniş ve halvetlerinde en yakınında bulunan nadir görevlilerden birisiydi[3063]. Yine, sarayda Demirkapı'yı geçen ender görevlilerdendi[3064]. Topkapı Sarayı'nın deniz ve kara tarafından güvenliğinin sağlanması bostancıların göreviydi. Padişahın ve devlet idaresinin merkezi olması dolayısıyla bostancılar, Topkapı Sarayı'nı sıkı bir koruma altında tutarlardı. Özellikle sarayın deniz tarafından korunması bağlamında padişahın kayığı ve onun izin verdiklerinin dışında herhangi bir deniz taşıtının sarayın civarlarındaki kıyılara yanaşmasına asla müsaade edilmez, yanaşmakta ısrar edenler olursa şiddetle cezalandırılırdı. Nitekim, tebdil-i kıyafetle Üsküdar'dan İstanbul'a geçmek için bir zimmînin kayığına binen I. Ahmed, kayıkçıdan kendisini Sarayburnu'na bırakmasını istemesi üzerine kayıkçının, *"bunda hünkârın bostân oğlanları var. Ben sizi bunda çıkaracak olursam, ne beni korlar ne sizi"* demesi, sarayın deniz tarafındaki güvenliği konusunda gösterilen hassasiyet hakkında fikir vermektedir[3065].

Bostancıların gerek kapıkullarıyla ve gerek diğer zümrelerle aralarında meydana gelen anlaşmazlık, kavga gibi sorunlarına öncelikle bostancıbaşılar müdahale edip, onları halledelerdi. Evasıt-ı Z. 1004/6-15 Ağustos 1596'da yaşanan bir olaya bostancıbaşının müdahalesi bu hususta örnek gösterilebilir. Söz konusu tarihte kuraklıktan dolayı İstanbul'da kıtlık baş göstermiş; ordunun seferden dönmüş olması ve artan karaborsacılıktan dolayı yiyeceğin fiyatı fazlasıyla artmıştı. Arpa ve otun fiyatı yükselmiş, âdeta bulunmaz olmuştu. Etin vakıyyesi 15 akçayı geçtiğinden imarethane gibi sosyal kurumlarla kapıkulları et bulmakta zorlanıyordu. Bu durum idarecilerle kasapların*"kadîmdem ide-geldükleri ceng"*in yeniden alevlenmesine zemin hazırlamıştı. Bu yüzden en küçük bir bahane bile kasaplarla kapıkullarının kavgaya tutuşmasına sebep olmaktaydı. Çok geçmeden bostancıların kasap oğlanlarına*, "siz fâhir libâslar geyüp, ağır gümüşlü bıçaklar takınursız, yasakdur"* diye

[3060] 25 Ağustos 1673 tarihinde Fransız Elçilik mensupları ile bazı sarhoş Rumlar arasında Tarabya'da meydana gelen kavgada Rumlar, elçiliğin üç adamını yakalayıp bostancıbaşıya götürmek amacıyla hapsetmişlerdi (Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar,* II, 103).

[3061] Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi,* s. 51-53.

[3062] Wratis Law , *Anılar "16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğundan Çizgiler",* s. 143

[3063] Bostancıbaşı Duçe Mehmed Ağa'nın Bursa'da avlanan IV. Murad'ın yanında bulunması ve onun İstanbul'a dönüşünde, kendisine refakat etmesine dair bk. Naima, *Tarih,* III, 184; yine IV. Murad'ın bir gezi sırasında ansızın Anadoluhisarı'ndan Rumelihisarı'na geçişi ve oradan da süratle Okmeydanı üzerinden İstanbul'a gidişi esnasında, yanında has hizmetkarları dahil kimse bulunmazken, yalnızca Duçe Mehmed Ağa'nın bulunmasına dair bk. Naima, *Tarih,* III, 215.

[3064] Demirkapı'ya *"bostâncıbaşıdan gayrı mültehi kimesne"* giremediğine dair bk. Naima, *Tarih,* III, 427.

[3065] *Zübdetü't-Tevârihi,* I, 98.

sataşması üzerine kavga başlamış, durumu haber alan Bostancıbaşı Ferhad Ağa yetişip olaya müdahale etmiş, sorunu büyümeden halletmişti[3066]. Boğaziçi'nde ve bostancıların denetimindeki diğer kırsal alanlarda asayişe dair bir durum olduğunda, failleri oraya yakın bahçelerin ustaları tarafından gizlice takip edilir, daha sonra yakalanıp bostancıbaşılara gönderilirdi. Bostancıbaşılar da kendisine gönderilen zanlıları eğer kapıkullarından ise ağalarına yollardı[3067]. İdarecileri tarafından suçlu bulunmaları hâlinde zanlıların bir kısmı gereken cezalara çarptırılmış, bazılarıysa korunmuşlardır[3068].

Bostancıbaşılar sorumluluk alanlarında meydana gelen cinayetlerin aydınlatılması için, sebeplerin araştırılması, faillerin tahkik edilmesi, zanlıların yakalanıp adlî makamlara sevk edilmesi gibi görevleri yerine getirmekle de yükümlüydü[3069]. Çeşitli sebeplerden dolayı meydana gelen göçler, bu göçler sonrası ortaya çıkan gelişmelerin takibi, göç eden ahalinin tekrar eski yerlerine iskân edilmesi gibi işlerle de bostancıbaşılar görevlendirilirdi[3070]. Sorumluluk alanlarında kanuna aykırı gördüğü her türlü fiil ve hareketi, padişah vekili ve bir polis şefi gibi davranıp cezalandırmakta serbestti[3071]. Ancak bu konuda bazen keyfîliğe kaçtıkları, kendilerine tanınan yetkileri aştıkları da olmuştur[3072].

Bostancıbaşılar, kamu görevlilerinin kanuna aykırı keyfî davranışlarının engellenmesi hususunda da görev alırlardı[3073]. İstanbul civarında, bulundukları yerlerde halkın huzur ve asayişini bozanlar, kamu görevlisi bile olsa eşkiyalık faaliyetleri içerisinde olanların yakalanıp kal'abend ve sürgün edilmesi bostancıbaşılarca yerine getirilen görevlerdendi[3074]. İstanbul civarında eşkiyalık faaliyetlerinde bulunanların yakalanıp idam edilmesinde bostancıbaşı, o yerin kadıları, kethüdaları, yeniçeri serdarları vekilleri, havas ve evkaf zabitleri, vilayet ayanları, iş erleri gibi görevlilerle işbirliği yaparlardı[3075]. Eşkiya ile mücadelede istenen

[3066] *Tarih-i Selânikî,* II, 624-625.
[3067] *Cabî Târîhi,* I, 192-193.
[3068] *Cabî Târîhi,*II, 728.
[3069] BOA, *MD,* nr. 19, s. 351, h. 702 (16 R. 980/26 Ağustos 1572).
[3070] 1001/1593'te köylerinden ayrılan Orhanlı, Ayvalı, Turgutlu, Bartınlı, Korgallı, Sarulu, Küçük Akviran, Büyük Akviran, Kumköyü, Büyük Kaya Kozlu ve Küçükkaya Kozlu köyleri halkının, yeniden eski yerleşim yerlerine iskân edilmesi için bostancıbaşıya gönderilen hüküm için bk. BOA, *MD*, nr. 70, s. 143, h. 265 (17 C. 1001/21 Mart 1593).
[3071] *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 198; Naima, *Tarih,* III, 264; Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar,* I, 155 ve 233, II, 103; *Tarih-i Selânikî,* II, 622-625; *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 60; *Câbî Tarihi,* I, 214-215, II, 765 ve 958-959; Eremya Çelebi, *XVII. Asırda İstanbul,* s. 51-53; Albayrak, *Osmanlı'da Sosyal Yapı ve İstanbul,* s. 71; Mantran, *XVI.-XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat,* s. 218.
[3072] *Câbî Tarihi,* I, 214-215; BOA, İE.ML, nr. 372 (22 L. 1094/14 Ekim 1683).
[3073] Fransız elçilik görevlileri, rahipleri ve tüccarlarının *"kifâf-ı nefsleriçün"* aldıkları içkiden haksız vergi alan Erdek köyü subaşısının bu keyfî hareketinin engellenmesi için Evahir-i B. 1127/23-31 Temmuz 1715'te bostancıbaşıya hüküm gönderildiğine dair bk. BOA, *MD,* nr. 57, s. 35, h. 84.
[3074] BOA, C.ZB, nr. 658 (10 Za. 1143/17 Mayıs 1731); BOA, C.ZB, nr. 2457 (tarihsiz); BOA, HH, dosya nr. 238, gömlek nr. 13238 (1208/1794); BOA, C.ZB, nr. 657 (R. 1234/Şubat 1819).
[3075] BOA, C.ZB, nr. 2927 (Evail-i B. 1127/3-12 Temmuz 1715).

başarının sağlanmasının önündeki en büyük engel eşkiyanın bazı mahalli idarecilerce destek ve yardım görmesiydi. Zira bazen bostancılarca yakalanan eşkiya sancak ve subaşılarının işe karışmasıyla serbest bırakılmaktaydı. N. 1003/Mayıs 1595'te asayişle ilgili yaşanan bir olay bu konuda tipik bir örnek teşkil etmektedir. 22 N. 1003/31 Mayıs 1595'te Bostancıbaşı Ferhad Ağa'ya gönderilen bir hükümde Galata kazasına bağlı Marmara adasında *"ba'zı ehl-i fesâd ve kutta'-i tarîk"*in dağları mesken tuttuğu, merhum Şehzade Sultan Mehmed evkafından olan Bergos köyü halkının her gece evlerini basıp *"esbâb ve erzâkın gâret eyleyüp küllî fesâd ve şenâ'at üzre oldukları"* bildirilmiş ve onları yakalayıp getirmesi emredilmişti[3076]. Bunun üzerine Ferhad Ağa bazı bostancıları bu görevle adaya göndermiş, ancak görevliler mahalli idarecilerin engellemesiyle karşılaşmıştı. Durumun padişaha arz edilmesi üzerine 7 L. 1003/15 Haziran 1595'te Galata kadısına bir hüküm gönderilmiş ve adada zuhur eden eşkiyanın yakalanması için Bostancıbaşı Ferhad Ağa'nın bostancılar gönderdiği, ancak subaşıların *"eşkiyâya mu'în ve zâhir olup ele vermeme"*leri üzerine eşkiyanın *"fesâd ve şenâ'atleri"*nin arttığı belirtilmiş; bu fermandan sonra adadaki eşkiyaların durumuna subaşıların karışmaması, eşkiyanın *"bi-hasebi'ş-şer' üzerlerine sâbit olan mevâdın sûret-i sicilleriyle"* bostancılara teslim edilmesi ve oradaki subaşının *"südde-i sa'âdet"*e gönderilmesi emredilmiştir[3077].

İstanbul'da asayişin bozulmasının en büyük sebeplerinden biri de, burada kaçak olarak bulunan kefilsiz Arnavut ve Hırvatlardı. Bunların bir kısmı bağ bekçiliği ve rençberlik yapmakla beraber, önemli bir kısmı genellikle Boğaziçi'nin tenha yerlerini kendilerine mesken edinerek, *"envâ'-i şenâ'at ve hırsızlık"* yapmaktaydılar. Bunlardan bostancıbaşı tarafından yakalananlar Venedik elçisine tabi olduklarını söyleyerek kurtuluyorlardı. Ancak *"harekât-ı gayr-ı marziyyeleri"*nin artması üzerine Venedik elçisi ile yapılan görüşmeler sonrası bir kısmı dışında diğerlerinin yakalanıp İstanbul'dan sürgün edilmesine karar verilmişti[3078]. Zamanla Venedik elçiliğinin, kefil oldukları bu Hırvatları ve Venediklileri zapt edemeyeceğini bildirmesi üzerine, bunlar bostancılar tarafından yakalanarak ilgili makamlara teslim edilmişlerdi[3079]. Yine bunların bir kısmı vilâyetlerine gitmez Güney Marmara kıyılarındaki (Yalova, Gemlik, Karamürsel vb.) bağ ve bahçelerde çalışır, buralardan gelip geçenlere de zarar verirlerdi[3080].

[3076] BOA, *MD,* nr. 73, s. 204, h. 476.
[3077] BOA, *MD,* nr. 73, s. 168, h. 396.
[3078] BOA, HH, dosya nr. 267, gömlek nr. 15556 (1210/1795-1796); BOA, HH, dosya nr. 266, gömlek nr. 15442 (1215/1800); BOA, HH, dosya nr. 280, gömlek nr. 16602 (1238/1823).
[3079] BOA, HH, dosya nr. 261, gömlek nr. 15024 (1210/1796).
[3080] Ahmed Refik, *Eski İstanbul,* s. 56-58.

Galata, Üsküdar ve Boğaziçi'ndeki kaza ve köylerde bulunan kahvehanelerde, mesirelerde, kayıklarda ve diğer toplantı yerlerinde *"mugāyir-i nizâm-ı beled ve münâfî-yi edeb"* saz eşliğinde eğlence ve şenlik tertip edenlerle ahlâka aykırı hareketlerde bulunanların engellenmesi bostancıbaşıların sorumluluğundaydı[3081]. Yine, İstanbul'daki mesire yerlerinde, özellikle de Boğaziçi'ndeki seyir ve mesire yerlerinde kanuna ve adaba aykırı fiil ve davranışların yaşanması durumunda bostancıbaşı müdahalede bulunurdu. Bilhassa, Cuma günleri Boğaziçi'ndeki Üsküdar, Hünkâr İskelesi, Küçüksu gibi yerlerle Haliç'teki Kâğıthane, Eyüp, Karaağaç, Alibeyköy gibi mesire yerlerine çok sayıda kadının gidip, *"envâ'-ı fezahate cesâret"* etmeleri durumunda, onların bu tür davranışlardan men edilmesi işiyle bostancıbaşı görevlendirilirdi[3082].

Bostancıbaşılar İstanbul'un çevresinde bulunan kaza ve köylerde ahlâka aykırı fiilerin işlenmesinin önlenmesi, bu tür fiilleri işleyenlerin haps veya sürgün edilmesi işiyle uğraşırlardı. Özellikle Üsküdar, Tophane ve Tersane civarında bu tür ahlâka aykırı işler yoğunlukla yapılmaktaydı. Zira burada kalyoncuların ve Osmanlı tebası olmayan gayrimüslimlerin kaldığı[3083] han ve bekâr odaları bulunduğundan, çok sayıda hayat kadını dolaşabilmekteydi. Özellikle donanmanın dönüşlerinde bunların sayıları artmakta ve türlü türlü ahlâksızlıklar irtikâp edildiğinden ve çoğu zaman da bu tür fiiller engellenemediğinden, donanmanın çıkarılmasına kadar tedbir olarak bu civarlardaki hayat kadınları hapsedilirdi. Bu konuda gereken tedbirlerin alınması konusunda İstanbul kadısı, kaymakam paşa, kaptan paşa, sekbanbaşı ve bostancıbaşı müştereken çalışırdı[3084].

Ancak bu iş birliğinin de gereken neticeyi vermemesi üzerine olayın mahiyet ve boyutu gizlice araştırılmaya başlanmıştır. Bunun için güvenilir ve emektar adamlar söz konusu yerlerdeki bekâr odalarının civarındaki dükkânlara tebdil-i kıyafetle gönderilerek gereken istihbarî bilgiler elde edilince, başarısızlığın gerçek sebebi ortaya çıkmıştı. Zira konu hakkında alınan tedbirler bazen içeriden birileri tarafından önceden bu tür gayrimeşru işlere bulaşanlara ulaştırılmakta ve böylece etkin tedbirlerin alınması daha baştan engellenmekteydi.

Bu konuda Üsküdar'da yaşananlar ilginç olup fikir verici mahiyettedir: Z. 1203/Eylül 1789 tarihinde *"Üsküdar'da Balaban iskelesi kurbunda bekâr odalarında vâki' olan fevâhiş*

[3081] BOA, C.ZB, nr. 3467 (16 M. 1177/27 Temmuz 1763).

[3082] 24 M. 1195/20 Ocak 1781'de bu konuda bostancıbaşına gönderilen bir hükme dair bk. Albayrak, *Osmanlı'da Sosyal Yapı ve İstanbul*, s. 71.

[3083] Yabancı ülke tebaası olan bu gayrimüslimler, Osmanlı Devleti'nin bilgisi ve izni dahilinde özellikle Galata ve civarında ticarî koloniler kuran Venedik, Ceneviz ve Raguzalılar olup, buralardaki han ve bekâr odalarının devamlı müşterileriydi (Ahmet Kal'a, *Osmanlı Esnaf Birlikleri ve Nizamları,* İstanbul 1998, I, 44).

[3084] BOA, HH, dosya nr. 13, gömlek nr. 496 (29 Z. 1203/20 Eylül 1789); BOA, HH, dosya nr. 19, gömlek nr. 911 (29 Z. 1203/20 Eylül 1789); BOA, HH, dosya nr. 212, gömlek nr. 11509).

mâddesinin tashîhi içün" çıkan hatt-ı hümayun gereği *"mu'temed ve emekdâr bir kul" "tebdîl-i kıyâfet"* edip, Üsküdar civarındaki bekâr odalarının bulunduğu yerlerdeki bazı dükkânlara girmiş ve buralarda konu hakkındaki sohbetlere şahit olmuştur. Buna göre donanma-yı hümayunun İstanbul'a dönüşünden iki gün önce *"bekâr odalarında beher gece bazen 20 ve bazen dahi 30 ve belki 40'a dek fahişe avretleri kalyoncular getürüp icrâ-yı mezâk iderler"*miş. Ancak bir gün evvelinden kaptan paşanın odaları basacağı haberi alınması üzerine kalyoncular *"fevâhiş-i mezkûreleri birer mahalle kaçırup ve kendüleri dahi ihtifâ iylemişler"*. Bir gün sonra kaptan paşa *"ale's-seher"* baskın yaptığında *"işbu bekâr odalarının içinde bir ihtiyâr yollı avret ile 7-8 nefer ihtiyâr ve amel-mânde kalyoncu"* bulmuş, kadını subaşıya teslim etmiş, kalyoncuları da kalyoncu kışlasına nakletmişti. Ancak baskından sonra her biri bir yere dağılıp saklanan kalyoncular yine birer-ikişer çıkıp bahsedilen odalara gelmeye başlamışlardı. Bunun üzerine kaymakam paşa, kaptan paşa ve bostancıbaşıya gönderilen hükümde, kalyoncu neferlerinin ocak kışlalarının dışında kalmasına asla müsaade edilmemesi emredilmiştir[3085].

Üsküdar Balaban'daki kalyoncuların barındığı odaların bulunduğu yerler asayiş bakımından her zaman sorunlu bir bölge olmuştur[3086]. Buralarda barınan kalyoncular taşkınlıkta sınır tanımamaktaydı. Öyle ki, buralarda asayiş için kol gezmeye çıkanların önünde kalyoncular, zevk için havaya piştovlar atmakta, onları *"âdem yerine komamak"*ta, odalarında ahlâka aykırı fiiler işlemekte, halktan zorla harçlık ve meyhanecilerden parasız içki almaktaydılar. 25 C. 1223/ 18 Ağustos 1808'de onların kanuna aykırı bu tür hareketlerinden dolayı Üsküdar bahçesi ustası defalarca şikâyette bulunmuştu. Bunun üzerine bahçe ustası, bostancıbaşı, kalyoncu başağası kolluğu ve Üsküdar kolluğu harekete geçmiş, bekâr odaları yıkılmış ve buralarda barınanlar dağıtılmış, aralarından suçlu olanlar ise hapsedilmişti[3087].

Bostancıbaşılar, dine ve ahlâka aykırı olan, toplumun huzurunu tehdit eden fuhuşla da mücadele eden görevlilerden birisiydi. Bu münasebetle, *"fevâhişin geşt ü güzârlarının men' ve def'lerine"* gayret gösterir, çeşitli yerlerde olan *"kârhâneleri bi't-taharrî tahkīk"* eder, *"mütecâsir olanların min-gayr himâyete te'dîb ve guşmâllerine ziyâde ihtimâm ve dikkat"* ederlerdi. Bu konuda ısrarcı olan kadınlar idam edilirken, halini düzeltenlerse affedilirlerdi[3088].

[3085] (BOA, HH, dosya nr. 19, gömlek nr. 911, 29 Z. 1203/20 Eylül 1789).
[3086] Kemal Beydilli, *Bir İmamın Günlüğü*, s. 144.
[3087] Bu operasyon sonrası Üsküdar bahçesi ustasının görev yeri Beykoz'a kaydırılmış, onun yerine *"şedîd ve cesûr"* olan eski Üsküdar Nizam-ı Cedîd Binbaşısı Arnavud Bekir Ağa atanmıştır (*Cabî Târîhi*, I, 196).
[3088] *Hadîka-i Vekayi',* s. 194-195, 203-205.

Azınlıklarla ilgili diğer her türlü meselelerde olduğu gibi[3089], asayiş ve zabtiye işlerine de bostancıbaşılar bakardı. Cemaat mensuplarının kendi aralarındaki anlaşmazlıkların çözümü; kanuna aykırı hareketler ile din ve ahlâka ters düşen fiillerin önlenmesi bostancıbaşının görevlerindendi. Bu tür aykırı davranışlarda bulunan kişiler ilgili cemaatin lideri tarafından padişaha arz edilir ve sorunun çözümü bostancıbaşıya havale edilirdi. Meselâ, *"hahamân ve cemâdât* (جمادات) *başı-yı Yehudiyân"* S. 1200/Aralık 1785'te padişaha sunduğu arzuhâlinde, bazı kimselerin Yahudi ayininin gereklerinden olan *"çalıcılık"* uygulamasını istismar ettiğini, çalıcı ve dairezan tayfasından bazı kimselerin çalıcılık eylemek bahanesiyle Yahudi evlerine girdiklerini *"zinâ ve dürlü fuhşiyyât iyledikleri"* haham ve cemadat başılara ihbar edildiğini, söz konusu kişilerin kocası olmayan Yahudi evlerine girmemeleri konusunda uyarıldıkları, ancak onların bu uyarıları dikkate almayıp *"ba'zı mahallere hidmet ederüz"* deyip ahlâk ve edebe aykırı fiillerine devam ettikleri, artık bunları engelleyemediklerini bildirmiş; *"hilâf-ı şer'-i şerîf ve mugāyir-i âyin"* hareketlerde bulunan söz konusu kişilerden bu tarz *"sû-yi kasdları"* olanların *"bostâncıbaşı ağa kulları ma'rifetiyle" "men' ve ref' ve iktizâsına göre te'dîb olunmaları bâbında" "bir kıt'a emr-i âlî itâ ve ihsân"* buyrulması rica etmiştir. Bunun üzerine bostancıbaşıya 11 S. 1200/14 Aralık 1785'te gönderilen bir hükümde *"bu makûle hilâf-i şer'-i şerîf vaki' olan fezâyiha men' ve def'i lâzımeden"* olduğu belirtilmiş, *"fîmâ-ba'd bu misillü menâhiye ruhsat"* vermemesi, bu hususta yaptıklarını *"bi't-taharri iktizâsı vechle i'lâm"* eylemesi istenmiştir[3090].

Bostancıbaşılar, sorumluluk alanlarında ve özellikle Boğaziçi'nde bulunan yerleşim yerlerinde müslümanların oturdukları camilerin civarında gayrimüslimlerin yer satın almak veya kiralamak suretiyle oturmalarına müsaade etmez, oturanların elindeki yerleri eski sahiplerine iade etmelerini sağlarlardı[3091]. Zira bu durum, cami çevresindeki müslüman ahalinin, cemaatin azalmasına ve caminin atıl kalmasına sebep olmaktaydı. Bu yüzden bahsedilen konu üzerinde titizlikle durulmuş, farklı tarihlerde bu hususa dair hükümler gönderilmiştir[3092]. Yine gayrimüslim reayanın kamuya ve halka açık alanları işgal edecek şekilde bina yapmaları, bostancıbaşı tarafından engellenirdi[3093].

[3089] Patrik'in eskiden beri olageldiği üzere yine bostancıbaşıların kendileriyle ilgili her hususa nazır olmalarını talep etmesi üzerine bostancıbaşıya 17 N. 1017/25 Aralık 1608 tarihinde gönderilen hükümle bu durum onaylandığına dair bk. BOA, *KK,* nr. 71, s. 40-41.

[3090] BOA, C.ADL, nr. 1533.

[3091] Bebek'te cami civarında yer alan ve emlâk kiralayan gayrimüslimlerin ellerindeki bu yerlerin bostancıbaşı tarafından eski sahiplerine iade ettirildiğine dair bk. *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I,128.

[3092] Bu husus için bostancıbaşı ve İstinye naibine hüküm gönderildiğine dair bk. *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 115.

[3093] Söz gelimi, Hatice Sultan vakfına ait Beşiktaş'a bağlı Ortaköy'de, sahibi olduğu yalıya yeni bina yaparak halka açık yolu iptal etmek isteyen zimmînin teaddisinin önlenmesi için bostancıbaşıya ve Galata naibine hüküm gönderilmiştir (*İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 87, 89). Yine, Evahir-i B. 1170/11-20 Nisan 1757

İstanbul'daki Rum ve Ermeni reayasının düğünlerine yeniçeri ağası ve bostancıbaşı tarafından görevlendirilen yasakçılar nezaret ederlerdi. Bunların dışında herhangi bir kimsenin düğünlere müdahale etmesi ve kanuna aykırı para talebinde bulunması yasaktı[3094]. Yine, İstanbul'daki Rumların, tahsil edilecek vergiler dahil her hususuna bostancıbaşılar nezaret ederdi[3095].

İstanbul'da düzenin sağlanması için her grubun kendisine mahsus kıyafetleri giymesi esastı. Bu durum kul tayfası için de geçerli olup, onların kendi kisveleriyle gezmesini temin etmekten kaptan paşa ve sekbanbaşı ile birlikte bostancıbaşı da sorumluydu. 18. yüzyılın sonlarına doğru kul tayfası kisvesine gereken özeni göstermemekte,*"kendi kisbetiyle ve hey'et-i mahsûsasıyla"* gezme kuralını ihlal etmekte, bazen *"kalyoncı ve bostâncı neferâtı yeniçeri kıyâfetinde ve yeniçeri neferâtı kalyoncı ve bostâncı kıyâfetinde"* gezebilmekte ve bu durum onların *"birbirlerinden temyîz ve tefrîk"*ini zorlaştırmaktaydı. Bu da kul tayfasının kolayca suç işlemesine zemin hazırlamakta ve suçlunun tespitini güçleştirmekte, suçsuz kişi ve kurumların töhmet altında kalmasına sebep olabilmekteydi. Dolayısıyla suç işlemeyi alışkanlık haline getirenler kendi ocaklarına ait olan kıyafetleri kasdî olarak giymezlerdi. Nitekim, Z. 1204/Ağustos 1790'da bir yeniçeri işlediği bir suçtan dolayı yakalanmış ve odabaşısının kefaletiyle kurtulmuştu. Ancak 3-5 gün sonra yine karıştığı bir suçtan dolayı yakalanınca *"kalyoncı neferâtındanım"* diyerek kurtulabilmişti[3096].

Sefere giden ve seferden dönen askerlerden İstanbul yolunu kullananların Boğaz'ın karşı yakalarına nakledilmesinde bostancıbaşılar etkin görev alırlardı[3097]. Görevinden alınıp İstanbul'dan kovulan görevlilerin tekrar İstanbul'a dönmeleri hâlinde yakalanıp cezalandırılmalarıyla yeniçeri ağası ve asesbaşıyla birlikte bostancıbaşılar da görevliydi[3098].

Boğaziçi ve İstanbul'un Marmara kıyılarında meydana gelen her türlü kaçakçılığa karşı tedbir alınması ve alınan tedbirlerin uygulanmasında bostancıbaşının önemli bir rolü bulunmaktaydı. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nden yabancı ülkelere barut, gülle, yay, ok ve benzeri savaş aletleri ile buğday, arpa, darı gibi yiyecek maddelerinin götürülmesi

---

tarihinde yayımlanan bir hükümde, balıkçı zimmîlerin Galata kürekçilerinin eskiden beri kullanageldikleri boş arsaya yaptıkları müdahaleden dolayı bostancıbaşı tarafından menedildiklerine dair bk. *İstanbul Esnaf Tarihi,* I, 148-149.

[3094] *İstanbul'da Sosyal Hayat*, II, 189, 198.

[3095] BOA, *KK,* nr. 71, s. 40-41 (17 N. 1017/25 Aralık 1608).

[3096] Sekbanbaşı tarafından 30 ortanın yeniden tertibi münasebetiyle söz konusu olan bu husus, bir arzuhâlle padişaha 29 Z. 1204/9 Eylül 1790'da takdim ve teklif edildiğinde onun *"Kāimmakām Paşa, Vallahi bu pek münâsib mâddedir. Fermânları yazup herkes zâbitine gönderesin. Herkez kıyâfetiyle gezsün."* şeklinde kayıt düşmesi de kıyafetler konusundaki intizama olan ihtiyacı göstermektedir (BOA, HH, dosya nr. 186, gömlek nr. 8745).

[3097] Z. 1204/Ağustos 1790 tarihinde Mehadiye'den dönen askerin bir kısmının Beşiktaş'tan Üsküdar'a bostancıbaşı marifetiyle geçirildiğine dair bk. BOA, HH, dosya nr. 181, gömlek nr. 8259.

[3098] BOA, HH, dosya nr. 290, gömlek nr. 17380 (1238/1822-1823).

yasaklanmıştı[3099]. Yasağın kalkmasına veya söz konusu ülkelerden herhangi birisine bahsedilen malların ihracına dair tuğralı emr-i şerif çıkmadıkça, bu yasağın uygulanmasına azamî titizlik gösterilir; bostancıbaşı dahil bu yasağı uygulamakla görevli idarecilerin *"tekâsül ve taksîri"* duyulduğunda yeni emirler çıkarılırdı. Bu bağlamda, Evahir-i C. 1114/13-22 Kasım 1702'de, bu yasağın uygulanmasında gevşeklik gösterildiğinin duyulması üzerine Âsitane kaymakamı ve bostancıbaşıya gereken titizliği göstermeleri için ferman gönderilmiştir[3100]. Yine, Evail-i Ra. 1119/2-11 Haziran 1707'de Anadolukavağı ustasına gönderilen bir hükümle de, Karadeniz'e giden gemilerin reis ve tüccarlardan her kimin elinde *"kefere sikkesile altun ve guruş ve rubu' ve mangır ve sâyir akça altun ve gümüş külçeleri bulunur ise"* el koyması ve geçişine izin vermemesi, ama sikke-i hümayunla *"meskūk olan altun ve cedîd zolata ve para ve çil akçanın"* Karadeniz tarafına geçişine izin vermesi istenmiştir[3101].

Özellikle Karadeniz taraflarından İstanbul'a zahire getiren gemiler Boğaz'dan geçerlerken yüklerinden fazla olarak getirdikleri zahireyi fırsat bulduklarında Kavaklar ve Büyükdere taraflarındaki ıssız yere çıkarırlardı[3102]. Yüklerini boşalttıktan sonra dönüşlerinde bu gemilerin kuytu yerlere bıraktıkları yüklerini ya kendileri alır ya da başka gemilerle aldırtıp Karadeniz'e çıkarırlardı. Buraların gerek tenha olması, gerekse asayiş ve güvenliği sağlamakla görevli olan Kavak kalesi ustalarının rüşvet almaları kaçakçılığı kolaylaştırmaktaydı. Bu kaçakçılık faaliyetlerinin engellenememesi genellikle ustaların bu tür yasadışı olaylara karışıp göz yummasına hamledilir ve tespit edilenler *"ustalıkları ref'iyle te'dîb"* edilirlerdi. Bununla birlikte, kaçakçılık yapanlar yakalandığında, ele geçirilen yükleri mirî adına zabt olunur ve gemilerine tersane-i âmire için el koyulurdu[3103].

Bilindiği gibi padişahların sefere iştirak etmesi durumunda, kendisiyle beraber devlet erkânı da giderdi. Üst düzey idarî kadronun başkent İstanbul'u boşalttığı böyle zamanlarda bostancıbaşı, İstanbul'un güvenlik ve asayişini sağlayan birkaç görevliden birisi olurdu.

[3099] *"Âsitâne-i Sa'âdet'den taşraya pirinç ve zahâir"* naklinin *"memnû'âtdan"* olduğuna dair bk. *18. Yüzyıla Ait Buyuruldu Mecmuası,* haz. Ahmet Önal, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Tarihi, İstanbul 2006, s. 104-105.

[3100] Ahmed Refik, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı,* s. 36.

[3101] Ahmed Refik, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı*, s. 39.

[3102] Anadolukavağı ustasına gönderilen bir hükümde, gemi kaptanlarının *"cevf-i leylde zahirelerini sırran"* çıkardıklarından bahsedildiğine dair bk. "İstanbul'da Me'kûlât Muzâyakası-1179 senesine aid", *TOEM,* İstanbul (1332), 7-8/37-48, 203.

[3103] Meselâ 27 Ra. 1210/11 Ekim 1795 tarihli bir takrirde, kapan tüccarlarından İbrahim Ağa'nın sermayesiyle iş yapan Mustafa reisin İstanbul'a zahire getirirken Karadeniz tarafına kaçırmak için gemisinden 130 çuval zahireyi Kavak'ta bir yere çıkardığı haberi alınması üzerine, Bostancıbaşı Mustafa Ağa söz konusu yere yaptığı baskınla zahireye el koymuş, bunun üzerine işe karışmış olan reis firar etmiş, el konulan zahirenin 392.5 kile buğday ve 41 kile arpa, çuval ve ipleri mirî adına zapt olunarak tersane-i âmire anbarlarına teslim edilmiştir. Gemisi ise, kendisi tarafından kaçırıldığı için el konulamamıştır (BOA, C.İKTS, nr. 1585). Bu husus için yine bk. *18. Yüzyıla Ait Buyuruldu Mecmuası*, s. 102.

Özellikle İstanbul'un kıyı ve limanlarının emniyetinin sağlanması tamamen ona bırakılırdı[3104]. Söz gelimi Kanunî'nin L. 973/3 Mayıs 1566'da devlet erkânı ile beraber Sigetvar seferine çıkması üzerine,*"limana gelüp giden sefâ'ine bostâncıbaşı Davud Ağa"*nın *"nigeh-bân olup, muhkem muhâfaza"* eylemesi ferman olunmuştur. Yine, padişahların Edirne, Bursa ve İzmit gibi yakın şehirlere yaptıkları geziler esnasında İstanbul'un muhafazasıyla bostancıbaşılar görevlendirilirlerdi[3105]. Tahta yeni geçen padişahların bazıları, çeşitli kademedeki idarecilere görevlerine özen göstermesi için ferman gönderir, bostancıbaşılara ise İstanbul ve etrafının sahil güvenliğini sağlamalarını tenbih ederlerdi[3106].

Asayiş ve güvenlik bakımından devletin ve İstanbul halkının en büyük korkularından birisi de kapıkulu askerlerinin isyanıydı. Bu isyanlar esnasında bazen şehir yağmalanır, esnaf dükkânlarını kapatır, şehirde ekonomik hayat dururdu. Hedeflenen devlet görevlilerinin evleri basılıp yağmalanır, bu kargaşa ve karışıklıktan dolayı bazı insanlar hayatlarını kaybederlerdi. Asiler, isyanlarına daha çok kişinin katılımını sağlamak için bazen kutsal unsurları da kullanmaya yeltenirlerdi. Nitekim, I. Mahmud zamanında, isyan edip şehirde huzur ve asayiş bırakmayan kul tayfası isyanı esnasında, Bostancıbaşı Mehmed Ağa kola çıkıp, Eyüp Sultan türbesindeki ve diğer selatin camilerindeki Sancağ-ı şerîfleri *"eyâdi-yi eşkiyâya girmesün deyü"* toplamış ve saraya getirmiştir[3107].

Çeşitli sebeplerle İstanbul'un dışında çıkan iç isyanların bastırılmasında faydanılan zümreler arasında bostancılar da bulunurdu. Meselâ 23 C. 1059/4 Temmuz 1649'da, askerleri ile Üsküdar'a yaklaşmış olan Gürcü Abdünnebi isyanının bastırılması için diğer zümrelerin yanı sıra, silahlı bostancılar da Üsküdar bahçesine nakledilmişlerdi[3108]. Yine, İstanbul'un dışındaki bazı yerlerde asayişin temini için hasekiler görevlendirilmişlerdi[3109]. Bostancıbaşılıktan çıkma bazı yöneticiler de devletin değişik yerlerinde çıkan isyanların bastırılmasında hizmet etmişlerdir[3110].

Boğaziçi ve Marmara sahillerinin asayiş ve güvenlik sorumlusu olan bostancıbaşı, her gece 1 veya 2 kayıkla denizde sürekli devriye gezer, sahillerdeki köy ve kasabaları

[3104] *Târih-i Selanikî,* I, 15.

[3105] 2 B. 1014/13 Kasım 1605'te Bursa'ya giden I. Ahmed'in, Bostancıbaşı Derviş Ağa'yı İstanbul'un muhafazasına tayin ettiğine dair bk. Naima, *Tarih*, I*,* 434; *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 426.

[3106] Söz gelimi 27 N. 1102/24 Haziran 1691'de tahta geçen II. Ahmed, diğer devlet idarecilerinin yanı sıra Bostancıbaşı Hasan Ağa'ya da bir hatt-ı hümayun göndermiş ve ondan bostancılarla yalıları *"kemâl-ı mertebe zabt ve rabta ihtimâm"* göstermesini istemiştir (Silâhdar, *Tarih*, II, 576)

[3107] *Ravzatü'l-Küberâ,* s. 33.

[3108] Naima, *Tarih*, IV, 419.

[3109] Evasıt-ı Ca. 1158/11-20 Haziran 1745'te Yanya ve bağlı yerlerdeki ayanların arasında yaşanan ayrılıklardan dolayı bozulan düzenin sağlanması için bir hasekinin görevlendirildiği hakkında dair bk. *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 196.

[3110] Meselâ Bosna'ya vali olarak atanan eski bostancıbaşı Duçe Mehmed Paşa, Selanik ve Kavaklı civarında bulunan asi Arnavutları itaat altına almakla görevlendirilmiştir (Naima, *Tarih*, III, 377-394).

dolaşırdı[3111]. Suç işleyenleri yakaladığında cezasını verir, hatta *"müstahak"* olan suçluları öldürüp denize atacak kadar *"hâkim-i mutlak"*tı[3112].

Güvenlik ve asayişi ihlal edici fiiller ve gelişmelerin yaşanması durumunda olay mahalline ilk gidenler arasında bostancıbaşı veya onun gönderdiği bostancılar bulunurdu[3113]. Meselâ, 4 L. 1033/20 Temmuz 1624 tarihinde donanma Kefe'de Kırım hanıyla ilgili bir sorunu çözmekle meşgulken, Karadeniz'i boş bulan Kazaklar 150 kıt'a şayka ile Boğaziçi'ne girip Sarıyer, Tarabya ve Yeniköy'ü yağmalarlar. Haberin İstanbul'a ulaşması üzerine bostancıbaşının emrindeki bostancılarla sekbanbaşının emrindeki sekbanlar olay mahalline gitmişlerse de Kazaklar çoktan firar etmişlerdi[3114]. Bu tarihten itibaren Boğaziçi'nin her iki yakasına kaleler inşa edilmiş ve emniyetin daha iyi sağlanması için, Rumeli ve Anadolu hisarları bostancı ocağına bağlanmıştır.

İstanbul'un etrafındaki kıyılarda, özellikle de Boğaziçi'nde yasaklara aykırı bir fiilin işlenmemesi için bostancıbaşı azamî gayret gösterirdi. Bu duruma aykırı hareket edenler takip edilip yakalanır ve cezaları verilirdi[3115]. Yine, İstanbul'un kırsalında yaşanan güvenliğe aykırı herhangi bir olayın failleri yakalanıp bostancıbaşıya teslim edilirdi[3116].

Marmara Denizi'nde aralarında Burgazlı, Heybeli, Tavşanlı, Kınalı ve Kızılada'nın da bulunduğu irili ufaklı 7 adanın tamamının hâkimi bostancıbaşıydı. Kaptan Paşa eyaletine bağlı olan buralarda birer yeniçeri yasakçısı da bulunurdu[3117].

Asayişi sağlama konusunda bostancıbaşıların bazen ölçüyü kaçırdıklarına da rastlanılırdı. Cabi Ömer Efendi, bostancıbaşı ve sekbanbaşının, kendi hallerinde olmayan bazı sâbıkalıları eski suçlarından dolayı cüz'î bahanelerle idam ettiklerini duyduğunu söylemektedir[3118]. Yine bir gün Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa Ağa Kapısı'nda bir toplantı sonrası yanındaki paşa ve ağalarla sohbet ederken, *"Be cânım! Bizler İstanbul'da*

[3111] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 198. Bostancıbaşının sadece denizde değil, karada da yetki alanı olan yerlerde devriye gezdiğine dair bk. Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı,* s. 50.

[3112] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 47-48. Yine bir başka yerde Evliya Çelebi, bostancıbaşının Beykoz'un hakimi olduğunu ifade etmekte ve Göksu'dan bahsederken de *"Her gice bostâncıbaşı dahi muhâfaza ider"* demektedir (*Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi,* I, 196, 200); Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası*, s. 498.

[3113] Meselâ 21 Temmuz 1672'de' Fransız elçiliğinde Mr. Le Duc d'Anjou'nun doğumu ve Fransa kralının Flemenklerden 7 kaleyi alması zaferinin kutlanması için icra edilen tören ve şenlikler esnasında gelen Fransız gemilerini karşılamak için yapılan tüfek atışlarına, gemilerin her birinin 9 parça topla mukabele etmesi üzerine çıkan gürültü İstanbul'da duyulmuştu. Bunun üzerine yaşananların mahiyetini öğrenmek için bostancıbaşı birkaç görevliyi olay yerine göndermiştir (Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, I, 155 ve 233).

[3114] *Nuhbe (Târîh-i Âl-i Osmân)*, s. 58; Naima, *Tarih*, II, 341; *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 803.

[3115] *Zübdetü't-Tevârih,* I, 29.

[3116] 25 Ağustos 1672'te Tarabya'da yaşanan bu tür bir olay için bk. Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, II, 103.

[3117] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* haz. Zekeriya Kurşun-Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, İstanbul 1999, II, 8 ve 41.

[3118] *Câbî Tarihi,* II, 765.

Boğaziçi'nde şöyle zevk u şevk ve mehtâb safâlarını, vilâyetlerimizde, İstanbul'dan gelenlerden işittikten başka, meşhûr-ı âfâkdır. Ben bu kadar tebdîlen Boğaziçi'nde gezdim, bir kimesne seyirci fülân göremedim. Acaba bizler, cümlenin safâların kaçırdık mı efendiler?" deyince, Sadrazam Kethüdası Mustafa Refik Efendi cevaben *"Galibâ efendimizin seyr ü seyrân ve teferrüc ü düğüne infi'al eder havliyle gitmiyorlar. Veyâhud Bostancıbaşı Ağa, Boğaziçi ustalarına ve zâbitânlarına tenbîh etmiş ola"* demiştir. Bunun üzerine sadrazam *"Bu ne demekdir, ibâdullahın zevki olmadıkça kimin safâsı olur. Kendü hâliyle herkes safâsında olsunlar, bir kimesne mâni' olmasın"* demesi üzerine durum bostancıbaşıya aktarılmıştır. O da boğazdaki bahçelerin ustalarına *"Her kim düğün ü teferrüc etmek murâd eder ise, Boğaziçi'nde izindir. İsteklü olanlara ifâde eyle, harc fîlân in'âmdır ve mehtâbcılara dahi müsâ'ade vardır"* şeklinde tenbihte bulunmasından sonra Boğaziçi'nde halk eğlenmeye başlamıştır. Hatta bir gün kendisi Kuleli bahçesinde otururken, birkaç ehl-i keyfin kayıkta şarkı ve mani okuyarak önünde geçmeleri kendisini ziyadesiyle kızdırmış, ancak müdahalede bulunamamıştır. Serbest olduğu hâlde bostancıbaşının bu tür eğlenceleri hazmedememesi, onların asayişi sağlamak adına bazen keyfîliğe kaçtıklarını ima etmektedir[3119]. Öyle ki, bu keyfîlik bazen kanun tanımazlık noktasına kadar da varabilmekteydi. Söz gelimi kanuna aykırı olarak gümrük eminlerinin iltizamlarına zarar verecek keyfî tasarruflarda bulunmaları buna örnek gösterilebilir. Gümrüğe dair eşyaların kimse tarafından kaçırılmaması için iskeleleri gümrük emanetinin kul kayığının mutad olarak teftiş etmesi, gelen esirlerin 1/5'inin ve parça yüklerden gereken verginin alımı için İstanbul gümrüğüne götürülmesi kanun gereği olmasına rağmen, L. 1094/Ekim 1683'te bostancıbaşı kul kayığını gezdirtmemiş, gelen esirleri doğruca bostancıbaşılık makamı olan Yalı köşküne çıkartmış, *"taşralarda düşen beytü'l-mâlları dahi"* gümrük emanetinin subaşılarına zapt ettirmemiş, zapt edilenleri subaşıların ellerinden ustalar vasıtasıyla aldırmak suretiyle gümrük eminlerinin iltizamına zarar vermişti. Gümrük emininin şikâyette bulunması sonrası İstanbul kadısı ve kaymakamına bir hüküm gönderilerek bostancıbaşının *"hilâf-ı şer' ve kānûn ve defter-i gümrüğe müte'allik olan ahvâle dahl ve ta'arruz"* ettirilmemesi emredilmiştir[3120].

[3119] *Câbî Tarihi,* I, 214-215. Yine, Ağustos 1672 tarihinde Felemenk elçisi, ailesi ve maiyeti ile beraber Üsküdar'da, bostancıbaşının sarayı yakınında tuttuğu sayfiyeye taşınmıştı. Onun nikâhlı olmadığı kadınlarla eğlence tertip edeceğini zanneden bostancıbaşının, olaya müdahale etmeye kalkışması üzerine ortalık karışmış ve olay üst makamlara kadar intikal etmiştir (*İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, II, 95-96).
[3120] BOA, İE.ML, nr. 372 (22 L. 1094/14 Ekim 1683).

11.5.12. İdam ve İnfaz Görevi

Bostancıbaşı devlet görevlilerinin hapis, sürgün, idam gibi cezalarını infaz görevini yerine getirirdi. Bostancıbaşının idama dair görevleri bilindiğinden, azledilip sürgüne gönderilen idareciler yolları üzerinde onu görmedikleri zaman, azledilme talihsizliğine rağmen kendilerini şanslı görürlerdi[3121]. Saray içinde yapılacak idama dair fermanı bostancıbaşı, saray veya İstanbul dışındaki infazlar için ise fermanı kapıcıbaşı götürür, idamın bitimine kadar bu her iki görevli işe nezaret ederdi[3122]. İdam mahkûmu şayet direnişte bulunmayıp ferman gereği idama razı olursa, idamı infaza memur olan görevli (bostancıbaşı, kapıcıbaşı, çavuş vb.) katledilecek görevlinin şahsında *"ırz-ı pâdişahîye ri'âyet"* etmek zorundadır. Yani katledilecek kişi padişahın kulu olduğundan, ona rütbesinin gerektirdiği saygı gösterilmeli ve onun hatırı hoş tutulmalıydı[3123]. Azledilen görevli veziriazamsa ve infaz da Topkapı Sarayı'nda gerçekleştirilecekse, Hasbahçe'ye çağrılır, elinden mührü alındıktan sonra infaz için bostancılara teslim edilirdi. Bostancılar da verilen ferman gereği ilgili kişiyi boğarak öldürürlerdi[3124]. Azledilen vezir, sadrazam gibi üst düzey devlet idarecilerinin sürgüne gönderilmesi görevini de yine bostancıbaşı yerine getirirdi[3125].

Sarayda padişahın gazabına maruz kalanlar Kapıarasında tutuklanıp cezası burada verilirdi. Eğer burada verilmeyecekse, hakkındaki muamele kararlaştırılıncaya kadar bostancıbaşıya teslim edilerek[3126] bostancı hapsine kapatılır ya da sarayın Marmara'ya açılan kapısı üzerinde bulunan Balıkhane'ye götürülürdü. Padişahın kendisi hakkındaki emri gelinceye kadar burada bostancıların nezaretinde bekletilen tutukluya bostancıbaşı iyi muamelede bulunurdu. Eğer padişahtan af haberi gelirse bostancıbaşı tarafından tutukluya beyaz kadehte şerbet ikram edilir ve kendisi sürgün edilirdi. Şayet tutuklu hakkında idam emri çıkmışsa kendisine kırmızı kadehte şerbet ikram edilir, idamdan sonra ya denize atılır veya gömülürdü[3127].

Bostancıbaşının kendisine teslim edilen bir görevliyi idam etmesi için ferman şarttı[3128]. Kapıkulları, bazen idamını istedikleri idarecileri yakaladıkları hâlde öldürmez,

---

[3121] Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilât-ı Kadimemiz,* s. 118.

[3122] Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Ankara 1963, s. 114. Ancak, ileride de anlatılacağı gibi, bostancıbaşılar saray ve İstanbul dışındaki idamları da icra etmiştir.

[3123] Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl,* s. 114-115.

[3124] Sadrazam Tarhuncu Ahmed Paşa'nın bu şekilde idam edildiğine dair bk. Naima, *Tarih*, V, 280, 294, 304.

[3125] Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi,* İstanbul 1959, III, 1425.

[3126] M. 1067/Kasım 1656'da azledilen vezirin bir müddet bostancıbaşı odasında "*mihmân*" kaldığına ve sonra Yedikule'de hapsedildiğine dair bk. *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli,* s. 291.

[3127] Uzunçarşılı, "Bostandjibashi", *The Encyclopaedia of Islam,* New Edition, *İA,* I, 1279; Necdet Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun (Topkapı Sarayı),* İstanbul 2002, s. 51-52.

[3128] IV. Mehmed, Cehrin kalesini alamayan Serdar İbrahim Paşa'ya gazap edip azarladıktan sonra, bostancıbaşıya "*kaldırın*" diye emretmişti. O da katledilecek düşüncesiyle veziri götürürken, İbrahim Paşa

onları idam için bostancıbaşıya teslim ederlerdi. Meselâ, IV. Murad'ın Abaza Paşa ile Revan seferine çıkacağı zaman, Abaza'dan çok korkan kul tayfası, Abaza'nın kendilerini kırageldiğini, bu seferinse kendilerini yok etmek için bir bahane olabileceğini düşünmüş ve Abaza'yı ortadan kaldırmayı plânlamışlardı. Geceleyin onu yakalayıp hapsettikten sonra, ertesi gün bostancıbaşıya teslim etmişler ve bostancıbaşı da onu *"ma'nûkan katl"* etmişti[3129].

Padişahın emriyle önemli mevkideki bir kişiyi katletmeye giden bostancıbaşı, infazın kolay yapılması için yanına en güçlü bostancılardan 4-5 tanesini alırdı[3130]. Bazen bu sayıdaki nefer de infazın kolay yerine getirilmesine yetmezdi. Meselâ, eski Mısır beylerbeylerinden Tavaşi Abdurrahman Ağa, güçlü kuvvetli oluşundan dolayı 20 kadar bostancı tarafından güçlükle boğulabilmiştir[3131].

Hakkında infaz kararı çıkmış devlet idarecilerinden direnen veya firar eden olması durumunda yakalandıkları yerlerde idam edilirlerdi. Nitekim, Sultan İbrahim'in veziriazamlarından olan Kara Mustafa Paşa, *"hasûd-ı nüdemâ-yı şehriyârî iğvâlarıyla"* katledileceğini anladığında Hasbahçe'den kendi sarayına firar etmiş, daha sonra tebdil-i kıyafetle sarayından ayrılmış, ancak Musa Paşa sarayı önünde Bostancıbaşı Sarhoş İbrahim Ağa'yla karşılaşmış ve kendisi tüfekle öldürülmüştür[3132].

İdama mahkûm edilen devlet görevlilerinin durumdan haberdar olmak veya anlamak suretiyle firara teşebbüsünü engellemek amacıyla bostancıbaşılar bazen hileye başvururlardı. Söz gelimi, 10 N 1024/3 Ekim 1615 tarihinde Veziriazam Nasuh Paşa hakkında idam fermanı çıkınca, haberdar olup kaçmasını engellemek için Bostancıbaşı Hüseyin Ağa bir plân uygular. İkindi üzeri bostancıbaşı, padişahtan aldığı bir fermanla padişah ve maiyetinin Yeni Cami'ye geleceğini ilan eder ve bu zamanlarda yapılageldiği gibi, sarayın Bahçekapısı'ndan camie kadar olan yolu güvenlik gerekçesiyle kapatıp, halvet sokaklarını kurar. Böylece Nasuh Paşa'nın kapısının kapanmasını sağlar. Kimsenin olmadığı o anda bostancıbaşı yanındaki 50

---

bostancıbaşıya idamı hakkında ferman olup olmadığını sormuş, olmadığı öğrenilince idam edilmemiştir (Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Ankara 1963, s. 110n).

[3129] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 96.

[3130] Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı,* s. 59

[3131] Naima, *Tarih*, V, 332.

[3132] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 110. Bir başka yerde Evliya Çelebi, bu olayın sebebinin şöyle anlatmaktadır: Edirne'de *"fukarâ-yı Bektaşîyân"* için inşâ edilmiş olan tekye, yöre halkının şikâyeti üzerine 1051'de İbrahim Han veziri Kara Mustafa Paşa tarafından yıktırılmıştır. Barınaksız ve aç kalan Bektaşîlerin burayı yıkanlar için yaptıları beddua sonrası *"hikmet-i Hüdâ bu fenâ gülbângının yedinci günü"* Sultan İbrahim, Kara Mustafa Paşa'yı Bostancıbaşı Sarhoş İbrahim Ağa eliyle katlettirir (*Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* III, 251). Jorga'ya göre, Veziriazam Mustafa Paşa, "saray iktidarına" darbe indirmek için bir ayaklanmaya teşebbüs ettiği için idam edilmiştir (Bk. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, 49).

kadar bostancıyla beraber Paşa'nın sarayına girip, idamına dair fermanı gösterir ve infazını gerçekleştirir[3133].

Hakkında idam fermanı çıkan kişinin firar etmesi durumunda, şayet İstanbul'da ise aranıp yakalanmasıyla bostancılar görevlendirilirdi. Bu münasebetle bostancılar zanlıların saklanacakları evleri, çiftlikleri, konakları gizlice yoklar, haklarında istihbarî bilgi alırlardı. Firarînin saklandığı yerin tespit edilmesi hâlinde, anî bir baskınla ele geçirilir, infazın gerçekleşeceği ana kadar hapsedilirdi. Meselâ 5 S. 1004/10 Ekim 1595'te, hakkında çıkan idam fermanından dolayı firar eden eski vezirlerden Ferhad Paşa'nın bulunup yakalanması görevi Bostancıbaşı Ferhad Ağa'ya verilir. Ferhad Ağa, bostancıların yaptığı istihbarî çalışmalar neticesinde firarînin Litroz'daki çiftliğinde saklandığını öğrenir. Çiftliğin etrafını çok sayıda bostancıyla kuşatan Ağa, sonunda Paşa'yı hasta yatağındayken yakalar ve arabayla Yedikule'ye naklettirir. Bir hafta sonra paşa burada kendi eceliyle ölür [3134]. Yine, Evail-i Ra. 1032/3-12 Ocak 1623'te, hakkında çıkan hükme rağmen bulunamayan Mere Hüseyin Paşa, alınan istihbarat üzerine saklandığı evinde yakalanmış, bostancıbaşı tarafından idam edilmiştir[3135].

Bostancıbaşılar başta vezirler, veziriazamlar[3136] olmak üzere şeyhülislâmlar[3137], İstanbul kaymakamları[3138], defterdarlar[3139], darüssaade ağaları[3140], kaptan paşalar[3141],

---

[3133] *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 888; *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 630. Mehmed bin Mehmed, idamın gerçekleştiği tarihi 13 N. 1023/17 Ekim 1614 olarak ifade etmektedir (*Nuhbe,* s. 713). Yine, eski kaymakamlardan Kasım Paşa, I. Ahmed'in tahta geçmesi üzerine görevinden alınmış ve Bağdat eyaleti kendisine verilmişti. Ancak o buna razı olmayıp, ayak diretmişti. Sonunda gitmeye mecbur bırakılmış, giderken yolda reayaya salgın salıp, zulümler etmesi üzerine ortadan kaldırılması görevi bostancıbaşıya verilmişti. Ancak o, paşanın onu kendisine yaklaştırmaması üzerine, başarılı olamayınca azledilmiş, yerine bostancı kethüdası Derviş bostancıbaşı olmuştu. Derviş Ağa, kurduğu ve padişaha kabul ettirdiği bir plânla, paşayı İstanbul'a getirtmiş, bostancılarla tutuklatıp hapsetmiş ve *"iki def'a emr-i ülü'l-emre muhâlefet itdüği ecilden"* padişah fermanıyla onun infazını bostancılarla gerçekleştirmiştir (*Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 831; *Nuhbe,* s. 629; Naima, *Tarih*, I, 406-407).

[3134] *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 464-465*; Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 71. Selanikî Mustafa Efendi'ye göre ise idam edilerek öldürülmüştür (*Târih-i Selanikî,* II, 529). Mehmed bin Mehmed ise, Yedikule'de hapsedilen paşanın bir gece *"çavuşbaşı mübâşeretiyle"* boğdurularak öldürüldüğünü söylemektedir (*Nuhbe,* s. 489).

[3135] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 792. Bu konuyla ilgili diğer örnekler için bk. Thevenot, *1655-1656'da Türkiye,* s. 190; Silâhdar, *Tarih*, I, 30.

[3136] Nasuh Paşa (*Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 630 ve Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 2005, III, 342); Merre Hüseyin Paşa (*Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 792), Mustafa Paşa (*Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1175), Tarhuncu Ahmed Paşa (Naima, *Tarih*, V*,* 280, 294, 304) ve İbşir Paşa (Naima, *Tarih*, VI, 95-97; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, 74-75) bostancıbaşılar tarafından idam edilen veziriazamlardandı.

[3137] Şeyhülislâm Hüseyin Efendi'nin bostancıbaşı tarafından idamına dair bk. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* II, 37. Yine padişah hocası Bilal Ağa'nın, asilerin diretmesi üzerine padişah fermanıyla bostancıbaşı tarafından idam edildiğine dair bk. *Târîh-i Gılmânî,* s. 39.

[3138] Bunlar arasında İstanbul Kaymakamı Vezir Mehmed Paşa (*Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1128) ve Vezir Haydar Ağazade (Naima, *Tarih*, VI, 207) bulunmaktaydı.

[3139] 12 Z. 1042/20 Haziran 1633'te, Defterdar Niğdeli Mustafa Paşa'nın Bostancıbaşı Rıdvan Ağa tarafından idam edildiğine dair bk. Naima, *Tarih*, III, 138.

[3140] Vaka-yı Vakvakiye olarak bilinen olayda, ayaklanan yeniçeri ve sipahilerin katlini istedikleri kişilerden olan Darüssaade Ağası Behram Ağa'nın idamının Bostancıbaşı Malta Hasan Ağa tarafından yerine getirildiğine dair bk. Naima, *Tarih*, VI, 153; Silâhdar, *Tarih*, I, 30.

seferdeki ordu ve donanma kumandanları[3142], babüssaade ağaları[3143], yeniçeri ağaları[3144] gibi üst düzey rütbelilerin idamı yanı sıra bazı mahalli idarecilerin[3145] ve zengin gayrimüslimlerin[3146] idamını da infaz ederlerdi. Ancak, padişahların idamını infazdan bostancıbaşı ve bostancılar özellikle kaçınmışlardı. Nitekim, Sultan İbrahim'in idamına karar verildiğinde, bu emrin infazına bostancılardan hiçbirisi yanaşmamış, bunun üzerine *"hilâf-ı mu'tâd"* Kara Ali isimli bir celladın eliyle padişah idam edilmiştir[3147]. Bununla birlikte bostancıbaşılar bazen şehzadelerin infazında da görev alırlardı. Evliya Çelebi'nin naklettiğine göre, Yavuz Sultan Selim bir gün Şehzade Süleyman'a kızmış ve idamı için bostancıbaşı İskender Ağa'ya teslim etmişti. Ancak, Süleyman'dan başka şehzadenin olmadığını bilen ve devletin geleceğini düşünen bostancıbaşı, onun yerine başka bir çocuğu idam eder. Süleyman'ı da tebdil-i kıyafet edip, Kuleli bahçesindeki bostancılara emanet eder. Üç sene sonra Yavuz Sultan Selim Mısır dönüşü *"âhiret rayihâlarından haberdâr olunca, ah bostâncıbaşı mazlûm Süleymân içün azîm hatâ itdük, işte bilâ-veled fevt olursak bu devlet-i Âl-i Osmân kime nakl ider,"* deyince, bostancıbaşı Kuleli bahçesindeki Süleyman'ı getirmiştir[3148]. Yine, Revan seferi sonrası, IV. Murad Revan Fetihnamesi'ni Salih Ağa ve Musahib Beşir Ağa'yla İstanbul'a gönderirken, İstanbul'daki şehzadelerden ikisinin ölümü için ayrıca gizli bir ferman daha göndermişti. Gelen ferman üzerine ikisi de 25 yaşında olan Bayezid ve Süleyman adlı şehzadeler, Kaymakam Bayram Paşa ve Bostancıbaşı Duçe Mehmed Ağa tarafından idam edilmiştir[3149].

Bazen işlenmiş suçlar için değil de, işlenmesi muhtemel suçlar için de bostancıbaşıya idam fermanı verilirdi. Bu, daha çok görevlilerin vazifesini aksatmaması için bir tehdit ve gözdağı niteliğinde bir tedbirdi. Özellikle sefere çıkacak askerin ve idarecilerin sefer konusunda gevşeklik göstermemesi ve vaktinde istenen yerde bulunmasını sağlamak maksadıyla başvurulan bir yoldu. Bu münasebetle sefer emri çıktığı hâlde gitmeyenlerin veya

---

[3141] Bostancıların, ferman gereği kapudan Piyale Paşa'yı öldürmelerine dair bk. Naima, *Tarih*, IV, 68; Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, 49.

[3142] Hanya fatihi Yusuf Paşa'nın idam edilmesine dair bk. Naima, *Tarih,* IV, 175-179; Akka İsmail Paşa'nın, 2 S. 1220/2 Mayıs 1805'te bostancı ocağında *"bilâ-su'âl ve'l-cevâb"* katl olunduğuna dair bk. Beydilli, *Bir İmamın Günlüğü*, s. 186.

[3143] Kapu ağalarından Ahmed ve İbrahim'in, IV. Mehmed'in fermanı üzerine Bostancıbaşı Malta Hasan Ağa tarafından katledilip, cesetlerinin isyancılara atılmasına dair bk. Naima, *Tarih*, VI, 153; Silâhdar, *Tarih*, I, 30.

[3144] Sabık yeniçeri ağası Kara Çavuş'un idamının bostancıbaşı tarafından gerçekleştirildiğine dair bk. Naima, *Tarih*, V, 140-141.

[3145] Silivri naibinin bostancılar tarafından idamının infazı için götürülmesine dair bk. Naima, *Tarih,* IV, 81.

[3146] Meselâ 9 Z. 1241/15 Temmuz 1826'da, Şapçı Behoracı adlı Yahudi, Arnavutköy'deki yalısında Bostancıbaşı Osman Ağa ve maiyetindeki bostancılar tarafından idam edilmiştir (*Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi,* s. 636).

[3147] *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli,* s. 12.

[3148] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 200.

[3149] Naima, *Tarih*, III, 259-260.

geç gidenlerin dirliği alındığı gibi, *"salb u siyâset"* de edilirlerdi[3150]. Meselâ, Mısır beylerbeyisi Kara Ahmed Paşa, Revan Seferi için istenen askeri geç göndermiş, askerlerin Revan'ın fethinden sonra ulaşması üzerine *"rü'esâları katl olunup neferâta terakkī"* verilmemişti. Bu yüzden Mısır Beylerbeyi Ahmed Paşa görevinden azledilmiş, *" yolda ayak sürüyüp tâ Şevvâl âhirinde Âsitane'ye"* varınca, geldiği gibi Bostancıbaşı habsine konulmuş, tüm malı müsadere edilmiş ve kendisi çıkan ferman gereği Evahir-i L. 1045/29 Mart-7 Nisan 1636 tarihinde Bostancıbaşı Duçe Mehmed Ağa tarafından idam edilmiştir[3151]. Verilen görevi yerine getirmeyen, seferlerde başarısız olan, devlet malını israf eden, görevini suistimal eden görevlilerin suçu idam olmakla beraber aralarından çok azı affa nail olmuştur. Aftan sonra aynı kusurları sergilemeleri durumunda idamlarına izin verilirdi. Meselâ, Girit üzerine gönderilen donanmaya kaptan-ı derya olan vezir Deli Hüseyin Paşa, bu görevinde başarısız olmakla beraber hazineyi de israf etmişti. Bunun üzerine Köprülü Mehmed Paşa, Paşa'nın idam edilmesini istemiş, ancak bu talebine rağmen, padişah tarafından affedilip Rumeli Eyaleti beylerbeyliği ile taltif edilmiştir. Ancak bu yeni görevinde ahaliye zulmetmesi üzerine İstanbul'a çağrılmış ve idamı için Bostancıbaşı Boşnak Uzun İbrahim Ağa görevlendirilmiş. Kendisi önce Yedikule'de habsedilmiş ve iki gün sonra bostancıbaşı eliyle idam edilerek Mücevher Kapı civarında defnedilmiştir[3152].

Bostancıbaşının idamını gerçekleştirdiği devlet adamlarından bazılarının idamında, dar görüşlü, geçimsiz, kötü huy sahibi olma, diğer idarecilerle iyi geçinmeme, insanlara kötü muamelede bulunma gibi faktörler de rol oynamıştır[3153]. Bazen, devletle ilgili gelişmeleri padişahtan saklayan görevliler de idam edilmiştir. Bunlardan birisi Kaymakam Vezir Mehmed Paşa olup, kendisinin idamına yol açan olay, Eflak'ta meydana gelen karışıklıkları padişahtan saklamak olmuştur. Paşa, Özü'deyken "*tama'-ı hâm belâsıyla"* Eflak voyvodalığına Boğdan voyvodası oğlunu getirtmek istemiş, ancak başarılı olamamıştı. Kaymakam olduktan sonra da bu niyetini gerçekleştirmek istemiş, ancak azlettirdiği voyvoda, Eflak birliklerini basıp perişan etmiş ve bu teşebbüsün başarısız kalmasını sağlamıştı. Padişah olup bitenlerden haberdar olunca, Vezir Mehmed Paşa'ya gazap etmiş, bostancıbaşıya verilen fermanla önce onu Yedikule'ye hapsettirmiş, ardından 20 Ş. 1049/16 Aralık 1639 tarihinde idam ettirmiştir[3154].

[3150] *Târih-i Selanikî,* II, 695-696; *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* III, 292.
[3151] Naima, *Tarih*, III, 270.
[3152] Silâhdar, *Tarih*, I, 144.
[3153] Naima, *Tarih*, III, 138.
[3154] Naima, *aynı eser,* s. 404; *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 1128.

Bazı görevlilerin doğrudan idamı için ferman verilirken, bazıları için ise önce tutuklama emri, sonra da idam emri çıkarılırdı. Tutuklanmasına onay çıkan görevli, bostancıbaşı tarafından tutuklanır ve kayığıyla hapsedilecek yere götürülürdü. Bu süre zarfında genellikle ya Hasbahçe'deki bostancıbaşı mahbesi veyahut Yedikule zindanında bostancıbaşının gözetiminde tutulurdu[3155]. Sonra idamına dair çıkan fermanı bostancıbaşı kendisine getirir ve yanında bulunan bostancılarca orada infaz gerçekleştirilirdi[3156].

Bostancıbaşı, üst düzey devlet görevlilerinin yanı sıra, diğer devletler hesabına casusluk yapanların[3157], isyan ederek asayişi bozan ve çeşitli kanlı eylemlerde bulunan asilerin idamını da gerçekleştirirdi. Meselâ, 25 Kasım 1730'da, Patrona ve avanesinin saraya çağrılıp katledilmesi esnasında, onlardan, sarayın birinci ve ikinci kapıları arasında silah ve elbiseleriyle kalan zorbalar, onlara uyan alemdarlar ve hasekilerden 70'i yakalanıp Bostancıbaşı hapsinde katl olunmuş, reislerinden 18'nin ise leşleri Bab-ı hümayun önüne atılmıştır[3158]. Yine, B. 1069/ Nisan 1659 tarihinde Anadolu'da yakalanan Celalîler, Üsküdar Kavak iskelesinde IV. Mehmed'in huzurunda yetmiş, seksen, yüz kişilik gruplar hâlinde idam edilmiş, idam edilenlerin *"leşleri"* bostancılar tarafından denize atılmıştı[3159]. 10 M. 1072/5 Eylül 1661 tarihinde ise, Topkapı Sarayı'nda yangın çıkmasına sebep olan bir cariye, Edirne'de bulunan padişaha gönderilmiş, padişah, cariyeyi bostancıbaşıya teslim etmiş, o da cariyeyi boğarak Tunca nehrine atmıştır[3160]. Padişaha karşı entrikalarda bulunma ve diğer gerekçelerle öldürülecek saray kadınlarının idamını da bostancıbaşılar gerçekleştirirdi. İdam edilecekler, kızlar ağası tarafından bostancıbaşına götürülürlerdi. O da, kadınları çuvallara koyar, çuvalın ağzını bağlar ve çuvala ağır bir taş ilave eder, sonra sandala yüklediği çuvalı Sarayburnu'ndan biraz açılınca yanında bulunan harem ağasının da yardımıyla denize atardı[3161].

Bostancıbaşılar, sadece saray içerisindeki idamları infaz etmemiş, İstanbul civarındaki yerlerde bulunan ve hakkında idam fermanı bulunan suçluları da idam etmiştir. Bu türden idamlar, genellikle ahaliye zulmeden, görevini kötüye kullanan idareciler hakkında söz konusu olmuştur. Nitekim, Şubat 1762 tarihinde meydana gelen idam bu türdendi. Bu tarihte

---

[3155] Meselâ, C. 1062/Mayıs 1652 tarihinde azledilen Veziriazam Gürcü Paşa, sarayda bostancıbaşının gözetiminde tutulmuştur (Naima, *Tarih*, V, 217, 223). Yine azledilen Sadrazam Siyavuş Paşa bostancıbaşıya teslim edilmiş ve o da, sadrazamı hapse koymuştur (Naima, *Tarih*, V, 170).

[3156] Sadrazam Hadım Hasan Paşa'nın bu şekilde idam edildiğine dair bk. Naima, *Tarih*, I, 187; *Târih-i Selanikî*, II, 734, 736; *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 231; *Nuhbe (Târîh-i Âl-i Osmnân)*, s. 32.

[3157] Yakalanan bir casusun, padişah emri gereği Üsküdar'da bostancıbaşı tarafından idam edilmesine dair bk. *Zübdetü't-Tevârihi,* I, 76.

[3158] Şem'danî-zâde, *Mür'i't-Tevârih*, I, 18; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vuku'ât,* İstanbul 1327, III, 32.

[3159] *Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi,* V, 138. Yine bk. *Zübdetü't-Tevârihi,* I, 28.

[3160] Silâhdar, *Tarih*, I, 384.

[3161] Uluçay, *Harem,* II,55-56.

İsakcı anbar emini ve İsmail kasabası mütevellisi olan Kapıcıbaşı Hasan Ağa sürre emini tayin edilmişti. Kendisi Şubat 1762'de Topkapı Sarayı'ndan sürreyi alıp, alay ile Üsküdar'a geçtiğinde, padişah, daha önceleri İsmail ve İsakcı kazaları ahâlilerinin kendisi hakkında ahaliye zulümde bulunduğuna dair şikâyetleri hatırlamıştı. Bunun üzerine padişah, Bostancıbaşı Moldovancı Ali Ağa'yı Üsküdar'a gönderip Paşa'yı idam ettirir. Malı müsadere edilen Hasan Ağa'nın yerine eski Bostancıbaşı Hasan Ağa Sürre emini olarak atanır[3162]. Yine, Özü beylerbeyi olduğu hâlde görev yerine gitmeyip Silivri'de oturan ve bu yüzden vilayetinden azledilen Haydar Ağazade Mehmed Paşa'nın yerine Melek Ahmed Paşa atanmıştı. Ancak Mehmed Paşa, üzerinde 77 kese Bender malından kalan akçayı vermeye yanaşmayınca, bulunduğu yere gönderilen 4 bostancı aznavuru ile Bostancıbaşı İdris Ağa tarafından idam edilmiştir[3163].

Osmanlı Devleti'nde çok nadir rastlanan şeyhülislâmların idamı görevini de bostancıbaşılar yerine getirirlerdi. IV. Murad dönemi şeyhülislâmlarından olan ve hakkında Evliya Çelebi'nin *"Devlet-i Âl-i Osmân'da eyle bir müftî gelmemiş idi. Kırk bin fetâvâ hıfzında idi."* şeklinde bilgi verdiği Şeyhülislâm Hüseyin Efendi bunlardan birisi ve ilkidir. İznik'e giden IV. Murad'ın, yolların düzeltilmemiş olmasından sorumlu tuttuğu İznik kadısını astırması, ilmiye sınıfı arasında dedikoduya neden olur. Şeyhülislâm, Valide Sultana yazdığı tezkerede, padişahın bu tür hareketlerden kaçınması gerektiği konusunda kendisine nasihat vermesini rica eder. Valide Sultan'ın tezkereyi padişaha göndermesi üzerine IV. Murad onu azledip, Kıbrıs'a sürgüne gönderir. Şeyhülislâm İskender Çelebi bahçesine giderken Baruthane yakınında, ardından gönderilen bostancıbaşı *"meşhûr"* Duçe Mehmed tarafından 5 M. 1044/1 Temmuz 1634 tarihinde boğdurularak idam edilmiştir[3164]. Yine, eski müftülerden Seyyid Feyzullah Efendi'nin oğlu nakib-i sabık Seyyid Fethullah Efendi, idam edilmeden önce Yedikule zindanında bostancılarca gözetim altında tutulmuştur[3165]. İstanbul kadısı Karaçelebizade Abdülaziz Efendi ise son anda Bostancıbaşı Duçe Ağa tarafından idam edilmekten kurtulmuştur[3166]. 4 M. 1048/18 Mayıs 1638 tarihinde Bağdat Seferi esnasında ise, bu sefer Anadolu Kadıaskeri cezalandırılmıştır. Anadolu kadıaskeri Muid Ahmed Efendi'nin, haklı olarak şeyhülislâmın mülazımı Molla Hüseyin'i cezalandırması, şeyhülislâmı gücendirmişti. Kendisi her doğruyu her yerde söyleme yanlışına düştüğü için düşman

[3162] Şem'danî-zâde, *Mür'i't-Tevârih*, II.A, 47.
[3163] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* V, 45; *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli,* s. 277; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekāyi'nâmesi,* s. 81.
[3164] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* II, 37; Naima, *Tarih*, III, 184-187; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vuku'ât,* İstanbul 1296, III, 57.
[3165] *Anonim Osmanlı Tarihi,* s. 256. Yine, görevinden alınan Müftü Said Efendi'nin bostancıbaşıya emanet edildiğine dair bk. Naima, *Tarih*, VI, 95.
[3166] Naima, *Tarih*, III, 207.

kazanmış, kendisini sevmeyenlerin padişaha şikâyeti üzerine azledilmş ve Bağdat'a sürülmesi için ferman çıkmıştı. Ancak kızgınlığı dinmeyen padişah, bostancılara kadıaskerin çadırını başına yıktırmıştır. Çadırın altından sağ çıkan kadıasker, yeni görev yeri Belgrad'a giderken, eski görevi İsa Efendi'ye verilmiştir[3167].

Bostancıbaşılar, bazı idamları bahçelerde padişahların huzuruna gerçekleştirmişlerdir. Meselâ, Veziriazam Yemişçi Hasan Paşa, bostancıbaşı ve emrindeki 10 nefer tavaşi tarafından tutuklanmış ve Sütlüce'deki Handan Ağa bahçesinde, III. Mehmed'in huzurunda idam edilmiştir[3168]. Bostancılara ihale edilen idamlarda, idam edilecek kişi şayet uzak bir yerde ise, idamı için hasekiler gönderilirdi[3169].

Padişah istemediği hâlde bazı devlet görevlilerinin idamına razı olmuştur. Bu şekilde idam edilen devlet adamları isyan eden kapıkullarının isteği ve diretmesi sonrası padişahın fermanıyla bostancılar tarafından idam edilmiştir. Meselâ Sadrazam İbşir Paşa, Kaptan-ı Derya Kara Murad Paşa'nın çıkarttığı isyan sonrası idam edilmiştir. Kara Murad Paşa, Sadrazam İbşir Mustafa Paşa'yı donanmadaki yeniçeri mürettebatını görevden alıp, yerine kendi seymenlerini getirmek istemekle suçlamış, bu yüzden onunla hesabını görmeden İstanbul'dan ayrılmak istememişti. 10 Mayıs 1655 tarihinde, yeniçeriler ve sipahilerle ittifak kurarak, şeyhülislâm ve sadrazamın başını istemiş ve saraylarını talan etmişlerdi. IV. Mehmed, asilerin isteklerine boyun eğmek zorunda kalmış ve İbşir Paşa'nın bostancılar tarafından idamına razı olmuştur[3170]. Yine, Darüssaade Ağası Behram Ağa, Babüssaade Ağası Bosnalı Ahmed Ağa ve Raco İbrahim Ağa'nın idamına, asi yeniçeri ve sipahilerin isteği üzerine mecburen ferman verilmiş, bu kişiler bostancıbaşı tarafından idam edildikten sonra cesetleri asilerin önüne atılmıştır[3171].

Bir zamanlar bostancıbaşı makamında bulunan ve idam infazlarında bulunan bostancıbaşılar, günü geldiğinde kendileri de bir başka bostancıbaşının elinde can vermiştir. Meselâ, eski bostancıbaşılardan olup, sonra sadrazamlığa kadar yükselen Derviş Paşa'nın, bu görevi esnasında, aşırı zalim ve tamahkâr olması idamına yol açmıştır. Kendisini sevmeyenler tarafından padişaha suikast düzenleme niyetinde olduğu iddia edilmiş ve bunun üzerine bostancılarca idam edilmiştir[3172]. Yine, 1033/1623-1624 tarihinde, eski bostancıbaşılardan Bebr Mehmed Paşa'nın bir komplo sonrası idam edilmesine dair ferman çıkmış ve bunun

[3167] Naima, *Tarih*, III, 313.
[3168] *Hasan Beyzâde Târîhi,* III, 747; Naima, *Tarih*, I, 337.
[3169] Meselâ, Sakız muhafazasında bulunan Vezir Şaban Paşa'nın, ada halkına zulmetmesi ve Girit seferinde, gaza işlerinde ihmali olması sebebiyle, cezası gönderilen bostancılar hasekisi eliyle gerçekleştirilmiştir (Naima, *Tarih,* IV, 268). Yine bk. *Hadîka-i Vekayi',* s. 236.
[3170] Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, 74-75.
[3171] Naima, *Tarih*, VI, 153; Silâhdar, *Tarih*, I, 30.
[3172] *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 854; Naima, *Tarih*, I, 450-454.

üzerine idamı eski çıraklarından birinin emrindeki bostancılar tarafından gerçekleştirilmiştir[3173].

11.5.13. Beledî Görevleri

Belediye zabıtalığı görevini yerine getiren görevlilerden biri olan bostancıbaşıların[3174] beledî denetimle ilgili en önemli görevlerinden birisi, kanunen üretim ve satışı yasak olan mamüllerle ilgiliydi. Bunlar arasında ilk sırada bulunanı içkiydi. İçki imal ve satış yasağının sıkı sıkıya uygulanmasında bostancıbaşıya önemli görevler düşerdi. Bostancıbaşı yaptığı denetim ve kontrollerde ele geçirdiği içkiye el koyar, ya sirkeye dönüştürtür veyahut da denize döktürürdü.

İçki yasağı öteden beri sıkı bir şekilde uygulanmaya çalışılmış, ancak istenen sonuç bir türlü alınamamıştı. 10 R 1205/17 Aralık 1790 tarihine gelindiğinde, Bostancıbaşı Ebubekir Ağa ve diğer ilgililere gönderilen bir hatt-ı hümayunda *"şer'an harâm ve menhî olan şürb-i hamr"*ın *"külliyen men' ve def'i hükkâm ve zâbitân ve bi'l-cümle ehl-i İslâm üzerlerine vâcib ve lâzım"* olduğu ifade edildikten sonra, *"Dersa'âdet ve havâlisinde vâki' meyhânelerin külliyen sedd ü bend olunması ve ba'dezîn müskirât bey' u şirâ etdirilmemek husûsuna mezîd-i ihtimâm u dikkat"* edilmesi istenmiş, buna rağmen *"mütenebbih olmayanlar ahz ve te'dîb"* olunacağı, bu konuda daha önce de ferman çıkarıldığı bildirilmişti. Bunun üzerine asayişten sorumlu görevliler *"hâb u râhatı terk ile leyl ü nehâr sa'y u ikdâm ederek meyhâne ve koltukları mühürleyüp"* içki satışına engel olmaya çalışmışlardı[3175].

Ancak, gayrimüslim reaya için sur dışında birkaç meyhanenin açık bırakılması, *"mürûr-i zamân ile refte refte dikkat olunmayarak, meygedeler mütekessir"* olmaya başlamış, uygulanan yasağın delinmesine ve içki tüketiminin yeniden artmasına neden olmuştu. Hatta Müslümanlardan bile *"ekser nâs hilâf-ı şer'-i şerîf şürb-i hamrı i'tiyâd"* edinmiş, neredeyse içki içmeyi *"ibâhe derecesine îsâl"* eylemeye başlamışlardı. Bu durum zimmîler için bırakılan birkaç meyhaneden kaynaklanmaktaydı. Şeyhülislâmın *"millet-i İslâmiyenin bu emr-i münkiri irtikâbdan muhâfazaları umûr-ı vâcibeden"* olduğunu beyan etmesi üzerine, İstanbul'un içindeki ve dışındaki meyhanelerle, Eyüp, Galata, Boğaziçi, Üsküdar ve bağlı yerlerde ne kadar meyhane varsa cümlesi kapatılmış ve binaları *"dekâkîn ve kömür ve eşyâ-yı sâ'ire mağazası"* olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tahliye edilen dükkânlardaki içki ehl-i zimmet malı olduğundan, zarara uğrayacak olmaları sebebiyle denize dökülmemiş, 10 gün

[3173] Naima, *Tarih*, II, 295-296.
[3174] Özcan, "Bostancıbaşıların Beledî Hizmetleri", s. 34; Akın Yeşilbaş, *İstanbul Şehremâneti Teşkilâtı,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE İslâm Sanatları ve Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1998, s. 10.
[3175] *Hadîka-i Vekayi',* s. 194-195.

içinde içkiyi taşımalarına müsaade edilmiştir. Taşıma esnasında içkinin *"bir katresi ehl-i İslâm yedine geçmemesi"* için, zabitan nezaret ve dikkat etmiştir. 10 günden sonra Müslüman halktan birinin sarhoş yakalanması durumunda derhal cezalandırılmış, içkiyi temin ettiği gayrimüslimin içki küpleri kırılmış ve içkisinin tamamı dökülerek hakkından da gelinmişti[3176].

Ancak alınan her türlü tedbire rağmen içki yasağı çiğnenmekteydi. Yasağın istenen sonucu vermemesinin en önemli sebeplerinden birisi, bu yasağı uygulamakla görevli olanların tutumuydu. Zira bu görevliler, meyhanecilerden ya para aldıkları için, ya olayı müsamahayla karşılayıp görmezlikten geldiği veya *"tekâsül eylediğin"*den, meyhanelerde, koltuklarda ve hanlarda gizli veya açık içki satışı yapılmaya devam ederdi[3177]. Meselâ, Z. 1206/Ağustos 1792 tarihinde yaşanan bir olay, bu yasağın niçin etkili olmadığını açıklayıcı mahiyettedir. Bu tarihten 5 ay önce Tobed isimli bir Yahudi içki yasağından önce izin alarak, ticaret için ("*Li-ecl-i ticâre*") 8000 kıyye şarap almış ve İstanbul'a getirirken, içki yasağı çıkması üzerine şaraba Büyükada civarında el konularak mühürlenmişti. Aradan geçen 5 aylık süreden sonra Yahudi, şarabın sirkeye dönüştüğünü belirtmiş ve sirkecilere satmasına izin verilmesini talep etmişti. Durumun *"hakikat ve sıhhati"* bostancıbaşı tarafından araştırılmış ve 16500 kıyye şarabın *"bi't-taharri sirkeye münkalib olduğunı"* haber vermesi üzerine kendisine ikinci bir buyuruldu gönderilerek bu sirkenin sirkecilere satışı için güvenilir bir adam tayin etmesi ve *"ol mikdâr sirkeden gayri bir dirhem âhar şey ilâve olunmamasını gereği gibi"* adamına tenbih etmesi, satılan sirkenin miktar ve keyfiyetini bildirmesi istenmişti. Ancak, tersane emininin bir gece gemiye baskın düzenlemesi sonrası gerçek ortaya çıkmıştır. Baskında, gemi civarında yükü nakletmeye gelen 6 kayıkçı Türk'le beraber Hasköy'deki Küpçüoğlu adlı miğdeci Yahudinin 2 adamı yakalanmıştı. Onların verdiği ifadeye göre, gemiye Büyükada'da şarap emini marifetiyle şarap yüklenmiş ve onunla beraber Fener'e getirilmiş ve onun yol vermesi ile gümrük önüne gelen gemi o gece yükü *"miğde-i mezbûre"* götürülecekti. Durum sadrazama ve bostancıbaşıya bildirilince, bostancıbaşı geminin içinde sirke olduğunu ve satılma iznini içeren buyurulduyu tersane eminine gönderir. Ancak sadrazam olayın açıklığa kavuşması için söz konusu gemiye gönderdiği adamının yaptığı kontroller sonrası *"mancanalarda"* bulunan sıvının *"safî şarâb"* olup sirke olmadığını bildirmesi üzerine, sadrazam padişaha 6 kayıkçı Türk'ün bilmedikleri bir yükü taşımaya geldiklerinden suçsuz oldukları, dolayısıyla serbest bırakılmaları, işin mahiyetini bilen 2 Yahudinin kürek cezasına çarptırılmaları ve şarabınsa denize dökülmesini teklif etmiştir. Çıkan hatt-ı hümayunda

[3176] *Hadîka-i Vekayi',* s. 203-204.
[3177] *Aynı eser,* s. 220-221.

bostancıbaşının bu işe gereği gibi dikkat etmesi, ikinci kez bu tür bir ihmalin yaşanması hâlinde cezalandırılacağı bildirilmiştir. Hatta yine, *"bu şarâb mâddesine re'âyâya bir nizâm koya rabt itmenüz için birkaç keredir yazıyorum, bir nizâm viremedinüz."* denilerek sadrazam azarlanmakta, Frenklerin şarap getirip reayaya istediği fiyata sattığı, bundan çok para kazandığı, *"ne gümrük ve ne resim"* vermedikleri belirtilmiş, *"Buna bir nizâm virmek ve re'âyâyı Frenkler hasaratından halâs itmek lâzım değil midir?"* [3178] diye sorularak bir çözüm aranmıştır. Nitekim, yasaklarla beraber bir işlevi kalmayan Hamr Emanetinin kaldırılmasıyla da istenen sonuç alınamadığı gibi, içki yine *"birer sebeple yine kel-evvel bey' u şirâ"* olunmuş, bu yasak *"yalnız mîrîye senevî üç dört bin kîse zarâr"* olarak geri dönmekten başka bir sonuç vermemiştir[3179].

Kanuna aykırı olarak ilgili oldukları iş kolları dışında kaçak olarak farklı üretimlerde bulunan iş yerleri padişah fermanı ile bostancıbaşılarca kapatılırdı. Bu tür iş yeri kapatmaları genellikle bozahaneler için geçerliydi. Zira *"şekāvet-pîşe makūlesinden olanlar"* sık sık bozahanelere *"boza bahânesi ile girüp"* içki içmekte ve *"taşra çıktıklarından ibâdullaha nice dürlü cevr ve ta'addi"* etmekteydiler. Bu tür iş yerlerinin *"fîmâ-ba'd işletdirilmemek üzre"* bostancıbaşılar ve o yerin bahçe ustaları tarafından *"sedd ü bend"* edilirdi[3180]. Bazı şekerleme yapılan dükkânlarda da, kanuna aykırı olarak bazen müskirat yapılıp satılmakta ve kumar oynatılmaktaydı. Dükkân sahipleri bu tür yasaklara uyması konusunda uyarılır; uyarıları dikkate almayanların dükkânları bostancıbaşılarca kapatılarak cezalandırılırlardı[3181]. Yine, enfiyenin, enfiye mukataası eminleri marifetiyle imal edilmesi kanun gereği olduğu için, onların dışında herhangi bir insanın enfiye alıp satması yasaklanmış; bu hususstaki yasağın uygulanması ve gereken denetimlerin yapılması bostancıbaşı, Galata voyvodası ve gümrük eminlerine havale edilmişti[3182].

Herhangi bir iş kolunda kanunla belirtilmiş sayının üzerinde açılan dükkânlar da ferman gereği bostancıbaşılarca kapatılırdı. Meselâ, Galata ve Tophane'de bulunan ve sayıları kanunla 25 olarak sınırlanan kürekçi dükkânları dışında, Evahir-i C. 1173/9-17 Şubat 1760 tarihinde 2 yeni dükkânın daha açılması üzerine kürekçi esnafı şikâyette bulunmuş; kanun ve nizam gereği tersane-i âmire ve halka ait her türlü deniz taşıtı için kürek yapımının kendilerine ait olduğunu belirterek, açılan dükkânların kapatılmasını istemişlerdi. Bunun üzerine bostancıbaşıya gönderilen hükümle söz konusu dükkânların kapatılması

[3178] BOA, HH, dosya nr. 186, gömlek nr. 8713.
[3179] *Hadîka-i Vekayi',* s. 220-221.
[3180] BOA, C.ZB, nr. 1520 (Tarihsiz).
[3181] BOA, C.ZB, nr. 3867 (14 C. 1230/24 Mayıs 1815).
[3182] *İbretnümâ-yı Devlet,* s. 312.

emredilmiştir[3183]. Kürekçi esnafı idarecilerinden herhangi birisinin ölümü üzerine gedikleri varislerine geçerdi[3184].

İstanbul'da dört bin dükkân ve 500 çalışanı bulunan ve *"büyük kârhâneleri"* Yemiş İskelesi dibindeki Mirî sebzehane olan *"ıspanakcıyân ve sebzeciyân"* esnafı ile ekmekçi ve sebzeci esnafının sorumlusu olan *"sebzehâne ağası"*[3185] ile dükkânları olmayan ama dört mevleviyyet yerde 26000 tarlası bulunan 57000 çiftçinin ağaları da *"bostâncıbaşı tarafından"* terekecibaşıydılar*"*[3186].

Marmara denizindeki adaların sorumluluğunu üstlenmiş olan bostancıbaşı, buralardaki beledî denetimle de yakından ilgiliydi. Buralarda dükkânların ve özellikle de çok sayıdaki meyhanelerin denetimi, Müslümanlara içki satılmaması, satanların tespit edilmesi durumundaysa cezalandırılması bostancıbaşının görevlerindendi[3187].

11.5.14. Müsadere ve Muhallefat

Müsadere ve muhallefat tahsilinde bostancıbaşının görevi ferman gereği mala el koymak, el konulan *"emlâk ve emvâli"* mühürlemek, buradaki eşyaların tespiti yapılıncaya kadar herhangi bir malın çalınmasına ve kaçırılmasına karşı güvenliği sağlamak için nöbet tutmak, tespit ve yazımı bitmiş malların naklinde görev almak, malına el konulan kişileri nakletmek, hapse koymak gibi geniş kapsamlıydı.

Ölen üst düzey devlet görevlilerine ait para, eşya, ev, çiftlik ile diğer emlak ve mala devlet tarafından el konulduğunda, emlâkin devletin adına muhafazası işiyle bostancılar görevlendirilirlerdi. Söz gelimi, 1103/1692'de vefat eden eski veziriazamlardan Hüseyin Paşa'nın *"nükūd u eşyâsı ve Hisâr'da olan yalısı ve İstanbul ile Edirne arasında olan çiftlikleri taraf-ı mîrîden kabz"* edilerek içine bostancılar tayin olunmuştur. Ölen veziriazamın parasının bir kısmını hesabına geçirdiği iddia edilen eski defterdar Mehmed Paşa sorgulanmış, ancak istenen sonuç alınamayınca kendisi zindana atılmış, *"hânesi cânib-i mîrîden zabt ve içine bostancılar vaz'"* olunmuştur[3188]. Bazen de, malına el konulan kamu görevlisinin hazinedar, harem kethüdası, maliye kâtipleri gibi yakınında bulunan ve sırlarına vakıf kişilerin

---

[3183] *İstanbul Esnaf Tarihi,* I, 258-259.

[3184] Galata kürekçileri esnafı yiğitbaşısının ölümü üzerine kızına geçen gediğe dışarıdan yapılan müdahalelerin önlenmesine dair Evahir-i B. 1181/13-22 Aralık 1767'de Galata kadısı ve bostancıbaşıya gönderilen hüküm için bk. *İstanbul Esnaf Tarihi,* II, 135-136.

[3185] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 250.

[3186] *Aynı eser,* s. 230.

[3187] Nitekim 1205/1791'de, adalardaki meyhanelerde müslümanlara bir katre müskirat bile verilmemesi, verenlerin ve bu amaçla meyhane açanların katlolunacağı adaların sorumlusuna ve bostancıbaşıya bildirilmiştir (BOA, HH, dosya nr. 210, gömlek nr. 11349).

[3188] *Anonim Osmanlı Tarihi,* s. 173.

azledilenin malını kaçırmalarını veya saklanmalarını engellemek için müsadere işleminin bitimine kadar bostancılar mahpesinde hapsedilirlerdi[3189].

Müsadere gerekçelerine bakıldığında, bunların başında kişilerin zimmetinde devlete ait paranın kalmış olması gelirdi. Devlete borcu olan veya sefer hazırlığı, kamuya ait binaların inşası gibi işlerde kullanılmak için para alan devlet görevlilerinin bu görevi ifa ederken ölmeleri üzerine almış oldukları meblağ karşılığında malları müsadere edilirdi. Meselâ Sadrazam Sinan Paşa ölümünden önce sefer hazırlığı için Hazîne-i Enderun'dan bin yük akça almış, ancak Evâil-i Ş. 1004/31 Mart-9 Nisan 1596'da sefer hazırlıkları esnasında vefat etmişti. Ama aldığı bin yük akça kendisine borç yazılmış, mukabilinde *"cümle metrûkât ve mâ-meleki ve hazâ'ini"* ile sefer için tedarik ettiği at, deve, katır, cephane, mehterhane, mutfak malzemesi, zahire gibi malzemelerin hepsi *"mirîye zabt"*ı için ferman çıkmıştı. Bunun üzerine Çavuşbaşı Çoban Süleyman Ağa'nın eliyle emlâkı mühürlenirken; Kapı Ağası Gazenfer Ağa vasıtasıyla da *"nefâyis-i emti'a ve cevâhir-i esbâb ve nukūdı zapt ve kabz"* edilmiş, bunlar bostancılar ve forsalar tarafından Hazine-i Enderun'a taşınmıştır[3190].

Müsadere gerekçelerinden bir diğeri de, sefer ve diğer görevlerde yaşanan başarısızlıklardı. Bu tür başarısızlıklardan sonra yaşanan mala el koymalar, ilgili kişiye, devleti zarara uğratmasından dolayı verilen bir ceza olarak da kabul edilebilir. Bu şekilde başarısız olan devlet idarecilerden idama mahkûm edilenlerin mallarına el konulmasında bostancılar da görev alırlardı. Evahir-i Z. 1007/15-24 Temmuz 1599'da Batı seferinde başarısız olan serdar-ı sâbık Satırcı Mehmed Paşa'nın maruz kaldığı muamele bu türdendi. Başarısızlığı yüzünden idam edildikten sonra kapıcılar paşanın kapıcıbaşıları, kethüda ve hazine kâtibini yakalamış, *"mâl ü menâl ve tecemmül"*ünü zapt etmiş ve durumu İstanbul'a bildirmişlerdi. Haber ulaşır ulaşmaz gece İstanbul'daki evleri mühürlenmiş ve emlâkine Bostancıbaşı Ferhad Ağa tarafından bostancılardan nöbetçiler konulmuştu. Ertesi gün İç hazînedârbaşı Mustafa Ağa söz konusu mahallere baltacılar ile gitmiş, 25 çift sandık kadar muhallefâtını saraya naklettirmişti[3191]. Yine verilen görevde ihmalkârlık gösterenlerin sürgün edilmesi de mallarının müsaderesine zemin hazırlardı. Meselâ, 18 R 1043/22 Ekim 1633'te, çıkılan Doğu seferine, gereken askeri temin edemeyen 4 vezir sürgüne gönderilmiş, mallarının mirî için zaptı işiyle bostancıbaşı ve bostancılar görevlendirilmiştir[3192].

[3189] Musaffa Mehemmed Efendi, *Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-i Evvel* (Tahlil ve Metin), haz. Melek Çoruhlu, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Programı Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2005, s. 125-126.
[3190] *Târih-i Selanikî,* II, 582.
[3191] *Aynı eser,* s. 815.
[3192] Naima, *Tarih,* III, 167.

Mallarına el konulan devlet görevlilerinden bazıları da, bir komplo ya da iftiraya maruz kalması sonucu mallarını kaybetmişlerdir. 3 Ra 1097/28 Ocak 1686'da sadr-ı sâbık Kara İbrahim Paşa'nın muhatap olduğu müsadere bu gruptakilere verilebilecek tipik bir örnektir. Paşa, hac için IV. Mehmed'den izin isteyip hacca gitme hazırlıkları yaptığında, bazıları padişaha gelip, Kara İbrahim Paşa'nın niyetinin Anadolu'ya gidip, asker toplayıp isyan etmek olduğunu söyleyince, padişah bu durumu kontrol etmek için vezirden borç para ister. Ancak, vezirin verdiği red cevap padişahı kızdırır, *"Mâl ve eşyâsı mirîye kabz olunmak bâbında"* İstanbul kaymakamına ve bostancıbaşıya hitâben hatt-ı hümâyun gönderilir. Bostancıbaşı hiç vakit kaybetmeden 500 bostancıyla Üsküdar'a geçip paşanın yalısını kuşatarak kontrol altına alır. Bostancıbaşı ve kaymakam paşa, Paşa'yı tutuklayıp kayıkla Yalı Köşkü'ne götürürken, paşanın bütün eşyasını kabzetmeye mübaşir tayin edilen mirâhur da eşyanın tespit ve nakliyle ilgilenmişti[3193].

Kanunlara aykırı hareket etmelerinden dolayı cezalandırılan gayrimüslimlerin mallarına da bostancıbaşı tarafından devlet adına el konulurdu. Z. 1204/Ağustos 1790'da yaşanan bir olay bu alandaki uygulamalara örneklik teşkil etmektedir. Bahsedilen tarihte padişahın yolda geçerken rastladığı bir gayrimüslimin *"hilâf-ı rızâ elbise ve etvâr-ı sefîhanesine binâen cezâ-yı sezâsı"* icra edilmesini istemesi üzerine gereken yapılmış, kendisine ait Kuzguncuk'taki evini, eşyasını, Balat dışındaki kilisenin yakınında olan evini ve eşyasını bostancıbaşı el koyarak mühürlemişti[3194].

11.5.15. İnşaat ve Tamirata Dair Görevi

İstanbul'un içi ve dışında yeniden veya tamir suretiyle inşaat yapabilmek için yalnız mimarbaşıdan izin almak yeterli olmayıp, birçok merciden izin ve ruhsat almak gerekiyordu. Sütlüce'den Rumelikavağı'na, Kadıköy'den Anadolukavağı'na kadar olan kasaba ve köy sahillerinde; Eyüp kazasından Yedikule'ye varıncaya kadar sur dışında bulunan yerlerdeki arsalar üzerinde inşaat yapmak için bostancıbaşı, Galata voyvodası, ilgili yerin kadı veya naibi, mültezimi, vakıf mütevellisinden izin ve ruhsat almak gerekirdi. Hatta bina yapmak isteyenler söz konusu görevlilere harcını yatırıp izin ve ruhsat aldıktan sonra bile yine *"sellemehü's-selâm"* inşaata başlayamaz ve inşaatta istediği ırgatları kullanamazdı. Binanın

[3193] Kayıkla gelirken, İbrahim Paşa ile kaymakam ve bostancıbaşı arasında yaşanan diyalogdan, paşanın maruz kaldığı muameleden muzdarip olduğu anlaşılmaktadır: *"Kāim-makām paşa ve bostâncıbaşı dahi sandâla binüb Yalı Köşki'ne toğrı gelürken İbrahim Paşa bostâncıbaşıya 'şerî'at kaldı mı?' der. Ve ol dahi 'Siz kaldırdınız idi. Fillahü'l-hamd şimdi yerine geldi.' diyü ilzâm ider."* (Silâhdar, *Tarih*, II, 229.)

[3194] BOA, HH, dosya nr. 182, gömlek nr. 8323.

bulunduğu yer hangi yeniçeri zabitinin hududu içindeyse, onun da razı edilmesi gerekir ki, aksi hâlde bir yeniçeri gelip binaya *"balta asardı"*[3195].

Bu fonksiyonu münasebetiyle, İstanbul ve Boğaziçi'nde inşa edilecek her türlü bina ve binalarda yapılacak her türlü tamir ve onarımlarla ilgili iş ve işlemlere nezaret eden en önemli görevli bostancıbaşıydı. İstanbul'daki *"Kâffe-i mevâhil ve içerülerinde vâkı' menâzil ve buyût ve ebniye-i sâ'irenin"* herhangi birisinde bostancıbaşıların *"izin ve ruhsatları olmadıkça ednâ bir çivi kakılmak ve bir kiremid vaz' olunmak mümkün"* değildi. İzinsiz yapılan inşa ve tamir faaliyetlerine dair ihbarın alınması üzerine, bostancıbaşı derhal o yere varır ve duruma göre cezaî işlem uygulardı. Bu işlem ya yapı için ceza kesmek veya yapıyı yıkmak şeklinde olabilmekteydi[3196]. Bostancıbaşının bu konudaki yetkilerini ve katı tedbirlerini bilen bina sahipleri, özellikle gayrimüslimler *"küllî cerîmeye uğrayacaklarını"* bildiklerinden, ondan izin ve ruhsat almadıkça böyle bir işe kalkışamazlardı. Boğaziçi'nde binalar hakkındaki her türlü denetim oraya en yakın bostan ustalarınca yapılır, herhangi bir gelişmenin olması durumunda vaziyeti hemen bostancıbaşıya haber verirlerdi[3197]. Yine inşa edilecek binaların ölçülerinin, kanun ve nizamnamelerde öngörüldüğüne uygunluğunun denetlenmesi de bostancıbaşıların görevlerindendi[3198].

Karada olduğu gibi denizde de *"bir kazık kakılsa bostâncıbaşı izni olmayınca kakılmaz"*dı. Boğaziçi'nin hakimi olan bostancıbaşı, balık yetiştirmek ve avlamak için *"esnâf-ı karıyacıyân"*ın yaptıkları dalyanların her bir kazığı için birer altın aldıktan sonra müsaade ederdi[3199].

Kamuya ait binaların inşaatına nezaret eden bostancıbaşı, buralarda çalıştırılan usta ve amelelerle ilgili muamelelere bakardı[3200]. Doğal afetlerde zarar gören kamuya ait binaların tamiri bostancıbaşı tarafından yaptırılırdı[3201].

11.5.15.1. Top Tamiratı

Bostancıbaşının tamirata dair görevlerinden birisi de top tamiratıyla ilgiliydi. Bostancıbaşı, Topkapı Sarayı'nda bulunan ve şenliklerde kullanılan topların kundak, falye, tekerlek gibi malzemelerinin eskimesi veya kullanılamaz hale gelmesi üzerine tamir edilmesi için arzda bulunurdu. Tamirleri için bu toplar Tophaneye gönderilir, burada topçubaşının

[3195] *Mecelle-i Umur-i Belediyye,* II, 976.
[3196] BOA, HH*,* dosya nr. 180, gömlek nr. 8107 (1205/1791).
[3197] BOA, HH*,* dosya nr. 180, gömlek nr. 8107 (29 Z. 1205/29 Ağustos 1791); Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 479
[3198] *Mecelle-i Umur-i Belediyye,* II, 999-1000.
[3199] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* I, 254.
[3200] BOA, *MD,* s. 20, h. 1168 (26 S. 962/20 Ocak 1555).
[3201] BOA, *MD,* nr. 16, s. 244, h. 475 (19 N. 979/4 Şubat 1572).

nezaretinde tamir edildikten sonra yapılan tamirat ayrıntılı olarak bir deftere kaydedilirdi. Defter toplarla beraber saraya gönderildiğinde belirtilen tamiratın yapılıp yapılmadığı bostancıbaşı tarafından kontrol edildikten sonra, teyiden topçubaşıya temessük verirdi[3202].

11.5.15.2. Tulumba Tamiratı

Bostancıbaşının tamirinden sorumlu olduğu malzemelerin arasında tulumbalar da bulunurdu. Hasbahçe'de bostancı ocağında, sofa-i hümâyunda, baltacılar ocağında, kozbekçiler ocağında, Topkapı Sarayı'nın kapısında; Haliç'te, Tersane bahçesinde; Boğaziçi'nde, Beşiktaş Sarayı'nda, Bebek bahçesinde, Ortaköy'de, Kuleli bahçesinde, Kuruçeşme'de, Ayazma ocağında, Haydarpaşa ocağında, Beylerbeyi ocağında, Yahya Efendi'de, Beykoz bahçesinde, Anadolu ve Rumeli kavakları hisarlarında, Mirgün oğlu bahçesinde, Valide Sultan yalısında ve Çengelköy'de her an kullanıma hazır bulundurulan[3203] tulumbaların sandık ve hortumlarının eskimesi durumunda yenilenmesi veya yenilerinin alınması bostancıbaşı tarafından arz edilirdi. Onay çıkması durumunda bostancıbaşının nezareti ve tulumbacıbaşının marifetiyle tamirat yapılırdı[3204].

11.5.15.3. Kayıkların Tamiratına Dair

Bostancıbaşının tamirata dair önemli idarî sorumluluklarından birisi de kayıkların tamiriyle ilgiliydi. Bu görev, saray kayıkhanelerinin Hasbahçe'deki Sepetçiler kasrında muhafaza edilmesinde ve bostancıbaşının buraların da idaresinden sorumlu olmasından kaynaklanmaktaydı. Bu yüzden buradaki kayıkların onarımı, korunması, gerekli malzemelerinin temin edilmesi gibi sorumlulukları yerine getirirdi.

Padişahlar etraftaki sahilsaraylara gitmek için buradan kayıklara binerlerdi[3205]. Göç ve biniş sonrası *"sandal-ı hümâyûn ve piyâde-i hümâyûn ve harem-i hümâyûna mahsûs yedek ve kırlangıç ve sâ'ir kayıklar"* kayıkhane-i kebire çekilir ve yapılması gerekli tamiratları ayrıntılı olarak tespit edilirdi[3206]. Kürekler, yelkenler, kayık ve sandalların boyaları ve diğer kısımlardan tamire ihtiyaç duyulan yerler tamir edilir ve masrafıyla beraber ayrıntılı bir şekilde deftere kaydedilirdi. Özellikle kayık ve sandalların küreklerinin boya ve yaldızları

[3202] BOA, C.SM, nr. 3599 (5 N. 1182/13 0cak 1769).

[3203] BOA, C.SM, nr. 6311 (27 C. 1197/30 Mayıs 1783); BOA, C.SM, nr. 6854 (14 Ra. 1220/12 Haziran 1805); BOA, C.BLD, nr. 3981 (19 Ca. 1182/1 Ekim 1768); BOA, C.BLD, nr. 5025 (L. 1233/Ağustos 1818).

[3204] BOA, C.BLD, nr. 2744 (17 C. 1193/2 Temmuz 1779); BOA, C.SM, nr. 2833, 1 Z. 1226/17 Aralık 1811); BOA, C.BLD, nr. 462 (6 N. 1211/5 Mart 1797); BOA, C.SM, nr. 5466 (5 B. 1229/23 Haziran 1814).

[3205] Sakaoğlu, *Saray-ı Hümayun,* s. 38. Bazı seyyahlarsa, padişahların kayığa, buraya yakın olan Topkapı Sahilsarayı kapısı önünde bindiğini ifade etmektedir (Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı, Mimarî, Tören ve İktidar,* çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2006, s. 253).

[3206] BOA, C.SM, nr. 5251 (24 S. 1185/8 Haziran 1771); BOA, C.SM, nr. 166 (29 R. 1193/16 Mayıs 1779).

çabuk döküldüğünden yılda iki kez boyanır ve yaldızlanırdı[3207]. Yaldız ve boya masrafı sabit olmayıp, tamiratın çapına göre değişiklik gösterebilmekteydi. 4 Ra 1152/11 Haziran 1739'da masraf için 593[3208] kuruş ödenmişken, Gurre-i Ş. 1172/30 Mart 1759'da 702.5[3209], 9 Ra 1176/28 Eylül 1762'de 702.5[3210] , 24 S. 1185/8 Haziran 1771'de 965.5[3211] ve 13 L. 1191/14 Kasım 1777'de ise 694.5[3212] kuruş ödenmiştir. Yine kayıkhanedeki kayıklar için lâzım olan revgan-ı penbe, ham demir, üstüpü[3213], çeşitli boy ve ebatta çivi, varil, gerdel[3214], tel (teyl) gibi malzemeler 6 ayda bir tersane-i âmire mahzeninden alınırdı[3215].

Şayet kayıkhanedeki kayıklardan kullanılmayacak kadar eski ve köhneleşenler varsa, bunların yeniden yapılması bostancıbaşıya ait olmayıp, sadece gereği bostancıbaşı tarafından padişaha arz edilirdi. Arz üzerine padişah yayımladığı hükümle inşa işini tersane-i âmire eminine havale ederdi. Yapılan kayık ve sandallar bostancıbaşı tarafından teslim alınarak kayıkhaneye konulurdu[3216]. Biniş-i hümayunda enderun-i hümayun ağalarının bindikleri 9 adet sandal tersane-i âmire kayıkhanesinde bulundurulurdu. Her sene bunlardan eskiyen 3'ünün sırayla bütün takımlarıyla inşa edilmesi usulden olup, hangilerinin inşa edileceği bostancıbaşı tarafından bildirilirdi. Çıkan ferman sonrası inşaları tersane-i âmire eminine havale edilirdi[3217]. Bazen bu 3 yıllık sürelere uyulmadığı da olmuştur. Meselâ, 27 B. 1206/21 Mart 1792 tarihli arzında Bostancıbaşı Ahmed Ağa, hazine-i hümayun kethüdasının bindiği 7 çifte piyade kayığının en son 6 yıl önce (1206 senesinin Receb'inde) inşa edildiğini, bu yüzden *"harâb ve köhne-pezîr ve bir vecihle rükûbi mümkün olmadığı"*nı belirtmesi üzerine, sandalın inşa edilmesi için tersane-i âmire ağasına hüküm gönderilmiştir[3218].

Hasbahçe'deki büyük kayıkhanede bulunan kayıklarla kızakların tamir ve kalafatlanmasında kullanılmak için her sene İstanbul ağası tarafından 90 çeki odun verilirdi. Odunların *"bağçe-i hâssaya mülhâk bıçkıcılar ocağına"* teslim edilmesi, kayıkhanedeki

[3207] BOA, C.SM, nr. 6841 (4 Ra. 1152/11 Haziran 1739); BOA, C.SM, nr. 5825 (25 N. 1174/30 Nisan 1761); BOA, C.SM, nr. 5038 (9 Ra. 1176/28 Eylül 1762); BOA, C.SM, nr. 5135 (13 L. 1191/14 Kasım 1777).
[3208] BOA, C.SM, nr. 6841.
[3209] BOA, C.SM, nr. 5429.
[3210] BOA, C.SM, nr. 5038.
[3211] BOA, C.SM, nr. 5251.
[3212] BOA, C.SM, nr. 5135.
[3213] Gemilerde silip süpürmede kullanılan kaba keten veya kenever parçası, istorpe de denir.
[3214] كردل : Bir tür ağaç kova.
[3215] Bu malzemelerin bir yılda iki defa alınmasının *"mu'tâd-gerde"* olduğuna dair bk. BOA, C.SM, nr. 6112 (S 1153/Mayıs 1740); BOA, C.SM, nr. 7515.
[3216] BOA, C.SM, nr. 5429 (Gurre-i Ş. 1172/30 Mart 1759); BOA, C.SM, nr. 5937 (9 N. 1208/10 Nisan 1794).
[3217] BOA, C.SM, nr. 6196 (15 B. 1206/9 Mart 1792).
[3218] BOA, C.SM, nr. 6195.

sandal, kayık, piyade ve diğer aletlerin bu ocak tarafından tamir edildiğini göstermektedir[3219]. Sonraları bu miktar 150 çeki oduna çıkarılmıştır[3220].

Kayıkhanedeki kayıkların kürekleri için lâzım olan kereste Marmara'nın Anadolu kıyısındaki Gemlik, Yalakâbad, Karamürsel, İzmit gibi yerleşim yerleri ile Kandıra ve Üsküdar'daki has korulardan temin edilirdi. Bu koruların kerestesini başkalarının herhangi bir amaç için kesmesi yasaktı. Bostancıbaşıların idaresine bağlı olan korularla ilgili bir anlaşmazlığın meydana gelmesi durumunda, o civardaki haslara bakan kadılarca yöre halkına sorularak gereken inceleme yapılır, anlaşmazlık konusu olan durum karara bağlanırdı. Buna rağmen, korularda ağaç kesmeye devam edenlerin olması hâlinde, yasağı çiğneyenler bostancıbaşı tarafından görevlendirilen hasekilerce engellenirlerdi[3221].

Yeni yapılan kadırgaların denize indirilmeleri esnasında lâzım olan malzemelerin temininde[3222], kayıkların tamir ve inşa masrafları için gereken malî kaynağın sağlanmasında[3223] da bostancıbaşılar görev alırlardı.

11.5.15.3.1. Bostancıbaşıların Kayıkçılara Dair Sorumlulukları

İstanbul ve Boğaziçi'ndeki kayıkçıların nizamlarına bostancıbaşılar bakardı. Bu iş için bostancıbaşılar bir hasekiyi başkethüda olarak atar; onun arzıyla da padişah Eyüp, Defterdar, Fener, Hasköy, Aynalıkavak, Kasımpaşa, Azapkapısı, Balıkpazarı, Karaköy, Tophane, Beşiktaş, Yenikapı, Cibali, Unkapanı, Bahçekapı, Ahırkapı, Çatladıkapı, Kumkapı, Samatya, Üsküdar ve Kadıköy iskelelerine teklif edilen kethüdaların atanmasını onaylardı. Başkethüdanın sorumluluğundaki iskele kethüdaları, nizamın düzenli işleyişi için birbirine kefil olur, kefilsiz hiçbir kayıkçıyı çalıştırmazlardı. Bunlardan birinin azli gerektiğinde, bostancıbaşı, başkethüda ve diğer kethüdalar birlikte karar verirlerdi[3224].

Bu iskeleler arasında en büyüklerinden biri olan Üsküdar iskelesi kayıkçılarıyla ilgili düzenlemelere nezaret etmek ve işleyişi kontrol etmek için bostancıbaşı tarafından hasekiler tayin edilirdi. Kayıkçıların idare ve düzeninin bozulması durumunda yeni nizamnâmeler yayımlanırdı. Bu nizanmâmelerden birisi de 28 Za. 1184/15 Mart 1771 tarihinde yayımlanmıştı. Bu nizamnâme gereği hasekiler, kayıkçı kethüdalarına buradaki Büyük İskele, Tophane Yeri, Mumhane, Kuzguncuk, Kavak, Salacak ve Ayazma iskelelerine birer güvenilir

[3219] BOA, C.SM, nr. 5193 (16 M. 1196/1 Ocak 1782).
[3220] BOA, C.SM, nr. 7076 (22 Z. 1215/6 Mayıs 1801); BOA, C.SM, nr. 8287 (13 S. 1221/2 Mayıs 1806).
[3221] BOA, C.SM, nr. 7505 (tarihsiz).
[3222] BOA, *MD*, nr. 16, s. 244, h. 475 (19 N. 979/4 Şubat 1572).
[3223] Söz gelimi, Bostancıbaşı Ali Ağa'nın 21 B. 1093/26 Temmuz 1682 tarihli inhası üzerine hassa-i hümayun kayık ve sandallarının bedeli olan 182020 akçalık meblağ Mustafa Mehmed'in tahvili olan Tırhala ve civarı *"hashâ-i çeltük-i enhâr"*ı gelirinden karşılanmıştır (BOA, AE.SMMD.IV, nr. 6817).
[3224] *İstanbul Esnaf Tarihi,* I, 151-152.

görevli (*"mu'temed âdem"*) tayin ettirmişti. Buna göre Üsküdar'daki kayıkhanelere dışarıdan gelen yabancı kayıklar çekilmeyecek, kayıkçılardan biri ölmedikçe mevcut kayıkçılara yenisi ilave edilmeyecek, hiçbir kayıkçı Büyük İskele'deki gemi halatlarının bağlandığı taşı zapt edip *"ricâl ve nisânın"* yakalarına yapışıp kayıklarına zorla bindirmeyecekti. İçlerinde bu nizamı ihlal edenler, kethüdaları ve ihtiyarları marifetiyle kovulup kayıkçılıktan çıkarılacak, bu tür aykırı hareketlerde bulunanları *"himâye ve ketm ve ihfâ"* edenler dahi kayıkçılıktan kovulacaktı. Yine bu yeni nizamın lâyıkı üzere uygulanabilmesi için mevcut kayıkçıların isim ve künyeleri deftere kaydedilmiş, birbirlerine kefaletleri sağlama bağlandıktan sonra, kethüdaları da hepsine kefil olmuştur[3225].

Bu nizamın yanı sıra, kayıkla yolcu taşımacılığı işine de düzen getirilmişti. Buna göre kayıkçıların *"ehl-i ırz"*dan sakallı, kefilli, itimat edilen *"me'mûn"* kimselerden olması ve kayığa binen erkek ve kadın yolculara iyi muamelede bulunması şart koşulmuştu. Üsküdar'dan İstanbul'a taşımacılık yapan bir çifte kayığa 5, iki çifte kayığa 8, üç çifte kayığa 10, dört çifte kayığa 15 yolcunun bindirilmesi ve yolcu ücreti olarak da kişi başına 2 para alınması kararlaştırılmıştı[3226]. Yine, buradaki askerî ve rençber kayıkçılarına ayrı ayrı kethüdaların atanmasından ve bunların nizamının işleyişinden de bostancıbaşılar sorumluydu[3227].

11.5.16. Ocak Levazımını Temin Etme

Bostancıbaşının görevlerinden birisi de ocağa ait levazımatı temin etmekti. Bunlar arasında ocak neferlerinin kirpas parası[3228], mavi çuka, yağmurluk çuka, gömlek, iç çamaşırları[3229] bedelleri gelirdi. Elbise bedeli her yıl için bir defa, bir önceki yılın erbainin evvelinden sonrakinin erbainine kadar olan dönem için ödenirdi. Ödemelerin bazen vaktinde

---

[3225] BOA, C.BLD, nr. 4406 (28 Za. 1184/15 Mart 1771).

[3226] Bu hususa dair Evail-i M. 1208/9-18 Ağustos 1793 tarihinde yapılan düzenleme için bk. *İstanbul Esnaf Tarihi,* II, 387-388. Daha önce, 14 Ş. 989/13 Eylül 1581 tarihinde yayımlanan bir hükümle Üsküdar'la İstanbul arasında çalışan kayıklara, kazaya sebep olmaması için 12 kişiden fazla yolcu bindirilmemesine ve ücret olarak 2 yolcudan bir akçe alınması hakkında bk. BOA, *MD,* nr. 46, s. 81, h. 155.

[3227] *İstanbul Esnaf Tarihi,* I, 31-32.

[3228] Meselâ, 14 S. 1056/1 Nisan 1646'da bu miktar 80000 akça olup, Bostancıbaşı Hasan Ağa'nın talebi üzerine bostancı ocağının ocaklıklarından biri olan Aynaroz'dan karşılanmıştır (BOA, İE.SM, nr. 1213).

[3229] Söz gelimi, 1084 erbaini evvelinden 1085 erbaini evveline kadar olan dönem için her topu 600'er akçadan toplam 78000 akça tutan 130 top mavi çuka, her sevbı (صوب) 240'ar akçadan 684480 akça tutan 2852 sevb (صوب) yağmurluk (بارانی -bârânî) çuka, her bir tanesi 25'er akçadan 79025 akça tutan 3161 adet gömlek (pirehen), her bir tanesi 25'er akçadan 63220 akça tutan 3161 tane iç çamaşırın (zîr-câme) toplam bedeli 892059 olup, *"tefâvüt-i hasene ve guruşdan 12666 akça"* daha eklenmiş olup toplam meblağ 904725 akça yapmıştır. Bu meblağa mirahur neferleri için alınan 1000 adet yağmurluğun bedeli de dahil olup, Trablusşam mukataası malının 1085/1674 yılına ait gelirinden karşılanmıştır (BOA, İE.ML, nr. 1510). Daha fazla bilgi için bk. BOA, İE.SM, nr. 688 (5 N. 1090/10 Ekim 1679); BOA, C.SM, nr. 7044 (11 N. 1150/2 Ocak 1738).

yapılmayıp geciktiği de olurdu[3230]. Bu gecikmeler, meblağın havale yoluyla karşılandığı İstanbul gümrüğü gelirlerinin yetersiz kalmaya başlamasından kaynaklanırdı. 1179/1765-1766 yılına gelindiğinde İstanbul gümrüğünün çok sayıdaki tahsisat ve masrafı karşılamakta zorlanması üzerine, bostancıbaşının arzı üzerine bostancıların kışlık elbise bedelleri Aynaroz gelirinden karşılanmaya başlanmıştır[3231].

Hasbahçe ve diğer bahçelere alınacak hizmetlileri bostancıbaşı arz ederdi. Bunların başında bahçelerdeki demir aletleri ücretsiz yapıp tamir eden demirciler gelirdi. Bunlar bahçelerin ihtiyaçlarına göre dağıtılır, aralarında bazıları da Hasbahçe'ye demircibaşı tayin edilirdi. Bu işte genellikle Kıptîler çalıştırılır, yerine getirdikleri bu hizmetleri karşılığında cizye, ispenç, avarız-ı divaniye, tekalif-i örfiyye ve şakka, kürek, kazma, araba, saman ve bunların emsali tekâliften muaf tutulurlardı. Yine Hasbahçe'ye, bostancı odalarına ve camiye lâzım olan 100 el ve 100 meydan süpürgesi veren bir Kıptî de yukarıdaki mükellefiyetlerden muaf olurdu[3232]. Bazı zimmîler de yevmiye karşılığı bahçelerde tamircilik görevinde bulunmuşlardır. Meselâ Beşiktaş bahçesinde günlük 5 akça yevmiyeyle bir zimmî, meremmetçi olarak çalışmaktaydı. Onun ölümü üzerine yeri boş kalmış ve Bostancıbaşı Mustafa Ağa'nın arzı üzerine yerine bir başka zımmî atanmış ve kendisine görevine dair berat verilmiştir[3233].

Bostancıbaşıların yerine getirmekle yükümlü oldukları görevler arasında kasırların kışlık kömürünü talep ve temin etmek de bulunurdu. Her sene *"rûz-i Kasım'dan rûz-i Hızır'a"* kadarki dönem için İstanbul ağası tarafından Saray-ı âmiredeki Cedid, İncirli, Halife Yeri (Kal'a-yı Zîr), Yalı, Topkapı, Yemişli, Harem, Ağa, ve Soğuk Çeşme kasırlarıyla Beşiktaş sarayına 30'ar çeki odun ve 1000'er kıyye kömür bostancıbaşının arzı üzerine verilirdi[3234]. Yine aynı şekilde, Topkapı Sarayı'ndaki Şevkiye hamamına her sene kış aylarına tekabül eden *"rûz-i Kasım'dan rûz-ı Hızır'a kadar"* olan dönem için günlük 2[3235], yaz günlerine denk gelen *"rûz-i Hızır'dan rûz-i Kasım'a"* kadarki dönem içinse 1 çeki odun

[3230] Meselâ, evvel-i erbain-i 1172'den evvel-i erbain-i 1173'e kadarki döneme ait 3312 bostancının 864990 akçalık zemistanî bedeli Bostancıbaşı Ali Ağa'nın 15 Ca. 1175/12 Aralık 1761 tarihli arzı üzerine ödenmiştir (BOA, C.SM, nr. 7780).
[3231] BOA, C.SM, nr. 8296 (24 Ş. 1179/5 Şubat 1766).
[3232] BOA, İE.DH, 372 (23 C. 1096/27 Mayıs 1685).
[3233] BOA, İE.SM, nr. 1852 (27 M. 1112/14 Temmuz 1700).
[3234] 22 R. 1177/30 Ekim 1763'te Bostancıbaşı Ali Ağa'nın arzı üzerine Yalı, Cedid, Topkapı, Yemişli, Harem, Ağa, Soğukçeşme, Halife Yeri ve Beşiktaş kasırlarına 30'ar çeki odun ve 1000'er kıyye kömür verildiğine dair bk. BOA, C.SM, nr. 7681. Konu hakkındaki diğer örnekler için yine bk. BOA, C.SM, nr. 6785 (22 Ca. 1180/26 Ekim 1766); BOA, C.SM, nr. 2824 (21 C. 1216/29 Ekim 1801).
[3235] 1195-1196/1781-1782 yılı için Bostancıbaşı Mustafa Ağa'nın 14 Za. 1195/1 Kasım 1781 tarihli arzı üzerine verildiğine dair bk. BOA, C.SM, nr. 8846.

verilirdi[3236]. Göç-i hümayuna iştirak eden görevlilerin ihtiyaç duyduğu yiyecek, yakacak, ulaşım vasıtaları gibi malzemenin karşılanması bostancıbaşı arzıyla olurdu[3237].

Bostancıbaşılar harem-i hümayun, matbah-ı âmirenin ihtiyacı olan *"kışlak ve bahariye"* odunları temin etmekle sorumlu görevlilerdendi. Odun alım, satım, saklanma, dağıtım, stokların kontrolü gibi işlerden birinci derecede sorumlu odun eminleri olmakla beraber, İstanbul ve Edirne bostancıbaşıları da bu işle yakından ilgilenirlerdi. İstanbul ve Edirne bostancıbaşıları odun vermekle yükümlü kazaların odunlarının kesilmesi, nakledilmesi ve bu işin vaktinde yapılmasından sorumluydular[3238]. Harem-i hümayun ve matbah-ı âmire için yazlık ve kışlık odunun nereden ve ne suretle temin edileceği önceden belirlenmiş olup kadı defterlerine kaydedilmişti. Buna göre Edirne'ye bağlı Çirmen kazasının köylerinden her yıl şu miktarda odun alınırdı: Akviran, 85 (kışlık) + 51 (bahariye) = 136 çeki; Mankaf ? 23 + 12 = 35 çeki; Hâce, 18 + 12 = 30 çeki, Köteler, 9 + 6 = 15 çeki, Koca-yı Yenicesi, 9 + 6 = 15 çeki; Bahadır, 13 + 9 = 22 çeki; Ovacık, 5 + 3 = 8 çeki; Köyalanı?, 18 + 9 = 27 çeki; Börekçiler, 18 + 12 = 30 çeki; Bilekli, 23 + 15 = 38 çeki; Kovancılar, 18 + 12 = 30 çeki; Abdülkadir, 18 + 12 = 30 çeki; Akpınar, 14 + 18 = 32 çeki; Koca Kışla, 23 + 12 = 35 çeki; Tekebaba?, 9 + 5 = 14 çeki; Hüseyin, 4 + 3 = 7; Çeribaşıları, 4 + 1.5 = 5.5 çeki; Mehmedce, 5 + 2.5 = 7.5 çeki; Delühac, 5 + 3 = 8 çeki ve adı tespit edilemeyen diğer bir köyden 9 + 6 = 15 çeki[3239].

Çorlu, Silivri, Çatalca ve o taraftaki diğer yerleşim yerlerin halkı eskiden beri *"rûz-ı hızır esnâsında"* Karacaköy, Sandal Limanı, Ayapavli, İne Ada tersanesi, Karanlık deresi, Ruze, Silahtar, Kalangoz deresi iskeleleri yakınlarındaki dağlarda odun kesip neccarlara satardı. Onlar da bu odunları gemilerle İstanbul'a nakleder ve böylece İstanbul'da odun sıkıntısının yaşanması önlenirdi. Bu odun kesim ve satım işi ruz-ı hızırdan ruz-i kasıma kadar olan sürede gerçekleşirdi. Bu uygulamanın aksadığı zamanlarda bostancıbaşı *"bir ferde cür ve ihânet ve ahz-ı emvâl misillü hâlete cür'et ve cesâret"* etmez, *"hâssâ bostânî hâsekilerinden iki nefer-i mukaddem ve kâr-güzâr ve müstakimü'l-etvâr hâseki intihâb"* eder, odun kesim mevsiminin bitimine dek onları söz konusu yerlerde ikamet etmek suretiyle görevlendirirdi[3240].

[3236] Meselâ, Bostancıbaşı Ferhad Ağa'nın 7 Ş. 1202/13 Mayıs 1788'de Şevkiye hamamına odun talep için verdiği arzına çıkarılan derkenarda her senenin *"rûz-ı Hızır'dan rûz-i Kasım'a"* olan dönemi için günlük 1'er çeki odunun İstanbul ağası tarafından verilegeldiği, bu sene de aynı miktarda odun verilmesi gerektiği ifade edilmiştir (BOA, C.SM, nr. 7655).

[3237] BOA, C.SM, nr. 8220 (Selh-i R. 1194/4 Mayıs 1780); BOA, C.SM, nr. 6054 (29 Ra. 1225/4 Mayıs 1810).

[3238] BOA, İE.SM, nr. 1451 (5 M. 1101/19 Ekim 1689); BOA, İE.SM, nr. 2166 (23 S. 1107/3 Ekim 1695).

[3239] BOA, İE.SM, nr. 2166 (23 S. 1107/3 Ekim 1695).

[3240] BOA, C.BLD, nr. 1589 (Za. 1146/Nisan 1734).

Hasbahçe'de bulunan odalar ve mescidin (Orta Cami) döşemeleri her sene yenilenirdi. Bu yenilenen döşemelerin 12000 akça tutan bedeli, Gelibolu ve bağlı gümrüklerin gelirlerinden karşılanmakta olup, bostancıbaşının arzı üzerine verilirdi[3241]. Ancak bu meblağ daha sonraları düşürülerek 75 kuruşta sabitlenmiştir. 1150/1737'de 9000 akça (75 kuruş) olan bu meblağ mescit, muallimhane, divanhane, bostancı odaları ile hastaların odaları gibi çok sayıdaki mekâna döşenen kaba hasır döşemeleri için ödenmiştir. Yine 12 Ca. 1178/7 Kasım 1764'te de bu meblağ yine 9000 akça (75 kuruş) olup, bahsedilen mekânlara döşenen kaba hasır bedeli olarak alınmıştır[3242].

Bostancıbaşılar kendi mülkü olan gemileriyle İstanbul'un zahiresini teminde görev alabilirlerdi. Nitekim bunlardan biri olan Sefer Ağa'nın, kendi mülkü olan gemisiyle Erdel taraflarından İstanbul zahiresi için *"narh-ı cârî üzre akçasıyla lâzım olan metâ'"*lar alması hakkındaki talebi kabul edilmiş; 29 S. 990/25 Mart 1582'de Azak beyine ve kadısına gönderilen hükümle, bu amaçla gelecek gemiye *"mâni' ve müzâhım"* olmaması istenmiştir[3243].

11.5.17. Tayin, Taltif, Tevcih, Emeklilik İçin Arzda Bulunma

11.5.17.1. Tayin ve Tevcih İçin

Bostancıbaşı ocak mensuplarının ve sorumluluk alanına giren yerlerdeki hizmetlilerin tayin ve tevcih işlemleri için arzda bulunurdu. Başta ocakta kadrosu bulunan neferler olmak üzere, ocağın hizmetkârları olan celebkeşanlar, kasaplar, meremmetçiler, balıkçılar, ocağın nezaretinde bulunan vakıfların yönetici ile görevlileri ve ocağa bağlı diğer birimlerin tüm görevlilerinin tayin, terfi ve azilleri ocağın en büyük amiri olan bostancıbaşıların arzı üzerine yapılırdı. Bunlardan, bostancı kadrolarında olanlar hakkında ayrıntılı bilgi yukarıda verilmişti. Burada daha çok hizmetliler üzerinde durulacaktır.

Bostancı ocağının hizmetkârlarından olan, ancak ocak kadrolularından olmayan görevliler bostancıbaşının arzı üzerine alınırlardı. Bunların başında *"celebkeşân ve kassâbân"* gelirdi. Bilindiği üzere kasap ve celepçiler, ocağın et ihtiyacını karşılama organizasyonundan sorumluydular. Genellikle gayrimüslimlerden ve bunların zengin olanlarından seçilen celep ve kasapların hizmete alınması ve hizmetten çıkarılması bostancıbaşının yetkisi dahilindeydi. Meselâ 1089/1678 yılında, *"cemâ'at-i sürüciyân-ı ve kassâbân-ı ocağ-ı bostâniyân-ı hâssa"*dan olan ve senede 3000 koyun temin etmekten sorumlu olan gayrimüslimin

[3241] BOA, İE.SM, nr. 191 (Gurre-i M. 1095/20 Aralık 1683); BOA, C.SM, nr. 5598 (29 M. 1150/29 Mayıs 1737).
[3242] BOA, C.SM, nr. 7692 (12 Ca. 1178/7 Kasım 1764).
[3243] BOA, *MD*, nr. 47, s. 27, h. 70.

"kassâblık hidmetinde tekâsül üzre" olmasından dolayı görevden alınması ve yerine başka bir gayrimüslimin atanması Bostancıbaşı Mustafa Ağa'nın arzı üzerine gerçekleşmiştir[3244].

Bir diğer hizmet grubu ise, padişah için her gün balık tutmakla mükellef olan *"sayyâd-ı mâhî"*lerdi. İstanbul'un fethinden beri Hasbahçe'de *"nefs-i nefîs-i hazret-i şehrîyârî içün" "rûz-merre lâzım gelen mâhîleri sayd"* etmekle görevli bir *"müsellemân"* grubu vardı. Avladıkları balıkları bostancıbaşı vasıtasıyla padişaha takdim eden bu zimmîler, hizmetleri karşılığında *"avârız-ı dîvâniye ve tekâlif-i örfiyye ve şakkādan"* muaf oldukları gibi, avladıkları balıklardan da herhangi bir vergi alınmazdı. Bu hizmete atanmalar ve atananların muafiyetlerine dair beratların verilmesi bostancıbaşıların arzı gereği olurdu. Meselâ 6 B. 1097/29 Mayıs 1686 tarihinde bu hizmette bulunan Peleşaki, Yorgaki, Menolaki ve Kostantin adlı 4 gayrimüslimin yerine getirdikleri hizmetleri karşılığı muafiyetlerine dair berat Bostancıbaşı Hüseyin Ağa'nın arzı üzerine verilirken, arza düşülen onay kaydında *"hâlâ bostancıbaşı ağaların arzı olmadıkça âhara derkenâr olınmaya"* denilerek, bu hususun bostancıbaşıların sorumluluğunda olduğu vurgulanmıştır[3245].

Hizmet gruplarından bir başkası ise meremmetçiler idi. Bunlar bahçe ve bostanlardaki her türlü aleti tamir etmekle yükümlü olup, genellikle zımmî ve Kıptîlerden olurdu. Yine bunlar da yaptıkları hizmetleri karşılığında vergiden muaf tutulurlardı. Bahçe ve bostanların büyüklüğüne göre bir veya birkaç meremmetçi görevlendirilirdi. Ölüm ve ayrılma gibi nedenler dolayısıyla boşalan kadrolar bostancıbaşının arzı ile atananlarca doldurulurdu. Meselâ 5 akçalık yevmiyeyle Kandilli bahçesinin merematçısı olan zımmî meramatçının ölmesi üzerine yerine bir başka zimmînin atanması bostancıbaşının 25 Za. 1109/4 Haziran 1698 tarihinde sunduğu arz üzerine olmuştur[3246].

Bostancıbaşı, ocağın sorumluluğunda olan vakıfların idarecilerinin atanması veya görevden el çektirilmesi için de arzda bulunurdu. Meselâ Bostancıbaşı Mustafa Ağa verdiği arzında Langa'daki eski bostancıbaşılardan Abdullah Ağa'nın evkafına 15 akça yevmiye ile mütevelli olan İdris'in, görülen lüzum üzerine görevden alınması ve yerine Ahmed Ağa'nın atanmasını istemesi üzerine, talebi 17 Ca. 1090/26 Haziran 1679 tarihinde çıkan onayla kabul edilmiştir[3247]. Bostancıbaşının bilgisi ve talebi olmadıkça sorumluluğundaki vakıflarla ilgili herhangi bir tasarrufta veya müdahalede bulunmak mümkün değildi. Meselâ, bostancıbaşıların sorumluluğunda olan Şeyh Ebü'l-Vefa mahallesi yakınındaki Murad Ağa

[3244] BOA, AE.SMMD, nr. 61 (4 M. 1089/26 Şubat 1678).
[3245] BOA, İE.MİT, nr. 9 (6 B. 1097/29 Mayıs 1686). Yine, 14 S. 1158/18 Mart 1745'te bu hizmete aynı şartlarla bir zimminin Bostancıbaşı Hüseyin Ağa'nın arzı üzerine atandığına dair bk. BOA, C.SM, nr. 6606.
[3246] BOA, İE.SM, nr. 2125.
[3247] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3038.

evkafının sebilcilik ve sakilik hizmetini dışarıdan bazılarının *"mahlûl"* olduğu bahanesiyle ele geçirmek istemesi üzerine Bostancıbaşı Mustafa Ağa olaya müdahale etmiş, bu görevi 10 akça yevmiye mukabilinde yürütmekte olan Hüseyin'in hizmette *"ibkā"*sını sağlamıştır[3248].

Bostancıbaşılara mahsus sorumluluklardan olmasından dolayı kireççibaşılık için yapılan atamalar da bostancıbaşıların arzı ile olurdu. Bostancıbaşılar kireççibaşılığı eskiden beri güvendiği ve *"bildüğü kimesnelere"* verir, işi lâyıkıyla yapmamaları hâlinde ise yine onların verdiği arzla görevden alınırlardı. Bostancıbaşıların bilgisi haricinde bu birime yapılan müdahalelerin fark edilmesi durumunda, sorun onların isteği doğrultusunda ocak lehine çözülürdü. Meselâ R 1101/Aralık 1689 tarihinde kireççibaşılığı bostancıbaşının bilgisi ve isteği dışında zapt eden Salih adlı hasekinin bu göreve tayini Bostancıbaşı Osman Ağa tarafından uygun görülmediğinden kendisi görevden alınmış ve *"mu'tâd-ı kadîm olageldüği üzre yine bostâncıbaşı ağa kulları ma'rifeti ve bildikleri kimesnelere zabt"* ettirilmesine 11 Ra 1101/23 Aralık 1689 tarihinde onay çıkmıştır[3249].

Bostancıbaşıların nezaretinde olan evkaf ve bağlı kurumlara görevli atanması onların arzıyla mümkün olabilirdi. Meselâ bostancıbaşıların nezaretinde olan Beykoz'un Sırapınar köyündeki eski bostancıbaşılardan Mustafa Ağa Camii'nin imam hatibi görevini eda edemeyecek durumda olması üzerine yerine Bostancıbaşı Mustafa Ağa'nın arzı sonrası Hüseyin tayin edilmiştir[3250]. Bu durum şehir dışında bulunan bostancıbaşının nezaretindeki vakıflar için de geçerliydi. Söz gelimi, bostancıbaşıların nezaretinde olan Geyve'deki Elvan Beyzade Sinan Bey'in cami ve imareti evkafıyla ilgili tayin ve aziller bostancıbaşının arzıyla yapılagelirdi[3251].

Bostancı ocağının idarecilerinin atanması da, bostancıbaşının arzı üzerine gerçekleşirdi. Nitekim 25 Za. 1148/7 Nisan 1736'da, ocak hasekilerinden ikisinin vefatı üzerine boşalan kadrolara Bostancıbaşı Mustafa Ağa'nın arzda bulunması üzerine 2 mülazım-ı evvel haseki tayin edilmiştir[3252]. Bahçelere usta atanmasında da, bostancıbaşıların arzı gerekliydi. Meselâ, bostancı ocağı teşkilâtında 5. cemaat olarak adlandırılan Beykoz bahçesi ustası Ömer'in ölümü üzerine, Bostancıbaşı Hüseyin Ağa'nın arzda bulunması sonrası günlük 33 akçalık gediğine 10 Ş. 1158/7 Eylül 1745'te Mustafa atanmıştır[3253]. Yine boğazdaki

[3248] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3039 (17 Ca. 1090/26 Haziran 1679).
[3249] BOA, İE.SM, nr. 1468.
[3250] BOA, C.EV, nr. 3014 (15 Ş. 1138/18 Nisan 1726). Bu tür atamalar hakkında daha fazla bilgi için bk. BOA, C.EV, nr. 2316 (18 Ra. 1179/4 Eylül 1785); BOA, C.EV, nr. 1522 (2 B. 1182/12 Kasım 1768); BOA, C.EV, nr. 5429 (19 Ra. 1206/16 Kasım 1791); BOA, C.EV, nr. 5430 (9 Ra. 1211/12 Eylül 1796).
[3251] BOA, C.BLD, nr. 468 (4 M. 1233/14 Kasım 1817).
[3252] BOA, C.SM, 3700, 1 ve 2 numaralı belgeler (26 Za. 1148/8 Nisan 1736); BOA, C.DH, nr. 241; BOA, C.SM, nr. 6713 (23 Z. 1144/17 Haziran 1732).
[3253] BOA, C.SM, nr. 6161 (10 Ş. 1158/7 Eylül 1745).

hisarların bazılarına dizdar atanmasında bostancıbaşı arz verme yetkisine sahipti. Kızkulesi dizdarlığı bunlardan birisiydi[3254].

Nadir olmakla beraber, bostancıbaşılar bazen ilmiye mensuplarının atanması için de arz da bulunmuşlardır. Meselâ, 1025/1616 yılında Üsküdar'daki Abdullah Ağa Medresesi müderrisliğine Bostancıbaşı Hüseyin Ağa'nın mektubu üzerine Mevlana Mehmed Efendi atanmıştır[3255]. Yine 26 S. 962/20 Ocak 1555 tarihinde Üsküdar bahçesindeki saraya Abdulkerim bin Mehmed'in atandığı hakkında bostancıbaşıya bilgi verilmiştir[3256].

Üsküdar kayıkçılarının tabi olduğu nizam ve bu nizamın uygulanması bostancıbaşının gözetiminde olup, onun atadığı kethüdalar vasıtasıyla buradaki işler yürütülürdü[3257]. Ocağa ait ocaklıklara bostancıbaşının uygun gördüğü ve arz ettiği hasekiler atanırdı[3258].

11.5.17.2. Emeklilik İçin

Atamalarda olduğu gibi bostancıların emekliye ayrılması da bostancıbaşıların arzına bağlıydı. Bostancıbaşılar emektarlık[3259], maluliyet[3260], hastalık gibi sebeplerden dolayı emekliliği hak edenleri ad, künye, ulufe, bölük veya cemaatlerdeki kadrosuyla beraber bunların atanacağı boş gedikleri de belirtmek suretiyle arzda bulunurdu[3261]. Dışarıdaki bahçelerin emeklilik kadrosunda bulunanların ölümü üzerine bostancıbaşılar, kadronun ulufesini Hasbahçe bünyesindeki emekliler bölüğüne tahsis edebilirdi[3262]. Yine emekliliği gelenlerin bazılarının bahçe mahsulünü bütün bir yıl boyunca toplayıp padişaha arz etmesi üzerine o yıl kendilerinin emekli edilmesi uygulanagelen usüldendi[3263].

11.5.17.3. Terfi İçin

Bostancıbaşılar, bostancıların ocak içi ve ocak dışı terfilerini takip ve düzenlemekle mükelleftiler. Ocaktaki herhangi bir bölük veya cemaatteki göreve yapılacak terfiler

---

[3254] BOA, HH, dosya nr. 267, gömlek nr. 15577 (1204/1790).
[3255] BOA, A.RSK, nr. 1484, s. 181 (Gurre-i B. 1025/15 Temmuz 1616).
[3256] BOA, MD, nr. 1, s. 204 (208), h. 1168.
[3257] 28 Za. 1174/1 Temmuz 1761'de bu hususta yeni bir nizamın vaz edilmesi ve bunun uygulamasının bostancıbaşının nezaretine verilmesine dair bk. BAO, C.BLD, nr. 4406.
[3258] Astar-ı Eflak (Ostar-ı Ulah) ocaklığının bostancıbaşıların *"nasb ve ta'yîn"* ettirdiği hasekilerce yönetildiği hakkında bk. BOA, C.ML, nr. 23643 (25 S. 1196/9 Şubat 1782).
[3259] BOA, C.BLD, nr. 7504 (27 B. 1199/5 Haziran 1785); BOA, C.SM, nr. 4213 (23 Za. 1214/18 Nisan 1800).
[3260] BOA, C.ML, nr. 27340 (8 Z. 1185/13 Mart 1772); BOA, C.SM, nr. 3791 (12 Za. 1195/30 Ekim 1781).
[3261] BOA, AE.MMD.IV, nr. 2396 (29 Za. 1083/18 Mart 1673); BOA, AE.MMD.IV, nr. 2558 (28 M. 1084/15 Mayıs 1673); BOA, AE.MMD.IV, nr. 2560 (28 M. 1084/15 Mayıs 1673); BOA, İE.SM, nr. 800 (15 S. 1085/21 Mayıs 1674); BOA, AE.SMMD.IV, nr. 11284 (Selh-i N. 1091/24 Ekim 1680); BOA, İE.HH, nr. 12 (tarihsiz); BOA, AE.SMMD.IV, nr. 4215 (15 B. 1096/17 Haziran 1685); BOA, İE.SM, nr. 1458 (6 M. 1100/31 Ekim 1688); BOA, İE.SM, nr. 1550 (18 C. 1102/19 Mart 1691); BOA, İE.SM, nr. 1628 (5 Ş. 1104/11 Nisan 1693, 3 numaralı belge); BOA, İE.SM, nr. 1518 (29 Ş. 1105/25 Nisan 1694, 1 numaralı belge); BOA, C.SM, nr. 53 (21 N. 1137/3 Haziran 1725) BOA, C.SM, nr. 632 (Gurre-i Ra. 1176/20 Eylül 1762).
[3262] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 11758, 1 numaralı belge (6 C. 1085/7 Eylül 1674).
[3263] BOA, C.SM, nr. 5981 (27 N. 1187/12 Aralık 1773); BOA, C.SM, nr. 7262 (23 N. 1188/27 Kasım 1774).

muhakkak onların bilgisi dahilinde gerçekleşirdi. Boş kadroların kendisine bildirilmesinden sonra bostancıbaşılar o göreve lâyık gördüğünü terfi için arz ederdi. Meselâ, 14 Za. 1084/20 Şubat 1674 tarihinde 42. cemaat olarak geçen Siyavuş Paşa bahçesinin ustası olan ve 30 akçalık ulufeye tasarruf eden İbrahim vefat edince, yerine o bahçenin emektar veya idarecileri değil de, Bostancıbaşı Osman Ağa'nın uygun gördüğü bostancılar orta çavuşu Hüseyin Mostar atanmıştır[3264].

Bahçe ve bostanların ustalarının performansları bostancıbaşılarca takip edilir, aralarında istenen performansı göstermeyenler emekliye sevk edilir, yerlerine bu işe lâyık ve ehil olanlar atanırdı. Meselâ, Feridun Ağa bahçesi ustası Ali Edirne bahçesini *"terbiye ve tımar itdirmeğe kādir"* olmaması ve son *"iki senenin mirî mahsûlüni"* ödeyememesinden dolayı emekli edilmesi kararlaştırılmış; kendisine köşk emeklilerinden 33.5 akçalık ulufeye sahip olan ve vefat eden Abdullah Novesitre'nin gediği verilmesi, 6 B. 1096/8 Haziran 1685 tarihinde Bostancıbaşı Sinan Ağa tarafından arz edilmiştir. Kendisinin boşalttığı ustalığa ise *"emekdâr ve bağçe-i mezbûreyi tımar ve ma'mûr iylemeğe kādir"* 1. bölükteki başbaltacı Mehmed Hüseyin atanmıştır[3265]. Bahçe ustalarının ölmesi sonucu boş kalan kadrolar bostancıbaşıların belirlediği kıdemli görevlilere verilirdi[3266]. Bazen de bir bahçenin ustasının diğer bir bahçeye usta olarak atanmasını sağlarlardı[3267].

Yine, bostancı ocağında yükselme yollarından biri olan padişaha ait bahçelerin mahsullerini toplayıp satma işinde hizmet edecek bostancıları tespit ve iş bitiminde taltif için takdim etmek de bostancıbaşının görevlerindendi[3268].

11.5.18. Evkaf Nezareti

Osmanlı İmparatorluğu'nda sadrazam, darüssaade ağaları, şeyhülislâm, İstanbul kadısı, kaptan paşa, yeniçeri ağası, sekbanbaşı gibi idarecilerin yanı sıra bostancıbaşılar da vakıfların idaresinden sorumlu olup[3269], nezaretlerinde değişik yerlerde birçok vakıf bulunmaktaydı. Değişik amaçlara yönelik olarak kurulan bu vakıfların bir kısmı ocak görevlileri, bir kısmı ise diğer devlet görevlileri tarafından kurulmuştur. M. 1100/Kasım 1688

[3264] BOA, İE.SM, nr. 213.
[3265] BOA, İE.SM, nr. 1246.
[3266] BOA, C.SM, nr. 8089, 18 B. 1096/20 Haziran 1685); BOA, AE.SAMD.II, nr. 1814 (16 C. 1104/22 Şubat 1693).
[3267] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3522 (18 M. 1100/12 Kasım 1688).
[3268] BOA, C.SM, nr. 6830 (10 L. 1090/14 Kasım 1679); BOA, İE.HH, nr. 47 (5 L. 1091/29 Ekim 1680); AE.SMMD.IV, nr. 12170 (1092/1681); BOA, İE.SM, nr. 1787 (10 L. 1112/20 Mart 1701).
[3269] Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti,* İstanbul 2003, s. 113-115.

tarihli bir deftere[3270] ve farklı tarihlere sahip bir kısım belgelere göre bostancıbaşıların idaresinde bulunan vakıflar şunlardı:

1. Hersekzade Ahmed Paşa Evkafı'nın Dil Geçidi (Ma'ber-i Dil)'ndeki bir cami ve Keşan'da bir cami ile imareti,

2. Geyve'de Sinan Elvanzade cami ve imareti,

3. Edirne'deki İbrahim Paşa Camii, medrese ve imareti,

4. İbrahim Paşa'nın eşi Sündüs Hatun'un Edirne'deki camii vakfi[3271],

5. İstanbul'da Nevbethane yakınındaki[3272] Ferhad Paşa'nın Darülhadis evkafı,

6. Riva'daki Mustafa Ağa Camii evkafı,

7. Üsküdar Kavak'taki Beşir Ağa Camii evkafı,

8. Kadırga'daki Ali Ağa Mescidi'nin giderlerine tahsis edilmiş nukud evkafi[3273];

9. Cedid karyesindeki Osman Reis Camii evkafı,

10. Vidos'taki Sultan Gazi Osman Han Camii evkafı,

11. Beykoz'daki Mustafa Ağa'nın 2 cami ve mektep evkafı,

12. Mahmud Efendi Mescidi'ndeki görevlilerin ücretine tahsis edilmiş Mehmed Bey nukud evkafı,

13. Davud Paşa'daki Sultan Mehmed Han Camii evkafı,

14. Küçük Ayasofya'daki darülhadisin giderlerine tahsis edilmiş Mirzibanşah nukud evkafı,

15. İstanbul'daki Ahmed Paşa El-Cezarî Camii ve mektebi evkafı,

16. İstanbul'daki Fatma Hanım nukudu evkafı,

17. Yeniköy'deki İskender Paşa Camii, medrese, mektep ve hamam evkafı,

18. Eski mimarbaşılardan Kasım Ağa'nın darülhadis ve şeyhülkurra evkafı,

19. Rodoscuk'taki Sefer Ağa'nın nukud evkafı; İskender Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa'nın evkafı,

20. Sultan Selim Medresesi'nde ders gören bir kısım öğrencilere tahsis edilmiş Mehpâre Hatun'un nukud evkafı,

21. Sultan Selim Medresesi'ndeki hoca, şeyhülkurra, gılmanan ve diğer bazı görevlilere tahsis edilmiş Zülfikar Ağa'nın nükud evkafı,

---

[3270] BOA, *MAD*, nr. 1889, s. 2-17 (M. 1100/Kasım 1688).

[3271] Hondi Hatun da olabilir, bk. BOA, C.EV, nr. 12739 (27 B. 1116/25 Kasım 1704).

[3272] BOA, C.EV, nr. 8984 (25 S. 1173/18 Ekim 1759).

[3273] Bostancı Küçük Ali Ağa olarak da bilinen bu vakıf eski reisülküttaplardan Şamîzade Mehmed Efendi'nin mescide minber koydurtup camie çevirmesi ve bir takım gelirleri vakfetmesi sonrası bu mescit kayıtlarda kimi zaman eski kimi zaman yeni ve kimi zaman da her iki ismiyle anılmıştır (BOA, C.EV, nr. 7221, 9 L. 1166/9 Ağustos 1753).

22. Sultan Selim Medresesi'ndeki dersiam ve zabitana tahsis edilmiş Ömer Ağa'nın nukud evkafı,

23. Sultan Selim Mescidi görevlilerine tahsis edilmiş Mahmud Efendi'nin nukud evkafı,

24. Sultan Selim'deki 2 şeyhülkurranın maaşlarına tahsis edilmiş Siyadî Hatun'un nukud evkafı,

25. Anadolukavağı (Hisar-ı Kavak)ndaki Midillili Ali Reis Camii vakfı,

26. Tophane'de bulunan hayır kurumunun giderlerine tahsis edilmiş Dilküşâ Hatun'un nukud evkafı,

27. Dil Geçidi'ndeki hastalara bakan hayır kurumunun masrafına tahsis edilmiş olan eski kaymakamlardan Mustafa Paşa'nın nukud evkafı,

28. Kurçeşme'deki Osman Efendi Camii evkafı; İstanbul'daki darülhadisin dersiam ve diğer 10 görevlisinin ücretlerine tahsis edilmiş Eyüp Ağa nukud evkafı,

29. Çengelköy'deki mescidin giderlerine tahsis edilmiş nukud evkafı,

30. İstavroz vadisindeki Abdullah Ağa'ya ait iki caminin evkafı; İstanbul'daki bir hayır kurumunun masraflarına tahsis edilmiş Rabia Hatun binti Eşşeyh Osman Efendi'nin nukud evkafı,

31. Rumeli'de Premedi kazasında bulunan camiinin masraflarına tahsis edilmiş Ali Ağa nukud evkafı,

32. Süleyman Ağa'nın nukud evkafı; Yeniköy'de bulunan mektepteki öğrencilerin elbise masrafına tahsis edilmiş olan Mustafa Ağa nukudu vakfı,

33. Rumeli'de Karaca Köyü camiinin masraflarına tahsis edilmiş Osman Paşa nukud evkafı,

34. Birgî kazasına tabi Marmara'daki Ali Paşa evkafı[3274],

35. Beykoz'daki Nişancı Ahmed Paşa evkafı[3275],

36. İstanbul'da Hâseki Sultan Camii yakınındaki Sarı Muhyiddin mahallesinde bulunan Bostancıbaşı Osman Ağa vakfı[3276],

37. Eski bostancıbaşılardan Abdullah Ağa'nın Langa'daki evkafı[3277],

38. Bursa'daki Murad Hüdavendigâr Vakfı[3278],

[3274] BOA, *KK,* nr. 258, s. 4 (12 M. 1054/21 Mart 1644)

[3275] BOA, A.RSK, nr. 1517, s. 88 (5 R. 1056/21 Mayıs 1646).

[3276] A.RSK, nr. 1526, s. 165, 6 C. 1063/4 Mayıs 1653); BOA, C.EV, nr. 12341 (23 B. 1143/1 Şubat 1731); BOA, C.EV, nr. 9975 (27 Ş. 1200/25 Haziran 1786). Bir başka belgede Osman Ağa Türbesi Vakfının bulunduğu yer için *"Habbâz Muhyiddin Mahallesinde Hâseki Sultân Câmi'i-i Şerîfi kurbında"* ifadesi bulunmaktadır (BOA, C.EV, nr. 7687, 26 Z. 1200/20 Ekim 1786).

[3277] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3038 (17 Ca. 1090/26 Haziran 1679).

39. Galata'nın Fındıklı kasabasındaki Avni Efendi mahallesinde bulunan ve Çengelköy'deki Ömer Ağa Camii'nin masraflarına tahsis edilmiş olan eski bostancıbaşılardan Reiszade el-Hac Hüseyin Ağa nukudu vakfı[3279],

40. İstanbul Hasköy'deki Hacı Mehmed bin Hacı Kaya[3280],

41. İstanbul Vefa'daki Murad Ağa Vakfı[3281].

Bostancıbaşının nezaretinde olan vakıfların bir kısmı bostancıbaşılar tarafından ihdas edilmiştir. Bunlar arasında mescit, cami, türbe, medrese gibi binalar bulunmaktadır. Cami yaptıran bostancıbaşılar arasında Hüseyin Ağa da bulunmaktadır. Bolu Sancağı'nda Gerede kazasına bağlı Ovacık köyünde cami olmadığından Hüseyin Ağa burada yaptırdığı ve cami olmaya müsait mescide minber koydurtarak, cuma ve bayram namazları kılınacak hale getirmiştir[3282].

Bostancı ocağının bazı giderlerinin karşılanmasında Orta-i Kebir vakfı rol alırdı. Bu vakfın temininde katkı sağladığı ihtiyaçlardan birisi de et tayinatıydı. Ocağa verilen etin miktarı ve bedelinin ödenmesi, gereken hesaplamaların yapılması bu vakfın eliyle idare edilirdi. Vakfın muhasebesinin görülmesi gerektiğinde, ocağın kethüdası, bostancıbaşının vekili olarak terekecibaşı, haseki ağa veya vekâleten gönderdiği bir haseki, sağ hamlacıbaşı, sol hamlacıbaşı, büyük yazıcı, yeşilci, orta-i kebir vakfının mütevellisi gibi ocağın üst düzey görevlileri bir araya gelir, konu hakkında gereken görüşmeler yapılırdı[3283].

Bazı vakıfların bir kısım gelirlerinin bostancı ocağına tahsis edildiği görülmektedir. Bunlardan birisi olan Atina'daki Atina voyvodası Hacı Ali vakfından bostancı ocağına, bazı cami ve mescitlerle beraber tahsis edilen yıllık 2412 kuruşluk meblağ *"vezâyif"*e hasredilmişti[3284]. Yine, Boğaziçi ve deniz kıyısındaki bazı bahçelerde fenerler için vakıflardan yağ tahsis edilirdi[3285].

Ocağın nezaretindeki vakıfların yöneticileri olan mütevellilerin yanı sıra, diğer bazı vakıf görevlilerinin de vakfı kuranlarca atandığı görülmektedir. Nitekim, Gerede'nin Ovacık köyünde cami yaptıran eski bostancıbaşılardan Hüseyin Ağa, camisinin hitabetini Mustafa halife için istemiş ve isteği kabul edilmiştir[3286]. İhdas edilen vakıfların ekonomik açıdan

---

[3278] BOA, A.RSK, nr. 1529, s. 47 (16 Ş. 1065/21 Haziran 1655); (BOA, *KK,* nr. 71, s. 134).
[3279] BOA, C.EV, nr. 16421 (14 Ca. 1209/7 Aralık 1794).
[3280] BOA, C.EV, nr. 15187 (26 R. 1218/15 Ağustos 1803).
[3281] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3039 (17 Ca. 1090/26 Haziran 1679).
[3282] BOA, C.EV, nr. 9612 (1117/1705-1706).
[3283] BOA, C.EV, nr. 13095 (19 M. 1196/4 Ocak 1782).
[3284] BOA, C.EV, nr. 10433 (2 N. 1210/11 Mart 1796).
[3285] Fenerbahçe'deki fenerde yakılması için Darüssaade Ağası Yakup Ağa vakfından günlük 1 kıyye zeytin yağının tahsis edildiği hakkında bk. BOA, C.BH, nr. 11007 (6 N. 1200/3 Temmuz 1786).
[3286] BOA, C.EV, nr. 9612 (1117/1705).

yürüyebilmeleri için değişik yerlerin vergi gelirleri buralara bağlanırdı. Bu tür gelirlerin *"temlîk olunub mülknâme"* verilmesinden sonra tahsis edilen yerin sınırları kesin tayin edilir, oradaki öşür, haraç, ispençe, ağnam resmi, bad-ı heva, kaçkun resmi, *"beytü'l-mâlı, mâl-ı tamâmı ve mâl-ı nukūdı"* vb. *"fi'l-cümle hukūk-ı şer'iyyesi ve kâffe-i rusûm-ı örfiyyesi ile ber-vech-i serbesti"* olarak tahsis edilirdi. Hersekzade Ahmed Paşa vakfına tahsis edilen Hersek ve Kalamıh[3287] köylerinin gelirleri bu konuda verilebilecek tipik örneklerdir. II. Bayezid'in onayıyla Hersek köyünün tüm gelirleri vakfa tahsis edilirken, Kalamıh köyü ise daha önceleri Cem Sultan'ın kızı Gevher Melek Hatun'a temlik edilmiş, sonraları Hersekzade Mehmed Paşa bu köyü satın alarak gelirini cami ve imaretine vakfetmiştir[3288].

Bostancıbaşıların nezaretindeki vakıflardan Bursa'daki Murad Hüdavendigar evkafına eskiden beri bostancıbaşılar karşılıksız (*"hasbî"*) olarak bakardı[3289]. Yine, Birgî kazasına tabi Marmara'daki Ali Paşa evkafının harabe olması üzerine *"Şeyh arzı mûcibince"* vakıf Bostancıbaşı Hüseyin Ağa'nın nezaretine verilmiştir[3290].

Bazı vakıflar bostancı ocağı mensuplarınca kurulmuş olmakla beraber nezareti başkalarına verilmiştir. Meselâ eski bostancıbaşılardan Osman Ağa'nın İstanbul'daki Haseki Sultan Camii yanında bulunan vakfının nezareti İstanbul kadısı olanlarca yerine getirilirdi[3291].

Bostancıların nezaretinde olan vakıflar, gelirlerinin giderlerini karşılayamaması üzerine diğer bir vakıfla birleştirilebilirdi. Bu konuda ocağın nezaretindeki vakıfların müfettişinin raporu belirleyici rol oynardı. Bu suretle birleştirilen vakfın tevliyeti geliri çok olan vakfın varislerine geçerdi. Meselâ eski bostancıbaşılardan Hüseyin Ağa nukud ve akar geliri, geliri giderinden az olan Çengelköy'deki el-Hac Ömer Efendi vakfına ilhak edilerek birleşik bir vakıf ihdas edilmiştir. Bu tür mülhak vakıfların mütevellisi öldüğünde, şayet vakfa mütevelli olacak çocukları yoksa, tevliyet katılmış olduğu diğer vakfın varislerine geçerdi[3292].

Kimi zaman bazı vakıfların idareci ve görevlilerinin vakfa ve hizmetlerine gereken ihtimamı göstermemesi üzerine meşrutaları bostancıbaşıların arzı üzerine başkalarına

---

[3287] قلامیح

[3288] Hersekzade Ahmed Paşa Vakfı'na tahsis edilen Hersek köyünün statüsü için bk. BOA, C.EV, nr. 13823 (4 M. 1148/27 Mayıs 1735); Kalamıh (قلامیح) köyünün tahsis ediliş sürecine dair bk. BOA, C.EV, nr. 30879 (Gurre-i Za. 1181/20 Mart 1768).

[3289] BOA, *KK,* nr. 71, s. 134.

[3290] BOA, *KK,* nr. 258, s. 4 (12 M. 1054/21 Mart 1644).

[3291] BOA, C.EV, nr. 12341 (23 B. 1143/1 Şubat 1731).

[3292] Bu iki vakfın birleştirilmesi bostancı evkafı müfettişi İsmail Efendi'nin ilamı üzerine olmuştur. Birleşmeden sonra vakfa 5 akça vazife ile Fatma hanım mütevelli olmuş, ancak onun ölümü sonrası çocukları olmadığından vakfın tevliyeti mülhakı olan Hacı Ömer vakfının mütevellisi Ahmed halifeye 25 Za. 1205/26 Temmuz 1791 tarihinde yevmiyesi ve vazifesiyle verilmiştir (BOA, C.EV, nr. 30554). Yine, bu tarihten sonra bu birleşik vakfa *"vakfeyn-i mezbûreteyn"* denildiği ve eski bostancıbaşılardan Reiszade el-Hac Hüseyin Ağa'nın Vakfı nukudunun Çengelköy'deki Ömer Ağa Camii'ne tahsis edildiğine dair bk. BOA, C.EV, nr. 16421 (14 Ca. 1209/7 Aralık 1794).

verilebilirdi[3293]. Vakfın idaresi için kendisine verilen yetkileri suistimal edenler[3294], hizmetinde gevşeklik gösterenler[3295], uzun süre görevde kaldıktan sonra görevden alınmasına lüzum görülenler[3296], hastalık, kötürümlük gibi sağlık problemleri olanlarla yapı olarak vakıf idareciliğine ve görevliliğine müsait olmayanlar[3297], görevini yapmaya kudreti olamayanlar[3298] bostancıbaşıların arzı üzerine görevden alınır, yerlerine onun uygun görüp teklif ettikleri atanırdı.

Bostancıbaşıların bakmakla yükümlü olduğu vakıfların bir kısmının bazı gelirleri birkaç mütevelli tarafından mâlikâne olarak idare edilebilirdi. Meselâ Geyve'deki Elvan Beyzade Sinan Bey vakfı bu türden bir vakıftı. Bu vakfın akarlarından (gelir getiren mülk) Kütahya'nın Ahi Erbasan mahallesinde bulunan Aktimur hamamının icare-i müecelesi olan aylık 150 akçanın ¼'ü *"erbâb-ı istihkakdan"* olan Fatıma, ¼'ü Emine ve ½'si Ali adlı kardeşlerin üzerindeydi[3299]. Yine Sivas'ta bulunan Süleyman Bey ve el-Hac İsmail Bey Camiinde *"kırâ'at-ı eczâ-i şerîf ve nâle-i mevlid-i şerîfe"* için eski bostancıbaşılardan Mehmed Ağa vakfından tahsis edilen akarın idaresi de bu türdendi. Esseyyid Salih bin Derviş, bu vakfa ait Sivas Gök Medrese mahallesindeki kârgir bina, Penbeciler çarşısındaki bir adet kök boyahane dükkânı ve *"dekâkîn-i sâ'ire"* gelirinin *"nısf-ı vazîfe-i mu'ayyeneleriyle ber-vech-i meşrût nısf mütevellisi"* idi[3300].

Bostancıbaşıların nezaretinde olan vakıfların müfettişliğine bostancıbaşıların atadığı görevli bakardı. Bostancıbaşıların değişmesiyle beraber vakıf müfettişliğinin değişmesi de kanun gereğiydi. Söz gelimi, bostancıbaşılık görevine yeni atanan Ahmed Ağa padişaha gönderdiği mektupta, bostancıbaşıların değişmesiyle beraber müfettişlerin de değişmesinin kanun gereği olduğunu belirtmiş, bu görev için Hasbahçe imamını teklif etmiş ve talebi 17 B. 1050/2 Kasım 1640'ta kabul edilmiştir[3301].

Bazı vakıflara bostancı ocağından mütevelliler atanırdı. Ocaktan vakıflara mütevelli olarak atanacakların emektar olmalarına dikkat edilirdi[3302]. Vakfa atanan kişinin ocaktan aldığı maaş hazineye aktarılır, yerine vakfın tevliyetinin yevmiyesi verilirdi. Bazen de emekliye ayrılan ocak idarecileri için vakıfların tevliyeti, emekliliği hak edenlere verilirdi.

[3293] BOA, *KK,* nr. 258, s. 35 (16 R. 1054/22 Haziran 1644).
[3294] BOA, A.RSK, nr. 1526, s. 165 (6 C. 1063/4 Mayıs 1653).
[3295] BOA, A.RSK, nr. 1526, s. 296 (Selh-i B. 1064/16 Haziran 1654).
[3296] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3038 (17 Ca. 1090/26 Haziran 1679); BOA, A.RSK, nr. 1529, s. 47 (16 Ş. 1065/21 Haziran 1655).
[3297] BOA, C.EV, nr. 3014 (15 Ş. 1138/18 Nisan 1726).
[3298] BOA, C.EV, nr. 30128 (13 C. 1192/9 Temmuz 1778).
[3299] BOA, C.BLD, nr. 7177 (16 Za. 1175/8 Haziran 1762).
[3300] BOA, C.EV, nr. 19581 (18 Ş. 1195/9 Ağustos 1781).
[3301] BOA, A.RSK, nr. 1510, s. 53.
[3302] BOA, A.RSK, nr. 1526, s. 79 (19 Za. 1062/22 Ekim 1652).

Meselâ 1110/1699 ve 1125/1713 tarihlerinde Hersekzade Ahmed Paşa'nın Ma'ber-i Dil'deki evkafına yapılan mütevelli atamaları bu türdendi. 1110/1699'da bostancılardan İbrahim'e 16 akçalık yevmiyesi hazine-mande edilme karşılığında padişahın onayıyla günlük 35 akçayla tevliyet verilmiş ve tevliyet beratı 1115/1703 yılındaki cülus-i hümayun münasebetiyle ikinci kez yenilenmiştir. Kendisi öldükten sonra tevliyet bu sefer, 2 Z. 1125/20 Aralık 1713'te *"emekdâr ve her vecihle mahall ve müstehak"* olan Kozbekçibaşı el-Hac Mehmed'e, emekliliğinin kanunî yevmiyesi olan 90 akçaya denk gelecek şekilde (*"sebkat eden etmeği mukābili"*) verilmiştir[3303].

Bostancı ocağının nezaretinde olan vakıfların bir kısmı, vakfın yakınındaki bahçe ustalarınca idare edilirdi. Meselâ Galatasaray civarında bulunan Şeyhülharem Hüseyin Ağa, Süleyman Ağa, Firuz Ağa, Silahdar Mustafa Paşa'nın nukud-ı mevkufesi, Emine Hatun vakfı, Mehmed Ağa muallimhanesi, Ferhad Ağa muallimhanesi, Kapıcı Abdurrahman Bey'in nukud-i mevkufesi, Ümmühan Hatun, Mustafa Ağa ve Yakup Kethüda vakıfları eskiden beri Galatasaray bahçesi ustalarına *"nezâreti meşrût"*tu. Bu nezaretin mukabilinde Galatasaray bahçesi ustaları Ümmühan Hatun, Mustafa Ağa, Silahdar Mustafa Paşa, Süleyman Ağa, Firuz Ağa, Emine Hatun vakıflarından 1'er; Mehmed Ağa, Yakub Kethüda vakıflarından 3'er ve Hasan Ağa vakfından 10 akça olmak üzere toplam 22 akça yevmiye alırdı[3304].

Bahçe ustalarının ustalık görevi ile beraber vakfa dair bazı görevlere nezaret etmeleri bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu görevleri yürüten ustaların ölmesinden sonra ustalık görevi, bostancılar kanunu gereği bostancıbaşının arzıyla liyakatli olan bostancılardan birisine verilirdi. Ancak, vakfa ait bir cihet ise genellikle ölenin çocuğu olması hâlinde öncelikle ona intikal ederdi. Meselâ, N 1200/Temmuz 1786 tarihinde Fenebahçe ustasının ölümü üzerine böyle bir sorun yaşanmıştır. Sorun, Fenerbahçe'de bulunan fenere tahsis edilen ödeneğin tasarruf hakkının kime ait olacağından kaynaklanmaktaydı. Bahçedeki fenere, Babüssaade Ağası Yakup Ağa'nın vakfından günlük bir vakıyye zeytin yağı ve bunun yetmemesi üzerine Üsküdar zeametinden senelik 100 kuruş daha tahsis edilmişti. Bahçe ustası Ali, hem ustalık ve hem de kandilcilik görevlerini ölümüne kadar yürütmüş, onun ölümü sonrası anlaşmazlık çıkmıştı. Ustalığa yeni atananla ölenin oğlu arasında kandilcilik görevinin ifası konusunda sorun yaşanmış; bahçe ustası selefinden kalan herşeye mutasarrıf olma hakkına sahip olduğunu iddia ederken, oğlu da, kandilciliğin babasının resmî kadrosuna dahil olmadığını, vakıf tarzı bir tahsis olduğundan kendisine ait bir vazife olduğunu iddia etmiştir.

[3303] BOA, İE.VKF, nr. 5880 (Gurre-i Z. 1125/19 Aralık 1713). Yine bu vakfın tevliyetinin Hasbahçe'nin 8. bölüğündeki Mustafa'ya da tevcih edildiğine dair bk. BOA, İE.VKF, nr. 3912 (2 Ş. 1113/2 Ocak 1702).
[3304] BOA, C.EV, nr. 4164 (5 Z. 1120/15 Şubat 1709).

Sorun mahkemeye intikal edince, kandilciliğin ustalığa ait bir görev olduğu belirtilmiş, ölenin oğluna duaguluk yevmiyesi verilerek üzerinden vazifenin alınmasına ve bir ustanın çocuk bırakmadan ölmesi üzerine kandilciliğinin vakf-mande edilmesine karar verilmiştir[3305].

Tahsis edilen vakıflarla ilgili işlemlerin sağlıklı yürütülmesi için atanan kâtiplerin bostancı ocağındaki görevlerine devam edilmesine de imkân tanınırdı. Genellikle okuma yazma bilen bostancı imamları arasından seçilen kâtipler her iki görevi birlikte yürütürlerdi[3306]. Bazen bostancı ocağının sorumluluğunda olan vakıflara ocak dışındaki devlet görevlileri de atanmıştır. Söz gelimi, İstanbul'daki Osman Ağa Vakfı'nın tevliyeti 16 M. 1066/15 Kasım 1655'te küçük ruznamçe şakirtlerinden Halil İbrahim'e verilmiştir[3307].

Vakıfların tevliyeti ve vakıflardaki vazifelerin kişilere intikali bazı sebeplere dayanırdı. Bunların başında mütevelli ve diğer görevlilerinin ölümü gelmekteydi. Ölen görevlilerin yerine bostancıbaşılar en uygun bulduklarını arz ederlerdi[3308]. Bu konuda öncelik, genellikle vefat eden görevlinin büyük erkek çocuklarına aitti[3309]. İmamlık, hatiplik, vaizlik, müezzinlik, nathanlık vb. görevlerin boşalması durumunda, bu vazifelerin tabiatı gereği sadece erkek varisler boşalan göreve atanırlardı[3310]. Ancak bunların söz konusu görevleri yapmaya ehil olup olmadıklarının anlaşılması için imtihana tabi tutulmaları usüldendi. Söz gelimi Çengelköy'deki el-Hac Ömer Efendi Camii vakfında imam, müezzin ve cabilik görevlerini yerine getiren görevlinin ölmesi üzerine bu vazifeye talip olan oğlunun *"ledeyü'l-imtihân istihkakı ve isti'dâdı nümâyân"* olduktan sonra, bostancıbaşının arzı üzerine 15 S. 1237/11 Kasım 1821'de atanabilmiştir[3311]. Ölen vakıf görevlisinin vazifesi bazen geride bıraktıkları tüm çocuklarına müştereken tevcih edildiği de olmuştur[3312]. Görevi yeni devralacaklar eski sahiplerinden kalma beratları iade eder[3313], söz konusu görev muayyen yevmiyesiyle tevcih edildiğine dair kendilerine yeniden görev tezkeresi ve beratı verilirdi[3314]. Bununla birlikte, arkasında görevine bakabilecek özellikte çocuk (*"bilâ-veled-i zükûr"*)

[3305] BOA, C.BH, nr. 11007 (6 N. 1200/3 Temmuz 1786).
[3306] BOA, İE.TCT, nr. 2582 (23 Ra. 1141/27 Ekim 1728).
[3307] BOA, A.RSK, nr. 1529, s. 139.
[3308] BOA, A.RSK, nr. 1517, s. 88 (5 R. 1056/21 Mayıs 1646); BOA, C.EV, nr. 9006 (23 Ş. 1181/14 Ocak 1768); BOA, C.EV, nr. 1522 (2 B. 1182/12 Kasım 1768).
[3309] BOA, C.EV, nr. 13942 (18 L. 1200/14 Ağustos 1786); BOA, C.EV, nr. 26504 (17 M. 1111/15 Temmuz 1699); BOA, C.EV, nr. 26517 (15 M. 1111/13 Temmuz 1699).
[3310] BOA, A.RSK, nr. 1517, s. 143 (29 Z. 1056/5 Şubat 1647); BOA, C.EV, nr. 28093 (20 Z. 1145/3 Haziran 1733); BOA, C.EV, nr. 33186 (2 N. 1146/6 Şubat 1734).
[3311] BOA, C.EV, nr. 22538.
[3312] BOA, C.BLD, nr. 468 (4 M. 1233/14 Kasım 1817).
[3313] BOA, C.EV, nr. 30982 (11 L. 1200/7 Ağustos 1786).
[3314] BOA, C.EV, nr. 8984 (25 S. 1173/18 Ekim 1759).

bırakmadan vefat edenlerin *"hidmeti mu'attal"* kalmaması için yerlerine *"erbâb-ı istihkakdan"* ve *"her vecihle mahal ve müstahak"* olanlar arz edilirdi[3315].

Bir vakıf görevlisi öldüğünde, zimmetinde kalan vakıf malları terekesinden alınırdı. Şayet terekesine sahip çıkan varisleri varsa, tereke mukabili ödemeyi kabul ederlerse borç onlardan tahsil edilirdi[3316].

Vakfın birçok görevi aynı kişi tarafından yerine getirilebilmekteydi. Nitekim, eski bostancıbaşılardan Osman Ağa'nın İstanbul Haseki'deki türbesi vakfının türbedarlık, ihlashânlık, sermahfillik gibi görevleri bir kişi tarafından yerine getirilirdi[3317]. Yine Kanlıca'daki İskender Paşa Evkafı'ndan olan camiin naathanlık ile salâ müezzinliği[3318], Reissülküttap Şamîzâde Mehmed Efendi Evkafı'nın cüzhanlık ve su taşıyıcılığı (*"âb-keş"*) görevleri[3319], Dil'deki Hersekzade Ahmed Paşa Camii vakfının müezzinlik, kayyımlık, âbkeşlik, kiler sorumluluğu ile imaretin tas yıkayıcılığı görevleri[3320]; Beykoz'daki Mustafa Ağa Camii'nin müezzinlik, müezzinlik-i salâ ve kayyımlık görevleri[3321], Çengelköy'deki Ömer Efendi Camii imamlık, müezzinlik ve cabilik görevleri[3322], İstanbul Kadıga'daki Bostancıbaşı Küçük Ali Camii'nin müezzinlik, cüzhanlık ve kayyımlık görevleri[3323] bir kişi tarafından yerine getirilirdi.

Bostancıbaşının nezaretinde olan vakıfların görevlilerinden bazıları hayattayken kendi iradeleriyle ve hüsnürızalarıyla vakıfla ilgili görevlerini başkalarına devredebilirlerdi. *"Hüsn-i rızâsıyla kasr-ı yed ve feragat"* edilen vazifelerin yeni sahiplerine beratları verilir ve görevin ücretleri kendilerine ödenirdi. Kendi iradesiyle vazifesini devredenler arasında hatipler[3324],

[3315] BOA, İE.VKF, nr. 7832 (18 C. 1140/31 Ocak 1728); BOA, C.EV, nr. 7221 (9 L. 1166/9 Ağustos 1753); BOA, C.EV, nr. 31323 (10 Za. 1192/30 Kasım 1778); BOA, C.EV, nr. 13323 (4 C. 1203/2 Mart 1789); BOA, C.EV, nr. 22675 (24 Ra. 1204/12 Aralık 1789); BOA, C.EV, nr. 22676 (25 Ra. 1204/13 Aralık 1789).
[3316] BOA, C.EV, nr. 28837 (tarihsiz).
[3317] BOA, C.EV, nr. 33186 (2 N. 1146/6 Şubat 1734).
[3318] BOA, C.EV, nr. 13942 (18 L. 1200/14 Ağustos 1786).
[3319] BOA, C.EV, nr. 2316 (18 Ra. 1179/4 Eylül 1765).
[3320] BOA, C.EV, nr. 16652 (5 B. 1199/14 Mayıs 1785).
[3321] BOA, C.EV, nr. 5429 (19 Ra. 1206/16 Kasım 1791).
[3322] BOA, C.EV, nr. 22538 (15 S. 1237/11 Kasım 1821).
[3323] BOA, C.EV, nr. 19566 (4 Za. 1235/13 Ağustos 1820).
[3324] BOA, C.EV, nr. 2252 (21 Za. 1206/11 Temmuz 1792).

müezzinler[3325], duagular[3326], kayyumlar[3327], cabiler[3328], cüzhânlar[3329], na'thanlar[3330], su taşıyıcılar[3331] bulunmaktaydı.

Ancak arkasında görevine bakabilecek özellikte çocuk (*"bilâ-veled-i zükûr"*) bırakmadan vefat edenlerin *"hidmeti mu'attal"* kalmaması için yerlerine *"erbâb-ı istihkakdan"* ve *"her vecihle mahal ve müstahak"* olan akrabalarına[3332] veya diğer kişilere tevcih edilirdi. Bu tür el değiştiren vakıfların mütevelli[3333], cabi[3334], imam[3335], müezzin[3336], dua-gû[3337], ihlashân[3338], kâtip[3339], müsebbih[3340] gibi görevlilerinin ölümünden dolayı boş kalan vazifeleri, bostanbaşıların uygunluğuna dair arzda bulunduğu kişilere verilirdi.

Vakıflara sık sık dışarıdan müdahaleler, kanunî olmayan yollarla el koymalar veya sahte evrakla herhangi bir vazifeye tasarruf etmeler yaşanırdı. Bunların başında vakıftaki herhangi bir görevi boş gösterip *"hilâf-ı inhâ"* olarak söz konusu göreve atanmak gelirdi. Vefa'daki Murad Ağa Vakfı'nın bir hizmetinin kanunsuz elde edilmesi, bu konuya verilebilecek ilginç bir örnektir. Vakfın sebilcisi ve sakisi sağ ve görevini gereği gibi yerine getirirken, vazifesine göz koyan birisi onun öldüğünü ve görevin boş olduğunu bildirir, aldığı beratla görevini elde eder. Ancak bostancıbaşının şikâyeti ve durumun böyle olmadığına dair arzı üzerine bahsedilen görevli tekrar görevine iade edilmiştir[3341].

Vakfa müdahale türlerinin bir diğeri, vakıf gelirlerini azaltacak hareketlerde bulunmaktı. Bu, vakfa ait gelirlerin toplanmasını engelleme, zamanında ödemede bulunmama, vakıf köy ve kazalarını vakıf statüsünden çıkarma, vakfın akarına el koyma şeklinde gerçekleşirdi. Vakfa ait bir köyün başka bir kazaya bağlanması suretiyle meydana gelen idarî değişiklik yüzünden vakfın gelir kaybetmesine tipik bir örnek 1133/1721 yılında Keşan'da

[3325] BOA, C.EV, nr. 16467 (24 M. 1226/21 Şubat 1811).
[3326] BOA, İE.VKF, nr. 7016 (9 L. 1126/18 Ekim 1714); BOA, C.EV, nr. 28091 (6 Ra. 1140/22 Ekim 1727); BOA, C.EV, nr. 238 (Gurre-i Ra. 1175/30 Eylül 1761).
[3327] BOA, C.EV, nr. 29382 (29 M. 1184/25 Mayıs 1770); BOA, C.EV, nr. 23382 (9 M. 1187/2 Nisan 1773).
[3328] BOA, C.EV, nr. 6678 (21 Ra. 1196/6 Mart 1782).
[3329] BOA, C.EV, nr. 26205 (29 Za. 1198/14 Ekim 1784); BOA, C.EV, nr. 27316 (26 Za. 1198/11 Ekim 1784); BOA, C.EV, nr. 16467 (24 M. 1226/18 Şubat 1811).
[3330] BOA, C.EV, nr. 2316 (18 Ra. 1179/4 Eylül 1765).
[3331] BOA, C.EV, nr. 30982 (11 L. 1200/7 Ağustos 1786).
[3332] BOA, C.EV, nr. 5430 (9 Ra. 1211/12 Eylül 1796); BOA, C.EV, nr. 15187 (26 R. 1218/15 Ağustos 1803).
[3333] BOA, C.EV, nr. 30554 (25 Za. 1205/26 Temmuz 1791); BOA, C.EV, nr. 22676 (25 Ra. 1204/13 Aralık 1789).
[3334] BOA, C.EV, nr. 31323 (10 Za. 1192/30 Kasım 1778).
[3335] BOA, C.EV, nr. 7221 (9 L. 1166/9 Ağustos 1753).
[3336] BOA, C.EV, nr. 13323 (4 C. 1203/2 Mart 1789).
[3337] BOA, C.EV, nr. 22675 (24 Ra. 1204/12 Aralık 1789).
[3338] BOA, İE.VKF, nr. 7832 (18 C. 1140/31 Ocak 1728).
[3339] BOA, C.EV, nr. 16421 (14 Ca. 1209/7 Aralık 1794).
[3340] BOA, C.EV, nr. 29577 (30 M. 1184/26 Mayıs 1770).
[3341] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3039 (17 Ca. 1090/26 Haziran 1679). Konu hakkında diğer örnekler için bk. BOA, AE.SMST.II, nr. 6387 (4 Za. 1112/12 Nisan 1701); BOA, C.EV, nr. 12739 (27 B. 1116/25 Kasım 1704).

yaşanmıştır. Burada bulunan Hersekzade Ahmed Camii Vakfı görevlilerinden imam-ı evvel Yahya Efendi, imam-ı sani Süleyman Efendi, hitabet-i vakf Haseki Ali Ağa ve diğer *"mürtezika-i fukarâları"* toplu olarak mahkemeye başvurup şikâyette bulunurlar. Buna göre vakfın köylerinden olan Pınarbaşı köyünün *"kadîmî kazâ"*sının Keşan iken, buradaki reayanın Keşan ahalisinden *"rencîde ve remîde"* olmadıkları hâlde, kendi aralarında bazı hususlar hakkında yaşadıkları *"münâza' ve muhâsama"*sebebiyle ayrılığa düşerler. Aralarından *"dört-beş eşirrâ birbirini tahrîk ile Keşan âhâlisinden hilâf-ı inhâ iştikā"* eder ve bir şekilde köylerinin *"umûr-i şer'iyesi"*ni Malkara kazasına naklettirirler. Ancak bu da sorunu çözmez, söz konusu eşirra takımı yine *"birbirlerini ehl-i örf tâ'ifesine gamz ile tecrîm ve tenfîr etdirmeleri"*yüzünden kendi hâlinde olan reayası *"perişân ve perakende"*olmasına sebep olmanın yanı sıra, reayanın öşür ve vergilerini *"zâbitlerinden ketm ü ihtifâ"* etmeleri yüzünden vakfa senelik *"500 kuruşdan mütecâviz kesr ve noksân tertîb"* olunur. Bu da vakıf mürtezikalarının ücretlerinin geç ödenmesine, dolayısıyla büyük karışıklıkların yaşanmasına sebep olur. Vakfın idarecilerinin Keşan'da oturagelmiş olması dolayısıyla *"umûr-i şer'iyyeleri*"nin de *"kemâ fi'l-evvel"* Keşan'da görülmesinin vakfa, köy halkına *"vücûh-i kesîre ile enfa'"* olacağının bildirilmesi üzerine köy tekrar eski kazasına bağlanır[3342].

Yine, Za. 1138/Temmuz 1726 tarihinde, aynı vakfın bu sefer Hersek'teki arazilerine müdahale edilmesi üzerine anlaşmazlık çıkmıştır. Eski İstanbul ihtisap ağası Ebubekir bu civarda bir çiftlik satın alır, ancak çiftliğin arazisiyle yetinmeyip, Hersekzade Ahmed Paşa Vakfı'nın arazisinden olan mera ve mezraları da zapt eder. Hatta daha ileri giderek vakfın reayasına ait harman yerlerine de el koymaya ve 80 kadar su sığırı malağını (manda yavrusu) reayaya ait meralarda otlatmaya başlar. Bunun üzerine vakfın mütevellisi, köy imamı, müezzini ile diğer birkaç kişi şikâyette bulunarak, İstanbul'da bulunan Ebubekir'in bostancıbaşı marifetiyle davacılarla mahkeme huzurunda yargılanmasını arz ederler[3343].

Vakfın işleyişinde sadece dışarıdan müdahale ve kanunsuzluklar yapılmaz, bazen vakfın nazırları tarafından da kanunî olmayan müdahaleler yapılırdı. Müdahalede bulunanlar düşük rütbeli kişiler olabileceği gibi, bostancıbaşı gibi en üst düzeydeki nazırlar da olabilmekteydi. Meselâ 16 S. 1171/30 Ekim 1757 tarihli emrin çıkmasına sebep olan gelişme bostancıbaşının haksız yere Ma'ber-i Dil'deki Hersekzade Ahmed Paşa Vakfı'nın tevliyetine müdahale etmesiydi. Vakfın tevliyeti daha önce Ahmed Kalyonî'ye emeklilik yevmiyesi

[3342] Vakıf idarecileri her ne kadar köyün Malkara'ya bağlanmasının *"dört-beş eşirrâ"*nın işi olduğunu söyleseler de, belgenin derkenarındaki bilgiye göre, *"yüz kadar re'âyâ müte'addid arz ve mahzarlar ile rikab-ı hümayuna rak'-ı rik'a"* ettikleri, *"hâllerine merhamet"* olunarak, *"vech üzre Ma'likaraya ilhâk olunmak üzere telhîs"* edilmesi sonrası çıkan fermanla gerçekleştiği anlaşılmaktadır (BOA, İE.VKF, nr. 7167, 21 M. 1134/11 Kasım 1721).

[3343] BOA, İE.VKF, nr. 6494 (13 Za. 1138/13 Temmuz 1726).

mukabili tahsis edilmişti. Sonraları, bostancıbaşı mütevellinin *"alîl"* olduğunu öne sürerek tevliyet beratını almış, ancak yerine de herhangi birisini atamamıştı. Böylece vakfın tevliyetinden kaynaklanan ücretin az bir miktarını hasta olduğunu öne sürdüğü mütevelliye, geri kalan kısmını ise kendisi *"bel' ve ekl"* etmeye başlamıştı. Durumu padişaha şikâyet etmesi üzerine vakfın tevliyeti tekrar Ahmed Kalyonî'ye verilmiş ve berata aykırı gerek vakıf nazırı ve gerekse bir başkasının herhangi bir şekilde vakfa müdahale etmemesi istenmiştir[3344]. Vakıf konusunda yaşanan anlaşmazlıklardan birisi de vakfa ait borçları vaktinde ödememek ve borcunu inkâr etmekti.

Vakfın tevliyetini ele geçirmek için bazen çok ilginç hile ve sahtekârlıklara başvurulurdu. Kadırga'daki Reissülküttap Şamîzade Efendi Evkafı'nın tevliyeti için yapılan hile bu konuda çarpıcı bir örnektir. Vakfın cabisinin ölümü üzerine oğlu, okuma yazma bilmeyen vakfın 40 yıllık mütevelliyesine, kendisini babasının vazifesine atayacağına dair olduğunu söylediği bir dilekçeye mühür attırır. Daha sonra bu dilekçeye dayanarak ordu-yu hümayundan vakfın tevliyetini üzerine aldırır. Bir hile sonrası tevliyetini kaybeden vakfın mütevelliyesi durumun gerçek mahiyetini arz etmesi, dilekçede geçen evlad-ı vakf olarak vakfın tevliyetini kendi istek ve iradesiyle ilgili kişiye bıraktığıyla ilgili maddeden haberi olmadığını, arzı sadece vakfın cabiliğinin babadan oğula geçmesiyle ilgili olduğu söylendiği için mühürlediğini ve vakıfla ilgili tevcihlerin Âsitane'den yapıldığını belirtmesi üzerine vakfın tevliyeti yine kendisine iade edilmiştir[3345].

Vakfın gelir kaynakları arasında ev, arsa ve dükkânların kira gelirleri de yer alırdı. Vakfa ait bir arsanın devlet için kullanılması durumunda, arsa satılmaz ancak ilgili vakfa arazinin kirası verilirdi. Meselâ Kadırga'daki Bostancı Küçük Ali Mescidi evkafından olan Galata'daki Kurşunlu Mahzen sahilinde bulunan boş arsaya vakfın mürtezikalarından iki kişi *"beher şehr 120 akça mü'eccele ile mutasarrıf"* tı. Sonraları bu arsaya liman nazırı için kayıkhane ve kayıkçı odası inşa olunmuş, vakfa ait olan bu arsa için aylık kira 18 kuruş olarak kararlaştırılmış ve iki ayda bir ödenmiştir[3346]. Yine İstavroz'da bulunan Bostancıbaşı Abdullah Ağa vakfına ait olup has ahıra kiraya verilen bir kıt'a bostan ve üzerinde bazı binaların bulunduğu bir arsa, Beylerbeyi'nde padişah tarafından yaptırılan caminin vakfına

[3344] BOA, C.EV, nr. 8382 (16 S. 1171/30 Ekim 1757).
[3345] BOA, C.EV, nr. 8037 (14 Za. 1186/6 Şubat 1773).
[3346] BOA, C.EV, nr. 17802 (12 L. 1191/13 Kasım 1777); BOA, C.EV, nr. 22349 (3 S. 1192/3 Mart 1778); BOA, C.EV, nr. 31634 (9 L. 1193/20 Ekim 1779); BOA, C.EV, nr. 29980 (8 Ş. 1193/21 Ağustos 1779); BOA, C.EV, nr. 24059 (28 Ca. 1194/1 Haziran 1780); BOA, C.EV, nr. 31588 (26 L. 1196/4 Ekim 1782); BOA, C.EV, nr. 24059 (28 Ca. 1194/1 Haziran 1780); BOA, C.ML, nr. 26090 (4 Ra. 1204/22 Kasım 1789); BOA, C.EV, nr. 22994 (7 Za. 1204/19 Temmuz 1790); BAO, C.EV, nr. 16949 (Gurre-i C. 1205/5 Şubat 1791).

ilave edilmesi üzerine, Abdullah Ağa vakfına yıllık 25 kuruş mukataa ödenmiştir[3347]. 28 L. 1228/24 Ekim 1813 tarihinde ise, Hasbahçe'ye bağlı Dolmabahçe yakınındaki Karabali ocağı vakfından olan Beyoğlu'ndaki 16 dönümlük bahçe topçular kışlasına dahil edilmiş ve karşılığında yıllık 40 kuruş kira verilmiştir[3348].

Vakıf arazilerine komşu olan kimi bahçe ustaları, kanunî boşluklardan faydalanarak bazı vakıf gelirlerine el koymaya teşebbüs etmişlerdi. Meselâ, 1160/1747 yılında Gebze'deki İvaz Fakih Vakfı'na Üsküdar bahçesi ustasının yaptığı müdahale bu konuya örnek teşkil etmektedir. Gebze'nin Kaplıca köyü Çelebi Mehmed fermanıyla İvaz Fakih'e vakıf olarak verilmiş ve bu tarihten itibaren *"toprağında zirâ'at idenlerün öşrleriyle tahrîrden sonra gars olunan bağlarun hâsıl olan mahsûllerinden şer'le müteveccih olan öşrleri taraf-ı vakfdan ahz"* olunagelmiş, bostancıbaşı ve koru zabitleri herhangi bir müdahalede bulunmamışlardı. Ancak, 1160/1747 yılına gelindiğinde, Üsküdar bahçesi ustası Süleyman Ağa, amirinin dahi düşünmediği bir iddiada bulunmuş, vakıf köyündeki *"mahlûle düşen bağlar"* için kendi tasarrufunda olduğu, bu konuda elinde senet bulunduğunu öne sürmüştür. Vakıf mütevellilerinin şikâyeti üzerine Defterhanedeki mufassal ve vakıf defterlerine bakılmış, *"mukāta'a-i zemîn-i bâğāt ma'a mevâdd-ı sâ'ire"*nin bostancıbaşı ve koru zabitleri dahil başkasına değil, vakfa tahsis edildiğine dair kayıtlar bulunmuş, bu münasebetle Evahir-i C. 1160/30 Haziran-8 Temmuz 1747 tarihinde yayımlanan bir hükümle, Üsküdar bahçesi ustasının iddiasının yersiz olduğu ve vakfa müdahale etmemesi gerektiği ifade edilmiştir[3349].

Bostancıbaşılar, nezaretinde olan vakıfların mütevellilerinin yaptığı sahtekarlıklara ve kanunsuzluklara müdahale etmek ve durumu merkeze bildirmekle yükümlüydüler. Sorunun çözümü için kendi görüşlerini de ifade eder, sahtekarlıkların yapılmasını engellemek için hüküm çıkartırlardı. Meselâ, Hersek Ahmed Paşa Evkafı'na bağlı Hersek köyünün 1171/1757-1758 senesi mukataası, vakıf mütevellisi tarafından ayrı ayrı temessüklerle birkaç kişiye verilmesi üzerine haksızlıklar yaşanmıştır. Olaya müdahale eden ve olayı ayrıntısıyla merkeze bildiren bostancıbaşı, bu tür tahsislerde, bedelini ödemesi dolayısıyla ilk tahsis edilen kişinin hak sahibi olduğunu ifade etmiş, bunun üzerine Evahir-i C. 1171/2-10 Mart 1758 tarihinde çıkan hükümle köyün iltizamı ilk kişiye verilmiştir[3350].

Bostancıbaşıların nezaretinde olan vakıflardaki görevlilerin aldıkları ücretlere bakıldığında farklılıklardan şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

[3347] Bu arazilerin tasarrufundan mahrum kalan has ahır ocağına da senelik 50 kuruş *"evkaf-ı hümâyûn fazlasından"* verilmesi kararlaştırılmıştır (BOA, İE.HH, nr. 470, 1199/1785).
[3348] BOA, C.AS, nr. 45786 (28 L. 1228/24 Ekim 1813).
[3349] *İstanbul Tarım Tarihi*, II, 33.
[3350] *Aynı eser,* s. 100.

Bir vakfın idaresine memur edilmiş kimse demek olan mütevellilerin yevmiyeleri vakıfların büyüklüğüne bağlı olarak 16 akça ile 1 akça arasında değişmekteydi. Beykoz'daki Nişancı Ahmed Paşa evkafının mütevellileri 16 akça[3351], Bostancıbaşı Osman Ağa türbesinin mütevellileri 12 akça[3352], Çengelköy'deki Elhaç Ömer Ağa Camii vakfının mütevellileri 5 akça[3353], Hasköy'deki Mehmed bin Hacı Kaya vakfının tevliyeti 10 akça[3354], İstanbul Langa'daki Bostancıbaşı Abdullah Ağa evkafının mütevellileri 10 akça[3355] alırken, tek kişinin (Galatasaray bahçesi ustasının) idaresinde olan Hüseyin Ağa vakfının 10 akça, Mehmed Ağa vakfının 3 akça, Ümmühan Hatun, Mustafa Ağa, Silahdar Paşa, Süleyman Ağa, Firuz Ağa ve Emine Hatun vakıflarının mütevellisi 1'er akçadan toplam 22 akça alırdı[3356].

Vakıflardaki sebilcilik, sakilik ve su taşıyıcılığı görevleri için verilen yevmiye 8 ile 10 akça arasında değişirdi. Vefa'daki Murad Ağa vakfının saki ve sebilcileri 10 akça[3357] alırken, Kadırga'daki Şamîzade Mehmed Efendi vakfının ve Ma'ber-i Dil'deki Hersekzade Ahmed Paşa evkafının su taşıyıcılar (âbkeş) 2 akça[3358] alırlardı.

Vakıflardan aldıkları ücret karşılığı dua eden demek olan duaguların yevmiyeleri ise 3 akça ile 5 akça arasında değişirdi. Hersekzade Ahmed Paşa evkafından olanlar 5 akça[3359] alırken, Ferhad Paşa'nın Darülhadis evkafından olanlar 3[3360] akça günlük alırlardı.

Vakfı ihdas edenlerin ruhuna bağışlamak için Kur'an-ı Kerim okuyanlara tahsis edilen cüzhanlık ve eczahanlık cihetleri için vakıflar günlük 2 ile 6 akça arasında değişen yevmiyeler verirlerdi. Bostancıbaşı Küçük Ali Ağa Mescidi[3361], Bostancıbaşı Osman Ağa vakfı 2[3362] ve Beykoz Yalıköy'deki Defterdar Ali Paşa Camii cüzhanları 2'şer akça[3363] yevmiye alırken Bostancıbaşı Osman Ağa vakfı eczahânları 6 akça[3364] ve Sultan Osman Camii müsebbihleri 2 akça[3365] yevmiye alırlardı.

[3351] BOA, A.RSK, nr. 1517, s. 88.
[3352] BOA, A.RSK, nr. 1529, s. 139.
[3353] BOA, C.EV, nr. 30554 (25 Za. 1205/26 Temmuz 1791); BOA, C.EV, nr. 30554 (25 Za. 1205/26 Temmuz 1791); BOA, C.EV, nr. 22676 (25 Ra. 1204/13 Aralık 1789).
[3354] BOA, C.EV, nr. 15187 (26 R. 1218/15 Ağustos 1803).
[3355] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3038 (17 Ca. 1090/26 Haziran 1679).
[3356] BOA, C.EV, nr. 4164 (5 Z. 1120/15 Şubat 1709).
[3357] BOA, AE.SMMD.IV, nr. 3039 (17 Ca. 1090/26 Haziran 1679).
[3358] BOA, C.EV, nr. 13942 (18 L. 1200/14 Ağustos 1786); BOA, C.EV, nr. 16652 (5 B. 1199/14 Mayıs 1785).
[3359] BOA, İE.VKF, nr. 7016 (9 L. 1126/18 Ekim 1714); BOA, C.EV, nr. 28091 (6 Ra. 1140/22 Ekim 1727); BOA, C.EV, nr. 22675 (24 Ra. 1204/12 Aralık 1789).
[3360] BOA, C.EV, nr. 238 (Gurre-i Ra. 1175/30 Eylül 1761).
[3361] BOA, C.EV, nr. 28093 (20 Z. 1145/3 Haziran 1733); BOA, C.EV, nr. 13942 (18 L. 1200/14 Ağustos 1786); BOA, C.EV, nr. 30982 (11 L. 1200/7 Ağustos 1786); BOA, C.EV, nr. 23382 (9 M. 1187/2 Nisan 1773); BOA, C.EV, nr. 27316 (26 Za. 1198/11 Ekim 1784).
[3362] BOA, İE.VKF, nr. 7832 (18 C. 1140/31 Ocak 1728); BOA, C.EV, nr. 7687 (26 Z. 1200/20 Ekim 1786); BOA, C.EV, nr. 29382 (29 M. 1184/25 Mayıs 1770).
[3363] BOA, C.EV, nr. 26517 (15 M. 1111/13 Temmuz 1699).
[3364] BOA, C.EV, nr. 26205 (29 Za. 1198/14 Ekim 1784). Bu belgede yer alan *"berâ-yı cüzhân-ı vakf-ı Ömer: 2 akça"* ifadesi, 6 akçanın 2 akçasının bunun için ve diğer bir belgedeki bilgilere göre ise geri kalan 4 akçalık

Camilerin hademesi demek olan kayyımların yevmiyeleri 1 ile 5 akça arasında değişirdi. Kadırga Küçük Ali Ağa Mescidi kayyımları 5 akça[3366], Sultan Osman Camii kayyımları 4 akça[3367]; Dil Geçidi'ndeki Hersekzade Ahmed Paşa Camii kayyımları 2 akça[3368] ve Beykoz Yalıköy'deki Bostancıbaşı Mustafa Ağa Camii kayyımları ise 1 akça[3369] yevmiye alırlardı.

Vakıflara ait cami ve mescitlerde görev yapan imam-hatiplerin yevmiyeleri 5 ile 9 akça arasında değişirdi. Yevmiyelerin miktarı bakımından düşükten yükseğe doğru sıralandığında Beykoz Yalıköy'deki Bostancıbaşı Mustafa Ağa Camii imamları[3370], Anadolukavağı'ndaki Midillili Ali Reis Camii imam ve hatipleri[3371] ve Edirne'deki Hondi Hatun Mescidi imamları 5'er akça[3372] alırken, Dil Geçidi'ndeki Hersekzade Ahmed Paşa evkafı camii hatipleri 6 akça[3373], Kadırga'daki Bostancıbaşı Küçük Ali Ağa Mescidi imamları 9 akça[3374], Beykoz merkezdeki Bostancıbaşı Mustafa Ağa Camii imam-hatipleri 8 akça[3375] ve Kanlıca'daki İskender Paşa Camii imamları ise 9 akça[3376] alırlardı.

Vakfa ait cami ve mescitlerde müezzinlik görevinde bulunanların aldıkları yevmiyeler ise 5 ile 10 akça arasında değişiklikler göstermektedir. Buna göre Kadırga'daki Bostancıbaşı Küçük Ali Ağa Mescidi'nin müezzinleri 5 akça[3377], Ma'ber-i Dil'deki Hersekzade Ahmed Paşa Camii müezzinleri 6 akça[3378], Kanlıca'daki İskender Paşa Camisi'nin müezzinleri 7 akça[3379] yevmiye alırlarken Beykoz Yalıköy'deki Bostancıbaşı Mustafa Ağa Camii müezzinleri 10 akça[3380] alırlardı.

Vakıflara ait gelirleri toplayan cabilerin yevmiyelerine bakıldığında, en az alanların 3 akça yevmiyeye, en çok alanların ise 8 akça yevmiyeye sahip oldukları görülmektedir. Bostancı ocağının nezaretinde olup cabilerinin en yüksek yevmiye aldığı vakıf İstanbul'da Nevbethane yakınında bulunan Ferhad Paşa Darülhadis vakfı olup, cabileri günlük 8 akça

---

"eczâhânlık" ücretinin 2 akçası sabah okunan, 2 akçası ikindide okunan cüzler için alındığını göstermektedir (BOA, C.EV, nr. 26205). Aynı husus için yine bk. BOA, C.EV, nr. 3839 (3 N. 1216/7 Ocak 1802).

[3365] BOA, C.EV, nr. 29577 (30 M. 1184/26 Mayıs 1770).
[3366] BOA, C.EV, nr. 19566 (4 Za. 1235/13 Ağustos 1820).
[3367] BOA, C.EV, nr. 29382 (29 M. 1184/25 Mayıs 1770).
[3368] BOA, C.EV, nr. 16652 (5 B. 1199/14 Mayıs 1785).
[3369] BOA, C.EV, nr. 5429 (19 Ra. 1206/16 Kasım 1791).
[3370] BOA, C.EV, nr. 26504 (17 M. 1111/15 Temmuz 1699).
[3371] BOA, AE.SMST.II, nr. 6387 (4 Za. 1112/12 Nisan 1701).
[3372] BOA, C.EV, nr. 12739 (27 B. 1116/25 Kasım 1704).
[3373] BOA, A.RSK, nr. 1517, s. 143 (29 Z. 1056/5 Şubat 1647).
[3374] BOA, C.EV, nr. 7221 (9 L. 1166/9 Ağustos 1753).
[3375] BOA, C.EV, nr. 9006 (23 Ş. 1181/14 Ocak 1768).
[3376] BOA, C.EV, nr. 1522 (2 B. 1182/12 Kasım 1768).
[3377] BOA, C.EV, nr. 13323 (4 C. 1203/2 Mart 1789); BOA, C.EV, nr. 19566 (4 Za. 1235/13 Ağustos 1820).
[3378] BOA, C.EV, nr. 16652 (5 B. 1199/14 Mayıs 1785).
[3379] BOA, C.EV, nr. 2316 (18 Ra. 1179/4 Eylül 1765).
[3380] BOA, C.EV, nr. 5430 (9 Ra. 1211/12 Eylül 1796); BOA, C.EV, nr. 5429 (19 Ra. 1206/16 Kasım 1791).

alırlardı[3381]. Diğer vakıflardan Hersekzade Ahmed Paşa evkafının Bursa cabileri 6 akça[3382], Kadırga'daki Küçük Ali Ağa Mescidi cabileri 4 akça[3383], Geyve'deki Elvan Beyzade Sinan vakfının cabileri 4 akça[3384] ve Çengelköy'deki el-Hac Ömer Ağa Camii vakfı cabileri ise 3 akça[3385] alırlardı.

Bu görevliler dışında bazı vakıflarda naathanlık, türbedarlık, sermahfillik ve kâtiplik görevlerini yerine getirenler de bulunurdu. Bunlardan Kanlıca'daki İskender Paşa Camii'nin naathanları 2 akça[3386], Bostancıbaşı Osman Ağa'nın türbedarları 2 akça[3387] ve sermahfilleri 1 akça[3388], Çengelköy'deki el-Hac Ömer Ağa vakfının kâtipleri ise 3 akça[3389] yevmiye alırlardı.

11.5.19. Örfî Hukuku Uygulama Görevi

*"Ehl-i örf"*ten olan bostancıbaşının, vali ve subaşı gibi idarecilerle birlikte yerine getirmekle yükümlü olduğu görevlerden birisi de örfî hukukun uygulanmasını sağlamaktı[3390]. Bu misyonu yönüyle bir *"âdetler gözeticisi"*[3391] olarak nitelenen bostancıbaşılar, reayanın yasa ve yasaklara uymasının sağlanması, çıkan kanunların duyurulması, uygulanması, yürürlükteki kanunlara aykırı hareket edenlerin engellenmesi, kanunlara uymayanların yargılanması için mahkemeye getirilmesi, hakkında sürgün hükmü verilenlerin nakledilmesi, hizmet ve görevinde ihmali görülen idarecilerin infaz mahalline götürülmesi gibi işleri yerine getirirlerdi.[3392].

Bostancıbaşıların, yasakların uygulanması hususunda en önemli görevlerinden biri ve belki de birincisi, içki ve tütünün içimini engellemeye yönelikti. Özellikle meyhaneler konusunda gösterilen hassasiyetler, bostancıbaşının uygulamalarıyla hayat bulurdu. İstanbul, Galata, Üsküdar ve Boğaziçi'ndeki meyhanelerin kapatılması ve yıkılması bostancıbaşılarca gerçekleştirilirdi[3393]. Bu konuda emir ve yasaklara aykırı hareket edenlerin cezalandırılması bir yana, emirlere rağmen gösterilen en küçük ihmal bazen bostancıbaşıların azline bile sebep

---

[3381] BOA, C.EV, nr. 8984 (25 S. 1173/18 Ekim 1759).
[3382] BOA, C.EV, nr. 31323 (10 Za. 1192/30 Kasım 1778).
[3383] BOA, C.EV, nr. 31323 (10 Za. 1192/30 Kasım 1778); BOA, C.EV, nr. 6678 (21 Ra. 1196/6 Mart 1782).
[3384] BOA, C.BLD, nr. 468 (4 M. 1233/14 Kasım 1817).
[3385] BOA, C.EV, nr. 22538 (15 S. 1237/11 Kasım 1821).
[3386] BOA, C.EV, nr. 2316 (18 Ra. 1179/4 Eylül 1765).
[3387] BOA, C.EV, nr. 33186 (2 N. 1146/6 Şubat 1734).
[3388] BOA, C.EV, nr. 33186 (2 N. 1146/6 Şubat 1734).
[3389] BOA, C.EV, nr. 16421 (14 Ca. 1209/7 Aralık 1794).
[3390] Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli,* İstanbul 1997, s. 146.
[3391] Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul,* Ankara 1990, I, 150.
[3392] Edirne kadısı Yusuf Efendi'nin naibi olan Dramalı Yahya Çelebi *"Âsitâne'ye kürekçi getürürken töhmet-i tekâsül ile salbına emr"* çıkınca bostancılarca tutuklanıp, infaz yerine götürüldüğü hakkında bk. Naima, *Tarih*, III, 264.
[3393] BOA, HH, dosya nr. 192, gömlek nr. 9417, 1203/1788-1789. Yine bostancıbaşının sur dışında 1204/1789-1790 yılında *"tağyîr ve tebdîl"* ettiği meyhaneler için bk. BOA, HH, dosya nr. 209, gömlek nr. 11173.

olabilmekteydi. Nitekim, 1203/1788-1789'da şarabın yasaklanması, meyhanelerin yıkılması, İstanbul, Galata ve Boğaziçi'ndeki yerleşim yerlerinde meyhane bulunmaması emredilmişken, bostancıbaşının bazı meyhanelere ruhsat vermesi üzerine görevinden azledilip Rodos'a sürülmüştür[3394].

IV. Murad'ın, üzerinde hassasiyetle durduğu tütün ve içki yasağı uygulamasında bostancıbaşılar aktif rol oynamışlardır. İstanbul, Eyüp, Galata, Üsküdar'da içki yasaklanmış, uymayanların belirlenen had cezalarına göre cezalandırılması hususunda İstanbul kaymakamı, İstanbul, Haslar, Galata ve Üsküdar kadılarıyla beraber bostancıbaşı ve sekbanbaşı da görevlendirilmiştir[3395]. Hatta, bostancıbaşılar sadece İstanbul'da değil, çevre illerde de bu yasağın uygulanmasında görevlendirilirlerdi. Meselâ, Edirne'deki kahvehane ve tütün yasağına uymayanları cezalandırmak için IV. Murad bostancıbaşıyı İstanbul'dan Edirne'ye göndermiştir[3396].

Sıkı bir şekilde uygulanmakla beraber içki yasağından istisna tutulanlar da vardı. Bunlar ya devlet için önemli bir hizmeti yerine getirmiş olanlar[3397], ya dost ve müttefik ülkelerin elçileri[3398], ya da devlet idaresinde önemli bir mevkide bulunan hizmetlilerdi ki, bunlar arasında en önemlileri Divân-ı hümâyunda baş tercüman olanlardı. Yılda bir defada 3000 mudra miktarı içkiyi, Marmara sahillerindeki yerlerden satın alıp evlerine

---

[3394] BOA, HH, dosya nr. 192, gömlek nr. 9417.

[3395] Bununla ilgili olarak yukarıda adı geçenlere Evasıt-ı S. 1101/24 Kasım-2 Aralık 1689'da hüküm gönderildiğine dair bk. Ahmed Refik, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı,* s. 6.

[3396] Naima, *Tarih*, III, 162.

[3397] Meselâ, Evahir-i M. 1141/27 Ağustos-4 Eylül 1728' tarihinde, donanmada mimarbaşı olan Dimitri, tersanede inşa ettiği 51 zira kalyondan dolayı kendisi cizyeden muaf tutulmuş, yine tersanede yanan kandiller için malından senede 100 vakıyye zeytin yağı verme karşılığı evine nakledeceği içkiye karışılmamasını rica etmişti. Bu ricası üzerine, sadece bir seferde 200 mudra içkinin bir defada hanesine nakline müsaade edilmesi için emr-i şerifin verildiğine dair Yeniçeri Ağası Hasan Ağa ve bostancıbaşıya hüküm gönderilmiştir (Ahmed Refik, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı,* s. 101-102). Yine, yeniçeri ağası divanhanesi ve yakınındaki mescidin kandillerine zeytin yağı vermek ve cizyesini ödemek kaydı ile diğer vergilerden muaf kılınan bir zimmînin, bağından elde ettiği içkiyi evine nekletmesine müdahale olunmamasına dair yeniçeri ağası ve Bostancıbaşı Hüseyin Ağa'ya gönderilen hüküm için bk. *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 118.

[3398] Söz gelimi, Evail-i Ca. 1136/27 Ocak 1724-4 Şubat 1724 tarihinde İstanbul'da bulunan dost bir ülkenin elçisinin baş tercümanı için verilen hükümde, içki ruhsatının hangi şartlarda verildiği belirtilmektedir. Bu hüküm gereğince dost devletlerden İstanbul'da oturan müstemen elçilerinin baş tercümanlarına *"kifâf-ı nefsleri"* için içki satın almalarına dair verilegelen izin ve ruhsat gereğince, İstanbul'a yakın iskele, yalı ve adalarda her mudrası (6 okkalık şarap kabı) 10'ar vakiyyeden olmak üzere (12.820 kg) yalnız 1000 mudra (12820 kg) içki satın almak ve bir defada evine nakletmek şartıyla müsaade edilirdi. Nakil esnasında, Galata voyvodası, eminler ve zabitler tarafından sonradan gümrük, bac, avaid ve harç gibi bahanelerle rahatsız olunmaması için emirler verilir, her yıl aynı şartlarda içki alımına müsaade edimesi için yeniçeri ağası, bostancıbaşı ve Galata voyvodasına hükümler gönderilirdi (Albayrak, *Osmanlı'da Sosyal Yapı,* s. 107). Yine, Evasıt-ı L. 1150/1-10 Şubat 1738'de, *"İftihâr-ı ümerâü'l-milleti'l-Mesihiyye muhtar-ı küberâi'l-tâ'ifetü'l-İseviyye kral-zâde prenc Rakofci Yosef"* ve onun Galata'da bulunan 25 adamına kendi ihtiyaçları için İstanbul'a yakın yerlerden satın aldıkları 800 mudra içkiye dokunulmaması için yeniçeri ağası Vezir Abdullah Paşa, bostancıbaşı ve Galata voyvodasına gönderilen hükme dair bk. Ahmed Refik, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200),* s. 138.

nakletmelerine müsaade edilirdi[3399]. Hepsinin ortak özelliği gayrimüslim olmalarıydı. Bunlar, hanelerine naklettikleri içki için bostancıbaşı, topçubaşı ve voyvodalara belli miktarlarda vergi verirlerdi. Aralarından bazıları, bu vergiden muaf olmak için kimi zaman ferman almayı başarmışlardı[3400].

Söz konusu içki yasağı, sıradan gayrimüslim vatandaşların evlerinde içki içmelerini kapsamıyordu. Fermanla İstanbul'un içinde ve dışında bulunan tüm meyhaneler kapatıldığı zaman, gayrimüslimlerden, özellikle de Yahudilerden, aralarında artık hiç kimsenin meyhanecilik yapmayacağına dair taahhüt alındıktan sonra, kendileri için satın aldıkları içkinin evlerine nakline engel olunmaz ve kendi aralarında taksim edilmesine izin verilirdi. Bu taahütten sonra meyhanecilik yapan olursa gereken cezanın verilmesine bostancıbaşı ve yeniçeri ağası memur edilirdi[3401].

İçki yasağından istenen sonuç alınamayınca, daha kapsamlı tedbirlere başvurulmuştur. Bunlardan birisi , İstanbul'a gelen içkinin ham maddesi olan üzümün gayrimüslimlere satışını yasaklamaktı. Bunun için bostancıbaşılar Akdeniz ve İzmit körfezi sahillerindeki yerleşim yerlerinden *"çekleve ve piyade kayıklarıyla"* İstanbul, Kadıköy, Üsküdar ve Galata'dan Karadeniz'e kadar Boğaziçi'ndeki yerleşim yerlerine getirilen üzümün, *"hamr içün ehl-i zimmet ve Yehud tâ'ifelerine"* verilmemesini, *"tevsi'-i hâl ve terfîh-i bal-i ibadullah için"* manavlara satılmasını sağlamaya çalışmışlardı[3402].

İçki yasağını uygulamakla memur olan görevlilerin bazen bu görevlerini aksattıkları, hatta bazılarının *"akçaya tamâ'en"* rutin kontrolleri savsakladığı olmuştur. Özellikle İstanbul'un sahil güvenliğinden sorumlu olan bostancıbaşıların iradî veya gayriiradî gevşekliklerinden dolayı içki nakliyatı hız kazanırdı. İstanbul'a gelen çok sayıdaki içki yüklü gemiler sebebiyle içki satışı ve kullanımı artmış, bu durum *"erbâb-ı fesâdın icrâ-yı mefsedetlerine ve ehl-i ırzın adem-i râhatlarına"* sebep olmuştur. Bu gelişmenin birinci sorumlusu hamr emini olan haseki ve onun amiri olan bostancıbaşı, bu konuda gereken hassasiyetleri göstermemesi durumunda ve *"bilâ-emr-i şerîf bir katre hamrın İstanbul'a"* gelmesi hâlinde, azledilip cezalandırılmakla tehdit edilirlerdi[3403].

Bostancıbaşıların yasaklara dair görevlerinden birisi de, gezi ve mesire yerlerinde kadınların uygunsuz hareketlerde bulunmalarını men etmekle ilgiliydi. Özellikle bahar ve yaz

---

[3399] Ahmed Refik, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı,* 134-135.

[3400] Bu vergiden muaf olmayı başaranlar arasında Fransız elçi ve konsolosları da bulunurdu (*İbretnümâ-yı Devlet,* s. 157).

[3401] Evahir-i B. 1144/19-28 Ocak 1732 tarihinde böyle bir uygulamaya geçildiğine dair bk. Ahmed Refik, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı,* s. 120.

[3402] Bu uygulamanın 1163-1164/1750-1751 yılları için tatbik edildiğine dair bk. Ahmed Refik, *aynı eser,* s. 173.

[3403] Ahmed Refik, *aynı eser,* s. 163-164.

aylarında meşhur mesire yerlerinden olan Üsküdar, Kısıklı, Bulgurlu, Çamlıca, Nerdübanlı, Beykoz, Tokatköy, Akbaba, Dereseki, Yuşa gibi yerlere çok sayıda kadın arabalar ile gitmekte, buralarda *"hâliü'l-hizâr keşt ü güzâr ve envâ'-i fezahat ü şenâyii müstetbi harekât-ı gayr-ı marziyyeye ictisâr eyledikleri"* duyulması üzerine, bostancıbaşıdan kendilerini bu tür hareketten men edip izin vermemesi, buna rağmen emre aykırı hareket edenlerle arabacılarını *"ahz ü te'dîb ve ta'zîr içün"* tutuklayıp mahkemeye çıkarması istenmiştir[3404]. Yine askerî tayfasının sınır boylarında olduğu ve devlet erkânının İstanbul'da olmadığı dönemlerde kadınların *"maslahatsız"* sokak ve pazarlarda başıboş gezmeleri artardı. Bu dönemlerde çıkarılan fermanlarla mahalle imamlarına söz konusu husus tenbih edilir, onların da mahallesindeki halkı bu konuda tek tek uyarması istenir, buna rağmen aykırı hareket edenlerin cezalandırılacağı ifade edilirdi[3405].

Gayrimüslimlerin, kendileri için belirlenen kıyafetler dışında giyinmeleri yasak olup, bu yasak İstanbul kadısı, yeniçeri ağası ve bostancıbaşı eliyle yürütülürdü. Eskiden beri uygulanageldiği üzere, İstanbul'da gayri müslimlerin Müslümanlardan farklı kıyafetler giymeleri *"şer'an ve örfen farîza-i zimmetleri"*ndendi. Zira,*"ehl-i zimmet re'ayâ i'dâdından"* olan Hristiyan ve Yahudilerin *" etvârları kemâl-ı zilletlü meskenet üzre"* olmaları icap etmekte, bu münasebetle mavi veya mor çukadan imal edilmiş elbiseler giymeleri ve kısa kalpak takmaları gerekirdi. Yine, *"emr-i şerîf"* verilmediği sürece gayrimüslimlerin *"bârgire ve üç çifte kayığa"* binmeleri de yasaklanmıştı. Ancak Evail-i L. 1170/19-28 Haziran 1757 tarihine gelindiğinde, olmaları gereken *"tarz ve reftârlarında hudûd-ı şer' ü âdâbı tecâvüz ile zimmete münâfi"* olarak sof (yünlü), renkli çuka, Hindkârî şal kuşak, al çuka çakşır, kakum, su samuru vesair Müslümanlara mahsus kıyafetler giyebilmekte, yarım zira kadar uzunlukta kalpaklar takabilmekte, *"bilâ-fermân"* ata ve üç çifte kayığa binebilmekteydiler. Yasağın bu derece alenen çiğnenmesi üzerine, bu işe memur olan görevliler Evail-i L. 1170/19-28 Haziran 1757 tarihinde gönderilen fermanla uyarılmış, yasağın uygulanması için gereken titizliği göstermeleri istenmiştir. Bu bağlamda, gayrimüslimler için uzun kalpak yapan esnafın bir daha yapmaması konusunda uyarılması, yapılmış olan kalpakların da değiştirilmesi, ikaza aldırmayan *"lâbis ve bâyi'"*lerin divana ihzar için getirilmesi emredilmiştir[3406].

[3404] Bu konuda Evail-i B. 1165/15-24 Mayıs 1752'de bostancıbaşıya gönderilen emir için bk. Ahmed Refik, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı,* s. 175.
[3405] 3 Z. 1201/16 Eylül 1787'de bu hususta yayımlanan ferman için bk. Albayrak, *Osmanlı'da Sosyal Yapı,* s. 139.
[3406] Ahmed Refik, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı*, s. 182-183.

Gayrimüslimlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkların çözümü için ilgili kişilerin muhakeme olunmak üzere İstanbul'a getirilmesinde de bostancıbaşılar görev alırlardı[3407]. Yine, Müslüman ahalinin mirasçılarının miras konusundaki anlaşmazlıklarının çözümü için de taraflar bostancıbaşılarca mahkemeye çıkartılırdı[3408].

Bostancıbaşı, İstanbul kadısı ve yeniçeri ağasının sadece gayrimüslimlerin kıyafetlerinin nizama aykırılıklarını kontrol etmez, hilafet merkezi olan İstanbul'da müslüman kadınların kıyafetlerinin de ölçülere uygun olup olmadığını denetlerdi. Evail-i L. 1138/2-11 Haziran 1726'da adı geçen üç görevliye gönderilen fermanda, sefer sebebiyle Edirne'de bulunan devlet idarecilerinin yokluğunu fırsat bilen müslüman kadınların kılık kıyafetlerinde dinî ölçüleri ihlal edip gayrimüslim kadınların tarzını taklit ettiği, edep ve ismete aykırı durumların ortaya çıktığı, bunun sonucu olarak halkın kötülüğe bulaşmaya başladığı; bu durumu gören diğer müslüman kadınların da onlara benzemek arzusuna kapıldığı, kocalarından yeni çıkan elbiseler talep ettikleri, bu talep karşısında gücü yeten kocaların bunları temin etmekle israfa düştükleri, gücü yetmeyenlerin ise eşlerinden boşanmaya başladıkları ifade edilmişti. Bu örfe aykırı durumun izalesi için de tedbir olarak bundan sonra, kadınlar bir karıştan ziyade yakalı ferace ve üç değirmi miktarı normal haddinden ziyade yemeni ile sokağa çıkmaması, bir parmaktan ziyade şerit kullanılmamasının mahalle imamlarına sıkıca tenbih edilmesi, bu tür aşırı icatların yapıcısı olan terzilere ve şeritçilere de şiddetli zorlamalarda bulunması, buna rağmen aykırı hareket eden olursa yakaları kesilmekle uyarılması, yine ısrar ederlerse başka bir yere sürülmekle cezalandırılması emredilmiştir[3409].

Padişahların av sahalarında avlanılması yasağından da bostancıbaşı sorumluydu. Bu yasak müslim ve gayrimüslim tüm reayayı kapsardı. Meselâ, Üsküdar ve Haslar kazaları ile buralara bağlı yerlerdeki padişahın av sahalarındaki keklik, sülün, bıldırcın gibi av hayvanları ahali tarafından avlanırdı. Avlanma tüfekle gerçekleştirilmekte ve avlanan hayvanlar elçilere ve talepte bulunan diğer insanlara satılmaktaydı. Bu durum av sahalarındaki av hayvanlarının azalmasına sebep olduğundan, Çakırcıbaşı Ahmed'in şikâyetini mucip olmuş, bunun üzerine Evasıt-ı Za. 1157/16-25 Aralık 1744 tarihinde bostancıbaşıya bir hüküm gönderilerek, ahaliye söz konusu yerlerde avlanma yasağı getirmesi emredilmiştir[3410]. Yasağa uymayanların

---

[3407] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 219.

[3408] Karamürsel'e bağlı Hersek köyünde ölen şahıslardan intikal eden mirasın taksimi için, ilgili şahısların Âsitane'ye getirilmeleri gerektiği hakkındaki bostancıbaşı ilamı için bk. *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 103; Gebze'ye bağlı Hereke köyünde vefat eden şahıstan intikal eden mirasın bir kısmını gizleyerek taksimatın dışında bırakan mirasçı ile diğer mirasçılar arasında ortaya çıkan ihtilafın görülmesi için söz konusu mirasçının bostancıbaşı marifetiyle Âsitane'ye gönderilmesi için bostancıbaşıya gönderilen hükme dair bk. *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 266.

[3409] Ahmed Refik, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı*, s. 86-88; Albayrak, *Osmanlı'da Sosyal Yapı,* s. 75.

[3410] *İstanbul Tarım Tarihi,* I, 83.

elindeki av malzemeleriyle tazılara el konulurdu[3411]. Yine, Boğaziçi'nde padişahlara mahsus İncirköyü, Sultaniye, Beykoz, Yalıköy, Umuryeri, Akbaba, Dereseki gibi av yerlerinde başkalarının avlanması yasak olup, avlananlar bostancıbaşılarca men edilirdi[3412].

Bostancıbaşılar, askerî tayfasından görevini kötüye kullananları yargılanmaları için yakalanıp başkente getirilmesiyle de görevlendirilirlerdi[3413]. Devletin koyduğu vergilere itiraz eden, bu vergileri ödemeyen ve halkı da ödememeye teşvik edenlerden İstanbul ve civarında olanların yakalanıp mahkemeye çıkarılmasıyla da bostancıbaşılar görevlendirilirdi.

Bostancıbaşının yetki sahasında olan yerlerde yaşanan cinayetlerin aydınlatılması için katil zanlılarının yakalanıp mahkemeye çıkarılması gerekirdi. Bu konuda ilgili yerin kadı veya naipleri de yardımcı olurdu[3414].

Reayanın malına yönelik yapılan her türlü gasp ve saldırıların zanlılarının yakalanıp adalet önüne çıkarılması görevi de bostancıbaşıların sorumluluk alanına girerdi[3415]. İstanbul'un etrafındaki yerlerde yaşanan gasp, ev basma, adam öldürme, ahaliye zulüm ve haksızlıkta bulunma, hırsızlık yapma gibi suçları işleyenlerin bulunup muhakeme edilmeleri görevini bostancıbaşılar ya bizzat kendileri yerine getirir ya da genellikle hasekileri vazifelendirirdi. Bostancıbaşının bu suçlardan zanlı olanları yakalayıp mahkemeye getirmek için bizzat üstlendiği yerler arasında Eyüp[3416], Kartal[3417], Ağaçlı (Üsküdar)[3418], Kaymas (Üsküdar)[3419], Terkos[3420], Gebze[3421], Kapıdağ[3422], Yalakâbad[3423]; hasekileri görevlendirdiği ve gönderdiği yerler arasında Silivri[3424], Karamürsel[3425], Taşköprü[3426], Terkos[3427] gibi yerler bulunmaktaydı. Hakkında şikâyette bulunulanlar bostancı olmaları hâlinde, şikâyet konusunun muhakeme edilip bir sonuca bağlanmasına kadar zanlılar bostancı mahbesinde tutulurlardı[3428].

[3411] Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, II, 26-27; Ahmed Refik, *Hicrî Onuncu Asırda İstanbul Hayatı,* s. 6-7.
[3412] Ahmed Refik, *Eski İstanbul*, s. 58.
[3413] *İstanbul'da Sosyal Hayat*, I, 204.
[3414] *Aynı eser,* s. 293.
[3415] *İstanbul Tarım Tarihi,* I, 300; *İstanbul Tarım Tarihi,* II, 62.
[3416] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 50.
[3417] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 251.
[3418] *Aynı eser,* s. 293.
[3419] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 60.
[3420] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 16, 312.
[3421] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 33, 337.
[3422] *Aynı eser,* s. 48, 52.
[3423] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* II, 65.
[3424] *İstanbul'da Sosyal Hayat,* I, 97, 107-108.
[3425] *Aynı eser,* s. 146.
[3426] *Aynı eser,* s. 244.
[3427] *Aynı eser,* s. 312.
[3428] *İstanbul Tarım Tarihi,* II, 21.

Bazı devlet görevlileri, özellikle sipahiler kanunî boşluklardan faydalanarak, devlete ait arazilerin gelirlerine konmak istemişlerdir. Bu tür araziler, genellikle koru, mera ve bahçe civarlarında olduklarından buraların uzantısı varsayılmış, gelirleri söz konusu yerlerin gelirlerine ilave edilmiştir. Âdet olan bu uygulamaya kimsenin itirazı olmadığı için herhangi bir belge yayımlanması gerekli görülmemişti. Ancak zaman içerisinde kanunî boşluğu fark eden bazı sipahiler, yıllarca süregelen bu tatbikata rağmen, sahte temessükler elde ederek arazilerin gelirlerine sahip olmaya çalışmışlardır. Beykoz'da bulunan ve 70-80 seneden beri emlâk-i hümayun olarak işlem gören meralara bazı sipahiler tarafından bu türden müdahale yapılmıştı. Bu yerler için mahallî idarecilerce *"hilâf-ı şer'-i şerîf mugāyir-i kadîm"* bazı kimselere temessük verilmesi, tasarruf hakkı konusunda karışıklıklar meydana getirince Yoros'taki mandıra ve emlâk-i hümayun ustası şikâyette bulunmuştu. Bunun üzerine söz konusu yerler için her ne kadar resmi bir belge bulunmasa da, 70-80 seneden beri o şekilde muamele gördüğünden, kimsenin müdahaleye hak ve yetkisi olamayacağı ifade edilmiş ve müdahaleye yeltenenlerin men edilmesi emredilmiştir[3429].

Evasıt-ı B. 1171/21-30 Mart 1758 tarihinde de, mirî mandıralarda bulunan koyunlardan vergi almak gibi, bir başka alandaki kanunî boşluktan yararlanılmaya çalışılmıştır. Üsküdar mirî mandıradaki koyunlar için senelik maktu olak 80000 akça vergi alınır, bunun dışında *"bâc ve rüsûmât"* alınmazdı. Yaylak ve kışlaklar için herhangi bir vergi ödenmediği gibi, koyun ve kuzuların alım-satımı gibi işlemler de vergiden muaftı. Ancak, zaman zaman *"serçîn ve derçîn mukāta'ası emînleri ve Anatolı tarafında olan âdet-i ağnâm rüsûmâtı tahsîldârları"* mandıraya alınıp sürüye katılan koyun ve kuzulardan *"bâc ve âdet-i ağnâm rüsûmâtı"* talep etmesi üzerine, III. Ahmed döneminde bu tür taleplerin önlenmesi için Bostancıbaşı Ahmed Ağa arzda bulunmuş ve vergi istenilmeyeceğine dair ferman çıkarılarak, yasal boşluktan faydalanmaları engellenmiştir[3430].

Bir başka müdahale tarzı ise, emlâk-ı hümayuna dahil olan çiftliklerden elde edilen mahsulattan vergi talep etmekti. Oysa, çiftliklerin her sene kesim olarak belli miktarda akça bostancıbaşı tarafından padişaha arz edilir, bunun dışında buralardaki bağ, bahçe, bostan ve diğer ziraî ürünler için herhangi bir şekilde öşür vergisi verilmezdi. Meselâ, 1182/1768-1769 yılında Büyük Çekmece'de emlâk-i hümayundan olan Anarşa ve Bravca çiftliklerinin arazilerindeki bağ, bahçe, bostan ve sair ürünleri için subaşılar öşür talep etmişti. Çiftliklerin ustasının durumu bostancıbaşıya, onun da ilamla padişaha arz etmesi üzerine Divân-ı hümâyunun kayıtlarına bakılmış ve bulunan emsal bir kararla sorun çözüme

[3429] *İstanbul Tarım Tarihi,* II, 64-65.
[3430] *Aynı eser,* s. 103.

kavuşturulmuştur. Buna göre, Ca. 1158/Haziran 1745 tarihinde emlâk-i hümayundan Küçükçekmece'deki Yiğit Paşa çiftliğinden de elde edilen mahsulat için subaşılar öşür talep etmiş, çiftlik ustasının arzı üzerine verilen hükümde *"bu makūle emlâk-i hümâyûn ârâzîsinden öşr istemek iktizâ"* etmediği ifade edilmiş, subaşıların taleplerinin yersiz olduğu ifade edilmiştir[3431]. Fakat, Anarşa çiftliği ile oradaki idareci ve reaya arasındaki anlaşmazlık bununla sınırlı değildi. Çiftliğin koyunlarının Anarşa köyü merasında otlaması da sorun olurdu. Çiftlik koyun vesair davarları, ahalinin hayvanlarıyla beraber köyün merasının ot ve suyundan *"kadîmden"* faydalanagelmekte, ancak, söz konusu tarihe gelindiğinde, köylülerin merada faydalanma karşılığında para istemesi üzerine anlaşmazlık çıkmıştı. Evahir-ı C. 1172/19-27 Şubat 1759 tarihinde Büyükçekmece naibiyle beraber bostancıbaşıya gönderilen bir hükümde bu sorunun çözülmesi istenmiş, bostancıbaşı da meselenin halli için Haseki el-Hac Mahmud'u göndermişti. Büyükçekmece mahkemesinde görülen davada, köyün müslim ve gayrimüslim yaşlıları çağrılmış ve uygulamanın nasıl olduğu sorulmuştu. Onların, köyde boş mera olmadığı, ekmedikleri arazilerini koyun otlatmak için başkalarına kiraya verdiklerini, elde edilen geliri köyün *"hâne-i avârızına takās ve edâ"* ettiklerini, ancak ustanın kirayı vermeye yanaşmaması üzerine koyunları meradan çıkardıklarını ifade etmişlerdi. Şartlarının kabulü üzerine, merada mirî koyunların otlatılması hususunda anlaşmaya varılmasından belli bir süre sonra köylü, koyunlara yine müdahale etmiş, gerekçe olarak da, ustanın çiftliğin sınırlarını belirleyip, koyunları çiftliğin arazisinde otlatmasını istemeleriydi. Bunun üzerine çıkan emirle, mirî koyunların merada otlatılmasına imkân sağlanmıştır[3432].

Küçükçekmece'de de tam tersi bir durum yaşanmıştır. Burada bulunan padişahın kız kardeşi Saliha Sultan'a ait Yalı Çiftliği'nin hayvanlarına mahsus merada köylülerin koyunlarını otlatmak istemesi üzerine sorun yaşanmıştır. Meselenin çözüme kavuşması için olay yerine bostancıbaşı tarafından Mehmed Haseki gönderilmiş, yapılan mahkeme ve müracaat edilen defterlerde, 801 dönüm olan arazinin esasen Sultan Bayezid-i Veli'nin vakfına ait olduğu, mütevellilerinin izni dahilinde çiftliğe kiralandığı, 1121/1709 ve 1128/1716 tarihlerinde defterlerde belirtilen sınırları köylülerce de kabul edilmiş ve 19 B. 1171/29 Mart 1758 tarihinde bostancıbaşı ve Haslar naibine gönderilen hükümle bu iş kesin çözüme kavuşturulmuştu. Ancak, daha sonraları reayaya *"ayânlık iddi'âsında olan birkaç nefer eşirrâ"*nın ittifak ederek, bu arazilerde otlayan çiftlik koyunlarına müdahaleye

[3431] *İstanbul Tarım Tarihi,* II, 133.
[3432] *İstanbul Tarım Tarihi,* II, 144-145.

kalkışması üzerine, Evail-i Za. 1175/24 Mayıs-2 Haziran 1762'de bostancıbaşı ve Haslar naibine gönderilen hükümle bu mesele çözüme kavuşturulmuştur[3433].

Şehircilik kurallarına aykırı hareket eden esnafın, aykırı tutum ve davranışları şikâyet konusu olduğunda, bunların mahkemeye getirilmesinde bazen bostancı ocağının mensupları da görevlendilirdi. Meselâ, Evahir-i Z. 1173/4-12 Ağustos 1760 tarihinde, Eyüp'te bulunan bakkal, manav ve çarşıdaki diğer esnafın dükkânlarının önünü temizlemeyip, çöplerin birikmesine ve çevre kirliliğine sebep olmaları üzerine, kayıkçı esnafı şikâyette bulunmuş; bunun üzerine hakkında şikâyette bulunanların mahkemeye getirilmesi için yayımlanan fermanı bostancıbaşı tarafından görevlendirilen bir haseki götürmüş ve dava mahkemede görüşülüp karara bağlanmıştı[3434].

11.5.20. Bahçe Mahsulünü Toplama[3435]

Osmanlı Devleti'nde, sarayın mutfak masraflarının bahçelerden sağlanan gelirlerle karşılanması eski bir gelenek olup, bu amaçla çok sayıda bahçe açılmıştı[3436]. Fatih zamanında sarayın taze meyve ve sebze alımından sorumlu olan bostancıbaşı[3437], bu sebze ve meyvelerin önemli bir kısmının bostancı ocağına bağlı İstanbul'un içinde ve etrafında bulunan ve sayıları yaklaşık olarak 60 civarındaki[3438] bahçelerde yetiştirilmesine nezaret ederdi. Buralardan elde edilen sakız kabak, taze fasulye, patlıcan, semiz otu, asma yaprağı, kavata (sert ve acımsı domates) yaprağı, kuşkonmaz, limon, yeşil kavata, üzüm, yeşil biber, kereviz, şalgam, maydanoz, bakla, pazı, erik[3439], çilek, böğürtlen, kavun, hıyar[3440] gibi ürünlerden sarayların ihtiyaçları karşılanırdı. Meselâ padişahın *"kilâr-ı âmiresi içün"* narlar Gemlik'teki bahçelerden sağlanırdı. Her sene bostancıbaşının izniyle terekecibaşıyla beraber 5-10 bostancı Gemlik'e gelir, buranın *"yetmiş yedi bin dönüm bâğlarından pâdişâh içün yüz bin aded âdem kellesi kadar narların güzîdesin"* toplarlardı. Her biri *"diyâr-ı Bağdad kurbunda Şehribân'ın feyz narları"* gibi olan bu narların taneleri çıkarılır, cenderelerde sıkılarak fıçılara doldurulup, padişaha gönderilirdi. Yine veziriazam, vezirler, şeyhülislâm, kadıaskerler, valide sultan,

---

[3433] *İstanbul Tarım Tarihi,* II, 330.
[3434] *İstanbul Esnaf Tarihi,* I, 267-268.
[3435] Bundan sonra yapmayı düşündüğümüz *Saray Bahçeleri* adlı çalışmamızda bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi verilecektir.
[3436] Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı,* s. 161.
[3437] Bilgin, *Osmanlı Saray Mutfağı,* s. 117.
[3438] Meselâ, Lezez 1160/EKA. 1747 mevacibi döneminde bahçe sayısının 61 olduğuna dair bk. BOA, *MAD*, 804, s. 727-758.
[3439] 1 M-30 Z. 1265/27 Kasım 1848-16 Kasım 1849 tarihleri arasında Topkapı ve Beylerbeyi saraylarının meyve ve sebze ihtiyacının bahçelerden sağlandığına ve bunların miktarlarına dair bk. BOA, C.SM, nr. 7344 (25 N. 1265/14 Ağustos 1849).
[3440] Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı,* s. 161.

hasekiler ve diğer *"der-i devletde ser-i kârda olanlara"* da 100000 adet *"kelle kadar lüffân narları"* alınırdı. Bunun dışında İstanbul halkı için her sene *"bin pâre gemi"* Gemlik narı daha gelirdi[3441].

Bahçelerden elde edilen ürünlerden sarayların ihtiyacı karşılandıktan sonra, geri kalan kısım satılmak için muhafaza edilirdi. Bahçelerden elde edilen meyve ve sebzeler bu iş için hususi olarak yapılmış olan deniz kenarındaki sebzehanede depolanır, mevsimine göre sebze ve meyvecilere satılırdı[3442]. Elde edilen gelir ile ocağa bağlı mandıra vesair birimlerin gelirleri bostancıbaşı tarafından her yıl ramazan ayının sonlarına doğru bir defterle padişaha arz edilirdi. Defterde her bahçenin geliri ayrıntılı yazılır, toplam ne kadar gelir elde edildiği ifade edilirdi. Buna göre bahçelerin maktu geliri toplam 653700 akça olup, bu miktardan, daha önce belirlenmiş olan masraf kalemleri için 150000 akça çıkarılır, geri kala 503710 akça hazineye teslim edilirdi. Masraf olarak ayrılan 150000 akça şu alanlara tahsis edilmişti: Davud Paşa Camii'ndeki görevlilerin vazifleri için 34000; Vidos Camisi görevlilerin maaşı için 43000 ve padişahın kayığının kürekçileri olan bostancıların inamı için 73000 akça. Bahçelerden ve ocağa ait diğer birimlerden elde edilen gelirlere bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktaydı[3443]:

[3441] *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi,* V, 144.
[3442] Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü,* s. 81.
[3443] Bu bilgiler *"ibtidâ-i gurre-i Şevvâl sene 1116 – gāye-i Ramazân-i Şerîf sene 1117"*[27 Ocak 1705-15 Ocak 1706] tarihleri arasındaki bahçe gelirleri hakkında bilgi veren kaynaktan alınmıştır (BOA, *MAD*, nr. 10306, s. 26).

Tablo 13: Bahçelerin ve Ocağa Bağlı Diğer Yerlerin Gelirleri

	Bahçe	Gelir/Akça			Bahçe	Gelir/Akça
1	Hasbahçe ve Kadıköy bağı	38800		**26**	Kandilli	4000
2	Ağnâm geliri	80000		**27**	Çubuklu	7000
3	Davud Paşa	45000		**28**	Galatasaray	2200
4	Beşiktaş	15000		**29**	Halkalı	10000
5	İskender Çelebi	18000		**30**	Cebeciköy	12000
6	Vidos	20000		**31**	İncirli	4000
7	Üsküdar	4000		**32**	Arnavutköy	12000
8	Fener	4000		**33**	Sultan Bayezid-i Veli	14000
9	Riva Mandırası	22000		**34**	Sazlıdere	4000
10	Haydarpaşa	2000		**35**	İzmit Değirmeni	10000
11	Florya	20000		**36**	Kaptan Paşa	2000
12	İstavroz	5000		**37**	Mihaliç	8000
13	Harami Deresi	4000		**38**	Defterdar Paşa	5000
14	Kuleli	4000		**39**	Kalender Paşa	5000
15	Karabali	15000		**40**	Hasan Paşa	15000
16	Tersane	4000		**41**	Haraççıköy	5000
17	Dolmabahçe	5000		**42**	Amasya	6000
18	Büyükdere	4000		**43**	Manisa	6000
19	Beykoz	5000		**44**	Yusuf Efendi	3000
20	Balıkçıbaşı Dalyanı	50000		**45**	Hasan Halife	2000
21	Sultaniye	4000		**46**	Yapağcı	60000
22	Bebek Çelebi	10000		**47**	Gafurî Efendi	3000
23	Mirimiran	5000		**48**	İzmir	19200
24	İzmit Sarayı	16000		**49**	Fazlı Paşa	14000
25	Halep	8000		**50**	Yarık-i Burgos	13500
TOPLAM		**407800**				**245900**
GENEL TOPLAM		**653700**				
MASRAFLAR		**150000**				
BAKİYE		**503710**				

11.5.21. Kamu Görevlilerini Sürgün ve Nakletme

Çeşitli gerekçelerle görevinden azledilen veziriazam, vezir, defterdar, şeyhülislâm gibi üst rütbeli devlet adamlarının sürgüne gönderilmesinde bostancıbaşılar da görev alırlardı[3444]. Onların sürgün ve naklinde görev aldıkları başlıca kamu görevlileri şunlardı:

Hoca Sadeddin, Gazenfer Ağa ve Yeniçeri Ağası Tırnakçı Hasan Ağa'nın bir olup Valide Sultana karşı hile ve kötülük düşündüğünü iddia ettikleri Sadrazam Hadım Hasan Paşa, padişahın gazabına uğrayınca, 2 N 1006/8 Nisan 1598 tarihinde, Bostancıbaşı Ferhad Ağa tarafından bir kayığa konulup, Yedikule'ye hapsedilmiştir[3445].

İranlıların Van üzerine yürümesi ve doğu sınırını tehdit etmesi üzerine çıkılan doğu seferinde, 18 R 1043/22 Ekim 1633 tarihinde, vezirlerden Ciğalzade Mahmud Paşa, Nişancı Yusuf Paşa, Mostarî Mustafa Paşa ve Mehmed Paşa (Civân-ı kapucıbaşı) gereken askeri temin edememeleri üzerine *"techîz-i asâkirde tekâsül ve ihmâl töhmetiyle" "mazhar-ı gazab-ı pâdişâhî"* olunca, bostancıbaşı tarafından bir kadırgaya konularak sürgün edilmişlerdir[3446].

L. 1066/Ağustos 1656'da, azledilen müftü, 5 bostancı tarafından Mudanya üzerinden menfası olan Bursa'ya 25 L. 1066/16 Ağustos 1656 tarihinde götürülmüştür[3447].

3 Ra 1097/28 Ocak 1686 tarihinde, Sadr-ı sâbık Kara İbrahim Paşa, hac için IV. Mehmed'den izin isteyip hacca gitme hazırlıkları yaptığında, bazıları padişaha gelip, Kara İbrahim Paşa'nın niyetinin Anadolu'ya gidip, asker toplayarak isyan etmek olduğunu söyleyince, padişah bu durumu kontrol etmek için vezirden borç para ister. Ancak, vezirin istenen parayı veremeyeceğini söylemesi padişahı kızdırır. Paşa'nın mal ve eşyasının müsadere olunması için İstanbul kaymakamı Kara Hasan Ağa-zâde Vezîr Mustafa Paşa'ya ve Bostancıbaşı İnekçi Hüseyin Ağa'ya hatt-ı hümâyun gönderir. Bütün malına el konulduktan sonra, kendisi bostancıbaşı tarafından kayığa bindirilip Yalıköşkü'ne getirilmiş, daha sonra kendisi *"kapu arasına habs"* edilmiştir[3448].

Padişahı, annesine şikâyet ettiği anlaşılan Müftü Ahizâde Hüseyin Efendi, IV. Murad'ın gazabına uğramış, kendisi ve oğlu İstanbul kadısı Seyyid Mehmed Çelebi azledilmiş, Kıbrıs'a sürgün edilmesi için Bostancıbaşı Duçe'ye ferman gönderilmiştir. Duçe, akşamleyin şeyhülislâmın evine gidip onu alır *"ve bir koçıya bindirüp"* Bahçekapısı'na götürür, oradan da bir zevraka bindirip Kıbrıs'a sürgün gönderir. Ancak, padişah ardından gönderdiği bostancıbaşı ve *"bir bostanciyân-ı bî-âmân ile"* müftüyü idam ettirir.

[3444] Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi,* III*,* 1425.
[3445] *Târih-i Selanikî*, II, 734, 736; *Hasan Beyzâde Târîhi,* III, 572; *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 231; Naima, *Tarih*, I, 187.
[3446] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 985-986; Naima, *Tarih,* III, 166-167.
[3447] *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli,* s. 275.
[3448] Silâhdar, *Tarih*, II, 229.

Kaptan Paşa Canım Hoca, yasak olduğu hâlde tersanede kahvehane açtığı ve Fransa'ya sefer yapma bahanesiyle 200 nefer hem-pâ peyda ettiği için Yalı Köşkü'ne davet edilmiş, buradan *"Bostancı-başı sandalı ile Fener-bahçesi'ne ve andan çekdiri ile Girid'e irsâl"* olunmuştur[3449].

M. 1044/Temmuz 1634'te, İstanbul kadısı Karaçelebizade zamanında, kendisinin narh hususundaki şiddeti sebebiyle İstanbul'da *"revgan-ı sâde kaht ve muzâyaka üzre olup bulunmaz"* olmuştu. Durumun padişaha intikal etmesi üzerine, padişah Bostancıbaşı Duçe'ye bir hat göndermiş ve *"İstanbul kādısını deryâya çıkarup adalardan birinde boğup deryâya"* bırakmasını istemişti. Bu hat üzerine bostancıbaşı Karaçelebizade'yi idam için Kızılada'ya götürürken, araya Bayram Paşa'nın girmesiyle kadı, Kıbrıs'a sürgün edilmek üzere affedilmiştir. Bunun üzerine kendisi bir gemiye konularak Kıbrıs'a sürülmüştür[3450].

Ocağı kışkırtıp, Sultan Süleyman'ı tahta geçirme teşebbüsünde olduğu iddiasıyla 25 N 1066'da, Şeyhülislâmlıktan azledilen Mesud Efendi, Diyarbakır kadısı olarak bu şehre sürgün edilince, Bursa'ya bostancıbaşıyla beraber 5-6 bostancı tarafından götürülmüştür[3451].

26 S. 1098/11 Ocak 1687'de, uzayan seferlerden dolayı, neferin 4 kıst mevacibi ödenemediği gibi, iç ve dış hazinede de para yoktu. Lazım olan parayı temin için, imparatorluk tarihinde bir ilke imza atılarak, ulemâdan imdâd-ı seferiye talep olundu. Ancak, Rumeli sadrından munfasıl Deli Hâmid liderliğinde ulemanın şiddetli muhalefeti[3452] üzerine bu uygulamadan vaz geçilmiş; ama, Hamid Efendi, önce bostancılar kethüdası hapsine konulmuş ve daha sonra bir yük gemisi ile Kıbrıs'a sürülmüştür[3453].

11 Temmuz 1752'de I. Mahmud, biniş için Beşiktaş'tan Defterdarburnu'na geldiğinde, bostancıbaşıyı çağırıp eline bir hatt-ı şerîf verip tenbih etmesi üzerine, kendisi silahtar ağayla birlikte gidip kızlar ağasını ansızın zorla kaldırır, bostancıbaşı sandalı ile Kızkulesi'ne götürerek habseder. Diğer taraftan hasekiler de Hazînedar Süleyman Ağa'yı

[3449] Şem'danî-zâde, *Mür'i't-Tevârih*, I, 21.
[3450] Naima, *Tarih*, III, 207-208.
[3451] Naima, *Tarih,* VI, 199; Silâhdar, *Tarih*, I, 48.
[3452] Bu muhalefet dolayısıyla IV. Mehmed'in saltanatı esaslı bir şekilde eleştirilmiştir. Müftüden aşağı payede olanlardan *"imdâdiye akça"sı* istenmesi üzerine ulema *"eski köye yeni âdet mi korlar"* deyip itirazda bulunmuş, reisleri konumundaki Rumeli sadrından munfasıl Deli Hâmid'i alıp, Alay köşkü yakınındaki mirî sarayda kaymakamla görüşürler. Kaymakam paşanın, padişahın her ulemanın *"vüs'at-i hâline göre imdâdiye akça"* talep ettiğini yineleyince, herkes Deli Hamid Efendi'ye bakmış, o da, *"Kırk yıldır pâdişâhlık ider. Hevâ-yı nefsine uyup beytü'l-mâl-i müslimîni bî-ma'nâ kasırlara, âlî binâlara sarf-ı itlâf ideceğine bu günleri fikr idüp, imsâk itmek gerek idi. Biz bir alay fukarâyız. Arpalık nâmına virdikleri kazâ* موء نتمزه *bile yetişmez, nerede bulup virelim? İstanbul'da bu denli ehl-i hizmet ribâhorlar var, anlardan alın! Bu âna degin ulemâya bu teklîf olmamışdır. Artık kitâblarımızı âteşe yakmak iktizâ iyledi. Kâfirce kâfir papasına ikrâm ider; biz ikrâmdan geçdik, cevrinizden kime şekvâ idelim"* gibi *"nice ma'kūl sözler"* söylemişti (Silâhdar, *Tarih*, II, 262-264). Kaymakamın, padişahı teftiş etmenin görevleri olmadığı, bu sözlerin başlarını ağırtacağını söylemesi üzerine, hepsi, bu konuda ittifak ve söz birliği ettiklerini söylemiştir.
[3453] Silâhdar, *Tarih*, II, 263.

Beşiktaş'taki sarayından alıp, kethüdaları Mehmed Efendi, diğer kethüdası Hattat ve Musahibi Hasan Efendi'yle beraber *"Bostancılar Mahbesi olan furuna"* hapsederler[3454]. 25 Z 1187/9 Mart 1774'te, *"mûceb-i rû-gerdânî-yi halîfe-i rûy-i zemîn olur ba'zı harekât-ı nâ-marzıyye"*de bulunan Darüssaade Ağası Cevher Ağa I. Abdülhamid tarafından azledilince, hakkında nihaî hüküm çıkıncaya kadar bostancıbaşıya teslim edilmiştir. O da ağayı Balıkhane'de göz hapsinde tutmuş, daha sonra çıkan hüküm üzere sürgün yeri olan Ataiyye'ye naklettirmiştir[3455].

Sürgün ve sınırdışı edilenler arasında, yabancı ülke uyrukluları da bulunmaktaydı. Meselâ, 17. yüzyılda, İngiliz kralı Charles'ın büyükelçisi ve bütün maiyeti, Divân-ı hümâyundan çıkan karar gereği İstanbul'dan çavuş ve bostancılardan oluşan bir topluluk tarafından kovulup sınır dışı edilmiştir[3456]. Yine, S. 1063/Haziran 1653'te İstanbul'a gelen Venedik elçisi, veziriazamın gazabı sonrası Edirne'ye sürgün edilmiş ve ardından gönderilen bostancılarca tutuklanmıştır[3457].

Bostancıbaşılar, sürgün amacıyla görevlileri nakletmenin yanı sıra, görülen lüzum üzerine başka maksatlarla da nakletmişlerdir. Meselâ, asilerin sarayın iç kapısından girdiğini duyan II. Osman, onların istediği Veziriazam Dilaver Paşa'nın Üsküdar'dan getirtilmesi için bostancıları göndermiştir[3458]. Yine IV. Murad zamanındaki isyanda asilerin istediği kişilerden biri olan Hafız Paşa, Üsküdar'dan saraya, Bostancıbaşı Cafer Ağa'nın sandalıyla getirilmiştir[3459]. 25 Ş. 1068/28 Mayıs 1658 tarihinde, Girid serdarı Deli Hüseyin Paşa, Edirne'ye, padişahın huzuruna Haseki Uzun İbrahim Ağa tarafından getirilmiştir[3460]. Yeniden müftü seçilen Sıddıkî ismiyle bilinen İmam Mehmed Efendi, Kanlıca'daki yalısından İstanbul'a, bostancıbaşı kayığı ile getirilmiştir[3461]. 1134/1722 yılında İstanbul'a gelen Semnan hakimi sefiri Murtazakulu Han'a sadrazam tarafından verilen ziyafete, kaldığı Nakkaş Paşa sarayından bostancıbaşı kayığıyla götürülmüştür[3462]. Yine, İran elçilik heyeti Topkapı

[3454] *Mür'i't-Tevârih*, I, 167.
[3455] *Vekāyi'nüvis Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774),* haz. Muharrem Saffet Çalışkan, Yayımlanmamış Doktora Tezi, MÜSBE Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2000, s. 453-454.
[3456] Daniel Goffman, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1642-1660,* çev. Ayşe Başcı-Sander, İstanbul 2000, s. 107.
[3457] *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli,* s. 145.
[3458] Naima, *Tarih*, II, 219.
[3459] *Hasan Bey-zâde Târîhi,* III, 1035; Naima, *Tarih,* III, 83-84.
[3460] Naima, *Tarih*, VI, 329.
[3461] *Ravzatü'l-Küberâ,* s. 44.
[3462] Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet (Tahlil ve tenkitli metin),* haz. Ahmet Öğreten, Ankara 2002, s. 464.

Sarayı'ndan Üsküdar'a 4 Za. 1240/20 Haziran 1825'te, bostancıbaşı kayığıyla nakledilmiştir[3463].

Pişman olan Canbolatoğlu ve etbâsının Bursa'daki Pazarcık adlı yerden padişah huzuruna getirilmesi işiyle, Bostancıbaşı Hasan Ağa görevlendirilince, o da emrindeki *"dilâverlerini ya'ni bostâncı ejderleri olan Rüstem-sıfat bahâdır erlerini pür-yarağ"* etmiş, Canbolatoğlu ve adamlarını 9-21 N 1016/28 Aralık 1607-9 Ocak 1608 tarihinde İstanbul'a getirmiş, daha sonra padişah huzuruna çıkan Canbolatoğlu affedilmiştir[3464].

Yine, Gebze'ye tabi Hereke köyünde vefat eden şahıstan intikal eden mirasın bir kısmını gizleyerek taksimatın dışında bırakan mirasçı ile diğer mirasçılar arasında ortaya çıkan ihtilafın görülmesi için söz konusu mirasçının bostancıbaşı marifetiyle Âsitane'ye gönderilmesine dair hassa bostancıbaşıya hüküm verilmiştir[3465].

11.5.22. Mektup ve Haber Ulaştırma

Bostancıbaşı ve bostancılar tayin, terfi, azil, idam, fetih gibi konularla ilgili haber ve mektup götürme-getirme işiyle de görevlendirilirlerdi. Meselâ, 7 N 1114/25 Ocak 1703 tarihinde azl ve katledilen Veziriazam Mustafa Paşa'nın idamından sonra, kendisine veziriazamlığın tevcih edildiği haberini Mehmed Paşa'ya bostancıbaşı götürmüştür. Bu haber üzerine Paşa, Mustafa Paşa sarayını mühürleyip güvenliği için adamlar koymuş ve padişahın huzuruna varıp mührü almıştır[3466].

Devlet görevlilerinin idamına memur olanlara idamı emreden fermanı da bazen bostancılar götürürdü. 1041/1631-1632 yılında Hüsrev Paşa'yı idam etmek için Tokat'a giden ve yolda Osmancık'ta bulunan Murtaza Paşa'ya, bostancı Laz Ahmed hatt-ı hümayun getirmişti. Daha sonra Laz Ahmed, hatt-ı hümayunu Tokat kadısına teslim etmiş ve hat gereği kadı kaleye çıkmış, top ile Hüsrev Paşa'ya hücum etmiştir[3467].

Bostancılar, hakkında idam kararı kesinleşmiş devlet idarecilerinin başkente çağrılmasında da görev alırlardı. Ancak, çağrılan kişinin firar etmemesi için, idam kararı olabildiğince gizli tutulurdu. Meselâ, B. 1063/Haziran 1653 tarihinde, hakkındaki idam kararı gizli tutulan Mısır Beylerbeyisi Tavaşî Abdurrahman Paşa'ya, IV. Mehmed tarafından İstanbul'a çağrıldığı haberi, bir bostancı kozbekçisiyle iletilmiştir[3468].

[3463] *Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi,* s. 325.
[3464] *Zübdetü't-Tevârihi,* II, 74-75.
[3465] *İstanbul'da Sosyal Hayat*, II, 266.
[3466] *Anonim Osmanlı Tarihi,* s. 195.
[3467] Naima, *Tarih*, III, 88-89.
[3468] Naima, *Tarih*, V, 330-331

Devletle ilgili bir takım haberleşmeler her zaman yazılı yapılmazdı. Bazen sözlü olarak da gerçekleştirilen haberleşmelerde bostancılar da görevlendirilirlerdi[3469]. Devlet idarecileri arasındaki haberleşme ve mektuplaşmalarda en çok görevlendirilen bostancılar zümresi hasekilerdi[3470].

Bazı özel durumlar için bostancıların yabancı devletlere elçi olarak gönderildikleri de olmuştur. Meselâ, Sultan İbrahim'in, *"pâdişâhân-ı Hind'e taklîden fîl-süvârlık arzûsu rû-nümâ"* olmuş ve bu arzusunu gerçekleştirmek için İran şahından iki fil ister. Bu talebini havi mektup C. 1059/Haziran 1649'da birkaç bostancıyla Acem şahına gönderilir[3471].

Bazı devlet görevlilerinin padişahın huzuruna getirilmesi işiyle hasekiler de görevlendirilirdi. Meselâ, B. 1068/Nisan 1658 tarihinde Girid serdarı Deli Hüseyin Paşa Edirne'ye padişahın huzuruna Haseki Uzun İbrahim Ağa tarafından getirilmiştir[3472].

N 1068/Haziran 1658 tarihinde, Erdel sınırında seferde bulunan Köprülü Mehmed Paşa komutasındaki orduya katılması için davet edilen, fakat davete icabet etmeyen ve Konya'da olan Abaza Hasan Paşa'ya, bostancılar hasekisi ile yeniden ferman gönderilmiştir[3473]. Z. 1068/Eylül 1658 tarihinde, IV. Mehmed'in, seferde olan ve Yanova'yı kuşatmış olan Köprülü Mehmed Paşa'ya, Anadolu'da çıkan Abaza Hasan Paşa isyanını bastırması için, acele dönmesini amir hatt-ı hümayunu haseki ağa ile göndermişti. Fakat, kuşatmayı olumsuz etkiler diye Köprülü Mehmed Paşa haberi gizlemiş, fetih gerçekleştikten sonra hasekiyi, Telhisçi Mustafa'nın yanına koşarak, fetih ve dönüş haberini padişaha göndermiştir[3474]. Yine, 24 B. 1074/21 Şubat 1664 Erdel sınırında seferde olan Veziriazam Fazıl Ahmet Paşa'ya, padişah bir bostancı hasekisi ile hatt-ı hümayun göndermiştir[3475]. Edirne'deki orduya padişah fermanı götüren Haseki Musa Ağa, 20 Z. 1098/27 Ekim 1687 tarihinde Veziriazam tarafından hasekilikten bostancıbaşılığa atanmış; IV. Mehmed'e başkaldıran asker ve ağaların kaymakam paşaya gönderdiği mektubu bostancıbaşı olarak getirmiştir[3476].

22 M. 1069/20 Ekim 1658 tarihinde Halep eyaletine bey olarak tayin edilen, fakat halkın kabul etmeyişinden dolayı görevine başlayamayan Suhte Mahmud'a padişah fermanı

[3469] Naima, *Tarih*, IV, 281-282.
[3470] Naima, *Tarih*, V, 160; VI, 6, 31, 43.
[3471] Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli* (Tahlil ve Metin), haz. Nevzat Kaya, Ankara 2003, s. 26.
[3472] Naima, *Tarih*, VI, 329.
[3473] Naima, *Tarih*, VI, 344; Silâhdar, *Tarih*, I, 135.
[3474] Naima, *Tarih*, VI, 355.
[3475] Silâhdar, *Tarih*, I, 317.
[3476] Silâhdar, *Tarih*, II, 287.

bir bostancı vasıtasıyla gönderilmiş, Suhte Mahmud'un cevabî mektubu da, yine bu bostancı vasıtasıyla getirilmiştir[3477].

Fetih haberlerinin İstanbul'daki yabancı devlet elçilerine duyurulmasında da hasekiler görevlendirilmiştir. 11 Eylül 1672 yılında Kamaniçe'nin fethi haberi, İstanbul'daki Fransız elçiliğine bostancıbaşı tarafından görevlendirilen bir hasekiyle gönderilmiştir. Fransızlar haberi *"zahirî bir sevinçle"* karşılamış, Lehlilerin çok güvendikleri bu mevkinin alınmasının mümkün olmadığını düşünerek, pek inanmak istememişlerdir[3478].

M. 1013/Haziran 1604 tarihinde sefere çıkan ordunun başında bulunan Ali Paşa'ya padişah fermanları, İstanbul sınırları dahilindeyken, Bostancıbaşı Derviş Ağa vasıtasıyla gönderilmiştir[3479].

Bunların yanı sıra bostancılar, İstanbul'da çıkan isyanların mahiyeti ve gelişimi hakkında istihbarî bilgi toplayıp, bunu padişaha ve ilgili devlet idarecilerine bildirmek gibi bir görevi de ifa ederlerdi. Meselâ, İpşir Paşa'ya karşı ayaklanan kapı kullarının vezirin, müftünün ve diğer devlet görevlilerinin saraylarını yağmaladığı haberi ilgili devlet görevlilerine bostancılar tarafından iletilmiştir[3480]. Yine, sürgündeki bazı devlet idarecilerinin aflarını talep eden mektupları bostancıbaşı tarafından Bâb-ı Âli'ye iletilirdi[3481].

11.5.23. Ziyafet Verme, Ziyaret Etme ve Hediyeleşme

Bostancıbaşılar padişahlara bahçe ve mandıralarda ziyafet verirlerdi. Bu tür ziyafetlerden sonra padişah tarafından kendilerine kürk giydirilirdi. Bostancıbaşıların padişahlara her bahar ayında mirî mandırada ziyafet vermesi *"mütekārib-i resm ü âdât"* idi[3482]. Meselâ, 8 B. 1166/11 Mayıs 1753'te, bahar mevsimi münasebetiyle padişah Üsküdar tarafına geçmiş, *"çemen-safâ-i sahrâ olduğu ecilden"* İbrahim Ağa Çayırı'ndaki mirî mandıraya uğramış, bostancıbaşı tarafından kendisine burada ziyafet verilmiş ve akşama kadar burada kalmıştır[3483]. Ocağa bağlı bahçe ve mandıralarda ziyafet verildiğinde padişahlar tarafından bostancıbaşılara kürk giydirilmesi uygulanagelen âdettendi[3484].

[3477] Naima, *Tarih*, VI, 372-373.
[3478] Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, I, 180.
[3479] *Topçular Kâtibi Tarihi,* I, 407, 409.
[3480] *Târîh-i Gılmânî,* s. 35.
[3481] Söz gelimi, vezirlikten azledilip sürgüne gönderilen Şamî Ragıb Paşa, affını isteyen kasideyi bostancıbaşı vasıtasıyla yukarıya iletebilmiştir (*Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi,* s. 257).
[3482] Vasıf, *Tarih,* I, 13.
[3483] *Mür'i't-Tevârih*, I, 172.
[3484] Meselâ, 5 N. 1102/2 Haziran 1691'de Bostancıbaşı Hasan Ağa tarafından Harami Deresi bahçesinde padişaha verilen ziyafet sonrası kaftan giydirilmesine dair bk. Silâhdar, *Tarih*, II, 570. Yine, 6 Z. 1157/10 Ocak 1745'te mirî mandıralarda padişaha ziyafet vermesi üzerine kendisine ferace kaplı samur kürk

Padişahlar, gerek sefer ve seyahatler ve gerekse eğlenme-dinlenme-avlanma münasebetiyle bahçelere uğradığında da kendilerine bostancıbaşılar ziyafet verirdi. Padişahların Rumeli tarafındaki sefer ile seyahatlerin gidiş ve dönüşü esnasında konakladığı İstanbul'a yakın bahçelerde, -genellikle Siyavuş Paşa bahçesinde, devlet erkânınca karşılanır-, karşılama töreni sonrası bostancıbaşı tarafından ya buradaki veya buraya yakın bir bahçede padişahla beraber devlet erkânına ziyafet verilirdi. Meselâ, 4 S. 1087/18 Nisan 1676 tarihinde Edirne'den İstanbul'a dönen IV. Mehmed Davud Paşa'da konakladığı gün kendisini İstanbul kaymakamı Vezir Osman Paşa, Sekbanbaşı Hacı Zülfikar Ağa, mevali-yi müderrisin, sadât, meşâyih, şehir esnafı Siyavuş Paşa bahçesinde karşılamış; karşılama töreninden sonra Bostancıbaşı Salih Ağa ise Harami Deresi'nde ziyafet vermiştir[3485]. Yine 4 N 1102/1 Haziran 1691 tarihinde hasta olan II. Süleyman Edirne'ye gidişi esnasında, birinci menzil olan Küçükçekmece'deki Siyavuş Paşa bahçesi yakınında selamlanmış, ertesi gün Büyükçekmece'deki Harami Deresi bahçesinde Bostancıbaşı Kazmacı Hasan Ağa tarafından kendisine ve maiyetindekilere ziyafet verilmişti[3486].

Bostancıbaşılar, padişahlara ziyafet verdiği gibi, padişahlar da diğer devlet erkânı ile beraber bostancıbaşıları, padişah çocuklarının sünnet ve evlilik törenleri gibi vesilelerle ziyafete davet ederdi. Meselâ, 1 Ra 1086/26 Mayıs 1675 tarihinde IV. Mehmed şehzadeleri Mustafa ile Ahmed'i sünnet; kızı Hatice Sultanı ise Musahib Vezir Mustafa Paşa'yla evlendirmek için düğün yapar. Düğünde, devlet erkânı protokole göre kendi günlerinde ziyafete davet edilir, bostancıbaşı ise düğünün 8. gününde padişahın huzurundaki ziyafete kabul edilir[3487]. Yine Ramazan münasebetiyle sadrazam devlet ricalini belirlenen program çerçevesinde iftara davet ederdi. Bu davetin son günü olan Ramazan'ın 24. akşamı bostancıbaşı mîrâhûr ağalar ve kapıcılar kethüdasıyla birlikte ağırlanırdı[3488].

Bostancıbaşılar, çeşitli münasebetlerle bir devlet adamını ziyaret etmesi gerektiğinde, genellikle akşam[3489] ve diğer bazı devlet görevlileriyle giderdi[3490]. İstanbul'daki yabancı devlet temsilcileri de bazen bostancıbaşıyı ziyaret ederlerdi[3491].

---

giydirilmiştir. Derkenardaki bilgiye göre bostancıbaşılara eskiden beri verdikleri ziyafetlerde kendilerine kürk giydirildiği uygulanagelen âdetten olduğu ifade edilmiştir (BOA, C.SM, nr. 2382).

[3485] Silâhdar, *Tarih*, I, 650.

[3486] Silâhdar, *Tarih*, II, 570.

[3487] *İsâ-zâde Târihi,* s. 139.

[3488] Esad Efendi, *Teşrîfât-ı Kadîme,* s. 32.

[3489] Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi,* III,1425.

[3490] Meselâ, bostancıbaşı 23 Aralık 1672'de Musahip Paşa'yı, kaptan paşa, İstanbul efendisi ve İstanbul'un başlıca ricaliyle birlikte ziyaret etmiştir (Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar,* I, 215).

[3491] Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar,* II, 86.

Bostancıbaşı başta padişah ve sadrazam olmak üzere diğer devlet görevlileri ve yabancı ülkelerin elçileriyle hediyeleşirdi. Padişah, tahta geçtiğinde diğer devlet erkânı ve kapıkullarına olduğu gibi bostancıbaşıya da hediye verirdi. Bu hediye nakit para olup, miktarı 6000 akçaydı[3492]. Bostancıbaşının, bayramın son gününde sadrazamı ziyaretinde ise kendisine 7 şalvarlık Londrin çukası, 7 şalvarlık Fılortin atlası ve 1 adet hâssü'l-hâs samur kürkle beraber 125 kuruş nakit hediye edilirdi[3493]. 9 Ağustos 1672 tarihinde ise, Fransız büyükelçisi tercümanı vasıtasıyla bostancıbaşıya hediye olarak dört hırka yollamış, o da bunlara karşılık elçiye gümüş işlemeli bir mendil göndermiştir[3494]. Yine, Ramazan'da, Hırka-i şerîf şişesinin hediye edildiği devlet görevlilerinden birisi de bostancıbaşıydı[3495].

11.5.24. Sefer ve Savaşla İlgili Görev

Bostancıbaşıların, savaşmak için cepheye gittikleri pek nadirdir. Bu yüzden savaşa katılan bostancıların başında genellikle bostancıbaşı bulunmaz, onun görevlendirdiği hasekiler bulunurdu[3496]. Ordu ile beraber sefere giden hasekiler maiyetinde bulundukları paşanın kumandası altında bostancılarla beraber savaşırlardı.

Bostancıbaşıların, ender olarak iştirak ettikleri seferlerden birisi 1678 tarihli seferdir. Mart 1678 tarihinde İstanbul'a gelen Rus elçisi Davidoviç, Rus İmparatoru'nun Ukrayna'nın tamamını ve Azak'ı istediğini söylemesi üzerine teklifi reddedilmiş ve sefere karar verilmişti. 30 Nisan'da harekete geçen orduda padişah ve sadrazam olmak üzere, yeniçeri ağası, Rumeli beylerbeyi, Silistre Beylerbeyi ile birlikte bostancıbaşı da bulunmuştur. Sultan IV. Mehmed'in Silistre'de kalmasından sonra yürüyüşüne devam eden orduya Romen, Tatar ve Kazak birlikleri de katılmıştır[3497]. C. 1152/Eylül 1739 tarihinde ise, 1000 kadar bostancı diğer kapıkullarıyla birlikte Özü Valisi Genç Ali Paşa'nın emrinde Hotin Kalesini kuşatan Ruslara karşı savaşmıştır[3498].

Bostancıbaşının seferle ilgili en önemli görevi, ordu için asker ve malzeme toplamak ve bunları sevk etmekti. Evasıt-ı Za. 1007/5-14 Haziran 1599 tarihinde Tuna'ya gönderilen donanmaya nefer yazılan cebeci ve topçuların verilmeyen ulufelerini bahane edip gitmemeleri

---

[3492] IV. Mehmed'in 18 B. 1058/8 Ağustos 1648'de cülusu üzerine, devlet görevlileriyle birlikte bostancıbaşıya verilen hediyeler için bk. *Eyyubî Efendi Kanunnamesi,* s. 56-58.
[3493] BOA, İE.ML, nr. 3899 (25 Za. 1104/28 Temmuz 1693).
[3494] Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, I, 163.
[3495] *İbretnümâ-yı Devlet,* s. 290.
[3496] Meselâ, C. 1030/Mayıs 1621'deki Leh Seferi'ne katılan 150 bostancıya Haseki Ahmed Ağa kumandanlık etmiştir (*Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 721). Yine, Haziran 1695'te sefere çıkan II. Mustafa'nın maiyetinde 10 hasekiyle beraber 50 silahlı bostancının bulunduğuna dair bk. BOA, AE.SMST.II, nr. 1208 (22 L. 1106/5 Haziran 1695).
[3497] Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, 160.
[3498] Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vuku'ât, III*, İstanbul 1327, s. 39

üzerine, ihtiyaç duyulan neferler bostancıbaşı tarafından çarşı pazarlardaki *"madrabâzlar"*dan karşılanmıştır[3499]. 1187/1773 yılının kışında Karasu'da bulunan orduya gerekli olan askerlerin temini de buna benzer bir yöntemle karşılanmıştır. Dimetoka kazasında, içinde firari ve ordudan ihraç edilenlerin de bulunduğu savaşabilecek 500 nefer Edirne bostancıbaşısı tarafından toplanıp orduya gönderilmiştir[3500].

1202/1787-1788 yılında, Rusya üzerine yapılan sefer esnasında devletin yaşadığı malî sıkıntı sebebiyle ordunun ağırlıklarını nakledecek ulaşım vasıtaları bulunamamıştı. Ordu Davud Paşa'dan 8 C. 1202/16 Mart 1788 tarihinde hareket ettikten bir gün sonra, bostancıbaşının İstanbul ve Üsküdar taraflarında bulabildiği tüm kira ve hammal bargiri ve arabayla ancak iki gün sonra nakledilebilmiştir[3501].

1203/1788-9 tarihinde, sefere gönderilecek askerin Anadolu'da temini gecikmesi üzerine I. Abdülhamid bu işin süratle halledilmesi için bostancıbaşıya hüküm göndermiş, bunun üzerine birkaç haseki bu işle görevlendirilmiştir[3502].

Bunların yanı sıra, bostancı ocağı menşeli olan çok sayıda devlet adamı savaşlara katılmıştır. Meselâ, II. Viyana Kuşatması'nda dağılan askerleri toparlamaya çalışanlardan birisi olan Silistre Paşası Bostancı Mustafa Paşa[3503], Ş. 1099/Haziran 1688 tarihinde, Midilli muhafazasında bulunan Bostancıbaşı Mustafa Paşa ile aynı tarihte İstanköy muhafazasından dönen Bostancıbaşı Ali Paşa[3504]; N 1201/Haziran-Temmuz 1787 tarihinde İsmail sınırının korunması için asker yazma göreviyle Anadolu'ya gönderilen üç görevliden biri olan Hüseyin Ağa[3505]; Bosna'ya asker göndermek göreviyle Rumeli'yi dolaşan, ancak gittiği Vidin'de vefat eden Vezir Yusuf Paşa[3506]; Kaptan Paşa olarak atanan ve Karadeniz'in boğaz çıkışında rast geldiği düşman gemilerini zapt eden Cafer Ağa [3507]; Hotin Muhafızı Hüseyin Paşa'nın şehit edilmesi üzerine yerine 1769 yılının Nisan ayı sonunda atanan Halil Paşa[3508] ve gemi tedarik edip Karadeniz sahillerini vurmayı amaçlayan düşman üzerine gönderilen Karadeniz donanmasının seraskeri Belgrad Valisi el-Hac Halil Paşa[3509] eski birer bostancıbaşıydılar.

[3499] *Târih-i Selanikî,* II, 811-812.
[3500] BOA, C.AS, 37146 (Ş. 1187/Kasım 1773).
[3501] *Hadîka-i Vekayi',* s. 68.
[3502] BOA, HH, dosya nr. 15, gömlek nr. 601.
[3503] Dimitri Kandemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi,* Ankara 1980, III, 67; *İsâ-zâde Târihi,* s. 181.
[3504] *İsâ-zâde Târihi,* s. 212.
[3505] *Hadîka-i Vekayi',* s. 19.
[3506] *İsâ-zâde Târihi,* s. 163.
[3507] *Topçular Kâtibi Tarihi,* II, 976.
[3508] *Mür'i't-Tevârih*, II.A, 123.
[3509] *Mür'i't-tevârih*, II.B, 85.

Bunların dışında, bostancıbaşıların yeni bir ordu kurulmasında görev aldıkları da görülmektedir. Meselâ, III. Selim'in zamanında Levent ve Üsküdar'da kurulan Nizam-ı Cedit ordusuna, diğer ocaklardan alınacak neferler için temin edilen mühimmat bostancıbaşıya verilmiş ve onun eliyle ilgili yerlere dağıtımı sağlanmıştır[3510].

[3510] Beydilli, *Bir İmamın Günlüğü*, s. 176.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin, ileri düzeyde gelişmiş bir devlet teşkilâtına sahip oluşu, onun uzun ömürlü ve güçlü bir devlet olmasında etkili olan unsurların başında geldiği söylenebilir. Aşağıdan yukarıya doğru katmanlara ayrılmış bir prizmayı andıran bu idarî-bürokratik mekanizma, *"Hademe-i Bâb-ı Âsâfî"*, *"Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn ve Ümenâ"*, *"Ağayân"* ile bunlara bağlı zümrelerden oluşmaktaydı. Bu birimler arasındaki dikey geçişlerde yüksek performans ve liyakat esasları gözetildiğinden, devlet kadrolarına ehil ve yetenekli insanlar atanıyordu. İyi yetişmiş, işinin ehli bürokratların devletin değişik ve önemli makamlarında görev alması devletin iyi yönetilmesi ile eş anlamlıydı.

Devlet teşkilâtının insan kaynağı konumunda olan acemi oğlanlar, idarî yapının temelini oluşturmaktaydı. Bu kurumu meydana getiren zümrelerden birisi de bostancı ocağıydı. II. Mehmed döneminde kurulduğu tahmin edilen bostancı ocağı, Kanunî Sultan Süleyman zamanında açılan birçok bahçeyle birlikte büyümüş ve devletin içinde bulunduğu siyasî şartlar nedeniyle 17. yüzyılda gücünün zirvesine ulaşmıştır. Ancak, 16. yüzyılın son çeyreğinde başlayan, 17. ve 18. yüzyılda artarak devam eden devlet kurumlarındaki bozulmalara parelel olarak, bostancı ocağının da düzeni bozulmuş ve yeniçeriliğin ilgasından sonra ocak ortadan kaldırılmıştır.

Bostancı ocağı, Osmanlı bürokrasisinin zirvesi olan sadrazamlık dahil birçok kademeye çok sayıda idarî eleman yetiştirmiş bir birimdir. Ocak, idarî mekanizmadaki konumu itibarıyla tabanda yer alan bir birim olmakla beraber, amirlerinin görevi gereği padişaha, saraya ve üst düzey devlet görevlilerine çok yakın bir kurumdu. Bu durum, kapıkullarının devlete karşı mutlak sadakate aykırı hareketlerde bulunmaları üzerine padişahları bostancılara daha da yakınlaştırmıştı. Acemi oğlanlar statüsünde yer alan bir kurumun, devletin idarî düzeninde bu denli önem kazanmış olması imparatorluk tarihinde ender rastlanan bir gelişmedir. Bostancıların, statülerinin ötesinde devlet işleyişinde aldıkları rol kendilerine diğer acemi oğlanlar zümreleriyle mukayese edilemeyecek bir nüfuz kazandırmıştı. Zamanla padişahların gözde kurumu haline gelen bu ocağa güven o kadar artmıştı ki, tarihlerinde çıkardıkları ilk isyanları padişah tarafından hayal kırıklığıyla karşılanmış ve onları azarlamasında bile, kendisinin sitemvarî bir dil kullanmasına yol açmıştı.

Bostancı ocağı, işlev açısından hiç şüphesiz isminin çağrıştırdığı anlamdan daha fazlasına sahipti. Başta padişah ve sarayının muhafazası olmak üzere, İstanbul ve civarındaki

tüm sarayların güvenliğini sağlamak, Bostancı ile Çekmeceler arasındaki alanda asayişi temin etmek, sadrazam dahil devlet memurlarını idam etmek, örfî hukuku uygulamak, beledî hizmetleri ifa etmek, devlet malını tahsil etmek, törenleri organize etmek, inşaatçılık faaliyetlerinde bulunmak, vakıflara nezaret etmek, savaşlara katılmak gibi değişik görevleri yerine getirirdi. Üstelik bu hizmetlerini, bazı yabancı araştırmacıların söylediği gibi 10.000'i aşkın personeliyle değil, olağanüstü dönemler hariç, sayıları 2.000 ile 4.000 arasında değişen personeliyle ifa ederlerdi. İnsan kaynağını acemi oğlanlardan karşılayan ve kapıkulu bölüklerine yetişmiş eleman temin eden bostancı ocağı, devletin bu iki kurumu arasında demografik açıdan köprü görevi görmekteydi.

Osmanlı devlet teşkilâtındaki bostancıların tam anlamıyla ve bir bütünlük içinde ortaya konması için bu çalışmanın devamı niteliğinde, Osmanlı saray bahçeleri ve Edirne bostancı ocağının çalışılması, Osmanlı teşkilât tarihi çalışmalarına büyük katkı yapacağı açıktır. Ayrıca, Gelibolu acemileri, İstanbul acemileri, çadır ambarcıları, hasırcılar, simitçiler, baltacılar, ekmekçileri, bıçkıcılar; Eskisaray, Galata, İbrahim Paşa, Edirne saraylarının aşçı, helvacı ve diğer acemileri, odun ve erzak ambarları görevlileri, bozacılar, tavukçular, ıspanakçılar, sebzeciler; sakalar, buzcular, yoğurtçular, mandıracılar, ıstabl-ı âmire neferleri, çamaşırcılar, kayıklarda çalışan acemiler gibi Osmanlı bürokrasisinin temelini oluşturan birimlerle, bunların yükseldiği zümrelerin de araştırılması gerekmektedir. Zira bu birimlerin teşkilât yapısı, işleyiş tarzı, neferleri, neferlerinin alımı, hizmet süreleri, terfileri, ücretleri gibi hususların araştırılıp ortaya konması, bürokrasinin zirvesine çıkmış yöneticilerin geçmişinin aydınlatılması açısından büyük önem taşımaktadır. Acemi oğlanlardan bir birimin tarihçesini, işleyişini, işlevlerini vb. konu alan bir çalışma, bu alanda yapılacak yeni araştırmalara, konunun kaynakları ve işleniş yöntemi açısından da katkı sağlayabilir.

EKLER

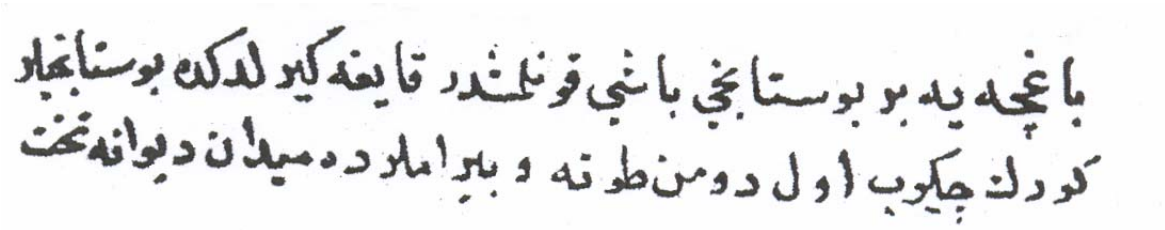

Ek 1: Fatih'in teşkilât kanunnamesinde bostancılarla ilgili kısım (Fatih Sultan Mehmed, *Kānunnâme-i Âl-i Osman,* haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 2003, s. 16)

"Bağçeye bir bostâncıbaşı konulmuşdur. Kayığa girildikde bostâncılar kürek çeküp ol dümen tuta."

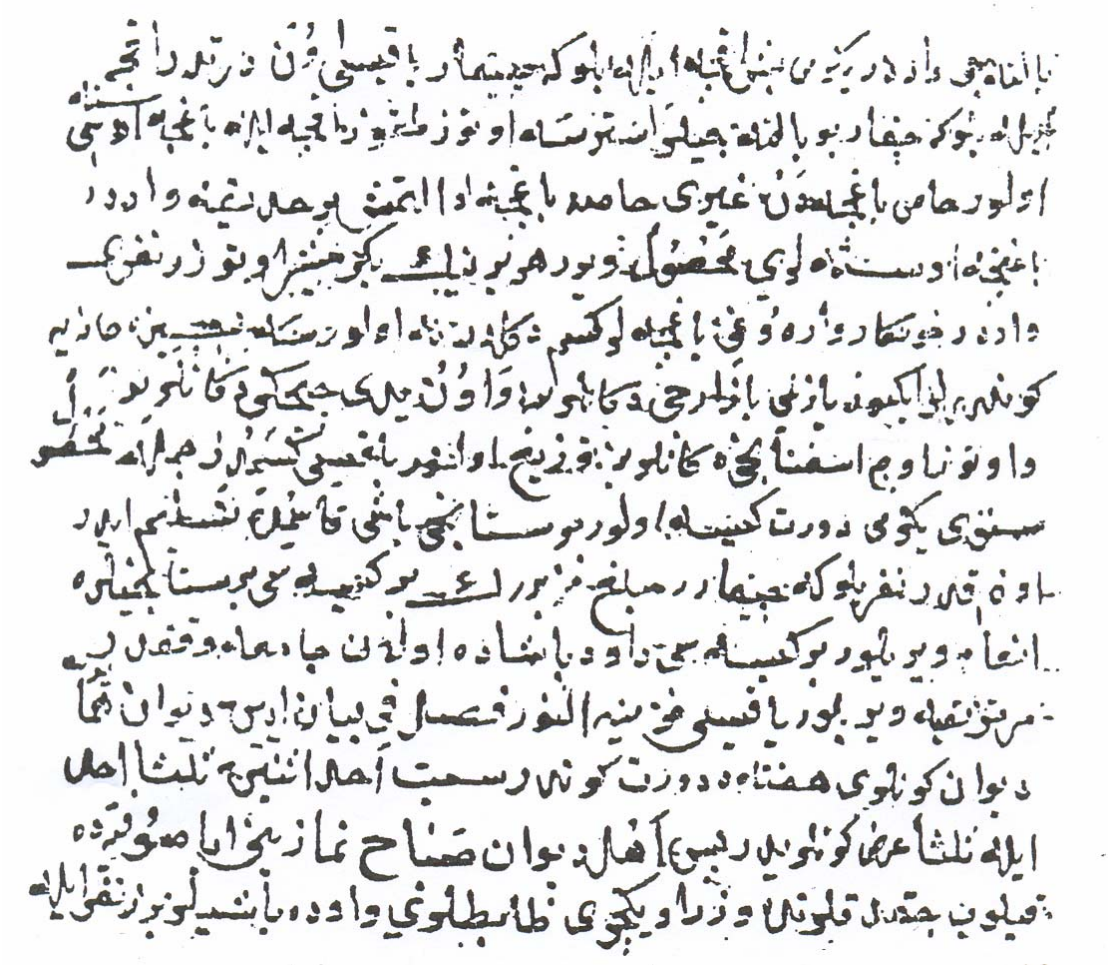

Ek 2: Bostancı Ocağı Kanunnamesi (Eyyubi Efendi, *Eyyubi Efendi Kanunnamesi: Tahlil ve Metin*, yay. haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 1994, s. 105-106 ve 26-27).

FASL-I FÎ BEYÂN-I BAĞÇE-İ HÂSSA VE KAVÂNÎN-İ BOSTÂNİYÂN VE MEVÂCİB-İ İŞÂN

Sarây-ı Âmire bir âlî müşerref yerde vâki‘ olup murabba‘ şekle karîb devri dört mil mikdârı etrâf-ı erba‘asının bir sûr-i metîndir ki dıl‘-ı şarki ve şimâli deryâ tarafında vâki‘ olup ve dıl‘-ı garbi ve cenubu kara cânibinden ihâta itmişdir. Bu sûrun dâhilinde hâsbağçe sarây-ı hümâyunun etrâf-ı selâsesin ihâta itmişdir. Eşçâr-ı müsmire ve gayr-i müsmire ile mâlâmâl bir hadîka-i bî-nazîrdir. Etrâfında ve dâhilinde azîm kasırlar ve mülûkî nişîmenler vardır.

Bu bostânın 2947 nefer bostâncıları vardır. Yevmiyeleri 19895 akçe olur. Bir kıst mevâcibleri 17 yük 90550 akçe olur. Senevî dört mevâcibleri 71 yük 62200 akçe eder. Ve beher yevm 105 vakıyye ganem verilür. Sene-i kâmilede 37170 vakıyye et olur. Ve ramazân-ı şerîfde 12245 akçe lahm-ı ganem bahâsı deyü ziyâde verilür. Koyun mukāta‘ası tezkîresi üzre Aynoros ve Batrıkıyye ocaklığından kassâbbaşı yediyle ruznâmçeye 444735 akçe îrâd ve masraf olunur. Ve her vakıyyesi on birer buçuk akçeye olmuş olur.

Kavânîn-i Bostâniyân: Bostâncılar Ocağı’nda kā‘ide-i kadîme budur ki, ibtidâ bostâna dâhil olan beğlik çuka kenârı kuşanur; ardınca bir alay dahi gelse ol beğlik çuka kenârı kuşaklılar ikinci tabakaya varup ak dizge kuşanurlar. Üçünci tabaka sarı dizge kuşanurlar. Dördünci tabaka uskumrı kuşanur, yani göndere kenârı ki, uskumrı balığına benzer. Beşinci tabaka bez kuşanurlar. Altıncı tabaka beyâz şemle kuşak kuşanurlar. Yedinci tabaka kırmızı kuşak kuşanurlar[3511]. Sekizinci tabaka kara mukaddem kuşanurlar. Tokuzuncı tabaka yeşil mukaddem kuşanurlar. Cümlesi tokuz kuşakdır. Bu minvâl üzere sonra hamlacı, hâseki olur, hâseki kethüdâ olur, kethüdâ bostâncıbaşı olur.

Bostâncı Ocağı’nda dört baltacı vardır, 25 akçe ile bölüğe çıkar. Bâkīsi 14’er akçe ile bölüğe çıkar. Bu baltacılar isterse 39 akçe ile bağçe ustâsı olur. Hâs bağçeden gayrı hâssa bağçeler 61 hadîka vardır. Bağçe ustâları mahsûl verir. Her birinin 20’şer, 30’ar neferi vardır. Hünkârun varduğı bağçeler kesim değildir, ne olursa sebzehâneye gönderirler. 200 yazılı bazarcı dükkânlarına ve 17 çiçekçi dükkânlarına ve 33 ısfanahcı dükkânlarına tevzî‘ olunur. Bâkīsi kesimdür. Cümle mahsûl senevî 24 kese olur. Bostâncıbaşı Kasımda teslim eder. On kadar nefer bölüğe çıkar ve meblâğ-ı mezbûrun bir kesesi bostâncılara in‘am verilür. Bir kesesi Davudpaşa’da olan câmi’e vakıfdır, mürtezıkīne verilür. Bâkisi hazîneye alınur.

[3511] Eyyubî Efendi Kanunnâmesi’nde 6 ve 7. tabakalara yer verilmediğinden, bu konu hakkındaki bilgi Hazarfen Hüseyin Efendi’nin *Telhîsü’l-Beyân Fî Kavânî-i Âl-i Osman* (Haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998, s. 71) adlı eserinden alınmıştır.

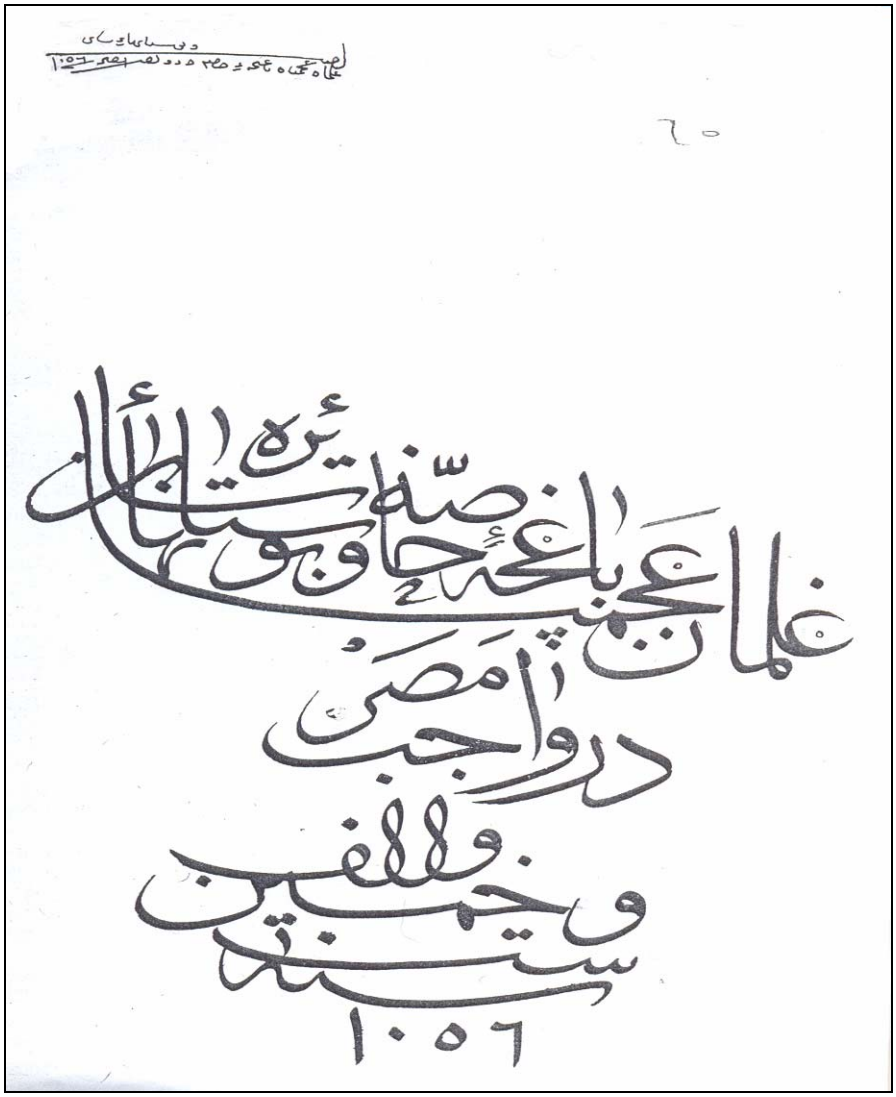

Ek 3: *MAD* Mevâcib Defterlerinde Bostancılara Ait
Bölümün Dış (Birinci) Başlığı (BOA, *MAD*, nr. 6146, s. 65).

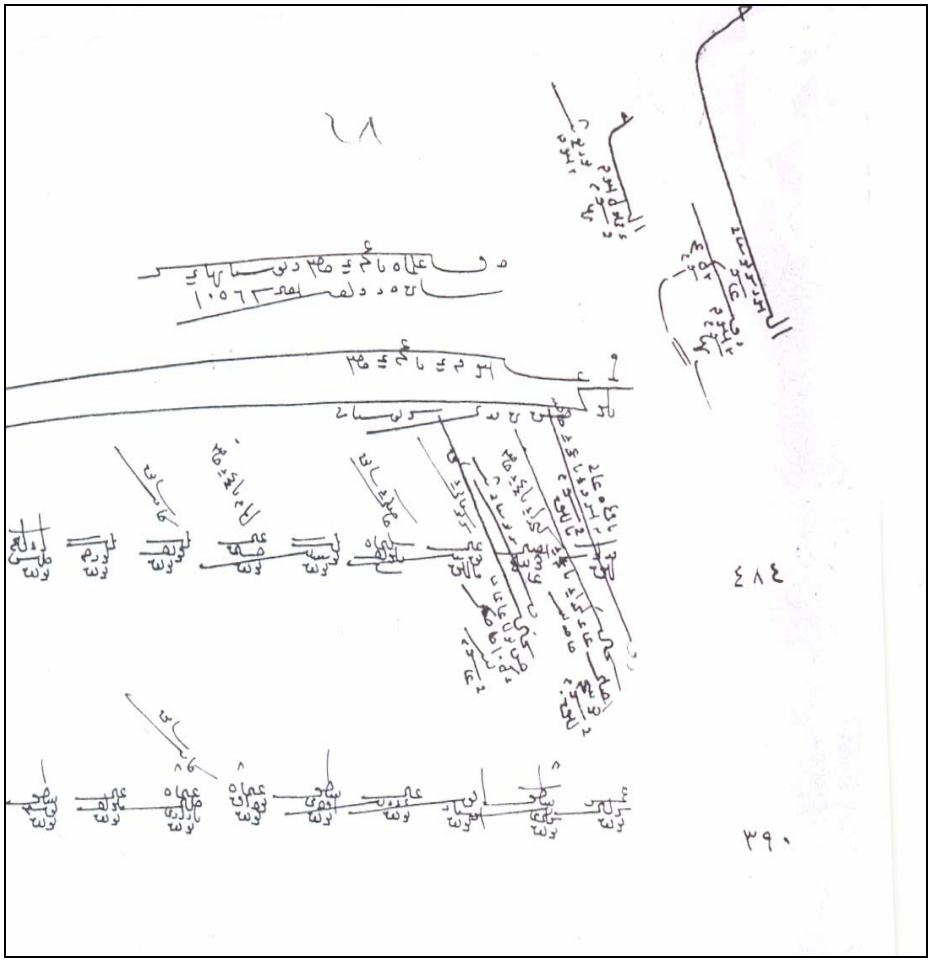

Ek 4: Masar 1056/MNM 1646'da, bostancı ocağının idarî kadrosu: Görevlilerin mensup oldukları cemaat, isimleri, vazifeleri, yevmiyeleri ve terfilerine dair yapılan işlemler (BOA, *MAD*, nr. 6146, s. 68).

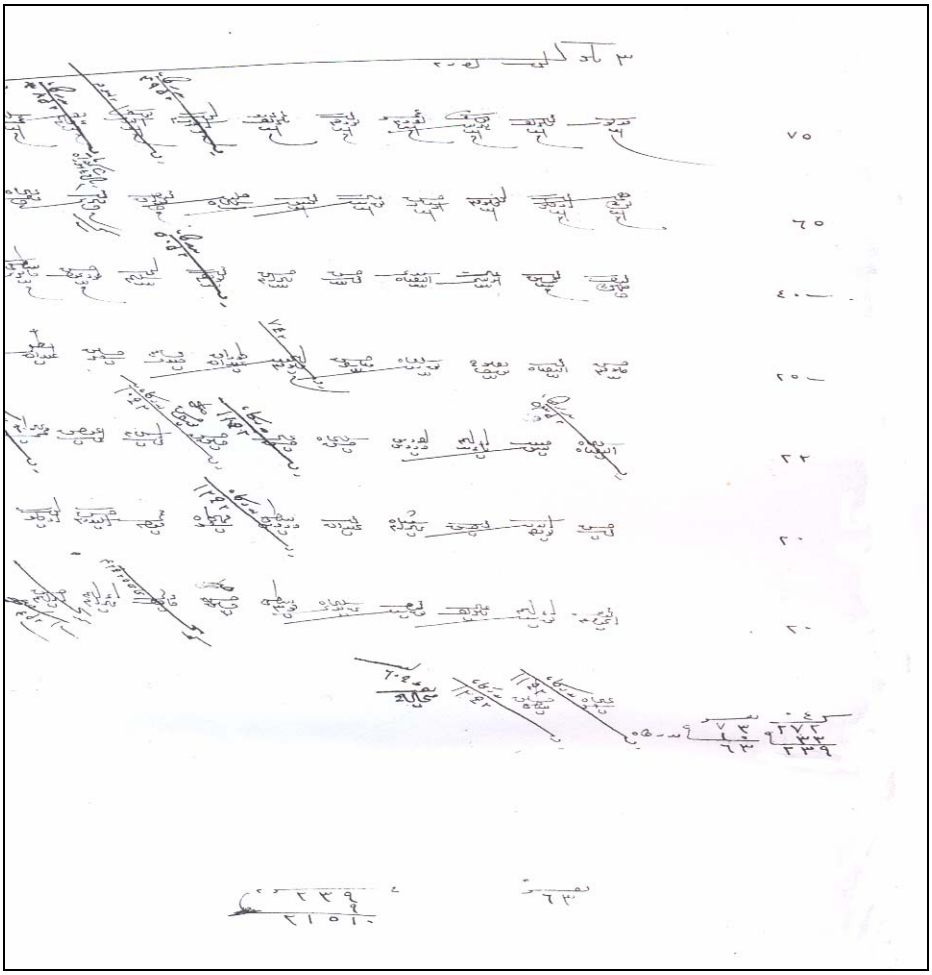

Ek 5: Hasbahçe'nin bir bölüğüne (3. bölüğüne) ait kayıt örneği
(BOA, *MAD*, nr. 6146, s. 72**)**

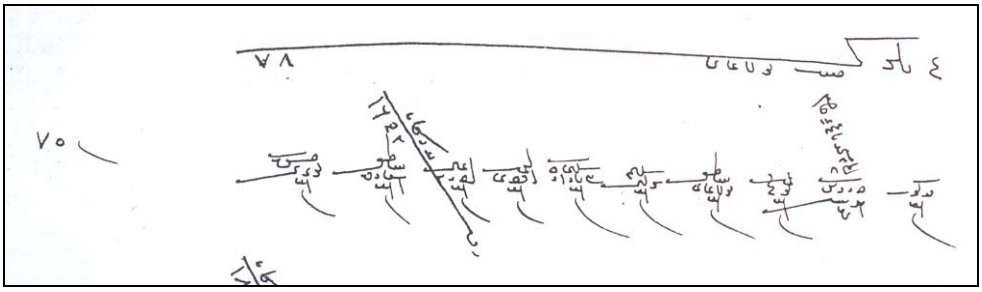

Ek 6: Hasbahçe'nin bir bölüğüne (4. bölüğüne) ait kayıt örneği
(BOA, *MAD*, nr. 6146, s. 73**)**

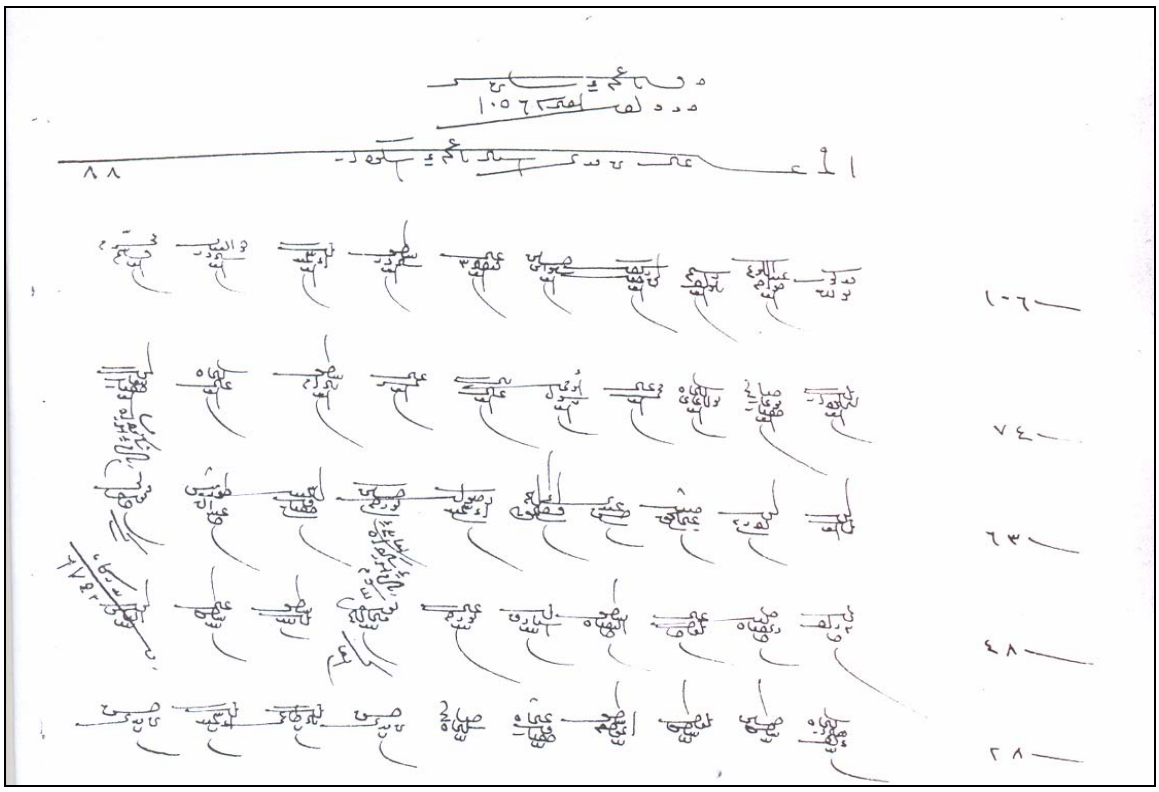

Ek 7: *"Bostanhâ-yı sâ'ire"* den 1. cemaat olan Üsküdar bahçesine ait bir kayıt örneği (BOA, *MAD*, nr. 6146, s. 90).

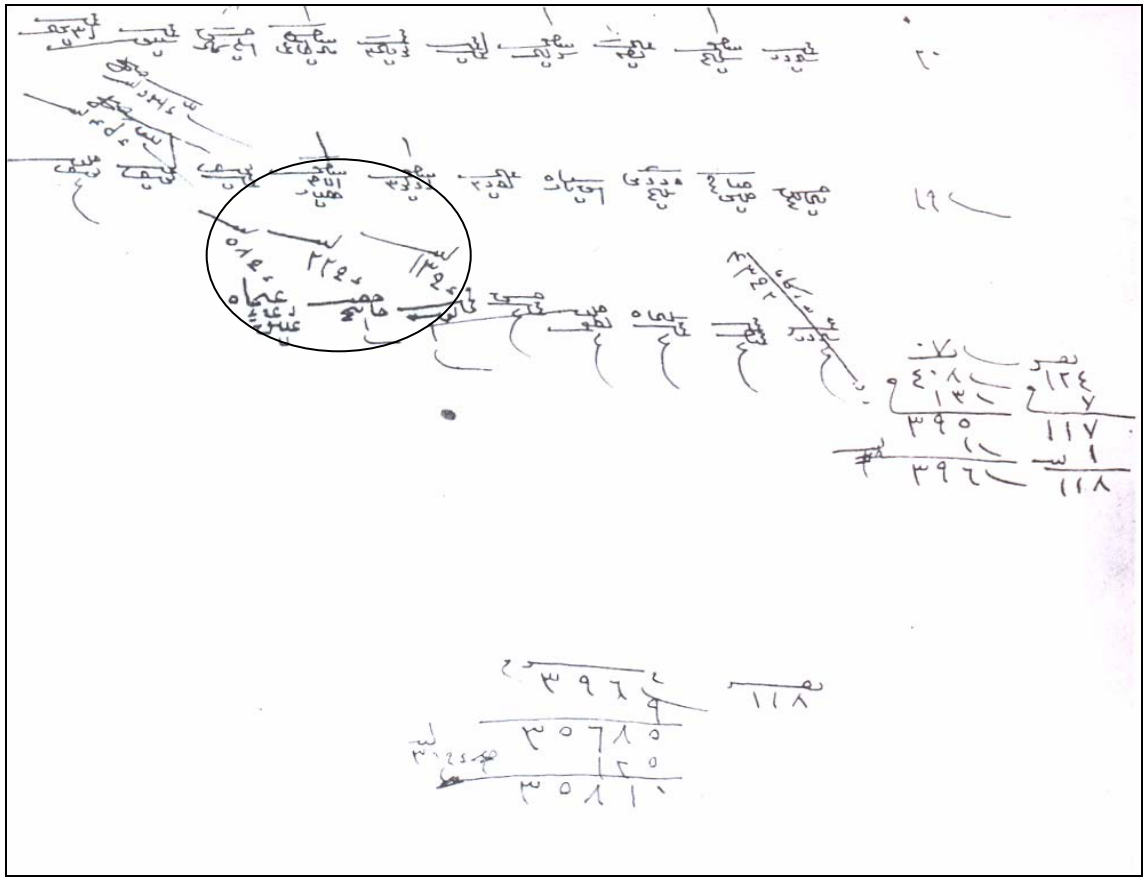

Ek 8: Ocağa yeni alınan neferlerin geldikleri yerlere ve terfi edenlerin gittikleri yerlere dair yapılan işlemlere bir örnek (BOA, *MAD*, nr. 6146, s. 80).

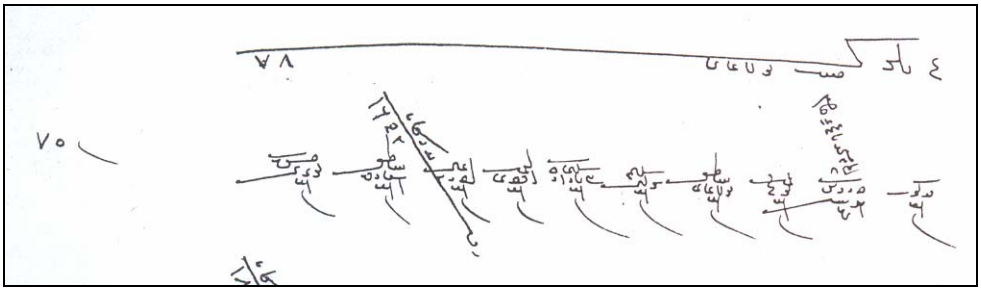

Ek 9: Bostancıların isim, bölük, yevmiye, görevlerine dair bir kayıt (BOA, *MAD*, nr. 6146, s. 73).

Ek 10: Bostancıbaşı (*Recueil de ant estampes : representant differentes nations du levant tires sur les tableaux peints d'apres nature en 1707 et 1708*, Jean Baptiste van Mour, M. de Ferriol, (1714 Paris baskısından tıpkıbasım), İstanbul 1979, 18. resim)

Ek 11: Bostancıbaşı (*Osmanlı Uygarlığı,*
haz. Halil İnalcık, Günsel Renda, İstanbul 2002, I, 142)

Ek 12: Bostancıbaşı

(Abdülkadir Özcan, "Bostancı", *DİA,* VI, 309.

Ek 13: İsveç Elçisine Göre Bostancıbaşı

(*Alay-ı Hümayun, İsveç Elçisi Rålamb'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658,* s. 218)

Ek 14: Bostancı Kâtibi

(*Osmanlılar Albümü,* ikinci kitap, s. 85)

Ek 15: Bostancı Hâsekisi

(*Onsekizinci Yüzyılın Başında Osmanlı Kıyafetleri,*

haz. Şevket Rado, Cenap Yazansoy, İstanbul 1980, 19. resim)

Ek 16: Bostancı Ocağı Kâtibi

(*The Sultan's Procession, The Swedish embassy to Sultan Mehmed IV in 1657-1658 and the Rålamb paintings,* İstanbul 2006, s. 219)

Ek 17: Bostancı

(Abdülkadir Özcan, "Bostancı", *DİA,* VI, 309.

Ek 18 : İsveç Elçisine Göre Bostancı

(*The Sultan's Procession, The Swedish embassy to Sultan Mehmed IV in 1657-1658 and the Rålamb paintings,* İstanbul 2006, s. 219)

Ek 19: Bostancı

(*Osmanlılar Albümü,* birinci kitap, s. 110)

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1.1.1. Evrak

1.1.1.1. Ali Emirî

1.1.1.1.1. Sultan II. Ahmed Evrakı (AE.SAMD.II)

nr. 614, 622, 624, 912, 1308, 1468, 1676, 1814, 1911, 1950.

1.1.1.1.2. Sultan IV. Mehmed Evrakı (AE.MMD.IV)

nr. 61, 1165, 1875, 1884, 2170, 2396, 2588, 2560, 3038, 3038, 3039, 3522, 3984, 4215, 6393, 6810, 6817, 7144, 7145, 7230, 7872, 8128, 8559, 8750, 9550, 9761, 9762, 9880, 10007, 10076, 10809, 10809, 11284, 11758, 12165, 12165.

1.1.1.1.3. Sultan II. Mustafa Evrakı (AE.SMST.II)

nr. 492, 772, 1208, 1387, 2169, 2796, 3153, 3196, 4250, 5058, 5101, 5283, 5767, 6387, 6456, 6554, 7618, 8158.

1.1.1.2. Bâb-ı Defteri Büyük Ruznamçe Kalemi Dosyaları (D.BRZ)

dosya nr. 8, gömlek nr. 4, belge nr. 11.

1.1.1.3. Bâb-ı Defteri Mevkufat Kalemi Dosyaları (D.MKF)

nr. 307.

1.1.1.4. Cevdet Tasnifi

1.1.1.4.1. Adliye (C.ADL)

nr. 386, 507, 1533, 1667, 2165, 3049, 3644, 6117.

1.1.1.4.2. Askeriye (C. AS)

nr. 1323, 1985, 2189, 2651, 8166, 13049, 13225, 15772, 15786, 16842, 17300, 19234, 23759, 25853, 26190, 26442, 28881, 30292, 31444, 31640, 33178, 33470, 36719,

37146, 39802, 39992, 40025, 40230, 40317, 40394, 40464, 41028, 41283, 41374, 42940, 43662, 44904, 45786.

1.1.1.4.3. Bahriye (C.BH)

nr. 11007.

1.1.1.4.4. Belediye (C.BLD)

nr. 462, 468, 891, 1583, 1589, 1720, 2564, 2744, 3495, 3591, 3903, 3981, 4044, 4077, 4258, 4269, 4406, 4583, 4606, 5025, 6457, 6609, 6671, 6694, 6768, 6817, 6862, 6909, 7014, 7177, 7504, 7564, 7570.

1.1.1.4.5. Dahiliye (C.DH)

nr. 241, 4600, 4634, 4778, 5998, 6727, 7672, 7849, 8770, 9519, 9800, 11085, 11160, 12212, 13603, 14773, 15719, 16250, 16557, 16985.

1.1.1.4.6. Evkaf (C.EV)

nr. 238, 1522, 2252, 2316, 3014, 3839, 4164, 5429, 5430, 6678, 7221, 7687, 8037, 8382, 8984, 9006, 9612, 9975, 10433, 12341, 12739, 13095, 13323, 13823, 13942, 15187, 16421, 16467, 16652, 16949, 17802, 19566, 19581, 22349, 22538, 22675, 22676, 22994, 23382, 24059, 25878, 26205, 26504, 26517, 27200, 27316, 28091, 28093, 28837, 29382, 29577, 29980, 30128, 30554, 30879, 30982, 31323, 31588, 31634, 33186.

1.1.1.4.7. İktisat (C.İKTS)

nr. 1585.

1.1.1.4.8. Maliye (C.ML)

nr. 3, 618, 2265, 2647, 4032, 4222, 4327, 8244, 8662, 12300, 18169, 19044, 21227, 21251, 23643, 24909, 25008, 25060, 25213, 25665, 26090, 27340, 27340, 28839, 30949.

1.1.1.4.9. Nafia (C.NF)

nr. 2493.

1.1.1.4.9. Saray Mesalihi (C.SM)

nr. 53, 95, 112, 127, 166, 197, 259, 261, 632, 636, 641, 666, 688, 729, 733, 760, 828, 890, 907, 1009, 1048, 1050, 1064, 1084, 1087, 1248, 1336, 1401, 1440, 1474, 1528, 1579, 1619, 1700, 1737, 1768, 1828, 1936, 2023, 2047, 2106, 2258, 2281, 2318 , 2359, 2373, 2382, 2434, 2445, 2453, 2530, 2545, 2563, 2636, 2677, 2694, 2695, 2712, 2824, 2833, 2932, 2939, 2956, 2976, 3019, 3028, 3036, 3119, 3130, 3170, 3277, 3354, 3599, 3634, 3700, 3762 , 3791, 3842, 3900, 3901, 4020, 4046, 4151, 4175, 4198, 4213, 4245, 4361, 4364, 4404, 4503, 4642, 4661, 4663, 4703, 4792, 4865, 4933, 5038, 5082, 5135, 5150, 5193, 5251, 5351, 5362, 5370, 5390, 5395, 5429, 5435, 5452, 5455, 5466, 5497, 5537, 5574, 5598, 5632, 5695, 5744, 5825, 5882, 5905, 5937, 5976, 5981, 5982, 6015, 6054, 6076, 6139, 6147, 6161, 6195, 6196, 6210, 6294, 6311, 6324, 6550, 6606, 6651, 6688, 6693, 6704, 6713, 6726, 6775, 6785, 6830, 6831, 6841, 6854, 6905, 6932, 6967, 6973, 7044, 7055, 7071, 7076, 7137, 7261, 7262, 7268, 7321, 7344, 7365, 7444, 7451, 7473, 7505, 7515, 7652, 7655, 7680, 7681, 7692, 7742, 7780, 7805, 7850, 7885, 7918, 7971, 8046, 8081, 8089, 8121, 8122, 8133, 8141, 8152, 8153, 8158, 8209, 8214, 8217, 8220, 8235, 8282, 8287, 8296, 8315, 8388, 8442, 8458, 8511, 8513, 8568, 8594, 8597, 8619, 8631, 8672, 8846, 8875, 8880, 8894, 8948, 8968, 9014.

1.1.1.4.10. Zaptiye (C.ZB)

nr. 657, 658, 1381, 1415, 1520, 2030, 2457, 2927, 3467.

1.1.1.5. Hatt-ı Hümayun (HH)

Dosya nr. 13 (gömlek nr. 496), 15 (gömlek nr. 601), 19 (gömlek nr. 911), 186 (gömlek nr. 8791), 209 (gömlek nr. 11141), 267 (gömlek nr. 15569), 280 (gömlek nr. 16602), 180 (gömlek nr. 8107), 181 (gömlek nr. 8259, 8271), 182 (gömlek nr. 8323), 186 (gömlek nr. 8713, 8745), 192 (gömlek nr. 9417), 199 (gömlek nr. 10049), 207 (gömlek nr. 10896), 209 (gömlek nr. 11173), 210 (gömlek nr. 11349), 212 (gömlek nr. 11509), 238 (gömlek nr. 13197, 13238), 261 (gömlek nr. 15024), 266 (gömlek nr. 15442), 267 (gömlek nr. 15556, 15577), 280 (gömlek nr. 16602), 290 (gömlek nr. 17380), 298 (gömlek nr. 17694), 488 (gömlek nr. 23956), 596 (gömlek nr. 29271, 29282).

1.1.1.6. İbnülemin

1.1.1.6.1. Askeriye (İE.AS)

nr. 4615, 6563.

1.1.1.6.2. Dahiliye (İE.DH)

nr. 339, 372, 1942.

1.1.1.6.3. Hatt-ı Hümayun (İE.HH)

nr. 12, 47, 72, 206, 233, 246, 248, 258, 260, 343, 470, 602.

1.1.1.6.4. Hilat (İE.HLT)

nr. 304, 321, 424, 430.

1.1.1.6.5. Muafiyet ve İmtiyazat (İE.MİT)

nr. 9.

1.1.1.6.6. Maliye (İE.ML)

nr. 372, 901, 1510, 3899, 4832, 6336, 6455, 6464, 7720, 7927, 9338, 9346, 9653, 10209, 10252.

1.1.1.6.7. Saray Mesalihi (İE.SM)

nr. 98, 116, 167, 191, 213, 283, 346, 350, 422, 448, 562, 688, 700, 742, 750, 800, 808, 1024, 1028, 1097, 1155, 1179, 1213, 1217, 1225, 1246, 1256, 1283, 1305, 1444, 1451, 1453, 1458, 1468, 1518, 1550, 1628, 1723, 1786, 1787, 1848, 1852, 2007, 2012, 2033, 2091, 2095, 2125, 2142, 2166, 2189, 2251, 2275, 2374, 2425, 2437, 2449, 2505, 2508, 2647, 2648, 2702, 2722, 2806, 2811, 2825, 2914, 2995, 3024, 3184, 3244.

1.1.1.6.8. Tevcihat (İE.TCT)

nr. 946, 1303, 1843, 2582.

1.1.1.6.9. Tımar ve Zeamet (İE.TZ)

nr. 678.

1.1.1.6.10. Vakıf (İE.VKF)

nr. 3912, 5880, 6494, 7016, 7167, 7832.

1.1.2. Defter

1.1.2.1. Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi (D.BŞM)

nr. 794, 4387/48.

1.1.2.2. Divan-ı Hümayun Ruus Kaydı (A.RSK)

nr. 1455, 1461, 1480, 1484, 1497, 1510, 1511, 1512, 1515, 1517, 1519, 1523, 1524, 1525, 1526, 1527, 1529.

1.1.2.3. Kâmil Kepeci Divan-ı Hümayun Kaydı (KK)

nr. 67, 71, 258, 261/7, 261/12, 261/13, 261/14, 1722, 2153, 2761, 3229, 3229, 7155, 7427.

1.1.2.4. Kâmil Kepeci Ruus Kaydı (KK.RSK)

nr. 216, 216-A, 218, 223, 225, 236, 237, 238, 239, 242, 244, 247, 249, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 261/7.

1.1.2.5. Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)

nr. 4, 57, 478, 720, 724, 730, 804, 818, 837, 1714, 1725, 1729, 1730, 1731, 1786, 1889, 2237, 2258, 2345, 2487, 2493, 2606, 3363, 3558, 3928, 3930, 3931, 3932, 3936, 3939, 3941, 3944, 3948, 3950, 3951, 3955, 4063, 4065, 4296, 4297, 4298, 4301, 4306, 4308, 4311, 4314, 4376, 4377, 4462, 4502, 4510, 4665, 4691, 4692, 4793, 4796, 4797, 4883, 4908, 4960, 4978, 5154, 5190, 5258, 5293, 5347, 5348, 5368, 5561, 5721, 5724, 5731, 5976, 5982, 6050, 6127, 6131, 6139, 6146, 6179, 6229, 6286, 6297, 6325, 6326, 6331, 6332, 6342, 6347, 6356, 6361, 6365, 6425, 6488, 6550, 6555, 6557, 6559, 6570, 6580, 6602, 6605, 6610, 6631, 6750, 6757, 6809, 6815, 6818, 6821, 6828, 6832, 6834, 6840, 6854, 6911, 6914, 6931, 6934, 6940, 6951, 6953, 6964, 6965, 6972, 6987, 6988, 6990, 6995, 6996, 7001, 7054, 7165, 7225, 7233, 7240, 7245, 7508, 7604, 7709, 10306, 12799, 12871, 12872, 15861, 16258, 16260, 16285, 16296, 16297, 16332, 16489, 16499, 16524, 16727, 16733, 16741, 16752, 16754, 16866, 16881, 16965, 16997, 17006, 17035, 17050, 17106, 17137, 17164, 17175, 17229, 17256, 17274, 17359, 17426, 17432, 17478, 17496, 17607, 17609, 17611, 17635, 18474, 18479, 19149, 20054, 21166, 21235.

1.1.2.6. Mühimme Defteri (MD)

nr. 1, 4, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 33, 34, 35, 36, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 55, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 65, 67, 69, 70, 71, 73, 78.

1.2. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)

E. 503, 7019/338, 7028/78, 10056.

2. Kaynak Eserler ve Yayımlanmış Belgeler

5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566), Özet ve İndeks, Ankara 1995.

7 Numaralı Mühimme Defteri, Özet-Transkripsiyon-İndeks, I-II, Ankara 1998 ve 1999.

82 Numaralı Mühimme Defteri, Ankara 2000.

85 Numaralı Mühimme Defteri, Ankara 2002.

III. Mustafa Rûznâmesi (1171-1177/1757-1763), haz. Yunus Irmak, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1991.

III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, haz. V. Sema Arıkan, Ankara 1993.

1730 Patrona İhtilâli Hakkında Bir Eser, Abdî Tarihi, yay. Faik Reşat Unat, Ankara 1943.

18. Yüzyıla Ait Buyuruldu Mecmuası (Türk Tarih Kurumu Y.70-Değerlendirme, Transkripsiyon), haz. Ahmet Önal, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Tarihi, İstanbul 2006.

Abdurrahman Abdi Paşa Vekāyi'nâmesi Tahlil ve Metin Tenkidi, haz. Fahri Çetin Derin, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1993.

ABDURRAHMAN HİBRÎ EFENDİ, *Defter-i Ahbâr* (Transkripsiyon ve Değerlendirme), haz. Muhittin Aykun, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2004.

AHMED CÂVİD, *Hadîka-i Vekayi',* haz. Adnan Baycar, Ankara 1998.

AHMED REFİK, *Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200),* İstanbul 1930.

AHMED REFİK, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591),* İstanbul 1935.

AHMED REFİK, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı (1495-1591)*, İstanbul 1988.

AHMED VÂSIF EFENDİ, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakā'ikü'l-Ahbâr,* haz. Mücteba İlgürel, İstanbul 1978.

Ahmedî, *Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman,* haz. Çiftçioğlu N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri,* I, İstanbul 1949.

ALİ SEYDİ BEY, *Teşrifat ve Teşkilât-ı Kadimemiz,* haz. Niyazi Ahmet Banoğlu. İstanbul Tercüman Gazetesi, (1001 temel eser: 17).

Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2000.

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116: 1688-1704), haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, (F. Giese neşri), haz. Nihat Azamat, İstanbul 1992.

Aşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, *Tevârîh-i Âl-i Osman,* haz. Çiftçioğlu N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri,* I, İstanbul 1949.

Ayn Ali Efendi'nin Kavânîn Risâlesi, haz. M. Tayyib Gökbilgin, İstanbul 1979.

Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları: Topkapı Sarayı'nda Yaşam, Sunan ve Notlayanlar: Stephanos Yerasimos ve Annıe Berthıer, çev. Ali Berktay, İstanbul 2002.

Bayatlı Mahmud Oğlu Hasan, *Câm-ı Cem-Âyîn,* haz. Kırzıoğlu Fahrettin, *Osmanlı Tarihleri,* I, İstanbul 1949.

BARKAN, Ömer Lütfi, "974-975/1567-1568 Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", *İFM,* XIX/1-4 (İstanbul 1960).

BAYHAN, Tunçer, *Bostancıbaşı Defterinin İstinsahı ve İndeksi (8866 nolu defter),* İstanbul Üniversitesi Mezuniyet Tezi, nr. 1967, İstanbul, 1949-1950.

Bir Yeniçerinin Hatıratı, çev. ve haz. Kemal Beydilli, İstanbul 2003.

BUSBECG, Ogier Ghiselin De, *Türkiyeyi Böyle Gördüm,* haz. A. Kurutluoğlu, İstanbul (Tarihsiz).

CÂBÎ ÖMER EFENDİ, *Câbî Tarihi,* I-II, haz. Mehmet Ali Beyhan, Ankara 2003.

ÇEŞMÎ-ZÂDE MUSTAFA REŞÎD, *Çeşmî-zâde Tarihi*, haz. Bekir Kütükoğlu, İstanbul 1993.

Defter-i Teşrifat, haz. Burhanettin Yılmaz, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi Kürsüsü, nr. 24151, İstanbul 1975.

DEFTERDAR SARI MEHMED PAŞA, *Zübde-i Vekayiât: tahlil ve metin: 1066-1116/1656-1704*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

DERNSCHWAM, Hans, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü,* çev. Yaşar Önen, Ankara 1987.

EBUBEKİR EFENDİ, *Vak'a-yı Cedîde,* İstanbul 1332.

EREMYA ÇELEBİ KÖMÜRCİYAN, *İstanbul Tarihi (XVII. Asırda İstanbul),* İstanbul 1988.

ES'AD EFENDİ, *Üss-i Zafer* (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)*,* haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2005.

ESAD EFENDİ, *Teşrîfât-ı Kadîme,* İstanbul 1979.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, I, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1996; II, haz. Zekeriya Kurşun-Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, İstanbul 1999; III, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, İstanbul 1999; V, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-İbrahim Sezgin, İstanbul 2001; VI, haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, İstanbul 2002.

Eyyubi Efendi Kanunnamesi: Tahlil ve Metin, yay. haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul 1994.

Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî (Osmanlı Tarihi Kısmı 1299-1466), haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2003.

FATİH SULTAN MEHMED, *Kānûnnâme-i Âl-i Osman,* (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin) haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul 2003.

GALLAND, Antoine, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar 1672-1673,* I-II, çev. Nahid Sırrı Örik, Ankara 1987.

Gelibolulu Mustafa Âlî ve Mevâ'idü'n-Nefâis fî Kavâ'ıdi'l-Mecâlis, haz. Mehmet Şeker, Ankara 1997.

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ EFENDİ, *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr,* Kayseri 1997.

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ EFENDİ, *Künhü'l-Ahbâr,* II, haz. M. Hüdai Şentürk, Ankara 2003.

GÖRİCELİ KOÇİ BEY, *Koçi Bey Risalesi,* haz. Yılmaz Kurt, Ankara 1994.

HADÎDÎ, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523),* haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991.

Hadîkatü'l-Cevâmi', II, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul 2001.

HASAN BEYZÂDE AHMED PAŞA, *Hasan Beyzâde Târîhi,* II-III, haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara 2005.

HAZERFEN HÜSEYİN EFENDİ, *Telhisü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osman,* haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998.

İBN KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman,* VII. Defter, haz. Şeraffettin Turan, Ankara 1991.

İsâ-zâde Târihi, (Metin ve Tahlil), haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 1996.

İstanbul Ahkâm Defterleri, İstanbul Esnaf Tarihi, I-II, İstanbul 1997,1998.

İstanbul Ahkâm Defterleri, İstanbul Tarım Tarihi, I-II, İstanbul 1997,1998.

İstanbul Ahkâm Defterleri, İstanbul'da Sosyal Hayat, I-II, İstanbul 1998.

KARA ÇELEBİ-ZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ, *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli* (Tahlil ve Metin), haz. Nevzat Kaya, Ankara 2003.

KARAMANLI NİŞANCI MEHMED PAŞA, *Osmanlı Sultanları Tarihi,* çev. Konyalı İbrahim Hakkı, *Osmanlı Tarihleri,* I, İstanbul 1949.

KÂTİP ÇELEBİ, *Fezleke,* II, İstanbul 1287.

IV. Sultan Murâd'ın Revân ve Tebriz Seferi Rûz-nâmesi, haz. Yunus Zeyrek, Ankara 1999.

XV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal, *Selâtîn-nâme (1299-1490),* haz. Necdet Öztürk, Ankara 2001.

Kendi Kalemiyle Temeşvarlı Osman Ağa (Bir Osmanlı Türk Sipâhisinin Hayatı ve Esirlik Hatıraları), haz. Harun Tolasa, Konya 1986.

Kethüda Said Efendi Tarihi ve Değerlendirilmesi, haz. Ahmet Özcan, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kırıkkale 1999.

Mecmû'a-i Vekāyi'-i Asr-ı Mahmûd Han-ı Adlî, haz. İlmihan Sağlamdemir, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Bilim Tarihi, İstanbul 1994.

MEHMED ARİF, "Kānûnnâme-i Âl-i Osmân", *TOEM,* 3/14, İstanbul (1330).

Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîh'i, haz. Ali Osman Çınar, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Türk Tarihi Bilim Tarihi, İstanbul 1999.

Mehmed Hasib Rûznâmesi (H. 1182-1195/M. 1768-1781), haz. Süleyman Göksu, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1993.

MEHMED HALİFE, *Târîh-i Gılmânî,* İstanbul 1340.

MEHMED NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-nümâ, Neşrî Tarihi,* I-II, haz. Faik Reşat Unat-Mehmed A. Köymen, Ankara 1949.

MEHMED RAİF, *Mir'ât-i İstanbul,* I, haz. Hatice Aynur, Günay Kut, İstanbul 1996.

MEHMED SÜREYYÂ, *Sicill-i Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye,* I, haz. Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Mustafa Keskin, İstanbul 1995.

MURAD EFENDİ, *Türkiye Manzaraları,* çev. Alev Sunata Kırım, İstanbul 2007.

MUSAFFA MEHEMMED EFENDİ, *Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-i Evvel* (Tahlil ve Metin), haz. Melek Çoruhlu, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Programı Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2005.

MUSTAFA KESBÎ, *İbret-nûmâ-yı Devlet, haz.* Ahmet Öğreten, Ankara 2002.

Mustafa Necib Efendi Tarihi, haz. Bayram Doğan, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ) Anabilim Dalı, Ankara 2001.

MUSTAFA NURİ PAŞA, *Netâyicü'l-Vukuât,* I-III, İstanbul 1294.

MUSTAFA NURİ PAŞA, *Netâyic-i Vukû'ât,* II-III, İstanbul 1327.

Mustafa Safî'nin Zübdetü't-Tevârihi, I, II, haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, Ankara 2003.

Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârih'i, haz. Abubekir Sıddık Yücel, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996.

MÜ'MİNZÂDE SEYYİD MEHMED HASÎB EFENDİ, *Ravzatü'l-Küberâ,* haz. Mesut Aydıner, Ankara 2003.

NAİMA, *Tarih,* I-VI, İstanbul 1281-1283.

Onsekizinci Yüzyılın Başında Osmanlı Kıyafetleri, haz. Şevket Rado, Cenap Yazansoy, İstanbul 1980.

OSMAN NURİ ERGİN, *Mecelle-i Umur-i Belediyye,* I, II, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1995.

Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar: Kitâb-ı Müstetâb, Kitâbu Mesâlih-i Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn, Hırzü'l-Mülûk, nşr. Yaşar Yücel, Ankara 1974.

Oruç Beğ Tarihi, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2007.

ÖMER CABÎ EFENDİ, *Câbî Târihi (Târih-i Sultân Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-i Sâni),* I-II, haz. Mehmet Ali Beyhan, Ankara 2003.

Recueil de ant estampes : representant differentes nations du levant tires sur les tableaux peints d'apres nature en 1707 et 1708, Jean Baptiste van Mour, M. de Ferriol, (1714 Paris baskısından tıpkıbasım), İstanbul 1979.

RÂŞİD MEHMED EFENDİ, *Târih,* II, İstanbul 1282.

Rûhî Târîhi, haz. Halil Erdoğan Cengiz-Yaşar Yücel, *Belgeler,* XIV/18, Ankara 1989-1992, s. 359-472.

SAĞIRLI, Abdurrahman, *Mehmed b. Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osmân'ı* (Metinleri, Tahlilleri), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2000

SAHHÂFLAR ŞEYHİ-ZÂDE SEYYİD MEHMED ES'AD EFENDİ, *Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi, (Bahir Efendi'nin zeyl ve ilaveleriyle) 1237-1241/1821-1826,* haz. Ziya Yılmazer, İstanbul 2000.

SAHHÂFLAR ŞEYHİ-ZÂDE ES'AD EFENDİ, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1264.

SELÂNİKÎ MUSTAFA EFENDİ, *Târih-i Selânikî (1003-1008: 1595-1600),* I-II, haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1989.

SERTEL, Vuslat, *Defter-i Bostancı (Anadolu ve Rumeli Sevahilinde Bulunan binalara dair defter: 4967 nolu defter)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Bitirme Tezi, nr. 1892, İstanbul 1950-1951

Silâhdar, *Nusretname (1106-1133/1695-1721),* Tahlil ve Metin, haz. Mehmet Topal, Yayımlanmamış Doktora Tezi, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2001.

SİLÂHDAR FINDIKLILI MEHMED AĞA, *Târih*, I-II, İstanbul 1928.

ŞEM'DÂNÎ-ZÂDE FINDIKLILI SÜLEYMÂN EFENDİ, *Müriyi't-Tevârih,* İstanbul 1338.

ŞEM'DANÎ-ZÂDE FINDIKLILI SÜLEYMAN EFENDİ, *Mür'i't-Tevârih*, I- III, haz. Münir Aktepe, İstanbul 1978-1981.

ŞEMSEDDİN SÂMİ, *Kāmûs-i Türkî,* İstanbul 1989.

ŞÜKRULLAH, *Behcettütevârîh,* haz. Çiftçioğlu N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri,* I, İstanbul 1949.

Târih-i Sultan Mehmed Han bin İbrahim Han, haz. Cengiz Ünlütaş, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İzmir 1998.

TAVERNİER, Jean-Baptiste, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı,* ed. Necdet Sakaoğlu, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2007.

TEYYÂRZÂDE AHMED ATÂ, *Târih,* İstanbul 1291, I.

The Sultan's Procession, The Swedish embassy to Sultan Mehmed IV in 1657-1658 and the Rålamb paintings, İstanbul 2006.

THEVENOT, Jean de, *1655-1656'da Türkiye,* trc. Nuray Yıldız, İstanbul 1978.

Topçular Kâtibi Abdulkadir (Kadri) Efendi Tarihi, I-II,haz. Ziya Yılmazer, Ankara 2003.

TUNÇER, Beyhan, *Bostancıbaşı Defterinin İstinsahı ve İndeksi (8866 nolu defter),* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, nr. 1967, İstanbul, 1949- 1950.

TURSUN BEY, *Târîh-i Ebü'l-Feth,* haz. Mertol Tulum, İstanbul 1977.

Türkiye'nin Dört Yılı (1552-1556), çev. Aysel Kurutluoğlu, Tarihsiz

UŞŞÂKÎZÂDE ES-SEYYİD İBRÂHÎM HASÎB EFENDİ, *Uşşâkîzâde Târihi,* I-II, haz. Raşit Gündoğdu, İstanbul, 2005.

Vekāyi'nüvis Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi'nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774), haz. Muharrem Saffet Çalışkan, Yayımlanmamış Doktora Tezi, MÜSBE Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2000.

WİTHERS, Robert, *Büyük Efendi'nin Sarayı,* çev. Cahit Kayra, İstanbul 1996.

WRATİSLAW, Baron Wenceslaw, *Anılar "16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğundan Çizgiler",* çev. M. Süreyya Dilmen, İstanbul 1998.

3. Araştırma ve İncelemeler

AFYONCU, Erhan, "Mirâhur", *DİA,* XXX.

AHISHALI, Recep, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Reissülküttâplık (XVIII. Yüzyıl),* İstanbul 2001.

AHMED REFİK, *Türkiye Tarihi,* I, İstanbul 1923-1342.

AKMAN, Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli,* İstanbul 1997.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri,* İstanbul 1996, 1, 9/1-2.

_____, *İslâm Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem,* İstanbul 1995.

AKSUN, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi,* II, İstanbul 1994.

Alay-ı Hümayun, İsveç Elçisi Rålamb'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri 1657-1658, ed. Karin Ådahl, çev. Ali Özdamar, İstanbul 2006.

ALBAYRAK, Sadık, *Osmanlı'da Sosyal Yapı ve İstanbul,* İstanbul 2001.

ALDERSON, Anthony Dolphin, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Hanedanı,* çev. Şefaettin Severcan, İstanbul (tarihsiz).

ALİKILIÇ, Dündar, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Erzurum 2002.

AYVAZOĞLU, Beşir, *Kuğunun Son Şarkısı,* İstanbul 1999.

BELGİN, H. Akay, *XVII. Yüzyıl Reform Kaynaklarına Göre Osmanlı Devlet Yapısı ve Bozulmalar,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara 1997.

BEYDİLLİ, Kemal, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü,* İstanbul 2001.

BİLGİN, Arif, *Osmanlı Sarayı Mutfağı,* İstanbul 2004.

BOSTAN, İdris, "Kapudan Paşa", *DİA,* XXIV.

_____, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire,* Ankara 1992

CEZAR, Mustafa, *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi,* III, İstanbul 1959.

ÇAKIN, Naci – ORHON, Nafiz, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi,* III/5 (1793-1908), Ankara 1978.

ÇERÇİ, Faris, *Künhü'l-Ahbâr'a Göre II. Selim, III. Murad, III. Mehmed Devirleri ve Âlî'nin Tarihçiliği,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996

ÇİFTÇİ, Aynur, *Son Dönem Osmanlı Karakolları Anadolu Yakası ve Büyükdere Topçu Karakolu,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri, Enstitüsü, İstanbul 1996.

DANİŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, İstanbul 1961.

DENY, J., "Sadrâzam", *İA,* X.

DİMİTRİADİS, Vasilis, "Devşirmenin Kökeni Üzerine", *Osmanlı Beyliği (1300-1389),* ed. Elizabeth A. Zachariadou, çev. G. Ç. Güven, İ. Yerguz, T. Altınova, İstanbul 1997.

EYİCE, Semavi, "Aynaroz", *DİA,* IV.

GABRİEL, Albert, *İstanbul Türk Kaleleri,* çev. Alp Ilgaz, İstanbul (Tarihsiz).

GOFFMAN, Daniel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İngilizler 1642-1660,* çev. Ayşe Başcı-Sander, İstanbul 2000.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, "Müteferrika", *İA,* VIII.

_____, "Sipahi", *İA,* X.

GÜLSOY, Ersin, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670),* İstanbul 2004.

HALAÇOĞLU, Yusuf , *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı,* Ankara 1991.

İLGÜREL, Mücteba, *"*Yeniçeriler*", İA,* XIII.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2003.

İNALCIK, Halil,- RENDA, Günsel, *Osmanlı Uygarlığı,* I, İstanbul 2003.

İNCİCİYAN, P.G., "XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti, İkinci Ocak: Bostancılar", *Hayat Tarih Mecmuası,* I/II (Aralık 1965).

İPŞİRLİ, Mehmet, "Beylerbeyi", *DİA,* VI.

JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I- IV, çev. Nilüfer Epçeli; kontrol Kemal Beydilli; yay. haz. Erhan Afyoncu, İstanbul 2005.

KAL'A, Ahmet, *Osmanlı Esnaf Birlikleri ve Nizamları,* I, İstanbul 1998.

KARAHASAN, Şükran, *Bostancı Ocağı ve Bostancıbaşılık,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mezuniyet tezi, nr. 3627, İstanbul 1964-1965.

KANDEMİR, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi,* III, Ankara 1980.

KARAL, Enver Ziya, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları –Nizam-ı Cedit- 1789-1807,* Ankara 1988.

KAZICI, Ziya, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti,* İstanbul 2003.

KILIÇARSLAN, Yasemin, "Cebeci", *DİA,* VII.

"Korucu", *DİA,* XXVI.

KÖPRÜLÜ, Orhan Fuad, "Çavuş", *DİA,* VIII.

KUNT, İ. Metin, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi,* İstanbul 1978.

M. Tayyip Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilâtı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış,* İstanbul 1977.

MANTRAN, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul,* I-II, çev. M. Ali Kılıçbay, Enver Özcan, Ankara 1990.

_____, *XVI.-XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat,* çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul 1991.

MORDTMANN, J. H., "Kaymakam", *İA,* VI.

MUMCU, Ahmet, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Ankara 1963.

MUSA KÂZIM, "Aynaroz Târihçesi" *TOEM,* IV/19 (1329).

NECİPOĞLU, Gülru, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı, Mimarî, Tören ve İktidar,* çev. Ruşen Sezer, İstanbul 2006.

Osmanlılar Albümü, birinci kitap, haz. Sebahaddin Doras, Şerafeddin Kocaman, Abdulkadir Dedeoğlu, İstanbul (Tarihsiz).

Osmanlılar albümü: Osmanlı askeri teşkilâtı ve kıyafetleri, Destanlaşmış Osmanlı zaferleri, Osmanlılarda sivil kıyafetler, haz. Sebahaddin Doras, Şerafeddin Kocaman; nşr. haz. Abdülkadir Dedeoğlu, İstanbul (tarihsiz).

ÖZCAN, Abdulkadir, "Be-dergâh", *DİA,* V.

_____, "Baltacı", *DİA,* V.

_____, "Bostancı", *DİA,* VI.

_____, "Bostancıbaşıların Beledî Hizmetleri ve Bostancıbaşı Defterlerinin İstanbul'un Toponimisi Bakımından Değeri", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri (29.05.1988-01.06.1988)*, İstanbul 1989.

_____, "Devşirme", *DİA,* IX.

_____, "Fâtih'in Teşkilât Kanunnâmesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* sayı: 33 (1980/1981).

_____, "Haseki", *DİA,* XVI.

_____, "Kapıcı", *DİA,* XXIV.

_____, "Hassa Ordusunun Temeli: Mu'allem Bostaniyân-i Hassa Ocağı, Kuruluşu ve Teşkilâtı", *TD,* sayı: 34 (1984).

ÖZDEMİR, Mehmet, *I. Mustafa ve Dönemi,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1996

ÖZKAYA, Yücel, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı,* Ankara 1985.

_____, Yücel, "Kaymakam", *DİA,* XXV.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* I-III, İstanbul 1971.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, "Kaptan Paşa", *İA,* VI.

PEİRCE, Leslie P., *Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar,* çev. Ayşe Berktay, İstanbul 1996.

PITCHER, Donald Edgar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası,* çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 1999.

RADO, Şevket, "Bostancıbaşı Defterleri Hakkında", *Hayat Tarih Mecmuası,* I/6, (1972).

REŞAD EKREM KOÇU, "Bostancıbaşı Defterleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi,* sayı: 4 (1958).

Rifat Osman, *Edirne Sarayı,* haz. Süheyl Ünver, Ankara 1989.

RYCAUT, Paul, *The Present State of the Ottoman Empire,* Londra 1668.

SAKAOĞLU, Necdet, *Saray-ı Hümayun (Topkapı Sarayı),* İstanbul 2002.

_____, *Bu Mülkün Sultanları,* İstanbul 2004.

SARICAOĞLU, Fikret, *Hatt-ı Hümâyûnlara Göre Bir Pâdişâhın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789),* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997.

SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügati,* İstanbul 1986.

SERTOĞLU, Midhat, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi,* İstanbul 1958.

ŞAHİN, Necmi, *Osmanlı Askerî Teşkilâtının Yeniden Yapılanma Sürecinde Muallem Bostaniyan-ı Hassa Ocağı ve Hassa Askerleri (1826-1843),* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Sakarya 2003.

ŞEN, Adil, *Osmanlıda Dönüm Noktası (III. Selim Hayatı ve Islahatları),* Ankara 2003.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet, *Taşa Yazılan Tarih Topkapı Sarayı,* İstanbul 2005.

T.H., "Vezir", *İA,* XIII.

TEKİN, Şinasi, "II. Mahmud'un İstanbul'u [Cahit Kayra-Erol Üyepazarcı'nın 'Bostancıbaşı Sicilleri' Adlı Eserleri Üzerine, *Tarih ve Toplum Dergisi,* XIX/114, (1993)

TURAN, Şerafettin, "Silâhdar", *İA,* X.

ULUÇAY, Çağatay, *Harem,* II, Ankara 1992.

ULUSKAN, Murat, *Divân-ı Hümâyun Çavuşları,* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2004.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Bostancı", *İA,* II.

_____, "Bostandji", *The Encyclopaedia of İslam,* New Edition, I.

_____, "Devşirme", *İA,* III.

_____, "Haseki", *İA,* V/I,

_____, "Kapıcı", *İA,* VI.

_____, "Mîrâhûr", VIII.

_____, *Osmanlı Devlet Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları,* I-II, Ankara 1998.

_____, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı,* Ankara 1984.

_____, *Osmanlı Tarihi,* III/I, Ankara 1988.

_____, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı,* Ankara 1948.

ÜÇEL-AYBET, Gülgün, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699),* İstanbul 2003.

YEŞİLBAŞ, Akın, *İstanbul Şehremâneti Teşkilâtı,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE İslâm Sanatları ve Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1998.

ÖZGEÇMİŞ

01.03.1975 tarihinde Ardahan'da doğdu. 1985'te Ardahan Atatürk İlkokulu'ndan, 1988'de Ardahan Merkez Ortaokulu'ndan, 1991'de İstanbul Paşabahçe Ferit İnal Lisesi'nden mezun oldu. 1993 ÖSS-ÖYS sınavında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünü kazanmış olup, 1997'de bu bölümden mezun oldu. Aynı yıl, Marmara Üniversitesi Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalında master eğitimine başlayıp, Haziran 2000'de, *Temettuat Defterlerine Göre 19. yüzyılda Kütahya'nın Meydan ve Çukur Mahallelerinin Ekonomik, Sosyal ve Demografik Yapısı* adlı tezle bu bölümden mezun oldu. 2001-2002'de, askerliğini Sivas Divriği Sadık Özgür Ticaret Meslek Lisesi'nde yedek subay öğretmen olarak yaptı. Eylül 2003'te yine Marmara Üniversitesi Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalında başladığı doktora eğitimine, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Bostancı Ocağı* adlı tez üzerinde çalışarak devam etmektedir. 1998 yılında başladığı öğretmenlik mesleğini 1998-1999 yılları arasında Karamürsel İmam-Hatip Lisesi'nde, 1999-2005 yılları arasında Beykoz Kavacık İlköğretim Okulun'nda ve 2005'ten bu yana ise Beykoz Anadolu Lisesi'nde Tarih Öğretmeni olarak sürdürmektedir.